FEROZ ve BEDİA TURGAY AHMAD

# TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ POLİTİKANIN AÇIKLAMALI KRONOLOJİSİ 1945 - 1971

BİLGİ YAYINEVİ

BİLGİ YAYINLARI
BİLGİ DİZİSİ : 32

**Birinci Basım**
**Temmuz 1976**

BİLGİ YAYINEVİ
Tunalı Hilmi Cad. 94
Telf: 26 60 49 - 26 70 66
Kavaklıdere - Ankara
Babıali caddesi 19/2
Telf : 22 52 01
Cağaloğlu - İstanbul

FEROZ AHMAD ve BEDİA TURGAY AHMAD

# Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi

(1945 - 1971)

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni ; fahri karagözoğlu

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA.

# ÖNSÖZ

*Bu koronoloji, 1950'den sonra Türkiye üzerinde yazılan bir kitap için, 1968'den beri sürüp gelmekte olan araştırmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Sözü geçen kitap, Royal Institute of International Affairs tarafından,* 'Turkish Experiment in Democracy' *adıyle Londra'da basılacaktır. Kitap üzerinde çalışırken, 1945'den beri Türkiye'de geçen olayları kronolojik bir biçimde anlatmanın yararlı olacağını düşündük. Bu kronoloji diğer kitaplar gibi olayların yorumunu vermemekte, sadece, tarih sırasıyle bunların açıklamalı bir listesini sunmaktadır. Okuyucu bu olayları izleyerek, sonuçlarına ve yorumuna kendisi varabilecektir. Başka yazarların yorumlarını okurken de, bu kronolojiden faydalanabilecektir.*

*Kitapta, olayların yorumunu niçin açıklamadığımıza gelince, önce şunu belirtmek isteriz ki, etkisinden hiç bir araştırmacının kendini tümüyle kurtaramadığı «özellik», bu kronolojide de görülecektir. Bu, konunun seçiminde olduğu kadar, bunu anlatırken de gazete ve kitap gibi tarihsel kaynaklardan alınan olayların seçiminden doğmaktadır. Bu seçmeler rasgele yapılmaz elbette, yazarların tutumlarını ve önyargılarını da yansıtır. Önyargılarının etkisinden kurtulamayan bir tarihçi de, olaylar bunların aksini ortaya çıkardığı zaman görünüşünü değiştirerek onları yenmeyi umar. Biz de, Türkiye'de çok partili politika konusunun önemli yanlarıyle ilgili her olayı okurlara sunarak, önyargılarımızı hiç değilse bir ölçüde yenebildiğimizi sanıyoruz.*

*Bu kronoloji üzerindeki araştırmanın büyük bir bölümü Ankaradaki Millî Kütüphane'de hazırlanmıştır. Yardımlarını bizlerden esirgememiş olan kütüphanenin sürekli yayınları bölümündeki görevlilere gönül dolusu borçluyuz. Bu tür bir kitap elbette hatasız olamazdı; hazırlama evresinde çalışmamızı büyük bir sabır ve dikkatle okuyan, değerli yardımlarıyle bizi birçok yanılgılardan kurtaran arkadaşım Dalim Maro'ya da, burada teşekkür etmek isteriz. Bütün dikkatimize ve esirgenmemiş bunca yardımlara rağmen, hâlâ yanılgı ve yanlışlıklar kalmışsa, bunun sorumluluğu bizimdir.*

# KISALTMALAR

| | | |
|---|---|---|
| **ABD** | — | Amerika Birleşik Devletleri |
| **AP** | — | Adalet Partisi |
| **AÜ** | — | Ankara Üniversitesi |
| **B** | — | Bakan, Bakanlık |
| **Başk.** | — | Başkan |
| **BP** | — | Birlik Partisi |
| **CHP** | — | Cumhuriyet Halk Partisi |
| **CIA** | — | Central Intelligence Agency |
| **CKMP** | — | Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi |
| **CMP** | — | Cumhuriyetçi Millet Partisi |
| **Dev-Genç** | — | Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu |
| **DİSK** | — | Devrimci İşçiler Sendikaları Konfederasyonu |
| **DKK** | — | Deniz Kuvvetleri Komutanı |
| **Dost. Andl.** | — | Dostluk Andlaşması |
| **DP** | — | Demokrat Parti |
| **DPT** | — | Devlet Planlama Teşkilâtı |
| **DTCF** | — | Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi |
| **Gen. Sek.** | — | Genel Sekreter |
| **GKB** | — | Genelkurmay Başkanı |
| **GP** | — | Güven Partisi |
| **HKK** | — | Hava Kuvvetleri Komutanı |
| **HP** | — | Hürriyet Partisi |
| **K** | — | Kanun, kanunlar |
| **KKK** | — | Kara Kuvvetleri Komutanı |
| **Kült. Andl.** | — | Kültürel Andlaşma |
| **Kong.** | — | Kongre |
| **Korg.** | — | Korgeneral |
| **MBG** | — | Millî Birlik Grubu |

| | | |
|---|---|---|
| **MBK** | — | Millî Birlik Komitesi |
| **MDO** | — | Millî Devrim Ordusu |
| **MGK** | — | Millî Güvenlik Kurulu |
| **MGP** | — | Millî Güven Partisi |
| **MİT** | — | Millî İstihbarat Teşkilâtı |
| **MHP** | — | Milliyetçi Hareket Partisi |
| **MNP** | — | Millî Nizam Partisi |
| **MP** | — | Millet Partisi |
| **MTÖS** | — | Milliyetçi Türk Öğretmenler Sendikası |
| **M.V.** | — | Milletvekili |
| **ODTÜ** | — | Orta Doğu Teknik Üniversitesi |
| **OECD** | — | İktisadî İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı |
| **OEEC** | — | Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı |
| **Org.** | — | Orgeneral |
| **OYAK** | — | Ordu Yardımlaşma Kurumu |
| **RCD** | — | Kalkınma için Bölgesel İşbirliği |
| **SBF** | — | Siyasal Bilgiler Fakültesi |
| **Sen. Bşk.** | — | Senato Başkanı |
| **T.** | — | Türkiye |
| **TEKSİF** | — | Türkiye Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikaları |
| **THKO** | — | Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu |
| **THY** | — | Türk Hava Yolları |
| **TİP** | — | Türkiye İşçi Partisi |
| **TÖDMF** | — | Türkiye Öğretmen Dernekleri Millî Federasyonu |
| **TPAO** | — | Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı |
| **TRT** | — | Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu |
| **Tümg.** | — | Tümgeneral |
| **Türk-İş** | — | Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu |
| **USIS** | — | Amerikan Haberler Merkezi |
| **YAŞ** | — | Yüksek Askerî Şûra |
| **YKK** | — | Yüksek Komuta Konseyi |
| **YTP** | — | Yeni Türkiye Partisi |

# BÖLÜM I

1945 yılı, çağdaş dünya tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını belirleyen bir dönüm noktasıdır. Almanya, İtalya ve Japonya gibi faşist Mihver Devletlerin yenilmesiyle ağırlık merkezi en sonunda Avrupa'dan, Amerika, Rusya ve Çin'e aktarıldı. İdeolojik deyimle faşizm, 1930'lardaki çekiciliğini kaybetti. Faşist, devletleri yenenler, bir yanda demokrat ülkeler, diğer yanda Sovyetler Birliği olmak üzere, artık dünyada ideolojik şekilleri belirliyorlardı.

Türkiye coğrafi durumu bakımından öyle merkezî bir yerdedir ki, olup biten olayların etki ve tepkilerinden kaçınabilmesi çok zordur. Atatürk'ün ölümünden önce, 1930'larda, CHP rejimi faşizmi tamamıyle kabullenmemekle birlikte, o günlerde moda olan 'Tek Şef, Tek Parti, Tek Devlet' sistemini benimsedi. Fakat Türkiye sadece günün ideolojik modasını izlemiyordu. Durum çok daha karışık bir görünüm içindeydi. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ve özellikle 1929 - 30-lardaki büyük ekonomik bunalımdan sonra, Türk hükümeti siyasal ve ekonomik bakımdan yalnız bırakılmıştı. Bu durum, Türkiye'nin Nazi Almanyasıyle ticaret yapmaya girişmesiyle 1930'dan sonra düzelmeye başladı. 1939 yılında Almanya Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı idi ve bu durum savaş süresince devam etti.

Fakat 1944 yılında, Almanya'nın savaşı kaybedeceği belli olunca, Türkiye'nin durumu da güçleşti. Bununla birlikte İsmet İnönü'nün Türkiye'nin savaşa girmesini önlemesi ve İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini sürdürmesi büyük bir şans eseriydi. Böylece yenilgiyi bekleyen Almanya'nın karşısında Türkiye yüzünü, günden güne Amerika anlamına gelen, Batı'ya çevirebildi. Bu politika değişikliği birçok yenilikler getiriyordu. Tek partili devlet yapısını çözmek ve yerine çok partili bir sistem ve yarışmalı parti siyasasını getirmek zorunluydu. Bu durum ekonomik alanda devletçilik görüşünden ayrılıp liberal ekonomiye geçmeyi ve bürokrasinin özel teşebbüsün hizmetine girmesini gerektiriyordu. Nazi Almanya sının, Türkiye'nin siyasî ve ekonomik yapısına zorla belli bir şekil vermesi gibi kapitalist Batı ile kurulan bu yeni ilişkiler de, yavaş yavaş Türkiye'yi yeni bir benliğe bürünmeye zorladı. İşte bu kronoloji 1945 - 1971 yılları arasında, Türkiye'deki bu yavaş değişmeyi izlemektedir.

## Ocak 1945 - 21 Temmuz 1946 Seçimleri

**Ocak** **1945**

**3.** Türkiye'nin Japonya ile ilişkileri kesildi.
Amerikan Cumhurbaşkanı Roosevelt, «Bu karar Türkiye'nin tam ve seri bir müttefik zafer istediğini bir kere daha gösteriyor» dedi (*Cum.*, 4 ve 5.1.1945).

**10.** Anayasanın dili Türkçeleştirildi. Ayrıca bkz., 24.2.1952.

**Şubat** **1945**

**23.** Türkiye, Japonya ve Almanya'ya savaş açtı. Türkiye'nin Birleşmiş Milletlerde kurucu üye olabilmesi için bu gerekliydi. (Basın, 24.1.1945).

**24.** Türkiye ve Amerika 'Ödünç verme ve Kiralama Andlaşması'nı imzaladı. Meclis bu andlaşmayı 20.5.1946 tarihinde onayladı.

**25.** Halkevlerinin kuruluşunun 13'üncü yıldönümünde Başbakan Şükrü Saraçoğlu bir konuşma yaparak, «...Tarihin memleketimizdeki derin hatalarını birer birer düzeltmek şerefi Cumhuriyet rejimimize nasip olmuştur. Şimdi sıra geç olmakla beraber, köyün ve köylünün yaralarının sarılmasına gelmiştir... Bütün bunlardan başka (halkevleri, halk odaları, köy okulları ve sıhhiye memurları vb.) en büyük yarayı saracak olan toprak kanunu tasarısını Meclise göndermiş bulunuyoruz...» dedi (*A.T.*, 136 Şubat, 1945, 6-11). Bu sıralarda bu toprak kanunu tasarısı, CHP'de bir muhalefetin doğmasına yolaçan en önemli sorunlardan biri oldu.

**Mart** **1945**

**19.** Sovyetler Birliği Hükümeti, zamanın yeni koşullarına uygun bir şekilde değiştirilmedikçe 'Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşması'nın yenilemeyeceğini söyledi. Bu andlaşma 7.12.1925'de imzalanmış ve her on yılda bir yenilenmişti. (Basın, 22.3.1945).
İngiliz basını, «Boğazlar İngiltere'nin emniyet bölgesine dahildir. Bu bölgede vuku bulacak tek taraflı hareket İngiliz-Rus münasebetlerinde vahim neticeler doğurabilir.» diye yazıyordu (*Cum.*, 24.3.1945).

**Nisan** **1945**

**4.** Türk Hükümetinin Sovyet notasına verdiği cevap: «Yeni bir muahede akdi için Sovyet tekliflerini bekliyoruz.» diyordu. (*Cum.*, 7.4.1945).

**14-18.** Mecliste Toprak Kanunu Tasarısı konuşmaları yapıldı. Hükümet tasarısını inceleyen Adnan Menderes, tasarıyı eleştiren bir konuşma yaptı ve Başbakan Saraçoğlu ile çatıştı. (*A.T.*, 138, Mayıs, 28-50; Toker, *Tek Parti...*, 78-84).

**19.** Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Gençlik Bayramı için verdiği mesajda: «Memleketimizin siyasî idaresi Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartları ile gelişmeye devam edecektir...» dedi. (Basın, 20.5.1945). Bu mesaj Türkiye'de siyasetin liberalleştirilmesinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

**21.** Mecliste Bütçe konuşmaları yapıldı. Burada CHP'liler Hükümet siyasetini eleştirdi. Cem Eroğul, «Tenkitler her şeyden önce şu noktalarda toplanıyordu: bütçe açığı dolayısıyle artan devlet borçları, ölçüsüz emisyon, hayat pahalılığı, dar gelirlerin ve özellikle memurların acı durumu, vurgunculuk, karaborsa, vergi sisteminin verimsizlik ve adaletsizliği.» diye yazdı. (*Eroğul, Demokrat Parti*, 9).

**29.** Yedi CHP'li Bütçe aleyhinde oy verdi. Celâl Bayar, Refik Koraltan Fuat Köprülü, Andan Menderes, Emin Sazak, Hikmet Bayur ve Recep Peker. (*Cum.*, 30.5.1945). Bunların ilk dördü Demokrat Parti'nin kurucularıydı.

**31.** Muhalefetin Bütçe konuşmalarındaki eleştirisinin sonucu olarak Hükümet ticarette daha liberal bir siyaset gütmeye başladı. Bu amaçla Ticaret Bakanı Celâl Sait Siren'in yerine Raif Karadeniz getirildi.

**Haziran** **1945**

**7.** Bayar, Koraltan, Köprülü ve Menderes 'Dörtlü Takrir' diye adlandırılan bir muhtırayı CHP Meclis grubuna verdi (Bkz., 12.6.1945).

**11.** 'Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu' Mecliste kabul edildi. Bu konuda Necmeddin Sadak, «...Bu kanun, memleketin sosyal temelini teşkil eden köylü hayatı üzerinde öyle derin tesirler yapacak, bu yüzden millî bünyemizde zamanla öyle değişiklikler doğuracak kudrettedir ki...» diyordu. (Sadak, *Akşam*, 13.6.1945). Bu kanun hiç uygulanamadığından umulan sonuçları da doğurmadı. Aksine CHP'nin içindeki muhalefetin kuvvetlenmesine yol açtı. 'Dörtlü Takrir'in verilmesinin Toprak Kanunu görüşmeleriyle aynı zamanda olması bir rastlantı değildir. (Bkz., 7.6. 1945).

**12.** 'Dörtlü Takrir' Meclis grubunda tartışıldı ve reddedildi. Dörtler, CHP Meclis grubu başkanlığına bir önerge vererek, Anayasada yer alan Ulusal Egemenlik prensibinin tam uygulanmasını ve parti çalışmaları-

nın demokratik temellere uydurulmasını istediler. Bu önerge reddedilmekle beraber, CHP'nin içinde muhtemelen İnönü tarafından teşvik edilen bir görüş, partinin tutumunu kabul etmeyenlerin ayrılarak yeni bir parti kurmalarını ileri sürüyordu (Basın, 13.6.1945; Toker, *Tek Parti*, 90-5; Bekata, *Birinci*, 10).

16. Asım Us'un 'Cumhuriyet Halk Partisi ve Sınıf Mücadelesi' adlı ilginç bir makalesi yayınlandı. (*Vakit* 16.6.1945 ve *A.T.*, 139, Haziran 1945 91-2).

17. Ara seçimler yapıldı: Bu siyasal liberalleştirmede önemli bir adımdı. CHP ilk kez bu seçimlerde resmî bir aday listesi hazırlamadı. Bkz., Başbakan Saraçoğlu'nun 7.6.1945 tarihli tebliği (Basın 8.6.1945).

22. Mecliste 'Çalışma Bakanlığı Kuruluşu Kanunu' kabul edildi. Dr. Sadi Irmak 7.6.1945 tarihinde Çalışma Bakanı olarak atanmıştı. Bu sanayileşme hazırlıklarının ilk adımlarından biriydi.

26. Birleşmiş Milletler Andlaşmasını Türkiye imzaladı.

**Temmuz** **1945**

7. Milyoner Nuri Demirağ Millî Kalkınma Partisini kurmak için İçişleri Bakanlığına başvurdu. 18 Temmuzda kurulmasına izin verilen bu parti siyasette önemli bir rol oynamamakla birlikte bu dönemin ilk muhalefet partisi oldu. (Basın, 8.7.1945; Tunaya, *Partiler*).

9. Ormanların devletleştirilmesi için Orman Kanununun birinci maddesinde değişiklik yapıldı.

17. Potsdam Konferansı başladı. Üçler (İngiltere-Amerika-Rusya). Boğazlar Sorununu tartıştılar. Rusya, Boğazların savunmasına katılmayı ve buna karşılık Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istediler; fakat İngiltere ve Amerika bu isteği reddederek 1936 Montreux Andlaşmasında değişiklikler yapmak için görüşmeye razı oldular. Konferans 2 ağustosta sona erdi. Dışişleri Bakanı Hasan Saka 9 temmuzda Londra'ya vardı ve Konferans süresince orada kaldı. (*Cum.*, 12.7.1945).

**Ağustos** **1945**

2. Potsdam Konferansı sona erdi.

15. Meclis Birleşmiş Milletler Andlaşmasını onayladı. (Bkz., 26.6.1945).

27. CHP ülkede bir rejim buhranının olduğunu ileri süren görüşleri reddetti. «Türkiye'de rejim değişmiyor, ileri gidiyor.» (Sadak, *Akşam*, 27.8.1945. ve *A.T.*, 141, Ağustos 1945, 31-4 ve sonrası).

31. CHP Milletvekili Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, CHP iktidarını, aydınların diktatörlüğü olarak isimlendirererek eleştirdi. ('Münevver İstibdat', *Vatan*, 31.8.1945; Yalman, *Gördüklerim*, Cilt 4., 34). Dörtlü

Takrirden (12.6.1945) sonra Menderes, Köprülü ve Karaosmanoğlu gibi CHP'liler *Vatan* ve *Tan* gazetelerinde partiyi eleştirmeye başladılar. Bu gazeteler aynı zamanda yabancı demokratik devletlerin demokrasiyi destekleme tehditlerini kullandılar.

**Eylül** . **1945**

**5.** Başbakan Saraçoğlu muhalefetin taktiklerini yerdi. (*A.T.*, 142 Eylül 1945, 22-7).

**20.** Asım Us'un 'Cumhurbaşkanlığı ve Parti Başkanlığı' adlı makalesi muhalefetin başlıca istemlerinden birini ortaya koydu. Muhalefet İnönü'nün bu mevkilerin birinden çekilmesini istiyordu (*Vakit*, 20.9. 1945).

**21.** Menderes ve Köprülü CHP'den çıkarıldı.

**28.** Bayar Milletvekilliği görevinden istifa etti. (Basın 29.9.1945). Bayar'ın yeni bir parti kuracağına dair söylentiler vardı, fakat Bayar bunları reddetti.

**Kasım** **1945**

**1.** Cumhurbaşkanı İnönü'nün Meclisi açış nutku Türkiye'de çok partili sistemin kuruluşunda önemli bir adım olmuştur. İnönü, «Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardı. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir...» dedi. Bu şekilde konuşmasıyle İnönü, Millî Kalkınma Partisini ciddî bir muhalefet partisi olarak düşünmediğini gösteriyordu, çok olasılıkla CHP'nin içinden bir muhalefet partisi çıkmasını istiyordu.
Aynı nutukta İnönü 1947 seçimleri için tek dereceli ve gizli seçim sistemini vaadetti; Anayasa ve demokrasiye aykırı bazı kanunların değiştirileceğini söyledi. (*A.T.*, 144, Kasım 1945, 16-25; Basın 2.11.1945; Toker, *Tek Parti*, 104-6).

**Aralık** **1945**

**1.** Bayar'ın yeni bir parti kurduğuna değgin haberler ortaya çıktı. CHP bu haberleri iyi karşıladı. Bayar'ın samimî ve sağlam bir Atatürkçü ve aynı zamanda gerçek bir CHP'li olduğu belirtildi. H. C. Yalçın demokrasinin gerçekleşmesi için en az iki partinin bulunması gerektiğini söyledi. Fakat asıl sorun tek parti sisteminde ikinci partinin nasıl kurulacağıydı. Yalçın sözlerine şöyle devam etti: «...Bunun için en iyi çarenin mevcut fırka içinden, bazı zatların ayrılarak, esas programda

müttehit kalmakla beraber, bir kontrol partisi vücuda getirmeleri olacağını söylemiş ve bunun çok faydası görüleceğine inanmıştık. İşte şimdi bu yeni partiyi biz böyle bir kontrol partisi mahiyetinde telâkki ediyor ve doğuşunu istikbal hakkında bir müjde gibi görüyoruz...» (Yalçın, 'Yeni Parti', *Tanin*, 5.12.1945. ayrıca bkz., Basın, 2.12.1945 ve sonrası).

3. Bayar CHP'den istifa etti.
4. İnönü Bayar'ı yemeğe davet etti.

**Aralık** **1945**

4. *'Tan Olayı'* diye adlandırılan olayda, *Tan* gibi sosyalist gazetelere ve sosyalist yayın satan kitapçılara saldırıldı ve kitaplar tahrip edildi. Bu hareketin CHP ve Hükümet tarafından kışkırtıldığı söylendi. Menderes bile böyle diyenler arasındaydı. (Erer, *On Yıl*, 107; ayrıca bkz., Basın, 5.12.1945). Bu olay Ruslar tarafından Rus aleyhtarlığı olarak nitelendirildi.

**Ocak** **1946**

7. Demokrat Parti kuruldu ve Genel Başkanlığa Celâl Bayar seçildi. Büyük Kongre, kurul üyelerini seçene kadar kurucular, Genel İdare Kurulunu teşkil ettiler. Bu parti her iki yılda bir toplanıp ana kararları alan demokratik bir teşkilât olacaktı. Atatürk'ün altı ilkesini biraz değişik bir yorumla içine alan DP'nin programı, amacının Türkiye'de demokrasiyi geliştirmek olduğunu bildiriyor, Hükümetin nüfuzunu ve davranışını kontrol edeceğinden ve halktan gelen bir kuvvet yaratacağından söz ediyordu. Kısaca CHP bürokrasisinin nüfuzunu kırmaya kararlı idi. Ekonomik siyaseti açıkça belirtilmiyordu. Özel teşebbüs ve sermayeyi teşvik edecek, fakat aynı zamanda devletçilik ilkesini koruyacaktı. (Parti Programı ve Teşkilâtı için bkz., *Cum.*, 9.1.1946 ve Tunaya, *Partiler*),

Genel görüşe göre DP, CHP'den farklı bir parti değildir. Sadak, program için, «İlk okuyuşta yarattığı tesir, C H Partisi esaslarından farklı olmamasıdır. Halk Partisinin altı oku gibi, DP de Cumhuriyetçi, layik, inkılâpçı, halkçı, devletçi, milliyetçidir...», devletçilik hakkında da, «...devletçilik bahsinde iki program arasında hemen hemen bir fark yoktur. Aynı vuzuhsuzluk, aynı müphemlik yeni partinin programında da göze çarpıyor...» dedi ve sözlerini şöyle bağladı: «DP memlekette yeni bir devlet sistemi, yeni bir sosyal meslek, bir devrim programı getirmek iddiasında değildir. Bu partinin hedefi, aynı ana prensipler

çerçevesi içinde hükûmet ve idare mekanizmasında yenilik ve düzeltim istemektedir.» (Sadak, 'Demokrat Partiye Hoşgeldin Deriz' *Akşam*, 9.1.1946).

Partinin kuruluşundan sonra, kurucularının karşılaştığı en büyük sorunlardan biri, bu partinin CHP'den farklı bir parti olduğunu ispat etmekti.

**22.** Hikmet Bayur CHP'den çıkarıldı. Bayur CHP'yi öteden beri eleştirenlerden biriydi.

**23.** Toprak Mahsulleri Vergisi kaldırıldı. Bu vergi savaş sırasında konulmuş ve köylüler arasında CHP aleyhtarlığının doğmasına neden olmuştu. (Eroğul, *Demokrat Parti*, 15).

**31.** DP, Aydın (Ethem Menderes) ve Ankara'da (Zühtü Velibeşe) parti merkezleri kurdu. (*Cum.*, 1.2.1946 ve 4.2.1946).

**Şubat** **1946**

**1.** DP, Samsun merkezini kurdu ve İl Başkanlığına Emekli Albay Şefik Avni Özüdoğru seçildi. Genel İdare Kurulu 4 tüccar ve 2 avukattan oluşuyordu. (*Cum.*, 2.2.1946). Bundan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: DP, bürokratik metodlara yaptığı saldırılar ve özel teşebbüs ve serbest ticareti teşvikleriyle, bu tip meslek sahiplerini kendine çekiyordu.

**12.** Genel seçim söylentilerine karşılık DP, «Parti, milletvekili seçimine iştirak için tek dereceli intihabı bekleyecek.» dedi. Bu söz DP'nin başlıca sloganı olmuştu. (*Cum.*, 13.2.1946).

**13.** Suat Hayri Ürgüplü Tekel Bakanlığından istifa etti. Bu ticaretin liberalleştirilmesinde bir başka adımdı. Bütün bunlar çok partili politikanın baskısı altında oluşuyordu. 19.2.1946 tarihinde *Tahsin Coşkan*, Tekel Bakanlığına getirildi. (Basın, 14.2. 1946 ve 20.2.1946).

**15.** Kenan Öner, DP Istanbul merkezini kurdu. (Basın, 15.2.1946). Öner'in parti politikasındaki rolü hayli bağımsızdı ve bu durum onu parti kurucularıyle çatışmaya sürüklüyordu.

**16.** Falih Rıfkı Atay'ın 'Ekonomi İşlerimiz Hakkında' (*Ulus*, 16.2.1946) adlı makalesi, CHP hükümetinin ekonomik siyaseti liberalleştirmesine karşı, CHP'lilerin gösterdikleri tepkinin ilk işaretlerinden biridir. Bir süre sonra bu durum mutediller ve aşırılar arasında bir çatışma haline dönmüştür.

**21.** İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin, Avam Kamarasında yaptığı konuşmada: «Türkiye'nin hür ve müstakil yaşamasını, Türk - Rus anlaşmasının yenilenmesini isteriz.» dedi. (*Cum.*, 22.2.1946). - 6 Martta Başbakan Saraçoğlu bu konuya şöyle değindi: «Mr. Bevin'in Türkiye hakkında sözleri; iki memleket arasındaki dostluk bağlarını sağlamış ve çoğalt-

mıştır, Bevin'e memleketim ve milletim adına teşekkür ediyorum». (Basın, 7.3.1946).

**Mart** **1946**

5. Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Cami Baykut hakkında Hükümet dava açtı. Bu kişiler, «BMM'ini ve Hükümetin manevî şahsiyetini tezyif ve takhir...»le suçlanıyorlardı. (Basın, 6.3.1946).
23.3.1946 tarihinde Serteller birer yıla, Cami Baykut da 10 aya mahkûm edildiler. (*Cum.*, 24.3.1946). Fakat 14 Mayısta, Yargıtay Ceza Dairesi bu kararları bozdu. (*Cum.*, 15.5.1946).

6. Çok partili politika hakkında Basına bir demeç veren Başbakan Saraçoğlu: bir muhalefet partisinin varlığı halkın hükümete karşı güven ve inancını arttırmaktadır, diyordu. (Basın, 7.3.1946).

13. Belki de Saraçoğlu'nun 6 Mart ifadesinden sonra, Bayar basına şikâyetlerini bildirerek: bazı kimseler partisinin, Serbest Fırkası gibi muvazaa eseri olduğunu ileri sürüyorsa da bunun doğru olmadığını, DP'nin bağımsız bir siyasal parti olduğunu söyledi. Bayar aynı zamanda partisinin gelişmesinin, eyaletlerde bazı elemanlar (CHP bürokrasisi) tarafından engellendiğinden şikâyet etti. (*Cum.*, 14.3.1946).

29. 20 günlük kısa bir dönemden sonra Sosyal Demokrat Partisi, hükümet tarafından kapatıldı. Milletlerarası gruplarla, özellikle Bulgaristandaki sosyal demokratlarla, ilişki kurmakla suçlanmışlardı. (*Cum.*, 30.3.1946).
26 Nisanda bu parti Türk Sosyal Demokrat Partisi adıyle tekrar ortaya çıktı, fakat başarılı olamadı ve kurucusu Cemil Alpay ölünce de dağıldı. (Tökin, *Türk Tarihinde*, 81).

**Nisan** **1946**

5-9 Amerikan gemileri Missouri ve Providence, Istanbul'u ziyaret etti. Bu Türk - Amerikan ilişkilerinin kuruluşunda atılan sembolik bir adımdı. Istanbul'da özenli bir konukseverlikle ağırlandılar; Cumhurbaşkanı İnönü onları kabul etti. *Cumhuriyet* (6.4.1946) şöyle diyordu: «Filonun gelişi Türk - Amerikan dostluğunun parlak bir ifadesi oldu.» Başkan Truman'ın özel temsilcisi Mr. Wendell de bunu şöyle cevaplandırdı: «Missouri ile Türkiye'ye, memleketlerimiz arasındaki büyük dostluğu sembolize etmek üzere geldik.»

5. Adalet Bakanı Ali Rıza Türel istifa etti. (Basın, 6.4.1946).

6. Mümtaz Ökmen yeni Adalet Bakanı olarak atandı. (Basın 7.4.1946).

13. Türkiye Amerika'dan 500 milyon dolar borç istedi. Bu parayı ödünç

vermeden önce Amerika bir heyet yollayarak Türkiye'nin ihtiyaçlarını ve bu paranın nasıl kullanılacağını incelettirecekti. (*Cum.*, 13.4.1946). Asım Us'a göre bu para Türkiye'nin ekonomik gelişmesinde, doğal kaynakların işletilmesinde ve halkın refahını sağlamak için sanayinin kurulmasında kullanılacaktı. Hatta Us bir «sanayileşme planı»ndan söz ediyordu. (*Vakit* 14.4.1946).

23. 1947'den önce olacağı söylenen seçimlere dair bir demeç veren Celâl Bayar, «Seçimler önümüzdeki seneden evvel de yapılacak olsa, yukarıda işaret ettiğim şartlar (tek dereceli seçim, kanunsuz müdahalelere son vermek) yerine getirilmişse, derhal iştirak edebilecek vaziyetteyiz.» dedi. (*Tasvir.*, 23.4.1946 Toker. *Tek Parti*'de, 136-7). Bu ifade CHP'liler tarafından zekice kullanıldı ve Demokratların hazır olmadığı bir zamanda erken seçime gidildi.

27. CHP Genel Başkanı İnönü, 10 Mayıs'da partisini olağanüstü bir toplantıya çağırdı. Toplantıda şu sorunlar tartışılacaktı: a) tek dereceli seçim, b) sınıf esasına dayanan örgütlerin (Sendikalar, partiler vs.) kurulması, c) parti tüzüğündeki 'Değişmez Başkan' maddesinin değiştirilmesi. (Basın, 27.4.1946). Bu görüşler Demokratlara ödün vermek istemeyen aşırı CHP'lileri telâşlandırdı.

29. Başbakan Saraçoğlu partiler ve dış siyaset konularında *Daily Telegraph* (Londra)'a verdiği demeçte: «Dahilî işlerden dolayı partiler arasında ne gibi anlaşmazlık ve ihtilâflar çıkarsa çıksın, biz dış siyaset konusunda birleşmiş bulunuyoruz. Dış siyasetle ilgili işlerde aramızda hiç bir görüş farkı yoktur...» dedi. (*A.T.*, 149, Nisan 1946, 42-4). Erken seçim konusunda DP ile CHP arasında çatışma çıktı ve DP erken seçiminale yhinde olduğu için Menderes: «Seçimlerin öne alınmasını mucip gösterecek sebepler görmüyoruz. Bu duruma göre tasarının tek parti idaresi maksadıyle hazırlanmış olduğuna hükmetmek zarurî oluyor.» oluyor.» diyordu. (*Cum.*, 30.4.1946). - Seçim hazırlıkları başlıyor ve siyasî hava canlanıyordu. İnönü, yakında yapılacak seçimi ve çok partili siyaseti halka anlatmak için ülke gezisine çıktı.

Mayıs 1946

7. Amerika Türkiye'nin kendisine olan 100 milyon dolarlık borcundan vazgeçmeye karar verdi. (*Cum*, 8.5.1946).

8. Celâl Bayar'ın seçimler hakkındaki bildirisi yayınlandı: a) DP Belediye seçimlerine katılmayacak, b) seçimler eğer 1947'de yapılsaydı DP sadece büyük seçime katılacaktı. Bayar, hükümetin yeni parti üzerindeki yasa dışı baskısından ve seçim reformu yapılmadığından şikâyet etti. (*Cum.*, 9.5.1946).

Bu bildirinin, özellikle Türkiye'deki siyasal durumdan İngiliz ve Amerikan gazetelerinin daha çok sözetmelerine yol açtığı için, İnönü'yü kızdırdığı söylenir. Başbakan Saraçoğlu, muhalefetin şikâyetlerini cevaplandırdı. (*A.T.*, 150 Mayıs 1946, 29-32).

**10-11** CHP Olağanüstü Kurultayında Parti şu kararları aldı:

1) Tek dereceli seçimi kabul için parti programı değiştirilecekti,

2) Cemiyetlerin ve partilerin sınıf esasına göre kurulmasını yasaklayan madde kaldırılacaktı. Bu çok önemliydi, çünkü Cumhuriyet idaresinde geç de olsa işçilerin örgütlenmesine kanunen izin veriliyordu. Bununla birlikte, daha sonra görüleceği gibi, işçilerin yoluna başka birçok engeller konulacaktı. Fakat CHP bu değişikliği yaparken İnönü şöyle diyordu: «Biz kendi programımızda sınıf mücadelesini istemeyen ve sınıf çıkarları arasında uyum arayan esasta kalacağız.»

3) 'Millî Şef' ifadesi ve 'Değişmez Başkan'lık kaldırıldı; Genel Başkan her dört yılda bir Kongrede seçimle atanacaktı.

4) CHP içindeki bağımsız grup sistemi kaldırılacaktı.

5) Yeni seçim kanunu kabul edilince, meclis kuvvetini kaybedecek, yani yeni seçimlerin yapılması gerekecekti. (*Cum.*, 11.5.1946: 'Millî Şefin Kurultayda Söylediği Tarihî Nutuk').

İsmet İnönü tekrar Genel Başkanlığa seçildi. Başkan Vekilliğine Şükrü Saraçoğlu; Genel Sekreterliğe Nafi Atıf Kansu ve Genel İdare Kuruluna da 12 üye seçildi. (*Cum.* 12.5.1946).

Başbakanın aynı zamanda CHP Başkan Vekilliğine seçilişi, üzerinde durulmaya değer bir noktadır.

**14.** Türkiye Sosyalist Partisi kuruldu. Bu olay sınıf esasına dayanan partilerin kurulmasına izin verilmesinin ilk sonucu idi. Fakat bu parti 16.12.1946 tarihinde kapatıldı. (Tökin, *Türk Tarihinde*, 81-2).

**15.** CHP, yabancı basına iç siyasete dair demeçler veren Fuat Köprülü DP'ye hücumlarda bulundu. Köprülü, *New York Times* ve *Chicago Tribune* gazeteleri temsilcilerine şöyle bir demeç vermişti: «Türkiye hükümeti memleketin politika hayatında gayri kanuni ve demokrasiye aykırı metodlara başvurmakla suçlandırılmaktadır.» (*Cum.*, 15.5.1946; ayrıca bkz., Nihat Erim, 'Çirkin Bir Taktik', *Ulus*, 17.5.1946 ve H. C. Yalçın, 'Çirkin Muhalefet', *Tanin* 19.5.1946). CHP bunu milliyetçiliğe aykırı bir davranış olarak nitelendiriyordu.

Haziran ayında hükümet, Meclis Komisyonuna bir önerge vererek Köprülü'nün dokunulmazlığını kaldırmak istedi. (*Cum.*, 7.6.1946).

**3.** Adnan Menderes, DP'nin herhangi bir özel sınıf ve ya gruba ait olduğu ileri sürülen görüşlerini reddetti. *Daily Mail* (Londra) gazetesi

DP'nin, «daha ziyade tanınmış iş adamlarıyle, ileri gelen tüccarlardan oluştuğunu» yazmıştı. (Esirci, (haz.) *Menderes*, 19-22).

**26.** Belediye seçimleri yapıldı. Olaylı geçen seçimlerde partiler birbirini suçladı: CHP, DP ve MKP'yi işe fesat sokmakla suçlarken, muhalefet, CHP'yi hile ve baskı yapmakla suçluyordu. Oy verenlerin sayısı düşük oldu. (Basın, 27 ve 28.5.1947). Bu seçimler CHP'nin çok partili politika hakkındaki düşüncelerini ciddî olarak etkiledi ve Nihat Erim gibi CHP'liler bu yeni çok partili politika denemelerinden bir süre için vazgeçmenin zorunlu olacağını düşündüler. (Bkz., 30.5.1946.)

**30.** Nihat Erim, «Demokrasi gaye midir, Vasıta mıdır?» başlıklı yazısında, (*Ulus*, 30.5.1946). «... Ama şu noktayı da belirtmeliyiz ki sosyal bünyede derin rahatsızlıklar müşahede edildiğinde bunu gidermenin yolu, bir müddet için 'hürriyet ilâhının üzerine bir şal örtmek' ve yukardan aşağı bir otorite tesis eylemektir...» diyordu. Bir süre Erim'den 'Şalcı Erim' diye bahsedildi! (Yalman, *Gördüklerim*, IV, 72-4).

**31.** Tek dereceli milletvekili seçim tasarısı kabul edildi. Mecliste çok sert tartışmalar oldu ve Demokratlar belediye seçimlerindeki suçlamalarını tekrarladılar. Menderes şöyle dedi: «Belediye seçimine hakim olan zihniyet ve ruh bu kanunun tatbikinde de hakim olacaksa eseflenmemek mümkün değildir.» (*Cum.*, 1.6.1946).

**Haziran** **1946**

**5.** Tek dereceli milletvekili seçim kanunu kabul edildi. Sınıf esasına dayanarak parti kurmaya izin vermek için Cemiyetler Kanununda değişiklikler yapıldı. (Basın, 5 ve 6. 1946). Bu değişiklik Sendikaların kurulmasına önayak oldu.

**10.** Meclis, Ekim 1947 yerine, 21.7.1946 tarihinde seçim yapılmasına karar verdi. Yeni Meclis 1.8.1946 tarihinde toplanacaktı. (Basın, 10 ve 11. 6.1946).

CHP yeni seçimlerin gerekli oluşunun sebeplerini şöyle açıkladı: «Memleket idaresini ve politikasını içerde ve dışarda kararlı bir hale getirmek için yeni büyük seçimlere karar verdik...» (zikreden Toker, *Tek Parti*, 145). DP, kendi partisi zayıf bir halde iken, CHP'nin seçime gitmek istediğini düşünüyordu. Bayar'a göre Demokratlar sadece 34 ilde ve 160 ilçede teşkilât kurmuşlardı. (*Cum.*, 12.6.1946; Eroğul *Demokrat Parti*, 16).

**12.** Üniversitelere özerklik veren Üniversiteler Kanunu kabul edildi. (Basın, 13.6.1946).

**13.** 50. maddesi kaldırılarak Basın Kanunu liberalleştirildi.

«Hükümet, gazete kapatma yetkisini mahkemelere verdi» (Basın, 31. 5.1946 ve 14.6.1946).

14. Seçimlerden önce meclis tatile girdi. Seçim kampanyası başladı. İnönü'nün, çok partili politika denemesi ülkeyi anarşiye götürecekse, bundan vazgeçeceğini, bildirdiği söylenir. (zikreden Toker, *Tek Parti*, 128).

16. Demokratlar seçimleri konuşmak için toplantı yaptılar.
Erim'in yazdığı makalelerde (bkz., 30.5.1946) belirttiği gibi, Demok ratlar, CHP'nin çok partili politika deneyimine son verme tehditlerinden korkmuşlardı ve bunun için, özellikle İnönü'yle olmak üzere, uzlaştırıcı bir yol tutmaya çalışıyorlardı: «Halk Partisi, Millî Şefi nereden aday gösterirse DP de o bölgede Millî Şefin ismini aday listesinin başına getirecek» — Aynı zamanda şöyle diyorlardı: «Devlet Başkanının fiilen bir partinin başkanlığında bulunması, diğer partileri zor bir mevkide bulundurmaktadır.» Her şeye rağmen Demokratlar yeni seçimlere katılmaya karar verdiler. (*Cum.*, 17, 18, 19.6.1946).

20. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kuruldu. (Tökin, *Türk Tarihinde*, 82-3).

24. CHP, işçilerin oyunu kazanmaya çalışıyordu. (Refik Ahmet Sevengil, «Seçim ve Türk İşçisi», *Ülke*, (Sıvas) 24.6.1946, zikreden *A.T.*, 151, Haziran 1946, 51-2).

27. «Demokrat Parti, Mareşal Fevzi Çakmak'ı müstakil aday olarak listesine almaya karar verdi.» (*Cum.*, 27.6.1946): Bu, Demokratların seçim kampanyasında önemli bir başarı idi. CHP Mareşala en az beş ayrı zamanda milletvekilliği teklif etmiş, fakat o kabul etmemişti.

**Temmuz** **1946**

1. Milletvekili seçimi ile ilgili olarak İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın valilere gönderdiği genelgede, «Hükümet, seçimlerde devlet memurlarının bir parti için baskı yapmamalarını emretti.» denildi. (Metni zikreden, *A. T.*, 152, Temmuz 1946, 7).

4. Aşırı CHP'liler, Demokrat Parti'ye saldırılarda bulundular, sözgelimi F. R. Atay, «Demokrat Parti bir siyasî parti olmaktan çıkmıştır. Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir.» dedi. (Zikreden *Cum.*, 4.7. 1946).

4. Seçim kampanyasında Demokratlar, tek parti anlayışına ve CHP'nin despotik rejimine saldırılarda bulunarak ülkeyi bu rejimden kurtarmaya çalıştıklarını ileri sürdüler.

8. Başbakan Saraçoğlu'nun radyodaki seçim konuşmasında; beşer yıllık üç plan uygulayarak ülkeyi geliştireceklerini vaat etti. Bu, Saraçoğlu'-

nun Seçim kampanyası sırasında yapıcı nitelikteki sayılı konuşmalarından biri olarak nitelendirildi. (*Cum.*, 9.7.1946).

13. İstanbul'a gelen Mareşal Fevzi Çakmak'ı Haydarpaşa garında 20.000'den fazla bir kalabalık karşıladı. (Basın, 14.6.1946).

17. İsmet İnönü radyodaki seçim konuşmasında, köylerin geliştirilmesi sorunu üzerinde önemle durdu. (*A. T.*, 153, Temmuz 1946, 9-16).

21. Seçimler yapıldı. —Seçimlerin, özellikle illerde, CHP'li devlet görevlilerinin büyük baskısı altında yapıldığı söylentisi çıktı. DP'liler şikâyetlerini basın yoluyle yansıttı: «Demokrat Parti hemen bütün memlekette dün tazyikin birdenbire artıp son haddini bulduğunu iddia ediyor.» (*Cum.*, 22.7.1947). —«İstanbul'da, İzmir'de, Aydın'da, Manisa'da, Konya'da ve diğer bazı yerlerde heyecanlı bir hava içinde şüpheler ileri sürülüyor, Demokratlar seçim mazbatalarının değiştirildiğini söyleyerek durumu protesto ediyorlar.» (*Cum.*, 23.7.1946). — «DP seçimin feshedilmesini isteyecek — Partinin milletvekili seçilen üyelerinin hep birden istifa etmeleri de muhtemel görülüyor.» (*Cum.*, 24.6.1946). Bu seçimlerde Demokratlar iyi sonuçlar aldı. 465 sandalye için katılan 273 adaydan 66 mebusluk kazandı. CHP ise 395 mebusluk aldı, 4 de bağımsız mebus seçildi. Demokratların adayları olmayan 16 il: Çorum, Kırşehir, Niğde, Malatya, Gümüşhane, Rize, Bingöl, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Bitlis, Muş, Ağrı, Kars, Van ve Hakkâri. 12 ilde Demokratlar kazandı.. Edirne, İstanbul Çanakkale, Muğla, Burdur, Afyon, Bilecik, Bolu, Kastamonu, Sinop, İçel ve Kayseri. (*Cum.*, 25.7. 1946 ve Toker, *Tek Parti*, 169). Demokratlar kentlerde iyi sonuçlar aldı. İstanbul'daki olağanüstü zafer, belki de Fevzi Çakmak'ın nüfuzundan ileri geldi. CHP'liler köylerde daha çok oy topladı; özellikle tekelleri altındaki Doğu Anadolu'da. Seçimlerin sonucu, DP'nin siyasal taktiklerinde önemli bir rol oynadı.

21 Ekim 1946 Seçimleri - Peker Kabinesinin düşüşü (9 Eylül 1947)

## 21 Ekim 1946 Seçimleri . Peker Kabinesinin düşüşü (9 Eylül 1947)

24. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü seçim sonu bildirisinde, «Şimdi Türkiye'nin millî hayatında yeni bir devreye giriyoruz... Seçim zamanının sinirli sözlerini karşılıklı bağışlayarak ve unutarak vatanda huzur, çalışma devrinin açılması ilk vazifedir.» dedi. (Basın, 25.7.1946).

25. Celâl Bayar bu bildiriye karşılık vererek hükümeti, duruma müdahale ve seçimlere hile karıştırmakla suçladı. Sıkıyönetim olduğu halde bu

cevap, 25.7.1946 tarihinde üç gazetede yayınlandı. *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazeteleri sıkıyönetimce kapatıldı; fakat CHP yanlısı *Tanin* kapatılmadı. (Bkz., Kemal Karpat, *Turkey's Politics*, 1959, s. 164-6. Bu kitap Türkçe olarak *Türk Demokrasi Tarihi* (1968) adıyle basıldı.) DP'nin bu şikâyetleri 1950 seçimlerine kadarki propaganda hareketlerinde devamlı olarak tekrarlandı.

30. Orgeneral Kâzım Orbay Genelkurmay Başkanlığından çekildi. Yerine Orgl. Salih Omurtak getirildi. (Basın, 31.7.1946).

**Ağustos** **1946**

1. Dış durumumuzun tehlikeli olmadığı kanısında olan Fuat Köprülü, basına verdiği demeçte, siyasal amaçlarla CHP'nin bu durumu kendi çıkarına kullandığını söyledi. Köprülü'nün bu görüşüne karşı çıkanlar oldu. (Köprülü'nün Basındaki Beyanı: 2.8.1946); ayrıca bkz., Abidin Daver, 'Dış Tehlike Vardır, Gaflete Düşmeyelim', (*Cum.*, 3.8.1946).
3. CHP, Meclis Başkanlık Divanında, DP'ye iki sandalye teklifinde bulundu, Demokratlar kabul etmedi. (*Cum.*, 3 ve 4.8.1946; Toker, *Tek Parti*, 185).
5. Cumhuriyetin 8'inci Meclisi açıldı. İsmet İnönü tekrar Cumhurbaşkanı seçildi. Emekli General Kâzım Karabekir, (Mareşal Fevzi Çakmak ve Yusuf Kemal Tengirşenk'i mağlup ederek) Meclis Başkanlığına seçildi. Şükrü Saraçoğlu'nun yerine Başbakanlığa Recep Peker atandı. (Basın, 6.8.1946). Çok partili siyaset ve CHP.nin çatışmaları yönünden bu tayin çok önemliydi.
6. Recep Peker kabinesini kurdu: *Başbakan:* Recep Peker (Istanbul); *Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.:* Mümtaz Ökmen (Adalet Bak.) 19.9.1946;* *Devlet Bak.:* M. Abdülhalik Renda (Çankırı) 19.9.1946; *Adalet Bak.:* Mümtaz Ökmen (Ankara), Şinasi Devrim (Zonguldak) 19.9.1946; *Milli Savunma Bak.* Orgl. Cemil C. Toydemir (Istanbul), Münir Birsel (İzmir) 5.9.1947; *İçişleri Bak.:* Şükrü Sökmensüer (Gümüşhane), Münir Hüsrev Göle (Erzurum) 5.9.1947; *Dışişleri Bak.:* Hasan

* «Kabine kurulduktan sonra boşalan Bakanlığa yapılan tayinin tarihini gösterir.» (Kâzım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, 1968, 281; Basın, 7.8.1946). Partinin geleneğine rağmen Peker'in CHP Başkan Vekili tayin edilmemesi dikkate değer bir noktadır. Bu mevkide Saraçoğlu kaldı. Bu nedenle Peker, partinin idaresini eline alamadı. Peker'le İnönü arasındaki rekabette bu durum önemli bir konu haline geldi.

Saka (Trabzon); *Maliye Bak.:* Halit Nazmi Keşmir (Tokat); *Milli Eğitim Bak.:* Reşat Şemsettin Sirer (Sıvas); *Bayındırlık Bak.:* Cevdet Kerim İncedayı (Sinop); *Ekonomi Bak.:* Tahsin Bekir Balta (Rize), Cavit Ekin (Diyarbakır) 5.9.1947; *Sağlık ve Sosyal Yardım Bak.:* Dr. Behçet Uz (Denizli); *Gümrük ve Tekel Bak.:* Tahsin Coşkan (Kastamonu); *Tarım Bak.:* Faik Kurdoğlu (Manisa), Şevket Adalan (İzmir) 5.9.1947; *Ulaştırma Bak.:* Şükrü Koçak (Erzurum); *Ticaret Bak.:* Atıf İnan (İzmir); *Çalışma Bak.:* Dr. Sadi Irmak (Konya),

**11.** DP'nin seçim sonrası siyaseti aşağı yukarı şu kelimelerle özetlenebilir: «Demokrat Parti Mecliste itirazlara hazırlanıyor — Yeni kanunlar ve milletvekillerinin seçim tutanaklarına karşı yapılacak itirazlar dinlenmezse DP milletvekillerinin toptan istifa edecekleri söyleniyor» (*Cum.* 11.8.1946). Daha sonra Demokratlar bu siyasetlerini, parlamentonun dışında siyasî mücadeleyi sürdürme tehdidine çevirdiler.

**14.** Recep Pekerin programı Mecliste okundu — Görüşmelerin ertelenmesi konusundaki önergeleri reddedilince Demokratlar salonu terk ettiler. Peker güvenoyu aldı. (Basın, 15.8.1946) *A. T.*, 153, Ağustos 1946, 5-12 ve 18-36; Karpat, 171-2).

**22.** 7.8.1946 tarihli Rus Notasına karşı Türkiye'nin cevabı basında 24. 8.1946 tarihinde çıktı. Boğazların savunmasına Rusların katılmak isteğini Türk Hükümeti reddetti. Bu tutum her iki parti tarafından da onandı. (*Cum.*, 12, 13, 14; 22 ve 24.8.1946).

**Eylül** **1946**

**2.** İngiliz Büyükelçisi Kelly, Gazeteciler Cemiyeti'ndeki konuşmasında İngiltere'nin, Türkiye'nin iç siyasasına karıştığı söylentilerini reddederek şöyle dedi: «Garip ve asılsız bir söylenti duydum, güya İngiltere Türkiye'nin iç politikasına karışıyormuş. Olmaz ya, biz böyle bir hata işlemeye kalkışsak bile Türk onuru bunu şiddetle reddeder.» (*Cum.*, 3.9.1946).

**7.** Hükümet '7 Eylül Kararları' diye adlandırılan ekonomik alanda bazı (liberal) tedbirler aldı. Türk Lirasının değeri düşürüldü; ithalâttaki bazı sınırlamalar kaldırıldı; altının satışı serbest bırakıldı. Kararları açıklarken Maliye Bakanı Keşmir şöyle dedi: «Eğer bu kararları almasaydık bu yıl hem ihracatta, hem ithalâtta gittikçe büyüyen bir buhranla karşılaşacaktık.» (*Cum.*, 10.9.1946 ve 7.9.1946 ve sonraki günler).

**24.** Rusya Türk Notasına cevap verdi. Rusya Boğazların birlikte savunulması isteminde direnmekle birlikte: «Boğazlar Konferansı toplanmadan

evvel, iki devlet arasında doğrudan doğruya görüşmeler yapılmasını istiyor»du. (*Cum.*, 29.9.1946). Batılı Devletlerce desteklenen Türkiye, Rusya'nın tekliflerini reddetti. İngiltere ve Amerika Türk - Rus görüşmelerine itiraz etti. (*Cum.*, 30.9.1946). 1.10.1946 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, Amerika'nın, kendi dış siyasasını desteklemek için Akdeniz'e bir filo göndermeyi tasarladığını yazdı.

27. Yunanistan'da iç savaş başladı. Bu, Türkiye'de politikayı etkiledi; özellikle sol eğilimli adıyle damgalanan bütün eylemler bastırıldı. (Bu tarihlerdeki Basın, ve *Cum.*, 27.9.1946).

**Ekim** **1946**

10. İnönü'nün Antakya'da Demokrat Parti üyelerine hitaben verdiği demeç, demokrasi yolunda önemli bir adım olarak nitelendirildi: «Bütün siyasî ve askerî hayatımdaki vazifelerin hiç birini düşünmeden diyebilirim ki, öldüğüm zaman Türk milletine iki eser bırakmış olacağım: Bunlardan biri köy okulları, diğeri de müteaddit partilerdir.» (*Cum.*, 11.10.1946).

15. Hilmi Uran, Nafi Atıf Kansu'nun yerine CHP Genel Sekreterliğine getirildi. Bu değişiklik CHP içindeki aşırılara karşı bir tedbir ve İnönü'nün Anadolu gezisindeki ılımlı tutumunun bir sonucu olarak nitelendirildi. (Bu tarihlerdeki Basın).

18. Boğazların birlikte savunulması isteminde bulunan Rus Notasına Türkiye'nin verdiği red cevabı yayınlandı. (*Cum.*, 19. ve 21.10.1946). Mareşal Fevzi Çakmak ve arkadaşları Tevfik Rüştü Aras, Kenan Öner, Zekeriya Sertel, Cami Baykut ve Sadık Aldoğan 'İnsan Hakları Cemiyeti'ni kurdular. (Basın, 18.10.1946). Bu cemiyet derhal solcu bir örgüt olarak saldırıya uğradı.

25. İngiltere, Ortadoğu'yu savunmak için yeni bir plan tasarlamaya başladı. *Cumhuriyet* şöyle diyordu: «Türkiye ile olan dostluğun takviyesi planın bir maddesini teşkil ediyor.» (*Cum.*, 26.10.1946).

26. Kırklareli'nde yaptığı bir konuşmada Celâl Bayar '7 Eylûl Kararları'nı eleştirdi ve tedbirlerin, fiyatların artışını kontrol etmeye yeterli olmadığını ileri sürdü. (Basın, 27.10.1946; Şahingiray, *Bayar*, 41-3).

28. Recep Peker Cumhuriyet Bayramı demecinde, kendi Hükümeti tarafından alınan tedbirlerin, herhangi bir bölgenin veya sınıfın yararlanması için değil, bütün milletin faydalanması için alındığını söyledi. (Basın, 29.10.1946 ve *A. T.*, 155, **Ekim, 1946** 12-19'da demecin metni).

**Kasım** **1946**

1. Meclisin 8'inci dönem birinci toplantısı başladı.
Emekli General Kâzım Karabekir Meclis Başkanı olarak tekrar seçildi; bu bir bakıma muhalefetteki Meraşal Fevzi Çakmak'a karşı dengeyi sağlayacaktı — İnönü'nün konuşması şu yönleriyle ilgi çekti: a) Ekonomik sorunlar üzerinde önemle durması, b) dış siyasada soğuk harbe hâlâ katılmaması, c) DP'ye karşı uzlaştırıcı tutumu ve belki de ilk kez bu konuşmada Hükümet ve CHP'yi birbirinden ayrı unsurlar olarak belirtmesi. (*A. T.* 156, Kasım, 1946, 1-2 ve Öztürk, *Cumhurbaşkanlar*, 385-90, Basın, 2.11.1946).

12. Meclisin açılışından hemen sonra partiler birbirleriyle çekişmeye başladılar. Nadir Nadi partiler arası ilişkiler üzerine üç makale yazdı. (Nadi, 'Partilerin Hataları, 1-3, *Cum.*, 12-14.11.1946 ve Basın).

17. Bayar, partilersarası ilişkiler üzerine İzmir'de bir konuşma yaptı ve CHP'yi şu sözlerle tanımladı: «Biz, Halk Partisini şöyle telâkki ediyoruz: bir kâse yoğurt düşününüz ki üstünde kaymak tabakası tozludur. Altında ise bembeyaz saf bir yoğurt vardır.» (*Cum.*, 18.11.1946).

23. Amerikan filosu Türkiye'yi ziyaret etmek üzere İzmir'e geldi. Bu konuda Amerikan Akdeniz Kuvvetleri Komutanı. «Bu ziyaret iki ülke arasındaki kuvvetli dostluğun tezahürüdür,» dedi. (*Cum.*, 24.11.1946 ve bu ziyaretin Türkiye'nin dış ilişkiler siyasetindeki önemini anlamak için Basın'da çıkan yazılar).

30. Recep Peker yaptığı Basın toplantısında, Türkiye'de savaştan sonra ve özellikle '7 Eylül Kararları'ndan sonra çok ciddî bir sorun haline gelen fiyat artışları konusunda konuştu. (Basın, 1.12.1946; *Cum.*, 29.11.1946 tarihinde hayat pahalılığı indeksinde şu sonuçları verdi: 1938 = 100; Ağustos 1946 = 386.8; 7 Eylül 1946'dan sonra: 412.9.

**Aralık** **1946**

4. Meclis Sıkıyönetimi altı ay daha uzattı. Bu konuda DP şöyle dedi: «Hükümet sıkıyönetimi Istanbul'da halk miting yapmasın ve istediği zaman gazeteleri kapatsın diye istiyor... Biz sıkıyönetimi bir memleket müdafaası meselesi addetmiyoruz.» (*Cum.*, 5.12.1946).

16. Sıkıyönetim, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ve Türkiye Sosyalist Partisini * ve bu partilerin çıkardığı gazete ve dergileri kapattı.

* Bu iki partinin mahkemedeki davaları senelerce sürdü ve sonunda Türkiye Sosyalist partisi beraat etti. 1950'de tekrar kurulan parti 1952'de gene kapatılmıştır. Bu kez dava 8 sene sürmüş ve parti mahkemede gene beraat etmiştir. Böylece, Sosyalist partilerin kurulmasını yasaklayan bir kanun olmamasına rağmen bu çeşit partiler aşağı

Sosyalist partileri yasaklıyan bir yasa olmadığı için, kapatılışlarına neden olarak, yabancı çıkarlara hizmet ettikleri ileri sürüldü. (Basın, 17.12.1946 ve Necmeddin Sadak, 'Ne Yapmak İstiyorlardı?'; *Akşam*, 19.12.1946).

**18.** 1947 Bütçe görüşmelerinde Menderes, hükümeti eleştirdi. Hükümet adına cevap vermek üzere ayağa kalkan Recep Peker ağır bir dille Menderes'in görüşünü şöyle tanımladı: «Maraz bir piskopat ruhun ifadesi». Bu çekişme mecliste ilk büyük siyasal bunalımın doğmasına neden oldu ve DP'li milletvekilleri Meclis'i terk ettiler. Bu buhranda İnönü aracılık yapmak zorunda kaldı. (Basın, 19.12.1946 ve sonraki günler).

**27.** Demokratlar Meclis'e döndüler, fakat bu dokuz gün içinde siyasal gerginlik gittikçe arttığından, İnönü, Bayar ve Peker'le ayrı ayrı görüştü. Demokratlar için güvenlik sağlanacağını garantiledi. İnönü'nün partiler üstü tutumu CHP'nin içindeki Peker grubu için bir yenilgi, DP için de bir zafer olarak görüldü. (Başın, 28.12.1946).

**28.** Meclis'e dönen Demokratlar 7 Eylül kararlarına şiddetle saldırdılar. Bu süre içinde hükümet kendini savunmakla yetindi. (*Cum.*, 29.12.1946)

**Ocak** **1947**

**7-11.** Demokrat Partinin ilk Büyük Kongresi toplandı.

Genel Başkan Celâl Bayar konuşmasında, CHP hükümetinden seçim kanununu değiştirmesini, aynı kimseyi (İnönü) hem Cumhurbaşkanı, hem de CHP Genel Başkanı atamamasını ve anayasaya aykırı bazı anti-demokratik yasaları kaldırmasını istedi. Bayar aynı zamanda «idarî cihaz ile partiler arasında münasebetler» sorununu, yani bürokrasinin DP üzerinde baskı yaptığını ileri sürdü — 1950 seçimlerine kadar bu sorunlar DP'nin başlıca istemleri oldu. (Şahingiray, *Bayar*, 55-67; Basın, 8.11.1947).

Bu Kongrede kabul edilen ve 'Hürriyet Misakı' adıyle tanınan ana davalar komisyonu raporunda (*Metin:* Esirci, *Menderes*, 39-43; Tunaya, *Partiler*, 650-51) DP, Türkiye'de demokrasinin kurulması için üç temel koşul ileri sürdü: 1) anti-demokratik ve anayasaya aykırı kanunların kaldırılması, 2) devlet memurları tarafından değil de, hukukî

yukarı 15 yıl çeşitli baskılar altında bulundurulmuştur. (Bkz:, Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık* içinde 'Cemal Gürsel'e Mektup 19.11.1960, 179-88). Demokratların bu tarz tedbirleri kendi partileri aleyhindeki tutumlarına bir başlangıç olarak gördükleri söylenir (N. Nadi, 'Demokrasiye Veda mı?' *Cum.*, 20.12.1946).

mercilerce kontrola tâbi tutulan seçimler; 3) Cumhurbaşkanlığı mevkiinin parti liderliğinden ayrılması.
Bayar Genel Başkanlığa getirilirken Genel İdare Kuruluna da şu üyeler seçildi:

| | |
|---|---|
| 1 — Emin Kalafat | 2 — Adnan Menderes |
| 3 — Refik Koraltan | 4 — Fuad Köprülü |
| 5 — Refik Şevket İnce | 6 — Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu |
| 7 — Cemil Tunca | 8 — Yusuf Kemal Tengirşenk |
| 9 — Ahmet Tahtakılıç | 10 — Enis Akaygen |
| 11 — Hasan Dinçer | 12 — Celâl Ramazanoğlu |
| 13 — Samet Ağaoğlu | 14 — Ahmet Oğuz |

(Basın, 12.1.1947 ve *A. T.*, 158, Ocak 1947, 5).
Bu Kongre, izleyenlerce, parti disiplininin pek az hüküm sürdüğü serbest bir toplantı olarak tanımlandı. 8.1.1947 tarihli *Vatan* gazetesinde Mümtaz Faik Fenik, artık, DP'nin, Celâl Bayar'ın ya da diğer kurucu üyelerinin partisi değil, milletin partisi olduğunu ve halkın irade ve dileklerini temsil ettiğini yazdı. 11.1.1947 tarihli *Cumhuriyet*'de Nadir Nadi, bu Kongrenin, bir parti kongresinden çok kurucu meclis havasını taşıdığını belirtti.

**11.** Türkiye - Ürdün Dostluk Andlaşması imzalandı. Ürdün Kralı Abdullah 7.1.1947 - 18.1.1947 tarihleri arasında Türkiye'ye geldi (Bugünlere ait Basın).

**16-27.** CHP Büyük Divanı toplandı. Parti içinde hizipleşme olduğu söylentileri vardı. 28.1.1947 tarihli *Cum.*, «Parti için yeni program, yeni bir tüzük hazırlanıyor» diye yazdı. Sadak, CHP'nin bu tartışmalarını partinin geleceği için çok önemli görüyordu. (Bkz., Necmettin Sadak, 'Halk Partisi Tarihinde İlk Ehemmiyetli Dönüm Noktası', *Akşam*, 29.1.1947).

**29.** İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, Türkiye'de Solcuların faaliyetliyetlerinden bahseden bir konuşmasında, DP'nin özellikle Mareşal Çakmak'ın faaliyetleriyle bunlar arasında bağlar olduğunu açıkladı. (*A. T.*, /158, Ocak 1947, 10-25 ve Basın, 30.1.1947).

**30.** Çakmak, Sökmensüer'in suçlamalarına cevap verdi: «Millet olgundur. Bu propagandalar makûs neticeler verir. Millet, komünist olmadığını komünistlere alet olmadığını çok iyi bilir.» (*Cum.* 31.1.1947). — 8.2. 1947 tarihinde bu konuda bir demeç veren Bayar, hükümetin taktik-

lerinin antidemokratik olduklarını ileri sürerek reddetti. (Basın, 9.2. 1947).

Şubat 1947

9. DP'nin başkanlığa Çakmak'ı getirme hareketi, partinin içinde Bayar grubuyle çatışmanın doğmasına neden oldu. Parti içinde daha geniş hürriyet istekleri belirdi. Dr. Mustafa Kentli İzmir İl İdare Heyetinden istifa etti. İstanbul'da Kenan Öner de, DP'nin içinde bir muhalefet cephesi teşkil ediyordu. (Basın, 10.2.1947).

16. Mûhtar seçimlerinde partiler arası gerginlik çoğaldı. İzmir'de basına verdiği demeçte Bayar, «Muhtar seçimlerinde yapılan müdahale ve kanunsuzlukların asıl gayesinin Demokrat Partinin köy teşkilâtını dağıtmak ve zayıflatmak olduğu inkâr kabul etmez bir hakikattir.» dedi (*Cum.*, 5.3.1947).

20. «İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri» hakkındaki kanun Mecliste kabul edildi. CHP, grev hakkının verilmesine razı olmadı. (Basın, 21.2.1947).

Mart 1947

3. Truman Doktrininin Türkiye ve Yunanistan'a uygulanması kararlaştırıldı. Türkiye'nin savunma masrafları (bütçenin % 40 - % 60'ı Türk ekonomisi için çok ağır bir yük oluyordu. Bu alanda İngiltere'nin yerini yavaş yavaş Amerika almaya başladı (*Cum.*, 4.3.1947 ve N. Sadak, 'Türkiye ve Yunanistan hakkında Amerikan kaynaklarından gelen mühim haberler', *Akşam*, 5.3.1947).

9. Partiler arasındaki farkları göstermek için Menderes, DP ile CHP'nin programlarını karşılaştıran bir konuşma yaptı (Eşirci, *Menderes*, 51-4). Partiler arasındaki benzerlikler ve CHP'nin bunu kendi çıkarları için kullanma yoluna gidişi, DP'yi, buna Samet Ağaoğlu'nun *İki Parti Arasında Farklar* (1947) kitabıyle cevap vermeye zorladı; (ayrıca bkz., bu tarihlerdeki Basın).

10. Hükümet, devlet ve planlamanın içinde büyük bir rol oynayacağı, büyük sanayi kalkınma programından söz etti. (*Cum.*, 11.3.1947). Bu sözlerin ertesi günü *Cumhuriyet* gazetesi, «DP'nin iktidarda buhranı önleyecek plan hazırladığı»nı ve Bayar'ın «Bolşevik prensiplerinin memleketi mesut edeceğine asla inanmıyoruz» dediğini haber verdi. (*Cum.*, 12.3.1947).

11. Türkiye Uluslararası İskân ve Kalkınma Bankası (*International Bank*

*for Reconstruction and Development*) ve Uluslararası Para Fonu Teşkilâtına (*International Monetory Fund*) katıldı. (*Cum.*, 12.3.1947).

12. Amerikan Cumhurbaşkanı, Yunanistan ve Türkiye'nin Sovyetler Birliği tarafından tehdit edildiğini ve bundan dolayı onlara yardım programı açılacağını bildirdi (Basın 13.3.1947). İki üç gün sonra 16.3.1947 tarihli *Cumhuriyet*, «Amerika iş âlemi de harekete geçti. Büyük Amerikan firmaları, firmalarımıza kredi açacaklarını ve siparişlerini süratle teslim edeceklerini bildirmeğe başladılar» dedi.

**Nisan** **1947**

1. Recep Peker İzmir'deki bir konuşmasında, Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı yardımı eleştirenlere cevap vererek, bu yardımın Türkiye'nin bağımsızlığını hiç bir şekilde bozmadığını söyledi. «Amerika'yla dost olmak Rusya'nın düşmanı haline gelmek değildir,» diyen Peker, seçimler konusuna da değinerek, «seçimlere katılmanın muhalefetin yapması gereken bir görev olduğunu İstiklâl Mahkemelerinin daha kaldırılmadığını dinleyicilerine hatırlatarak, Demokratları tehdit etti. (Basın, 2.4.1947, *A. T.*, /161, Nisan 1947, 9 ve sonraki günler).
2. DP ara seçimlere katılmama kararını aldı. Ertesi günü yayınlanan bir parti bildirisinde, «Seçim emniyeti kanunla sağlanmadıkça ve idare mekanizmasının tarafsızlığına imkân bırakmayan zihniyet değişmedikçe seçime girmeyi Türk demokrasisine karşı ağır bir suç sayıyoruz» dendi. (*Cum.*, 3.4.4.1947).
6. İstanbul'da ara seçimler yapıldı, DP seçime katılmadı. Oy verenlerin sayısı çok düşük olduğundan hükümetin itibarı sarsıldı. (Basın, 7.4.1947 ve sonraki günler; *A. T.*/161, Nisan 1947, 2; Karpat, *Turkey's Politics*, 186).
12. Türkiye'nin durumunu incelemek üzere Senatör Berkley'in başkanlığında bir Amerikan heyeti Ankara'ya geldi. Basında, «Rus genişlemesine bir son verme zamanı gelmiş ve hatta geçmiştir» şeklinde demeçler yayınlandı. (*Cum.*, 13.4.1947).
17. 18.4.1947 tarihli *Cumhuriyet*'te şu başlık yer aldı: «Halk Partisi hiziplere mi ayrılacak?» Demokratlar seçimlere katılmama, Meclisten çekilme taktiklerini sürdürürlerse, CHP kendi içinde hizipleşmeye giderek, muhalefet grupları yerine geçecek partilerin kurulmasına izin verecekmiş biçiminde haberler çıktı. (Bkz., Karpat, *Turkey's Politics*, 187).

2-7. Amerikan donanması Istanbul'u ziyaret etti. Amerikan amirallerini kabul etmek üzere Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Ankara'dan Istanbul'a geldi. Bu sırada Amerikan Temsilciler Meclisinde dış yardım tasarısı görüşüldü. (Basın, 2, 3.5.1947 ve sonraki günler). Hükümet, çok partili politikanın Amerika üzerinde yapacağı etkiyi büyük bir merakla izledi.

9. Menderes hakkında kanunî kovuşturma açıldı; Menderes'in İzmir'de verdiği nutku dolayısıyle Mecliste dokunulmazlığının kaldırılması istendi. Nutku yayınlayan sıkıyönetim bölgesi içindeki gazeteler kapatıldı. (*Cum.*, 10.5.1947).

10. Parlamentodan bir delege grubu İngiltere'ye gitti. Grupta CHP'den Hüseyin Cahit Yalçın, Nihat Erim, Nurullah Esat Sümer, Fuat Sirmen, Sait Odyak ve Esat Uraz; DP'den Fuat Köprülü ve Enis Akaygen vardı. Yolculuk sırasında Erim ile Köprülü'nün partiler arası ilişkileri görüştükleri ve her ikisinin de partilerinin ılımlı bir siyaset izlemelerinde anlaşmaya vardıkları söylentisi çıktı. (Cihat Baban, *Portreler*, 428; Karpat, *Turkey's Politics*, 188).

20. Adana'da yapılan İplik ve Dokuma İşçilerinin Kongresi, işçi sendikaları faaliyetinin başlangıcını belirledi. Fakat grev hakkı olmadan sendikaların gelişmesini beklemenin tutarlı yol olmadığı anlaşıldı. (Ahmet Şükrü Esmer, 'İşçi Sendikaları, *Tanin* 20.5.1947 ve Basın).

22. Türkiye'ye yapılacak askerî yardımı görüşmek üzere General Oliver'in başkanlığında Amerika'dan Askerî bir heyet Ankara'ya geldi.
Aynı gün bir deniz heyeti de yola çıktı (*Cum.* 18, 21 ve 23.5.1947). Başkan Truman yardım tasarısını imzaladı.

23. Cumhurbaşkanı İnönü, Amerikan halkına yolladığı teşekkür mesajında şöyle dedi: «... bu yardım, Türkiye'ye zarurî ve normal müdafaa malzemesinin bir kısmını temin suretiyle, harp neticesinde düşmüş bulunduğumuz iktisadî güçlüklerin kısmen telâfisinde de ferahlatıcı bir âmil olacaktır.» (*A. T.*/162, Mayıs 1947, 15-6).

27. Peker) Türk - Rus ilişkileri konusundas bir demeç verdi: «Sovyet Rusya, devamlı bir dostluk tesis edebilmek için taleplerini geri almalıdır.» (*A. T.*/162, Mayıs 1947, 49 - 50).

28. Sıkıyönetim altı ay uzatıldı. Bu konuda Parlamentoda şiddetli bir tartışma oldu ve Bayar konuşmasını şöyle bitirdi: «Son söz olarak arz edeyim ki, biz siyasî bir tazyik vasıtası olarak Sıkı yönetiminmuhafazasının istenildiği hakkında kanaatimizi muhafaza ediyoruz.» (*Cum*, 29.5.1947).

30. Muhtar seçimleri yapıldı. Bu seçimlere DP gene katılmadı. (Basın, 31.5.1947).

**Haziran** **1947**

8. Söylen ilere göre Bayar'la İnönü iki parti arasındaki ilişkilere dair görüşmekteydi. (*Cum.*, 9. 6.1947).
14. Amerikan İktisadî Heyeti Türkiye'ye geldi. Heyetten bir ilgili, «Türkiye'ye her şeyden evvel ve her türlü kalkınma planlarından evvel yol ve liman lâztm olduğuna inanmak icap eder.» dedi. (*Cum.*, 15.6.1947).
15. İnönü'yle Bayar partilerarası ilişkiler konusunda bir görüşme yaptı. İnönü partiler üstü bir tutum içinde Bayar'la Peker arasında aracılık yaptı. (*Cum.*, 16.6.1947; Asım Us, Muhalefet lideri ile yapılan mülâkat, *Vakit*, 17.6.1947). Partiler bir balayına hazırlık yapıyor gibi gözüküyorlardı.
25. *Cumhuriyet* bu görüşmeleri yorumlarken bazı CHP'lilerin şöyle dediğini nakletti: «Muhakkaktır ki iç politikada bir devir kapanmış ve yeni bir devir açılmıştır...» (*Cum.* 25.6.1947: 'İsmet İnönü - Celâl Bayar görüşmeleri ve CHP').
27. İnönü'yle yaptığı görüşmeler konusunda Bayar şöyle dedi: «Cumhurbaşkanından baskının kaldırılması için delâletlerini rica ettim; herhalde hükümetle görüştükten sonra olacak, baskının kaldırılacağını hükümetin vadettiğini söylediler...» (*Cum.*, 28.6.1947; Şahingiray. *Bayar*, 117-22).
30. DP nin taleplerini karşılamak için CHP'nin içtüzüğünde değişiklikler yapılacağına dair söylentiler vardı: «Devlet Reisi parti başkanlığı yapmayacak; Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığı fiilen ayrılıyor.» (*Cum.*, 30.6.1947).

**Temmuz** **1947**

1. Bayar'ın Sıvas'ta, İnönü - Bayar - Peker görüşmelerine dair verdiği demece değinen Recep Peker şöyle dedi: «Gazetelerde çıkan nutkun bu parçası bende hayret uyandırdı...» Bayar'ın yapmış olduğu bütün ithamları reddetti. (Basın, 2.7.1947).
7. DP yayınlarıyle, özellikle Fuat Köprülü *Kuvvet*'de çıkan yazılarıyle Peker'e saldırıya geçti. Bayar'ın Peker kabinesine yaptığı saldırı bunların en şiddetlisi oldu: «... Bu kabinenin memleketi demokratik gelişme bakımından geriye götürdüğüne ve zihniyetin siyasî bir irticaa

çok müsait olduğuna dair deliller herkesçe bilinmektedir.» (*Vatan*, 8.7.1947). Bu demeçten önce Bayar, İnönü'yle görüştü 8.7.1947 tarihinde ikinci kez görüştü. 9.7.1947 tarihli *Cumhuriyet* bu görüşmeyi şöyle yorumladı: «Bu temaslar muhalefetin tenkit vazifesi üzerinde bir anlayış inkilâbına başlangıç sayılıyor.»

12. İnönü'nün '12 Temmuz Beyannamesi' basında yayınlandı; 11.7.1947 tarihinde radyoda okundu (metin: Tunaya, *Partiler*, 688-9; *A. T.*/164) Temmuz 1947, 14-6, Esirci, *Menderes*, 99-102). Bu beyannamede, partiler üstü bir başkan rolü takınan İnönü, Peker'in ihtilâlci bir parti olmakla suçladığı DP'yi savunarak, Peker'e karşı çıktı: «... İhtilâlci bir teşekkül değil, bir kanunî siyasî partinin metodları ile çalışan muhalif partinin iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lâzımdır. Bu zeminde, ben, Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görüyorum...»
Amerikan Yardımı andlaşması imzalandı. (*A. T.*/ 164, Temmuz 1947, 16-17 ve 17-21).

22-24. DP Küçük Kongresi toplandı; görüşme tutanakları gizli tutuldu. '12 Temmuz Beyannamesinden'sonra siyasî havada bir sessizlik hüküm sürdü. Bu Kongre, DP'nin Peker Hükümetine saldırıya geçişinin başlangıç noktası oldu. 24.7.1947 tarihinde DP sert bir bildiri yayınladı: «... İnönü'nün beyannamesinde izhar olunan iyi niyetlerin tahakkuk ettirilmesine yetecek bir zaman geçmemiş olması mütalâa edilmiş, fakat bu müddet kısa dahi olsa bile barlangıç sayılabilecek bazı tedbirlerin alınmış pulunması imkânsız görülememiştir.» (*Cum.*, 25.7.1947; Eroğul, *Demokrat Parti*, 35-6) DP, özellikle CHP nin içinde olmak üzere, bir kararsızlık havası yaratmayı başardı. (Toker, *Tek Parti*, 266 ve sonrası).

**Ağustos** **1947**

8. Türk Askerî Heyeti Amerika'ya gitti. (Basın, 9.8.1947).

14. DP, Peker kabinesinin çekilmesini istedi. DP sözcüsü Fuat Köprülü şöyle dedi: «Tarih, Peker kabinesinin istifasını bu kabinenin ilk ve son hizmeti olarak kaydedecektir.» (*Cum.*, 15.8.1947).

20. İzmir Fuarının açılışında halk, ülkedeki ekonomik güçlükler karşısında bir gösteri yaptı. Ticaret Bakanı Atıf İnan hükümetin siyasetinin, özellikle 7 Eylül Kararlarının savunmasını yapmaya çalıştı, fakat «bir kısım halkın itiraz sesleriyle karşılandı.» (*Cum.*, 21.8.1947).

26. CHP meclis grubu toplantısında peker siyasi görüşünü açıkladı ve güvenoyuna başvurulmasını istedi. (Basın, 27.8.1947; Peker'in konuş-

ması: *A. T.*/165, Ağustos 1947, 11-27). 35 kişinin aleyhte oy vermesine rağmen, Peker'e güvenoyu verildi. Aleyhte oy veren 35 kişi arasında şu önemli isimler vardı: Nihat Erim, Kasım Gülek, İsmail Rüştü Aksal, Hamdullah Suphi Tanrıöver, İhsan Hamid Tigrel ve Ali Fuat Cebesoy. Toker, 35'lerin önderi Nihat Erim olmakla beraber, «aslında, onun arkasında suçlanan gerçek sorumlu tabiî İnönü idi» dedi. (Toker, *Tek Parti*, 300). Çoğunluk Peker'e güven oyu vermekle birlikte aleyhinde oy veren azınlık grubunun tutumu daha anlamlı görüldü.

**Eylül** **1947**

1. Meclis, Amerikan yardım anlaşmasını oybirliğiyle kabul etti. (Basın, 2.9.1947; *A.T.*/166, Eylül 1947, 19-21, Basının yorumu: 27-30).
2. Moskova'nın kuruluşunun 800'üncü yıldönümü için Türk heyeti Moskova'ya gitti. (*A. T.*/166, Eylül 1947, 1).
4. Kabinede değişiklikler yapmak üzere Peker, Meclis grubunun onayını aldı. Fakat bu kez de 49 kişi aleyhte oy verdi. Bazıları kabinenin bir bütün olarak istifa etmesini istedi. (Basın, 5.9.1947)
5. Peker kabinede değişiklikler yaptı. Münir Birsel (Millî Savunma) Cemil Cahit Toydemir'in yerine; Münir Hüsrev Göle (İçişleri) Şükrü Sökmensüer'in yerine; Şevket Adalan (Tarım) Faik Kurdoğlu'nun yerine; Cavit Ekin (Ekonomi) Tahsin Bekir Balta'nın yerine getirildi. Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir, Atıf İnan'ın yerine Ticaret Bakanı; Ekonomi Bakanı Tahsin Bekir Balta, Dr. Sadi Irmak'ın yerine Çalışma Bakanı oldu. (*Cum.* 6.9.1947, Öztürk, *Hükümetler*, 281).
9. Sıhhî nedenler ileri sürülerek Recep Peker kabinesi istifa etti. (Basın, 10.9.1947). Daha inanılır bir neden de, İnönü'nün düşmanlığı karşısında Peker'in hükümeti başarıyla yürütememesi oldu. Peker bir yandan Demokratların, diğer yandan da sözde ılımlıların saldırısına uğradı. Hasan Saka'ya yeni kabineyi kurması teklif edildi.

## İki Hasan Saka Kabinesi Dönemi: 10 Eylül 1947 - 14 Ocak 1949

10. Hasan Saka Kabinesi: *Başbakan:* Hasan Saka (Trabzon); *Devlet Bakanı ve Başbakan yard.* Faik Ahmet Barutçu (Trabzon); *Devlet Bak.:*

Mustafa Abdülhalik Renda (Çankırı); *Adalet Bak.:* Şinasi Devrim (Zonguldak); *Millî Savunma Bak.:* Münir Birsel (İzmir); *İçişleri Bak.:* Münir Hüsrev Göle (Erzurum); *Dışişleri Bak.:* Necmettin Sadak (Sıvas); *Maliye Bak.:* Halit Nazmi Keşmir (Tokat); Şevket Adalan (Gümrük ve T. B.) 27.3.1948; *Milli Eğitim Bak.:* Reşat Şemsettin Sirer (Sıvas); *Bayındırlık Bak.:* Kasım Gülek (Seyhan); *Ekonomi Bak.:* Cavit Ekin (Diyarbakır); *Sağlık ve Sosyal Yardım Bak.:* Dr. Behçet Uz (Denizli); *Gümrük ve Tekel Bak.:* Şevket Adalan (İzmir); *Tarım Bak.:* Tahsin Coşkan (Kastamonu); *Ulaştırma Bak.:* Şükrü Koçak (Erzurum); *Ticaret Bak.:* Mahmut Nedim Gündüzalp (Edirne); *Çalışma Bak.:* Tahsin Bekir Balta (Rize). (Öztürk, *Hükümetler*, 313 ve Basın, 11.9. 1947). İlk kabine 8.6.1948 tarihinde istifa etti.

Recep Peker'in düşüşü, DP taktiklerinin bir başarısı sayıldı. Bundan dolayı yeni kabine bir süre ılımlı bir tutum benimsedi.

**14-26.** İnönü, siyasal amaçla bir yurt gezisine çıktı. Basın bu gezinin üzerinde önemle durdu. 4.9.1947 tarihli *Cumhuriyet* şöyle yazdı: «İnönü ziyaret edeceği muhtelif yerlerde iç politika meseleleri üzerinde mühim konuşmalar yapacağını bildiriyor.» Bu gezide İnönü, DP Milletvekili Nuri Özsan'ı da beraberinde götürdü.

**15.** İnönü, Erzurum'da, valiye ve diğer resmî görevlilere, partilerle olan ilişkilerinde tarafsız davranmalarını söyledi. Halkevlerinin milletin ortak malı olduğunu ve bunları her iki partinin de kullanabileceğini bildirdi. (*Cum.*, 17.9.1947).

**18.** İnönü Kars'ta önemli bir konuşma yaptı: «...Bu seferki gelişim memleketimizde siyasî partiler çalışmasının ilerlemiş bir merhalesine rastlıyor. İdare mekanizmasının, en küçük jandarma karakoluna kadar, partilere karşı eşit gözle bakan tarafsız ve adaletli durumda olması ve öte yandan partilerin bütün çalışmalarının kanun içinde kalması siyasî hayatta emniyetin ilk ve temel şartıdır...» (*A. T.*/166, Eylûl 1947, 25-6). İnönü partiler arasında öylesine bir balayı havası yaratmıştı ki 26.9.1947 tarihinde Ankara'ya döndüğü zaman, kendisini istasyonda Fuad Köprülü ve diğer DP milletvekilleri karşıladı.

**21.** Bir Amerikan malî heyeti Ankara'ya geldi. Heyetin başkanı demecinde şöyle dedi: «Yapabileceğimiz tek şey Türkiye'yi ve dünyayı, komünist grubunun sürüklemek istediği yolun dışında bırakmaktır.» (*Cum.*, 22.9.1947).

**Ekim** **1947**

**5.** Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak'ın başkanlığında Türk Askerî Heyeti Amerika'ya gitti. Heyet 9 kasımda Türkiye'ye döndü. Avru-

pa'daki soğuk harbin sıcak harbe dönüşme tehlikesini gözönünde bulunduran Amerika, Türkiye'ye ve Türk silâhlı kuvvetlerine çok önem veriyordu (Bkz., bu dönemdeki Basın).

9. CHP'nin içindeki fikir ayrılıkları çoğalmaktaydı. Antidemokratik kanunların değiştirilmesi, parti disiplininin gevşetilmesi ve parti bürokrasisinin kontrol altına alınması önerildi. (Bkz., Basın, 10 ve 11.10.1947 ve H. C. Yalçın, 'CHP'; *Tanin*, 11.10.1947; Selim Ragıp Emeç, 'CHP'de fikir Ayrılıkları Artmaktadır', *Son Posta*, 11.10.1947).

13. Hasan Saka programını okudu ve güvenoyuna başvurdu. CHP - DP balayını sürdürmek için Hasan Saka, görüşmelerden önce, programını muhalefete vermişti. Muhalefet adına parlamentoda konuşan Menderes programı şöyle tanımladı: «Hükümet programı, müphem, müteredditt, vuzuhtan mahrum ifadeleriyle bir programsızlık örneğidir.» (Basın, 14.10.1947). Bununla birlikte 49 kişinin aleyhte 262 kişinin lehte oy vermesiyle kabine güvenoyunu aldı. (metin: Basında ve Öztürk, *Hükümetler*, 315-321).

18. CHP'nin gelecek kurultayı için basın daha liberal bir program ve tüzük üzerinde tartışıyordu (*Cum.*, 19.10.1947 ve bu tarihlerdeki Basın; Karpat, *Türkey's Politics*, 204-6).

31. Basın, «Bir Amerikan heyeti daha geldi. Ayan meclisi bütçe komisyonu azalarından mürekkep heyet Marshall planı münasebetiyle tetkikler yapıyor.» diye yazıyordu. (*Cum.*, 1.11.1947).

**Kasım** **1947**

1. İnönü, Meclisin 8. döneminin II. toplantısını açtı. Açış konuşması muhalefeti hayli yatıştıracak bir havadaydı. (*A. T.*/168, Kasım 1947, 33-7; Basın 2.11.1947). Meclis Başkanı seçimi, aşırı CHP'liler için yeni bir darbe oldu; Kâzım Karabekir 322 oyla seçilirken) Peker sadece 4 oy alabildi.

3. Recep Peker'i destekleyen Falih Rıfkı Atay, 21 yıl çalıştığı *Ulus* gazetesinden ayrıldı. Yerini Nihat Erim aldı. (Basın, 4.11.1947).

4. Kemal Satır Ankara'da tehditkâr bir konuşma yaptı: «Biz istersek Demokrat Partiyi kapatırız.» (*Cum.*, 5.11.1947). Bunu Demokratlar tek-parti zihniyeti diye tanımladı.

13-4. CHP'nin yedinci Kurultayı toplandı. Bu kurultayın önemini önceden belirten bir yazısında, Hüseyin Cahit Yalçın şöyle yazdı: «... bu kurultay ile CHP bünyesinde, teşkilâtında esaslı bir değişiklik olacak ve demokratik ruh demokrasiyi 24 sene evvel ilân eden ve nihayet onu geliştirmek ve mantıkî neticesine eriştirmek kararı Halk Partisinin teşkilâtı içinde hâkim kesilecektir.» ('Kurultaya Giderken', *Tanin*, 13.11.1947 ve *A. T.*/168, Kasım 1947, 67-8).

Bu Kurultayda CHP, çok partili sistemin gerektirdiği zorunlara kendini yeniden uyarlamaya çalıştı. Parti örgütü bir miktar ademi-merkezileştirildi. Parti görevlileri artık geçmişte olduğu gibi atanmakla değil, seçimle gelmeye başladı. DP ile yarışabilmek için partinin devletçilik ve layiklik ilkeleri daha liberalleştirildi. Parti, 1945'de kabul ettiği çiftçiyi topraklandırma kanununu bile değiştirmeğe değgin karar aldı. «... Bu kararı verdiren sebeplerden biri de, 1942'den sonra Halk Partisinde kuvvetin mutedil aydınların ve toprak sahibi grupların eline geçmiş olmasıdır...» (Karpat, *Turkey's Politics*, 124-5). Bu Kurultaydan sonra iki parti her zamankinden çok birbirine benzer hale geldi! (Bu Kurultay için bkz. *A. T.*/169, Kasım 1947; bu tarihlerdeki Basın; Giritlioğlu, *CHP*, i, 210-16).

Birçok değişikliklere rağmen, Kurultayda alınan kararları, pek yüzeyde gören Nadir Nadi şöyle yazdı: «... Birtakım terim değişiklikleri yapılmış, hatipler arasında bazı fikir ayrılıkları olmuş, bunların üzerinde karşılıklı oldukça sert sözler söylenmiş, fakat sonunda (idare-i maslahat) politikası her zamanki gibi ağır basarak ortalığa hakim kesilmiştir... Yeni bir ruh hamlesini ancak yeni adamlar başarabilir...» ('Kurultay Sonu Notları', *Cum.* 5.12.1947) CHP Kurultayı şu kimselerden oluştu: İsmet İnönü - Genel Başkan; Hilmi Uran - Genel Başkan Vekili; Tevfik Fikret Sılay - Genel Sekreter ve Cevat Dursunoğlu - Genel Sekreter Yardımcısı. (Basın, 4.12.1947 ve Giritlioğlu, *CHP*, i, 216).

**Aralık** **1947**

6. CHP'nin kendi içindeki fikir ayrılıkları Kurultayda öylesine açıkça belirtilmişti ki, Recep Peker'i destekleyen aşırıların CHP'den ayrılarak 'Kemalist Parti'yi kuracaklarına dair söylentiler dolaşmaya başladı. Ilımlılar Peker ve arkadaşlarının istifa etmesini istedi. (*Cum.*, 6.12.1947).

6. Ertesi gün Celâl Bayar şöyle dedi: «Bugün karşımızdakiler iki gruba bölünmüşlerdir.» (*Vatan*, 8.12.1947).

11. Sol eğilimlerle savaşmak için gençlik örgütleri kurulacağı bildirildi. Bu haber hükümetçe desteklenip basında memnunlukla karşılandı. (Bkz., Basın, Aralık 1947, özellikle Cihat Baban, 'Milliyetçi Türk Gençliğine Muvaffakiyet Dileriz', *Tasvir*, 12.12.1947 ve Nadir Nadi, 'Komünizmle Savaşırken' (*Cum.*, 14.12.1947).

19. Parlamento 'solcuların' Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinden çıkarılması sorununu görüştü. (Basın, 20.12.1947).

22. Milletvekilleri, kendi maaşlarının arttırılması kararını aldı; DP'li milletvekilleri buna aleyhte oy verdi. Bu sorun 1948'de DP'nin içinde bölünmeye yol açtı. (*Cum.*, 23.12.1947 ve 20.1.1948).

Hükümet sıkıyönetimi kaldırmaya karar verdi. (Sıkıyönetim İkinci Dünya Savaşı dolayısıyle 23.11.1940'da ilân edilmişti). CHP'nin siyasetindeki liberalleşmenin ilk sonuçlarından biri buydu. (Basın, 23.12. 1947).

27. Ankara'da 'solcu' profesörler aleyhinde öğrenci gösterileri oldu. (Basın, 27.12.1947).

29. Hamdullah Suphi Tanrıöver CHP'den istifa etti. Yeni bir parti kuracağına dair söylentiler vardı. (Basın, 30.12.1947).

**Ocak** **1948**

4. Demokratlar, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak'ın yeni yıl mesajına karşı çıktı. 'Gafletten Gaflet' (*Kudret*, 4.1.1948) adlı yazısında Fuat Köprülü bu mesajı, eski 'tek şef, tek parti, tek millet' sistemi havasında ve demokrasinin ruhuna aykırı olmakla suçladı. Bu mesajın yayınlanmasında ve bir bakıma ordunun politikaya karıştırılmasında, İnönü'yü sorumlu buldu. Mesajın metni şöyleydi:

Çok Sayın Cumhurbaşkanımız ve Yüce Başbuğumuz

Kara, deniz ve hava ordularımızın komutan, subay ve eratı adına yeni yıllarını en derin tazim ve itaatle kutlar, Büyük Şefimiz, ordumuzun ve aziz Türk vatanının başı üstünde her zaman şan ve şerefle ışık vermelerini Ulu Tanrıdan dilerim.

Genelkurmay Başkanı, Orgeneral
Salih Omurtak

(*Cum.*, 2.1.1948).

7. Birleşik Amerika Başkanı Truman Kongrede, Türkiye ve Yunanistan'a değgin konuştu: «Türkiye ile Yunanistan'a, yabancı baskısına karşı tamamiyetlerini muhafaza için yardım etmekteyiz... Bu memleketlerin devam edecek olan tamamiyetleri Avrupa ve Ortaşarkta istiklâllerini muhafaza etmeğe uğraşan diğer milletler üzerinde kuvvetli bir tesir yapacaktır.» (*Cum.*, 8.1.1948).

18. CHP Meclis grubu, DP tarafından istenilen, seçim kanununu ve diğer bazı anti-demokratik kanunlarda değişiklik yapmaya karar verdi. (Basın, 14.1.1948). Bu kararı yorumlayan Celâl Bayar şöyle dedi: «Milletin arzu ve iradesinin pürüzsüz hâkim olmasının kaçınılmaz bir zaruret olduğu ancak Halk Partisince de anlaşılmış bulunuyor.» (*Vatan*, 15.1.1948).

14. DP'nin içinde anlaşmazlıklar olduğuna değgin haberler, Kenan Öner'in DP İstanbul İl Başkanlığından istifasıyle gerçekleşti. (Basın, 14.1.1948).

Öner, 16.1.1948 tarihinde partiden istifa etti. (Basın, 17.1.1948). CHP'de de olduğu gibi bu durum, DP'nin içindeki aşırılarla (Öner'in grubu) ılımlıların (Bayar - Menderes grubu) çekişmesiydi. (Bkz. Toker, *Tek Parti*, 301 - 31, Karpat *Turkey's Politics*, 211 - 15, Esirci, *Menderes*, 122 - 39).

17-19. DP İstanbul İl Kongresi yapıldı. Anlaşmazlık bu kongrede açığa çıktı. DP'nin, yeni bir partinin kuruluşuna yol açacak şekilde iki gruba ayrılacağıyle ilgili söylentiler vardı. Öner grubu, Bayar grubunun partiye hükmetmek isteyerek parti içi muhalefeti ortadan kaldırmaya çalıştığını, İnönü aleyhtarı grubu yoketmeye istekli olduklarını, İnönü ile Bayar arasında gizli bir anlaşma olduğunu ve bunun için CHP'nin DP'ye toleranslı davrandığını ve hatta İnönü'nün Bayar'a malî yardımda bulunduğunu ileri sürdü. (*Yeni Sabah*, 17.1.1948 ve Karpat, *Turkey's Politics*, 212 - 13 ve bu tarihlerdeki Basın).

26. Kurtuluş Savaşının önde gelen komutanlarından İstanbul milletvekili ve Meclis Başkanı Kâzım Karabekir öldü. (1882 - 1948). (Basın, 27.1.1948).

27. Ali Fuat Cebesoy 290 oydan 285'ini alarak Meclis Başkanı seçildi. CHP, muhalefetteki Mareşal Fevzi Çakmak'a karşı bir kuvvet dengesi kurmak için bu yüksek mevkiye eski bir askeri getirme zorunluluğunu hissetmişti. (Basın, 28.1.1948).

**Şubat** **1948**

7. DP Meclis Grubu, Fuat Köprülü'nün yerine Fuat Hulûsi Demirelli'yi Grup Başkan Vekili olarak seçince DP'nin içindeki bunalım alevlendi. Bayar, bunun parti kurallarına aykırı hareket edilmesi demek olduğunu ileri sürerek, Meclis Grubu Başkanlığından istifa etti. Bu çekişme bir uzlaşma ile sonuçlandı ise de, bu gerçekte Bayar grubu için bir zaferdi. (Basın, 8.11.2.1948, Eroğul, *DP*, 39-40) (Bkz. 10.3.1948).

10. CHP Meclis Grubunda, okullarda din eğitimi yapılması konusu tartışıldı. (Basın, 11.2.1948). Parti şu karara vardı. «İlkokullarda ihtiyarî bir şekilde din dersleri okutulması, din âlimleri yetiştirmek üzere üniversitede bir İslâm Din Fakültesi kurulması.» (Bkz., Mümtaz Faik Fenik, 'Din ve İrtica', *Vatan*, 21.2.1948).

20. Polis Selâhiyet Kanununun 18. maddesi kaldırıldı. Bu, DP'nin istediği antidemokratik kanunların kaldırılması yolunda bir adımdı. (Basın, 21.2.1948).

10. Parti disiplinine aykırı hareket etmek suçuyle General Sadık Aldoğan, Osman Nuri Köni ve diğer birkaç kişi partiden çıkarıldılar. Bu olay DP içindeki bölünmenin başlangıcını belirler; bunun sonucu olarak ilkin Mayıs ayında 'Müstakil Demokratlar Grubu', 20.7.1948 tarihinde de 'Millet Partisi' kurulmuştur. (Basın, 11.3.1948).

13. DP içindeki bunalım, Kenan Öner, Hikmet Bayur ve Fevzi Çakmak gibi kişilerin önderliğinde yeni bir parti kurulacağına değgin söylentilere yol açtı. (*Cum.*, 14.3.1948).

15-16. Paris'te toplanan onaltı devlet, savaş sonrası dönemiyle ilgili çeşitli siyasal sorunları konuştu. Bu dönemde soğuk savaşın alevlenmesi tehlikesi beklenebilirdi. Yunanistan'la Türkiye'nin Avrupa paktı sistemine girmesi gayriresmî bir şekilde tartışılıyordu. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak konuşmasında, kıtamızı tehdit eden tehlikelerden koruyabilecek bir teşekkülün temellerini atmak gereğini belirtti. Türkiye'nin ekonomik gereksinimleriyle olanaklarının daha derin bir incelemeye tabi tutulmasını istedi. (*Cum.* 15/16.3.1948). Bu belki de Türkiye'nin Natoya doğru attığı ilk adımdı.

23. Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir öldü.



2. Ankara Üniversitesinde solcuların aleyhinde gösteriler yapıldı. Bu olay, Türk politikasında, *ilerici görüşlerinden kuşku duyulan kişilerin* üniversitelerden çıkarılmasına yol açan yeni bir dönemin başlangıcını belirledi. Bu tür hareketin örneği demokratik batıdan gelmişti. «... Birçok sahalarda kendilerinden örnek aldığımız Demokrat Amerikalılar, (Harold) Lasky gibi bir profesörü komünist olduğu için üniversitelerinden tasfiye eden İngilizler bu sahada örnek olamazlar mıydı?» Bahadır Dülger, 'Komünistliği tasfiye için de hususî bir kanun isteriz' *Son Saat*, 11.4.1948; *A. T.*, 173, Nisan 1948, 32-3 ve Basın, 3.4.1948).

16. Türkiye, Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı'na (*Organisation for European Economic Cooperation*) katılmaya karar verdi. Bu teşkilât, Marshall yardımı dolayısıyle Amerikan Devlet Bakanı Marshall'ın Haziran 1947'de yaptığı teklif sonunda kurulmuştu. (Basın, 17.4.1948).

27-28. Ülkede büyük iktisadî güçlüğün varolduğu bu dönemde Demokratlar, CHP hükümetine saldırırken bu sorunu kullanıyorlardı. Giresun'da Celâl Bayar hükümetin politikasını eleştirerek şöyle sordu: «Meydan okuyan 7 Eylül kahramanları şimdi neredediler?» (*Cum.*, 28.4.1948)

Ertesi günü Menderes Hükümete çattı. (Bkz., Esirci *Menderes*, 140-144, 'CHP'nin İktisadî Siyasetinin Mahzurları ve Muhtar Seçimleri).

**Mayıs** **1948**

1. Celâl Bayar, bazı köylerde yaygın olan açlık konusunda Başbakan Hasan Saka'ya bir telgraf yolladı: «Tokat'ın Taşkova köylüleri bana aç olduklarını, içlerinde açlıktan ölenler bulunduğunu söylediler.» — Bu köylülere Bayar şöyle dedi: «Ne mübarek insanlarsınız ki karnınızı doyurmadan önce verginizi vermeyi düşünüyorsunuz. Evvelâ karnınızı doyurunuz! Bu memlekette aç kalınacaksa hep beraber kalacağız.» (*Cum.*, 2.5.1948).

10. Müstakil Demokratlar Grubunun kurulduğu mecliste açıklandı. Bu grubun sözcüleri Ahmet Tahtakılıç, Hasan Dinçer ve Hazım Bozca idi. Grup üyeleri ayrı bir parti kurmaktansa bu yolu seçtiklerini belirttiler. (Basın, 11.5.1948). Bkz., 10.3.1948. Gerçekte bu yeni bir partinin kuruluşuna doğru atılan bir adımdı.

18. CHP Meclis Grubu, Türk demokrasisinin aşırı sağa ve aşırı sola kapalı olacağına değgin karar aldı. (Basın, 19.5.1948 ve Abidin Daver, 'Aşırı Sağcılığa ve Aşırı Solculuğa Karşı', *Cum.*, 20.5.1948).

20. 7 Eylül kararlarını bir daha gözden geçirerek yeni tedbirler öne sürmek ve Türkiye'deki ekonomik durumu incelemek için Avrupa'dan uzmanlar geldi. (*Cum.*, 21.5.1948). Bu çağrı Uluslararası Para Bankasından borç almak için düşünülen planın bir evresiydi.

**Haziran** **1948**

8. Hasan Saka Kabinesi istifa etti. Bu istifanın amacı, Recep Peker kabinesinin istifasında olduğu gibi radikal değişikliklere yol açmak olmayıp, sadece kabinenin ıslah edilmesiydi. İstifadan önce Cumhurbaşkanı İnönü, muhalefet liderlerinin bile görüşlerini aldı. İstifa için şu açıklama yapıldı: «Başbakan Hasan Saka içinde bulunduğumuz umumî şartlara göre hükümet durumunun yeniden tetkik ve mütalaasına fırsat vermek üzere istifa etmiş ve istifası kabul edilmiştir.» (Basın, 9.6.1948 ve *A. T.*, 175, Haziran 1948, 4). Mayıs ayının son günlerinden beri istifa söylentileri basında yer almaktaydı. Hasan Saka'nın yeni kabineyi kurması istenildi.

9. Hasan Saka'nın ikinci kabinesi kuruldu (Basın, 19.6.1948 ve Öztürk, *Hükümetler*, 325): *Başbakan:* Hasan Saka (Trabzon); *Devlet Bak.:* (Başbakan Yard.), Faik Ahmet Barutçu (Trabzon); *Adalet Bak.:* Fuat

Sirmen (Rize), Ali Rıza Erten (Mardin) 13.1.1949; *Milli Savunma bak.:* Hüsnü Çakır (Samsun); *İçişleri Bak.:* Münir Hüsrev Göle (Erzincan); *Dışişleri Bak.:* Necmettin Sadak (Sıvas); *Maliye Bak.:* Şevket Adalan (İzmir); *Milli Eğitim Bak.:* Tahsin Banguoğlu (Bingöl); *Bayındırlık Bak.:* Nihat Erim (Kocaeli); *Ekonomi Bak.:* Cavit Ekin (Diyarbakır); *Sağlık ve Sosyal Yard. Bak.:* Dr. Kemâlı Bayazıt (Maraş); *Gümrük ve Tekel Bak.:* Emin Erişirgil (Zonguldak); *Tarım Bak.:* Cavit Oral (Seyhan); *Ulaştırma Bak.:* Kasım Gülek (Seyhan); *Ticaret Bak.:* Cemil Said Barlas (Gaziantep); *Calışma Bak.:* Tahsin Bekir Balta (Rize) —Hasan Saka bu kabinede Tahsin Banguoğlu, Nihat Erim, Kasım Gülek, Cemil Sait Barlas, Tahsin Bekir Balta ve Cavit Oral gibi gençlere de yer vermişti. Bu gençler siyasal ve ekonomik görüşlerinde daha liberaldiler. Böylece Peker grubundaki aşırıların durumu daha zayıfladı.

Demokratlar yeni kabinenin eskisinden farklı olmadığını ileri sürdüler. Bayar şöyle dedi: «... Muhalif partiye kabine beğendirmek zor olmakla beraber kanaatim, bu kabinenin de, memleketin günden güne fenalaşan iktisadî durumunu düzeltemeyeceği merkezindedir. 'Gelen gideni arattırır' darbımeselinin acı olarak tahakkukundan korkarım.» (*Cum.*, 13.6.1948).

**18.** Hasan Saka Programını Meclisteokudu. Demokrasinin kuvvetlendirileceğine değgin verilen sözden başka, bu programla Saka'nın birinci programı arasında önemli bir fark bulunmuyordu. (Basın, 19.6.1948 ve Öztürk, *Hükümetler*, 327-32). Programın görüşülmesi sırasında DP muhaliflerinden Sadık Aldoğan'ın «Celâl Bayar'la İnönü arasında muvazaa olduğundan bahsetti.» sözü, itirazların yükselmesine neden olmuş, bir süre sonra da Demokratları hükümeti daha kuvvetle eleştirmeye zorlamıştı.

**28.** Yugoslavya, Komünist Milletlerarası Teşkilât olan Kominform'dan atıldı. Tito'nun Yugoslavyası komünizmi reddetmemekle beraber. Teşkilâttan çıkarılışı onu Türkiye ve Batı ile dostluk kurmaya yöneltti. ABD'ne Büyükelçi olarak atanan Feridun Cemal Erkin Washington'a gitmeden önce şöyle dedi: «Bana verilen vazife, iki memleket arasındaki dostluğu her sahada ve bilhassa ikisadî alanda kuvvetlendirmeğe çalışmaktır.» (*Cum.*, 29.6.1948).

**Temmuz** **1948**

**4.** Türk - Amerikan İktisadî Andlaşması Ankara'da imzalandı. Bu dönemde Amerikalılar Türkiye'de çok faal durumdaydılar; askerî ve iktisadi birçok heyet ülkeyi ziyaret ediyordu. (Basın, 5.7.1948).

**7-8.** Yeni seçim kanunu Meclisten geçti. Bu, Demokratlarca yapılan birçok

istemlerin yerine getirilmesi bakımından önemli bir adım olmakla birlikte, yeni kanun, seçim kontrolu için adlî teminat sağlamıyordu. bu nedenle Demokratlar seçimlere katılabileceklerini sanmıyorlardı. (Basın, 8/9.7.1948; Karpat, *Turkey's Politics*, 223-6; Nadir Nadi, 'Bu da Atlandı', *Cum.*, 9.7.1948).

**16.** DP gelecek ara seçimlere katılmamaya karar verdi, çünkü o günkü seçim kanunu ile seçimlerin adaletli bir şekilde yönetileceğine inanmıyorlardı. (Basın, 17.7.1948). Bu karar iktidar partisini kızdırdı.

**20.** Millet Partisinin kurulduğu resmen açıklandı. Bu parti, çoğunlukla yeni partinin başkanlarından ve geleneksel disiplininden yakınan DP'li muhalifler tarafından kurulmuştu. Başlıca liderleri avukat Kenan Öner'le Hikmet Bayur'du. Mareşal Fevzi Çakmak Fahri Başkanlığa getirilmişti. Ama asıl başkan Hikmet Bayurdu. Liderler arasında birbiriyle çalışması güçlük yaratabilecek birçok kuvvetli şahsiyetler bulunduğundan bu partinin uzun ömürlü olacağı beklenemezdi.

Bir siyasal parti, o devrin sorunlarını karşılayacak ekonomik ve sosyal bir programla ortaya çıkmak zorundadır. Millet Partisinin ise böyle bir programı olmayıp birtakım ahlâk prensiplerinin gerçekleşmesini sağlamak amacıyle kurulduğu bildirilmişti. Bu parti, özel ve siyasal hayatta ahlâkı egemen kılmak aile müessesesini yükseltmek, halka ve gençliğe ulusal duyguları aşılamak; devlet ve hazine çıkarlarını öne sürerek yapılan haksızlıkları yok etmek amacında olduğunu ileri sürüyor ve bu yolda bürokrasinin baskısına saldırıyordu.

Yeni parti sosyal ve ekonomik alanlarda *laissez faire* bir siyaset güttüklerinden rakiplerinden pek de farklı tutumları yoktu.

Yeni parti ideolojik alanda hiç bir fikir ileri sürmüyordu. Bundan dolayı bu partinin siyasal amaçları için dini kullanma yoluna sapacağından korkulmaktaydı; bu korkunun doğru olduğu zamanla ortaya çıktı ve parti kapatıldı. MP'nin kuruluşundan ortaya çıkan sonuçlardan biri, demokratların daha etkin ve olumlu bir siyaset izlemeye zorlanmasıydı, aksi takdirde yeni partinin saldırısına uğramaktaydılar. (Bkz., belgesel bilgi için Basın, 20.7.1948 ve sonraki günler ve Tunaya, *Partiler*; Eroğul, *D.P.* 40-41; Karpat, *Turkey's Politics*, 219-20; *Tökin, Türk Tarihinde*, 84).

**Ağustos** **1948**

**13.** Demokratlar ara seçimlere katılmamaya karar verdiler. Bu konuda Celâl Bayar, «Normal bir seçim için kanunun yeniden tâdil edilmesinin lüzumlu olduğunu söyledi.» (*Cum.*, 14.8.1948). CHP divanı ise «İktidar partisinin muhalif partiyi ara seçimlere iştirak ettirmek üzere

her çareye başvurduğunu iddia etti.» Demokratlar bu seçimlerin ertelenmesini ve meclis toplanınca adlî teminatın sağlanmasını istediler. (Basın, 15.8. 1948).

16. DP' işçilere grev yapma hakkını tanıyacağına dair söz verdi. Bu söz DP'nin ilk programında yer almış ve Fuat Köprülünün Eyüp'de işçilerin önünde yaptığı bir konuşmada açıklanmıştı. İşçilere verilecek grev hakkını belirtirken Köprülü şöyle diyordu: «... biz Türk işçisinin milliyetçi duygularına inanıyoruz.» Bu sözle, işçilerin 'millî çıkarları', kendi sınıf çıkarlarının üstünde tutmaları gerektiğini anlatmak istiyordu! (Basın, 1.8.1948). Bu konuya değinen Nadir Nadi ('Grev Hakkı', *Cum.*, 18.8.1948) Köprülü'nün, kapitalistlerin milli duygularını hiç sorguya çekmediğine işaret ediyordu.

22. Celâl Bayar, Millet Partisi kurucularına çatarak şöyle dedi: «Bu zevat sunî, menfi, haysiyet kırıcı vadilere sürüklenerek devirlerini tamamlamak gibi bir bedbahtlığa düşmesinler.» (*Cum.*, 23.8.1948).

25. Millet Partisi sürekli olarak DP'yi 'muvazaa' partisi olmakla suçluyordu. DP'yi korumak amacıyla Tanrıöver «Ölçüsüz kin adamları en zayıf mahkemenin derhal reddedeceği sözleri DP'yi halk nazarında mahkûm etmek için bir şer âleti olarak kullanmak istiyorlar.» diyordu. (*Cum.*, 26.8.1948).

27. İzmir konuşmasında Adnan Menderes partisinin dış siyasasına değindiğinde, bir ülke için tarafsız kalmanın artık olanaksız olduğunu ileri sürerek, Batı blokuna tamamıyle bağlanmaktan yana olduğunu belirtti. Menderes, «Amerika ve Rusya'nın önderlik ettikleri iki ayrı blokun ortasında kalmak her ülke için hatalı bir yoldur. Milli veya bağımsız diye adlandırılan dış siyaset gerçekte Birlemiş Milletlerdeki demokrasi anlayışından uzaklaşmak demektir» diyordu. «Aynı zamanda bu, eğer Rusya'nın siyaseti aynı kalacaksa, Türkiye'nin kısa zamanda demirperde grubunun bir parçası haline gelmeye mahkûm olması demektir.» (Basın, 28.8.1948 ve Esirci, *Menderes*, 158-61).

29. CHP'nin, işçilerin grev yapma hakkına karşı olşunun nedenlerini Profesör Sadi Irmak 29.8.1948 tarihli *Ulus* gazetesinde şöyle açıkladı: «... Devletçi rejimlerde sınıflar ve onların menfaatleri arasında devletin adaletle hakemliği ve nâzımlığı asıldır. Devletçiliğin en kuvvetli tarafı, kalabalık ve fakat maddeten zayıf sınıfları bu meyanda bilhassa işçi sınıfını korumak, onların refah ve mutluluğunu kanunlarıyle, murakabesiyle gerçekleştirmeğe çalışmaktır...». İleri sürülen fikir Türkiye'de işçi sınıfının çok zayıf olduğu ve grev hakkını kullanamayacak kadar kötü örgütlenmiş olduğu idi. İşverenler işçilere boyun eğdirebilirlerdi; bundan dolayı hükûmet bu sınıfı kendisi korumak zorunluluğundaydı. (CHP ve grev sorunu için bkz., Nadir Nadi, .Efendim?' *Cum.*, 7.9.1948).

31. Şekerin satışı serbest bırakıldı. Ekonomi Bakanı Cavit Ekin, şeker fiyatlarına zam yapmanın düşünülmediğini söyledi. (Basın, 1.9.1948). Fakat fiyatlar kısa zamanda yükseldi ve muhalefet saldırılarında bu konuyu ele aldı.

**Eylül** **1948**

7. Bayar İzmir'de bir demeç verdi: «Demokratlar bugünkü kanunla yapılsa dahi yeni umumî seçimlere iştirak edecekler ve çıkacak hadiselerin mesuliyetinin iktidar partisine râci olacağını bildirecekler.» (Basın, 8.9.1948)*

16. DP Çeşme teşkilâtı, Çeşme'nin kurtuluşu dolayısıyle İnönü'ye bir telgraf yolladı. İnönü'den şu isteniyordu: «Hürriyet ve Demokrasi savaşında millete engel olanları bertaraf ediniz.» (Basın, 17.9.1948). Demokratlar, CHP'nin içinde bulunan bütün aşırıların ve fanatiklerin çıkarılmasını istedi.

19. Hükümetin verdiği söze rağmen, satışı serbest bırakılmasından sonra şekerin fiyatı arttı. Bu sorun, siyasal bakımdan iktidar partisinin, özellikle Başbakan Hasan Saka'nın aleyhinde bir durum yarattı (Basın, 20.9.1948). Ve 15 Kasım 1948 tarihinde Meclise bu konuda bir gensoru bile verildi.

24. Tokat'ta verdiği bir demeçte, Hasan Saka Muhalefetin taleplerini yerine getirmeye istekli olduğunu belirtti. 25.9.1948 tarihli *Cumhuriyet* haberi şöyle verdi: «Başbakan, seçim kanununun değiştirileceğini ima etti ve 'zaman yeni esasların kabulünü mümkün kılarsa bunları da kabul etmekten çekinmeyeceğiz.' dedi.»

30. Gazeteler, Batılı Devletlerin (İngiltere ve Fransa) Orta Doğuda bir blok kurmak için hazırlıklara giriştiklerini haber verdiler. 1.10.1948 tarihli *Cumhuriyet*. «Türkiye'nin de dahil bulunduğu 12 Orta Doğu devletinin temsilcileri grubun kuruluşunu katileştirmek için yarın, (1.10.1948) Paris'te bir toplantı yapacaklar.» diyordu. Bu konuda Türkiye ve Yunanistan önderlik ettiler.

**Ekim** **1948**

8. Türk Hükümeti iktisadî kalkınma amacı için Dünya Bankasından borç alma yoluna girişti. 50 milyon dolar ödünç para alabilme olasılığı vardı. (Basın, 9.10.1948).

10. Demokratlar ara seçimlere katılmamakla birlikte Eylül - Ekim aylarında

* D.P. 17 Ekimde yapılacak ara seçimlere katılmıyacaktı.

ülkenin her tarafında yapılan mitinglerde CHP'ye hücum etmek fırsatını elden kaçırmadılar (Bkz., bu aylarda Basın). 10.10.1948 tarihinde Düzce'de ve 15.10.1948 tarihinde Aydın'da büyük bir DP mitingi düzenlendi.

17. Ara seçimler 13 ilde yapıldı. CHP'li adaylarla, haksız işlemlerden yakınan bazı bağımsız adaylar bu seçimlerde yarıştılar. Millet Partisi ve DP seçimlere katılmadığı için oyunu kullanan seçmen sayısı düşüktü; CHP'ye göre % 40, DP'ye göre % 10'un altındaydı. Seçimlere katılmamakla Demokratlar, iktidar partisinin yönetimine karşı kuşku ve güvensizlik yaratarak, halk arasında 'serbest seçimler' için uyanan isteği arttırmışlardı. (Basın, 17.10.1948 ve sonrası; Karpat, *Turkey's Politics*, 226).

18. Manisa Milletvekili Muammer Alakant DP'ye katılmak üzere CHP'den istifa etti. Alakant, «Halk Partisinin demokrasi icaplarına intibak etmediğine kanaat getirdim.» diyordu. (*Cum.*, 19.10.1948). Partinin kendisini hayal kırıklığına uğrattığını söyleyen Alakant istifasının nedenlerini daha ayrıntılı olarak 6.11.1948 tarihinde açıkladı. (*Cum.* 7.11.1948). Bu tip istifalar, CHP'nin moralini ve ülke içindeki durumunu sarsıcı nitelikteydi.

21. Isparta'da konuşan Bayar, ara seçimlerin sonuçlarına değinerek: «İştirak nispeti ne olursa olsun iktidarın yerinde kalması ve büyük millet davalarını halletmeye kalkması abes olur... İktidara düşen vazife umumî ve yeni seçime gitmektir.» diyordu. (Basın, 22.10.1948). Bundan sonra derhal genel seçime gidilmesi, Demokratların günlük propaganda tema'sı haline geldi.

25. Muhalefetin, ülkede demokrasinin bulunmadığına ilişkin suçlamalarına cevap vermek için İnönü, demokrasinin geliştirileceği güvencesini veriyordu: «Cumhuriyet, siyasî partilerin emniyet içinde görüş ayrılıklarını müdafaa etmelerine her türlü teminatı hazırlamıştır.» (Basın, 26.10.1948).

28. Cumhuriyet Bayramı demecinde Başbakan Hasan Saka, değindiği birçok konular arasında soğuk savaşın ekonomik sonuçlarının Türkiye üzerindeki etkisini şöyle tanımlıyordu: «... Dünyanın bu şartlarından tabiatiyle biz de mütcessir olmaktayız ve bizzarurî paramızın ve emeğimizin büyük bir kısmını savunma ihtiyaçları için sarfediyoruz...» (*A. T.* 179, Ekim 1948, 32-3).

31. CHP Meclis Grubu Genel Kurulu toplantısında Ali Fuat Cebesoy'un yerine Şükrü Saraçoğlu Meclis Başkanı seçildi. Bazı çevrelerce bu, aşırı grubun zaferi olarak görüldü. (Yalman, *Gördüklerim*, IV,153-4). 1.11.1948 tarihli *Cumhuriyet*, Cebesoy'u geleceğin başbakanı olarak düşünüyordu. Muhalefet ise Yalman'la aynı düşüncede olup CHP'nin

yeni bir baskı siyasasını getirmek üzere olduğunu ileri sürüyordu. (*Cum.*, 3.11.1948).

**Kasım** **1948**

**1.** Meclisin 8. dönem üçüncü toplantısı açıldı. Cumhurbaşkanı İnönü'nün verdiği ölçülü bir açış nutkunda dış siyasaya değgin bölümler muhalefet milletvekillerince bile alkışlandı. (Metin: *A. T.*, 180, Kasım 1948, 39-43 ve Öztürk, *Cumhurbaşkanlar* 399-406).

**4.** Demokrat Parti adayı Harry Truman'ın ABD başkanlık seçimlerindeki zaferi üzerinde Celâl Bayar ilginç bir yorumda bulundu: «Amerikan Demokratlarının zaferi, belki de şu esnada bütün Demokratların yıldızlarının parladığına bir remiz sayılsa gerektir.» (*Cum.*, 5.11.1948).

**11.** Ülkedeki ekonomik durumun önemi ve özellikle şeker fiyatının artışı sorunuyle ilgili olarak Hükümet hakkında bir gensoru verildi. Hükümet sadece 34 milletvekilinin aleyhte oy vermesiyle güvenoyunu aldı. (Basın, 12.11.1948).

**14.** CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran muhalefete çatarak, siyasal çekişmeyi Meclisin dışında halk arasında sürdürdüklerini ifade etti: «... Açık hava nutukları ne memleket idaresine istihkak inanı verebilmekte, ne de ciddiyete dayanan bir tenkit taşımaktadır.» (*Cum.*, 15.11. 1948). 1950'den sonra iktidarda bulunan Demokratların da, muhalefetteki CHP'yi aynı şekilde suçlamış olduğu işaret etmeğe değer bir noktadır.

**20.** Türkiye Amerika'dan 5000 traktör satın aldı. Amerika, Türkiye'nin tarımsal ihtiyaçlarını incelemek için bir heyet gönderdi (Basın, 21.11. 1948). Böylece CHP, daha sonra Demokratlar zamanında da izlenen bir siyasaya başlamıştı.

**22.** Rusya'nın Türkiye'ye karşı politikasında değişiklik olduğuna ilişkin söylentiler dolaşıyordu. Hasan Saka'nın Ankara'daki Rus elçisiyle yaptığı görüşmeleri yorumlayan *Cumhuriyet* gazetesi (23.11.1948) şöyle dedi: «Ankara'da Rusların tazyik politikasının fiyasko ile neticelendiğini anladıkları ve siyasî münasebetleri yeniden düzenlemek için zemin hazırladıkları ileri sürülüyor.» Bununla beraber, Rusların bu girişimlerini Türk Hükümetinin istekle karşılamadığını Cumhuriyet ayrıca belirtti.

**22-27.** İkinci Türk İktisadî Kongresi toplandı. İlki 1923'te toplanmıştı. Bu, türkiye'de özel girişimi temsil edenlerin toplantısıydı. Burada hükümetin devletçilik politikası her yönden saldırıya uğradı. Ekonomik sorunlara basında da geniş yer verildi. Hiç kuşkusuz hükümet bu baskıyı hissedip sonraları bu konuda bazı istekleri karşılamağa çalıştı. (Bkz. bu tarih-

lerdeki Basın). CHP'deki aşırılar Kongre'ye saldırılarda bulunarak, şöyle dediler: «Kongrenin sebebi, bir kısım zengin tacirlerin gelir vergisini önlemek istemeleridir.» (*Cum.*, 30.11.1948).

Aralık 1948

4. Cavit Oral, CHP hükümetinin 5 yıllık ziraat programı üzerinde konuşarak şu düşünceyi ileri sürdü: «Bütün bu işleri bugün ciddiyetle ele alacak olursak, Türkiye'nin tam bir ziraat memleketi haline gelebilmesi ancak 25 sene içinde mümkün olacaktır.» (zikreden Abidin Daver, 'Hayal ve Ekmek Peşinde', *Cum.*, 6.12.1948).
Bu alanda CHP, gene ileride DP'nin izlediği politikaya dönüşerek sorunların ilk adımını attı. Oysa, DP, herhangi bir program düşüncesinden çok uzaktı. (Bkz., Cavit Oral'ın beş yıllık ziraat programı üzerine konuşması, *Cum.*, 3.12.1948).

12. Fuat Köprülü'nün 13.12.1948 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan demeci, Demokratların CHP'nin içindeki aşırılarla fanatiklerden artık korkmadıklarını ima etti: «Demokrat Parti bundan sonra hiç bir tehdit karşısında yolundan dönmeyecektir.»
Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Akdeniz Savunma Birliğinin kuruluşuyle ilgili görüşmelere katılmak üzere Londra'ya gitti. Batı Devletleri, Türkiye'nin önemli bir rol oynayacağı bu birliği, Nato'ya paralel bir örgüt olarak görmekteydi. (Basın, 13.-15.12.1948).

15. Afyon DP milletvekili Kemal Özçoban hükümete hakaret etmekle suçlanarak Meclisten çıkarıldı. Özçoban, «Küçük ekalliyete rağmen iktidarı elinde tutmak isteyen, Saraçoğlu ve Recep Peker hükümetlerinin zihniyeti Hasan Saka hükümetinde de bulunuyor... Acıdır arkadaşlar, hırsızlıkla iktidarda kalmak için millet iradesiyle oynamak itiyadından hükümet ve partisi ne zaman vazgeçecektir.» demişti (*Cum.*, 16.12.1948). Böylece saldırgan duruma geçen DP'nin kendine olan güveninin arttığı açıkça belliydi.

19. Bulgaristan Komünist Partisinin 5'inci Genel Kongresine Türk Komünist Partisinin yolladığı telgrafta şöyle deniyordu: «... Türk irtica hükümetinin ve mürteci Türk basınının bütün baskı ve tezviratına rağmen Türk komünistleri faaliyetlerine devam etmektedirler...» (*Cum.*, 20.12.1948; Türkiye'de solculuk faaliyetleri için bkz., F. Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler* (1910-1960), Ankara, 1967 ve Aclan Sayılgan, *Solun 94 yılı* (1871 - 1965), Ankara, 1968).
İktidar Partisiyle muhalefet arasındaki çekişmeye neden olan noktalardan biri de, Anayasanın, demokratik rejimin gerekçelerini karşılayacak şekilde değiştirilmesi istemiydi. CHP gelecek yıl içinde, 1950

seçimlerinden önce, bunu gerçekleştireceğine söz verdi. Buna Celâl Bayar şöyle karşılık verdi: «Partimizin istikrarlı bir hürriyet nizamının süratle gerçekleşmesini hedef tutan bu teşebbüsü heyecanla karşıladığından emin olmalısınız.» (*Cum.* 26.12.1948).

28-29. Marshall Planı Avrupa İdarecisi Avverell Harriman'ın Ankara'da yaptığı bir basın toplantısında söylediği sözler arasında, şunlar da vardı: «Türkiye'nin tabii kaynaklarının gelişmesi yalnız kendisi için değil, bütün Avrupa ve Amerika için de büyük bir önemi haizdir.» (*A. T.* 181, Aralık, 1948, 35-6 ve *Cum.*, 29.12.1948). Amerika'nın Türkiye'ye karşı gösterdiği ilginin yalnızca stratejik ve askerî nedenlerle olmadığı da ortaya çıkmış oldu.

## Ocak 1949

3. Okullarda din eğitimi sorunu Mecliste ateşli tartışmalara yol açtı. CHP siyasal nedenlerle bu konuda ileri sürülen istemleri yerine getirme eğilimindeydi. (Basın, 4.1.1949 ve sonrası). Bu konu Çağdaş Türk Politikasının başta gelen önemli sorunlarından biri oldu. Bayar'ın sözüne göre, 1949 başlarında DP.nin bu konuda tuttuğu yol şuydu: «Bu işin mütehassıslar tarafından hazırlanacak bir programa göre yapılması icap eder.» (*Cum.*, 26.3.1949).

4. Ünlü Türk yazarı Sabahattin Ali, Türkiye - Bulgaristan sınırında, kaçmasına yardım eden 'rehberi' Ali Ertekin tarafından 2 Nisan 1948 tarihinde öldürüldü. Ali Ertekin'in 4 ocak 1949'da mahkemede verdiği ifade şu idi: «Beni bir düşüncedir almıştı: Ben Yugoslavya'da yaşamıştım. Düşman bayrağı altında yaşamanın ıstıraplarını tatmıştım. Gerçi şimdi, kaçakçılık yapıyordum ama, ne de olsa kendi vatanımda idim. Bu vatana kasdedecek yılan (Sabahattin Ali) Karşımda idi. O, kendi isteği ile memleketime düşmanı getirmeğe gidiyordu. Asabım gittikçe bozuluyordu. O, hâlâ sevinçli sevinçli konuşuyor, menfur hayallerinden bahsediyordu. Nihayet kararımı verdim: Onu öldürmeli idim.» (*Cum.*, 13.1.1949).

8. CHP içindeki aşırıların hem muhalefete hem de partilerindeki ılımlılara karşı cephe aldıkları basında duyulmaya başladı (Basın, 9.1.1949).

14. İkinci Hasan Saka kabinesi düştü. — Hasan Saka kabinesi, iktidara geldiği günden bu yana güçlükler içinde sürdürülmüştü. CHP'nin içindeki aşırılar Saka'yı çok yumuşak buluyorlardı, ılımlılar ise yeterince ılımlı ve ölçülü olmadığı görüşündeydiler. Demokratlara göreyse Saka, Saraçoğlu ya da Peker'den pek de farklı değildi. (Bkz., Köprülü'nün demeci, *Cum.*, 12.12.1949). Böylece H. Saka'nın düşüşü bir zaman meselesiydi. Güncel sorun onun yerine kimin getirileceğiydi.

Hilmi Uran, Necmettin Sadak, Fuat Sirmen ve Nurullah Sümer'e başbakanlık teklif edildi, fakat hepsi bu görevi geri çevirdi. Sonunda Şemsettin Günaltay başbakanlığı kabul etti. (Bkz. Basın, 15-16.1.1949; Eroğul, *D. P.* 45 n. 122; Karpat, *Turkey's Politics*, 228-9). Kabinenin düşüşünün nedenlerini 18.1.1949 tarihli *Ulus* gazetesi şöyle açıkladı. «... Hasan Saka kabinesini çekilmeye zorlayan sebeplerin başında mali güçlüklerin yer almış bulunduğu kimsenin meçhulü değildir.»

16. Şemsettin Günaltay kabinesini kurdu.

*Başbakan:* Ş. Günaltay (Sıvas); *Devlet Bak.: Başbakan (yard.*, Nihat Erim (Kocaeli), *Devlet Bak.*. Nurullah Esat Sümer (Antalya), Cemil Sait Barlas (*Ekonomi ve Ticaret Bak.:* 7.6.1949; *Adalet Bak.:* Fuat Sirmen (Rize), *Millî Savunma Bak.:* Hüsnü Çakır (Samsun); *İçişleri Bak.:* Emin Erişirgil (Zonguldak); *Dışişleri Bak.:* Necmettin Sadak (Sıvas); *Maliye Bak.:* İsmail Rüştü Aksal (Kocaeli); *Millî Eğitim Bak.:* Tahsin Banguoğlu (Bingöl); *Bayındırlık Bak.:* Şevket Adalan (İzmir); *Ekonomi ve Ticaret Bak.:* Cemil Sait Barlas (Gaziantep), Vedat Dicleli (Diyarbakır) 7.6.1949; *Sağlık ve Sosyal Yard. Bak.:* Dr. Kemâlî Bayazıt (Maraş); *Gümrük ve Tekel Bak.:* Dr. Fazıl Şerafettin Bürge (Kocaeli); *Tarım Bak.:* Cavit Oral (Seyhan); *Ulaştırma Bak.*, Dr. Kemal Satır (Seyhan); *Çalışma Bak.:* Reşat Şemsettin Sirer (Sıvas); *İşletmeler Bak.:* Münir Birsel (İzmir) 7.6.1949. (Öztürk, *Hükümetler*, 335 ve Yalman, *Gördüklerim*, IV, 160-61).

Bu kabineye daha çok genç ve ılımlı kişiler alındı. Önde gelenler arasında Nihat Erim, İsmail Rüştü Aksal, Kemal Satır ve Cemil Sait Barlas da vardı. Ayrıca bunlar İnönü'nün adamları olarak kabul edilmekteydi. Ankara Üniversitesinde tarih profesörü olan Günaltay dindar fakat dengeli ve ılımlı bir kişi olarak bilinmekteydi. İttihat ve Terakki döneminde (1908 - 1918) İslâmiyetçi bir siyaseti benimsemişti. Başbakan yardımcısı Nihat Erim kabinede en etkili olanlardan biriydi, özellikle kendisi İnönü'ye yakınlığı ile bilinmekteydi.

24. Günaltay mecliste programını okudu ve sonunda güvenoyunu aldı (Öztürk, *Hükümetler*, 337-42, Basın, 25.1.1949; *AT*, 182, 37-9). Programın ruhu siyasal bakımdan ılımlı, ekonomik yönden ise liberaldi. Hükümetin çalışmalarını kolaylaştırmak için muhalefetin desteğini kazanmak amacında olduğu görülüyordu. Demokrat Partinin başkanlarıyle iyi ilişkiler kurmada Günaltay'ın şahsen oynadığı rol büyüktü. 28 Ocak tarihinde hatta Günaltay DP. merkezine giderek Bayar'la çeşitli sorunlar üzerinde görüştü. Şubat ayı içinde Erim'in başkanlığında bir komisyon kurarak, muhalefetin başlıca taleplerinden biri olan, seçim kanununun değiştirilmesi sorununu inceletti.

25. CHP'nin verdiği çeşitli ödünler yüzünden Behçet Kemal Çağlar CHP'-

den istifa etti. Bu istifanın, aşırı Halk Partililerce yeni bir Atatürkçü Partinin kurulmasında, başlangıç noktası olduğuna dair söylentiler vardı. (Basın, 26.1.1949).

30. Günaltay kabinesi genel bir devlet plânı hazırlamaya karar aldı. Bu amaçla Başbakanlığa bağlı bir plan dairesi kurulacaktı. Günaltay'ın başkanlığında Necmettin Sadak, Nihat Erim, Nurullah Sümer ve Tahsin Banguoğlu'ndan oluşan bir komite kuruldu. Amerikalı uzmanlar örgütü kurmak için Türk teknisyenleri eğiteceklerdi ve çeşitli bakanlıklarca hazırlanan tasarılar bu örgüte verilecekti. Bu planlar plan dairesi tarafından düzenleştirilecekti. (*Cum.*, 31.1.1949 ve E. İ. Benice, 'Günaltay Kabinesi ve Kalkınma Planı', *Son Telgraf* 1.2.1949, *A. T.*, 183, 127 ; 8). 27 Mayıs 1960 devriminden sonra başlayan 'plancılığın' ilk örneği bu tarihte ortaya atılmış oldu.

**Şubat** **1949**

2. Gittikçe büyümekte olan aydın işsizliği sorunu Mecliste görüşüldü. Bu sorunun siyasal alandaki etkileri gelecekte kuvvetle hissedilecekti. (Basın, 3.2.1949).

2. Hükümetin, sol ve sağ yönlerdeki aşırı akımları durdurmak için bir kanun tasarısı hazırladığı bildirildi. (Basın, 3.2.1949). Dindar sağcılara tanınan haklar gözönünde tutulursa, hükümetin çelişkiye düştüğü görülüyordu.

4. «İki meczup Mecliste Arapça ezan okudu.» (*Cum.*, 5 ve 6.2.1949). Bu olay, 1960'ların sonunda yaygınlaşan zorsuz siyasî gösteri hareketlerinin ilk örneğiydi! Atatürkçülük, ezan ve din konularını ortaya çıkarıyordu. İki Atatürkçü şahsiyet birbirine zıt görüşler ileri sürdüler. Falih Rıfkı Atay: «Ezanın Türkçeye çevrilmesinde Atatürk bizzat çalışmıştı.» derken, Hikmet Bayur «Türkçe ezanla Atatürk'ün alâkası yok» görüşünü savunuyordu. Bayur, CHP'ni dini siyasî amaçlara alet etmekle suçladı. (*Cum.*, 8 ve 9.2.1949).

15. İlkokullarda ihtiyarî olarak din dersleri okutulmaya başlanması önerildi. (İsmail Arar, *Hükümet Proğramları*, 531).

17. Türkiye, Avrupa Kalkınması İcra Konseyine katıldı. Bu, Türkiye'nin Avrupa'yla gittikçe artan ekonomik ilişkilerini göstermektedir. Aynı anda Necmettin Sadak, Avrupa'da Akdeniz Paktının kurulma ihtimalini görüşmekteydi. (Basın, 18.2.1949).

23. Kuranın Türkçeye çevrilmesi konusunda Mecliste fırtınalı tartışmalar yer aldı. (Basın, 24.2.1949).

28. Uluslararası Para Bankasından bir heyet, hükümetin 50 milyon dolar

borç para talebini incelemek için Türkiye'ye geldi. Özel sanayicilerin bu paradan istifade edecekleri söylenmekteydi. (*Cum.*, 1.3.1949).

**Mart** **1949**

**8.** İngiliz kaynaklarına göre Sovyet Rusya, Türk Hükümetinden Akdeniz Paktına ait görüşmeler hakkında bilgi istemişti ve Sovyet Rusya Türkiye'ye kendisi ile saldırmazlık paktı imzalaması için teklifte bulunacaktı. Eğer Türkiye böyle bir Akdeniz Paktına katılmaya karar verecek olursa, Rusya'nın buna şiddetle muhalefet göstereceği sanılmaktaydı. (*Cum.*, 9 ve 12.3.1949).

**17.** Amerika, Türkiye'ye yapılan yardımı arttırmaya söz verdi ve Akdeniz Paktı konusunu Dışişleri Bakanı Sadak ile görüşmeğe istekli olduğunu bildirdi. (*Cum.*, 18.3.1949).

**19.** Nato Andlaşmasının metni Türk basınında yayınlandı.

**28.** Türkiye İsrail'i resmen tanıdı. (Basın 29.3.1949).

**31.** Necmettin Sadak Türkiye'nin dış siyasası konusunda bir demeç verdi: «Dünyanın bugünkü şartlar içinde silahlı ve silahsız bir tarafsızlığa akıl erdirmek güçtür.» (*Cum.*, 1.4.1949).

**Nisan** **1949**

**2.** Güney Afrika'nın eski Başbakanı ve Batıda kendisine çok saygı duyulan Mareşal Smut, Türkiye'nin Nato'ya alınması konusunda ilginç bir demeç verdi: «... Orta Doğunun emniyeti düşünülüyorsa Türkiye ile Yunanistan da Atlantik Paktına (Nato) alınmalıdır...» (*Cum.*, 3.4.1949)

**4.** Atlantik Paktı Washington'da imzalandı (Basın 5.4.1949). Ertesi gün Sadak, New York'da basına şu demeci verdi: «Türkiye ister ki mefruz mütecavizler onun da batı kolektif emniyet sistemine dahil olduğunu anlasınlar ve bu emniyet sisteminin icabında Türkiye'nin hürriyet ve istiklâlinin korunmasına yardım edeceğini öğrensinler. Avrupa sulhunu korumanın en güzel çaresi budur.» (*Cum.*, 6.4.1949). Aynı ay içinde N. Sadak'ın 'Turkey Faces the Soviets' adlı yazısı New York'da yayınlanan *Foreign Affairs* (Vol. 27, no. 3 (Nisan 1949), 449-61) dergisinde çıktı. Bu yazıda Sadak'ın tuttuğu yönün, Türkiye'nin komşusu Sovyet Rusya ile bağlarını düzeltmeği amaç edinmediği açıktır.

**17.** Demokratlar kendi propaganda stratejilerini değiştirmeğe başladılar. Başlangıçta 'baskı' politikası ve özellikle seçimler sırasında DP üzerinde yapılan baskıdan, CHP bürokrasisini sorumlu tutmuşlardı. Şimdi ise bürokrasiyi DP tarafına kazanmak için sadece CHP'ni suç-

luyorlardı. (Bkz., Menderes'in nutukları, zikreden, Esirci, *Menderes*, 176-7 ve 185-9). Bu hayli önemli bir taktik değişikliğiydi.

20. Menderes gittikçe artan hayat pahalılığını ortaya koyarak ülkede ekonomik durumun düzeltilmesi için erken seçimlere gidilmesi gerektiğini ileri sürdü. (Esirci, *Menderes*, 178 ve 180).

**Mayıs** **1949**

4. İstiklâl Mahkemeleri kanunu yürürlükten kaldırıldı. Bu mahkemeler 31 Temmuz 1922'de kurulmuştu ve işlerliği olmamakla birlikte, muhalefeti sindirmek için arada bir kullanılmaktaydı. (Bkz., Cihat Baban'ın yazısı, *Tasvir*, 5.5.1949). Baban bu mahkemelerin kaldırılması teklifini hazırlayan yazarlardan biriydi.

13. Günaltay İstanbul'da yaptığı bir basın toplantısında: «Sağlam demokrasi için sağlam seçim şarttır. Muhalefet, adli teminat meselesinde ısrar ederse, bu teklifi kendi üzerime alıp arkadaşlarıma kabul ettirmeğe çalışacağım...» dedi. (*Cum.* 14.5.1949). Muhalefetin seçimlere katılmama kararı hükümet için yüz kızartıcı bir olay olacağından-CHP, Muhalefetin bu büyük isteğini yerine getirmeği kabul etti. (Hüseyin Cahid Yalçın, 'Seçim Kanunu münasebetiyle', *Ulus* 24.5.1949).

30. Millî Savunma Bakanlığının teşkilâtlandırılması ve çalışması ile ilgili kanun meclisten geçti. Bu kanunun kabinenin silahlı kuvvetler üzerindeki denetlemesi'ni arttırıyordu. Örneğin Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanının tavsiyesiyle, kabine tarafından atanabilecek ya da görevinden alınabilecekti. (Basın, 31.5.1949)

**Haziran** **1949**

4. İlâhiyat Fakültesinin kurulmasını öngören 5424 numaralı kanunda değişiklik yapılması kararı alındı. (İsmail Arar, *Hükümet*, 531).

7. Nurullah Sümer, devlet endüstrilerinin ademi merkezileştirilmesini kabul etmediği nedeniyle kabineden istifa etti. Sümer'in yerine Cemil Sait Barlas getirildi, daha sonra da Vedat Dicleli, Brlas'ın yerine atandı. (*Cum.*, 8 ve 20.6.1949). Bu dönem, devlet sektörünün ekonomik alanda gücünü yitirmeğe başlamasının başlangıç noktası olarak gösterilebilir.

8. Günaltay, Mecliste CHP'nin din konusundaki tutumuna ilişkin ilginç bir demeç verdi: «İlkmekteplerde din dersleri okutturmaya başlayan Hükümetin başkanıyım. Bu memlekette Müslümanlara namazlarını öğretmek, ölülerini yıkamak için imam-hatip kursları açan bir Hükümetin başkanıyım. Bu memlekette, Müslümanlığın yüksek esas-

larını öğretmek için İlâhiyat Fakültesi açan bir Hükümetin başkanıyım... Bana kimse Müslümanlığa kasteden adam diye hitap edemez; ben bilerek inanan bir Müslümanım...» (*Cum.*, 9.6.1949).

Org. Salih Omurtak'ın yerine Org. Abdurrahman Nafiz Gürman, Genelkurmay Başkanlığına getirildi. Omurtak'ın sağlık durumu iyi değildi ve silâhlı kuvvetlerin modernleştirilmesi ve reforma tabi tutulması için daha etkin bir kişiye gereksinim vardı. (Basın, 9 ve 10.6.1949).

12. Demokratlar işçi sınıfının desteğini kazanmaya çalışıyorlardı. Karabükte Bayar şöyle diyordu: «... grev hakkına dair Kurultayda prensip kararı vereceğiz...; Kurultayda ücretli hafta tatili ve asgarî ücret tespiti gibi meseleler de görüşülecek ve D.P. programında bu babda bazı prensipler yer alacaktır.» (*Cum.*, 13.6.1949).

20-25. D.P. İkinci Büyük Kongresi toplandı. (Bkz., bu tarihlerde Basın; Tunaya, *Siyasî Partiler*, 683-4; Eroğul, *D. P.*, 47-8). Birinci kongreden bu yana D.P. Meclisteki mebusluklarının aşağı yukarı yarısını Müstakil Demokratlara ve Millet Partisine kaptırmış ve idarî bünyesinin üçte biri görevlerinden atılmıştı. Böylece partinin içindeki durum hayli karışıktı ve genel seçimlere bir yıldan az zaman kalmıştı. En iyi çözüm yolu havayı iktidar partisinin aleyhine çevirmekti. 22.6.1949 tarihinde Cihat Baban *Tasvir* gazetesinde şu iddiayı ileri sürüyordu: «... D.P. bu kongrede zan ve tahmin edildiğinden daha kuvvetli olarak çıkacak ve içinde düğümlenip kalmış olan pürüzleri de temizlemiş olacaktır. Bu itibarla bu ikinci kongreye «Tasfiye Kongresi» ismini vermek çok yerinde olur.» Bu kongrede: a) Yüksek Haysiyet Divanı kuruldu; b) milletvekili adaylarının % 20 sinin Genel İdare Kurulu tarafından, gerisinin de mahallî parti kolları tarafından seçilmesine karar alındı; c) Parti Başkanlığına olağanüstü kongreyi toplama hakkı verildi; ve d) Kongreye katılacak delegelerin sayısında indirim yapıldı. Kongre aynı zamanda işçilere ekonomik amaçlarla grev hakkı tanıdı, fakat bu hak siyasal amaçlar için kullanılamayacaktı. Nihayet Kongre 25 Haziran tarihinde 'Millî Teminat Andı'nı yayınladı. Daha çok' Millî Husumet And'ı diye bilinen bu bildiri, seçim kanununun ihlâli kişinin doğal haklarının ihlâli demektir ve bu durum vatandaşı haksızlığa karşı kendini korumaya zorlamaktadır, diyordu. Bu fikir isyan etme hakkı olarak yorumlanabilir» (And'ın metni için bkz., Esirci, *Menderes*, 206-7; Karpat, *Turkey's Politics*, 233).

27. D.P. Kongresi birçok siyasal tartışmalara konu oldu ve belki de D.P. liderlerinin istediği buydu. CHP ve hükümet, kongrenin bazı faaliyetlerini kışkırtıcı olmakla suçladı ve bunlara karşı harekete geçeceklerini bildirdi. 'Millî Husumet Andı' hakkında Prof. Dr. Yavuz Abadan şöyle diyordu: «D.P. Kongresinde verilen ve 'Millî Husumet Kararı

tabiri ile ifade edilen karar büyük bir hata idi. Halk Partisi tarafından gösterilen tepki bu hatanın tabiî bir neticesidir.» (*Ulus*, 28.6.1949); Karpat, *Turkey's Politics*, 233-4; Eroğul, *D.P.* 48-9). CHP.nin içindeki şiddetli tepki hakkında 1.7.1949 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi şöyle yazıyordu: «Günaltay kabinesi bir istifa tehlikesi atlattı; kabine hükümet beyannamesi görüşülürken şiddet taraftarlarıyle Başbakan arasında bir tartışma geçti.»

**Temmuz** **1949**

**5.** Müstakil Demokratlar, Millet Partisi ile birleşti (Basın, 6.7.1949).

**13-14.** Başbakan Yardımcısı Nihat Erim Aydın'a yaptığı bir siyasî gezide muhalefete hücum ederek, demokrasi hakkında samimî olmadıklarını ileri sürdü. Erim'in aynı zamanda Demokratlar aleyhinde tedbir almaları için mahallî memurlarla gizli görüşmeler yaptığı da bildirilmektedir. (Basın, 14-15. 7.1949).

**16.** Erim'in gezisine değinen Menderes, CHP'nin iktidarda kalmasını sağlamak için, Erim'in ordu ve memurları alet olarak kullanmak için hazırlıklar yaptığını ileri sürdü. ('Nihat Erim'in Faaliyetleri', Esirci *Menderes*, 191-2). Menderes, CHP iktidarını Stalin'inkiyle karşılaştıracak kadar ileri gitti

**25.** Anadolu Ajansına verdiği bir demeçte Millî Savunma Bakanı Hüsnü Çakır, «... İç politika tartışmalarına ordunun ismini karıştırmanın suç olduğunu basına hatırlattı.» (*Cum.*, 26.7.1949).

**30.** İnönü Ege Bölgesinde bir siyasî geziye çıktı. 22 Ağustos'a kadar süren bu gezi siyasî bakımdan çok önemliydi (Bu dönemde Basın; Kemal Zeki Gençosman, *Cumhurbaşkanı İnönü'nün Ege Seyahati*, Ankara 1949; Eroğul, *D. P.*, 50, Karpat, *Turkey's Politics*, 234). Ağustos ayı bu gezginin haberleri ve D.P.'nin buna cevaplarıyle doludur.

**Ağustos** **1949**

**8.** Türkiye Avrupa Konseyine kabul edildi. (Basın, 9.8.1949).

**9.** İnönü'nün Ege gezisindeki nutukları çoğunlukla ılımlı, uzlaştırıcı ve kendi durumlarını savunan bir tempodaydı. Şimdi Demokratlar hücum hattına geçmişlerdi ve her fırsatta iktidar partisine saldırıyorlardı 8.8.1949 tarihinde İnönü'nün İzmir'de yaptığı konuşmanın ertesi günü Bayar, aynı ilde şöyle diyordu: «Millî Husumet andını nereden çıkardılar? Kongremizde and olarak kabul edilmiş bir şey yoktur... İktidar bugünkü gaflet ve dalâletle devam edecek olursa bu işler bir kardeş kavgasının hududu ölçülemeyecek facialarına kadar gidebilir...»

—Bununla beraber, Bayar, ümidini kaybetmediğini sözlerine ekledi. (*Cum.* 10.8.1949).

**Eylül** **1949**

3. Ödemiş'te yaptığı bir konuşmada Bayar, Demokratlar iktidara gelirse muhalefetin haklarının tümüyle garanti altına alınacağına söz verdi. (Basın, 4.9.1949).

6. İzmir'in Kurtuluş bayramını fırsat bilerek CHP, Ege bölgesinde seçim kampanyasına başladı (Basın, 7.9.1949).

7. Celâl Bayar, Çeşme'de İngiliz Büyükelçisi Sir Noel Charles'ı ziyaret etti (Basın, 8.9.1949). Muhalefetin yabancı devletler tarafından da tanınması bakımından bu önemli bir olaydı.

12. Türkiye'de bulunan Uluslararası Para Bankası Komisyonu lehte bir rapor verdi ve böylece Türkiye borç para alabilecekti (Basın, 13 ve 14. 9.1949).

19. Nihat Erim, İzmit'te 'Küçük bir Amerika' nutukunu verdi; bu nutukta on yıl sonra Celâl Bayar'ın ortaya koyacağı görüşü ileri sürüyordu (Bkz., 20.10.1957).
Erim, «... Eğer, bir dış felâkete uğramazsak, ben memleketin yakın geleceği için çok ümitliyim. Yakın bir gelecekte, Türkiye küçük bir Amerika haline gelecektir...» diyordu. (*Cum.*, 20.9.1949). Amaçları gözönünde tutulursa Halk Partililer ile Demokratlar arasında bir fark yoktu.

23. B.B.C., Irak İran ve Türk Hükümetlerinin, solculuğa karşı polis ve haber alma kuvvetleriyle tedbirler almak için birlikte çalışmaya karar verdiklerini bildirdi (*Cum.*, 24.9.1949). Bağdat Paktı ve Cento'nun ideolojik temellerinin bu amaca dayandığı anlaşıldı.

23. Rusya'nın atom bombasına sahip olduğu haberi verildi (Basın 24.9. 1949). Atom bombasının Amerika'nın tekelinden çıkışı, Amerika'nın askerî stratejesinde radikal değişikliklere yol açacağını gösteriyordu. Bu durumda Amerika'nın yabancı ülkelerde üsler edinmesi gerekiyordu ve böylelikle Türkiye'nin ve Sovyet Rusya'nın etrafındaki bütün diğer ülkelerin durumu çok önem kazanıyordu (Bkz., *New York Herald Tribune*, 29.9.1949), 'Üçüncü Cihan Harbi ve Türkiye' zikreden *Cum.* 30.9.1949).

25. Seçim Tasarısı Komisyonu nispî temsil sistemi yerine coğunluk usulünün kabulüne karar aldı. Çoğunluk usulünün daha fazla siyasal istikrar sağlıyacağı ileri sürülmekteydi (Basın, 26.9.1949).

**Ekim** **1949**

8. Millet Partisi, komisyonca hazırlanan seçim tasarısına itiraz etti. Bu durum, CHP ile çatışma alanında DP'yi ortada yapayalnız bırakıyordu (Basın, 9.10.1949).
8. CHP, 12 ilde yapılacak olan ara seçimler için adaylarını ilân etti (Basın, 9.10.1949).
9. Basında, Bayar ve arkadaşları hakkında adlî soruşturma açıldığı ve buna muhaliflerin, Cumhurbaşkanı ve hükümet aleyhinde söyledikleri sözlerin neden olduğu bildiriliyordu (*Cum.* 10.10.1949).
13. Hüseyin Rauf Orbay ara seçimlerde adaylığını CHP'den değil de, bağımsız olarak koymaya karar verdiğini bildirdi. Bu karar CHP.nin prestijine büyük darbe indiriyordu. Basına verdiği bir demeçte Orbay, şöyle diyordu: «Bugün muhalefet mevkiinde bulunan vatandaşlar demokrasi yolunda büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. İktidardakilere gelince onlar iyilikler de, fenalıklar da yapmışlardır. Ancak bizim takip etmemiz lâzım gelen yol, bu fenalıkların muhasebesiyle meşgul olmak değil, aynı hataları tekrar etmemeyi sağlamaktır.» (*Cum.*, 13 ve 14.10.1949).
16. Ara seçimler yapıldı, fakat muhalefet seçimlere boykot ettiğinden yalnız CHP katılmıştı. Oya katılma oranı gene düşüktü ve muhalefet CHP aleyhinde sürekli bir propaganda yaparak siyasal gerginliğin artmasını sağladı. Seçimi CHP adayları kazandı (Basın, 17.10.1949).
20. Prof. Fahrettin Kerim Gökay üniversiteden istifa etti ve İstanbul valisi oldu. 22.10.1949 tarihinde Gökay CHP'den çekildi (Basın, 20 ve 23. 10.1949).
24. Bayar, Malatya'da, «grev hakkı demokrasi ruhunun bir esasıdır» dedi. 18.10.1950 tarihinde grev hakkı sorunu Mecliste görüşülürken DP milletvekilleri işçilere grev hakkının tanınmasını desteklemişlerdi (*Cum.*, 25.10.1949 ve 19.1.1950).
31. İlâhiyat Fakültesi Ankara'da açıldı (Basın 31.10 ve 1.11.1949).

**Kasım** **1949**

1. İnönü'nün meclisi açış nutku, muhalefeti destekleyen basın tarafından, bir Cumhurbaşkanından çok, bir parti başkanına yaraşır bir nutuk olarak nitelendi. (*Vatan*, 2.11.1949). Böylece Cumhurbaşkanının partiler üstü olması sorunu ortaya atılıyordu.
4. Bayar, Akhisar'da, «İnönü yalnız kendi partisini düşünen bir adamdır. Devlet Başkanı olduğunu kolayca unutuyor» dedi, (Yalman, *Gördüklerim*, IV, 199) ve «İnönü'nün Devlet ve Parti Başkanlıkların-

dan birini tercih etmeyerek kendi partisi lehinde tek cepheli bir hareket tarzı tutmasından şikâyet etti.» (*Cum.*, 5.11.1949).

6. İzmir'de yaptığı bir konuşmada Başbakan Günaltay, tarımsal ve ekonomik kalkınma için hazırlanan Hükümet programını ilân etti. Toprak dağılımına ait yeni bir kanun Meclise verilecek; orman kanununda değişiklik yapılacak ve sulama işleri yeni bir idareye bağlanacaktı (Basın, 7.11.1949). Ertesi gün başka bir konuşma yaparak enkonomik durumu ve hayat pahalılığını önlemek için alınacak tedbirleri açıkladı (*Cum.*, 8.11.1949).

16. Millet Partisinden Denizli milletvekili Reşad Aydınlı, İnönü ve Bayar'ın hayatlarına kastetmek için bir komplo düzenlendiğini ileri sürdü. Aydınlı, bu komployu Gen. Sadık Aldoğan, Fuad Arna ve Osman Bölükbaşı'nın hazırladıklarını ve amaçlarının hükümeti devirmek olduğunu iddia ediyordu. Arna ve Bölükbaşı tutuklandılar; fakat yapılan soruşturmanın sonunda suçlamanın yersiz olduğu anlaşıldığından serbest bırakıldılar (Basın, 17.11.1949 ve sonraki günler).

27. Şemsettin Günaltay, siyasal partilerin amaçları ve fonksiyonları ve kendi görüşüne göre CHP hakkında fikirlerini açıkladı: «Siyasî partiler muhtelif hedefler ve türlü gayeler elde etmek ve muhtelif sınıfların menfaatlerini korumak için kurulur. Biz (CHP) ... bu memleketin en tehlikeli bir anında yurdun varlığı ve istiklâlini korumak gayesiyle ve yalnız bu mübeccel ve ulvî hedef için toplanmış olan temiz vatandaşların mefkûreleri üzerine kurulmuş yüksek bir varlıktır...» (*A. T.*, 192, 69-72).

28. Başkan Truman, Türkiye hakkındaki raporunu Amerikan Kongresine sundu. Rusların düşmanca davranışlarına rağmen Türkiye'nin Batı Devletlerine karşı gösterdiği ilgiden çok mutlu olduğunu söyledi. 30 Haziran 1949'a kadar Amerika, Türkiye'ye aşağı yukarı 100 milyon dolar yardımda bulunmuştu (*Cum.*, 29.11.1949).

**Aralık** **1949**

6. CHP Meclis grubu seçimlerde adlî teminat ilkesini kabul etti. Eğer grup bu prensibin aleyhinde oy verecek olursa Günaltay grubunun istifa edeceğine dair bir tehdit savurduğu söylentisi çıktı (*Cum.*, 7.12 1949).

7. Bu tarihlerde basında, özellikle İstanbul bölgesinde sürekli olarak çoğalmakta olan işsizlik sorunu ele alındı (*Cum.*, 7.12.1949).

13. CHP Meclis grubu, Karadeniz bölgesinde baş gösteren yoksulluk ve açlık sorununu görüştü (*Cum.*, 14.12.1949). Aynı gün Nihat Erim, Dünya Bankası uzmanlarından bir grup tarafından kalkınma planı

için hazırlanmış olan ilk araştırmalara ait bilgileri gruba açıkladı. Bu plan iki yıl içinde tamamlanacaktı.

Bu açıklama sırasında İsmail Hakkı Baltacıoğlu, «Aman bu mütehassıslar da Üniversite mütehassısı gibi olmasın!» diye bağırdı. Bunu Erim şöyle cevapladı: «Bu mütehassıs (Mr. Barker) bir teşkilâtçıdır.» İhsan Olgun (Yozgat Milletvekili): «... bu memleketin dertlerinden memleket çocukları anlar...,» diye söze karıştı (*Cum.*, 14.12.1949).

**14.** Emekli Amiral Rifat Özdeş DP'ye girdi. Kırşehir'den adaylığını koyacaktı (*Cum.*, 15.12.1949). Özdeş DP'ye katılan çok sayıda askerden biriydi; bu katılmalar ordunun bütün kuvvetiyle CHP'nin ardında olduğunu ileri süren tezi çürütüyordu. Ve hatta bu tarihlerde CHP aleyhinde bir askerî darbenin yapılacağına dair söylentiler olduğu daha sonraları ortaya çıktı. (Bkz., Başgil, 27 *Mayıs*, 152-4; İpekçi ve Coşar. *İhtilâl*, 18 ve sonrası; Fahri Belen, '*Ordu ve Politika*', *Cum.*, 17.4.1971).

**23.** Günaltay, CHP'nin «Atatürk inkılâplarının temsilcisi ve mütevellisi» olduğunu ileri sürdü (Basın, 24.12.1949). Bu tarihten sonra CHP'nin propagandasında bu fikir çok önemli bir yer aldı.

**27.** Türk-Amerikan Kültürel Andlaşması Ankara'da imzalandı. Amerikan Hükümeti, Türkiye'nin boçlarından yarım milyonu kültürel faaliyetler için harcamaya karar verdi. Amerika'nın Sesi radyosu 19.12.1949 tarihinde yayınlarına başlamıştı (*Cum.*, 28.12.1949).

## Ocak 1950

**3.** Türkiye'deki Amerikan Büyükelçisi George Wordsworth New York'da, Türkiye ve Orta Doğunun güvenliği konusunda bir demeç verdi: «Türkler soğuk harbe karşı dayandıkları müddetçe Yakın Doğu emniyettedir... Türkler azim ve metanetle dayanmakta ve soğuk harbe ehemmiyet vermemektedir.» (zikreden *Cum.*, 4.1.1950).

**7-9.** DP yeni seçim kanunuyla ilgili bir Danışma Toplantısı yaptı. Bu toplantıdan sonra yayınlanan bir bildiride parti şu görüşleri ileri sürüyordu: «Önümüzdeki seçimler mutlaka dürüst olmalıdır. İktidar partisi geçen seferki gibi baskı yaparak seçim neticelerini kendi lehine çevirmeğe kalkışırsa, Demokratlar seçimlere girmemek kararını verebilir. Seçimlere girsek bile sonradan Meclisten çekilebiliriz.» (Bildirinin metni, Seçimlere girsek bile sonradan Meclisten çekilebiliriz.» (Bildirinin metni, Basın, 13.1.1950; Esirci, *Menderes*, 208-10; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 203, Aybar, *Bağımsızlık*, 179). Meclisten çekilme tehdidi yeni bir taktikti ve hatta muhalefete geçince CHP tarafından da kullanıldı.

**10.** 10.1.1950 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi CHP'nin içindeki aşırılarla, ılımlı

partililer arasında ciddî ayrılıklar olduğunu bildiriyordu. Bu durum Demokratlar tarafından uygulanan sürekli baskının bir sonucuydu.

15. Nihat Erim, DP.nin bildirisini cevaplayarak Demokratlara tehditler savurdu: «Milletin temsil vazifesinden, şu parti kaçarsa onun yerini başka bir parti elbette alacaktır... Büyük Millet Meclisinde türlü fikirlerin temsil edilmesi için, gerekirse aday listelerimizde bağımsızlara da yer vermeği düşünebiliriz.» (Basın, 16.1.1950; ve hatta Esirci, *Menderes*, 212-19 Erim'in konuşmasının metnini vermektedir)

17. Menderes, Erim'in Kayseri nutkunu cevapladı: «Kayseri nutku bize, bir kere daha anlatıyor ki, ne 35'ler ortada kalmıştır ne de davaları... Ortaya çıkan bu 35'lerden bazılarına şimdi ne oluyor?» (Basın, 18.1. 1950, Esirci, *Menderes*, 220-22).

18. İşsizliğin artmasından dolayı Demokratlar işsizlik sigortası kanununun Meclise getirilmesini talep ettiler ve işçilerin grev hakkını destekleoiklerini de ileri sürdüler. DP sözcüsü Fuat Hulûsi Demirelli, «Yirminci asrın ikinci yarısına girdik. Hâlâ Bakan (Reşat Şemsettin Sirer) grev hakkını bir irtica vasıtası sayıyor» diyordu. Sirer, işçilerden devlet sorumlu olduğuna göre, grev hakkına ihtiyaçları olmadığını ileri sürüyor ve görüşünü şu sözlerle destekliyordu: «... Hiç bir zaman milliyetçilikten ayrılıp kozmopolitliğe dönmeyeceğiz. Hiç bir zaman irticaa yer vermeyeceğiz. Müslüman bir devletiz. Fakat hiç bir zaman layiklikten dönmeyeceğiz.» (*Cum.*, 19.1.1950).

23. Dürüst bir seçimin güven içinde yapılması için, seçimlerden önce bir koalisyon hükümeti kurma olasılığı söylentileri basında çıkmaya başlad.. 27.1.1950 tarihinde *Yeni Asır* (İzmir) gazete. i yazı işleri müdürüne Erim, «DP erkânı ile başbaşa konuşabilirim, bir koailsyonda da mahzur görmem.» diyordu (*Cum.*, 28.1.1950). Erim'in bu sözlerini partisi iyi karşılamadı.

28. DP İzmir Kongresi seçim kampanyasının başladığını gösteriyordu. CHP kendi seçim kampanyasını ertesi gün İzmir'de açtı. (Basın, 28-30. 1. 1950).

**Şubat** **1950**

10. Üniversite öğretim üyelerinden Behice Boran, Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav vb., sosyalistlerin davası sonuçlandı. Boran ve Berkes üç ay hapis cezası ile görevlerinden çıkarıldılar. Boratav suçsuz görülmekle beraber Türkiye'de bir üniversitede görev alma olanağı kalmadı. Bu dava 18.6.1948 tarihinden beri süregelmekteydi. (Basın, 11.2.1950).

16. Yeni seçim kanunu Meclisten geçti ve 21.2.1950 tarihli *Resmî Gazetede* yayınlandı. Bu kanun «tek dereceli, genel, eşit ve gizli oy ve açık tasnif'

ilkelerini ve çoğunluk seçim sistemini getiriyordu. Seçimler aynı zamanda 'adlî teminat' altına alınıyordu (Eroğlu, *D. P.*, 51-2).

20. CHP seçimler için geçici aday listesini ilân etti (Basın, 21.2.1950). 15.2.1950 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, daha önce yayınlanan İstanbul aday listesindeki 27 kişiden yalnız 4'ünün işçi ve esnaf olduğuna işaret ediyordu (Bkz., 22.4.1950).

25. Şemsettin Günaltay ve Celâl Bayar bir görüşme yaptılar (Basın, 26.2. 1950). Bu sıralarda CHP'nin gelecek seçimler için DP. ile gizli bir anlaşmaya varmak istediklerini 1955 yılında Demokratlar açığa vurdular (Toker, *Tek Parti*, 348-50; Karpat, *Turkey's Politics*, 239, Yalman, *Gördüklerim*, IV, 208).

27. DP'nin Istanbul örgütünde süregelen bunalım sonunda İl Başkanı Esat Çağa ve İdare Kurulu üyelerinden üçü istifa ettiler. Bu olay Bayar-Menderes grubunun zaferi olarak görüldü (*Cum.*, 28 ve 29.2. 1950; Baban, *Portreler*, 40-45).

Mart 1950

1. 30.11.1925 tarihli Tekke ve Türbelerin kapatılmasına ait kanunu CHP yürürlükten kaldırdı. Aynı gün hükümet seçimlerin 14 Mayısta yapılacağını ilân etti (Basın, 2.3.1950).

1. 'Hazinece özel teşebbüslere kefalet edilmesi ve döviz taahhüdünde bulunulmasına' dair kanun Meclisten geçti.

4. CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran, seçimlerin bir koalisyon hükümeti gözlemciliği altında yapılmasına ilişkin Bayar'ın önerisini geri çevirdi. (*Cum.*, 5.3.1950; Karpat, *Turkey's Politics*, 238).

14-22. 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilen Toprak Reformu Kanunu bazı maddelerinde değişiklik yapılması için Meclise getirildi. Kanunun yeni şekli 22.3.1950 tarihinde kabul edildi. Kanunun kuvvetli noktaları metinden çıkarılmıştı, bu nedenle, Şükrü Sökmensüer yapılan değişikliğin, CHP'nin ilkelerini bozduğunu ileri sürdü (Bkz., bu tarihlerdeki basın). Hiç kuşku yok ki bu, özellikle seçim zamanında köylerde nüfuzlu olan toprak sahiplerine, CHP'nin tanıdığı bir ayrıcalıktı. Bu tedbir toprak reformunun gerçekleşme olasılığını büsbütün yok etti.

19. Nihat Erim, CHP'nin içinde farklı görüşlerin bulunduğu ve özellikle kendisi ile Hilmi Uran arasında görüş ayrılığı olduğu üzerindeki iddiaları reddetti (Basın, 20.3.1950).

23. İnönü ilk seçim konuşmasını yaptı. Konuşmasında, partisinin geçen dört yıl içindeki çalışmalarını ve gelecek dört yıl için hazırlanan programı açıkladı. Anayasanın, halkın hayatına demokratik şartları getirecek şekilde değiştirileceğine söz verdi ve ikinci bir meclisin gerekli

olduğunu söyledi (Basın, 24.3.1950, metin için, bkz., Esirci, *Menderes* 227-3), aynı kaynağı Menderes'in cevabı, 231-32).

24. Seçimlerden önce Meclis dağıldı ve seçim kampanyası başladı. Konya'da Bayar Meclisin feshedilmesini ve koalisyon hükümetinin kurulmasını istedi. (*Cum.*, 20.3.1950). Bu talep 27.3.1950 tarihinde CHP tarafından reddedildi ve Erim'in daha önce verdiği demecin CHP'nin görüşünü yansıtmayıp sadece kişisel görüşü olduğu bildirildi (*Cum.*, 28.3.1950).

24. Türk - İtalyan Dostluk Andlaşması Roma'da imzalandı. Bu andlaşma Sadak'a göre bir Akdeniz paktının doğrultusunda ilk adımdı (*Cum.*, 25.3.1950; metin için bkz., *AT*/196, 142-3).

25. İnönü Kırıkkale'de yaptığı seçim konuşmasında CHP'nin 'altı oku' Anayasadan çıkaracağını bildirdi. Fakat bu altı ilke CHP'nin programının bir parçası olarak kaldı. (*Cum.*, 26.3.1950).

26. Ali Fuat Cebesoy CHP'den istifa etti ve bu hareket CHP'nin prestijini sarstı. Refet Belen gibi diğer bazı millî mücadele generallerinin istifa edeceği yolunda söylentiler çıktı (Basın, 27.3.1950 ve Yalman, *Gördüklerim* IV, 207; bkz., indeks-Orbay).

27. *Bizim Köy*'ün yazarı Mahmut Makal tutuklandı. Makal'ın ve babasının evleri arandı ve kitaplarına el kondu. Makal'ın tutuklanma nedeni açıklanmadı! (*Cum.*, 7.4. ve 11.4.1950). Makal 29.4.1950 tarihinde serbest bırakıldı. (*Cum.*, 30.4.1950).

30. Malatya nutkunda İnönü muhalefete çattı; bunun sonucu olarak, Cumhurbaşkanının tarafsızlık ilkesini bozduğu ileri sürüldü (*Ulus ve Cum.*, 31.3.1950).

31. Suat Hayri Ürgüplü CHP'den ayrıldı ve bir süre bağımsız olarak kalacağını söyledi (Basın 1.4.1950).

**Nisan** **1950**

1. Recep Peker (d. 1888) öldü. (Kısa biyografi: *Cum.*, 7.8.1946 ve ölüm haberi bu tarihten sonraki basın).

4. Korgeneral Fahri Belen DP'ye girdi (*Cum.*, 5.4.1950). 1954 seçimlerinde Belen iki ilden (Bolu ve Çanakkale) aday gösterilecek kadar güven kazanmıştı. 6 Nisan tarihinde yüksek rütbeli iki subay daha DP'ye girdi (*Cum.*, 7.4.1950).

6. Bayar CHP'nin programsızlığına çattı. «On sene önce çıkan orman kanununun, geniş vatandaş kitlesinde uyandırdığı ıstırabı görerek, bugün değiştirmeğe kalktılar. İşte köy okulları meselesi..., öyle bir sistem takip edildi ki, köylüye eza ve cefa yaratılmaktan ileri gitmedi...» (*Cum.*, 7.4.1950).

8. Millet Partisi kendi seçim bildirisini yayınladı. (*Kudret* ve basın,

9.4.1950, *A. T.*/197, 61-8; Karpat, *Turkey's Politics*, 241). Bildirgenin altında Mareşal Fevzi Çakmak'ın imzası vardı.

8. Nâzım Hikmet (Ran) Bursa hapishanesinde açlık grevine başladı; şair 1938'den beri hapis bulunuyordu. Bu tarihte affı için bir kampanya açıldı. (*Cum.*, 9.4.1950).

10. Mareşal Fevzi Çakmak (d. 1876) öldü. 12 Nisanda yapılan cenaze törenini gerici güçler kendi çıkarları için kullandılar. Baban'a göre (*Portreler*, 124-5): «Cumhuriyet kurulalı beri ilk defa, Atatürk'ün korktuğu şey yapılıyor, yani din siyasete alet edilivordu...» (bkz., Eroğul *D. P.* 53; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 209-12; Karpat, *Turkey's Politics* 284-5 ve bu tarihlerde basın). Bu olay CHP'ni ve DP'yi, seçim kampanyasını daha ılımlı bir hava içinde sürdürmeye zorladı.

18. Celâl Bayar ve Günaltay bir araya gelip görüştüler. Ertesi günü Bayar, «Seçimlerde millî birliği ihlâl edecek teşebbüslere cephe alınacağını» söyledi. (*Cum.*, 19 ve 20.4.1950).

19. CHP'den istifalar olacağına ve bazı kimselerin DP'ye geçeceğine ilişkin söylentiler çıktı. Mardin'in ileri gelenlerinden Abdülkadir Kalavan ve önemli Halk partililerden Esat Uras ve Besim Atalay gibi isimler, sözü geçenler arasındaydı. (*Cum.*, 20.4.1950).

22. CHP'nin seçim listesi ilân edildi. Bu listenin on gün önce çıkacağı bekleniyordu, fakat 19.4.1950 tarihli *Cumhuriyet*, CHP, «... bir tasfiye ameliyesine girişmiş görünüyor» diye bildiriyordu. Bu listeye milletvekili olanların % 40'ı alınmamıştı. Bunların bazılarının İnönü'nün muhalifleri olduğu; diğerlerinin de DP'ye geçmeye çalıştıkları söylentisi çıktı. (Basın, 23.4.1950, Yalman, *Gördüklerim*, IV, 213). (25.4.1950 tarihli *Cumhuriyet* adayların mesleklerine göre bir dökümünü verdi:

| 22. | Avukat | İdareci | İktisatçı, Bankacı, Maliyeci | Doktor | Esnaf Tüccar |
|---|---|---|---|---|---|
| CHP | 54 | 51 | 46 | 44 | 41 |
| DP | 88 | 69 | 12 | 52 | 55 esnaf verilmiyor) |

| | Maarifçi | Çiftçi | Belediyeci | Yüksek Müh. | General | Ziraat Uz. |
|---|---|---|---|---|---|---|
| CHP | 40 | 39 | 18 | 16 | 14 | 14 |
| DP | 19 | 56 | — | 20 | — | — |

| | Subay | Eczacı | Fabrikatör | Dişçi | İlâhiyat Mezunu | Hariciyeci |
|---|---|---|---|---|---|---|
| CHP | 13 | 13 | 6 | 4 | 4 | 3 |
| DP | 23 | 5 | 4 | — | 2 | — |

| | İşçi |
|---|---|
| CHP | 3 |
| DP | 3 |

23. Millet Partisi aday listesini açıkladı. 22 ilden 205 aday gösterdi. (*Cum.*, 24.4.1950); Millet Partisi'nin bu çabasıyle bütün milleti temsil ettiğini kabul etmek imkânsızdı!

24. Demokrat Parti aday listesini açıkladı. Adayların mesleklerine göre dökümü karşılaştırabilmek için CHP'ninkiyle birlikte verildi. (bkz., 22.4.1950). Ne var ki her iki dökümde aynı meslek kolları gösterilmediğinden bu karşılaştırmadan kesin bir sonuç çıkartmak olanaksızdır. DP listesinde şu meslekler de yer alıyordu: 37 milletvekili: 12 sabık milletvekili (bir olasılık CHP'den gelme); 18 gazeteci - yazar 1 şair; 1 veteriner; 1 kimyager. (*Cum.*, 25.4.1950).

27. CHP kendi seçim bildirgesini yayınladı (Basın, 28.4.1950, *A. T.*/197, 46-52; Karpat, *Turkey's Politics*, 239-40). Bildirgede şu noktalar belirtildi: ekonomik alanda devletin rolünün kısıtlanması; özel teşebbüse daha çok fırsat tanınması; yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştıracak koşulların sağlanması; vergi reformu; Türk lirasının değerini koruyucu tedbirler; ikinci bir meclis ya da senatonun kurulması; Cumhurbaşkanının görevlerinin tekrar tanımlanması; altı okun Anayasadan çıkarılması; köylünün ağır hayat koşullarının daha iyi bir duruma sokulması; şehirliye daha iyi yaşayış koşullarının sağlanması, bölge yöneticilerinin özerkliğinin arttırılması.

29. Ali Fuat Cebesoy DP'ye girdi. «Gayelerimiz, düşüncelerimiz aynı olduğuna göre, artık müstakil kalmayacağım tabiidir.» (*Cum.*, 30.4. 1950) anlamındaki demeciyle Cebesoy, Türkiye'deki büyük partiler arasındaki geniş ölçüde bir değişiklik olmadığı görüşünü güçlendiriyordu.

**Mayıs** **1950**

4. İzmit'de yaptığı seçim konuşmasında İnönü, grev hakkı konusunda kendisinin ve partisinin görüşünü bildirdi. Bu konunun daha hâlâ birçok ülkelerde tartışıldığını söyleyerek, «... Ancak ben, grev hakkını bizim bünyemize göre lüzumlu veya lüzumsuz olduğu mevzuunu da münakaşa etmeyi acele ve faydasız görüyorum. Belki bir gün biz de, grev hakkını kabul ederiz. Fakat, ondan evvel, yapacağımız işleri tamamlamak lâzımdır...» dedi. (*Cum.* 5.5.2960).

8. DP seçim bildirgesini yayınladı. Bu bildirge CHP'nin bildirgesini eleştirerek başlıyor ve DP'nin imalâtı arttırarak, vergileri azaltarak, hükümet tekelini kaldırarak ve dengeli bir bütçe tasarısı hazırlayarak ülke ekonomisini güçlendireceğini bildiriyordu. Ulusal gelirin arttırılması için en iyi yol özel sermaye ile yabancı sermaye için elverişli siyasal ve ekonomik atmosferin sağlanmasıdır, diyordu. DP iktidara gelirse,

hiç bir sosyal katmana ya da mevcut rejim ve onun ilkelerine halel gelmeyecekti. D. Partililer; Anayasayı demokrasinin gereçlerini sağlayacak şekilde değiştireceklerine de söz veriyorlardı. (*Vatan* ve Basın 9-10. 5.1950; *A. T.*/198, 53-61, Karpat, *Turkey's Politics*, 240).

CHP ile DP'nin seçim bildirgeleri karşılaştırıldığında, ideoloji ve ilkeler yönünden temelde hiç bir değişiklik yoktu. Görülen bazı ayrılıklar da pek önemli sayılmazdı. DP'liler liberalizmi daha açık sözlerle ortaya koyarken, Halk Partililer 1945 - 1950 arası politikalarının doğrultusundaki bir liberalizmi uyguluyorlardı.

14. Yapılan genel seçimler DP'nin zaferiyle sonuçlandı. Oyunu kullanmak için seçim kütüklerine kayıtlı 8.905.576 kişiden 7.916.091'i ya da başka bir deyimle, kayıtlı seçmenden % 88.88'i oyunu kullandı. Bu oylardan Mecliste 408 milletvekili ile DP 4.242.831'ini ya da % 53.59'unu, CHP 69 milletvekili ile 3.165.096'sını ya da % 39.98'ini aldı. Millet Partisi ise 1 milletvekili çıkararak oyların 240.209'unu yada % 3.03'ünü, Bağımsızlar 9 milletvekili ile 267.955'ini ya da % 3.4-'ını kazandı. (Seçimin Resmî Neticesi'; *Cum.*, 26.5.1950).

Oy yüzdelerinin ve milletvekili sayılarının arasındaki büyük çelişki seçimde çoğunluk sisteminin kullanılmasından ileri gelmekteydi. DP'nin Meclisteki çoğunluğu o denli büyüktü ki gerçekte buna tek partili bir meclis denebilirdi ve muhalefet ise görevini yapacak güçten yoksundu.

# BÖLÜM II

## 14 Mayıs 1950 Seçiminden 27 Mayıs 1960 Devrimine

*1950'deki DP zaferi olayın kahramanları tarafından «beyaz» ya da «kan dökülmeden devrim» olarak tanımlandı. Bu gerçekte abartılmış bir görüştü, çünkü hükümetteki değişiklik yalnızca kişilerin değişmesinden ibaretti; egemen sınıfta bir değişiklik olmamıştı. Bununla birlikte bu değişme bir dönüm noktası idi, çünkü 27 yıldır iktidarda olan CHP'ni yenmek için DP, ülkede yıllardır kenara itilmiş güçleri uyandırmak ve harekete geçirmek zorunda kalmıştı. Bu oluşma seçim kanununda değişiklik yaparak, tek dereceli seçimin kabulüyle başladı. Bu seçim sistemi teorik olarak oy verenin önemini yükseltti ve politikada, millî irade fikrinin doğmasına yol açtı. Fakat güç ve yetki 1950 seçimleriyle bölünmüş ya da dağıtılmış denemez — 1950 ile 1960 yılları arasında güç ve yetki aynı ellerde kalmış ve toplumda bu nitelikleri paylaşacak yeni örgütler kurulmamıştı.*

**Mayıs** **1950**

**15.** Kimi subayların İnönü'yü ziyaret ederek seçim, sonuçlarına rağmen CHP'ni iktidarda tutmayı önerdikleri söylentisi çıktı. İnönü'nün bu önerivi geri çevirdiği yazıldı. (Kışlalı, *Forces Politiques*, 15; Başgil, 27 *Mayıs*..., 155; Eroğul, *D. P.*, 65). İnönü ise ne böyle bir ziyaretin ne de teklifin olmadığını ileri sürmekteydi. (Toker, *İsmet Paşa*, ii, 32).

**16.** Fuat Köprülü *France Presse*'e DP'nin politikası konusunda bir demeç vererek, dış siyasette hiç bir değişiklik olmayacağını ve yeni hükümetin ülkenin ekonomik yapısını güçlendireceğini söyledi. «Yeni tesisler kurmayı düşünmüyoruz, fakat mevcut olanların daha iyi işlemesini temin edeceğiz. Hakikî bir bütçe muvazenesi sağlayacağız ve memlekete yabancı sermayeler celbedeceğiz. Eğer sadece kendi kaynaklarımızla iktifa edersek şimdikinden biraz yüksek hayat seviyesine varmak için uzun seneler beklemek icap eder.» (*Cum.*, 17.6.1950).

20. Celâl Bayar, DP'nin yeni Meclis grubu tarafından Cumhurbaşkanı olarak seçildi ve DP Genel Başkanlığından istifa etti (Basın, 21.5.1950), Bayar, Cumhurbaşkanlığı görevini kabul etmekle ve Cumhurbaşkanı aynı zamanda parti başkanı olamaz ilkesine uymakla, parti örgütünün edimli olarak denetiminden bilfiil vazgeçmiş oluyordu. İnönü ise bunu yapmamıştı. Meclis 22 Mayıs'ta açılınca Bayar resmî olarak Cumhurbaşkanı seçildi.
Refik Koraltan Meclis Başkanlığına, Hulûsi Köymen, Sıtkı Yırcalı ve Fuat Hulûsi Demirelli Meclis Başkan Vekilliklerine seçildi. (Basın, 21.5.1950).

21. CHP kendi Meclis grubu toplantısını yaptı. İnönü Grup Başkanlığına, Şemsettin Günaltay ve Faik Ahmet Barutçu Grup Başkan Vekilliklerine getirildi. (Basın 22.6.2950).

22. Adnan Menderes'in ilk kabinesi ilân edildi.
*Başbakan:* Adnan Menderes (Istanbul); *Başbakan Yar. ve Devlet Bak.:* Samet Ağaoğlu (Manisa) 5.6.1950; *Devlet Bak.:* Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu (Manisa) 11.7.1950; *Adalet Bak.:* Halil Özyörük (İzmir); *Milli Savunma Bak.:* Refik Şevket İnce (Manisa); *İçişleri Bak.:* Rükneddin Nasuhioğlu (Edirne); *Dışişleri Bak.:* Prof. Dr. Fuat Köprülü (Istanbul); *Maliye Bak.:* Halil Ayan (Bursa), Hasan Polatkan (Eskişehir) 14.12.1950; *Milli Eğitim Bak.:* Avni Başman (İzmir), Tevfik İleri (Ulaştırma Bak.) 11.8.1950; *Bayındırlık Bak.:* Korgl. Fahri Belen (Bolu), Kemal Zeytinoğlu (Eskişehir) 22.12.1950; *Ekonomi ve Ticaret Bak.:* Zühtü Velibeşe (İzmir); *Sağlık ve Sosyal Yardım. Bak.:* Prof. Dr. Nihat R. Belger (Istanbul), Ekrem Hayri Üstündağ (İzmir) 19.9.1950; *Gümrük ve Tekel Bak.:* Nuri Özsan (Muğla); *Tarım Bak.:* Nihat İyriboz (Çanakkale); *Ulaştırma Bak.:* Tevfik İleri (Samsun), Seyfi Kurtbek (Ankara) 11.8.1950; *Çalışma Bak.:* Hasan Polatkan (Eskişehir), Hulûsi Köymen (Bursa) 22.12.1950; *İşletmeler Bak.:* Prof Muhlis Ete (Ankara). (Öztürk, *Hükümetler*, 345; Basın 23.5.1950).

29. Menderes, kabinesinin programını Mecliste okudu ve bu programda şu vaatlerde bulundu: savunma da dahil olmak üzere her alanda harcanan parada büyük bir kısıtlama yapılacaktı; ekonomik reform her şeyin maliyet fiyatını azaltarak hayat pahalılığını önleyecekti; tarım alanında ilerlemek için özel bir çaba gösterilecekti; yol yapımı ve toprağın sulanması konuları geliştirilecekti; endüstri alanında devletin faaliyeti kısıtlanarak, özel teşebbüse daha çok fırsat ve olanak verilecekti; yatırım yapma garantisi sağlanacak ülkeye yabancı sermaye getirilecekti; bazı sınırlamalarla grev yapma hakkı sağlanacaktı; basın hürriyetini garantileyen bir basın kanunu ve bir af kanunu çıkarılacaktı; dış ilişkilerde aynı politika sürdürülecekti; ülkedeki aşırı sağ

ve sola karşı savaşılacaktı (Basın, 30.5.1950 ve Öztürk, *Hükümetler*, 347-65).

30. Bu yıllarda etkin bir gazeteci olan Mehmet Ali Aybar, Cumhurbaşkanı iken İnönü'ye hakaret etmek suçuyle 2 yıl 8 ay hapis cezasına çarptırıldı (Basın, 31.5.1950).

31. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Brüksel'de verdiği bir demeçte: «İkinci Dünya Harbinden beri Batıya yönelmiş olan dış siyasetimiz son seçimler neticesinde, bu istikamette daha faal bir şekil alacaktır.» dedi. (*Cum.*, 1.6.1950). Amerika'da ise Türkiye'nin Nato'ya katılmasını destekleyen görüş yeniden canlandı.

**Haziran** **1950**

2. Menderes'in kabinesi 282 reyle güvenoyu aldı. Fakat Meclis görüşmesinde Başbakanın son konuşmasını cevaplama fırsatı muhalefete verilmeyince, CHP milletvekilleri salonu terkettiler.*

4. Çalışma Bakanı Hasan Polatkan, kısa zamanda işçilerin grev yapma hakkına kavuşacaklarına söz verdi (Basın, 5.6.1950).

6. Yeni hükümet orduda tasfiye yaptı; Orgeneral Nuri Yamut Genelkurmay Başkanlığına getirildi ve yüksek rütbeli birçok subayın yerine yenileri atandı. (*Cum.*, 7.6.1950, *Erer*, On Yıl, 33; Eroğul *DP*, 67). Bu tasfiyenin, orduda bazı askerlerin darbe hazırladıkları söylentisine dayanılarak yapıldığı görüşü egemendi; bu davranışıyle hükümet bu olasılığı önlemiş oldu. (Bkz., Mümtaz Faik Fenik, «Yüksek Komutadaki Son Değişiklikler,» *Zafer*, 11.6.1950). CHP muhalefet grubu bu olayı kendi siyasal çıkarları için kullandı.

9. Menderes, Genel İdare Kurulu tarafından DP Genel Başkanlığına seçildi (Basın, 10.6.1950). Böylece siyasal kuvvet başbakan ile parti başkanı arasında bölünmüş olmuyordu ve teorik olarak bu durum hükümetin daha kuvvetli olmasını sağlıyordu.

13. Menderes muhalefete yaptığı hücumda muhalefetin «orduyu tahrik yollarına saptığına, irticai teşvike yeltendiğine, bir şark meselesi yaratmağa çalıştığına işaret ederek, hükümetin bu beyhude çabalayışları dikkat ve teyakkuzla takip ettiğini belirtmiştir.» (*Cum.*, 14.6.1950).

16. Meclis ezanın Arapça olarak okunma yasağını kaldırdı. Basın, bu kokonudaki Meclis görüşmesinin dışarıda toplanmış olan halka hoparlörle dinletildiğine ve muhaletetin de bu değişikliğin lehinde konuştuğuna değinmektedir. (Basın, 18.6.1950).

17. Millet Partisinin Büyük Kongresi açıldı (Basın, 17.6.1950).

18. Günaltay hükümeti tarafından davet edilen Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası heyeti, ülkedeki ekonomik durumu incelemek ve bir program hazırlamak için Türkiye'ye geldi (Basın, 19.6.1950).

24. CHP Divan toplantısında CHP'nin bir köylü partisi haline getirilmesine ve köylere hizmet etmesine karar verildi (*Cum.*, 25.6.1950).

25. Kore'de savaş başladı. — Birkaç gün sonra, 30.6.1950 tarihinde, Hükümet, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin «Kore'de komünist tecavüzü»ne karşı savaşma kararını destekliyordu (*Cum.*, 1.7.1950). Bu kararla ilgili olarak Menderes, Yalman'a şöyle demişti: «... Nato'ya kabul edilmemize de köprü olabilir...» (Yalman, *Gördüklerim*, IV, 227, Ataöv, *Nato*, 108 ve Sonrası).

29. CHP VIII'inci Kurultayı Ankara'da açıldı. Bu kurultayın amaçlarından biri partinin gençleştirilmesi konusuydu ve hatta bir grup, İnönü'nün partideki etkin rolünden çekilmesini istiyordu. Bu grup «Kendisinin partimize hizmetleri hiç kuşkusuz büyüktür, fakat partiyi gençleştirme zamanı da gelmiştir.» diyordu. İnönü taraflısı grup ise: «İsmet İnönü Halk Partisinin güneşidir.» diye karşılık veriyordu. Bu söze diğerlerinin cevabı «Evet, ama Hattıüstüva güneşi gibi bir şey. Biraz fazla yakıcı!» (*Cum.*, 29.6.1950).

İki grup arasında uzlaşmaya varıldı ve kısmi bir gençleştirme yoluna gidildi. 2.7.1950 tarihinde İnönü tekrar Genel Başkanlığa seçildi; fakat Kasım Gülek, İnönü'nün adayı olarak kabul edilen Nihat Erim de dahil olmak üzere bütün aoayları yenerek Genel Sekreterliğe seçildi (Basın, 3.7.1950).

Bu arada önemli bir değişiklik olmuştu; partinin taşra örgütlerine daha geniş bir özerklik verilecekti (Basın ile birlikte bkz., Giritlioğlu, *C.H.* 1, 269-73, İnönü'nün nutukları: İnönü, *Mühalefet*, 12-16 ve 17).

**Temmuz** **1950**

4. Türk - İsrail Ticaret Andlaşması imzalandı (Basın, 5.7.1950).

5. Radyoda dinî program yayınlama yasağı kaldırıldı (Basın, 7.7.1950).

10. DP'nin en önemli şahsiyetlerinden biri olan ve Menderes'in rakibi olarak kabul edilen Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu (Manisa milletvekili) Devlet Bakanlığına getirildi. Marshall yardımı işleriyle uğraşan bakanlığı yönetecekti. (*Cum.*, 11.7.1950).

14. Af Kanunu kabul edildi ve bunun sonucu olarak Nâzım Hikmet serbest bırakıldı (Basın, 15.7.1950).

18. Cumhurbaşkanı Bayar'ın başkanlığında, Yalova'da savunma konusuyle ilgili önemli bir toplantı yapıldı. Türk askerlerinin Kore'ye yollanması

kararının bu toplantıda alındığı söylentisi çıktı. (*Cum.*, 19.7.1950, Bayar, *Başvekilim*, 118-9).

25. Hükümet Türk askerlerinin savaşmak için Kore'ye gönderilmesine karar verdi. (Basın, 26. 7.1950). Muhalefet bu kararın anayasaya aykırı olduğunu ileri sürdü, çünkü karar onaylanmak için Meclise getirilmemişti. CHP'nin itirazı kararın kendisine değil, alınış şekline idi. Türkiye Kore'ye 4.500 kişilik bir tugay gönderdi ve hükümet bu hareketin Türkiye'nin Nato'ya girmesine yardımcı olacağını düşünmekteydi.

26. Başkan Truman Karşılıklı Savunma Yardımı Kanununda bir değişiklik yaptı. Böylece bu kanunla Yunanistan, Türkiye ve İran'a 131.500.000 dolarlık yardım yapılması sağlandı. (*The Times* (Londra) 27.7.1950).

28. Türkiye'nin Kore savaşına katılmasını protesto etmek için Türk Barışseverler Cemiyetinin dağıttığı broşürler polisce toplatıldı; ertesi gün bu cemiyet, başkanı Behice Boran ve Genel Sekreteri Adnan Cemgil hakkında soruşturma açıldı: (*Cum.*, 29 ve 30.7.1950).

**Ağustos** **1950**

1. Nihat Erim'in 1.8.1950 tarihli *Ulus* gazetesindeki yazısı Demokrat Partililere, muhalefetin eleştirilerini 'Milletin iradesine, yapılan saldırılar şeklinde suçlamaktan vazgeçmelilerdir, diyordu.

2. Millî Eğitim Bakanı Avni Başman «sıhhî sebepten» istifa etti! İlkin yerine Nuri Özsan, daha sonra da Tevfik İleri atandı (Basın, 3.8.1950).

4. 12.5. milyon Türk lirası sermayeyle Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası kuruldu. Sermayenin yarısı Hükümetçe diğer yarısı da International Bank for Reconstruction and Development (Uluslararası Yenidenkurma ve Kalkınma Bankası), Türk bankaları ve sanayiciler tarafından sağlanmaktaydı. Bu bankanın amacı yerli ve yabancı yatırımı teşvik ederek Türkiye'de kapitalizmin gelişmesine yardımcı olmaktı (*Cum.*, 5.8. 1950).

   Istanbul Üniversitesi Talebe Birliği komunizm aleyhinde bir toplantı düzenledi. (Basın, 5.8.1950).

6. Dış siyaset konusunda bir demeç veren Menderes, «Atlantik Paktına (Nato) girmemiz zarureti sulhun korunması maksadına bağlıdır.» dedi. (Basın, 7.8.1950; *A.T.*/201, 224).

9. Kabinede değişiklik yapıldı. Tevfik İleri, Ulaştırma Bakanlığından Millî Eğitim Bakanlığına getirildi. Seyfi Kurtbek (Ankara milletvekili) Ulaştırma Bakanlığına atandı. (Basın, 10.8.1950).

11. Bulgaristan Hükümeti 250.000 Türkün Bulgaristan'dan çıkarılacağını bildirdi. (*Cum.*, 12.8.1950). Bu karar Türkiye'nin Soğuk Savaşta açıkça Batı Blokunu tutmasına karşı, Komünist Blokun bir tepkisiydi. Türk hükümeti sola karşı kendi kampanyasına da başlamak üzereydi (*Cum.*, 12.8.1950).

13. DP Muhtar seçimlerini kazandı. CHP seçimlerde baskı yapılmasından ve haksızlıklardan yakındı. (Basın, 14 - 15.8.1950, Giritlioğlu, *C. H. P.* i, 288-9).

19. Amerika'nın Türkiye'ye yeteri kadar yardım yapmadığı fikri ileri sürülüyordu. 19.8.1950 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi şöyle yazıyordu: «... «... Marshall yardımı planını idare edenlerin de — Her nedense — Türkiye'ye üvey evlât muamelesi yaptıklarını kabul etmek yanlış olmasa gerektir.»

20. CHP, «yurtta zararlı hareketlere karşı alınacak tedbirler» genel başlığı altında, Sol aleyhinde alındığı ileri sürülen resmî tedbirlere karşı çıktı; çünkü CHP bu durumun bir «tedhiş rejimine» yol açacağını ve kendi aleyhlerinde de kullanılabileceğini düşünüyordu (*Cum.*, 21.8.1950).

23. Demokrat Parti milletvekili Nâzım Öner, Menderes'e bir açık mektup yazarak eski memurların tasfiyeye tâbi tutulmasını ve bu yola başvurulmadıkça köklü bir değişikliğin olanaksız olduğunu bildirdi (*Cum.*, 24.8.1950). Öner 17.10.1950 tarihinde DP'den istifa etti.

24. Bozüyük Savcısı, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'i yaptığı bir konuşmasında, halkın maneviyatını ve yurttaki kanun ve düzeni baltalamakla suçlayarak, hakkında soruşturma açılmasına karar verdi. (Basın, 25.8.1950).

25. Bir basın toplantısında Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki komünizm aleyhinde bir 'fetva' verdi: «... Komünistliği, idolojisini ve ne şekilde olursa olsun, bütün tatbikatını islâmiyet kat'iyetle reddeder. Komünistliğe karşı gelebilecek en kudretli silah, iman ve ruh kuvvetidir. Hakikî bir müminin komünistilik fikirleriyle ve icraatıyle bağdaşabilmesine imkân yoktur.» (*Cum.*, 26.8.1950).

30. Maliye Bakanlığı tarafından CHP'nin malî durumu hakkında bir soruşturma açıldı. (Basın, 31.8.1950).

**Eylül** **1950**

3. Belediye seçimleri yapıldı. Demokrat Parti büyük bir zafer kazandı; CHP tarafından temsil edilen 600 belediyeden 560'ı DP'ye geçti. Genel seçimleri, muhtar ve belediye seçimlerini kazanan Demokratlar artık ülkenin tüm kontrolunu ellerinde bulunduruyorlardı. (Basın, 4 ve 5. 9.1950).

Seçim sonuçları hakkında konuşan Menderes, «Türk Milleti Halk Partisini 14 Mayısta iktidardan tasfiye etti. Üç Eylülde de muhalefetten tasfiye etti» diyordu. (*Cum.*, 5.9.1950 zikreden; Eroğul, *B. P.*, 70). Bir operatörün eşi olan öğretmen Müfide İlhan seçilen ilk kadın Belediye Başkanı (Mersin'den) oldu.

13. Millî Eğitim Bakanlığı bir bildiri yayınlayarak, öğretmenlerin parti politikasına katılmalarını yasakladı (*Cum.*, 14.9.1950). Birkaç gün sonra, Üniversite eğitimi için yurt dışına çıkan öğrencilerin bakanlık tarafından soruşturmaya tâbi tutularak, aralarından sol eğilimli olanların gönderilmeyeceğine dair bir haber yayınladı. (*Cum.*, 18.9.1950).

16. Türkiye'nin Nato'ya girmek için yaptığı müracaatın geri çevrilmesi Türk Hükümeti ve kamuoyunca esefle karşılandı. (Basın, 17.9.1950 ve sonraki günler).

19. Sağlık Bakanı Dr. Nihat Reşat Belger istifa etti. Menderes'in, bakanlığın işlerine el atması istifanın nedeni olarak gösterildi. (Basın, 20.9. 1950). Yerine Dr. Ekrem Hayri Üstündağ atandı.

19. Cevat Mimaroğlu tarafından Çalışma Partisi kuruldu (20.9.1950). Bu parti Türk siyasetinde etkin veya önemli bir rol oynamadı. (Bu partinin amaçları için *Cumhuriyet* gazetesinde Mimaroğlu ile yapılan görüşmeye bkz., 14.9.1950; Tunaya, *Partiler*, 738-9). ]

**Ekim** **1950**

3. Türkiye - Yunanistan Paktı için görüşmelerin yapıldığı bildirildi. Her iki ülkenin Nato'ya girmek için yaptıkları müracaatın geri çevrilmesinden sonra bu görüşmelerin başladığı söylentisi çıktı. Türkiye, Amerika, Fransa ve İtalya arasındaki Akdeniz Savunma Paktı imzalanacağına dair Ankara'da söylentiler vardı. (Basın, 3-5.10.1950). Batı devletlerinin Yunanistan ve Türkiye'yi, Nato gibi genel bir toplulukta değil de, bölgesel bir paktla bir araya getirmeğe istekli oldukları seziliyordu.

9. Bir radyo konuşmasında İnönü, hükümetin muhalefet aleyhinde kampanya açmasından yakındı (Basın, 10.10.1950; İnönü, *Muhalefet*, 21-3).

10. DP'den bazı kimseler 'fesatçılığı önleme' konusunda bir kanun çıkarılmasını öne sürdüler. Bu kanun geniş bir şekilde muhalefetin aleyhinde kullanılabilirdi (*Cum.*, 11.10.1950).

15. Genel Meclis Seçimleri yapıldı ve Demokratlar 55 ilde seçimleri kazandılar. (Basın, 16 ve 17.10.1950).

16. İnönü'yle Bayar arasında görüşme yapıldı. Bu görüşmeyle ilgili bir bildiri yayınlanmamakla beraber, bu iki devlet adamının partiler ara-

sındaki gerginliği ve özellikle Hükümetin CHP'nin malî durumu hakkında açtığı soruşturmayı görüştükleri olasılığı vardı. Görüşme İnönü'nün önerisi üzerine yapıldı. (*Cum.*, 17-29. 10.1950).

**17.** Diyarbakır milletvekili Nâzım Öner, DP'nin söz verdiği reformları gerçekleştirmediğini ileri sürerek partiden istifa etti (*Cum.*, 17.10.1950). Bkz., 23.8.1950.

**20-23.** DP'de Küçük Kongre ya da İstişare Kongresi toplandı. Bu Kongre konuşmacıların çoğu devlet memurları arasında eski görüşleri temsil eden kimselerin hâlâ yerlerinde kaldıklarından yakındılar (Basın, 21 24.10.1950 . Bürokrasi DP'nin bir kesimi için önemli bir sorundu.

**21.** Okullarda din dersi almak zorunluluğu kondu. «Çocuklarını din derslerine sokmak istemeyen velilerden beyanname alınacak.» deniyordu. (*Cum.*, 22.10.1950 . Nadir Nadi, bu kararın Anayasanın 2'nci maddesine ve Medenî Kanunun 103'üncü maddesine aykırı olduğunu ileri sürerek, ailelerin % 99'unun çocuklarına din dersi verilmesini istediklerini iddia etmek yerinde olabilir; fakat demokratik bir idarede «%1 halkın haklarının da göz önünde tutulması gereklidir, diyordu. (*Cum.*, 31.10.1950).

**22.** Türkiye'de genel nüfus sayımı yapıldı. Ülkenin nüfusu 18.790.174 (1945)'ten 20.902.628 (1950)'ye çıkmıştı. Artış oranı % 2.1'di. Istanbul, Türkiye'de nüfusu bir milyonu (1.000.022) aşan ilk ildi. (*Cum.*, 22 ve 28.10.1950).

**28.** Bayındırlık Bakanı Fahri Belen kabineden istifa etti. Kabinede değişiklikler olacağına değgin söylentiler bu istifa ile gerçekleşiyordu. (Basın, 29.10.1950). Belen'in yerine bir süre için Hasan Polatkan getirildi.

**Kasım** **1950**

**1.** Cumhurbaşkanı Bayar, Meclisin IX'uncu dönem birinci toplantı yılını ılımlı bir nutukla açtı ve çoğunlukla dış siyasa konusu üzerinde durdu (Basın, 2.11.1950 ve Öztürk, *Cumhurbaşkanları*, 421 46).

**8.** 8.11.2950 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi artan hayat pahalılığına dair bir yazı yayınladı. Özellikle giyim, ev eşyaları, züccaciye maddeleri ve yapı gereçlerinin artan fiyatlarına değinerek hayat pahalılığının Kore Savaşı gibi dış nedenlere dayandığını söylüyordu. Savaş nedeniyle pamuğun fiyatı 180 kuruştan 440 kuruşa çıkmış; yünün fiyatı ise % 400 artmıştı. Güneydoğu Anadolu'daki pamuk üreticileri büyük kârlar sağlamıştı.

**8.** İnebolu Savcısı, Kasım Gülek'i belediye seçimlerinde seçim kanununa aykırı hareket etmekle suçladı (*Cum.*, 9.11.1950).

14. Aydın'da verdiği bir demeçte Menderes, CHP'ni muhalefetlik görevini yerine getirmemekle suçladı ve partinin kendisini toparlaması gerektiğini ileri sürdü. (*Cum.*, 15.11.1950).

16. Meclisteki dil sorunu tartışılırken DP'li milletvekili Gazi Yiğitbaş, Halk Partililere şu sözlerle çattı: «... Türk dilini ifsat ettiler. İnsanın bu adamların kanından, milliyetinden şüphe edeceği geliyor.» Bunun üzerine CHP'li milletvekilleri salonu terk ettiler. (*Cum.*, 16.11.1950, zikreden, Eroğul, *D.P.* 71).

27-29. Kore'deki Türk tugayının önemli bir Çin saldırısını durdurduğuna değgin haberler basında çıktı. (Basın, 28-30. 11.1950 ve 2-2. 12.2950). Bu olayın iç siyaset üzerindeki etkisi, muhalefetin hükümete yaptığı saldırıları yumuşatmasında görüldü. İnönü ve Bölükbaşı Türk askerlerinin Kore'ye yollanması konusunda hükümete bir önerge vermeyi plânlıyorlardı, bundan vazgeçildi.

**Aralık** **1950**

2. Kabinenin çekileceği söylentilerini DP, CHP'nin propagandası olduğunu ileri sürerek yalanladı (Basın, 3.12.1950). Ne var ki, çevrede dolaşan bu söylentiler, bu dönemdeki siyasî sarsıntıyı açıklığa kavuşturur nitelikteydi.

5. Türkiye'ye yapılan Marshall Yardımı özel sektörün büyümesini teşvik ediyordu. İktisadî İşbirliği İdaresinin (Economic Union Administration) başkan vekili Bay McJenkins de, «Türkiye'nin hakikî iktisadî kalkınmasına giden yol hususî teşebbüs yoludur.» diyordu. (*Cum.*, 6.12.1950).

5. 5.12.1950 tarihli *Ulus* gazetesinde çıkan «Her şeyden evvel vatan» başlıklı yazısında Hüseyin Cahit Yalçın, ülkede siyasî uyumu gerektiren Kore savaşını düşünerek her türlü partilerarası çekişmeye son verdiğini söylüyor ve «... şu dakikalarda bütün parti hisslerine ve infialerine lânet olsun...» diyordu.

10. Hükümet Kore savaşı şehitleri için Süleymaniye Camiinde bir mevlût okuttu. Bu mevlütte Ahmet Hamdi Akseki bir konuşma yaptı. (Basın, 11.12.1950).

11. Kore'ye gönderilen askerler konusunda verilen önergede hükümet büyük bir çoğunlukla onandı. (Basın, 12.12.1950).

12. Hükümet CHP merkez binasına el koyarak, burânın devlet malı olduğunu ve parti tarafından haksız yere gaspedildiğini ileri sürdü. (Basın, 12.13.1950).

14. Maliye Bakanı Halil Ayan 1951 bütçe konusundaki anlaşmazlıklar yüzünden istifa etti. Yerine Hasan Polatkan getirildi (*Cum.*, 15 ve 16. 12.1950). Altı ay içinde dördüncü istifa olan Ayan'ın istifasının gerçek nedeni açıklanmadı; 'sıhhî sebeplerden' diye klâsik bir sebep bildirilmişti.

22. Kabinede yeni değişiklikler yapıldı. Eskişehir milletvekili Kemal Zeytinoğlu Bayındırlık Bakanlığına, Bursa Milletvekili ve Meclis Başkan Vekili Hulûsi Köymen Çalışma Bakanlığına getirildi (Basın, 23.12. 1950).

30. Barışseverler Cemiyeti üyeleri hapis cezasına çarptırıldı. Kararda şöyle deniyordu: «Cemiyet gayesinin siyasî olmadığı hakkında beyanname verildiği halde, tamamiyle siyasî maksatlar güdüldüğü, Amerikalılarla dostluğumuzun bozulması gayesi istihdaf edildiği, Kore'ye hükümetin asker gönderme kararı karşısında neşrettikleri beyannamelerle halkın hükümete itimadını kırdıkları ve millî mukavemeti za'fa uğrattıkları zikredilmektedir.» (*Cum.*, 31.12.1950).

30. Samet Ağaoğlu'nun kızkardeşi, Kars milletvekili Tezer Taşkıran CHP'nden istifa etti (Erer, 10 *Yıl*, 55-6).

## Ocak 1951

5. Abdurrahman Boyacıgiller Mecliste işsizlik sorununu ortaya attı ve illerde 1.100.000 işsizin bulunduğunu ileri sürdü (Basın, 6.1.1951). İşsizliğin gittikçe çoğalmasına, ziraatın makineleşmesi sonucunda, köylerden illere akın eden köylülerin neden olduğu söyleniyordu.

6. Öğrenci kuruluşları siyasette daha etkin bir rol oynama kararı aldı; özellikle Sol, Milliyetçi ve dindar sağcı hareketlerin koruyucusu rol-rollerini benimseyeceklerdi. (Nadir Nadi, 'Gençliğin Sesi', *Cum.*, 6.1.1951 ve 13.1.1951).

10. Doğu Akdeniz'deki Amerikan Deniz Kuvvetlerinin Kumandanı Amiral Robert Carne, Ankara'ya geldi. Amiral Carne, Nato'ya dahil olmayan devletlerin Akdeniz savunmasına ne gibi katkıları olabileceğine değgin bir inceleme gezisine çıkmış bulunuyordu. (Basın, 11-13.1.1951).

18. CHP'nin içinde ciddî anlaşmazlıklar ortaya çıktığı söylentileri dolaşıyordu ve hatta Şemsettin Günaltay'ın partiden ayrılacağı bildiriliyordu. Fakat Günaltay bu haberi yalanladı ve aynı zamanda Kasım Gülek de parti içinde hiç bir anlaşmazlık olmadığını ileri sürdü. Fakat partide İnönü - Erim eksenine karşı gelen ve dolayısıyle her türlü reformun gerçekleşmesini baltalayan bir grup vardı. (Basın, 29.1.1951).

24. Nadir Nadi 'Partiler Arası' başlıklı yazısında DP - CHP ilişkilerini inceledikten sonra, 8 aylık bir iktidardan sonra durumun hâlâ normale dönmediğini belirtti. CHP, iktidar partisine çalışmaya başlaması için bir fırsat tanımadan, saldırılarına başlamıştı. Demokratlar ise, «devri sabık yaratmayacağız» kelimeleriyle verdikleri sözü unutmuş görünüyorlardı. (*Cum.*, 24.1.1951).

28. Nadir Nadi DP hükümetini, halkı hoşnut etmeye çalışan bir hükümet olmaktan dolayı eleştirdi: «Halka hizmet etmek başka, halkın hoşuna gitmek başka şeylerdir.» CHP de oy kazanmak uğruna prensiplerinden vazgeçmişti ve dolayısıyle halka hizmet etme şansını kaybetmişti ('Tek Yol', *Cum.*, 28.1.1951).

**Şubat** **1951**

3-4. DP İzmir Kongresi toplandı ve burada parti içindeki bölünme kendini göstermeye başladı. Mahallî partililerle merkez (Bayar - Menderes grubu) arasında bir anlaşmazlık vardı ve mahallî partililer, merkezin kuvvet ve idareyi tekellerine alarak aşırı otoriteye başvurduklarını iddia ediyordu (Basın 4-6-2.1951). Mahallî partililer 'idealist ve romantik' kişilerdi; hükümetin, idarî mekanizmada reformlar yapmasını ve böylece CHP'nin geçmişiyle ilgilerin kesilmesini istiyorlardı. Merkez ise kendini 'realist ve pragmatik' olarak görüyor ve çok tedbirli olduğunu iddia ediyordu. Mahallî ve merkez parti üyeleri arasındaki bu anlaşmazlık hemen hemen on yıl sürece bir sorun olmakta devam etti.

5. *Haftanın Sesi* dergisinin sahibi ve yazı işleri müdürü Yusuf Aluşkol 'İşçiler Birleşiniz' başlığı altında yayınlanan bir yazısı yüzünden tutuklandı. (*Cum.*, 6.2.1951).

**Şubat** **1951**

9-11. Mehmet Âkif'in damadı Ömer Rıza Doğrul, Karachi (Pakistan)de toplanan Dünya İslâm Konferansına giden Türk heyetine başkanlık etti (Basın, 9-12.2.1951). Bu konferansta Doğrul şu tezi ileri sürdü: «Atatürk dine karşı mücadeleye girişmemişti. Ebedî Şefimiz dini iki yüzlülerden, mürtecilerden, fanatiklerden kurtarmaya çalışmıştır.» (*Cum.*, 12.2.1951).

14]21. Orta Doğunun Savunması konusunda bir Amerikan Elçileri Konferansı Ankara'da toplandı (Basın, 14-22.2.1941). Bu konferansın Ankara'da toplanması önemli bir anlam taşımaktaydı. 14.2.1951 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir habere göre, «Türkiye Orta Doğu-

nun müdafaası için Amerika ile işbirliği yapmak arzusunu belirtmiş, fakat mukabilinde emniyetin garanti edilmesini istemiştir.» Türkiyenin batı askerî blokuna girişi bir an meselesiydi. Her iki parti de 'Türkiye Ortaşarkın ana kalesi olacak» fikrinde anlaşıyorlardı. (*Cum.*, 18.2.1951).

27. Kırşehir'de Atatürk'ün büstü tahrip edildi (Basın, 28.2.1951). Bu basının önemle üzerinde durduğu ilk olaydı ve bundan sonra bu tip olaylar ülkede duyguları kamçılayan bir konu olmakta devam etti.

28. Özellikle 19 ve 20.2.1951 tarihlerinde daha çok kızışan bütçe tartışmaları sonunda Hükümet güvenoyunu aldı. Güvenoyunun alınışından sonra Menderes şöyle dedi: «Mal ve madde azlığı ile beslenen karaborsanın mesnetlerini yıkmak peşindeyiz. Enflasyoncu bir politika takip etmemiz asla bahis mevzuu değildir.» (Basın, 1.3.1941). Menderes sözünü ettiği bu sorunları yenemedi ve hatta durum daha da kötüleşti.

Mart **1951**

2. Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin iki ülke arasında bir antlaşma yapılması için Birleşik Amerika Hükümetine resmen başvurdu. Gerçekte, Amerika'ya, 1939 Türk - İngiliz - Fransız Andlaşmasına katılması önerilmişti (Basın, 3.3.1951).

4. Trabzon milletvekili Reşit Tarakçı CHP'den ayrıldı ve DP'ye girdi. (Basın, 5.3.1951).

8. Menderes Kabinesi, «... bugünkü şartlara göre bir kabine teşekkülüne imkân hazırlamak»ta olduklarını ileri sürerek istifa etti (Basın, 9.3. 1951). Bu kabine istifası halk için bir sürpriz olmamıştı, çünkü bütçenin kabulünden sonra bu olay beklenmekteydi.

9. Menderes ikinci kabinesini kurdu. *Başbakan:* Adnan Menderes (Istanbul); *Devlet Bak. ve Başbakan Yard.:* Samet Ağaoğlu (Manisa;; Fethi Çelikbaş (Burdur) 8.4.1953; *Devlet Bak.:* Refik Şevket İnce (Manisa), Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu (Manisa) 18.6.1951, Muammer Alakant (Zonguldak) 1.11.1952, Celâl Yardımcı (Ağrı) 8.4.1953; *Adalet Bak.:* Rükneddin Nasuhioğlu (Edirne), Osman Şevki Çiçekdağ (Ankara) 10.11.1952; *Millî Savunma Bak.:* Hulûsi Köymen (Bursa) Seyfi Kurtbek (Ulaştırma Bak.) 10.11.1952, Kenan Yılmaz (Bursa) 1.11.1953; *İçişleri Bak.:* Halil Özyörük (İzmir), Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu (Devlet Bak.) 2.12.1941, Ethem Menderes (Aydın) 1.8.1952; *Dışişleri Bak.:* Prof Fuat Köprülü (İstanbu); *Maliye Bak.:* Hasan Polatkan (Eskişehir); *Millî Eğitim Bak.:* Tevfik İleri (Samsun), Rıfkı Salim Burçak (Erzurum) 8.4.1953; *Bayındırlık Bak.:* Kemal Zeytinoğlu

(Eskişehir); *Ekonomi ve Ticaret Bak.:* Prof Muhlis Ete (Ankara), Enver Güreli (Balıkesir) 1.11.1952, Fethi Çelikbaş (Devlet Bak. 28.5.1953; *Sağlık ve Sosyal Yardım Bak.:* Ekrem Hayri Üstündağ; *Gümrük ve Tekel Bak.:* Prof Rıfkı Salim Burçak (Erzurum); Sıtkı Yırcalı (Balıkesir) 2.12.1951; Emin Kalafat (Çanakkale) 8.4.1953; *Tarım Bak.:* Nedim Ökmen (Maraş); *Ulaştırma Bak.:* Seyfi Kurtbek (Ankara), Yünmü Üresin (Bilecik) 10.11.1952; *Çalışma Bak.:* Nuri Özsan (Muğla), Samet Ağaoğlu (Devlet Bak. ve Başbakan Yard.) 10.11.1952, Hayrettin Erkmen (Giresun) 8.4.1953; *İşletmeler Bak.:* Hakkı Gedik (Kütahya); Sıtkı Yırcalı (Gümrük ve Tekel Bak.) 1 .9.1952. (Öztürk, *Hükümetler*, 369-70).

**Mart** **1951**

**9.** Kabinenin istifası beklenmedik bir olay olmamakla beraber, yeni kabine herkesi şaşırttı. Yapılan değişiklikler «bugünkü şartların gerektirdiği hükümet»i vermekten pek uzaktı. Nadir Nadi'nin olayı «pire için yorgan yakmak» diye betimlediği gibi, 3 bakanı değiştirmek için kabine istifasına gidilmişti. (*Cum.*, 11.3.1951 zikreden Eroğul, *D.P.*, 75).

**11.** DP'nin Konya Kongresinde gerici istekler ortaya sürüldü. Bazı delegeler, fes, çarşaf ve Arapça harflere tekrar dönülmesini talep ettiler. Partinin açıklamasına göre bu talepler köylerden partiye katılan yeni üyelerden gelmekeydi, fakat Kongrede bu istekler tümüyle reddedildi. (*Vatan*, 12.3.1951 ve *Cum.*, 13.3.1951).

**17.** Menderes verdiği bir mülâkatta, gericiliğin var olduğuna dair *iddiaları reddetti ve CHP'lilerin «Atatürk inkılaplarının bekçileri» oldıklarını ilân ederek bu gericilik konusunu suistimal ettiklerini iddia etti:* «... Onlar demek istiyorlar ki, bu memleketin her tarafında irtica körüklenerek büyük bir tehlike yaratılmak ihtimal ve imkânı vardır. Yani birkaç mutaassıp adam Türk milletini peşine takarak dini siyasete alet etmeğe ve tehlikeler yaratmağa muktedir olabilir...» Menderes, Atatürk devrimlerinin tek bekçisi Türk milletidir, diyerek sözlerine son verdi. (*Milliyet ve Cum.*, 18.3.1951).

**18.** Genelkurmay İkinci Başkanı General Zekâi Okan'ın başkanlığında bir askerî heyet üç haftalık bir ziyaret için Pakistan'a gitti. (*Cum.*, 4.3.1951 ve 20.3.1951).

**18.** DP'nin Adana Kongresinde olaylar çıktı ve hatta bazı delegeler polisi çağırmayı teklif ettiler. Çatışma gene mahallî teşkilât ile merkez teşkilâtı arasındaki ayrılıklardan ileri geliyordu (Basın, 19.3.1951).

**22.** Öğrenci kuruluşlarının Necip Fazıl Kısakürek'in *Büyük Doğu* dergisi

gibi gerici yayınlar aleyhinde yaptıkları gösteri yürüyüşlerine karşı İçişleri Bakanlığı bir bildiri yayınlayarak «yurtta irticaî mahiyette bir hareket bulunmadığını» iddia etti. (Basın, 23.3.1951).

Olayın ertesi günü Istanbul'da öğrencilere hitap eden Samet Ağaoğlu, «İrtica başkaldırırsa başı ezilecek» dedi, Menderes ise Ankara'da, «DP vicdan hürriyetine riayet edeceğini 5 yıl evvel programıyle millete vaat etmiştir.» diyordu. (*Cum.*, 24.3.1951). Bu olaydan birkaç gün sonra, Kısakürek aleyhinde bir dava açıldı. (*Cum.*, 29.3.1951) ve *Büyük Doğu* ve *Sebilürreşad* gibi yayınlar hakkında soruşturma kararı alındı. (*Cum.*, 30.4.1951).

23. Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel CHP'den ayrılarak, DP'ye girdi. Diğer bazı CHP milletvekilleri de partiden ayrıldı. (Basın, 24, 26 ve 28.3.1951). Düşünsel'in partiden çekilişi önemli bir olaydı, çünkü kendisi Meclis Başkan Vekili ve aşırı bir partiliydi.

28. Refik Şevket İnce Devlet Bakanlığından istifa etti; neden olarak sıhhî durumu ileri sürüldü (Basın, 29.3.1951). Pek az kimse bu nedeni ciddiye aldı ve hatta İnce ile Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun DP'den ayrılarak yeni bir parti kuracaklarına değgin söylentiler dolaşmaktaydı. (*Cum.*, 31.3. ve 1.4.1951).

29. 3 Marttan beri tatilde olan Meclis yeniden toplandı ve ertesi günü Menderes yeni kabinesinin programını okudu. (Basın, 31.3.1951; Öztürk, *Hükümetler*, 371-86). Yeni program birinciye göre önemli değişiklikler getirmiyordu. Üzerinde durulmaya değer bir olay, 29.3.1951 tarihinde program DP Meclis Grubunda okunduğu zaman '61'ler' diye anılan grubun aleyhte oy vermesidir.

**Nisan** **1951**

2. Kabine güvenoyunu aldı. Muhalefet beklenmedik derecede ılımlıydı. Muhalefetin bu davranışı hükümetle arasında bir 'bahar havası'nın başlangıcına işaret ediyordu. CHP'nin sözcüsü Barutçu'nun eleştirisini Menderes şöyle cevapladı: «İyi bir çığıra girmiş bulunuyoruz. İki partinin birbiriyle çarpışarak yaralanmasını isteyenleri beraberce hüsrana uğratalım.» (Basın, 3.4.1951, Yalman, *Gördüklerim*, IV, 247).

7. Menderes, Türkiye'nin hayli kabarık savunma masrafı konusunda Amerikan Columbia Radyo Yayın Servisine bir açıklama yaptı. Türkiye Savaştan bu yana bütçesinin % 60'ını savunma masraflarına harcamaktaydı: «... Bu durum iktisaden az gelişmiş bir memleket olan Türkiye'nin pek düşük bulunan hayat seviyesini kalkındırmasına engel teşkil etmiştir. Türkiye, Avrupa'da en fazla askerî gayret sarfeden, buna mukabil hayat seviyesi en düşük olan bir memlekettir.» (*Cum.*,

9.4.1951). Bu açıklama daha fazla yardım alabilmek için yapılıyordu.

**10-14.** Sanayi Kongresi açıldı. (Basın, 11-15.4.1951).

**14.** Millet Partisi Istanbul İl Kongresi, bir fatiha okunarak açıldı. Layiklik ve parti faaliyetleri sorunu artık açıkça tartışılıyordu. Konuşmacılardan Hikmet Haznedar 15.4.1951 tarihinde konuşmasını şu soru ile bitirdi: «... Dinî niçin siyasete alet ediyoruz?... Bir siyasî partinin hi, tabet kürsüsü cami kürsüsüne benzetilemez. Burada ancak memleket meseleleri konuşulur. Anlamıyorum, bu parti İslâm dini partisi midir-yoksa sadece Millet Partisi midir...» (*Cum.*, 16.4.1951).

**16.** Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Rusça bölümü asistanlarından Hasan Fehmi Bıçakçı komünizm propagandası yaptığı ileri sürülerek tutuklandı. Bir karagöz oynatıcısı da programlarında aynı şeyi yapmaktan suçlanarak tutuklandı! (*Cum.*, 17.4.1951).

**19.** Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Malatya CHP teşkilatında bir konuşma yaptı. Bu olay 'bahar havası'ndan bir sahneydi. (Basın, 20.4.1951).

**21.** DP Balıkesir Kongresi toplandı. Her zamanki mahallî ve merkez teşkilâtları çatışması bu kez, Başbakanlıkla Parti Başkanlığının tek kişi tarafından temsil edilmemesine değgin bir istekle kendini gösterdi. Burada söz konusu olan kişi Menderes'ti. (Basın, 22.4.1951).

**23.** Amerika, ekonomik kalkınmada kullanılması kaydıyle, Türkiye'ye para yardımı yapacağına söz verdi. (Basın, 24.4.1951).

**23.** Londra, Paris ve Roma'daki Türk elçileri, dış siyaset ve özellikle Nato'ya girme konularını görüşmek üzere Türkiye'ye çağrıldılar (16. 4.1951). Büyük toplantı 23.4. tarihinde Çankaya'da, Cumhurbaşkanı Bayar'ın başkanlığında yapıldı (*Cum.*, 24.4.1951; bkz., Basın, 17.4. 1951 ve sonraki günler).

**30.** Hür mason teşkilâtlarının kapatılması konusunda, özellikle dinî kaynaklardan gelen çeşitli isteklere rağmen, Hükümet bu teşkilâtların kapatılması kararı aldı (Basın, 1.5.1951).

**Mayıs** **1951**

**3.** DP Meclis Grubunda, eğitim konusunda yapılan tartışmalarda; Arapçanın okullarda öğretilmesi, ortaokullarda din derslerinin başlatılması ve yeni imamhatip okullarının açılması konularında istekler ortaya sürüldü (Basın, 4.5.1951.).

**5.** Millet Partisinin İzmir İl Kongresinde Sadık Aldoğan, «MP iktidara geçerse, Meclisten çıkmış dinle ilgili bütün kanunları kaldıracağını» söyledi.

**12.** DP Bursa İl Kongresinde parti liderliği eleştirildi. DP iktidarının ilk

yılı, pek çok kimseyi hayal kırıklığına uğratmıştı. (*Cum.*, 13.5.1951). Bu olay tek değildi, birçok mahallî parti teşkilatında bu türde eleştiri havası esiyordu.

17-18. DP Manisa Kongresinde delegeler: «Dinî tedrisatın genişletilmesi için dilekler ileri sürdüler.» (*Cum.*, 18.5.1951). Ertesi gün Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu yaptığı bir konuşmada dinleyicilere Müslüman oldukları kadar Türk olduklarını da unutmamalarını hatırlatıyordu. (*Cum.*, 19.5.1951).

28. Hükümet yürürlükteki İşçi Sendikaları kanununu daha sınırlı bir hale sokmaya karar aldı. Samet Ağaoğlu şöyle diyordu. «... Bugünkü İşçi Sendikaları Kanunu gerek Anayasaya gerekse Demokrat Parti, programına aykırıdır. Bugünkü işçi sendikaları totaliter faşist, hatta komünist bir sistemin unsurları olarak kurulmuşlardır.» (*Cum.*, 29.5. 1951).

31.5.1951 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi; böyle bir kanunun bir yıldır uygulanmasına niçin izin verilmiştir, diye soruyordu!

28-9. DP Adana İl Kongresi, çok ateşli bir çatışma havası içinde toplandı. Kongre Başkanı F.L. Karaosmanoğlu, gürültüler yüzünden kürsüden inmek zorunda kaldı; koridorlardaki çatışmalarda bir kişi yaralandı. (Basın, 29.5.1951).

29. DP'nin Seyhan teşkilâtından istifalar oldu. Hatta Cezmi Türk, Yusuf Ziya Eken, Tevfik Coşkan ve Profesör Remzi Oğuz Arık gibi milletvekilleri de partiden ayrıldılar (Basın, 30.5.1951). Bunları diğer istifalar izledi.

3 . Millet Partisinin Genel Kongresi toplandı ve Kongre 2.6.1951 tarihinde sona erdi. (Bkz., bu tarihlerdeki basın).

**Haziran** **1951**

3. DP Ankara İl Kongresi «sinirli bir hava ile başladı. Delegeler, idare meclisi üyeliğine seçilenlerin partiyi ihmal ettiklerinden şikâyet ettiler.» (*Cum.*, 4.6.1951). Ve hatta Menderes'in parti başkanlığından çekilerek ülke sorunlarına daha çok zaman ayırmasını isteyenler bile vardı. (Yalman, *Gördüklerim*, IV, 248).

4. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası Raporu Bayar'a sunuldu. (Basın, 5.6.1951). Bu rapor '*The Economy of Turkey*' an analysis and recommendations for a development program (Washington D. C. 1951) adı altında basılmıştı. (Türkiye'nin İktisadî Durumu, bir inceleme ve kalkınma programı için yapılan tavsiyeler). Bu rapor şu konuları eleştiriyordu: 1) tarımı ihmal etme pahasına endüstriyi geliştirmeye kuvvet vermekten doğan ekonomik dengesizlik; 2) devletçilik

ilkesinin hükümetin omuzlarına çok ağır bir yük yüklemesi ve özel teşebbüsün cesaretini kırması; 3) teknik elemanların yokluğu; 4) idarî mekanizmanın işleyişindeki yetersizlik; 5) yatırımları düzenleştirecek ayrı bir mekanizmanın bulunmayışı; 6) enflasyonun sermayenin serbestçe el değiştirmesini önlemesi ve satın alma gücünün gelişmesine engel olması.

**9-12.** DP Istanbul İl Kongresi toplandı. Kongre olaysız geçti. (Basın, 10-13. 6.1951). Dikkate değer bir nokta, işçi sınıfının DP iktidarından hayal kırıklığına uğradığını söylemesi olmuştur. Beykoz delegesi Şükrü Önal tarafından yapılan bu konuşmanın bir bölümü burada zikredilmeye değer: «... İşçiler ihmal ediliyor. Raporun hiç bir kısmında bu sarı benizli insanların dertlerine temas edilmemiş. Yazılı şikâyetlerimize ilbaşkanı cevap vermedi, elîm durumlarda hiç himaye edilmedik. Bize: Ekim ayının ilk haftasında dertlerinizi dinleyeceğiz denildi. Hazirandayız, ne gelen var, ne giden.

«45.000 kişilik bir işçi huzurunda ben seçimlerden üç gün evvel, 'sabrediniz, üç gün sonra 14 Mayıs 1950'de Türk milletine haksızlık ve zulmeden mirasyedi iktidarın devrildiğine şahit olacağız,' dedim. Çok şükür Allahın inayetiyle bu silahsız mücadeleden zafer güneşi başımıza doğdu. Fakat nerden çıktığı belli olmayan bir bulut geldi, o güneşi kapadı. O bulut İl İdare Kuruludur.» (alkışlar) (*Cum.*, 11.6. 1951).

**Haziran** **1951**

**13.** Arap Devletleri Birliğinin Genel Sekreteri Abdürrahman Azzam Paşa Türkiye'ye resmî bir ziyaret yaptı. (*Cum.*, 13 ve 14.6.1951). Bu ziyaret Türkiye'nin Arap Devletleri Âlemiyle ilişki kurması bakımından siyasal önem taşımaktadır.

**17.** CHP'nin Çanakkale İl Kongresinde Günaltay DP'nin siyasetini eleştirdi. Bu konuşma 'bahar havasının sona ermekte olduğunu gösteriyordu. (Basın, 18.6.1951).

**18.** F. L. Karaosmanoğlu Devlet Bakanlığına getirildi (Basın, 19.6.1951).

**23.** DP Zonguldak İl Kongresi başladı. Bu Kongre teşkilâtta bir bölünmeye yol açtı ve ertesi günü Kongre iki ayrı gruba ayrıldı; her iki grup da kanunen teşkilâtı temsil ettiğini ileri sürüyordu. Her zamanki gibi gruplaşma merkezî teşkilâtın siyasetine gösterilen tepkiden doğmuştu. (Basın, 24 ve 25.6.1951 ve Nadir Nadi'nin yazısı, *Cum.*, 27.6.1951).

**24.** İzmir'de yaptığı bir konuşmada Günaltay, Demokratları dini siyasî amaçlara alet etmekle suçladı, (Basın, 25.6.1951).

**27.** Layikliğe aykırı faaliyetlerinden dolayı bir grup gerici Ankara'da tu-

tuklandı. Bunlar Şeyh Kemal Pilavoğlu ve 10 müridiydi. (Basın, 28. 6.1951). Bu olayı izleyen basın, gericilerin tutuklanması olayına birkaç hafta geniş yer verdi.

29. Hint - Türk Kültürel Andlaşması Ankara'da imzalandı. (Basın, 29 ve 30.6.1951).

**Temmuz** **1951**

8. CHP Ankara İl Kongresi başladı ve Kongrede Kasım Gülek seçimlerdeki yenilgiden bu yana fırsatçı elemanların uzaklaştırılmasıyla yeni ve daha kuvvetli bir CHP ortaya çıkmıştır dedi (Basın, 9.7.1951). Haklı olarak Nadir Nadi şöyle soruyordu: «... Gittikçe kuvveti artan Halk Partisi bu kuvveti acaba nereden alıyor?» ('Parti Kuvveti', *Cum.*, 10.7.1951).

11. Samet Ağaoğlu *Cumhuriyet* gazetesine verdiği bir demeçte muhalefete çattı ve «... hürriyet nizamının şiddetle suistimal edildiğini» iddia etti. Bunun önüne geçilmezse, bazı tedbirlere başvurulacaktı. (*Cum.*, 12.7.1951).

13. Millet Partisi 16 Eylül ara seçimlerine katılmama kararını aldı. (Basın, 14.7.1951). Bu ara seçimler için yapılan hazırlıklar yüzünden partiler arası ilişkiler kötüye gitmekteydi.

15. DP'nin Eskişehir İl Kongresi görüş ayrılıkları yüzünden iki gruba ayrıldı; gruplara Ekrem Baysal ve Aziz Zeytinoğlu başkanlık ediyordu (Basın, 16, 17.7.1951). Merkez teşkilâtı bu bölünmeyi kendi çıkarı için kullanmaya istekli görünüyordu.

18. CHP seçim kanununun değiştirilmesini önerdi. «Teklifin en önemli taraflarından biri de seçimlerdeki adlî teminatın tamamen yüksek seçim kurullarına bırakılmasının derpiş edilmesidir.» (*Cum.*, 19.7.1951).

22. Malatya'da Belediye seçimleri yapıldı ve CHP seçimleri kazandı. Demokratlar bu seçimlerde sahtekârlık yapıldığını iddia ederek bu konuda bir soruşturma açılmasına karar verdi (Basın, 22-24.7.1951). Bu başarı İnönü'nün partisinin moralini kuvetlendirdi.

23. Amerikan filosu Istanbul'a geldi (Basın, 24.7.1951). Bu ziyaretin bu tarihte yapılması Türkiye'nin Nato'ya girmek için sürdürdüğü görüşmeler bakımından önemli bir anlam taşımaktaydı. Bu ziyaret İngiliz ve Fransızların karşıt olmalarına rağmen, Amerika'nın Türkiye'yi desteklediğini gösteriyordu.

25. Halk tarafından *Atatürk Tasarısı diye bilinen* 5816 numaralı kanun Meclisten geçti (Basın, 26.7.1951). Bu kanunun amacı Atatürk reformlarının ve Atatürk'ün büstlerinin gericilerin tahribinden korunması idi. CHP'nin Atatürkçülüğü koruyan tek parti olduğuna dair iddiasına

da bu kanun karşılık vermiş oluyordu. Bu Tasarıyı kanunlaştırmakla, Demokratlar da Atatürkçü olduklarını savunabileceklerdi.

25. CHP, iktidar partisi baskı hareketlerini durdurmazsa, özellikle CHP'nin mallarına elkoyma faaliyetine son vermezse, 16 Eylül ara seçimlerine katılmayacaklarını söyleyerek, DP'ye gözdağı veriyordu. Bazı Halk Partililer, CHP'nin mallarına elkoyma fikrinden vazgeçilinceye kadar Meclis toplantılarına gelmemeyi öneriyordu. (*Cum.*, 26-28. 7.1951).

2*b*. Türkiye ve Pakistan arasında bir Dostluk Andlaşması imzalandı (Basın, 27.7.1951; Ükçün, *Treaties*, 11). Bu, belki de, Mısır'ın gösterdiği muhalefet yüzünden, Amerika'nın bir Orta Doğu Savunma Teşkilâtı kurma yolunda uğradığı başarısızlığı karşılamak için atılan bir adımdı. Mısır, Rusya'nın 'yumuşak göbeği' altında «kuzey hattı» diye adlandırılan başka bir örgüt kurmuştu.

**Ağustos** **1951**

1. 'Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu' Mecliste kabul edildi. (Basın 2.8.1951, Sadun Aren, 100 *Soru*, 57). Bu kanun hükümetin umduğu gibi çok büyük miktarda yabancı sermayeyi cezbedecek derecede liberal değildi. Dolayısıyle Demokratlar bu kanunu daha liberal bir şekle sokmak zorunluğunu duydular. (Bkz., 18 ve 23.1.1954; bu kanunun hazırlanışı sırasındaki görüşmeler için bkz., *Cum.*, 15.3.1951 ve 16.5.1951).

4. *Van'da yaptığı bir konuşmada* Bayar, Doğu Anadolu bölgesinin kalkındırılması planının bir bölümü olarak, burada bir üniversite kurulacağını söyledi, (Basın, 5.8.1951).

8. CHP'nin kontrolu altında olan malların büyük bir bölümüne el koyacak olan kanun Mecliste kabul edildi (Basın, 9.8.1951; Arar, *Hükümet Programları*, 535).

9. İşçiler için 'ücretli hafta tatili kanunu' Mecliste kabul edildi. (Basın, 10.8.1951). İşçileri hayal kırıklığına uğratmış olan bir iktidar partisi olarak DP, Eylül ara seçimlerinden önce onlara bazı haklar tanıyarak, işçileri tekrar kazanmaya çalışıyordu.

17. DP Merkez teşkilâtı ara seçimlerde seçilecek olan 20 milletvekili için hiç bir aday göstermemeye karar verdi (Basın, 13.8.1951). Bu karar gruplaşan mahallî teşkilâtlar için tanınan ufak bir imtiyazdı.

21. DP aday listesi ilân edildi (*Cum.*, 21.8.1951). Seçimlerden önceki propaganda dönemi, her iki partinin birbirlerine yaptıkları saldırılar ve bunlara verilen cevaplarla geçmiştir.

23. İzmir Fuarındaki Çekoslovak pavyonu komünizm propagandası yap-

tığı gerekçesiyle kapatıldı. Çekoslovak rejiminin başarılarını gösteren istatistiklerin ve programların sergilenmesi, komünizm propagandası olarak kabul edilmiş ve Çekoslovaklardan bu malzemeleri kaldırmaları istenmişti (Basın, 24.8.1951).

27. CHP, Zonguldak'ta komünizm faaliyetlerinde bulunmakla suçlandı. (*Cum.*, 28.8.1951).

30. Kayseri'den bağımsız milletvekili Suat Hayri Ürgüplü DP'ye girdi (Basın, 31.8.1951). Bu olay DP'nin moralini kuvetlendirmişti ve dolayısıyle radyoyla halka ilân edilmişti.

**Eylül** **1951**

2. 2.9.1951 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Necdet Evliyagil seçim propagandası sırasında her iki partinin de dini nasıl politikaya alet ettiklerini örneklerle gösterdi. Bilecik'te «CHP, türbeleri biz açtık derken DP'liler de Arapça ezanın, din derslerinin ve radyoda kuranın okutulmasının DP eseri olduğunu ileri sürüyorlar.» Bu yazıda daha başka ilginç örnekler de verildi. Böylece Halk Partililer dini siyasî çıkarlar için kullanmanın aleyhinde değillerdi, fakat Demokratlar iktidar partisi oldukları için bu yarışmada daima CHP'ni yeniyorlardı. Bunun sonucu olarak CHP bu taktikten vazgeçti ve Atatürkçülüğe döndü. (Bkz., *Cum.*, 4.9.1951; Eroğul, DP, 76).

7. 'Parti Ağaları' başlıklı yazısında Nadir Nadi yeni bir olayı açıkladı. Demokratlar muhalefetteyken, CHP hükümeti ve onun idarî mekanizması tarafından yapılan baskı hareketlerinden yakınmışlardı. «... Bu sefer gerçi idarî baskı yoktur, hükümetin de böyle bir niyeti beslediğine dair bir emare görünmemektedir. Buna karşılık iktidar partisi mahallî teşkilâtının idare üzerinde bir baskısından söz edilmektedir.» (*Cum.*, 7.9.1951).

16. Ara seçimlerde 20 milletvekilliğinden 18'i Demokratlar tarafından kazanıldı. (Basın, 17.9.1951). Bu sonuç CHP'ne bir darbe olmuştu. Gerçi CHP kazansaydı, bu durum DP'nin meclisteki çoğunluğunu etkilemeyecekti, fakat Necmettin Sadak, Lütfi Kırdar ve Nihat Erim gibi önemli Halk Partililer gene yenilgiye uğratılmışlardı. DP'nin zaferinde, o yıl hasatın çok iyi olmasının etkisi vardı. Nasıl ki CHP'nin 1950 yenilgisinde de, 1949 yılındaki kötü hasatın etkisi olmuştu. Ara seçimlerindeki yenilgiden sonra, Kırdar iktidar partisine girdi ve Erim, Menderes'e yaklaşmaya çalıştı. CHP'nin morali tüm sarsılmıştı.

19. CHP'nin yenilgisi İnönü'nün parti başkanlığına yükleniyordu ve İnönü'nün Genel Başkanlıktan çekileceği söylentileri vardı (*Cum.*, 20.9.1951). Ancak 29.9.1951 tarihinde Kasım Gülek bu söylentiyi yalanladı (Basın, 30.9.1951).

**2.** Milletvekili ve eski Istanbul valisi Muhittin Üstündağ CHP'den ayrıldı. İstifa mektubunda «son senelerde CHP'nin hiç sempatik olmadığını, halkın sevgisini celbedemediğini, bilhassa ekalliyetlere karşı iyi hareket etmediğini...» söyleyerek partiyi suçluyordu. Bu suçlamalara Varlık Vergisi konusunu da eklemişti (*Cum.*, 3.10.1951).

**12-14.** Amerikan, İngiliz ve Fransız Genelkurmay Başkanları, Orta Doğu konusunu hükümetle görüşmek için Türkiye'ye geldiler. İngilizler Süveyş kanalı bölgesinin boşaltılması konusunda Mısır'la anlaşmazlık halinde bulundukları için, kendilerinin bu bölgede kalmalarına yardımcı olacak bir Orta Doğu Paktının kurulmasında Türkiye'nin önderlik etmesini istiyorlardı (Basın, 12-16.10.1951). Mısır 15 Ekimde herhangi bir Orta Doğu Paktına katılmayı reddetti ve Mısır basınında Türkiye aleyhinde yazılar çıktı. Bir karikatürde bir köpek şeklinde çizilen Celâl Bayar sandalyede oturuyor ve üç devlet tarafından çekiliyordu. (*Cum.*, 24.10.1951). Bu dönemde Mısır'da Kral Faruk'un iş başında olduğu hatırda bulundurulmalıdır.

**15-20.** DP'nin Üçüncü Genel Kongresi Ankara'da toplandı. Bu, İktidara geçtikten sonra yapılan ilk Kongreydi. Belen gibi şahsiyetler tarafından temsil edilen parti içindeki muhalefet grubu, egemen durumda olan Menderes grubunun kuvvetini kırmaya çalışıyordu. Fakat bunda başarı sağlayamadılar; çünkü hükümet iç işlerinde başarılı adımlar atıyordu ve Nato'ya girmek için yapılan görüşmelerin ümitvar oluşu da hükümetin durumunu kuvvetlendirmeye yardım ediyordu.



**15-20.** Bununla birlikte, Menderes grubunun eski devlet memurlarıyla bağ kurması eleştirilince, Menderes Halil Özyörük gibi bir şahsiyeti bakanlıktan almak ve yerine Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu gibi bağımsız bir milletvekilini getirmek zorunda bırakılmıştı (Basın, 19.10.1951). Bundan başka Kongre'de: «Demokrasi mücadelesinde cephe alanları hükümet kadrolarından tasfiye için kanun teklifi yapılması kabul edildi. (*Cum.*, 20.10.1951). Bu bürokrasi aleyhinde atılan bir başka adımdı. Bu eleştirilere rağmen Menderes tekrar parti başkanlığına seçildi ve Genel İdare Kurulu ve Yüksek Haysiyet Divanında gene onun grubu hakim durumdaydı. (Kongre haberleri için bkz., Basın 15-22.10.1951; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 250; Eroğlu, *D. P.*, 77-9; Belen, *Demokrasi*, 62-3).

**17.** «Türkiye'nin Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilâtına (NATO) iltiha-

kına mütedair Protokol Londra'da imzalandı.» (Basın, 18.10.1951) ve önceki ve sonraki günler; geniş bir inceleme için bkz., Türkkaya Ataöv, *Nato ve Türkiye* (Ankara, 1970); bkz., Basın, 20-22.9.1951).

25. İnönü Istanbul'da bir basın toplantısı yaptı. Oldukça ılımlı bir dille, hükümetin Nato görüşmelerindeki başarısından sonra muhalefetin zayıflayan durumunu irdeledi. (Basın, 26. 10. 1951 ve metin için bkz., İnönü, *Muhalefet*, 71-5).

31. Mersin DP'lileri, Türkiye'de ilk kez seçilen kadın belediye reisi Bayan Müfide İlhan'ın bu mevkiden alınmasını istediler. (Basın, 1. 11. 1951). Müfide İlhan' 3 Eylül 1950'de seçilmişti.

**Kasım** 1951

1. Bayar, Meclisin 9. dönem ikinci toplantısını açtı.
Beklenildiği gibi açış nutkunda, DP'nin geçen yıl içindeki başarılarına ve özellikle Türkiye'nin Nato'ya girişine daha çok yer verilmişti. (Basın 2. 11. 1951) tam metin için bkz., Öztürk, *Cumhurbaşkanlar*, 447-80).

1. Refik Koraltan tekrar Meclis Başkanı seçildi.

2. Refik Şevket İnce Meclis Grup Başkanı seçildi. İnce, Menderes'e karşı çıkabilecek bağımsız bir kişilikti. Bu seçim, Meclis Grubunun bir grup olarak oldukça bağımsız bir mevkiye sahip olduğunu gösteriyordu. (Basın, 3 ve 4. 11. 1951).

2. Mihri Belli'nin eşi Dr. Sevim Tarı, milletvekili Şevket Morcan'ın damadı Dündar Baştimar ve diğer bazı sosyalistler tutuklandı. Bu şahıslar komünist partisi kurmakla suçlanıyorlardı. (Basın 3 ve 6.11. 1951). Bu olayda Nato'nun etkisi açıktı.

3. Rusya, Türkiye'nin Nato'ya girişini protesto etti ve bunu Sovyet Rusya'nın çembere alınması olarak tanımladı. Rus notası,, Nato'nun bir savunma paktı olamayacağını belirttikten sonra şöyle son buluyordu: «Bu şartlar altında şurası gerçektir ki, Atlantik Okyanusu ile hiç bir bağlantısı olmayan Türkiye'nin Atlantik Blokuna katılmaya daveti, emperyalist devletlerin Sovyet Rusya sınırlarında tecüvüzkâr amaçlarla askerî cephenin kurulması için Türk topraklarını kullanmak istediğinden başka bir anlama gelemez. (Basın, 4. 11. 1951; Rusya'nın notası ve Türkiye'nin buna cevabı için bkz., Basın, 13. 11. 1951).

12. Türkiye, Rusya'nın notasına cevap vererek saldırganlık düşüncelerini reddetti ve Türkiye'nin dürüstlüğüne hakaret ettiğini Sovyet Rusya'ya hatırlattı. Eğer Sovyet Rusya Hükümeti kendi durumunu içtenlikle incelerse, Türkiye'nin kendi güvenliğini temin konusunda kaygıya

düşecek gerçek nedenlerin bulunduğunu kabul edecekti. Türkiye'nin, milli savunmasını ve toprak bütünlüğünü tehdit eden isteklerle karşı karşıya bulunduğu da unutulmamalıydı. (Basın 13. 11. 1951 ve Ataöv, *Nato*, 114).

**16.** Doçent Behice Boran' komünizm faaliyetleri' yüzünden Ankara Üni versitesinden çıkarıldı. Aynı gün Meclis, gizli bir oturumda, komünizm aleyhindeki tasarıyı görüştü. (Basın 17. 11. 1951).

**26-30.** CHP IX'uncu Büyük Kurultayı Ankara'da toplantı. Bu kurultay CHP'nin Muhalefete geçişinden sonra ikinci Kurultay toplantısıydı. Çoğu konuşmacılar partinin, muhalefette her şeye rağmen birlik halin de ayakta duruşuna hayret ettiklerini belirttiler. En son 21 Kasımda iki milletvekili, Selim Sevim (Hakkâri) ve Selâhaddin İnan (Bitlis) partiden ayrılmışlardı. (*Cum.*, 22. 11. 1951).

Kurultayda partinin eski siyasetine ve 'altı umdeye bağlı' yeni prog ramına dönülmesine karar alındı. Bu karar, Atatürkçülüğü ön plana alan eski siyasetin, başarısızlığa uğramış olmasının kabul edildiğini gösteriyordu.

İnönü'nün tekrar Genel Başkanlığa ve Kasım Gülek'in Genel Sekreter liğe seçilmesi partide modern ve geleneksel gruplar arasında bir çatış ma evresinin başlayışına işaret ediyordu. (Basın 26. 11- 1. 12.1 1951).

**30.** Sovyet Rusya Türk Hükümetine ikinci bir nota vererek, Nato'nun saldırgan amaçlara dayandığında ısrar etti ve bundan doğacak sorumlulukların Türkiye'ye ait olacağını bildirdi. (*Cum.* 2. 12. 1951).

*U.S. News and Report* adlı yayına verdiği, ve daha sonra da Amerika'nın sesi radyo programında okunan demeçte Menderes şöyle diyordu: «Rusya'nın son protesto notası Türkiye'nin hattı hareketinde hiç bir değişiklik husule getirmeyecektir. Çünkü Sovyet Rusya ile anlaşabilmek için en iyi usul kuvvetli olmaktır. Ruslar kuvvetten anlarlar ve kuvvete hürmet ederler.» (*Cum.* 5. 12. 1951).

**Aralık** **1951**

**3.** Ceza kanununun 141 ve 142' nci maddeleri mecliste çoğunluğun oyu ile değiştirildi ve böylece hükümet, komünizmle günün koşullarına uygun bir şekilde savaşabilecekti. (Basın 4. 12. 1951; bu maddelerin tarihçesi için bkz. Çetin Özek, (141-142).

**10.** İşletmeler Bakanı Hakkı Gedik görevinden çekildi: «Bu istifa, iktisadî ve malî işletmeler başında bulundukları halde kendi hususî yazıhanelerini kapatmayan zevat hakkındaki neşriyat ile alâkalı» görülüyordu (*Cum.* 11. 12. 1951).

14. Türk - Hindistan Dostluk Andlaşması Ankara'da imzalandı (Basın 15. 12. 1951).

15. Bayar, muhalefetin başkanını Çankaya'da çaya davet ederek, DP - CHP bahar havasının tekrar başlamasını sağladı. Fakat bu yakınlaşma pek uzun süre devam etmedi (Basın 16. 12. 1951). Kasım Gülek'in İngiliz radyosunda Türk hükümetini eleştirmesi ve 31. 12. 1951 tarihindeki bir konuşmasında Samet Ağaoğlu'nun Gülek'e çatmasıyle bu bahar havası sona erdi. (*Cum.* 1. 1. 1962).

19. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Mecliste dış siyasetle ilgili bir açıklamada bulundu. CHP hükümetin dış siyasetiyle ana prensip bakımından aynı fikirde olduğunu belirtti. Köprülü, kendilerine destek oldukları için muhalefete teşekkür etti (Basın 20. 12. 1951).

21. Kıbrıs, gittikçe Türkiye ile Yunanistan arasında anlaşmazlık konusu haline geliyordu. Bkz., Bülent Daver, .İngiltere, Kıbrıs'ı Yunanistan'a veremez.' (*Cum.* 21. 12. 1951). Daver, Kıbrıs'ın İngiliz idaresinde kalmasını öne sürüyordu.

31. Cemil Said Barlas, CHP'nin Genel Sekreter Propaganda yardımcısı görevinden Kasım Gülek'le aralarındaki fikir ayrılığından dolayı istifa etti (Basın 1. 1. 1962). Barlas bağımsız bir eleştirmen rolüne büründü ve görüşlerini kendi çıkardığı *Pazar Postası* adlı gazetede yayınladı. Bu gazete, CHP'nin içinde 'solu' oluşturan ayrı görüşlerin temsilcisi olmuştur.

## Ocak 1952

2. Seyhan milletvekili Cavit Oral, CHP Genel İdare Kurulundan çekildi. (*Cum.* 3. 1. 1962). Bu hareket Oral'ın partiyle bağlarını kesmede attığı ilk adımdı.
Oral, daha sonra Demokratlarla çalışmaya başladı ve 1954 seçimlerinde DP'den adaylığını koydu.

3. Samet Ağaoğlu CHP'ne çattı. Bu eylem, Gülek'in B.B.C.'ye verdiği demeçte Türkiye'de hürriyetin olmadığını ve kendisinin askerî mahkemede yargılandığını söylemesi üzerine olmuştu. Yurt dışında Gülek'in iç siyaset üzerinde tartışmasının gereksiz olduğu gerekçesiyle Demokratlar sözlere bu son derece sinirlenmişlerdi. Bu konuda basında bir hayli çatışmalı yazılar çıktı. (Basın 4- 10. 1. 1952; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 258).

4. Amerika'nın yeni Türkiye elçisi George Mc Ghee Ankara'ya geldi.

Texas'lı bir petrol kralı olan McGhee, Menderes'le yakın bir dostluk kurdu (Basın, 5. 1. 1952).

8. Celâl Bayar, Adana Tüccarlar Kulübünde yaptığı bir konuşmada şöyle dedi: «Evvelce hükümet önden gitsin, biz arkadan gelelim diyorduk. Bugün şartlar değişmiştir. Sizler ve vatandaşlar önde, hükümet de imkânlarıyle sizleri desteklemek durumundadır.» (*Cum.* 9. 1. 1972).

14. Mısır'da durum ciddî bir havaya bürünmüştü; Süveyş Kanalı bölgesinde İngiliz askerleriyle, milliyetçiler arasında savaş başladı. İngiltere,Türk Hükümetinin, Orta Doğu Savunma Paktının gerçekleşmesinde önderlik etmesini istedi. 14. 1. 1952 tarihinde Köprülü *Birmingham Post* gazetesine verdiği demeçte şöyle dedi: «Orta Doğunun kalkınmasını ve müdafaası için bu bölge ile Batı arasında işbirliğini sağlamak Türkiye' nin vazifesidir.» (Zikreden, Cum., 15. 1. 1952).

21. Ordu milletvekilli Yusuf Ziya Ortaç CHP'den çekildi (Basın, 22. 1. 1952)

22. DP Meclis Grubu hükümetten bir kalkınma planı hazırlanmasını istedi. Hükümetin 'Büyük Türkiye Kalkınma Planı'ın hazırladığına ve bunun 1953'de ortaya çıkarılacağına dair söylentiler vardı (*Cum.* 32, 28 ve 29. 2. 1952).

29.. Yunan Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Sofokles Venizelos siyasî görüşmeler için Ankara'ya geldi. Ortak bildiri 2 Şubat 1952'de yayınlandı (Basın. 1.3.2. 1952).

**Şubat** **1952**

5. Ardı ardına yapılan görüşmelerden sonra DP Meclis Grubu kalkınma planının gerekli olmadığına karar verdi. Bu görüşmeler sırasında, Ahmet Hamdi Başar bir 'plan' teklifini ileri sürdü. DP ileri gelenleri bu devrede plan yapılması fikrine prensip olarak aykırıydı. Ayrıca hükümet, Amerikalı 'uzman Barker tarafından hazırlanan bir kalkınma plânının varlığını ileri sürüyordu ve dolayısiyle hükümeti plansızlıkla eleştirmek haksız bir davranıştı! (*Cum.* 6.2. 1952).

7. Zonguldak milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller DP'den çıkarıldı. Bu olay, mahalli teşkilâtlarda etkin bir siyaset isteyen ve merkezdeki ileri gelenlerin baskısına itiraz eden bağımsızlara karşı merkezî teşkilâtın açtığı kampanyanın başlangıcını belirliyordu. (Basın 8. 2. 1952).

9. Tevfik İleri valilere bir genelge yollayarak din derslerinde Arapça harfleri kullananlara karşı sert tedbirlerin alınmasını bildirdi (*Cum.* 10. 2. 1052)

11. Hamdullah Suphi, Fahri Belen, Cavit Oral ve Ali Fuat Cebesoy gibi Demokrat ve Halk Partililer tarafından bir Köylü Partisi kurulacağına dair söylentiler çıktı (*Cum.* 12. ve 18. 2. 1952).

18. Büyük Millet Meclisi 19 Eylül 1951 tarihinde Nato Andlaşmasını onayladı ve Türkiye resmen Nato'ya girdi. Meclis'te, yalnız Cezmi Türk (Adana), onaylamada konunun etraflıca tartışılmadan aceleye getirildiğini ileri sürerek aleyhte oy verdi. Türk şöyle diyordu: «...Atlantik Paktına girmemizden daha mühim mesele, bu paktın meydana getireceği askerî durumdur. Bu durum hakkında hiç bir izahat verilmemiştir. Aynı şekilde pakta girmemizle hasıl olacak iktisadî vaziyet hakkında da fazla tafsilatta bulunulmamıştır. Yükleneceğimiz külfetler kâfi şekilde açıklanmamıştır. Konuşmaların hepsi, hissî bir hava içinde geçmiştir.» (*Cum.* 19. 2. 1952; Gönlübol ve Ataöv, *United Nations* 30).

20 1952 Bütçe görüşmeleri başladı. Mehmet Saim Sualp (Siirt ve Halil Ayan (Bursa) gibi DP liler vergi reformu, özellikle tarım vergisi reformu yapılmasını talep ettiler. (Basın 21, 22. 2. 1952).

22. DP merkez teşkilâtı ileri gelenleri, mahallî teşkilâtla birtakım güçlüklerle karşılaşmıya başladılar. Basın, 23. 2. 1952 tarihinde İzmir, 28. 2. 1952 tarihinde de Beşiktaş teşkilâtındaki tartışmaları bildirdi (Basın 23 ve 29. 2. 1952).

23. Atatürk devrimlerini korumak için Türk Devrim Ocakları kurulmasına karar verildi. Bu ocaklar tarafsız olacak, politikaya karışmıyacaktı. Kurucuları arasında Hikmet Bayur, Yavuz Abadan, B. Kemal Çağlar, Fethi Çelikbaş ve Avni Başman vb. bulunuyordu (*Cum.* 23 ve 28. 2. 1952).

26.. Şemsettin Günaltay Hükümete çatarak onu iktidara geldiğinden bu yana, demokrasinin temel ilkelerini güçlendirici öğeler olarak, parlamentoda ikinci bir meclisin kurulması ya da nispî temsil sisteminin kabulü gibi adımları atmamakla suçları.

Menderes gelecek seçimlerde Anayasayı tekrar gözden geçireceklerine söz verdi (Basın 27. 2. 1952).

## Mart 1952

3. İslâm Demokrat Partisi, Cemiyetler Kanunun 9. maddesine aykırı olduğundan dolayı mahkeme kararıyle kapatıldı (Basın, 4.3. 1952). Bu parti Ağustos 1951'de Cevat Rifat Atılhan tarafından kurulmuştu ve Prof. Tunaya'nın kitabı basıldığı zaman, bu parti hakkında gerici faaliyetleri yüzünden soruşturma açılmıştı. (Bkz. Tunaya, *Siyasî Partiler*, 742-4).

3-5 Eisenhower Heyeti Ankara'ya geldi. (Basın görüşmeler hakkında pek fazla bilgi vermiyor). Heyet Ankara'dan Atina'ya gitti (Basın, 3-6. 3. 1952).

12-14. Atlantik Paktı Güney Avrupa Başkomutanı Amiral Carne, Türk Hükümetiyle görüşmek için Ankara'ya geldi. Daha sonra Cenova'da şöyle dedi: «Avrupa'da çıkacak bir savaşı kazanabilmek için Akdeniz'in elde tutulması elzemdir. (Basın, 12-15. 3.1952 ve *Cum.*, 21.3.1952).

18. Kars milletvekilleri Lâtif Akyüzüm, Abbas Çetin ve Veyis Koçlu CHP'den istifa ettiler. Bu konuda şu demeci verdiler: «... Her şeyden evvel açıkça ifadeye mecburuz ki Halk Partisi içinde şeflik zihniyeti eskisi gibi devam ediyor. Parti Başkanının (İnönü) fikirlerine uygun fikir beslemeyen partililer kuşkuyla karşılanmaktadır. Bunun en bariz misalini parti başkanının fikirlerini temessül eden Cemil Sait Barlas'ın Grup namına konuşan Cemal Eyüpoğlu'nu alenen muaheze etmesidir...» (*Cum.*, 19. 3. 1952).

Demokratların çoğu da aynı nedenlerle liderlerinin tutumları yüzünden, kendi partilerinden ayrılıyorlardı.

21-23. DP'nin Istanbul İl Kongresi toplandı. Kongrenin kapanışında yaptığı bir konuşmada Başbakan Menderes, muhalefeti, ihtilâl havasının yıkıcı taktiklerini ve kışkırtıcı broşürler yayınlayarak Komünizm taktiklerini andıran metodları kullanmakla suçladı (*Basın*, 20-24. 3. 1952).

31. Istanbul Gazeteciler Cemiyeti Menderes için bir öğle yemeği verdi ve burada *Vakit* gazetesinden Hakkı Tarık Us, resmî ilânların bir düzene sokularak, bazı gazetelere iltimas edilmek suretiyle basın hürriyetinin tehlikeye düşürülmesinin önüne geçilmesini istedi. — Bundan sonra yaptığı konuşmaya Menderes, basın hürriyetinin bütün demokratik hürriyetler arasında en sağlam garantiye dayandığını söyleyerek başladı. Hükümetin bazı gazetelere iltimas ettiği fikrini reddederek, resmî ilânların basın hürriyetiyle hiç bir ilişkisi olmadığını ileri sürdü (Basın, 1. 4. 1952). Bu tarihte Demokratların, gazeteleri 'lehimizde' ve 'aleyhimizde' diye, iki gruba ayırmış oldukları söylentisi çıktı. (Bkz., Nadir Nadi, 'Hangi Bağ?', *Cum.*, 1. 4. 1952).

31. Türk Hükümetinin Pakistan'da düzenlenen İslâm Ülkeleri Konferansına katılmayacağı bildirilmişti (*Cum.*, 1. 4. 1942). Fakat Türkiye bu Konferansa katıldı ve gelecek konferansın 1953'de Türkiye'de toplanmasına karar verildi (*Cum.*, 14. 5. 1952).

## Nisan 1952

7. İçişleri Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu istifa etti. Görevden çekilmenin nedeni açıklanmadı ve istifa mektubu yayınlanmadı. 1.8.1952 tarihinde Ethem Menderes aynı göreve atanana kadar, Adnan Menderes'in Bakanlığa vekâlet ettiği söylenmekle beraber, 30.4.1952 tarihinde Hasan Polatkan'ın İçişleri Bakanlığına vekâlet ettiği anlaşıldı.

(Bkz., 1. 4. 1952). Polatkan'ın bu göreve getirilmesine ilişkin bir kaynak bulunamadı. (Basın, 8, 9. 4. 1952; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 266). Bu istifa parti ileri gelenleri arasındaki görüş ayrılıklarını ortaya koyuyordu. Basın, DP tarafından istifa nedenlerinin açıklanmayışının, demokrasiye aykırı olduğunu ileri sürdü; çünkü halk olayların nedenlerinden haberdar edilmiyor, karanlıkta bırakılıyordu.

10. Kasım Gülek'in Burdur'da konuşma yapmasına Valinin izin vermediği açıklandı. İçişleri Bakanlığına vekâlet eden Hasan Polatkan, mecliste bu konuda ortaya atılan bir soruyu, müracaatın, kanunun gerektirdiği şekilde iki kişi tarafından yapılmayıp, yalnızca tek kişi tarafından imzalandığını söyledi. (*Ankara Radyosu*, 30. 4. 1952, *SWB* IV/257, 27).

10. Batı Devletileri Türkiye'yi Orta Doğu sorununun anahtarı olarak görüyorlardı. Amerikalı senatör Owen Brewstor «Türkiye'nin Orta Doğunun liderliğini ele alması kaçınılmaz bir keyfiyettir.» dedi. İngiliz İşçi Partisi ise, «Ortadoğu meseleleri Türkiye ile işbirliği yapılarak halledilebilir.» demekteydi. (Zikreden: *Cum.*, 11. 4. 1952).

11. Şemsettin Günaltay'ın CHP'den ayrılacağı söylentileri çıktı (Basın, 12, 13. 4. 1952).

13. Menderes, radyonun siyasal amaçlar için kullanılması konusundaki görüşünü bildirdi; CHP, DP Hükümetini radyoyu tekeline almakla suçlamıştı. Menderes radyonun hükümetin bir organı olduğunu ve hükümet tarafından kullanıldığını ve radyonun herkesin malı haline gelemeyeceğini iddia etti — «Radyoyu siyasî partilerle paylaşmayacağız; bunu artık anlamaları gerekir. Radyoda her türlü parti politikasına yer vermemek için ve radyoyu Hükümetin görüşlerini aksettiren bir organ haline getirmek için elimizden gelen her gayreti sarfediyoruz.» (*AR*, 14. 4. 1952, *SWB* IV/252, 18-19; *Cum.* 14. 4. 1952; muhalefetin Demokratları radyo yayınlarını siyasî amaçlara kulanmakla suçlaması konusu için bkz., Muammer Aksoy, *Partizan Radyo*, Ankara, 1960).

15. Çanakkale milletvekili Emin Kalafat (DP), Günaltay'ın DP Hükümetini suçlamalarına karşı, Hükümetin ne yapmak niyetinde olduğunu sordu. 13 Nisan tarihinde Günaltay, hükümeti; a) Devlet memurları üzerinde baskı ve nüfuz kullanmakla; b) Anayasayı tatbik etmekle sorumlu mevkilere partinin emirlerine göre seçilen kimseleri getirerek Anayasaya aykırı hareket etmekle; ve c) birkaç kişiye servet sağlamak uğruna halkı yoksulluğa sürüklemekle suçlamıştı (*Cum.*, 16. 4. 1962).

15. *Hürriyet* gazetesi, Türkiye'nin Ortadoğuda bulunan İngiliz ve Amerika'ya ait petrol sahalarını koruduğunu iddia etti (*Hürriyet*, 15, 4. 1962).

18. *Ulus* gazetesinde çıkan 'Gözü Kapalı Oy Verme' başlıklı yazısından

dolayı Hüseyin Cahit Yalçın'ın Mecliste dokunulmazlığı kaldırıldı. Bu olay basının ağzını tıkamak ve eleştirmelerin önüne set çekmek için hükümetçe alınan bir tedbir olarak görüldü (*Basın*, 18, 19. 4. 1952; Eroğlu, *DP*. 84-5).

21. Türkiye ile Yunanistan arasında bir andlaşma imzalandı. Bu andlaşmayla vize formaliteleri kaldırıldı; ihracatta, özellikle tütün ve üzüm ihracaatında, ortak bir siyaset uygulanacaktı (Basın, 21, 22. 4.1952).

25. Menderes ve Köprülü Yunanistan'a resmî bir ziyarette bulundular. 2 Mayısta sona eren bu ziyaretin amacı, Nato'nun yeni kurulan güneybatı kanadını gözden geçirmek ve bu yeni durumda Türk - Yunan ilişkilerini incelemekti (Basın, 25. 4. - 3. 5. 1962; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 166).

28. CHP'nin malları sorununu ortaya çıkaran Cemiyetler Kanununa ait meclis görüşmeleri başladı. Bu kanunun değiştirilmesi mecliste kabul edilirse, CHP bütün mallarının bir listesini çıkaracak ve bunların hangi amaçlarla kullanıldığını belirtecekti. Samet Ağaoğlu, bu şekilde oy satın alma ve baskı kullanma yollarına son verilecek, diyordu (Basın, 29. 4. 1962; Eroğul, *DP* 85-7).

Mayıs 1952

7. Mecliste grev hakkı görüşülürken, Samet Ağaoğlu komünizm tehlikesinden söz etti ve grevin Türk toplumunda sınıf çatışmasına yol açacağını söyledi. Bu sözlere sinirlenen işçi kuruluşları hükümet kadar kendilerinin de komünizmin karşısında olduklarını belirttiler (Basın, 8, 9. 5. 1952). Cihat Baban, Menderes'in grev konusunda şöyle dediğini nakleder: «Bırakın şu palavraları, Türkiye'de grev mi olurmuş... Biraz kalkınalım! ...Bu işi sonra düşünürüz.» (Baban, *Portreler*, 365).

11. Gerçekte etkinliği olmamakla birlikte İnönü, işçi davasının kahramanı durumuna geldi. Zonguldak'ta «İşçi meselesi en büyük davamızdır» diyordu. (İnönü, *Muhalefet*, 88-9, 90-91 ve *Ulus* 12, 13. 5. 1962). İnönü bir propaganda turuna çıktığı Karadeniz'de DP'yi eleştirdi.

14. Demokratların iktidara gelişinin ikinci yıldönümünde, yeni rejim altında yurtta her şeyin yolunda gittiğine değgin genel bir görüş birliği vardı (Basın, 14, 15.5.1962).

15-18. Millet Partisinin Kongresi Ankara'da toplandı. Atatürk'ün kabrine çelenk konulmasını istemeyen bazı delegeler duygularını açıkça ortaya koyunca, şaşkınlık ve üzüntü doğuran bir tartışmaya yol açtı ve Hikmet Bayur gibi Atatürkçüler Kongreyi terk ettiler (Basın, 17.5.1952).

19. Köylü Partisi kuruldu; Genel Başkan Seyhan milletvekili Prof. Remzi Oğuz Arık, Fahri Genel Başkan: Prof. Ethem Menemencioğlu, Genel

sekreter: Tahsin Demiray. (Basın 17 ve 20. 5. 1952; Tökin, *Türk Tarihinde*, 87). Bu parti 1957 seçimlerinden sonra Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşti.

21. Nadir Nadi, DP'nin başarılarını ve kusurlarını açıklayan bir yazı yazdı. Nadi, hükümetin ekonomik gelişme alanında birçok şeyler yaptığını ve memleketin bundan hoşnut olduğunu kabul ediyordu. Fakat tek parti düşüncesini silmeyi başaramamıştı. Muhalefet partisinin varlığına hâlâ alışamamıştı ve eleştirileri takdir etmeyi öğrenememişti. Başlıca merakı muhalefeti zayıflatmaktı. (Yanlış Yol., *Cum.* 21. 5. 1952).

**Haziran** **1952**

6. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Prof. Muhlis Ete, 1922 tarihli maden kanununu değiştirecek olan ve maden kaynaklarının geliştirilmesini çoğunlukla özel teşebbüse bırakacak olan yeni maden kanununun hazırlanmakta olduğunu söyledi (Basın, 7.6.1952).

8-15. Yunanistan Kralı. I. Paul ve Kraliçe Frederika Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulundu (Basın 8-16. 6. 1952).

11. *Cumhuriyet* gazetesi, DP İzmir teşkilâtındaki gruplaşmanın sürüp gittiğini yazdı.

12. DP Meclis grubu 1952'de ara seçimleri yapmama kararı aldı. Bu kararın nedeni partide süregelmekte olan anlaşmazlıklardı. (Basın 13. 6. 1952).

14. Manisa milletvekili ve Meclis Grubu Başkanı Refik Şevket İnce görevinden çekildi. İnce'nin çekilmesinin, ara seçimleri konusunda Menderes'le aralarında geçen tartışmanın neden olduğu söyleniyordu. İnce, ara seçimleri erteleme kararının anayasaya aykırı olduğunu iddia ederek hükümeti sert sözlerle eleştirmişti (*Cum.*, 15. 6. 1952).

14. İnce'nin istifa mektubu (*Cum.*, 16. 6. 1952) parti içindeki siyaseti açıklaması bakımından değerli bir kaynaktır.

16. Hükümet, 3 Mart 1924'de kabul edilen ve Osmanlı Hanedanının Türkiye Cumhuriyeti dışına çıkarılmasını öngören 431 sayılı kanunda kısmî bir değişiklik yaparak kadın hanedan üyelerinin Türkiye'ye gelmelerine izin verdi. (İsmail Arar, *Hükûmet Programları*, 535). Bu hareket hükümet lehinde propaganda sağlamıştı.

17. Türkiye Sosyalist Partisinin 14 üyesi gizli komünizm propagandası yaptıkları iddiasıyla Istanbul'da tutuklandılar. Tutuklamalar Temmuz ayına kadar devam etti. (Basın, 18. 6. 1952 ve 8. 7 1952).

17. Refik Şevket İnce DP'den istifa etti. Başkanı olduğu Meclis Grubu, İnce'nin hükümet aleyhinde yaptığı eleştirilerde grubun görüşlerini

temsil etmediğini ileri sürdü (Basın 18. 6. 1952). Artık Menderes, Meclis Grubunun tam kontrolunu eline almıştı.

19. CHP, *'Muhalefet Yok Edilmek İsteniyor'* başlıklı bir broşür yayınladı (Basın 20. 6. 1952).

22. Enver Kaya, Enver Berkmen, Enver Safder Oder ve Fahri Kıyak DP'den çıkarıldılar (*Cum.*, 22. 6. 1952).

23. Muhlis Ete, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığından istifa etti ve yerine Balıkesir milletvekili Enver Güreli atandı. Ete'nin «Yunanlılarla yapılan balıkçılık anlaşmasını uygun bulmaması ve bunu memleket iktisadiyatı bakımından mahzurlu görmesi yüzünden istifa ettiği söylenmektedir.» Bu anlaşma 21. 6. 1952 tarihinde imzalanmıştı (*Cum.* 22. 6. 1952 ve 26, 27. 6. 1952).

Zonguldak milletvekili Muammer Alakanat bir süredir boş bulunan Devlet Bakanlığına atandı (Basın, 26. 6. 1952). Kabinede yeni değişiklikler olması bekleniyordu.

**Temmuz** **1952**

10. Ankara'da Ticanîlerin davası başladı. Başkanları Kemal Pilâvoğlu'na 10 yıl ağır hapis cezası verildi (Basın 11. 7. 1952). CHP ile Ticanîler arasındaki ilişkiler için bkz., Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 45 *Yıl*, 177-82.

17. Bir yazısında Mümtaz Faik Fenik, Demokrat Partinin İslâmiyet ve Modern Türkiye üzerindeki görüşlerini ortaya koydu (*Zafer* 17. 7. 1952). Türkiye'nin İslâmlığa dayanan karakterini terk ettiğine dair *Dawn* gazetesi (Karaşi) tarafından yapılan suçlamaya cevap veren. Fenik, bunun doğru olmadığını söyledi. İslâmiyet Türkiye'nin diniydi ve 1945'den bu yana demokratik hürriyetlerin sağlanmasıyle, İslâmlık karekteri kendini her zamankinden daha çok göstermekteydi. Fakat din tamamıyle siyasetten ayrılmıştı. Ve Türkiye'de hiç kimse dini iç işlerinde ya da dış ilişkilerde siyasete alet etmeyi düşünemezdi.

21. Nadir Nadi, Türkiye'de demokrasinin yedi yılı üzerine bir yazı yazdı. Bu yazıda sözlerine şöyle son veriyordu: «... Artık adına ne derseniz deyiniz, böyle bir yerde demokrasiden bahsedebilir misiniz? Küfür hürriyeti, hakaret hürriyeti, korkutma ve sindirme hürriyeti hangi medeni milletin demokratik nimetleri arasında yer almıştır?» ('Tanrı Korusun!' *Cum.*, 21. 7. 1952).

23. Mısır'da ordu bir devrim yaptı ve Kral Faruk'u iktidardan düşürdü. Bu olayla, Musaddık'ın Batı devletlerine ve onların İran'daki petrol çıkarlarına milliyetçi hareketlerle karşı çıkışı aynı zamana rastlamaktadır. Mısır'daki durum sonucunda, Abdul Nasır başa geçti ve Ortadoğuda,

Türkiye'nin siyasetini de etkileyen, yeni bir durum yarattı. Mısır devrimi için bkz., Cemal Abdul Nasır, *Arap Devriminin Yöntemleri* (Istanbul, 1970).

31. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk—İş) Ankara'da kuruldu. Türk—İş, 10 sendika, dernek ve federasyondan oluşan, Türkiye'nin en büyük işçi kuruluşu idi. Amaçları a) ücretlerin hayat pahalılığına uydurulması; b) işsizlik sigortasının kurulması, c) yaş, ırk ve dine dayanarak farklı ücret uygulanmasının önüne geçilmesiydi. Türk—İş hiç bir siyasal partiye bağlı değildi. (Basın 1. 8. 1952; Türkiye'de işçi sendikaları için bkz., Sedat Ağralı, *Türkiye Sendikacılığı* (Istanbul 1967).

**Ağustos** **1952**

1. Aydın milletvekili Ethem Menderes İçişleri Bakanlığına getirildi (Basın, 2. 8. 1952). Ethem Menderes'in başbakanın yakını olduğu bilin mekteydi.

4. Ülkenin bir diktatör elinde yönetildiğini ileri süren muhalefetin bu görüşüne Samet Ağaoğlu şöyle cevap verdi: «Bu meclis, Anayasanın çerçevesi içinde, milletin tam iradesiyle ve kanunlara uygun esaslar dairesinde vücut bulmuştur.» *Cum.*, 5. 8. 1952).

10. Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Köy Enstitülerinin kapatılmasına değgin nedenleri açıkladı. «İğrenç solcu düşüncelerin bütün propagandacıları bu enstitülere girmeği başarmışlardı. Bu şahıslar işlerinden uzaklaştırılarak haklarında dava açılacaktı.» (Basın, 11. 8. 1952).

17. Tekirdağ İl Kongresinde, Resmî ilânların kendilerine verilmesi önlenerek, parti aleyhinde yazı yazan gazetelerin cezalandırılması istenildi (*Cum.*, 18.8.1952).

18. İzmir Nato'nun Güneydoğu karargâhı oldu. Bu karar Amerikan Ordu Bakanı Frank Pace'in ziyaretini izleyen günlerde alındı. Aynı tarihlerde Türk basınında, Türkiye'nin gerektiği kadar yardım alamadığından yakınan yazılar çıkmaya başladı (Basın, 18, 19, 8. 1952).
İzmir Uluslararası Fuarında Ekonomi ve Ticaret Bakanı Enver Güreli, Türkiye'de ekonomik kalkınmanın başladığını; fakat ana sorunun köylülerin üretimini arttırmak, onların hayat seviyesini ve satın alma gücünü yükseltmek olduğunu söyledi (Basın 21. 8. 1952).

**Eylül** **1952**

7. Türk—İş'in Birinci Kongresi İzmir'de toplandı (Basın, 6-9. 9. 1952). Basın, kongrenin, işçileri bir araya getiren bir toplantıdan çok tüccar ve sanayiciler topluluğu olduğuna işaret etti.

9. 9. 9. 1952 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan 'Türkiye'nin önemi anlaşıldı' başlıklı yazısında Abidin Daver, Türkler için gayet açık olan bir gerçeği en sonunda Batı devletlerinin de anlayarak, Türkiye'ye gereken önemi gösterdiklerini açıkladı. Bu tarihlerde General Ridgeway Türkiye'yi ziyaret ediyordu ve bazı Nato komutanları Türkiye'de toplantı yapacaklardı.

14. DP'nin İnönü fobisi Mükerrem Sarol'un şu sözlerinde yansıyordu: «... Bizim CHP ile bir alışverişimiz yoktur, dava İnönü davasıdır. İnönü olmazsa aramızda halledemeyeceğimiz hiç bir şey yoktur. CHP'nin içinde amansız bir istibdat hâlâ hüküm sürmektedir.» (*Cum.* 16. 9. 1952).

17. Türkiye'de hızla artan hayat pahalılığı, muhalefetin başlıca eleştiri konularından biri oldu. (Basın ve Nadir Nadi, 'Pahalı Hayat', *Cum.*, 17. 9. 1952). Bununla birlikte, bu yıl, ekinin çok iyi ürün vermesi hayat pahalılığını karşılamaktaydı. Ürün 1941'de 10.000.000 ton, 1952'de ise 11.500.000 ton olmuştu, böylece 2 milyon tonluk ürün fazlası ihraç edilebilecekti.

18. Balıkesir milletvekili Sıtkı Yırcalı İşletmeler Bakanlığına atandı. Yırcalı aynı zamanda Gümrük ve Tekel Bakanıydı (Basın 19. 9. 1952).

21. Milano'da toplanacak olan Sosyalistler Konferasına Türkiye'nin delege göndermemesini bir başyazısında ele alan Nadir Nadi, 1917'de, İttihat ve Terrakki hükümetinin Stokholm'da yapılan Sosyalistler Kongresine delege yollamış olduğu halde, Türkiye'nin bu konferansa katılmama nedenini sordu. Gittikçe büyüyen işçi sınıfının haklarını korumak için Türkiye'de bir sosyalist partiye gereksinim vardı, fakat siyasal tekelcilik düşüncesi buna engel oldu. Her sosyalist eylem komünistlikle damgalandı. Moskova'nın işe karıştığı ileri sürüldü. (('Neden Yokuz' *Cum.*, 21. 9. 1952).

21. Ankara İl Kongresinde Menderes, CHP ile uzlaşmayı öneren bir konuşma yaptı: «Muhterem muhalefetten hakikatlara teslim olmalarını ve memleket hizmetinde birlikte şerefle yürümelerini rica etmek zamanı gelmiştir.» (*Cum.*, 22. 9. 1952). Trakya bölgesinde geziye çıkan İnönü Demokratlar tarafından karşılandı. Bu hareket siyasî balayı dönemi için gösterilen bir çabaydı.

25. Üzerinde İnönü'nün resmi olan kâğıt paralar tedavülden kaldırılacak ve yerine de Bayar veya Menderes'in resimleri konmayacaktı. (*A. R.* 25. 9. 1952, *SWB*, IV/298, 24).

**Ekim** **1952**

2. Millet Partisi iki gruba ayrıldı: Atatürk reformlarına düşman olan

aşırı tutucular; tutucu olmakla birlikte bu reformlara saygı gösterilmesini isteyen ılımlılar.

4. Menderes, CHP'nin hükümet aleyhinde kampanya açmasının nedenlerini sordu. Eğer CHP şimdi Anayasanın değiştirilmesini istiyorsa, kendileri 27 yıl iktidarda oldukları sürece neden bu değişikliği yapmamışlardı? Şimdiki seçim kanununu beğenmiyorlarsa, kendileri neden daha iyi bir kanun çıkarmamışlardı? Bu tip sorular CHP'nin diğer eleştirilerine de uygulanabilirdi ve dolayısıyla CHP'nin kampanyası ancak fırsatçı ve gayrisamimî bir hareket olarak açıklanabilirdi. (*Cum.*, 5. 10. 1952; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 273-74).

7-8. Menderes'in 4 Ekim nutkunda akseden, CHP'nin aleyhte kampanyasına karşı Demokratların besledikleri bu kızgınlık, gittikçe artarak Manisa'da hazırlıklı bir saldırı hareketi halinde patlak verdi. DP taraftarları Halk Partililere çattılar ve CHP merkezi taşa tutuldu. Ertesi gün Balıkesir'de İnönü'nün konuşma yapacağı toplantı, valinin de olaya katılmasıyle Demokratlar tarafından sabote edildi. Balıkesir'den sonra Bursa'ya gelen İnönü şu demeci verdi: «Birkaç günden beri uğradığımız tecavüzler Balıkesir'de azamî haddini buldu. Toplanma ve konuşma fiilen imkânsız bir hale geldi. Hükümetten hakkımız olan kanunî himayeyi görmedik. Büyük bir tertibe maruz bulunduğumuz anlaşılıyor.» (Basın 7, 8.9.1952; İnönü, *Muhalefet*, 146-8 ve 151; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 274).

13-18. Menderes, Köprülü'yle birlikte, İngiliz hükümetiyle görüşmeler yapmak üzere İngiltere'ye gitti. Görüşmelerin ağırlık noktaları Ortadoğu savunmasında Türkiye'nin rolü idi (Basın 14-20. 10. 1952). CHP - DP çatışması bir süre için kenara itildi.

21. Kabinede değişiklikler olacağı söylentisi, DP'nin içindeki gerilimi yansıtmaktan başka, kuşkusuz muhalefetle olan ilişkilerini de etkiledi (*Cum.*, 22. 10. 1952).

24. İstatistik Genel Müdürlüğü, 1952 yılının ilk dokuz ayı içinde Türkiye'nin ithalât ve ihracatı arasında 459 milyon liralık bir açığın olduğunu bildirdi. (*Cum.*, 25. 10. 1952). Ticaret dengesindeki bu bozukluk sonraki yıllarda gittikçe kötüleşti ekonomik bakımdan ciddî sonuçlara yol açtı.

31. Hulusî Köymen Meclis Grubu Başkanlığına, Abidin Potoğlu ve Osman Kapani de başkan yardımcılıklarına seçildiler (Basın 11. 11. 1952). Köymen ve Kapani, Menderes'e karşı çıkabilecek bağımsız karekterli kişilerdi.

1. Bayar, Meclisin dokuzuncu döneminin üçüncü toplantısını açtı. Ekonomik durumun iyiliğinden söz eden açış nutku umutlu bir havayı yarattı. Tarım üretiminin arttığını, ihtiyaç fazlasının ihraç edilmesiyle ticaret dengesindeki durumun düzelme yoluna gideceğini bildirdi. Gerici hareketlerden sorumlu olanlara çatarak, reformların korunması için hükümetin gerekli her tedbiri alacağını söyledi (Basın, 2. 11. 1952, tam metin için bkz., Öztürk, *Cumhurbaşkanlar*, 481, 521).

5-8. Refik Koraltan tekrar Meclis Başkanı seçildi. Hulûsî Köymen'in yerine Seyfi Kurtbek Millî Savunma Bakanı; Kurtbek'in yerine Yümnü Üresin Ulaştırma Bakanı; Nuri Özsan'ın yerine Samet Ağaoğlu Çalışma Bakanı; Ağaoğlu'nun yerine Muammer Alakanat Başbakan Yardımcısı vekili; Rüknettin Nasuhioğlu'nun yerine Osman Şevki Çiçekdağ Adalet Bakanı oldular (Basın 6-9 11. 1952). Bir bakıma bu, kabine değişikliğinden çok kabinenin yeniden kurulması olarak da nitelendirilebilir.

9. *Cumhuriyet* Gazetesi, Amerika'dan iktisadi bir heyetin Türk işadamlarıyle görüşmek ve iki ülke arasındaki ticareti ve 4'üncü nokta planına dayanarak ülkelere yatırılan özel Amerikan sermayesini arttırmak amacıyle Türkiye'ye geleceğini yazdı. — Birkaç gün önce de Osman Okyar'ın 'Amerikan Yardımları ve Türk Ekonomisi' adlı yazısı *Cumhuriyet*'de çıkmıştı. (1 ve 3. 11. 1952).

10. Atatürk'ün 14'üncü ölüm yıldönümünde Menderes, Atatürk devrimleri konusundaki görüşlerini açıkladı. Türk toplumundan beklenen görev Atatürk'ün başarılarını kendi orijinal karakter ve biçimlerinde korumak değil, bu başarıları, onların ortaya çıkışına egemen kılan amaç ve nedenlerine uygun bir şekilde geliştirmektir. Türk milleti böyle bir ilerlemenin hazzı içindedir. Atatürk ebediyen huzur içinde yatabilir (*Yeni Istanbul*, 10. 11. 1952). Menderes'in bu konuşması, 'Atatürkçülüğün gerçek yorumcuları sadece Halk partililerdir' şeklinde CHP'nin ileri sürdüğü görüşe verilen bir cevaptı.

11. CHP, Hakkâri milletvekili Selim Seven ve CHP, Hatay milletvekili Abdullah Çilli DP'ye katıldılar (*Cum.*, 21. 11. 1952).

11. Partiler arası ilişkileri zedeleyen, İnönü'nün Ege turunu görüşmek ve incelemek için Rıfkı Salim Burçak tarafından yapılan teklif, DP Meclis Grubunda reddedildi (Basın 12. 11. 1952).

18. Aynı konuda gensoru açılması için CHP tarafından yapılan öneri de reddedildi. Menderes, bu gibi sorularm bütün mesayi, icraatı gensorulara boğup iktidarı oyalamak ve çalışmaktan alıkoymak niyetiyle ortaya sürüldüğünü söylüyordu (*Cum.*, 19. 11. 1952).

21. Kayseri nutkunda Menderes, ülkede gericiliğin çoğaldığına dair yapılan suçlamalara cevap verdi. Böyle bir suçlamada bulunmak Türk milletinin geri kalmış ve cahil olduğunu ve ortaçağ prensiplerini benimsediğini iddia etmekten farksızdır. Böylece muhalif çevrelere göre Türk toplumu sadece süngü tehditleri altında önlenebilen dindar ve gerici bir harekete dönmeye hazır, geri kalmış bir topluluktur. Bu Türk toplumuna hakaret etmek demektir... Muhalefetin fikrine göre bahse değer sadece bir avuç insan vardı; aydınlar ve devrimciler, geri kalanların hepsi softaydı. Onların fikrine göre halk devrimlerin düşmanı ve gerici prensiplerin taraftarıydı (Basın 22. 11. 1952). Bu nutuk CHP'nin elitliğine karşı açıkça yapılan bir saldırıydı!

22. Malatya'da Ahmet Emin Yalman'a bir suikast teşebbüsü yapıldı. Bu olaydan gerici katmanlar sorumlu tutuldu (Basın 24. 11. 1952; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 278-80). Bu olay büyük kentlerde geniş yankılar uyandırdı. Konuyu önemle ele alan basın, gerici eylemlere karşı hükümeti daha sert davranmaya zorladı.

27. Celâl Bayar resmî bir ziyaret için Yunanistan'a gitti. Bu ziyaret 3 Aralık'ta son buldu (Basın 27. 11. - 4. 12. 1952).

28. Balıkesir olayı dolayısıyla İnönü ile Menderes arasında mecliste bir söz düellosu yer aldı (Basın 29. 11. 1952; İnönü, *Muhalefet*, 156-62).

**Aralık** **1952**

4. Hükümet, yürüttüğü soruşturma sonunda, Yalman'ın hayatına suikast hazırlama teşebbüsünden, iki gerici örgüt olan İslâm Demokrat Partisi ile Büyük Doğu Cemiyetinin sorumlu olduğunu açıkladı (Basın 4, 5. 12. 1952).

9. DP, Samsun milletvekili Hasan Fehmi Ustaoğlu'nu, *Büyük Cihad* (Samsun) gazetesinde çıkan layikliğe ve Atatürk devrimlerine saldıran yazılarından dolayı partiden çıkardı (Basın, 10. 12. 1952; Eroğul, *D.P.* 90-91 DP'nin gericiliğe karşı aldığı tedbirlerden örnekler vermektedir.

10. *Cumhuriyet* gazetesi, Paris'te aralarında Sabiha ve Yıldız Sertel'den başka Ruhi Su ve Ulvi Uraz'ın da bulunduğu bir Türk sosyalistler grubunu haber verdi. Gurubun İleri Jön Türkler adıyle tanındığı bildiriliyordu.

12. *Büyük Doğu* gazetesinin başyazarı şair Necip Fazıl Kısakürek hapse mahkûm oldu, gazetesi kapatıldı (Basın 13. 12. 1952).

16. Washington'dan aktardığı bir haberde *Cumhuriyet* gazetesi, Türk hükümeti kadrolarında, Savunma Bakanlığı hariç olmak üzere, 507 Amerikalı'nın çalıştığını bildirdi. Bunların 320'si Hariciyede, 144'ü

Güvenlik Teşkilâtında, 42'si de Ticaret Bakanlığında bulunuyordu. — 1948'de ise bu sayı 292 idi.

**20.** Menderes Ankara'da bir basın toplantısı yaptı. Bu toplantı, hükümet ile basın arasındaki ilişkilerin düzelmesinin başlangıcını belirler. Menderes erken seçimin olmayacağını bildirdi. Gericilik konusundaki bir soruya da şu cevabı verdi: «... Yollar köylere kadar uzandıkça, elektrik ve su köylere kadar geldikçe, traktörler vesair makineler köylünün hayatı arasına girdikçe, kalkınması ve seviyesi yükselen bu insanlar hurafelere kapılmazlar.» (Basın, 21. 12. 1952). Hiç kuşku yok ki Menderes, maddiyatın mutlak gücüne inanıyordu.

**24.** Meclis, Anayasayı 1945 metnine getiren Tasarıyı kanunlaştırdı ve böylece CHP'nin ortaya çıkarmış olduğu metni yürürlükten kaldırdı (Basın, 25. 12. 1952; Bayar, *Menderes*, 110; Başgil, 27 *Mayıs*, 76; Eroğul, D. P. 89-90).

**25.** Nurcular grubunun başkanı Said-i Nursî (Bedi-üzzaman) hakkında gerici faaliyetlerinden dolayı dava açıldı (Basın, 24-26. 12. 1952).

**27-8.** İzmir nutkunda Menderes, CHP'ni, hükümetle birlikte çalışmaya davet etti. Ertesi gün Konak'ta CHP'nin bir mahallî Kongresini ziyaret etti ve büyük bir ilgiyle karşılandı (Basın, 28', 29, 12. 1952; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 302). Bu olay gene bir bahar havasının başlamasını belirler.

**30.** Menderes'in bu davranışını İnönü temkinle karşıladı ve partiler arasında normal ilişkilerin yer almasına memnun olacağını söyledi.

**Ocak** **1953**

**4.** *Cumhuriyet* gazetesine göre, Millet Partisi, DP'nin bir bahar havası yaratmaya çalışan siyasetinin gayesinin, CHP'nin içinde İnönü'ye düşman olan gruba yaklaşarak İnönü'yü yalnız bırakmak ve açığa çıkartmak olduğunu düşünüyordu.

**5.** Köy muhtarları ve ihtiyar meclisi seçimleri her iki yılda bir kasım ayında yapılacaktı (Basın 6. 1. 1953).

**17.** Menderes, Gaziantep'te yaptığı bir konuşmada, siyasal irtica, dinî irtica, milliyetçi irtica ve komünizm adları altında toplanan ve demokrasiyi tehlikeye düşüren bu dört düşmanla savaşmakta muhalefetin de yardımlarını istedi (Basın, 17, 18. 1. 1973).

**21.** İnönü partiler arası ilişkiler üzerine düzenlediği bir basın toplantısında, şöyle konuştu: «... Siyasî irtica, nazarî bir ihtimal olarak etrafımızda gördüğümüz gibi, askeri veya sivil hükümet darbesi şeklinde, iktidarda bulunan hükümetin aleyhtarlarından gelebilirdi. Türkiye, ihtilâl devrini kesin olarak kapamış ve serbest seçimle tecelli edecek millî iradesine göre, iktidar tesis etmek devrini muvaffakiyetle tahakkuk ettir-

miştir. Türkiye'de iktidar değişmesinin yalnız serbest seçimle mümkün olması, CHP'nin fiiliyatla sabit olan samimî prensibidir. Bu prensibe aykırı olarak hükümet aleyhine hareket etmek istidadında olan her teşebbüs, hükümet kadar CHP'ni kendi karşısında bulacaktır...» «Siyasî irtica, bir de, gene etrafımızda ve birçok yerde gördüğümüz gibi, iktidar sahipleri tarafından rejim aleyninde darbeler ve tertiplerle meydana gelebilir. Bunun için türlü vesileler çıkarılabilir, kesif bir propaganda ile vatan tehlikesi kaygıları yaratılabilir. Şimdi yeryüzünde fiilen yapılagelmekte olan siyasî irticalar, daha ziyade bu cinstendir...» (Basın, 22. 1. 1953 ve İnönü, *Muhalefet*, 168-72). İnönü'nün sözleri, hiç bir şart koşmadan DP ile birlikte çalışmayı önermiyordu!

22. Hükümet gericilik aleyhinde açtığı kampanyanın ilk hareketi olarak Milliyetçiler Derneğini kapattı. Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin bu dernekle bağlantısı olduğu söyleniyordu (*Cum.*, 23. 1. 1953; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 302).

30. Menderes tekrar uzun bir basın toplantısı yaptı ve burada «Memlekette medenî parti münakaşası devrini açmaktayız, mutlaka açacağız» dedi. (Basın, 31. 1. 1953; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 303-4).

31. 25 yıllık görev süresini doldurmuş bir devlet memurunun hiç bir gerekçe gösterilmeden emekliliğe ayrılabilmesini sağlayan bir yasa hükümetçe hazırlanmaktaydı. Bu yasa 40.000 memura uygulanabilirdi; bu yüzden devlet dairelerinde bir hayli endişe yarattı. ('Memurların Yeni Endişesi', *Cum.*, 31. 1. 1953).

**Şubat** **1953**

2. Abidin Daver, bir yazısında, Türkiye'nin son birkaç yıl içinde tamamıyle bir tarım ülkesi haline geldiğini söyledi. Geçmişte tahıl ithal eden bir memleketken, tahıl ihraç eden bir hale gelmişti. 261.5 milyon liralık tahıl dışarıya satılmış olup, 1953 yılında bu sayının artacağı umulmaktaydı, Daver, makine ithal etmeye harcanan parayla fabrikaların kurulması ve endüstrileşmeğe gidilmesi için vaktin geldiğini ileri sürüyordu. ('Sanayileşme Hamlesi', *Cum.* 2. 2. 1953).

7-9. DP bir İstişare Kongresi yaptı ve burada Menderes, partide birliği sağlamak için, parti disiplininin uygulanacağını açıklıkla belirtti. «DP bir otel değildir. Fikir, kanaat ve teşkilâtları ile bizim dışımızda olanları kaydeden içimizde bulunmak suretiyle bizi istismar etmelerine artık müsaade etmeyeceğiz.» (Basın, 5 ve 9. 2. 1953). Menderes bu konuşmasında gene gericiliğe de değindi.

11. İstanbul Gazeteciler Derneği gericilikle savaşmak için bir Millî Tesanüt Birliği kurmaya karar verdi. (*Cum.*, 12. 2. 1953). Bu birlik daha sonra diğer kuruluşlarca da benimsendi ve zamanla gericilik aleyhtarı ol-

maktan çok sol aleyhtarı bir hareket olmaya yöneldi. Hüseyin Cahit Yalçın, A. E. Yalman, Mümtaz Faik Fenik, Falih Rıfkı Atay ve Ali Naci Karacan 16. 2. 1953 tarihinde Birliğin İdare Heyetine seçildiler. (Bkz., Yalman, *Gördüklerim*, IV, 305-6).

12. Milliyetçiler Derneği ile bağlantısı yüzünden Tevfik İleri'nin istifa edeceği söylentileri dolaşıyordu (Basın, 12, 13. 2. 1953). Kabinede yapılacak diğer değişikliklere ait söylentiler Şubat ve Mart aylarında da devam etti.

14. 1940 da CHP'nin bir kabinesinde bakan olan Dr. Behçet Uz partiden istifa etti. Uz daha sonra DP'ye katıldı ve 1954-5 kabinesinde Sağlık bakanlığı yaptı. (Basın 15. 2. 1953).

16. Bütçe görüşmeleri bir dost havası içinde yürütüldü ve hatta Menderes, İnönü'nün eleştirici konuşmasını alkışladı (Basın 17. 2. 1953; İnönü *Muhalefet*, 173-8).

17. Celâl Bayar, CHP'nin Istanbul İl Merkezini ziyaret ederek Halk Partililerle ülke sorunlarını görüştü (Basın 18. 2. 1953). Çok partili sistem, işler gözüküyordu.

22. İşçiler Eskişehir'de yaptıkları bir toplantıda, kendilerini ürkütmek için ileri sürülen 'komünizmin aletleri' şeklindeki suçlamalarla korkutulamayacaklarını söylediler.

26. Milyoner bankaçı ve Yapı ve Kredi Bankası başkanı Ali Kâzım Taşkent sıhhî nedenler ileri sürerek Manisa milletvekilliğinden çekildi, fakat DP'nin üyesi olmakta devam etti (Basın, 27. 2. 1953).

28. Türkiye, Yunanistan ve Komünist Yugoslavya arasında Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşması imzalandı. Basın, bu andlaşmayla Yugoslavya ve batı devletleri arasındaki ilk resmî bağlantının kurulmuş olduğuna işaret etti (Andlaşmanın metni: Basın, 1. 3. 1953).

**Mart** **1953**

4. Menderes düzenlediği üçüncü basın toplantısında, komünistleri ülkede gericilik hareketlerine neden olmakla suçladı. Komünizm hareketi duraklayınca, gericilerin harekete geçtiklerini söyledi. Yani komünistler gericiliği alet ederek eyleme geçiyorlardı. Menderes, gerici kışkırtmaların solcularca yapıldığına emin olduğunu söylüyordu. (Basın, 6. 3. 1953; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 307).

5. Joseph Stalin öldü.

7. CHP Genel İdare Kurulu Cavit Oral'ın istifa ettiğini bildirdi: «İstifa nedeni, *Ulus*'un siyasî denetçisi Profesör Nihat Erim'in hareket tarzının, Cavit Oral tarafından tasvip edilmeyişidir. Bilhassa partiler arasındaki son işbirliği ve ahenge tamamen muarız bir yetkiyle sözcülük

ettiği ileri sürülğn N. Erim'le Cavit Oral arasındaki mübareze neşriyat sahasına da intikal etmişti.» (*Cum.*, 8. 3. 1953).

8. Türk Hükümeti Stalin'in cenaze törenine bir heyet gönderdi. Heyete başkanlık eden Cevat Açıkalın (1952 - 54 yıllarında İngiltere elçisi) 1942 yılında Sovyet Rusya'da Büyükelçilik etmişti. Rus Hükümeti Türk Hükümetine resmî bir çağrıda bulunarak, Rus - Türk ilişkilerini iyiye götürmede bir adım atmıştı (Basın 9. 3. 1953).

9-13. Menderes Fransız Hükümetiyle resmî görüşmeler yapmak üzere, Köprülü'yle birlikte Paris'e gitti (Basın 9-14. 3. 1953).

11. *Cumhuriyet* gazetesi, ekonomik kalkınma alanında ilerleme olmasına rağmen, Türk lirasının değerinin düşmekte olduğuna, fakat suni bir şekilde değerinin yüksek tutulduğuna işaret etti. ('Paramızın Kıymeti', 11. 3. 1953).

12. CHP, Günaltay Komisyonunun yepyeni bir program hazırladığını ve bunun Nisan ayında yapılacak Kurultayda sunulacağını bildirdi. Bu program devletçilik ve layiklik ilkelerini yeniden tanımlıyordu. 13. 3. 1953).

15. Istanbul Tekstil Sendikaları işçilerinin, 53 işçinin işten altılmasını protesto amacıyla, Taksim'de yapmak istedikleri bir mitinge izin verilmedi (Basın, 16. 3. 1953).

24. Hükümet, Başbakan Menderes'in Nisan ayında Orta Doğu'yu ziyaret edeceğini açıkladı. Türk - Arap ilişkilerinin önemli gelişmelere doğru gittiği söyleniyordu (Basın, 25, 26.3.1953).

27. İngiltere'nin, Türkiye'den tahıl almayacağına ilişkin haberini Enver Güreli protesto etti. Bu hareket Türkiye'nin ticaret açığını arttıracaktı. İngiltere tahılı Sovyet Rusya'dan alıyordu (Basın 28. 3. 1953).

**Nisan** **1953**

2. Nadir Nadi, siyasal amaçlar taşıyan gençlik kuruluşlarına değgin bir yazı yazdı. CHP, Ankara'da bir Gençlik Ocağı kurmuştu ve DP buna aşırı bir tepki göstererek bunları faşist taktikler olarak tanımlamıştı 'Partiler ve Gençlik', *Cum.*, 2. 4. 1953). Çok geçmeden Demokratlar da kendi gençlik teşkilâtlarını kurdular.

2. İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in, ticaret de dahil olmak üzere çeşitli konuları görüşmek üzere, 7 Nisan'da Ankara'ya geleceği basında bildirildi (Basın 2. 4. 1953). Eden geçirdiği bir ameliyat yüzünden bu ziyareti yapamadı.

6. Üç bakan - Tevfik İleri (Eğitim), Muammer Alakant (Devlet ve Başbakan Yardımcısı Vekili), Samet Ağaoğlu (Çalışma) istifa etti. Menderes'in de istifa edeceğine, yeni bir kabine kuracağına dair söylentiler

çıktı (Basın, 7. 4. 1953). Kabinede beş boş bakanlık vardı. İleri, 'ırkçıları, turancıları ve yobazları himaye eden' bir bakan olarak görülmekteydi; Ağaoğlu ise basının düşmanı sayılıyordu. Bu istifalar Menderes'in liberallere ve ılımlılara tanıdığı ayrıcalıklardı,

8. Kabineye yapılan yeni atamalar açıklandı: Celâl Yardımcı (Devlet, Fethi Çelikbaş (Devlet); Emin Kalafat (Gümrük ve Tekel), Rıfkı Salim Burçak (Eğitim), Hayrettin Erkmen (Çalışma). Başbakan Yardımcısı mevkii kaldırılmıştı. (Basın, 9. 4. 1953). Çalışma Bakanlığı hemen hemen aynı aile içinde tutuluyordu; çünkü 7. 10. 1955'te Erkmen, Ağaoğlu'nun baldızı Münire Babaoğlu ile evlendi ve bacanak oldular. Çelikbaş, ekonomik kalkınmayla ilgili çalışmaları daha verimli bir hale sokmak için maliye ve ekonomi bakanlıklarının işlerini düzenleyecekti.

14. Karaborsacılığın önüne geçmek için hükümet döviz satışının serbest bırakılmasına karar verdi. (Basır 15. 4. 1953).

30. Kral Faysal'ın tahta çıkış töreni için Dışişleri Bakanı Fuat Köprülünün başkanlığında bir heyet Bağdat'a gitti. (Basın 1. 5. 1953).

## Mayıs 1953

4. Menderes dördüncü basın toplantısını yaptı. Çoğunlukla ekonomik konulara ilişkin sorular soruldu. Gittikçe büyüyen ticaret açığına rağmen Menderes, devalüasyona gidileceği söylentilerini reddetti (Basın, 5. 5. 1953).

11. DP'nin Kırşehir Kongresinde Menderes CHP'ni övdü (Basın, 12. 5, 1953; 'bahar havası' konusunda bkz, Y. K. Karaosmanoğlu, 45 *Yıl.* 213-20).

12. Değişikliğe uğrayan Kira Kanununu *Resmi Gazete* yayınladı. Bu kanun 1939'dan bu yana dondurulmuş olan kiraları serbest bırakıyordu. Bundan amaç ev sahiplerinin büyük kârlar elde etmesini ve dolayısıyla paralarını daha çok bina yapımına yatırmalarını sağlamaktı.

15. Hükümet seçim kanununun değiştirilmesini ertelemeğe karar aldı; neden olarak bunun gerekli olmadığı bildiriliyordu. (Basın, 16. 5. 1953). Seçim kanununun değiştirilmesi CHP'nin önemle üzerinde durduğu taleplerden biriydi.

23. Günaltay, DP'nin ekonomik siyasetini eleştirdi. Amerika'yla traktör andlaşması kendi hükümeti tarafından imzalanmıştı ve traktör ithali kendi dönemlerinde başlamıştı. Demokratlar döviz ve altını, buzdolabı ve lüks araba gibi 'sefahat aletleri'nin satın alınmasında harcıyorlardı. Günaltay, bu hususları belirttikten sonra «Hayat pahalılığı almış yürümüştür.» dedi.

«Liberalizm bize göre değildir.» diyerek sözlerine son verdi (*Cum.*, (*Cum.*, 24. 5. 1953).

24. Ekonomik ve Ticaret Bakanı Enver Güreli istifa etti. Sebebi açıklan madı, fakat «istifanın dış ticaret rejimindeki muvazenesizlik yüzünden ileri geldiği» söylenmekteydi (Basın, 25. 5. 1953). Yıllarca sonra Güreli şöyle bir açıklama yaptı: «Hükümet reisi (Menderes) ile kredili ithalât mevzuu üzerinde yaptığım bir münakaşa yüzünden derhal istifa ettim.» (Feyyaz Tokar ile mülâkat: *Cum.*, 10. 12. 1953). Fethi Çelikbaş, Güreli'nin yerine getirildi.

25-27. Amerika Dışişleri Bakanı John Foster Dulles Ankara'ya geldi (Basın. 25-28. 5. 1953).

30. Sovyet Rusya Hükümeti, Türk Hükümetine bir nota vererek, Kars ve Ardahan üzerindeki haklarından ve Boğazların idare ve savunmasına katılma isteklerinden vazgeçtiklerini bildirdi. Rus Hükümeti aynı zamanda, Rusya'nın 1945'te reddetmiş olduğu Rus - Türk Dostluk Andlaşmasının da yenilenmesini istedi. (*Cum.*, 11. 6. 1953). Rusya'nın, bu uzlaşma ve yakınlaşma jestiyle ilgili haber Türk halkına ancak 10 Haziranda Paris Radyosu kanalıyle ulaştı. Resmî kaynaklar bu haberi ne doğruladı ne de yalanladı.

30. Kraliçe II. Elizabeth'in taç giyme töreni için Menderes ve Köprülü Londra'ya gittiler ve bu geziden 7 haziranda döndüler. (Basın, 1 ve 8 6. 1953).

**Haziran** **1953**

9. DP Meclis Grubu, CHP'nin malları konusunu görüştü (Basın, 10.6 10. 6. 1953). Bu iki ana parti arasındaki bahar havasının sona erip, gergin bir dönemin başlangıcını belirliyordu.

11. Basın, Sovyet Rusya'nın notasını Türk Hükümetinin soğuk bir şekilde karşıladığına dikkati çekti. Basın şu düşüncedeydi: iyi niyette olduğunu kanıtlamak Rusya'nın kendisine düşerdi ve Rus - Türk Andlaşmasının 1945'de sona erdirilmesinden bu yana Türkiye'nin, batı devletleriyle yaptığı andlaşmalar ve paktlardan vazgeçmesi beklenemezdi (Basın, 12, 13. 6. 1953 ve sonraki günler).

16-20. Yunan Başbakanı Papagos resmî bir ziyaret için Ankara'ya geldi. Papagos, Rusya'nın yaklaşma hareketi hakkında bir soğuk savaş görüşü ileri sürdü: «Rusya'nın bir barış saldırısı karşısında bulunuyoruz. Sovyetlerin iyi niyet iddiaları sadece sözde kalmaktadır. Daima birleşik olarak bulunmak ve silahlanmamızı geciktirmemek zorundayız.» (*Cum.*, 17. 6. 1953).

22-6. CHP'nin 10'uncu Büyük Kurultayı Ankara'da toplandı. Muhalefete

geçtikten sonra yapılan ilk iki kurultayda, çoğunlukla siyaset ve CHP'nin iktidar dışındaki rolüne önem verilmişti. 1953 Kurultayı bunlardan farklıydı, çünkü 1947'den beri parti ilk kez, sosyo-ekonomik sorunları görüşmeye başlıyor ve DP'nin karşısına yeni bir görünümle çıkıyordu. İnönü'nün açış nutku ılımlıydı ve 'bahar havası'nı koruyordu. İnönü, hatta Demokratları övdü (Basın, 23. 6. 1953; İnönü, *Muhalefet*, 186-92; *A. T.*/235, 49-55). Bununla birlikte Kurultay, Demokratların idaresindeki ekonomik durumu eleştirdi ve bu tarihten sonra ekonomik durum hep önemli bir konu olarak tartışıldı.

Partinin kendi içinde İnönü - Gülek yarışması sürüp gitmekteydi. Muhalefet partisi olarak CHP, tuttuğu yollarda «daha demokratik» olmaya karar verdi. Bundan dolayı 1951 yılında, Genel Sekreterin, İnönü ve Genel İdare Kurulu tarafından seçilme usulüne son vererek, demokratik bir şekilde Kurultay tarafından seçilmesine karar verildi. Bunun sonucu olarak Kasım Gülek, İnönü'nün adaylarını mağlup ederek Genel Sekreterliğe seçildi. 25 Haziran tarihinde İnönü eski sisteme dönülmesini önerdi. Genel Sekreteri kendisi seçecek olursa parti içinde birliğin kurulacağı düşüncesindeydi. Gülek, Kurultayın Genel Sekreteri seçim yoluyle ataması görüşünü savundu. Kurultay, Gülek'i bu düşüncesinde destekledi, yeniden Genel Sekreterliğe seçti (Basın, 26.6.1953.). CHP, programında, Atatürk'ün kurduğu bir parti olduğunu yeniden ele almakla birlikte, programda 'Atatürkçülük' sözü yerine 'Atatürk Yolu' ifadesi kullanıldı. (Kurultay için bkz., Basın, 22-27. 6. 1953; *A. T.* (Haziran 1953); Giritlioğlu, *CHP*, i, 300-303).

27-9. Millet Partisinin Beşinci Kongresi Ankara'da toplandı. Bu Kongre parti içinde birbiriyle uzlaşması imkânsız, farklı grupların varlığını ortaya çıkaran ve ateşli tartışmaların yer aldığı gürültülü bir toplantı haline geldi. (Basın, 27-30. 6. 1953).

29. Türkiye-Pakistan Kültürel Andlaşması imzalandı. (*Zafer*, 30. 6. 1953, Ataöv, *Türkiye*, 131; Ökçün, *Treaties*, 70).

**Temmuz** **1953**

4. CHP 1954 seçimleri için hazırlıklara başladı. Bkz. Genel İdare Kurulu toplantısından sonra yayınlanan bildiri. (Basın, 5. 7. 1953).

8. Hükûmet, Millet Partisinin faaliyetleri hakkında bir soruşturma açılması sebebiyle partiyi kapatma kararı aldı. Parti arabozucu faaliyetlere girişmekle ve dini kendi çıkarlarına alet etmekle suçlanıyordu. (Basın, 9, 7. 1953; Tökin, *Türk Tarihinde*, 87-8; Eroğul, *D. P.*, 88). Kongrede geçen olaylar bu karar için ortada görülen bir sebep olarak gösterildi.

9. Bu kararın verilmesinde, Hükûmetle aralarında bir anlaşma olduğuna dair iddiaları İnönü ve CHP reddetti. Bu iddiayı bazı gazeteler ileri sürüyordu. (Basın, 10. 7. 1953; Giritlioğlu, *C. H. P.*, ii, 12-13).

11. Kasım Gülek, Millet Partisinin kapatılma olayını eleştirdi ve bu vesileyle Demokratlara hücum etti. (Basın, 12. 7. 1953).

15. CHP eleştirilerini yumuşatmak çabasıyla başka bir bildiri yayınladı ve amaçlarının «son icraatın tenkidi mahiyetinde değil, bilâkis inkılapların muhafazası lüzumundan» bahsetmek olduğunu ileri sürdü. (*Cum.* 16. 7. 1953). Bu birbirine zıt bildiriler, CHP nin kendi içindeki karşıt görüşleri ortaya koyuyordu.

16. DP nin Genel İdare Kurulu olağanüstü bir toplantı yaptı ve adlî, sosyal ve siyasal düzeni koruyacak Tasarılar hazırlaması için Hükûmete bir önerge verme kararını aldı. Bu Tasarılar görüşülünceye kadar Meclis oturum halinde bulunacaktı. (Basın 17. 7. 1953).

17. Meclis, muhtar seçimlerini Kasım 1954 e, yani genel seçimlerden sonraki bir tarihe ertéleyen bir kanun tasarısını kabul etti. Muhalefet, bu kanunun amacının genel seçimlerin, DP ye bağlı muhtarların başta bulunduğu bir dönemde yapılmasını sağlamak olduğunu iddia etti. (Basın, 18. 7. 1954).

19. Türk Hükûmeti, 30 Mayıs tarihli Rus Notasına cevap verdi. Bu, basının da daha önceden tahmin ettiği gibi soğuk bir cevaptı. (Metin için bkz. *Cum.* 20. 7. 1953). Sovyetler, barış çabasını, Türkiye ile Rusya arasında ticaret yapılması teklifleriyle desteklemek istiyorlardı. (*Cum.* 6. 7. 1953).

21. *Cumhuriyet* gazetesi Hürriyet Partisi adı altında yeni bir parti kurulacağına dair söylentilerden bahsetti. Bu partiyi, Adnan Adıvar, Ali Fuad Cebesoy, Hikmet Bayur, Tevfik Rüştü Aras ve Rauf Orbay gib ileri gelen şahsiyetler kuracaktı. Bu şahıslar bu söylentiyi reddettiler: (*Cum.* 22. 7. 1953).

21. Yeni Sovyet Notası Moskova Radyosunda yayınlandı. Bu Nota, Amerikan ve İngiliz savaş gemilerinin Istanbul'a gelişlerinin, Sovyet Rusya'ya karşı askeri bir gösteriş yapmaya işaret ettiğini ve bundan Türkiye'nin sorumlu olduğunu iddia ediyordu. (Basın, 22, 23. 7. 1943). Amerikan donanması Istanbul'u 22 Temmuzda ziyaret etmiş; 22 adet harp gemisiyle İngiliz donanması da 27 Temmuzda Istanbul'a gelmişti.

21. Profesörlerin siyasete katılmalarını önlemek için Üniversite Kanununda değişiklik yapıldı. (Basın, 22. 7. 1953; Giritlioğlu, *CHP*, ii, 18-20). Bu kanun değişikliği olayı, üniversitelerin siyaset alanına atılmalarına sebep oldu.

23. Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Kanunu Mecliste kabul edildi. Basın buna 'Millî Selâmet Kanunu' adını taktı. Bu kanunla

dinin siyasî amaçlar için kullanılması önlenecekti. (Basın 24. 7. 1953; Giritlioğlu, *CHP*, ii, 14-15). Bundan sonra Meclis tatile girdi.

24. Türk Hükûmeti 21 Temmuz tarihli Rus Notasına cevap verdi: «Dost donanmaların tamamen beynelmilel anlaşmalar şartları dahilinde Istanbul'u ziyaretleri hakkında Kremlin'in malûmat talep etmesinin taaccüple karşılandığı» tebarüz ettirildi. (*Cum.* 25. 7. 1953).

26. Son zamanlarda çıkarılan kanunlar hakkında, Kasım Gülek, İzmir'de «dolambaçlı yollardan seçimleri kazanmak» diye söz etti. (*Cum.* 27. 7. 1953).

27. Seyfi Kurtbek Millî Savunma Bakanlığından istifa etti ve gene hiçbir sebep gösterilmedi. Yerine Bursa milletvekili Kenan Yılmaz getirildi. K. Yılmaz daha önce Millî Savunma Bakanlığında Müsteşarlık yapmıştı. (Basın, 28, 29. 7. 1953).

29. Basın, Mayıs 1954 seçimlerinden söz etmeğe başladı ve politikacılara göre de seçim kampanyası başlamış bulunuyordu.

**Ağustos** 1953

1. Basın, batı devletlerine ait donanmaların Istanbul'u ziyaret edişlerini protesto eden ikinci bir Sovyet Notasının verildiğini bildirdi. Bu kez, Türk Dışişleri Bakanlığı, notaya cevap vermiyeceğini söylüyordu! (Basın, 2. 8. 1953).

1. Menderes, CHP nin İzmir İl Merkezini ziyaret ederek Şevket Adalan'la görüştü. Menderes, geçiş devresi buhranının 1954 seçimlerinden sonra son bulacağını söyledi.
Ertesi gün Menderes, CHP nin, gayrisamimi, dogmatik ve dar görüşlü partililerle, kendileri gibi içten, alçak gönüllü vatandaşlardan olan gerçek Halk Partililer arasında bölünmüş olduğunu bildirdi. (Basın 2, 3. 8. 1953). Bu söylevler Menderes'in Ege turunda verilmişti.

4-7. Türkiye Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikaları Federasyonu (TEKSİF) bir kongre yaptı ve toplantıda şu talepleri ileri sürdü: a) Grev yapma hakkı, b) memleket çapında, hastalık ve doğum devresi izni, c) İş kanununun tek bir işçinin sorunları için bile uygulanması, d) yaşlılık sigortası için yaş haddinin indirilmesi, e) sigorta teşkilâtlarının reforma tâbi tutulması. (*Cum.* 8, 8. 1953).

6. Karadeniz Turunda yer alan bir olay dolayısıyla Kasım Gülek, Orduda mahkeme önüne çıktı. (Basın 7. 8. 1953).

7-10. Türk - İş Kongresinde, Dünya Hür İşçiler Federasyonu temsilcisi Müller, Türk Hükûmetinin sendikalar hakkındaki siyasetini eleştirdi ve sendikaların siyasetle uğraşmaları gerektiğini, Türk Hükûmetinin

işçileri ihmal ettiğini söyledi. Hükûmet Müller'in faaliyetleri hakkında soruşturma yapma kararı aldı. (*Cum.* 13. 8. 1953).

25. Türkiye'nin ödeme bilânçosu önemli bir kriz devresi geçiriyordu. İthalât ve ihracat tutarları arasındaki büyük farktan dolayı ülkede döviz kıtlığı vardı. (Bkz. 'Yeni ticaret rejimi ve borçlarımız' *Cum.* 25. 8. 1953 ve Ağustos ayı içinde Basın).

26-30. Amerika Temsilciler Meclisi Harici ve Ekonomik Siyaset Başkanı Clarence Rendall, Türkiye'ye daha fazla özel sermaye yatırımı yapılmasını sağlamak için görüşmeler yapmak üzere Türkiye'ye geldi. Türk Hükûmetinin bu konuda alacağı tedbirleri kapsayan görüşmelerden sonra, yabancı yatırımcılar için durumu daha cazip bir hale sokmak amacıyla, yabancı sermaye ile ilgili kanunda değişiklik yapılmasına karar verildi. (Basın 27-30. 8. 1953).

Alınacak tedbirler şunlardı: 1) yabancı sermayenin faaliyetinde yapılan sınırlamalara son vermek; 2) yabancı sermayenin, Türk sermayesiyle aynı haklara sahip olması; 3) yabancı sermayenin transferinde yapılan sınırlamaların kaldırılması; 4) Türk senetlerinin yabancı borsa senetleriyle işleme sokulmasında kolaylıklar sağlamak; 5) yabancı sermayedarlara Türkiye'deki yatırım imkânlarını açıklayacak bir teşkilâtın kurulması; 6) Hükûmetin, devlet teşebbüsleri, yerli teşebbüsler ve yabancı teşebbüslerin, serbest rekabet prensibine dayanan eşit şartlar altında çalışmalarına izin vermesi. (*Ulus*, 29. 8. 1953). *Ulus* gazetesi, Başkan Truman'ın devlet yatırımlarını cesaretlendiren bir siyasetine karşı, Eisenhower'in özel yatırımlara önem verdiğine işaret ediyordu.

**Eylûl** **1953**

3. Hükûmet dış ticarette liberal bir siyaset gütmekten vazgeçme kararı aldı. (*Resmi Gazete* 3. 9. 1953 ve Basın 4. 9. 1953). Aynı gün Maliye Bakanı Hasan Polatkan borç para elde etmek için Amerika'ya hareket etti ve 24 Eylûlde döndü.

7. Cavid Oral CHP den istifa etti. Oral'ın bu tarihte istifa etmesi gelecek seçimlerle ilgiliydi. Birçok Halk Partililer istifa ederek, DP den adaylıklarını koyacaklardı. İstifa sebebini açıklarken Oral: «bugün partinin sevk ve idaresinde hakim olan kliğin partiye vermek istediği istikamet ve takib ettiği politika, ve bu klikle muhalefet anlayışlarımızdaki tezad yüzünden aramızda meydana gelen ihtilâftan mütevellid şahsıma yöneltilen garaz ve husumettir.» dedi. (*Cum.*, 8. 9. 1953).

10. Dünya Bankası Türkiye'ye 9 milyon dolarlık bir kredi verdi. Bu kredi Türkiye'deki özel sanayyii daha geniş ölçüde kalkındıması için Türkiye Sınaî Kalkınma Bankasına yatırıldı (*Cum.*, 11, 12. 9. 1953).

11. Londra'dan verilen bir habere göre, İngiltere Orta Doğu için yeni bir plan hazırlıyordu ve bu planda Türkiye ve İran'ın da rolü olacaktı. (*Cum.*, 12, 13. 9. 1953).

14. Türkiye, Sovyet Rusya ile Serdarabad Barajı konusunda bir anlaşmaya vardı; buna göre Türkiye bu barajdan yararlanabilecekti (Basın, 15. 9. 1953).

16. İstanbul'da tutuklanan 11 işçi gizli bir komünist partisi kurmakla suçlandı (Basın, 17. 9. 1953).

26. Millet Partisinin 13 üyesi gericilik hareketlerine neden olmakla suçlanarak haklarında dava açıldı. Savcı, bu partiyi, din devletinin geri getirilmesini amaç edinmekle suçlayarak partinin kapatılmasını istedi. (Basın 27. 9. 1953).

30. Fransa Başbakanı Laniel ve Dışişleri Bakanı George Bidault resmî bir ziyaret için Ankara'ya geldiler. Bu ziyaret 4 ekimde son buldu. (Basın, 30. 9. - 5. 10. 1953).

Ekim 1953

4. Türk - Fransız görüşmeleri sonucunda yayınlanan bildiride, Türk Hükümeti, Kuzey Afrika, Tunus, Cezayir ve Fas'taki milliyetçilik hareketlerini bastırmayı amaçlayan Fransız politikasını destekledi (Basın, 5. 10. 1943 ve *A. T.*, (Ekim 1953).

11. Bayar ve Menderes Adapazarı'nda bir şeker fabrikasının açılış törenine gittiler. Yeni sanayi projelerinin açılması, seçim öncesinde bol bol kullanılan propaganda aracı oldu; öyle ki, bir gelenek haline bile geldi (Basın, 12. 10. 1953). Hükümet endüstrileşme fikrine daha çok önem verdi: 1954'de bir Sanayi Şûrasından söz edilmeğe başlandı. Bu şûra çeşitli tasarıların seçiminde Hükümete yol gösterip, öğütlerde bulunacak, sektörlerin çalışmalarını düzenleyecekti.

15. 167 solcunun davası başladı. 167 kişi arasında Şefik Hüsnü Değmer, Zeki Baştımar gibi önemli sosyalistler yanında «tramvay biletçisi seyyar satıcı, işçi, memur, aktör, doktor, fabrikatör, tüccar, avukat yedek subay, er, fakültelerde asistan, askerî liselerde askerî öğretmen» ve birçok «üniversite öğrencisi» de vardı (*Cum.*, 15, 16, 17. 10. 1953), Aynı gün DP Genel İdare Kurulu: «anarşiyi yaratmağa matuf hareketlere iktidarın bir hukuk devletine yaraşacak bütün vasıtalarla mukabele etmesine» karar verdi (Basın, 16. 10. 1953). Bu karar CHP aleyhinde de kullanılabilirdi.

24. Seyhan Barajının temel atma töreninde Menderes, CHP'nin *Ulus* gazetesinde DP aleyhinde yaptığı propagandayı «Moskova Radyosunun yayınları kadar iğrenç» diye niteledi. Muhalefeti yıkıcı ve ara-

bozucu olarak tanımladı ve iki parti arasındaki ilişkilerin, eleştiri, tartışma ve hâtta saldırılara dayanmayıp sadece düşmanlık olduğunu belirtti.

**Kasım** **1953**

1. Bayar Meclisin IX'uncu dönem dördüncü toplantısını açtı. Tarım ürünleri bu yıl da çok verimli olmuştu ve haklı olarak Bayar, açış nutkunda, gayet parlak bir üslupla bu görünümü yansıttı (Basın, 2. 11. 1953; Öztürk, *Cumhurbaşkanlar*, 521-54).
2. Refik Koraltan dördüncü kez Meclis Başkanlığına seçildi. Basına göre Tevfik İleri'nin Üç Meclis Başkan Vekilliğinden birine seçilişi beklenmeyen bir olaydı. (Basın 3. 11. 1953).
7. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 28. 2. 1953 tarihinde imzalanmış olan Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşmasına bir ek hazırlandı. Bu ek Balkanların ortak savunmasını planlamak için bir heyetin kurulmasını ve sürekli toplantılar yapmasını öngörüyordu (Basın, 8. 11. 1953).
10. Ebedî Şef Atatürk'ün na'şı Anıtkabirdeki kabrine getirildi. Aynı gün Selânik'te Atatürk'ün doğduğu ev, halkın ziyaretine açıldı (Basın, 11. 11. 1953). Bu olaylar Demokratlara büyük propaganda aracı oldu.
15. CHP, Uşak ilindeki ara seçimleri kazandı. Bu beklenmedik bir olaydı ve CHP'ni cesaretlendirdi. (Basın 16, 17. 1953).
18. Aynı gün CHP, Hükûmeti, camilerin bayındırlaştırılmasında para harcayarak dini, siyasî amaçlar için kullanmakla suçladı. Bu suçlama karşısında Menderes, Hükümetin bir çıkmaz içinde olduğunu söyledi; çünkü camilerin bayındırlaştırılması için para harcayınca, muhalefet dinin sömürülmesi biçiminde alıyordu, bunu yapmayınca bu kez de hükümeti, camileri ihmal etmekle suçluyordu. (*Zafer*, 19. 11. 1953).
25. Nadir Nadi, Nihat Erim'i *Ulus* gazetesinde yazdığı başyazısından dolayı iki yüzlülükle suçladı. Yalman'ın hayatına yapılan suikast teşebbüsünden sonra Erim'in *Ulus* gazetesi, iktidar partisine saldırmak amacıyle Türkiye'deki gerici eylemleri kendi çıkarı için kullanmıştı. Demokratlar gericilere karşı tedbir alınca *Ulus* gazetesi düşünce özgürlüğünü öne sürerek gericileri savundu. Nadir Nadi bunun fırsatçılık olduğunu belirtti. (Nadir Nadi, 'İki Cami Arası', *Cum.*, 25. 11. 1953 ve 'Sen Ben Derken', *Cum.* 28. 11. 1953).
27. Pakistan'ın Genel Valisi Gulam Muhammed resmî bir ziyaret için Türkiye'ye geldi. İngiltere ve Amerika, Orta Doğu savunması konusuyla ilgili olduğu için, bu ziyarete önem verdi. (Basın, 28. 11. - 2. 12. 1953).

9. CHP'nin malları sorunu Mecliste görüşüldü. Refik Şevket İnce 8 kasımdaki konuşmasında bu konuya karşı çıkmıştı, fakat DP Meclis grubunda mallara el konma kararı kabul edildi (Basın, 9, 10. 12. 1953).

10. CHP bir bildiri yayınlayarak sorunun bağımsız bir mahkemede, bağımsız bir hakim önünde görüşülmesini istedi (*Ulus*, 11. 12. 1953).

14. CHP Malları Kanunu Meclisten çıktı. İnönü bu kanunun anayasaya aykırı olduğunu iddia etti ve, «Bu tasarı anayasaya aykırıdır, insan haklarına, Cumhuriyetin itibarına kasdetme hareketidir...» dedi. (*Muhalefet*, 224-5). İnönü'nün konuşmasından sonra CHP milletvekilleri Meclisi terk etti. Daha sonra konuşan Menderes, sözlerini «Eğer bu yaptığımızın hata olduğuna millet hükmedecekse üç ay sonra seçimlerde hatamızın bedelini mertçe ödeyeceğiz.» diyerek bitirdi (*Zafer*, 15. 12. 1953).

25. Hükümet, memurların ve subayların maaşlarına zam yapma kararını aldı (Basın, 25, 26. 12. 1953). Bu karar, artmakta olan enflasyonun özellikle dar gelirli vatandaşları güç duruma düşürmesinden dolayı alınmıştı. Kısa bir süre sonra işçilere prim verilmesi ve emekli maaşlarının arttırılmasına karar verildi. Bu hareket seçimlerde Demokratların oy kazanmasına yol açtı.

Ocak 1954

1. 35 bin demiryolu işçisinin modern bir sistem içinde çalışmasını sağlayacak bir kanun çıkarıldı. (Basın 2. 1. 1954).

4. Celâl Bayar, Kayseri'de ilk İşçi Bankasını açtı. Bu banka, bir devlet teşebbüsü olan Sümerbankın, işçilere yardım fonundan alınan 1.5 milyon liralık sermaye ile işe başladı (Basın, 5. 1. 1954).

7. Demokrat Parti, Genç Demokratlar adı altında gençlik örgütünü kurdu. (Bkz., DP neşriyatı no. 5, *'Genç Demokratlar Teşkilât ve Esasları - Gençlik ve siyasî eğitim'*, Ankara, 1954). Başlangıçta Demokratlar gençlerin siyasete karışmalarının aleyhinde idiler ve CHP'nin bu yoldaki faaliyetlerini faşistlikle suçlamışlardı.

7. Orta Doğu savunması konusunda, Mısır'ın neden Türkiye ile işbirliği yapmağa istekli olmadığı üzerinde sorulan bir soruya Nasır, «Türkiye'nin derhal İsrail'i resmen tanıması, onunla ticarete girişmesi, Mısır'ın ve Birleşmiş Milletlerdeki Arap devletlerinin çıkarlarına karşı emperyalizmi desteklemesi, Nato'da Batı Devletlerine ve onların siyasetine bağlanması gibi nedenler, Mısır'ın stratejik siyasetinin Türkiye'ninkiyle uzlaştırılmasını olanaksız bir hale getirmiştir» diye cevapladı. (Arap Haberler Ajansının radyo yayını, *SWB*, IV/431, 41).

15. İnönü «Türk demokrasisinin korunma vazifesinin Türk gençliğine teveccüh ettiğini belirtti.» (Basın, 16. 1. 1954; İnönü, *Muhalefet*, 231-2). Politikacılar en sonunda örgütlenmiş gençlerin değerini anlamış bulunuyor ve geniş bir ölçüde, gençleri kendi çıkarları için kullanmaya çalışıyorlardı (Bkz., İnönü'nün CHP Istanbul Gençlik Teşkilâtına mesajı, 13. 1. 1954, zikreden, *Muhalefet*, 230).

16. Türkiye'deki işadamları, düzenledikleri bir basın toplantısında, siyaset konusundaki görüşlerini açıkladılar. Uzun süre kararsızlıktan sonra niçin yatırım yapmaya başladıkları sorusunu şöyle cevapladılar: «Artık hükümete itimadımız tamdır. Memlekette huzur ve emniyet içinde iş görüyoruz. Hükümet bize her türlü kolaylığı gösteriyor.» Seçimlerde bir hükümet değişikliği olursa, nasıl bir tepki gösterecekleri sorusunu ise, «... Bu toplantıdaki 20 işadamının bazıları CHP'ne, bazıları da DP'ye mensuptur. Biz ticaret hayatını siyasî ideolojilerimizden ayırmış bulunuyoruz. Şunu ayrıca hatırınızdan çıkarmayınız ki, Türkiye'de iktidar partisi değişse bile iktisadî, içtimaî nizam aynı kalacaktır.» diye yanıtladılar (*Cum.*, 17. 1. 1954).

18. Celâl Bayar, Amerika'ya resmî bir ziyarette bulunmak için Türkiye'den ayrıldı. Bu ziyaret resmen 27 Ocakta başladı ve bir ay sürdü. Bayar 10 Mart tarihinde Türkiye'ye döndü (Bu tarihlerdeki basın).

18. Meclis değişikliğe uğrayan bir yabancı sermaye kanunu çıkardı. Bu yeni kanun, kâr transferi ve sermayenin, yatırım yapılan ülkeye gönderilmesine ilişkin bütün sınırlamaları kaldırıyordu. Görüşmeler sırasında CHP sözcüsü bu kanunun, tarım, ticaret ve sanayi sahalarını yabancı sermayecilerin apaçık önüne sereceğini ileri sürdü (Basın, 19. 1. 1954). 23. 1. 1954 tarihinde kanun yürürlüğe girdi.

26. Türkiye ile Pakistan askerî bir anlaşma imzaladı. Bu iki ülke arasında resmî görüşmelerin başlamak üzere olduğu Washington'dan bildirildi (Basın, 27. 1. 1954). Washington'daki bir basın toplantısında kendisine yöneltilen sorulara Bayar'ın verdiği cevaplar, hem ölçülüydü hem de ustacaydı (Bilginer, *Amerika Seyahatleri*, 29).

26. Basına verilen bir yemekte Menderes siyasal görünümü liberalleştirecek reformların yapılacağına söz verdi. 1950 - 1954 döneminin Türk siyasasında bir geçiş dönemi olduğunu, seçimlerden sonra her şeyin düzeleceğini söyledi (Basın, 27. 1. 1954; Baban, *Portreler*. 148, 151-2; bir gazeteci olarak Baban da yemekteydi.).

27. Millet Partisi kapatıldı. Ankara 3'üncü Sulh Ceza Mahkemesi, «Millet Partisinin dinî esasa dayanan ve gayesini saklayan bir cemiyet,» olduğunu kararında açıkladı. (Basın 28. 1. 1954). Aynı gün, Köy Enstitüleriyle İlköğretmen Okullarını 'İlköğretmen Okulları' adı altında birleştiren bir kanun çıkarıldı. (İsmail Arar, *Programlar*, 536; bu ko-

nunun en iyi incelemesi için bkz., Engin Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Istanbul 1970). Bu kanun, Enstitülerin sağladığı eğitimi kendileri için tehlike sayan tutucu gruplara sağlanan bir ayrıcalık olarak görüldü.

**Şubat** **1954**

**1.** Meclis, dul ve yetimlerin emeklilik maaşlarını yüzde ondan yüzde 35'e yükselten bir kanun çıkardı (Basır, 2.2.1954).

**10.** Seçimlere katılmak amacıyla Cumhuriyetçi Milet Partisi kuruldu. Bu partinin programında ikinci bir meclisin kurulması ve Meclisce kabul edilen kanunları yürürlüğe koyan bir anayasa mahkemesinin kurulması da yer alıyordu (Basın, 11. 2. 1954; Tökin, *Partiler*, 88-9).

**11.** DP Meclis grubu seçimlerin 2 Mayıs tarihinde yapılmasına karar verdi (Basın, 12. 2. 1954).

**14.** Nadir Nadi, 'Sahte Maske' başlıklı bir başmakalesinde dinin siyasal amaçlar için sömürülmesi konusunu inceleyerek bazı politikacıların halktan oy toplamak için bunu yaptıklarını ileri sürdü (*Cum.*, 14. 2. 1954).

**15-19** İşçi - İşveren ilişkilerini görüşmek için Büyük Çalışma Meclisi Ankara'da toplandı (Basın, 15-20. 2. 1954).

**17.** Değişikliğe uğrayan seçim kanunu Meclisten çıktı (Basın, 18. 2. 1954).

**18.** Türkiye'nin, Birleşmiş Milletlerdeki daimî delegesi Selim Sarper New York'ta yaptığı bir görüşmede, Orta Doğurun Amerika için önemli bir bölge olduğunu belirtti. Başka hiç bir bölgenin burası kadar stratejik önem taşımadığını söyledi. Her boşluk bir saldırıyı kendi üzerine çektiğinden bu bölgenin savunmasında görülen boşluğun kapatılması gerekliydi. Eğer Orta Doğu komünistlere bırakılacak olursa, Kuzey Afrika ve Batı Afrika da onu izleyecekti ve New York ya da Panama, Kazablanka'dan uçakla birkaç saatlik mesafeydi (*Cum.*, 19. 2. 1954).

**19.** Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ve Pakistan'ın askerî bir pakt imzalamaya istekli oldukları yolunda bir bildiri yayınladı ve bu paktın bütün 'barışsever' devletlere açık olduğunu belirtti (Basın 20. 2. 1954). Irak'ın bu pakta katılacağı Washington'dan bildirildi. Mısır bu Paktın aleyhindeydi. Karaçi, Suudi Arabistan'ın da pakta katılacağını bildirdi (*Cum.*, 21, 22. 2. 1954).

**25.** Celâl Bayar, New York'ta bankacılar ve maliyecilere hitaben yaptığı bir konuşmada, Türkiye'ye daha çok Amerikan yatırımı yapılmasını dilediğini söyledi (Basın, 26. 2. 1954, metin için bkz., Bilginer, *Amerika Seyahatleri*, 150-52).

**25.** Mısır Hükümetinin başkanlığına Necip'in yerine Abdul Nasır getirildi

(Basın 26. 2. 1954). Bu olay Mısır'ın dış politikasında daha etkin bir dönemin başlangıcını belirledi.

25-7. CHP olağanüstü Kurultayı seçimlerle ilgili stratejiyi saptamak için toplandı. Merkez teşkilâtı geçmişte olduğu gibi adayları salt kendisi seçmek istiyordu, fakat Kurultaydaki delegeler bu düşünceyi reddettiler ve belli bir yüzde vermeğe razı oldular (*Ulus*, 26-28.2.1954).

26. Demokratlar gelecek seçimlerde Org. Nuri Yamut (Erzurum), Org. Kemal Yaşınkılıç (Edirne) gibi yüksek rütbeli subayları aday göstermeyi düşünüyorlardı. Lütfi Kırdar, Demokratlarca desteklenen bir bağımsız aday olarak katılacaktı. Birçok yüksek mevkili bürokratlar da adaylıklarını koyuyorlardı (*Cum ve Zafer*, 27. 2. 1954).

**Mart** **1954**

2. DP, Cavit Oral'ın kendi partilerinden adaylığını koyacağını bildirdi. CHP'nden istifa ettikten sonra DP, Oral'ı PTT İdare Meclisi Başkanlığına atayarak ödüllendirmişti. Bundan birkaç ay önce PTT İktisadî Devlet Teşekkülü haline getirilmişti (*Cum.*, 3. .3 1954).

2. Meclis 'İmalât Muamele Vergisini' kaldırdığını bildirdi. Bu verginin endüstriyel gelişmeyi önlediği ve durgunluğa neden olduğu ileri sürülüyordu ve durum bu verginin kaldırılmasıyle değişecekti (*A. R.*, 3. 3. 1954, *SWB* IV/447, 17).

6. DP'ye karşı tutucu görüşleri, uyandırmak için, Cumhurbaşkanı Bayar'ın köyde davar güden bir resminin, CHP tarafından dağıtıldığı söylentisi çıktı. Demokratlar da buna karşılık Kasım Gülek'in mezuniyet cüppesi içinde resimlerini dağıtarak Gülek'in papaz olduğunu söylediler. Dinin siyaset yapmak için kullanıldığına değgin örnekler de görüldü. (Nadir Nadi, *Cum.* 6. 3. 1954).

7. Petrol Kanunu Meclisten çıktı ve böylece bu alan da yabancı sermayeye açıldı (Basın, 8. 3. 1954) CHP, karşı çıkarak bu kanunun kapitalizmi geri getireceğini iddia etti.

8. Devletin siyasal prestijine ve malî gücüne zarar getirdiğine karar verilen ya da kişilerin özel hayatına tecavüz eden yazılar yazan gazetecilere, ağır cezalar veren bir basın kanunu Meclisten çıktı. Basının iddialarını doğrulayacak ispat hakkı yoktu (Basın, 9. 3. 1954).

9. Kore'ye giden Türk kuvvetlerinin birinci komutanı Gen. Tahsin Yazıcı DP'ye, Org. Zeki Doğan da CHP'ne girdi (*Cum.*, 10. 3. 1954).

12. Meclis, yeni seçilecek Meclisin 14 Mayıs 1954 tarihinde çalışmaya başlamasına kadar tatile girdi (Basın, 13. 3. 1954).

15. CHP'nden daha önce istifa eden Emekli Org. Fahrettin Altay DP'ye girdi. (*Cum.*, 16. 3. 1954).

18-26. Batı Almanya Başvekili Dr. Konrad Adaneaur, resmî bir ziyarette bulunmak üzere Türkiye'ye geldi. Türk Hükümeti Almanya'dan kredi alma umudundaydı (Basın, 19-27. 4. 1954).

19. Rusya ülkesine yöneltilmiş olumsuz bir davranış olduğu gerekçesiyle, Türkiye - Pakistan Paktına karşı çıkan bir nota yolladı (Moskova Radyosunu zikreden: *Cum.*, 21. 3. 1954).

Nisan 1954

2. Türkiye ile Pakistan arasında Karşılıklı Savunma Andlaşması imzalandı. Bu andlaşma yeni Meclisçe 11 Haziran 1954 tarihinde onaylandı (Basın, 3. 4. 1954).
Bu andlaşma batı devletlerine Orta Doğu'da bir kuvvet merkezi kazandırmaktan başka, Güney Asyá'yı da (Hindistan) ilk kez soğuk savaşın etkisi altında bıraktı.

2. Istanbul, İzmir, Zonguldak, Eskişehir ve Adana gibi büyük illerde bulunan işçilerin, Meclise kendilerinden milletvekili sokmak üzere tek bir grup kurmaya çalıştıkları iddia ediliyordu (*Cum.*, 3. 4. 1954).

7. Hükümet bu grup hakkında bir soruşturma açarak işçi sınıfını sindirmeye çalıştı (*Cum.* 8, 9. 4. 1954). İşçilerin Türk demokrasisinde siyaseti etkilemelerine izin verilemezdi.

9. İnönü, seçim kampanyasının ilk önemli konuşmasını Malatya'da yaptı. Bu konuşmada hükümetin ekonomik siyasetini eleştirerek partizan bir hükümete son verilmesi gerektiğini belirtti (Basın, 10. 4. 1054; İnönü, *Muhalefet*, 250-52).

11. CHP'nin aday listesi Yüksek Seçim Kuruluna verildi. Cumhuriyetçi Millet Partisi de listesini aynı günde verdi (Basın, 13. 4. 1954).

12. Genelkurmay Başkanı Org. Nuri Yamut siyasal hayata atılmadan önce emekliye ayrıldı ve sonra DP'den (Istanbul) adaylığını kaydu (*Cum.*, 13, 4. 1954). Org. İsmail Hakkı Tunaboylu da aynı şekilde emekliye ayrıldıktan sonra DP'ye katıldı ve 1956 da Yozgat'tan milletvekili seçildi. Böylece Demokratların generaller arasında destek noktaları bulunduğu düşünülebilirdi!

12-18. Mareşal Tito resmî bir ziyarette bulunmak üzere Türkiye'ye geldi (Basın, 11-19. 4. 1954).

15. İnönü Balıkesir'de yaptığı bir konuşmada, yabancı sermayeyi teşvik eden kanunları ve Petrol Kanununu eleştirdi (Basın, 16.4.1954; İnönü, *Muhalefet*, 259-62). Halk Partililerin seçimleri kazanmak amacıyle radikal bir tavır takınmaya çalıştıkları açık seçik görülmektedir.

19. Menderes ilk seçim nutkunu Erzurum'da verdi. DP'nin durumunu şu sözlerle belirtti: «Partimiz yalnız dört senelik icraatıyle CHP'nin top-

yekûn icraatının karşısına çıkıp rakamlarla döğüşmek imkânına sahiptir.» (*Cum.*, 20. 4. 1954).

21. Rize'de Menderes oy avlamak için şöyle yöntemler deniyordu: «... Buğdayı 30 kuruştan alacağız ve sizlere 20 kuruştan satacağız.» (*Cum.* 22. 4. 1954). Sorun oy kazanmak olunca bu pek yanlış olmakla birlikte pratik alanda geçerliliği olan bir yoldu. Aynı gün İzmir'de Sıtkı Yırcalı, devlet kuruluşlarında çalışan işçilere ikramiye verileceğine dair söz verdi (*Basın*, 22. 4. 1954). (Seçim öncesinde DP'nin denediği diğer yollar ve çareler için bkz., Eroğul, *DP*, 96 ve bu tarihlerdeki basın).

27. İnönü radyoda bir seçim konuşması yaptı. Bu konuşmada gene partisinin, Petrol Kanunu üzerindeki görüşünü belirtti. CHP'nin seçmenlere sunacağı önemli seçim konuları yoktu. (Basın, 28. 4. 1954; İnönü, *Muhalefet*, 286-9).

**Mayıs** **1954**

2. 1954 genel seçimleri yapıldı ve DP büyük bir çoğunlukla seçimleri kazandı. Kayıtlı seçmenlerin % 83. 63'ü oylarını kullanmıştı; bu oyların % 58.42 sini DP kazanmakla beraber Meclisteki sandalyelerin % 92. 98'ini alıyordu. Oyların % 35.11'i CHP tarafından kazanıldığı halde meclisteki sandalye sayısının ancak % 5. 52'si CHP'ne gidiyordu Artakalan oy ve sandalyeleri CMP ve Bağımsızlar paylaştı. Böylece Meclise DP 305 milletvekili, CHP 31 Milletvekili verecekti. (Basın, 23. 5. 1954; CHP (Araştırma Bürosu), *Seçim Neticeleri*, Eroğul, *D. P.* 96).

3. Yunanistan, Kıbrıs adasının kendisine bırakılmasına İngiltere razı olmadığı takoirde, sorunu Birleşmiş Milletlere götürmek tehdidinde bulundu. (Basın 4. 5. 1954).

5. Tunceli'den seçilen CHP milletvekilleri Aslan Bora ve Fethi Ülkü partiden ayrılarak DP'ye girdiler. CHP'nin Meclisteki temsilci sayısı 31'den 29'a indi (*Cum.*, 6. 5. 1954).

6. CHP'nden ayrılacağına değgin söylentileri İnönü yalanladı (*Muhalefet*, i, 291). Parti içinde anlaşmazlık olduğu üzerinde çıkartılan kasıtlı haberlerin de doğru olmadığını söyledi.

9. Türk Hükümeti Sovyet Rusya'nın 18 Mart tarihli notasına cevap verdi: «Sovyet iddialarının hiç bir mesnede istinat etmediği» notamızda belirtildi (Basın, 10. 5. 1954).

12. DP Meclis Grubu toplantısı yapıldı. Refik Koraltan yeniden Meclis Başkanlığına seçildi. Meclis Grubu Başkanlığına da Bursa milletvekili Hulûsi Köymen getirildi (*Zafer*, 13. 5. 1954).

**14.** Büyük Millet Meclisinin X. dönem birinci toplantısı yapıldı. Refik Koraltan Meclis Başkanı ve Celâl Bayar da Cumhurbaşkanı olarak yeniden seçildi. Adnan Menderes istifa etti; fakat yeni kabineyi kurması gene kendisine teklif edildi (Basın, 15. 5. 1954).

**17.** Menderes yeni kabinesini açıkladı.
*Başbakan:* Adnan Menderes (İstanbul); *Devlet Bak. ve Başbakan Yard.:* Fatih Rüştü Zorlu (Çanakkale), Fuat Köprülü (Devlet Bak.) 29. 7. 1955; *Devlet Bak.:* Mükerrem Sarol (Istanbul), Ethem Menderes (Millî Savunma Bak.) 15. 9. 1955, Fahrettin Ulaş (İstanbul 30. 9. 1955; *Devlet Bak.:* Osman Kapani (İzmir); *Devlet Bak.:* Fuat Köprülü (Dişişleri Bak); 15. 4. 1955; *Adalet Bak.:* Osman Şevki Çiçekdağ (Ankara); *Millî Savunma Bak.:* Ethem Menderes (Aydın); *İçişleri Bak.:* Namık Gedik (Aydın), Ethem Menderes (Devlet Bak.) 30. 9. 1955; *Dışişleri Bak.:* Fuat Köprülü (Istanbul); *Maliye Bak.:* Hasan Polatkan (Eskişehir); *Millî Eğitim Bak.:* Celâl Yardımcı (Ağrı); *Bayındırlık Bak.:* Kemal Zeytinoğlu (Eskişehir); *Ekonomi ve Ticaret Bak.:* Sıtkı Yırcalı (Balıkesir); *Sağlık ve Sosyal Yard. Bak.:* Dr. Behçet Uz (İzmir); *Gümrük ve Tekel Bak.:* Emin Kalafat (Çanakkale); *Tarım Bak.:* Nedim Ökmen (Maraş); *Ulaştırma Bak.:* Muammer Çavuşoğlu (İzmir); *Çalışma Bak.:* Hayrettin Erkmen (Giresun); *İşletmeler Bak.:* Fethi Çelikbaş (Burdur), Samet Ağaoğlu (Manisa) 6. 12. 1954. (Öztürk, *Hükümetler*, 389-90). Bu kabinede yedi yeni bakan yer alıyordu, yedi bakan eski bakanlıklarında kalmışlardı ve dört bakanın yerleri değiştirilmişti. Dr. Behçet Uz (Bursa millet vekili) kısa bür süre önce CHP den istifa etmişti ve kendisi İnönücü olarak tanınmaktaydı. Metin Toker'e göre (*İsmet Paşa*, i, 13-4). Behçet Uz atanmasından iki saat önce DP ye girmişti!

**22.** Türk - İş, hükümet programını hazırlarken Demokratları etkiler umuduyla bir bildiri yayınladı. Bildiride başlıca üç istek ileri sürüldü: 1) sendika hareketinin gelişmesi için gerekli olan grev hakkının işçilere verilmesi; 2) Uluslararası sendikalar Birliğine katılma izni; 3) yeni sosyo-ekonomik gereksinimleri karşılamak için 1936 İş Kanununda değişiklik yapılması. 1936 İş Kanunu hazırlanırken, Musolini'nin faşist İtalya'sındaki iş kanunları örnek alınmıştı. (*Cum.*, 23. 5. 1954)

**24.** Yeni hükümet programını Meclise sundu. Basının daha önceden tahmin ettiği gibi hükümetin tuttuğu yolun yönünde bir değişiklik yoktur, fakat gene de Menderes, 1950 - 54 döneminin bir geçiş dönemi olduğunu ve şimdi bunun demokrasi, düzen ve gittikçe artan bir refah dönemine yer vereceğini söyledi. Menderes ayrıca geçmişteki sahte siyaset çatışmalarının sürüp gitmesine hükümetin izin vermeyeceğini açıkladı

(Öztürk, *Hükümetler*, 391, 424 ve Basın 15. 5. 1954). 26 Mayıs tarihinde hükümet güvenoyu aldı.

27. Alman Hükümetinin, Türk hükümetine 150 milyon dolarlık bir kredi vereceğini bildiren andlaşma Bonn'da imzalandı (*Cum.*, 28. 5. 1954).

28. 28. 5. 1954 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, «hükümetin manevî şahsiyetini tahkir» eden yazılarından dolayı Hüseyin Cahit Yalçın hakkında soruşturma açıldığını bildirdi.

29. İstanbul'dan milletvekili seçilen Nuri Yamut'un yerine Orgeneral Nurettin Baransel Genelkurmay Başkanlığına atandı (Basın, 30. 5. 1954).

**Haziran** **1954**

1. Hükümet, işçilerin haklarına değgin Türk - İş'in önerilerini geri çevirdiği sırada, Çalışma Bakanı Hayrettin Erkmen, Istanbul bölgesindeki işçilere işsizlik sigortası verileceğini bildiriyordu (*Zafer*, 2. 6. 1954).

6. Menderes 31 Mayısta başlayan Birleşik Amerika ziyaretini tamamladı. Amerika'dan ayrılmadan önce verdiği demeçte, soğuk savaşta Amerika'nın siyasetini desteklediğini ve bütün dünya sorunları üzerinde, Türkiye ile Amerika'nın görüş birliğine vardıklarını söyledi. Menderes askerî ve ekonomik bakımdan önemli bir yardım elde edeceğini ummuştu; bu ziyaretin önemi de bu noktada toplanmıştı (bkz., Basın, 29 Mayıs - 7 Haziran 1954; Yalman, *Gördüklerim* IV, 317-8). Amerika bu ziyaretin sonunda, askerî yardımı yapmışsa da, ekonomik yardımı pek de fazla değildi; hayal kırıklığına uğrayan Türk Hükümeti umudunu bu kez de Almanya'ya çevirdi. Basında Türkiye, Yunanistan ve Yuguslavya arasında bir andlaşmaya gidileceği üzerinde haberler çıktı. Menderes Amerika'ya giderken Atina'ya uğradı.

9-15. Pakistan Başbakanı Muhammet Ali Bogra (1901 - 1963) resmî bir ziyaret için Türkiye'ye geldi. Bogra, gazetecilere bir bölgesel savunma kuruluşu üzerinde görüşmelerde bulunmak için geldiğini söyledi. Bu kuruluş hakkında olumlu bir karara varıldı. 15 Haziran tarihinde Bogra Atina'ya gitti (Basın 9-15. 6. 1954; bütün bu dönemde Pakistan'ın siyasal görüşleri için bkz., Mohammed Eyüp Han, *Efendi Değil, Dost*- Siyasî bir otobiyografi, R. C. D. Kalkınma İçin İşbirliği Kültür Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1960).

11. Meclis, Türk - Pakistan Andlaşmasını onayladı; iki hükümet bu andlaşmayla, Arap Dünyası ve Doğu Pakistan'ın (bugünkü Bangladeş kuvvetle karşı çıktıkları Bağdat Paktı için temelleri hazırlamış oluyorlardı (Basın, 12. 6. 1954).

12. 12. 6. 1954 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde İşletmeler Bakanlığının Sanayi

Bakanlığı olacağı bildirildi. Yeni bakanlığın kadrosunda resmî ve özel fabrikalarla ilgili iki ayrı genel müdürlük bulunacaktı, yeni bakanlık daha çok özel sektörle ilgili işlere bakacaktı. Bu gazete haberine rağmen Sanayi Bakanlığı 30 Kasım 1955 kabinesine kadar kurulamadı.

12. CHP Meclis toplantısı, iki gün süren ateşli tartışmalardan sonra son buldu. Parti içinde radikal reformun yapılması istenildi. Nihat Erim'le diğer bazı üyeler özel çıkarlarını parti politikasına alet etmekle suçlandılar. Partide her şey konuşulduğu halde gene hiç bir sonuç elde edilememişti (Basın, 11-13. 6. 1954; 1954 seçimlerinden sonra CHP'nin Parti içi sorunları için bkz., Toker, *İsmet Paşa*, 1, 10 ve sonrası),

12-13. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Kongresi toplandı. İşçilere grev hakkı tanınmasını ileri süren talep «Avrupa'daki demokratik memleketlerde işçiye tanınan hakların Türk işçisine de tanınmasını istiyoruz.» diyordu. (Basın, 13, 14. 6. 1954).

21. 25 sene görev yapmış ya da 60 yaşını doldurmuş yargıç ve profesörleri emekliye ayırabilecek bir kanun Hükümetçe kabul edildi (Basın, 22. 6. 1954; Eroğul, *D. P.*, 116; Turhan Feyzioğlu, *Adalete Vurulan Darbe*, Forum, 52, 15 Mayıs 1956). Bu kanun adliye mekanizması ve üniversitelerin bağımsızlığını açıkça tehdit ediyordu.

23. CHP Sinop milletvekili Server Somuncuoğlu partiden ayrıldı. İnönü'ye yakınlığıyle bilinen Somuncuoğlu'nun DP'ye girmesi, CHP üzerinde kötü bir etki yaptı. (Basın, 24. 6. 1954, Toker, *İsmet Paşa*, i, 13-14).

27. Nadir Nadi, durmadan artan hayat pahalılığı karşısında işçilerin güç koşullar içinde olduklarına değgin yazdığı bir başyazıda, memurlarınkine benzer bir hayat pahalılığı zammı sisteminin işçilere de uygulanmasını istedi. ('İşçilere Zam', *Cum.*, 27. 6. 1954).

30. Hükümet değişik partilerden alınan isimlerin bir listede toplanarak basılmasını yasaklamak için seçim kanununda değişiklik yaptı. Bu değişiklik, partilerin işbirliğini oldukça güçleştiriyordu (Eroğul, *D. P.*, 115-6; Giritlioğlu, *CHP* ii, 21-2; Basın 1. 7. 1954). Muhalefet bu değişikliğe şiddetle karşı çıktı. Sonra seçimlerde DP'ye oy vermediği için Kırşehir ili ilçeye çevrilerek cezalandırıldı (Basın 30. 6. ve 1. 7. 1954; Eroğul, *D. P.* 114-5. (Karpat *Turkey's Politics*, 66, n. 98), 1930 yılında Serbest Fırka'ya oy verdiği için CHP'nin Silifke ilini ilçe yaptığını, bu tip olayların ilk örneğini CHP'nin vermiş olduğunu yazmaktadır.)

**Temmuz** **1954**

2. Hükümetin ekonomik siyaseti, başta İngiliz dergisi *The Economist*'te olmak üzere geniş bir biçimde eleştirilince, büyük ticaret açığını kapamak ve enflasyonu kontrol altına almak için Hükümet bazı

tedbirlere başvurmak zorunluluğunu duydu (*Zafer* ve *Cum.* 3. 7. 1954; Zafer gazetesi durumun düzeleceğinden umutluydu.)

5. Hükümet istediği zaman memurları bir süre için işten el çektirmeyi ya da emekliye ayırmayı sağlayacak bir kanun çıkardı (Basın, 5. 6. 7. 1954; Giritlioğlu, *CHP* 11, 16-7; Toker, *İsmet Paşa*, i, 15 ve sonrası; Eroğul, *D. P.* 116-7). Bu kanunla bürokrasi partinin denetimi altına alınmış olacaktı.

9. 9 Temmuz tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, İngiliz basınının Kıbrıs'ın Türkiye'ye geri verilmesi olasılığından ve bunun Atina'da korku yarattığından söz ettiğini bildirdi.

12-14. Arap dünyasına karşı yeni bir siyasal tutumun ortaya konmasını görüşmek üzere, Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerindeki diplomatik temsilcileri için bir konferans düzenlendi. Arap ülkelerinin askerî bir birliğe katılacakları umulmaktaydı. Bu sırada İngiltere Süveyş Kanalı bölgesini boşaltmak için Nasır'la bir andlaşma imzalamaya çalışıyordu (Basın 12-15. 7. 1954).

16. İzmir'de liman işçilerinin başlattıkları grev bastırıldı, liderler yakalandı (*Cum.*, 17 ve 18. 7. 1954).

20. 20 Temmuz tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, geçen yıl içinde İstanbul'un hayat pahalılığı indeksinin % 15.72 arttığını bildirdi. Aynı gün Sıtkı Yırcalı bir basın toplantısı yaparak hükümetin vurguncularla savaşacağını söyledi.

22. Ülke dışına çıkan Türk vatandaşlarının döviz kontrolüne bağlı olacakları hükümetçe bildirildi (Basın, 23. 7. 1954).

26-30. CHP'nin XI. Kurultayı açıldı. CHP, hâlâ kendine yeni bir hüviyet kazandırma çabasındaydı. Kimi Halk Partililer, partinin layiklik ve devletçilikten vazgeçmesi görüşündeydi. Çünkü bu ilkeler halkça benimsenmemişti. İnönü ise bunun önemli bir yarar sağlamayacağını söyledi. Çünkü muhalefetteki CHP, DP ile bu alanda yarışamazdı. İşte bu nedenle, eski ilkelere bağlı kalmak daha akıllıca bir iş olacaktı. Erim, Gülek'e çattı ve Demokratlarla uzlaşmaya gidilmesini istedi. Fakat Kurultay Kasım Gülek'i yeniden Genel Sekreterliğe, İnönü'yü Genel Başkanlığa seçti (Basın, 26-31. 7. 1954, İnönü, *Muhalefet* i, 296-303; Aydemir, *İkinci Adam*, iii, 158-60; Toker, *İsmet Paşa*, i, 32 ve sonrası).

**Ağustos** **1954**

7. Bazı general ve albayların ordudan çıkarılacağına değgin basında dolaşan söylentileri, Ankara Radyosu yalanladı (*Cum.*, 8. 8. 1954). Temmuz ayında Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Zekâi Okan ve

3 Korgeneral emekliliğe sevkedilmişlerdi. Deniz kuvvetlerinde de değişiklikler yapılmıştı (*Cum.*, 21. 7. 1954). Böylece Ağustos başındaki söylentileri bu olaylar doğrulamış oldu.

9. Yugoslavya'da yapılan Bled Konferansının (6-8. 8. 1954) ardından Yunanistan ve Yugoslavya ile Balkan Paktı imzalandı. Bu 20 yıl süreli karşılıklı bir savunma andlaşmasıydı ve Yugoslavya saldırıya uğradında Türkiye ve Yunanistan yardımına koşacak, Nato kuvvetleri de işe karışacaktı. Böylece Yugoslavya dolaylı olarak Nato'ca korunmuş oluyordu (Basın 4-13. 8. 1954; Eroğul, *D. P.* 112-3).

13. Ağustos ayında DP'den pek çok kimse çıkarıldı. Basında bununla ilgili haberlere geniş yer verildi (bkz., *Cum.*, 14, 15, 17, 26, 28. 8. 1954). Partiden çıkarmalar ağustos ayını izleyen dört ay boyunca sürüp gitti ve bu süre içinde Menderes'e karşı olanlar partiden uzaklaştırıldı.

16. Köylü Partisinin izinde giden Cumhuriyetçi Millet Partisi de, seçimlere katılmama kararı aldı (Basın, 17, 18. 8. 1954). Daha ılımlı bir yol tutan CHP ise, seçime katılmaya kararlıydı (*Cum.*, 31. 8. 1954).

21. Bir basın toplantısında Menderes, Kıbrıs sorunu üzerindeki görüşlerini ölçülü ve ılımlı bir dille belirtti. Müttekifi Yunanistan ile Türkiye'nin iyi ilişkileri korumak istediğini söyledi (*Cum.*, 22. 8. 1954).

24. Korgeneral Rüştü Erdelhun'un Orgeneralliğe terfi ettirilerek Genelkurmay İkinci Başkanlığına atanacağı söylentileri çıktı (*Cum.*, 25.8.1954).

24. Kıbrıs kampanyasına katılmak için öğrenci ve gençlik hareketleri düzenleniyordu.

24. TMTF, «Kıbrıs için İzmir'de büyük bir miting yapılacak» dedi (Basın, 24-26. 8. 1954).

28. Menderes Kıbrıs Komitesiyle görüştü. Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmeyeceğini söyledi (*Zafer*, 29. 8. 1954). Aynı gün İnönü bir demeç vererek, «Kıbrıs'ın statükosunda değişiklik yapılmasının katî surette aleyhindeyiz. Kıbrıs bugünkü idare (yani İngiliz idaresi) elinde kalmalı... Kıbrıs Yunanistan idaresine verilmemelidir.» dedi. (İnönü, *Muhalefet*, i, 307).

**Eylül** **1954**

1. Profesör Bülent Nuri Esen Millî Eğitim Bakanlığının kararıyle üniversitedeki görevinden emekliye çıkarıldı.* Esen, ertesi gün bir basın toplantısı yaptı (Basın, 3. 9. 1954). Yeni üniversite kanununa göre, CHP ile bağları olan Tahsin Bekir Balta, Şevket Aziz Kansu gibi diğer bazı profesörler de emekliye sevkedileceklerdi (bkz., Basın, 14. 9. 1954).

* 4 Şubat 1955'te Profesör Esen'e tekrar görevine dönme hakkı verildi.

1-9 Celâl Bayar resmî bir ziyaret için Yugoslavya'ya gitti (Basın, 28. 8. 1954-10. 9. 1954).

8. Hükümet, Türk - Yunan ilişkilerini bozabilir düşüncesiyle, İzmir'in Kurtuluşu gününün kutlanmasını yasakladı. Yunanistan'da *Enosis* lehinde gösteriler yapılıyordu. Menderes, Türklerin buna karşı tepkilerini yumuşatmak için, «9 Eylül'ün kutsal anlamını herhangi bir şekilde siyasî buhrana alet etmek millî vicdanımızı tedirgin edecektir.» dedi (Basın, 9. 9. 1954).

16-26. Menderes'le DP'li bir grup politikacı Anadolu gezisine çıktı. Gezi sırasında, resmî kuruluşların temel atma ve kurulan fabrikaların açılış törenlerine katıldı. Buradaki konuşmalarında, hükümetin siyasetini açıkladı (Basın, 16-27. 9. 1954). Gezi boyunca üzerinde durduğu sorun, partiler arasındaki düşmanlığı ve görüş ayrılıklarını yenecek olan iyi ilişkilerin kurulması sorunuydu.

22. Türk Hükümeti liberal tutumlu maddelerin bazılarını ilgili yasalardan kaldırarak dış ticaret rejimini sıkılaştırdı (Resmî Gazete, 22. 9. 1954; Basın 23. 9. 1954).

23. Gazeteci Hüseyin Yalçın, Nihat Erim, Cemal Sağlam ve İbrahim Cüceoğlu'nun hakkında hapis cezası verildi (*Cum.*, 24. 9. 1954, Eroğul, *D. P.*, 117-8; Toker, *İsmet Paşa*, i 41 ve 44; Yalman, *Gördüklerim* IV, 320-22).

25. Kıbrıs konusu, Birleşmiş Milletlerde tartışıldı. Türkiye tutumunda daha sert ve kesindi (Basın, 26. 9. 1954 ve sonrası).

29. CHP mahallî seçimlere katılmaya resmen karar verdi; bu karar parti içindeki uzlaşıcı Erim grubunun yenilgiye uğramasının bir belirtisiydi (*Cum.*, 30. 9. 1954).

**Ekim** **1954**

1. Menderes'in Almanya gezisinden sonra, Nasır'ın Türkiye'yi ziyaret edeceği söylentileri yayıldı (Basın, 1. 10. 1954). Bu gezi yapılmadı. Daha sonraları Türk - Mısır ilişkileri gerginleşti, oysa bu dönemde iki ülkenin arasındaki ilişkileri iyi idi.

2-9. Menderes resmî görüşmeler yapmak üzere, Almanya'ya gitti. Bu gezinin amacı Amerika'dan alınamayan para yardımını Almanya'dan elde etmek ve ekonomik ilişkileri geliştirmekti. Türk Hükümeti Almanya'nın Nato'ya alınmasını desteklemeye istekli idi (Basın, 2-10. 10. 1954; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 213). 10. 10. 1954 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi bu gezinin sonuçlarını şöyle yorumladı: «Mevcut ticaret muahedesinin dışında çok geniş münasebetler kurulacak, der-

hal yeni bir ticaret mukavelesi yapılacak, sanayi programımızın tahakkukuna Alman endüstrisinin iştiraki sağlanacak.»

3. Hükümet, askerî personel ve memurların maaşlarına zam yapmak için bir kanun hazırladı (*Cum.*, 4, 5. 10. 1954).

8. Türkiye'nin eski Yunanistan elçisi Cemal Hüsnü Taray Kıbrıs konusunda bir demeç vererek, «İngiltere, Kıbrıs için Atina ile görüşmeğe razı olursa bunun ikili değil, bizim de katılacağımız üçlü bir müzakere olmasını temin edeceğimiz tabiidir.
«Biz, daha şimdiden, Kıbrıs Türkleri hakkında dost İngiltere'ye bazı taleplerde bulunabiliriz.» dedi. (*Cum.*, 9. 10. 1954).

9-19. Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, özel bir amaçla Istanbul'a uğradı; kendisi Londra'dan dönmekteydi. Fakat o sırada Irak'ın, Türk - Pakistan Paktına katılması konusunda görüşmeler yer almaktaydı. Ve Paşanın yurdumuza gelişine, basında geniş yer verildi (Basın, 9-20. 10. 1954).

21. Yabancı Havayolları Türk lirası olarak ödenen biletlerin bedellerini % 25 arttırdı; bu Türk lirasının gayri resmî bir şekilde devalüasyona uğramasıydı! (Basın, 21. 10. 1954).

23. Bir basın toplantısında Kasım Gülek iktidara, «partilerüstü bir iktisadî istişare» yapmasını önerdi. Demokratlar, «Gülek, kurnazca bir teklifle iktisadî bir buhranın mevcudiyetini iktidara kabul ettirmek istiyor» diyerek öneriyi geri çevirdiler. (Basın 24, 25. 10. 1954).

24. Ecvet Güresin, Ankara'daki siyasal çevrelerin sözlerini naklederek, Menderes'in kabinede değişiklikler yapacağını ve Fethi Çelikbaş, Celâl Yardımcı, Emin Kalafat ve Hayrettin Erkmen gibi politikacıların kabineden çıkarılmasının beklendiğini söyledi (*Cum.*, 25. 10. 1954).

25. İngiliz Dışişleri Bakanı Antony Eden (Nisan 1955'te Başbakan oldu). Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki durumunu bildirdi: «Türk Hükümeti, Kıbrıs statüsünde değişiklik yapılmasına katiyyen muhalif olduğunu müteaddit vesilelerle açıkça bildirmiştir.» (*Cum.*, 26. 10. 1954).

29. Moskova Radyosu Cumhuriyet Bayramı dolayısıyle yaptığı bir yayında, Türkiye'yi överek iki ülke arasında daha iyi ilişkiler kurulmasını umduğunu söyledi (Basın 30. 10. 1954). Bu davranış Rusya'nın öteden beri deneyip de Türkiye'nin hiç önemsemediği barış saldırısı paralelinde bir davranıştı.

**Kasım** **1954**

1. Bayar, Meclisin X'uncu döneminin ilk toplantısını açtı (Öztürk, *Cumhurbaşkanlar*, 555-79 ve Basın 2.11. 1954). Açış nutku, çeşitli sorunlar

arasında, muhalefetin ileri sürdüğü ekonomik bir buhranın varlığı konusuna da değindi. Bu bir bakıma partilerüstü bir politika izlenmesi önerisine verilmiş bir çeşit cevaptı. Dış politikaya ayrılan bölümdeyse, Rusya'nın barış saldırısına hiç değinilmedi.

7. DP, Muhtar ve İhtiyar heyeti seçimlerini büyük bir çoğunlukla kazandı. Oy kullananların sayısı illerde az, kırsal bölgelerde ise oldukça yüksekti. CHP Malatya'da bile seçimi kaybetti (Basın, 8-9. 11. 1954).

11. Hikmet Kıvılcımlı ile 12 arkadaşı, özellikle işçi sınıfına yönelik ve işçiler arasında faaliyet göstermek isteyen Vatan Partisini kurmak için İstanbul Valiliğine bir bildirge sundu. İlin ileri gelenleri son derece şaşırmışlardı. Bildirgeyi reddettiler (*Cum.*, 12. 11. 1954).

12. 12 Kasım tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, Sıtkı Yırcalı'nın Rus elçisi Boris Podtscrab ile, iki ülke arasında ticaret yapılması konusunda görüştüklerini bildirdi.

13. CHP yayınladığı bir bildiriyle hükümeti eleştirdi: a) basın özgürlüğünün olmayışı; b) hâkim teminatı sorunu; c) muhtar seçimlerinde yapılan hileler; b) hayat pahalılığı; e) ekonomik zorluklar (Basın, 14. 11. 1954). Bu dönemde iki parti arasındaki hava oldukça gergindi.

16. Türk Hükümeti, 'normal' bir hasadın ardından Amerika'dan buğday satın almak için Washington'da bir andlaşma imzaladı. Amerika, vereceği 300.000 ton buğday ve 200.-000 ton arpa karşılığında bizden krom alacaktı (Basın, 16, 17. 11. 1954). Daha önce buğday ihraç eden Türkiye, şimdi ithal etmek zorundaydı ve bu durum ticaret açığımız daha da fazlalaştırıyordu.

18. Hükümet şeker kıtlığı olduğuna değgin çıkan haberleri yalanladı. Eğer böyle bir durum varsa, bu, satın alma gücünün artmasından ileri gelmişti ve dolayısıyle bu durum endişe yaratmamalıydı (*Zafer*, 18. 11 1954).

23. Gazeteci Bedii Faik tutuklandı, fakat 5 Aralık'ta serbest bırakıldı (Basın, 24. 11. 1954 ve 4. 12. 1954).

25. Muhalefet partileri birlik kurmak konusunda görüşmelere başladılar (Basın 26. 11. 1954).

29. Türk Hükümeti, 13 Kasım tarihli Sovyet Notasına cevap verdi. Bu nota Türkiye'yi ve batı devletlerini, ortak bir güvenlik sistemi üzerinde görüşmek için Moskova'da bir konferansa çağırdı. Türkiye ve batı devletleri bu çağrıya katılmadı (Basın 30. 11. 1954).

**Aralık** **1954**

1. Hüseyin Cahit Yalçın tutuklandı. Bu olay büyük yankılar uyandırarak BBC'de ve bütün dünyada yayınlandı. CHP, tutuklama olayını

elden geldiğince kendi çıkarı için kullanmaya çalıştı. İnönü, 3 Aralıkta Yalçın'ı cezaevinde ziyaret etti (Basın, 2 ve 4. 12. 1954). Yalçın'ın 80'inci doğum günü olan 7 Aralıkta bir gösteri yürüyüşü düzenlendi.

3. İngilizler yeni bir plan hazırladı Bu plan Ankara'da görüşülecekti (Basın, 4. 12. 1954). Bu dönem, Türkiye ile Mısır arasında iyi ilişkilerin olduğu bir dönemdi. İngiltere, Orta Doğu Savunmasıyle ilgili bu plana Nasır'ın katılacağı umudundaydı. Nitekim Türk basını da umutluydu.

5. Türk basını, Mısır hükümetinin Müslüman Kardeşlik adlı örgütü bastırma kararını yerinde bulmuştu. Bu örgüt İslâmiyeti kendi çıkarları için kullanan tutucu bir topluluktu. O yıl Abdül Nasır'ı öldürme işine girişmişti.

6. Fethi Çelikbaş (İşletmeler Bakanı) görevinden ayrıldı. Menderes'in kabinede değişiklikler yapacağına ve hatta partisinin çoğunluğuyle anlaşamayan Halk Partilileri kabineye getireceği söylentileri vardı. Çelikbaş'ın yerine Samet Ağaoğlu getirildi (Basır, 7 ve 8. 12. 1954).

11. 11 Aralık tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün, Türk - Arap ilişkilerine değgin *France Presse*'te çıkan bir görüşmeyi yayınladı. Köprülü, Mısır'la aramızdaki ilişkiler hakkında gayet diplomatik bir yön tutarak, Türk - Mısır andlaşması için ivedili bir durumun olmadığını söyledi. Şu anda Mısır hükümeti büyük bir devrimle uğraştığına göre andlaşma konusunda ilk adımı atmak da onun kararına kalmıştı.

14. Birleşmiş Milletler, Kıbrıs konusunu görüşmeğe başladı. Türkiye temsilcisi Selim Sarper, Adanın Yunanistan'a verilemeyeceğini söyledi. Atina'da ve Atatürk'ün doğduğu Selânikteki evin önünde, Türkiye, İngiltere ve Amerika'ya karşı çıkan gösteriler düzenlendi (Basın, 15-17. 12. 1954). Türk Hükümeti hala ılımlı bir tutum içindeydi. 18 Aralıkta, Birleşmiş Milletlerdeki görüşmenin bitiminde Menderes bir demeç vererek Hükümetin görüşünü bildirdi.

21. 12 Aralıktan beri süregelen Türk - Alman ticaret görüşmesi sona erdi. Bununla ilgili haber basında şöyle çıktı: «Almanya bize 225 milyon marklık investisman kredisi açıyor, bunun 45 milyonu hususî müesseselere tahsis edilecek.» Basın, Yardımın daha çok olacağını umduğundan hayal kırıklığına uğramıştı (Basın, 13-22. 12. 1954).

31. DP - CHP ilişkilerini geliştirmek için Nihat Erim'in aracı rolünü yaptığına ilişkin söylentiler *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlandı. Bu görüşmelerden, İnönü'nün haberli olduğu söylentisi çıktı. Gülek ise, «Parti namına resmî bir temas yoktur. Partililerin kendi adlarına temas etmeleri mümkündür» dedi. Yani Erim, ne yapıyorsa kendi çıkarı için yapmıştı (*Cum.*, 31. 12. 1954 ve 1. 1. 1955). Erim'in Menderes'e karşı

uzlaştırıcı siyaseti için kendi yazısına bkz., 'Muhalefezin yeni metodu ne olmalıdır?' (*Halkçı*, 2. 1. 1955; Toker, *İsmet Paşa*, t, 47-9).

**Ocak** **1955**

3. Başbakan Yardımcısı, Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakanlığına vekâlet eden Fatih Rüştü Zorlu'nun ağabeysi Rıfkı Rüştü Zorlu elçi olarak Mısır'da itimadnamesini sundu. (*AR* 3. 1. 1955, *SWB* IV/433, 19).
6. Menderes büyük bir heyetle birlikte resmî ziyaret için Irak, Lübnan ve Suriye'ye gitmek üzere yola çıktı. Ziyaretin amacı Orta Doğu savunması paktının sonuçlandırılması için görüşmeler yapmaktı (Basın, 6, 7. 1. 1955 ve sonrası).
12. Türk - Irak ikili bildirisi yayınlandı. Irak parlamentosunda verdiği bir nutukta Menderes, Orta Doğuda istikrarın ancak Nato ile birleşmekle başarılabileceğini ileri sürdü (Basın, 13. 1. 1955; Ataöv, *Nato* 132; Eroğul, *D. P.*, 113-4).
13. Mısır, paktın Arap siyaseti ve birliğine karşı bir hareket olduğunu ileri sürerek şiddetle aleyhinde olduğunu söyledi. Ertesi gün Menderes Suriye'ye geldiği zaman Şam'da aleyhinde gösteriler yapıldı bu yüzden Menderes bir gün sonra Beyrut'a hareket etti (Basın, 15. 1 1955).
16. Kasım Gülek bir ziyaret için Amerika'ya hareket etti. Bu kez CHP, ülke dışında Gülek'in millî çıkarları, parti siyasetinin üstünde tutmasına karar verdi. Menderes bu tutumundan hoşnut kaldı ve Gülek'e bir teşekkür telgrafı yolladı. (Toker, *İsmet Paşa*, i, 51).
18. Dört DP milletvekili hükümetin iktisadî siyasetini eleştiren bir rapor yayınladı. Bütçe komitesinin üyeleri olan bu milletvekilleri Kenan Akmanlar, Halûk Timurtaş, Ekrem Cenanî ile Feridun Ergin idi: «Rapora giren istihlâk eşyası darlığının yarınki müreffeh Türkiye'yi yaratmak üzere katlanılması lâzım gelen mecburî bir fedakârlık olduğu telâkkisi yanlıştır. Pahalılık gittikçe görülmemiş şekilde artacaktır. Emisyon ve kredi politikasının değişmesi, fiyat istikrarının sağlanması, murakabenin çok daha şiddetlendirilmesi lâzımdır. Dar gelirli sınıf üzerinde dikkatle durulması icap eder.» (*Cum.*, 19. 1. 1055; Eroğul, *D. P.* 127)
20. Mısır Hükümeti, Menderes'in bu sırada Mısır'ı ziyaret etmesinin doğru olmadığını bildirdi ve Nasır da bu ara Türkiye'ye gelmek düşüncesinden vazgeçti. Menderes bu konuya değinerek ertesi gün şöyle dedi: «Türk - Irak anlaşması Arap Birliğine karşı bir hareket değil, onun esas gayesine hizmet eden bir vesikadır. Dost ve kardeş Mısır'ın teessürünü anlamak bizce hakikaten müşküldür.» (*Cum.*, 21 ve 22. 1. 1955).
30. Adnan Menderes'le Fuat Köprülü resmî görüşmelerde bulunmak için

İtalya'ya gittiler; gezi 3 şubatta sona erdi. Basın, İtalya'nın Balkan Paktına katılmaya davet edileceğini bildirdi (Basın, 30. 1. - 4. 2. 1955, Baban, *Portreler*, 165 *A. T.* 255 Şubat 1955 236-48).

**Şubat** **1955**

**2.** İnönü hükümet'in Orta Doğu siyaset'ni desteklediğini söyledi. (Basın 3. 2. ve nönü, *Muhalefet*, i, 310). Bu, partiler arasında iyi ilişkilerin olduğu bir dönemdi.

**10.** Kasım Gülek, New York'da, Sovyet Rusya aleyhinde çok şiddetli bir nutuk verdi ve bu hükûmetin siyasetini sağlamlaştırdı. Bu sırada Bulganin ve Kruşçev henüz iktidara gelmişlerdi. (*Cum.* 11. 2. 1955). Gülek Amerika'nın başka illerinde ve Kanada'da buna benzer nutuklar verdi.

**14.** Menderes İzmir'de muhalefete karşı dostça tavır takınan bir nutuk verdi. (Basın 15. 2. 1955). Metin Toker (*İsmet Paşa*, i, 55) bu bahar havasının tamamiyle sahte olduğuna işaret etmektedir.

**16.** Meclis, Batı Almanya'nın Nato'ya alınmasını destekliyen bir protokolu onayladı. (Basın 17. 2. 1955; Köprülü'nün nutku, *A. T.* 255, Şubat 1955, 59-62).

**16-28.** Pakistan'a 13 günlük bir resmi ziyaret yapmak için yola çıkan Celâl Bayar Karaşi'ye vardı. Hindistan Başbakanı Nehru Kahire'ye gitti ve Nasır'ın Orta Doğu siyasetini desteklediğini söyledi. (Bayar'ın gezisi *A. T.* 255, Şubat 1955, 200-35).

**18.** Türk-Alman İktisadi Anlaşması Ankara'da imzalandı. (Metin: *A. T.* 255, Şubat 1955, 113-4).

**19.** İnönü, Cumhuriyetçi Millet Partisi Başkanı Osman Bölükbaşı ile bir görüşme yaptı. 20. 2. 1955 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde ikisi arasında gecen şu konuşma nakledildi:

«Paşa: Vaktiyle benim için söylediklerin mi daha sertti, yoksa şimdikiler için söylediklerin mi?

Bölükbaşı: Paşam sizin devriniz de ballı güllü yürütülür gibi değildi, ama iktidar sizin kılıcınızın hakkı idi. Bugünküler ise Hürriyet diye iş başına geldiler. Bu sebeple onlar hakkında daha sert konuştum.»

**24.** Türk-Irak Anlaşması (Bağdat Paktı) imzalandı. (Metin: *A. T.* 255, Şubat 1955, 185-7; *A. T.* bu anlaşmanın diğer bazı cephelerini de Şubat sayısında vermektedir; Ataöv, *Nato*, 132).

**28.** Balkan Paktı ülkelerinin (Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya) dışişleri bakanları toplantısı başladı ve 3 Mart tarihine kadar sürdü (Basın 1-4. 3. 1955; 'Balkan istişarî meclisinin teşkiline mütedair anlaşmanın metni' : *A. T.* 256, Mart 1955, 64-5).

4-6. CHP Meclisi parti içi siyasetini ve Nihat Erim'in Demokratlarla olan ilişkilerini görüşmek için toplandı. Erim'e şiddetle hücum edildi ve partiden atılması için istekler ileri sürüldü; fakat İnönü Erim'i savundu. Partiler arası ilişkiler konusunda CHP, Menderes'in 14 Şubatta İzmir'de söylediklerinden dolayı mutlu idi; fakat gene de bazı yasaların değiştirilmesini istiyordu. (Basın 4-7. 3. 1955).

13. *Turkey: an Economic Appraisal* (New York, 1949) adlı kitabın yazarlarından biri olan Max Thornburg, Türk Hükümetinin danışmanı olarak Türkiye'ye geldi. Yazar kötü ekonomik durumun, kalkınmanın normal bir evresi olduğunu söyledi (*Cum.*, 14. 3. 1955).

17. CHP Istanbul İl Kongresi Spor ve Sergi Sarayında açıldı. Partiler arasındaki bahar havasından dolayı belediye, CHP'nin Kongre için Sergi Sarayını kullanmasına razı olmuştu. Ertesi gün Celâl Bayar H. C. Yalçın'ı affetti (Basın, 18, 19. 3. 1055; İnönü, *Muhalefet*, i, 320-21, Toker, *İsmet Paşa*, i, 57-8).

18. Dış ticaret rejiminde gene değişiklikler yapılacağı söyleniyordu. 18. 3. 1955 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi şöyle yazıyordu: «Yatırıma tahsis edilecek ve sanayide kullanılacak maddelerle zaruri ihtiyaç maddeleri hariç diğer maddelerin ithali katiyen yasak edilecek.»

21. DP İzmir İl Kongresi toplandı. 22 Mart tarihli Cumhuriyet gazetesi bu toplantıyı şöyle haber veriyordu: «İki kuvvetli hizip alkış ve ıslık sesleri arasında saatlerce mücadele ettiler, bir ara daha büyük bir hadiseç çıkacağından korkuldu, neticede yeni idare kurulu iki taraftan seçildi.» Menderes, hâlâ duruma tamamiyle hakim olamamaktaydı!

26. CHP Genel İdare Kurulu Menderes'e bir öğle yemeği verdi. Kendi partisi içinde zorluklarla karşılaşan Menderes için faydalı olan bu bahar havası CHP'nin içinde karışıklıklara yolaçtı (Basın, 27. 3. 1955; Eroğul, *D. P.*, 127; Toker, *İsmet Paşa*, i, 60 ve 64).

31. Lübnan Başbakanı Sami el-Solh, ertesi gün de Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun Türkiye'ye geldiler. Türkiye'nin Orta Doğu siyaseti bakımından önemli sayılan bu ziyaret, 10 nisanda son buldu (Bu tarihlerdeki basına bakınız; *A. T.* 257, Nisan 1955).

Nisan 1955

. 4. Amerika'dan dönen Kasım Gülek bir basın toplantısı yaptı. Gülek, hükümete karşı çok uzlaştırıcı bir tutumda olmakla birlikte gene de iktisadî durumun, politikanın dışında ele alınmasını önerdi (Basın 5. 4. 1955).

14. Irak parlemento delegelerinin Türkiye'ye gelişleri sırasında verilen bir resmi kabulde, İnönü ile Menderes arasında dostça bir görüşme oldu. Hatta Menderes, İnönü'yü evine bıraktı! İnönü ve Gülek, 17 nisanda bir prostat ameliyatı geçiren Bayar'ı hastanede ziyaret ettiler. Bu «bir gün sert, bir gün yumuşak politika»dan dolayı CHP şaşkınlık içindeydi. İnönü 21 nisanda Meclis grubunda eleştirildi (Basın 15-22. 4. 1955; Toker, *İsmet Paşa*, i, 44-6).

15. Köprülü'nün dışişleri Bakanlığı görevini geçici olarak Menderes aldı; oysa bu bakanlığın işlerini aslında Zorlu yürütmekteydi. Menderes ile Köprülü arasında düşünce ayrılıkları olduğu söylenmekteydi (Basın, 16. 4. 1955; Eroğul, *D. P.* 127). Köprülü'nün parti içindeki muhalefet grubuna yakınlık duyduğu da söylentiler arasındaydı.

18-24. Türkiye Bandung Konferansına katıldı. Türk basınında çıkan haberlere göre, Fatih Rüştü Zorlu başkanlığındaki Türk heyetinin başlıca amacı, Pandit Nehru gibi liderlerin oluşturmaya çalıştıkları emperyalizme karşı bir cephenin çabalarını baltalamaktı. Bu tutumu karşısında Türkiye'nin aldığı ödül Amerikan yardımının arttırılmasıydı (*Cum.*, 20. 4. 1955). 29 nisanda dönen Zorlu, basına şu demeci verdi: «Bandung Konferansında, müşterek emniyet sistemlerine mensup memleketlerin noktai nazarı galip gelmiştir. Bu Konferansta nazarı dikkat celbeden diğer bir husus da Türk, Irak, Pakistan, Lübnan, İran ve Libya heyetleri arasında teessüs eden sıkı işbirliği olmuştur.» (*Cum.*, 30. 4. 1955; bu tarihlerdeki basın bakınız; *A. T.* 257, Nisan 1955, 124-61).

21. Kıbrıs için düzenlenen öğrenci mitingi, hemen hemen bir ayaklanmaya dönüştü. (Eroğul, *D. P.* 121-3 ve Basın 22. 4. 1955).

23-24. Menderes, ülkenin iç siyasası ve ekonomik bunalımı üzerinde İnönü ve Bölükbaşı ile birer görüşme yaptı (Basın, 24, 25. 4. 1955).

26. 26 nisan tarihli Basın, Hükümetin bir İktisadî Şûra kuracağını bildirdi. Bu Şûra, Başbakanlığa bağlı ve görevi de danışma niteliğinde olacaktı. Bu hükümetin, ekonomik bunalımın önemini, artık tanımaya başladığının açık bir belirtisi idi.

26. DP'nin Genel İdare Kurulu, haziran ayında yapılması planlanmış olan Genel Kongreyi bir yıl ertelemeyi kararlaştırdı. Erteleme kararı parti içinde hoşnutsuzluk yarattı. Parti ilkelerinin uygulanması istenildi (Basın, 27. 4. 1955).

**Mayıs** **1955**

2. Fethi Çelikbaş'la 10 muhalif Demokrat milletvekili, Meclise Ispat Hakkı önergesini verdiler. Basının, ispat hakkı olmadıkça vekil, yargıç

devlet memuru gibi devlet görevlilerini kuşku altında bırakmakta olduğunu ileri sürdüler. Önerge, Ceza Kanunundan, 481'inci maddenin çıkarılmasını gerektiriyordu (Basın, 3. 5. 1955 ve sonraki günler; Toker, *İsmet Paşa*, i, 64-6, 74 ve sonrası).

3. Atom Enerjisi üzerinde Türk - Amerikan anlaşması Washington'da imzalandı. 4. 5. 1955 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi şöyle yazdı: «Türkiye'ye uranyum ihraç edilecek, bir araştırma reaktörü kurulacak; atom enerjisi memleketimizde istihsal olunacak.» (*A. T.* 258, Mayıs 1955, 64).

4-9. Menderes resmî görüşmelerde bulunmak için Yugoslavya'ya gitti. — Tito Rusya ve Bulgaristan'la ilişkilerini geliştirmeğe başlıyordu ve Kruşçev 26 mayısta Belgrad'ı gitti. Bu durum Yugoslavya'nın Türkiye ve Batı ile olan bağlarını zayıflatıyordu (Basın, 4-10. 5. 1955).

13. Malî ve iktisadî gereksinimleri karşılamak için gerekli krediyi sağlamak amacıyla bir Türk heyeti Amerika'ya hareket etti. Türkiye normal yardımdan başka 300 milyon dolar istiyordu (Basın, 13 ve 14. 5. 1955; bkz., Esat Tekeli, 'Amerika'nın Türkiye'ye ve diğer memleketlere ekonomik yardımları', *Cum.*, 12b 5. 1955).

13. Petrol Kanunu Mecliste değişikliğe uğratılarak, özel ve yabancı sermaye için daha da uygun bir şekle sokuldu. CHP bu değişikliğin lehinde oy verdi; fakat sonradan bu kanunu Demokratların aleyhinde propaganda yaparken kullandı (*Cum.*, 14. 5. 1955).

19. DP Istanbul İl Başkanının istifası, parti içinde anlaşmazlıkların olduğunu ortaya koyuyordu. Üzeyir Avunduk'un başkanlığında Müteşebbis Heyetin kurulmuş olduğu ve İl Kongresinin daimî heyeti seçeceği, 23 Mayıs tarihinde ilân edildi. Fakat 25 Mayısta İl Kongresinin ertelendiği bildirildi (*Zafer*, 20-26. 5. 1955).

21. Meclisin kasım ayında tatile girmesi konusunda Mecliste yapılan tartışmalar, partiler arasındaki bahar havasının sona erdiğini belirliyordu. İnönü ile Menderes arasında tatsız bir tartışma geçti. CHP, hâkim teminatı, seçim kanunu, basın kanunu ve ciddî bir durum alan ekonomik bunalıma değgin CHP tarafından verilen önergelerin görüşülüp kabul edilmesine dek Meclisin çalışmalarına ara vermemesini istedi (Basın 22. 5. 1955. Meclis görüşmeleri için en iyi kaynak *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*'dir; basın da görüşmelerin özetini vermektedir; Toker, *İsmet Paşa*, i, 63 ve 70-73; İnönü, *Muhalefet*, i 323-8; Menderes, *Konuşmalar*, ii, 136-53).

27. 28. 5. 1955 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, Türkiye'nin malî ve ekonomik durumu hakkında Ticaret ve Sanayi Odalarınca çıkarılan raporu haber olarak verdi.

29. Hükümetin ekonomik politikası DP Manisa İl Kongresinde eleştirildi. Suçlamalar özetle şunlardı: 1) ithal malları buhranı; 2) karaborsacılık;

3) plansız iktisadi politika; 4) çözülmeyen orman davası; 5) nüfuz ticareti. (Basın, 30. 5. 1955). Ertesi gün yapılan İzmir İl Kongresinde birtakım başka eleştiriler de ortaya atıldı.

29. CHP içinde de anlaşmazlıklar ortaya çıktı gene Günaltay'ın CHP'den ayrılacağı ve yeni bir parti kuracağı söyleniyordu. Avni Doğan ve Faik Ahmet Barutçu'nun da partiden ayrılacakları söylentiler arasındaydı (*Cum.*, 30. 5-6. 6. 1955).

**Haziran** **1955**

7. Uluslarası Haber Servisi (International News Service)'nin Menderes ile yaptığı görüşme Amerikan basınında yayınlandı, Bu görüşmede Menderes Rusya'ya çatarak soğuk savaştan tamamıyle Rusya'nın sorumlu olduğunu söyledi. Bu sözler şaşırtıcıydı; çünkü bu dönemde Rusya ile Batı arasındaki buzlar çözülmüş uzlaşmaya doğru gidiliyor du; nitekim Batı Almanya Başkanı Konrad Adenauer, Moskova'nın çağrısını kabul etmişti. (Basın 8. 6. 1955).

11. Türkiye'nin Amerika'dan borç istediği 300 milyon dolarlık yardım önerisinin geri çevrilmesi haberi üzerine Başbakan Yardımcısı, Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakanlığının işlerini yürüten Fatin Rüştü Zorlu, Amerika'ya hareket etti. Bu Menderes için yüz kızartıcı bir olaydı. Zorlu, Washington'da yaptığı görüşmelerin ayrıntılı haberini 14 haziranda kabineye bildirdi. Muhalefetin suçlamalarına karşı Menderes'in şöyle dediği bildirildi: «Amerika ile olan ideal iştirakini bir çeşit alışveriş hüviyetinde görüp göstermeğe kimsenin hakkı olmamak lâzımdır.» (Basın, 12-15. 6. 1955; Eroğul, *D. P.* 121).

13. Çalışma Bakanı Hayrettin Erkmen bakanlığının, Türkiye'nin gereksinimlerine uygun bir grev kanunu hazırlamak için araştırmalar yaptığını bildirdi' (Basın, 14. 6. 1955).

15-22. Celâl Bayar resmi bir ziyaret için Lübnan'a gitti. Menderes'in gitmesi beklenmekteydi, fakat ülke içindeki ekonomik durumun ciddiyetinden dolayı, gitmekten vazgeçtiği söylenmekteydi (Basın, 15-23. 6. 1955). Bu söylenti Menderes tarafından yalanlandı.

18. Arjantin'in diktatör başkanı Juan Domingo Peron, askerî bir darbe ile iktidardan düşürüldü. Bu olay Türk basınında ayrıntılarıyle bildirildi ve Peron'un rejimi ile Menderes arasında üstü kapalı biçimde karşılaştırmalar yapıldı.

20. Başbakanlık Dairesinden çıkan bir bildiri «kredi ithalât muamelesinin» durdurulduğunu ilân etti. Birkaç gün önce tahıl spekülasyonunun kontrol altına alınacağına ilişkin bir bildiri yayınlanmıştı. (*Cum.* 18 ve 21. 6. 1955).

23. Toprak dağılımı, köylülerin durumu ve hükümet programı üzerine yazan Yaşar Kemal, «Hükümetin dağıttığı topraklarda köylü gene yarıcılık ediyor; toprak ondan, traktör ağadan» diyordu (*Cum.*, 23. 6. 1955).

23. Hükümetin köylü politikasının feci sosyal ve ekonomik sonuçları üzerinde Yaşar Kemal'in yazdığı yazılar için, bkz, Yaşar Kemal *Bu Diyar Baştan Başa*, Cem Yayınevi, 1971.

23. Hükümet Kıbrıs davasında etkin bir rol oynamaya karar verdi. Bu tutum CHP ve Gençlik örgütlerince desteklendi (Basın, 24, 25. 6. 1955).

26. Irak Kralı Faysal Türkiye'ye geldi. Menderes ile Nuri Said (Irak) ve Eyüp Han (Pakistan'ın Savunma Bakanı) arasında Pakistan'ın Türk - Irak Paktına katılması konusunda görüşmeler devam ediyordu (Basın, 26. 6. 1955 ve sonraki günler). 1 Temmuz'da Pakistan Başbakanı Muhammed Ali, ülkesinin pakta katılacağını bildirdi.

30. İngiltere, Kıbrıs konusunu görüşmek için Türkiye ve Yunanistan'ı bir konferansa davet etti. Türk Hükümeti çağrıyı 2 Temmuz tarihinde kabul etti (Basın, 1 ve 3. 7. 1955).

**Temmuz** **1955**

3. Hükümet bir bildiri yayınlayarak, muhalefete, ülkedeki ekonomik durumu kendi siyasal çıkarları için kullanmaktan sakınmalarını ihtar etti. «Bütün vatanda bir takım suni buhranlar yaratmağa çalışmak millî mevcudiyetimiz aleyhine irtikâp edilmiş iktisadî suikasttır ki bunlar asla müsamaha ile karşılanamaz.» (Basın, 4. 7. 1955). İnönü'nün buna 4 Temmuzda verdiği cevap için bkz. Basın 5. 7. 1955 ve İnönü, *Muhalefet*, i, 330.

6. Hükümet vurgunculuğa karşı şiddetli tedbirler alınacağını, hatta bu konuda millî korunma kanununun uygulanacağını bildirdi (Basın, 7. 7. 1955 ve sonraki günler). 9 temmuz tarihli gazeteler haberi şu başlıkla verdiler. «Muhtekir ve İstifçilere 15 yıl hapis — 12 temmuzda Halk Partililer sorunu ele aldılar. Bir basın konferansında Kasım Gülek, «polis tedbirleri ile iktisadî buhrana çare bulunamaz,» dedi.

11. Türk Hükümeti sert bir nota vererek, Yunanistan'dan, Kıbrıs'la ilgili tahrik ve kışkırtmaların durdurulmasını» istedi. Türkiye, artık Kıbrıs konusuna daha çok önem vermeye başlamıştı (Basın 12, 13. 7. 1955).

15. Max Thornburg raporunu vererek 10 yıl için organize edilmiş bir kalkınma programı düzenlenmesini ve beş kişilik bir koordinasyon heyeti kurulmasını önerdi (Basın, 15. 7.. 1955).

15. Ekonomik baskının etkisiyle, yasaların yasaklamasına rağmen İz-

mir liman işçileri grev yaptılar. Grev yalnız bir gün sürdü (Basın, 16. 7. 1955).

18. 18. 7. 1955 tarihli Basın, Menderes'in ağustos ayında ülke gezisine çıkarak, yurt içinde ve dışındaki olayları vatandaşlara açıklayacağını bildirdi. Ağustos ayında siyasal durum öyle kritik bir havaya bürünmüştür ki Menderes gezisini ertelemek zorunda kaldı.

20. Askerler CHP Isparta İl Kongresini dağıttı (Basın, 21. 7. 1955). 23 temmuz tarihinde Konya İl Kongresinde Kasım Gülek, «Isparta hadisesiyle tarih huzurunda işlenmiş bir suç karşısındayız. Bunun hesabını millet elbet soracaktır. Bu hesabı biz elbet isteyeceğiz.» dedi (Basın 24. 7. 1955). Bu çıkış, partiler arası ilişkileri zedeleyen hesap sorma tehditlerinin ilkiydi.

21. İzmir'de Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu 'İspatçılar' grubuna katıldı ve «Matbuata ispat hakkının tanınmasından yanayım» dedi (*Cum.*, 22. 7. 1955).

25. Yunanistan, Birleşmiş Milletlerden, Kıbrıs konusunu gündemine almasını isteyerek, Kıbrıs'ı uluslararası bir sorun durumuna getirdi (Basın, 26. 7. 1955).

27. Menderes, kabinede değişiklik yaparak, Fuat Köprülü'yü Başbakan Yardımcılığına, Fatin Rüştü Zorlu'yu da Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakanlığına atadı (Basın, 28. 7. 1955).

29. Şemsettin Günaltay ve Nihat Erim yeni bir parti kuracaklarına değgin söylentileri yalanladılar (*Cum.*, 30. 7. 1955). Ayrıca Erim'in, Philadelphia Üniversitesinde (bu adda bir üniversite yok!) ders vereceği ya da Menderes'in kendisini Birleşmiş Milletlere göndereceğine değgin söylentiler de dolaşıyordu. Erim bundan haberi olmadığını söyledi (Basın 4. 8. 1955).

**Ağustos** **1955**

3. Cumhuriyetçi Millet Partisi, muhtar ve belediye seçimlerine katılmamaya karar verdi. CHP de 5 Ağustos tarihinde aynı kararı aldı (4 ve 6. 8. 1955) Bu karar, seçimleri demokrasirin vazgeçilmez bir zorunluluk olarak niteleyen İnönü'nün siyasetine ters düşmekteydi (Toker, *İsmet Paşa*, i, 92, Eroğul *D. P.*, 120).

5. Hayrettin Erkmen, hükümetinin grev hakkı konusundaki tutumuna ilişkin bir başka demeç verdi: «... Grev, esasen bizim öteden beri kabul ettiğimiz bir haktır. Buna hiç bir zaman hayır demedik ve demeyeceğiz. Ama kanun ne zaman çıkar, orasını ben bilmem.» (*Cum.*, 6. 8. 1955)

14. Sinop'ta verdiği bir nutukta hükümetin durumunu küçümsediği için tutuklanarak İstanbul'a getirilen Gülek, daha sonra serbest bırakıldı

(Basın 13-15. 8. 1955; Toker, *İsmet Paşa*, i, 96-7; Eroğul, *D. P.*, 120)

15. Basın, Profesör Feridun Ergin'in (DP Urfa milletvekili) hükümetin. ekonomik siyasetini eleştirmesinden dolayı partiden atıldığını bildirdi. Ergin sürekli ve sistemli olarak usa yatkın bir şekilde hükümeti eleş. tirmekteydi; partiden atılmasına neden olan yazısı şu başlığı taşıyordu: 'Siyasî Hava', *Cum.*, 1.8. 1954 (bkz., Baban, *Portreler*, 164-5; Toker, *İsmet Paşa*, i, 79).

15. Umumî İçtimalar Kanununun değiştirilmesi önerildi. Seçimlerden önce saptanan bir süre hariç olmak üzere, açık hava toplantıları yasaklanacakt. (*Cum.*, 16 ve 20. 8. 1955).

24. Menderes, Kıbrıs'taki Türk toplumunu, mahallî makamlar koruyamazsa Türkiye'nin koruyacağını açıkladı, Kıbrıs'ın statüsünde Türkiye'nin çıkarını zedeleyecek bir değişiklik yapılmasına izin vermeyeceğini ve Adayı İngiliz'lerin elinde bırakmayı tercih ettiğini bildirdi. (Basın 25. 8. 1955).

26. Muhalefet (CHP ve CMP) Kıbrıs sorunu görüşmelerinde hükümeti desteklemeye karar verdi ve partiler arası siyaset bir süre için ertelendi (Basın 27. 8. 1955, Toker, *İsmet Paşa*, i, 103; İnönü, *Muhalefet*, i, 332).

29. Kıbrıs sorunu için Londra Konferansı toplandı. Zorlu başkanlığında. 3 general, Savunma Bakanı Ethem Menderes ve diplomatlardan oluşan bir heyet konferansa katıldı (*Cum.*, 11. 8. 1955 ve 25. 8. 1955).

**Eylül** **1955**

6-7. İzmir'de, Ankara'da, özellikle İstanbul'da geniş halk kitlelerince ayaklanmalar oldu; Kıbrıs sorununda Yunanistan'a karşı Türklerin tepkisini göstermeleri de gerekçe olarak gösterildi. Kamuoyunca bu olay, Yunanistan aleyhinde bir gösteri biçiminde başlamış olabilirdi; fakat Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik bunalım bunu Toker'in sözleriyle «amansız bir servet düşmanlığı»na dönüştürmüştü (Toker, *İsmet Paşa*, i, 105; gene bkz. Baban, *Porteler*, 221-2; Eroğul, *D. P.*, 123-6; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 324-7).

6 Eylül'de İstanbul ve İzmir'de, 9 eylül'de Ankara'da sıkıyönetim ilân edildi. Fahri Belen'in yazdığına göre sıkıyönetim hükümetin muhalefeti daha kolaylıkla kontrolü altına alabilmesi için ilân edilmişti. (Belen, *Demokrasi*, 42-4).

8. Hükümet, «yağmacılığın ve tahrikçiliğin merkezi Beyrut'taki kızıl bir örgütçe hazırlandığı tahmin ediliyor!» gerekçesiyle «Kıbrıs Türktür Cemiyeti»ni kapattı. (*Cum.*, 9. 9. 1955).

10. Namık Gedik İçişleri Bakanlığından istifa etti; yerine bakması için Ethem Menderes atandı (Basın, 11. 9. 1955).

12. Meclis olağanüstü bir toplantı yaparak İstanbul olaylarını görüş Menderes ayaklanmadan, komünistleri suçladı ve güvenlik kuvv lerinin milliyetçi bir gösteri olduğu kanısıyla ayaklanmaları bast mamasını kınadı. Muhalefet sıkıyönetimin kaldırılmasını istedi. fak DP meclis grubu, sıkıyönetimin altı ay sürmesine daha önce kar almıştı (Basın, 13. 9. 1955; İnönü, *Muhalefet*, i, 335-7; Toker, *İsm Paşa*, i, 106 ve sonrası).

15. Kabinede değişiklikler oldu. Devlet Bakanı Osman Kapani görevind çekildi. Ethem Menderes de Savunma Bakanlığından ayrıldı ve Dev bakanlığına getirildi. Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı Fu Köprülü de, vekâleten Savunma Bakanlığına atandı (*Cum.*, 16. 9. 195

19. *Ulus* gazetesi, İnönü'nün «Çetin bir İmtihan» başlıklı yazısını yayı ladığı için kapatıldı (Yazının metni, İnönü, *Muhalefet*, i, 338-4 Basın 20. 9. 1955). İnönü Meclisin toplanmasını istedi; CHP - CM arasında bir işbirliği kurulduğunu açıkladı DP meclis grubunu, sonunda uyanıp hükümeti eleştirerek görevini yerine getirdiği iç tebrik etti.

19-26. Bayar resmi bir ziyaret için İran'a gitti. Bu gezinin başlıca ama İran'ın Orta Doğu Paktıyle ilgilenmesini sağlamaktı. (Basın 19-2 9. 1955).

22. Birleşmiş Milletler, Kıbrıs sorununun gündeme alınma önerisini g çevirdi. Amerika Atina'yı desteklemiyordu ve Kıbrıs'ın gündeme alı masının önüne geçeceklerini söylemişti (*Cum.*, 22 ve 23. 9. 1955).

23. Pakistan resmen Bağdat Paktına katıldı (Basın, 24. 9. 1955).

25-30. Mahallî seçimler yapıldı. CHP ve CMP bu seçimlere katılmadı. C verenlerin sayısı düştü. Kütüğe kayıtlı olan 10. 687. 031 seçmenden 146. 873'ü (% 39. 7) oyunu kullandı ve bunlardan 3.389.167'si DP' oy verdi.

27. Abdül Nasır, Mısır'ın Rusya'dan silah alacağını açıkladı. Batı ülk lerinin Orta Doğudaki tekeline son v.ren bu karar onları endişele dirdi (Basın, 28. 9. 1955).

30. Bankacı Fahrettin Ulaş (İstanbul milletvekili) Devlet Bakanlığı getirildi. 30 Kasım tarihinde Ulaş, Ekonomi ve Ticratet Bakanlığı atanmış ve 7 Mayıs 1956 tarihinde kadar bu mevkide kalmıştı. — E hem Menderes İçişleri Bakanlığına getirildi (Basın 1. 10. 1955).

**Ekim** **1955**

6-14. Fuat Köprülü başkanlığında DP Genel İdare Kurulu toplandı. Isp hakkı sorunu görüşüldü. Karaosmanoğlu ve Çelikbaş bu hakkın tanı masını ileri süren önerilerde bulundular. Ispatçılar, Menderes grubur

karşı bir muhalefet grubunu harekete geçirmeğe ve Menderes'i gelecek kongrede yenilgiye uğratmaya çalışıyorlardı (bu tarihlerdeki Basın bkz.).

11. Dr. Mükerrem Sarol Devlet Bakanlığından çekildi. Bu beklenmedik bir olaydı. Bazı kimseler bunun Menderes'in parti içindeki muhalefeti susturmak amacıyle verilmiş bir ödün olduğunu ileri sürdüler. Sarol ise kendisini parti işlerine adayacağını söyledi (Basın, 12. 10. 1955).

12. DP'den on milletvekili istifa etti. Dokuz milletvekilinin ispat hakkı üzerindeki önerileri parti tarafından reddedilince milletvekilleri partiden atıldı. Bu, gazetecilere yayınladıkları haberler dolayısıyle haklarında dava açılması halinde haber konusu iddiayı ispat etme hakkını vermeyi ve ispatın davalının durumunu etkilemesini öngörüyordu. Bu milletvekilleri toptan '19'lar' diye biliniyorlardı. İstifa eden on milletvekili şunlardı: Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, Dr. İbrahim Öktem, Raif Aybar, Şeref Kâmil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Turan Güneş, Mustafa Ekinci ve Kasım Küfrevî, partiden çıkarılan dokuz kişi ise şunlardı: Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu. Ekrem Hayri Üstündağ, Safaettin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Behçet Kayaalp, Ziyyat Ebüzziya, Mustafa Timur ve Sabâhaddin Çıracıoğlu (Basın, 12-16. 10. 1955; Baban, *Portreler*, 387 ve sonrası; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 327; Eroğul, *D. P.*, 127-8). En seçkin konuşmacıların partiden kopmasıyle, kongrede muhalif grubun durumu zayıflamıştı.

15-18. DP Kongresi Ankara'da toplandı. 19'lar Menderes'e kuvvet gösterisi yapmak için Kongreye katılmadı. Menderes rakiplerinin aleyhinde konuştu. 16 Ekimde tekrar parti Genel Başkanlığına seçildi. Kongrede aynı zamanda Menderes'in adamlarından oluşan bir genel idare kurulu seçildi. Böylece bu kongre Menderes için bir zafer oldu.

18 ekim tarihinde kapanış nutkunda Menderes, seçildiği partiden ayrılıp karşı partiye geçen bir milletvekilinin görevine son vermek için bir kanun tasarısı hazırlanmasına değgin bir önergenin, Kongrece onaylandığını bildirdi. Bu tutumun 19'ları hedef aldığı açıktı (bkz., Basın 15-19. 10. 1955; Baban, *Portreler*, 183-4; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 328; Eroğul, *D. P.* 128).

22. DP'de ülke ölçüsünde tensikat yapılmaya başlandı En az 20 ilin örgütünde değişiklik ve yenilikler yapılacağı bildirildi. Bu iller şunlardı: Diyarbakır, Urfa, Elâzığ, Manisa, Burdur, Adana, Mersin, Edirne, Tekirdağ, Kırıklareli, Istanbul, İzmir, Bursa ve Kocaeli (*Cum.*, 23.10.1955).

23. Genel Nüfus sayımı sonunda nüfus 24.109.641 olarak saptandı, 1950'den bu yana artış 3. 162.453'tü. Bu artışın en çok endişe yaratan yönü kırsal bölgelerden kentlere yapılan göçlerdi. Istanbul'un nüfusu 1.5 milyon olmuştu; Ankara'nın nüfusu son 5 yılda % 50 oranında artmıştı.

30. Menderes iktidarına karşı DP meclis grubu içindeki muhalefet sürüp gitmekteydi. Grup içindeki Meclis Başkanlığı seçiminde muhalifler, Refik Koraltan'a karşı General Fahri Belen'i aday gösterdiler ve Belen 142, Koraltan 198 oy aldı. Muhalifler, Menderes'in adamı Tevfik İleri'nin karşısında Burhaneddin Onat'ın Meclis Grubu Başkanlığına seçilmesini başardılar. (Basın 31. 10. 1955, özellikle bkz., Nadir Nadi, 'Bravo Grupa' *Cum.* 1. 11. 1955).

Kasım 1955

1. Bayar Meclisin yeni dönemini açış konuşmasında Türk lirasının devalüasyona tâbi tutulacağını bildirdi. Bu nutuk, hükümetin ve iktidar partisinin içinde bulunduğu çıkmazları ortaya koyan bir tondaydı. (Nutkun metni için bkz., Öztürk, *Cumhurbaşkanları*, 581-616 ve basın 2. 11. 1955).

2-8. Bayar resmî bir ziyaret için Ürdün'e gitti. Ürdün basını Ürdün'ün Bağdat Paktına katılma olasılığından söz etti (Basın 3-9. 11. 1955).

13. Belediye seçimleri yapıldı. CHP seçime girmedi. Seçimlere katılmamakla CHP'nin yanlış bir karar vermiş olduğu görüldü. Gerçi sonuçta kazanmış oldukları halde seçim, DP hesabına, belki de ilk zayıflama belirtisiydi. 8 ilde (Diyarbakır, Muğla Kırşehir, Burdur, Sıvas, Muş, Siirt ve Çorum) bağımsız adaylar; 2 ilde (Edirne ve Maraş) Köylü Partisi kazandı. 20 ilde (Ankara, Seyhan, Samsun, Hatay, Giresun, Erzurum, Antalya, Çanakkale, Balıkesir, Kars, Trabzon, Afyon, İzmit, Uşak, Mersin, Zonguldak, Kayseri, Konya, İzmir ve Manisa) bağımsız adaylarla, DP adayları üyelikleri paylaştılar. Bağımsızların girmedikleri yerlerde seçim oranları çok düşük oldu. Doğu illerindeki kimi gözlemciler, sonuçlara bakarak, CHP'nin seçimlere girmemekle büyük bir yanılgıya düştüğünü ileri sürdüler (*Cum.*, 14. 11. 1955; Eroğul, *D. P.*, 120).

18. Şekip İnal (Hatay milletvekili) DP'den ayrıldı ve 19 bağımsıza katıldı. İnal bu konuda şu demeci verdi: «Seçimlerdeki hadiseler bana Partinin 10 sene evveline rücu ettiğini ve demokrasi mefhumu ile hiç bir alâkası kalmadığını gösterdi.» (*Cum.* 19. 11. 1955). DP'den daha birçok ayrılanlar da oldu.

19. '19'lar' bir basın toplantısı yaparak Hürriyet Partisi adında bir parti kuracaklarını bildirdiler (Basın, 20. 11. 1955).

20-24. Bağdat Paktı Konseyi toplantısına katılmak üzere Menderes Bağdat'a gitti. 24 kasımda İstanbul'a dönen Menderes, 27 kasımda karayoluyle Ankara'ya döndü.

22. DP Meclis Grubu toplandı. Bu toplantıda hükümet politikası sert bir

dille eleştirildi. Menderes kritik bir durumdaydı, iktidarının sürüp sürmeyeceği üzerinde ciddî kuşkular uyanmıştı (Basın, 23. 11. 1955, Eroğul, *D. P.* 130, Yalman, *Gördüklerim*, IV, 329-30; Ağaoğlu, *Menderes*, 119). Menderes, yurt dışındaki gezisinden dönünce durumun ciddiyetini iyice anladı; arkadaşları ile görüştükten sonra 29 kasımda Meclis grubunun önüne çıkmaya karar verdi.

29. Menderes gruba geldiğinde yoğun bir eleştiri saldırısiyle karşılaştı. Kimi bakanların istifa etmelerini haykırıyorlardı grupta. Menderes kendisini istifaya hazırlamıştı; fakat Mükerrem Sarol, Menderes'e grubun önüne çıkıp, salt kendisi için güvenoyu istemesini, gerekiyorsa kabinenin diğer bakanlarını feda etmesini önerdi. Sarol formülü olarak nitelenen bu formülü Menderes uyguladı. Grup güvenoyu verince Menderes yerinde kaldı (Basın 30. 11. 1955; Erer, 10 *Yıl*, 260 ve 22. 11. 1955 deki kaynaklar).

## Aralık 1955

1. Cumhurbaşkanı Bayar, Menderes'ten yeni bir kabine kurmasını istedi. (Basın 2. 2. 1955).
2. Mükerrem Sarol, «partide nifak çıkarıcı, tesanüdü bozucu hareketlerde bulunmakla itham» edilerek haysiyet divanına verildi (*Cum.*, 3. 12. 1955). Bu dolaylı yoldan, bir bakıma, Menderes'e saldırmak demekti. Menderes arkadaşına yardım edecek güçte değildi. Sarol, geçici olarak, 15 aralığa kadar partiden uzaklaştırıldı.
5. Bayar, Demokrat Parti milletvekillerine bir yemek şöleni verdi. Şölende meclis grubunun önerileri kendisine bildirildi. Öneriler şunlardı: «anayasanın değiştirilmesi ve çift meclis sisteminin hemen kabulü; 1950'den buyana çıkarılmış olan anti-demokratik yasaların ne yapıp yapıp kaldırılması; belediye seçimlerinde saptanan haksızlıkların giderilmesi için seçim kanununda değişiklikler yapılması; hayat pahalılığı ile mücadele, bazı maddelerin yokluğu yüzünden çekilen sıkıntının giderilmesi; eski bakanlarla ilgili olarak yürütülmesi kararlaştırılan soruşturmanın süratle yapılarak sonucun halka bildirilmesi; gazetecilere ispat hakkının verilmesi ve üniversitelere özerkliğin verilmesi» (*Cum.*, 6. 12. 1955).
7. «Millî Bir Hükümete İhtiyaç Var» başlıklı bir yazı ile, 7. 12. 1955 tarihli *Ulus* gazetesi, koalisyon hükümetinin kurulmasını ileri sürdü. Sadık Aldoğan koalisyon hükümetinin kurulmasını 2 aralık tarihinde istemişti (*Cum.*, 3. 12. 1955).
8. IV'üncü Menderes kabinesi açıklandı.
*Başbakan:* Adnan Menderes (İstanbul); *Devlet Bak.:* Mehmet Cemil

Bengü (Ordu), Fahrettin Ulaş (İstanbul) 30. 9. 1955; *Devlet Bak.:* Şemi Ergin (Manisa), F. Rüştü Zorlu (Çanakkale) 28. 7. 1957; *Devlet Bak.:* Emin Kalafat (Çanakkale); *Devlet Bak.:* Celâl Yardımcı (Ağrı); *Adalet Bak.:* Hüseyin Avni Göktürk (Niğde); *Milli Savunma Bak.:* Adnan Menderes (İstanbul) Şemi Ergin (Devlet Bak.) 28. 7. 1957; *İçişleri Bak.:* Ethem Menderes (Aydın), Namık Gedik (Aydın) 24. 12. 1956; *Dışişleri Bak.:* Fuat Köprülü (İstanbul); *Maliye Bak.:* Nedim Ökmen (Maraş), Hasan Polatkan (Eskişehir) 3. 12. 1956; *Milli Eğitim Bak.:* Ahmet Özel (Sıvas), Tevfik İleri (Samsun) 12. 4. 1957; *Bayındırlık Bak.:* Muammer Çavuşoğlu (İzmir), Ethem Menderes (İçişleri Bak.) 12. 10. 1956; *Ekonomi ve Tic. Bak.:* Fahrettin Ulaş (Istanbul), Zeyyat Mandalinci (Muğla) 7. 5. 1956; Abdullah Aker (İzmir) 30. 11. 1956; *Sağlık ve Sosyal Yard. Bak.:* Nafiz Körez (Manisa); *Gümrük ve Tekel Bak.:* Hadi Hüsman (İstanbul); *Tarım Bak.:* Esat Budakoğlu (Balıkesir); *Ulaştırma Bak.:* Arif Demirer (Afyonkarahisar); *Çalışma Bak.:* Mümtaz Tarhan (Ankara *İşletmeler Bak.:* Samet Ağaoğlu (Manisa); *Sanayi Bak.:* Samet Ağaoğlu (Manisa) 2. 9. 1957 (Öztürk, *Hükümetler*, 427-8; Basın 9 ve 10. 12. 1955).

13. Menderes, hükümetin programını Meclis Grubuna sundu. Muammer Alkanat ve diğer bazı kimseler tarafından şiddetle eleştirildi. Hükümet Programı güvenoyunu ele aldı; fakat aleyhte oy verenler de vardı (Basın, 14, 15. 12. 1955).

14. Program Mecliste okundu: 398 lehte, 58 karşı oyla, hükümet güvenoyu aldı. Bu programda Menderes hayli radikal reformların yapılacağına söz veriyordu. Buna İnönü şöyle cevap verdi: «Bu onların programı mı, yoksa bizim isteklerimizin listesi mi?» (Toker, *İsmet Paşa*, i, 146; programın metni için bkz., Öztürk, *Hükümetler*, 429-61; Basın 15. 12. 1955; Eroğul, *D. P.*, 132-3. İnönü'nün eleştirisi için bkz. İnönü, *Muhalefet*, i, 342-58).

17. DP'den ayrılanlar oldu. Dr. Yusuf Azizoğlu (Diyarbakır) 17 aralıkta, Muammer Alakant (Manisa) ve Hasan Kangal (Tokat) 19 aralıkta, Emrullah Nutku, Profesör Muhlis Ete ve Asım Onur ise 14 aralıkta ayrıldılar.

17. Kabine, programını uygulayıcı tedbir olarak önemli beş karar aldı. Bunlardan en önemlisi Ankara ve İzmir'deki sıkıyönetimin kaldırılmasıydı (Basın, 18. 12. 1955).

20. Hürriyet Partisinin kuruluşu resmen açıklandı. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu Genel Başkanlığa seçildi. Partinin programı 19 Aralık tarihinde basında yayınlanmıştı. (Basın 19, 20. 12. 1955; Tökin, *Siyasi Partiler*, 89-90; Baban, *Portreler*, 388-91).

24. Nihat Erim parti disiplinini bozmak suçuyla CHP haysiyet divanına verildi. Erim inceleme sonunda suçsuz bulundu (Basın, 25 12. 1955).

**31.** İnönü'nün Yeni Yıl mesajı, vatandaşların, özellikle muhalefetin ülkenin içerisinde bulunduğu genel durumla ilgili duygularını dile getiriyordu. Bu nedenle bu mesaj anılmağa değer: «1955 yılı dış güvenlik bakımından, gerginlik, Cenevre'den ruhsal bakımdan umut doğması, sinirlerin yeniden gerilmesi evreleri ile kapanıyor. Burada dikkati çeken nokta, dünya barışında birinci derecede sorumlu olanların barış içinde yaşamak umudunda direnmeleridir. Her ulus, kendini aldatmaksızın barış için yapıcı olmak görevini duymaktadır.
İç politikamız demokratik rejim bakımından en güç senesini geçirdi. Umutsuz dönemlerden sonra aydınlığa çıktık. Bu aydınlık demokratik rejimi kesin olarak yerleşmeye götürecek bir ışık olabilir. Bunun güvencesi, baskılar içinden silkinerek kalkan gazeteci, hoca, seçmen, milletvekili vatandaşın kararıdır. En güç sene en umutlu günlerde bitti. 1956 senesini sevgi ile karşılıyorum. Bütün vatandaşlarıma huzur ve saadet dilerim.» (Basın 1. 1. 1956 ve İnönü, *Muhalefet*, i, 359).

**Ocak** **1956**

**5.** Yeni yılın başlangıcında Menderes gene saldırılarına girişti; çeşitli toplantılarda halka seslenerek eski durumunu kazanmaya çılışıyor, muhalefete, basın ve üniversitelere çatıyordu. Antalya İplik ve Dokuma fabrikasının 5 ocak tarihindeki temel atma töreninde Menderes'in yaptığı konuşmaya, (Basın 6. 1. 1956) ya da 7 ocak tarihinde Bayar ve Menderes'in Konya ve Akşehir'deki konuşmalarına bkz. (Basın 8. 1. 1956).

**10.** DP meclis grubu üyeleri Menderes'in 6/7 Eylül olaylarındaki rolü hakkında soruşturma açılmasını önerdiler. Ateşli ve gürültlü bir tartışmanın sonunda önerge reddedildi (Basın, 11. 1. 1956).

**11.** Meclis, suiistimal ve nüfuz ticareti suçlamalarıyle Sıtkı Yırcalı, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan hakkında soruşturma açılmasına karar verdi (Basın, 12. 1. 1956). Soruşturma komitesi 20 haziran tarihinde bu bakanların suçsuz olduklarını saptadı (Basın, 21. 6. 1956).

**12.** İstanbul polisi gözyaşartıcı bomba kullandı (*Cum.*, 13. 1. 1956).

**18.** 18 Ocak tarihli basın, Başbakan Eisenhower'in iktisadî işler danışmanı Mr. Clarence Randall'ı, ekonomik durumu görüşmek üzere Türkiye'ye yollayacağını haber verdi. Bu, hükümetin fiyat artışlarıyle savaşmaya çalıştığı bir dönemdi.

**23.** Ankara Fikir Kulübü bir konferans düzenleyerek ülkedeki sosyo-ekonomik ve siyasal durumu tartıştı ve eleştirdi. Ahmet Şükrü Esmer, Yavuz Abadan, Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın ve Muammer Aksoy gibi üniversite öğretim üyeleri bu konferansa katıldı (Basın, 24. 1. 1956).

23. Ertesi gün Meclis Grubunda Menderes, muhalefetin üniversite ve basın ile birlikte iktidara karşı cephe aldıklarını belirten konuşmasını şöyle bitirdi: «İstersek bugün çanlarına ot tıkayabiliriz.» (*Cum.*, 25. 1. 1956).

25. Üniversitelerin özerkliği sorunu bütçe komisyonunda görüşüldü. Demokratlar «Üniversiteleri artık siyasal partilerin uşaklığından kurtarmak lâzım geldi» dediler. (Basın. 27. 1. 1956). 26 Şubat tarihinde bu sözler mecliste eğitim bütçesi görüşülürken yinelendi.

29. Menderes, Anadolu Ajansına verdiği bir demeçte, malî ve iktisadî durum için alınacak yeni tedbirlerin istikrarı sağlayacağını söyledi. (Basın 30. 1. 1956).

**Şubat** **1956**

1. Basın, Amerikan yardımının gerektiği şekilde kulanılıp kullanılmadığını denetlemek için, Türk hükümetinin malî ve iktisadî siyasetini incelemek üzere, Amerikan Hükümetince gönderilen Randall heyetinin Türkiye'ye geldiğini bildirdi. Yardım, yerinde kullanılmıyorsa, Amerikan Hükümeti daha fazla yardım yapmadan önce bazı koşullar ileri sürecekti. (*Cum.*, 2.2.1956). Randall heyeti konusu basında ayrıntılarıyle tartışıldı.

5. CHP meclisi toplantısından (1-5 Şubat) sonra parti; hükümetin iktisadî politikasının plandan yoksun oluşunu eleştiren bir bildiri yayınladı. (Amerikalılar da aynı görüşteydi: Bildiri şöyle son buluyordu: «Amerikalılardan yardım istemeden önce evimizin içini düzene sokalım.» (Basın, 6. 2. 1956; Toker, *İsmet Paşa*, i, 157; Eroğul, *D. P.* 133-5). Bu bildiri, iktidar partisini hem zor duruma düşürdü hem de kızdırdı.

6. Bütçe Komisyonunda, Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan, hükümetin işçilere neden grev hakkı vermediğine değgin bir başka gerekçeyi öne sürdü: Sendikaların malî yönden ve örgütlenme bakımından yeterince güçlü olmadıklarını; bu nedenle grev hakkının işçileri zarara uğratacağını söyledi (*Cum.*, 7. 2. 1956). Sendikalar doğal olarak bu görüşü protesto ettiler.

10. Menderes CHP'ye sert bir dille saldırdı. Bir sözlü soruya cevap veriken konuyu, Amerika'dan istenen krediye getiren Menderes, CHP'ni komünistlik, vatanı dışarıya jurnallamak ve Ulusal çıkarlara kastetmek sokmakla suçladı (Basın, 11. 2. 1956).

15. Muhalefet partileri (CHP, CMP ve HP) işbirliği yapmak için gayri resmî görüşmeler yapmaya başladılar (Basın, 16. 2. 1956 ve sonraki günler).

17. İnönü, İstanbul İşçi Sendikaları Birliğini ziyaret ederek, «Grev hakkı geç kalmış sorunlarımızdan biridir» dedi. İşçilerin isteklerini yerine getirmek için partisinin çaba göstereceğini bildirdi. (Basın, 18. 2. 1956;

İnönü, *Muhalefet*, i, 361-2 ve 28 Şubat tarihinde Mecliste, grev hakkı üzerinde yaptığı konuşma, 368-70).

25. Fuat Köprülü, Kıbrıs konusu üzerinde Mecliste bir konuşma yaptı. Bu, Türkiye'nin müttefik Yunanistan'a hükümet çapında yaptığı ilk saldırıydı. Köprülü, Adanın Türkiye'den başka hiç bir kimseye verilemeyeceğini söyledi. Hikmet Bayur, Adanın bölünmesi önerisinde bulundu (Basın 26. 2. 1956).

29. İstanbul'da sıkıyönetim 3 ay uzatıldı. Bu, muhalefetçe eleştirildi (Basın, 1. 3. 1956).

Mart 1956

2. Aydın ve Söke'de işçiler greve gittiler; işçiler ücret konusundan dolayı toplu halde işlerini bıraktılar (Basın, 3. 3. 1956). 11 Mart tarihinde Mümtaz Tarhan, yıl sonu gelmeden grev tasarısını Meclise vereceğini bildirdi.

6. Kabine, Türk sermayesine ayrılan alanlarda yabancı sermayenin kullanılmasına izin vermeğe karar verdi. Bu alanlar içinde meyve konserveciliği, optik cam ve plastik sanayii ve bazı bu tip küçük sanayiler yer alıyordu (*AR*, 6. 3. 1956, *SWB* IV/656, 20).

6. Ordu ilindeki DP örgütü dağıldı. Diğer DP örgütlerinde DP'yi tutanlarla Hürriyet Partisi'nden yana olanlar arasında çekişmeler başladı, bu durum özellikle Ege bölgesinde yaygındı. (Basın 7 ve 9. 3. 1956).

9. İngiliz Hükümeti Baş Piskopos Makarios'u sürgüne yolladı (Basın, 10. 3. 1956).

11-13. İngiliz Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd resmî görüşmeler için Ankara'ya geldi. İngiltere'nin Orta Doğudaki durumu zayıflıyordu; örneğin Ürdün askerî kuvvetlerinin komutanlığını yapan General Glubb Paşa, 2 mart tarihinde Ürdün'den çıkarılmıştı. Lloyd, Türkiye'nin Kıbrıs'a karşı ilgi göstermesinde her bakımdan haklı olduğunu kabul ediyordu. Lloyd 13 martta İsrail'e hareket etti (Basın, 11-13. 3. 1956).

16. Sovyet Rusya, 1921 yılında imzalanan Türk - Sovyet Dostluk Andlaşmasının 35'inci yıldönümünü fırsat bilerek Türkiye ile ilişkilerini iyileştirmeğe çalıştı. Rus basını Menderes'in Moskova'ya çağrıldığını ve Bayar ile Başkan Voroşilov arasında mesaj alıp verildiğini bildirdi (Basın, 17 ve 20. 3. 1956).

18-25. Menderes resmî bir ziyaret için Pakistan'a gitti.

20. Amerikalı iktisatçı Max Thornburg, Başbakanın özel konuğu olarak Türkiye'ye geldi. 23 martta bir basın toplantısı yapan Thornburg, Amerika'nın Türkiye'ye daha fazla yardım yapmasının kendi lehinde olacağını söyledi (*Cum.*, 24. 3. 1956).

29. Fuat Köprülü'nün, Bağdat Paktı ve Orta Doğu, Kıbrıs, Rusların Türkiye'ye yanaşma girişimleri, Filistin sorunu ve Balkan Paktına değinen dış siyasayla ilgili demeci basında yayınlandı. DP organı *Zafer* gazetesi 30. 3. 1956 tarihindeki sayısında, Rusya'nın barış saldırısıyle Türkiye'yi aldatamayacağını; Türkiye'nin iki blok arasındaki siyaset dengesini izlediğini ve sratejik jeopolitik durumunun gücünü iki taraf arasında siyasal bir şantaj aracı yapmaya niyetli olmadığını bildirdi.

## Nisan 1956

3. Turgutlu'da yaptığı bir konuşmada F. L. Karaosmanoğlu, Menderes'in 1950'den bu yana, DP'yi nasıl kendi kuvveti altında yürüttüğünü açıkladı (Basın, 4. 4. 1956).

3-6. Batı Almanya'nın Orta Doğu siyasetini görüşmek üzere Alman diplomatları İstanbul'da bir basın toplantısı yaptı. (Basın, 2-7. 4. 1956).

5. Ticaret Bakanı Fahrettin Ulaş, yabancı borçlar konusunda Menderes ile aralarındaki görüş ayrılığı nedeniyle görevinden çekildi (*Cum.*, 6 ve 8. 4. 1956). 14 nisanda Hadi Hüsman vekâleten bu göreve getirildi.

6-8. CHP Meclis grubu toplandı ve diğer muhalefet partileriyle işbirliği yapılması için bir bildiri yayınlandı (Basın, 7-9. 4. 1956; Toker, *İsmet Paşa*, i, 158-9).

11. Rusya Türkiye'ye ekonomik yardım yapmak için resmen bir öneride bulundu. Daha önce Ruslar, Ticaret Odaları Birliği Başkanı ve İş Bankası Genel Müdürü Üzeyir Avunduk'la ilişki kurarak kendisini Rusya'ya davet etmişlerdi. Rusya'nın, özel sektör kanalıyle yardım yapmaya istekli olduğu söylenmekteydi (*Cum.*, 6 ve 12. 4. 1956).

16-19. Tahran'da toplanan Bağdat Paktına Menderes ve Köprülü de katıldı. Bu toplantıda, Mısır ve Rusya'ya saldırılarda bulunuldu. Amerika, Bağdat Paktının ekonomik komitesine girdi; Amerika'nın, Bağdat Paktının ön kapısından değil de neden arka kapısından girdiği soruluyordu. — Aynı gün Rusya *Cominform* adı altındaki uluslararası komünist örgütünü dağıttı (Basın, 14-20. 4. 1956).

20. Adalet Komisyonu ispat hakkını reddetti (Basın, 21. 4. 1956).

28-29. İşçi Sendikaları Birliğinin Kongresi toplandı. İşçiler grev hakkı istediklerini ileri sürürek, «Grevsiz sendikalar cereyansız ampul gibidir» dediler. İşçiler aynı zamanda sürekli fiyat artışlarını da protesto ettiler (Basın, 29-30. 4. 1956). Kasım Gülek de bu kongrede hazır bulundu; bu jest, CHP'nin işçilere kur yaptığını gösteriyordu.

2. *Cumhuriyet* gazetesi fiyat artışlarının bir incelemesini yayınladı. 1950 = 100 olarak alındığında, İstanbul'da gıda maddeleri indeksi mart 1955 için 168.1, Ankara'da ise 179.9'du. Mart 1956'da bu sayı İstanbul için 237.9'a Ankara'da da 258'2'ye çıkmıştı. Genel hayat pahalılığı indeksi mart 1955'te 174.6 (İstanbul) ve 175.8 (Ankara) idi. Mart 1956'da bu sayılar 228.8 (İstanbul) ve 232.7'ye (Ankara) yükselmişti.

2. Nihat Erim, CHP içinde etkin bir rol oynamaya başladı. İnönü ile arasının düzelmiş olduğu ve seçim bölgesi olan Kocaeli'deki durumunu düzeltmeğe çalışacağı söyleniyordu (*Cum.*, 3. 5. 1956).

3. Menderes 3 yargıcı emekliye ayırdı; bu tutumu Meclise 14 aralıkta sunduğu programın içerisinde de belirlenmişti (Basın 4. 5. 1956; Eroğul, *D. P.* 135; Turhan Feyzioğlu 'Adalete Vurulan Darbe' *Forum* 15. 5. 1956 aynı zamanda Feyzioğlu'nun şu kitabında, Demokrasi ve *Diktatörlüğe Dair*, İst. 1957, 159-67).

7. Bir işadamı olan Zeyyat Mandalinci Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına atandı. (Basın 8. 5. 1956).

9. Fuat Köprülü'nün oğlu Orhan Köprülü'nün, İstanbul DP. İl başkanlığından istifa ettiğine değgin söylentiler çıktı (*Cum.*, 10. 5. 1956). Aynı zamanda, Menderes ile Fuat Köprülü arasında görüş ayrılıklarının bulunduğuna değgin söylentiler de vardı (*Cum.* 29. 5. 1956).

15. İran Şahı ve Kraliçe Süreyya, 15 gün kalmak üzere Türkiye'ye geldiler. (Basın 15. 5. 1956 ve sonraki günler).

18. Meclis, 7 mayıstan beri görüşülmekte olan Millî Koruma Kanunu Tasarısının değiştirilmesine karar verdi. Tasarı 6 haziran tarihinde kanunlaştı. Bu kanun malların dağıtımı ve fiyatların kontrolünde hükümete geniş yetki veriyordu (Basın, 19. 5. 1956).

21. F. L. Karaosmanoğlu muhalefet partileri arasındaki ilişkilere değgin verdiği bir demeçte, CHP'nin küçük partileri yutma korkusundan söz etti. «HP, hiç bir partinin peyki değildir» dedi ve «CHP ile Türkiye ve dünya sorunlarında ayrı ayrı görüşleri bulunduğunu, yalnız demokrasinin gerçekleşmesi için işbirliği yapıldığını» belirtti (*Cum.*, 22. 5, 1956).

21-24. CHP XII'nci Genel Kurultayı Ankara'da toplandı. Parti iktidara gelirse anayasada demokrasi doğrultusunda değişiklikler yapacağına söz verdi. İnönü'nün parti içindeki durumu güçlenmiş, Gülek'in durumu ise, Genel İdare Kuruluna rakiplerinin seçilmesiyle zayıflamaya başlamıştı (İnönü'nün kurultayda yaptığı konuşmalar, *Muhalefet*, i, 398-94, 395-400, 401-4; Basın 21-25. 5. 1956; Giritlioğlu, *CHP*, i, 386-8).

22. Profesör Turhan Feyzioğlu Siyasal Bilgiler Fakültesinde Prof. Bedri Gürsoy'un yerine dekan seçildi (Basın, 23. 5. 1956).

29. DP meclis grubu «gazeteciliği ve gazeteleri, gazete haberlerini, yorumları sınırlayan, tekzip haklarını genişleten yeni bir tasarı»yı kabul etti. Konunun görüşülmesi sırasında sert tartışmalar ve eleştiriler oldu. Ilımlı bir parti üyesi olan Burhanettin Onat grup başkanlığından istifa etti (Basın, 30. 5. ve 1. 6. 1956; bkz., Cihat Baban, 'DP Grubunun Kararları ile Mutabakat Halinde Değiliz', *Tercüman*, 1. 6. 1956 ve Baban, *Portreler*, 204-8).

**Haziran** **1956**

5. Namık Gedik 152 oyla Grup Başkanı seçildi; Gedik, Rüknettin Nasuhioğlu'nu 90 oyla, Osman Kapani'yi 18 oyla yenmişti. Gedik, Menderes'in adamı olarak bilinmekteydi. — Grup, ara seçimleri bir yıl erteleme kararını aldı (Basın, 6. 6. 1956).
6. Dokuz aydır süregelen Sıkıyönetim kaldırıldı (Basın 7. 6. 1956).
7. Basın kanunu değiştirildi; bu, aydınlar arasında geniş tepki yarattı. (İnönü'nün bu değişikliğin aleyhinde verdiği nutuk için bkz., *Muhalefet*, i, 407-9; Cihat Baban (kendisi hâlâ Demokratken) aleyhte oy vererek parti disiplinine aykırı hareket etti. Baban'ın yazısına bkz., 'Yazık oldu', *Portreler*, 212-3; Basın 8. 6. 1956).
12. Hükümet 12 yargıcı daha emekliye ayırdı. CHP, 20 haziranda bu konunun görüşülmesi için bir gensoru önergesi verdi; fakat bu önerge 4 temmuz tarihinde DP çoğunluğunun oyu ile reddedildi. (Basın 13. 5, 21. 6. ve 5. 7. 1956).
14. Kasım Gülek'e, «Büyük Millet Meclisinin manevi şahsiyetini tahkir ettiği iddiasıyle» bir yıl hapis cezası verildi (Basın 15. 6. 1956).
19. Turhan Güneş (HP Kocaeli milletvekili), Mecliste, Aydın Yalçın'ın profesörlüğe terfii konusunu ortaya attı. Hükümetin sert bir eleştiricisi olan Yalçın siyasal nedenlerle terfi ettirilmiyordu (Basın, 20. 6. 1956).
19. Başbakanla aralarında dış siyaset konusunda görüş ayrılıkları nedeni ile Fuat Köprülü, Dışişleri Bakanlığından çekildi (*Cum.*, 20 ve 21. 6. 1956).
27. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun değiştirilmesi Mecliste kabul edildi. Bu yeni kanuna göre siyasal partiler toplantı yapmak için izin almak zorundaydılar. Bu toplantılar, resmî kişilerin gözlemciliği altında yapılabilecekti. (Basın 28. 6. 1956; Eroğul, *D. P.*, 138; İnönü'nün bu kanuna protestosu, *Muhalefet*, i, 441-12).
29. Muhalefet partileri, Meclisi boykot etmeye ve ortak bir siyasa üzerinde birleşmek için görüşmeler yapmaya karar aldılar Bu partiler 11 temomuz tarihinde Meclise döndüler. Bu konuda Menderes'in, «Tıpış

tıpış döndüler» dediği söylenmektedir. (*Cum.* 30. 6. 1956 ve 12. 7. 1956).

**Temmuz** **1956**

**2.** «Hükümetin manevî şahsiyetini tahkir etmek» iddiasıyle CHP'den dört milletvekilinin (Sırrı Atalay, İbrahim Us, Osman Alışıroğlu ve Kâmil Kırıkoğlu) dokunulmazlığı kaldırıldı (*Cum.*, 3 ve 8. 7. 1956).

**7.** İngiltere, Kıbrıs için yeni bir plan hazırlamaya başladı. (Basın, 8. 7. 1956).

**8.** Üç muhalefet partisi (CHP, CMP ve HP) ortak bir bildiri yayınlayarak, «demokrasi için mücadelelerine azimle devam edeceklerini ilân ettiler.» (Basın, 9. 7. 1956; Toker, *İsmet Paşa*, i, 165-6; Eroğul, *D. P.*, 140).

**9-10.** A. B. D. Başkan Yardımcısı Richard Nixon, Pakistan'a giderken Ankara'dan geçti. Nixon Kıbrıs davası, dünya sorunları ve ekonomik ve askerî yardım konusunda Türk liderleriyle görüştü (Basın 10 ve 11 7. 1956).

**11.** Pakistan Kıbrıs konusunda Türk tezini destekliyordu (Basın, 12. 7. 1956).

**11.** Meclis, ara seçimleri erteledi. Muhalefetin eleştirilerine cevap veren Menderes şöyle dedi: «Mesele haddi zatında çok basittir. Bu sene ara seçimleri yapmak caiz değildir. Çünkü ekseriyet böyle istiyor. Siz ekseriyette olduğunuz zaman aksine karar verebilirsiniz. Ama şimdi ekalliyette bulunuyorsunuz. İşte bütün muhalifler şurada olduğunuz kadarsınız.» (anlatan Alp Kuran, 'Meclisteki Azınlık Neyi İfade Eder?' *Dünya*, 2. 8. 1956 ve Kuran, *İktidar*, 157; Basın 12. 7. 1956).

**12.** DP meclis grubu Kıbrıs konusuna ait bir bildiri yayınladı: «Yunanistan Kıbrıs meselesinde ısrar ederse, Türkiye bütün Garbî Trakya ve On İki Ada meselelerinin yeniden mevzubahs olmasını isteyecek; İngiltere'nin Kıbrıs'ta tedhişçilerle tek taraflı müzakerelere girişmesi de katiyen tecviz edilmeyecek» (Basın 13. 7. 1956).

**15-29.** Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza, resmî görüşmeler yapmak üzere Türkiye'ye geldi. (Basın 14-30. 7. 1956).

**25-30.** Menderes Afganistan'a gitti. Muson yağmurları dolayısıyle Menderes'in uçağı Karaşi'ye inmek zorunda kaldı. Orada, Menderes, Keşmir konusunda Türkiye'nin her zaman Pakistan tarafını tutacağını söyledi (*Cum.*, 26. 7. 1956).

**26.** Abdül Nasır, Süveyş Kanalını devletleştirdi. Türk basınının, 'millileştirmek' yerine 'devletleşirmek' kelimesini kullanması, belirtilmeğe değer bir nokta olarak nitelendi. (*Cum.*, 27. 7. 1956)

**Ağustos** **1956**

1. Kasım Gülek, yeni değiştirilen Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa aykırı hareket etmek suçuyla Rize'de tutuklandı. 8 ağustos tarihinde Rize mahkemesi Gülek'e 6 ay hapis cezası verdi (Basın, 29. 7-9. 8. 1956; Eroğul, *D. P.*, 138-9).

6-20. Libya Meliki Seyid el Sünusî Türkiye'ye geldi.

9. Trabzon valisi, CMP'nin kongre toplantısına izin vermedi (*Cum.*, 10. 8. 1956).

11. Ankara Valisi, Hürriyet Partisinin İştişarî Kongresine katılmak için Ankara'ya gelen parti delegelerinin Anıt Kabre çelenk koymalarına izin vermedi. Parti başkanlarının delegeler onuruna vereceği yemeği de yasakladı (*Cum.*, 12. 8. 1956).

15. Hükümet, 1943'te, 33 vatandaşın vurulmasıyle sonuçlanan bir olayda, İnönü'nün rolü olup olmadığı konusunda soruşturma açmak tehdidini savurdu. (Basın 16. 8. 1956; İnönü'nün 16. 8. 1956 tarihinde Meclisteki konuşması, *Muhalefet*, ii, 5-6; Toker, *İsmet Paşa*, i, 166).

16-23. Türkiye, Süveyş Kanalının statüsü konusunda yapılan Londra Konferansına katıldı. 12 ağustos tarihinde Abdül Nasır bu konferansa katılmayacağını bildirdi. Yunanistan da aynı kararı aldı. Türkiye, Süveyş Kanalını tarafsız ve uluslararası bir duruma sokacak olan Dulles planını destekliyordu. Kanalın tamamıyle Mısır'a ait olduğunu ileri süren Nasır, bu planı reddetti. (Basın 13-24. 8. 1956).

22. Nedim Ökmen, Maliye Bakanlığından istifa etti, fakat bu konuda hiç bir neden göstermedi. Basın, yeni basın kanunu dolayısıyle bu konuda görüşlerini açıklamaktan kaçındı. Menderes geçici olarak bu Bakanlığı üstüne aldı, kendisi aynı zamanda Savunma Bakanlığının işlerini de yürütüyordu (Basın, 23. 8. 1956).

**Eylül** **1956**

1. Meclis, muhtar seçimlerini iki yıl erteledi 1 kasıma kadar tatile girdi (Basın 2. 9. 1956). Menderes ülkeyi hemen hemen Meclissiz yönetiyordu.

7. Kasım Gülek Karamürsel'de mahkeme önüne çıkarıldı; fakat sonra serbest bırakıldı (Basın, 8. 9. 1956). Muhalefet partileri bütün Türkiye'de seçim propagandası faaliyetleriyle uğraşmaktaydılar.

13. *Resmî Gazete* ortaokullarda din derslerinin programa konmasını bildiren bir karar yayınladı (Basın, 14. 9. 1956).

13. B. Amerika Hükümeti, Süveyş bunalımının çözümü için Mısır'a karşı şiddet kullanılmasına karşı çıktı (Basın, 14. 9. 1956).

19-21. Süveyş Kanalı için yapılan ikinci Londra Konferansına, Türkiye bir heyet yolladı. Türkiye Amerika'nın tutumunu destekliyordu (Basın, 18-22. 9. 1956).

20. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zeyyat Mandalinci, malî ve ticarî konuları görüşmek için Amerika'ya gitti ve 9 ekimde yurda döndü. Bakanlıktan Müsteşar Sait Naci Ergin, gerekli ortamı hazırlamak için, daha önceden Amerika'ya gitmişti (*Cum.*, 18. 9. ve 21. 9. 1956).

23. Menderes, bir basın toplantısında, «memleket baştan başa yeniden inşa olunacaktır.» dedi. (Basın, 24. 9. 1956).

**Ekim** **1956**

1. CHP, ortak bir muhalefet cephesi için Hürriyet Partisince yapılan şartlı öneriyi geri çevirdi. HP'nin Genel Sekreteri Dr. İbrahim Öktem, 1957'de muhalefet seçimleri kazanırsa, İnönü'den Cumhurbaşanı olmayacağına değgin bir bildiri yayınlamasını istemişti. İnönü bu isteği kabul etmedi. (Basın, 2. 10. 1956; Toker, *İsmet Paşa*, i, 167-171)

1. B. Amerika Dışişleri Bakanı John Foster Dulles tarafından kurulan Süveyş Kanalını Kullananlar Derneğine Türkiye ve Pakistan katıldılar (Basın, 2. 10. 1956). Nasır Mısır'ın egemenliğini küçümseyen bu derneğin aleyhindeydi.

3. İskenderun'da verdiği bir nutukta Menderes, hükümeti Petrol Kanunu ve yabancı sermayeyi teşvik kanunu gibi kanunlar çıkararak ülkeyi yabancılara satmakla suçlayan muhalefete cevap verdi. Menderes hiç bir millî ekonominin yabancı yatırım olmadan gelişmediğini ileri sürerek, «bunun içindir ki yabancı sermayeyi teşvik kanununu çıkarmayı bir vatanperverlik vazifesi telâkki etmiştik» dedi. (*Cum.* 4. 10. 1956).

12. Bayındırlık Bakanı Muammer Çavuşoğlu görevinden çekildi. Gene sıhhî engellerden başka bir neden gösterilmedi. Kabinede başka istifalar da olacağı söyleniyordu (Basın, 13. 10. 1956).

18. Menderes, İzmir nutkunda ve Aydın (21 ekim), Nazilli ve Denizli'deki konuşmalarında (22 ekim) muhalefete çattı. Gülek ve Günaltay vb., muhalefet liderleri, bu konuşmalara cevap verdiler. (Basın 19, 22, 23. 10. 1956).

24. Budapeşte'de (Macaristan) İç savaş başladı. 28 ekimde, Sovyet Rusya'nın Macaristan'a girişini protesto eden Batı devletlerine, Türkiye de katıldı (Basın, 25. 10. 1956 ve sonraki günler).

25-7. CMP İkinci Genel Kongresi toplandı. Muhalefet partileri arasında işbirliği yapılması konusu kuvvetle desteklendi. Osman Bölükbaşı, tekrar Genel Başkan seçildi (Basın 26-28. 10. 1956).

29. İsrail Mısır'a saldırdı. 31 ekim tarihinde İngiltere ve Fransa İsrail'e katıldılar. Türkiye zor bir durumda kalmıştı (Basın, 30. 10. 1956 ve sonraki günler. Basın Macaristan olaylarına daha çok yer verdi.).

31. Cihat Baban baskı ortamını yaratan yasaları protesto ederek, DP'den istifa etti (Baban, *Portreler*, 75 ve 215-7; Basın Baban'ın istifa tarihini 3 kasım olarak verdi, bkz. *Cum.* 4. 11. 1956).

**Kasım** **1956**

1. Celâl Bayar, Meclisin X'uncu dönem üçüncü toplantısını her zamanki olağan nutkuyle açtı. (Metin için bkz., Öztürk, *Cumhurbaşkanlar* 617-41; Basın 2. 11. 1956).

2. Türkiye, Amerika'nın Orta Doğu için ortaya attığı bir ateşkes önerisini destekledi; ertesi gün İngiltere ve Fransa öneriyi geri çevirdi (Basın, 3, 4. 11. 1956, Toker, *İsmet Paşa*, i, 177).

2. Komünistlikle suçlanan 39 kişinin duruşması başladı. Bu 39 kişi arasında Aclan Sayılgan, Şefik Hüsnü Değmer ve Dr. Sevim Tarı da vardı. Bu duruşma, mayıs 1949'da Yargıtayın haklarında verilen hükmü bozduğu şahısların duruşmasına benzetiliyordu. (*Cum.*, 3. 11. 1956; Aclan Sayılgan sonraki yıllarda komünizmi reddetti ve *Solun 94 Yılı*, 1871 - 1965: Türkiye'de Sosyalist ve Komünist hareketleri, Ankara, 1968, kitabını yazdı).

3. Eski bir Halk Partili olan işadamlarından Server Somuncuoğlu, DP'ye girdi. Hükümetin ekonomik politikasını destekleyen bir demeç verdi (Basın, 4. 11. 1956).

3. Orta Doğudaki durumu görüşmek için Bağdat Paktı üyeleri Tahran'da toplandı, toplantıya İngiltere katılmadı. Pakistan Başbakanı Suhravardi, İngiliz - Fransız - İsrail üçlüsünün Mısır'a karşı saldırgan durumlarının kesinlikle karşısında olduklarını söyledi. Türkiye herhangi bir görüş ileri sürmedi. Türk basını, Macaristan olaylarına daha çok yer vermekte devam ediyordu (Basın 4. 11. 1956).

5. Kruşçev İngiltere ve Fransa'yı, saldırganlıklarına son vermedikleri takdirde, Londra ve Paris'e saldıracakları gözdağında bulundu. Ertesi gün Amerika, Rusya'nın işe karışmasına karşı olduğunu söyledi (*Cum.*, 6, 7. 11. 1956). İngiltere ile Fransa 6 kasımda ateşkes emrini verdiler.

6. Menderes, Tahran'daki konferansa katılmak için bir heyetle İran'a gitti. Konferans 7 kasım'da başladı. İngiltere'nin Bağdat Paktından atılmasını Menderes'in önlediği bildirildi. 8 kasımda konferans bir bildiri yayınlayarak yabancı kuvvetlerin Mısır topraklarından çıkarılmasını istedi (Basın, 7-9. 11. 1956; *New York Times*, 9. 11 1956 ve Ataöv,, *Nato*, 134). 9 kasım tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, Türk basını için bir

ölçü olursa, basının hâlâ Macaristan'a daha çok yer verdiği görülmektedir. *Cumhuriyet*'in başlığı «Bugün 18'nci Gün, Kahraman Macar Milleti Hâlâ Çarpışıyor!» diyordu.

12. Hürriyet Partisi Macaristan'ı destekleyen bir bildiri yayınladı! «Hürriyet Partisi Meclis grubu, hükümet rejimlerine bağımsız ve demokratik bir hüviyet kazandırmak üzere Macar yurtseverlerinin giriştikleri asil mücadeleyi tebcil eder. Bu istiklâl ve hürriyet hareketini haksız bir müdahale ile kan ve ateş içinde boğmak isteyen emperyalist tecavüzü ızdırap ve teessürle takbih eyler...» (Basın 13. 11. 1956).

17. Fatih Rüştü Zorlu Bankok'daki (Tayland) Parlamentolararası Konferansta, Türkiye ve Mısır konusunda ilginç bir demeç verdi. Süveyş kanalı sorununa değinerek Türkiye'nin Mısır halkına tarihsel, manevi ve dinî bağlarla bağlı olduğunu ve Türkiye için müttefiklerinin Mısır'a karşı saldırıda bulunmalarının çok üzücü olduğunu söyledi. Fakat Birleşmiş Milletlerin kararını kabul etmelerinden dolayı İngiltere ve Fransa'yı övdü. Sonuç olarak Türk heyeti, «Macaristan bağımsızlığı uğruna kanlarını dökenlerin hatırasını taziz için birkaç dakika saygı duruşunda bulunulmasını» istedi (Cum. 18.11.1956).

18-20. Menderes müttefikleri Irak, İran ve Pakistan ile bir toplantı yapmak için Bağdat'a gitti. Türk basını, Nasır'ın prestijine ciddî bir darbe indirilmiş olduğunu ve şimdi Irak'ın Arap blokunda Mısır'ın yerini alabileceği görüşünü ileri sürüyordu. Toplantıda görüşülecek başlıca konu bu idi (Basın, 18-21. 11. 1956; Ankara Radyosunun yorumu da bu yoldaydı).

23. Türkiye'nin İsrail'deki elçisi Şevkati İstinyeli İsrail'den ayrıldı. Bununla ilgili olarak İsrail'e 26 kasımda hükümetçe bir bildiri yollanmıştı (Basın, 24 ve 27. 11. 1956). İsrail de kendi elçisi Maurice Fisher'ı 22 aralıkta geri çağırdı.

24. Irak - Suriye sınırı kapatıldı. Türkiye radyosu ve basını Suriye ve Mısır'ı komünizm yuvaları olmakla suçladılar.

28. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zeyyat Mandalinci hiç bir neden göstermeksizin görevinden ayrıldı. Yerine Abdullah Aker (İzmir milletvekili) atandı (Basın, 29. 11. 1956). Bir işadamı olan Mandalinci'nin yerine gelen Aker'se, İzmir'den milletvekili seçilmeden önce Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Teftiş Heyeti Reisliği yapmış olan bir bürokrattı.

30. Ethem Menderes, Suriye konusunda görüşmeler yapmak için Londra'ya gitti. Görüşmeler 2 aralık tarihine kadar sürdü (Basın, 30. 11. - 3. 12. 1956).

1. Hasan Polatkan Maliye Bakanı göreviyle kabineye getirildi. Menderes'in Sıtkı Yırcalı'yı, Namık Gedik, Atıf Benderlioğlu ve Sebati Ataman'ı gene kabineye alarak hükümeti, kuvvetlendireceği söylentileri dolaşıyordu (Basın, 2. 12. 1956).

1. Sovyet Rusya'ca Suriye'de yürütülen ve komünist tehditleri diye tanımlanan duruma bir gözdağı vermek için, Türk askerî kuvvetleri Suriye sınırında manevralar yaptı. Suriye Birleşmiş Milletlere şikâyette bulundu — Aynı gün CHP, hükümetin Orta Doğu politikasını eleştiren bir bildiri yayınladı (Basın, 2. 12. 1956).

Profesör Turhan Feyzioğlu (Sisayal Bilgiler Fakültesi Dekanı) bakanlık emrine alındı, Gerekçe olarak da Feyzioğlu'nun, yayın işlerini yönettiği *Forum* dergisinde, sürekli olarak, hükümeti eleştirmesi ileri sürüldü. Bu olay üniversitede küçük bir bunalımın yaratılmasına yol açtı (Basın, 1 ve 2. 12. 1956). 3 aralıkta Aydın Yalçın üniversiteden istifa etti ve SBF'nde boykota gidildi. Bu olayı diğer istifalar izledi.

3. İnönü bu durumu kendi çıkarına kullanarak *Ulus* gazetesinde bir yazı yayınladı: «Üniversite Muhtariyeti» (İnönü, *Muhalefet*, ii, 19-20).

4. DP Meclis grubu boykotu destekleyenlerin üniversiteden atılmasına karar verdi; olay için soruşturma açıldı (Basın, 5. 12. 1956).

4. CHP'nin 31 üyesine karşılık Hürriyet Partisi Mecliste 32 üyesi ile ana muhalefet partisi haline geldi (Basın, 5. 12. 1956).

8. Lübnan hükümeti «Orta şarkta komünizmin yayılmasına ancak Amerika ile Türkiye ortaklaşa engel olabilir.» dedi. (Cum., 9. 12. 1956)

11-14. Menderes, Paris'teki Nato Başbakanları Konferansına katıldı. Toplantıda Kıbrıs sorunu görüşüldü. Yayınlanan bildiriye göre Nato üyeleri (Türkiye ve Yunanistan) arasındaki görüş ayrılıkları ilkin Nato topluluğu içinde görüşülüp çözümlenmeğe çalışılacak; ondan sonra Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlara yollanacaktı (Basın, 10-16. 12. 1956).

16. Kıbrıs konusunda Türk - İngiliz görüşmeleri İstanbul'da yapıldı. 14 aralıkta İstanbul'dan geçen Başbakan Nehru, Kıbrıs, için self-determinasyon idaresinin bir çözüm yolu olarak düşünülebileceğini söyledi (*Cum.* 15-17. 12. 1956).

19. İngiliz Hükümeti, Kıbrıs için «dahilî muhtariyet veren bir anayasa» fikrini önerdi; fakat bu öneriyi Yunanistan reddetti (Basın, 20. 12. 1956 ve sonraki günler).

25. Her türlü yalanlamalara rağmen basın, (*Cumhuriyet* 26. 12. 1956) seçimlerin 1957'de ve hatta 26 Mayıs 1957 gibi erken bir tarihte yapılma olasılığını üst üste verdi.

25. Namık Gedik'in yerine Hayrettin Erkmen DP meclis grubu başkanlığına seçildi. Gedik tekrar İçişleri Bakanlığına atanacaktı (Basın, 26. 12. 1956).

**Ocak** **1957**

5. Orta Doğuyu komünizme karşı savunmak amacıyle ortaya sürülen ve 'Eisenhower Doktrini' diye bilinen Amerikan siyaseti resmen açıklandı. Bir süredir bu konuda söylentiler dolaşmaktaydı. Amerika, ekonomik ve askeri yardım isteyen ve hatta ülkelerine, askerî çıkartma yapılmasını bile isteyen Orta Doğu devletlerine bu yardımları sağlıyordu (Basın, 6. 1. 1957).

5. Menderes düzenlediği bir basın toplantısında, seçim olasılığını, «Seçimleri öne almak için hiç bir düşüncemiz yok, hiç bir sebep de mevcut değildir.» demek suretiyle yalanladı. Eisenhower Doktrini konusunda ise Menderes, «Türkiye Orta Doğuda en ehemmiyetli noktayı teşkil etmektedir. Binaenaleyh plândaki mevkiimizin de bu ehemmiyet ile mütenasip olması lâzımdır» dedi. (*Zafer*. 6. 1. 1957).

10. Millî Savunma bütçesi görüşmeleri sırasında, Türk Silahlı Kuvvetlerinde yapılan önceki terfilerin siyasî nedenlerle olmayıp askeri nedenlere dayandığı ileri sürüldü. (Basın, 11. 1. 1957).

11-16. Bir sanayici olan Benjamin Fairless'in başkanlığında bir Amerikan heyeti, Türkiye'ye yapılan askerî ve ekonomik yardımı incelemek ve bu konuda Başkan Eisenhower'e sunulmak üzere bir rapor hazırlamak için Ankara'ya geldi (Basın, 12-16. 1. 1957).

15. Türk Hükümeti Amerika'yla yeni bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya göre Türkiye'ye yapılan özel Amerikan yatırımlarının sermaye ve kârlarının dolara çevrilmesi ve Amerika'ya transfer edilebilmesini Türkiye Hükümeti garanti altına alıyordu. (Richard Robinson, *Republic*, 318. Bu haberin Türk kaynaklarında verilmeyişi şaşırtıcı bir olaydı.)

19-20. Bağdat Paktı toplantısı Ankara'da yapıldı. Eisenhower Doktrini kamuoyunca benimsendi. Bu toplantıda ortaya atılan bir başka nokta da, üye devletler arasında ekonomik işbirliği kurulmasıydı, sonradan RCD (Regional Cooperation for Development — Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Teşkilâtı) olarak ortaya çıktı (Basın 20-22. 1. 1957; Ataöv, *Nato*, 136).

21. Basın, Kıbrıs'taki Türk toplumuna karşı girişilen kanlı saldırıları haber vermeğe başladı. 22 ocak tarihinde Nihat Erim başkanlığında bir

Türk Heyeti Lefkoşe'ye gittiği gün bir bomba patlatıldı (Basın, 22 ve 23. 1. 1957).

**21.** Mecliste, hayat pahalılığı konusunda sert tartışmalar oldu. Emrullah Nutku (HP Trabzon milletvekili) DP'nin tutumunu şöyle özetledi: «... sizlerin lügatinizde pahalılığın ismi hayat seviyesinin yükselmesidir.» (*Cum.*, 22. 1. 1957).

**24.** Kocaeli'nin Kandıra seçim bölgesinde dolaşan bir söylentiye göre Nihat Erim DP'ye girmişti. Ertesi gün CHP bu söylentiyi yalanladı, birkaç gün sonra Erim de aynı şeyi yaptı. (*Cum.* 25, 25 ve 29. 1. 1957)

**28.** Menderes Libya'ya beş günlük resmî bir ziyarette bulundu; bu gezi 2 şubatta sona erdi. Kahire bu gezinin aleyhinde konuştu. (Basın 28. 1.-3. 2. 1957).

**Şubat** **1957**

**2.** Eski CHP milletvekili (Kütahya) ve İstanbul müfettişi Alâettin Tiritoğlu CHP'den ayrıldı; CMP'ye girdi. Tiritoğlu ilerici bir Halk Partili olarak bilinmekteydi! (*Cum.*, 3. 2. 1957).

**6.** Amerikan Haberler Ajansı Associated Press'e verdiği özel bir demeçte Menderes, Kıbrıs'taki durumu vahim bir şekle sokmaktan dolayı Yunanistan'ı suçladı: «Yunanistan Kıbrıs'a silâh ve adam göndermek suretiyle Adada tedhişçilik yaratmıştır... Bu milletlerarası bir skandaldır.» (Basın 7. 2. 1957).

**7.** Menderes, bir demeç vererek, Türkiye'nin başlangıçta Kıbrıs Adasında statükonun muhafaza edilmesi fikrini desteklemiş olduğunu; fakat olayların bu durumu değiştirdiğini söyledi: «Artık statükonun muhafazasına taraftar olamayız.» (Basın, 8. 2. 1957).

**11.** Bu günlerde DP ve CHP arasında gene bir bahar havası başladı. Bütçe görüşmeleri sırasında CHP eleştirici bir tavır takınmadı; ayrıca ana muhalefet partisi Hürriyet Partisi idi ((*Cum.*, 12. 12. 1957 ve Toker, *İsmet Paşa*, i, 191-3; gene bkz., Basın, 26 ve 27. 2. 1957).

**12.** Sovyet Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin Nato'ya dahil olmasının Rusya ve Türkiye arasında normal ilişkiler kurulmasına artık bir engel sayılmayacağını bildirdi (Jäschke, *Türkei* 1952-1961, 72. Bu haber Türk basınında verilmemiştir.).

**14.** Cami Yaptırma Derneği Başkanlığı, Ankara'da Kocatepe Camiinin yapımı için Menderes'in 100.000 TL. yardım yaptığını bildirdi (Basın, 15. 2. 1957).

**18.** Çalışma Bakanlığı işçilerin eğitilmesi için düzenlenen sanıinerleri yasakladı. Orhan Tuna'yla birlikte kimi profesörlerin de katıldığı bu seminerler 9 yıldan beri süregelmekteydi ve sendikaların kurulması için

işçilerin eğitilmesi gerekli görülmekteydi* (Cum., 19 ve 20. 2. 1957).

26. Birleşmiş Milletler, Kıbrıs sorununda ilgili tarafların bir çözüm yolu bulmasını öneren bir karar yayınladı. Görüşmeler 18 şubatta başladı. Yunanistan, konunun Birleşmiş Milletlerde görüşülmesine değgin verdiği öneriyi 22 şubatta geri aldı (Basın, 18-27. 2. 1957).

28. Meclis 1957 yılı bütçesini onayladı. Meclisteki nutkunda Menderes, HP ve CMP'yi eleştirdi. CHP hakkında pek bir şey söylemedi. Muhalefet grubu bölünmüştü ve basın «CHP ile diğer muhalefet partilerinin aralarının çok açık» olduğunu bildiriyordu (Basın, 1 ve 2. 3. 1957).

## Mart 1957

1. CHP Ankara İl İdare Heyeti, İnönü'nün DP ile olan bahar havası siyasetini yerinde bulmadığı nedeniyle istifa etti (*Cum.*, 2 ve 5. 3. 1957).

7-8. Avrupa'daki Nato Kuvvetlerinin Başkomutanı General Norstad Ankara'ya geldi. 8 marttaki bir basın toplantısında, Türkiye'nin askerî gücünün son beş yıl da çok arttığını söyleyerek, Türk milletini ve ordusunu övdü. Türk basını Türk ordusunun Nato içindeki etkinliğinin gittikçe büyüdüğünü ve özellikle bunun, Fransa'nın kendi ordusunu Kuzey Afrika'daki millî kurtuluş hareketlerini ezmek için kullanmasından ileri geldiğini düşünüyordu. Fakat bu durum Türkiye'ye yapılan yardımın arttırılması anlamına geliyordu (Basın 8 ve 9. 3. 1957).

12. Türk Hükümeti Truman Doktrininin 10'uncu yılını kutladı ve İnönü'nün şeref konuğu olmasına rağmen bu törene, HP ve CMP üyeleri davet edilmemişlerdi. 1947'de Truman Toktrinini kabul eden ne de olsa İnönü'nün kendisiydi. Eisenhower ve Menderes arasında bu konuda telgraf teati edildi (Basın, 13. 3. 1957 ve Toker, *İsmet Paşa*, i, 197).

19. Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan işçi konferansının İstanbul İktisat Fakültesinde yapılmasına karşı çıktı. Sendikaları yabancı ideolojilere hizmet etmekle suçladı (Basın, 20 ve 21. 3. 1957).

20-23. Eisenhower Doktrinini açıklamak ve Türkiye'nin bu konudaki görüşlerini ve gereksinimlerini öğrenmek için bir Amerikan heyeti Ankara'ya geldi. Heyet 23 martta Tahran'a hareket etti (Basın, 21-24 3. 1957). 23 martta Amerika, Bağdat Paktının askerî komisyonuna katılacağını bildirdi.

28. İngiliz Hükümeti Başpiskopos Makarios'u serbest bıraktı, bu olay

* Bu yılın sonlarına doğru seminerlerin yeniden başlamasına izin verildi; fakat üniversiteler bu kez katılmadı.

İngiltere'nin Kıbrıs siyasetinde yeni bir dönemin, yani Makarios'la pazarlığa girişme döneminin başlangıcını belirler (Basın, 29. 3. 1957). Doğal olarak Türkiye durumdaki bu değişiklikten hoşnut değildi.

**Nisan** **1957**

6. Bilecik'te verdiği bir nutukta Menderes, iktidar partisi ile muhalefet arasındaki ilişkilerin dayandığı kuralları açıkladı: «Ne iktidar muhalefeti ne de muhalefet iktidarı yok edebilir. Birbirimize tahammül etmemiz zaruridir. Bir defa bu anlayışa varıldıktan sonra karşı saflarda bulunmamıza rağmen birbirimize yardım etmemiz de mümkün olur.» (*Cum.*, 7. 4. 1957). — DP'nin içinde oldukça güçlü bir muhalif grubun bulunduğu ve Menderes'in parti üzerinde mutlak bir egemenlik kuramadığı hatırda bulundurulmalıdır. Partiden ayrılma ve çıkarılma olayları sürüp gitmekteydi ve bu muhalif grup en çok Ege bölgesinde kuvvetliydi. Seçimlerden önce Menderes'in bu konuyu çözümlemesi gerekiyordu.

8. Atatürk'ün çiftliğinin bir kısmını satmak için hazırlanmış olan kanun tasarısı Mecliste görüşülürken, Sebati Ataman (DP Zonguldak milletvekili) Atatürk'ün aleyhinde pek nadiren belirtilen düşüncelerini ileri sürdü: «Atatürk bir tepeye çıkmış, parmağı ile işaret ederek, şöyle şunları alalım demiş» (*Cum.*, 9. 4. 1957). 1950 dekarlık arazinin satışına izin veren Tasarı 17 nisan tarihinde kabul edildi.

12. Millî Eğitim Bakanı Ahmet Özel hiç bir neden göstermeksizin görevinden çekildi; fakat istifasının sıhhî nedenlerle olmadığını da bildirdi. Yerine, Tevfik İleri yeniden atandı. (Basın 13. 4. 1957).

12. Fahri Belen'in DP'den istifa edeceği söylentileri vardı; Belen bu söylentileri yalanladı ve aralarında görüş ayrılıkları olan Menderes'le görüşmelere giriştiğini bildirdi (Basın, 13. 4. 1957).

17. Makarios Atina'da konuk bir devlet adamı olarak karşılandı.Türkiye'nin Atina'yı protesto ettiği haber verildi. Menderes şöyle bir demeç verdi: «Yunanistan'ın her hususta Makarios'un ortağı olduğunu, resmen bundan daha açık ifade edecek delil olamaz. Mesuliyet Yunan Hükümetinin sırtındadır... Kanaatimizce bu papazı serbest bırakmakla İngiltere Hükümeti isabetsiz bir harekette bulunmuştur, bunu esefle kaydederim.» (Basın, 18 ve 19. 4. 1957). Hükümet hala tedbirli davranıyor ve öğrenci mitinglerine izin vermiyordu.

17-23. Afganistan Başbakanı Serdar Muhammet Davud Han ve Dışişleri Bakanı Muhammet Nain Han resmî görüşmelerde bulunmak için Ankara'ya geldiler (Basın, 18-24. 4. 1957).

20. İngiliz Dışişleri Bakanı Aneurin Berau, Yeşilköy'de verdiği bir demeçte,

Kıbrıs'ın Yunanlılar için ulusal bir sorun olduğunu; fakat Türkler için bunun söylenemeyeceğini ve Makarios'un Ada halkının önemli bir bölümünü temsil ettiğini, bu nedenle Başpiskopos'un görüşlerinin önemli olduğunu söyledi. (*Zafer*, 21 ve 22 . 4. 1957).

20. İşçi Sendikaları Birliği (Türk-İş değildir.), kanuna aykırı hareketten kapatıldı (Basın, 21. 4. 1957). 24 nisan tarihinde de Sakarya Bölgesi İşçi Sendikaları Birliği kapatıldı (Basın, 25. 4. 1957 ve Eroğul, *D. P.*, 137).

22. Rus viyolonisti David Oistrakh konserler vermek üzere Ankara'ya geldi. Dışişleri Bakanlığınca davet edilen Oistrakh, II. Dünya Savaşından sonra Türkiye'ye kültürel ziyarette bulunan ilk Sovyet sanatçısı idi (Basın, 23. 4. 1957).

22. Basın, New York Belediye Reisi Averell Harriman'ın Başpiskopos Makarios'u resmi kabulünü protesto etti. Türk kamuoyu da durumu esefle karşıladı. Ankara Radyosu şöyle dedi: «Bu devirde her şey olabilir; fakat Müslüman dünyanın düşmanının (Makarios) bu asırda ortaya çıkıp, Amerika'nın Kore'deki silah arkadaşına karşı bir çeşit cihat düzenleyeceğini tahayyül etmemiştik. (*AR* 19. 4. 1957, *SWB* IV/228, 15-16).

**Mayıs** **1957**

3. Bursa'daki bir konuşmasında Menderes, Kıbrıs sorununda birlik kurulmasını istedi ve açıkça hükümetin tarafını tutmadığı için muhalefete çattı. Menderes, Kıbrıs sorununa bir çözüm bulmak için, Adanın bölünmesi düşüncesini ileri sürdü (Basın, 4. 5. 1957).

4. Hürriyet Partisi, Menderes'in Kıbrıs'ı bir iç politika sorunu haline çevirmesinden yakındı ve hükümet siyasetinin «Kıbrıs Türktür»den bölünme fikrine dönüştürülmesinin nedenlerini Menderes'in açıklamasını istedi (Basın, 5. 5. 1957).

5-13. Batı Almanya Cumhurbaşkanı Theodor Heuss Ankara'ya geldi. Bu olay, Türkiye'nin Alman iktisadî yardımına dayanmasının genişlediğini belirliyordu. 8 mayıs tarihinde Türk - Alman Kültür Anlaşması imzalandı (Basın, 5-14. 5. 1957). Halûk Şehsuvaroğlu, bunun 'Kaiser Wilhelm II'nin İstanbul Ziyareti' adlı yazısını yayınlamak için uygun bir an olduğunu düşünmüştü! (*Cum.*, 11. 5. 1957).

7. Daha başka işçi federasyonları kapatıldı, öylece kapatılanların sayısı yediye çıktı (Cum., 8. 5. 1957).

9. Hürriyet Partisinin Meclisteki temsilci sayısı 34'e yükseldi (Basın, 10. 5. 1957).

12. Yağmurların yetersizliğinden 1957 yılında hasatın iyi olmayacağı sa-

nılmaktaydı. Hükümet, Amerika'dan 200.000 ton buğday satın almayı umuyordu (*Cum.*, 12. 5. 1957).

15. 15 mayıs tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, «CHP teşkilâtında bahar havası aleyhtarlığı artıyor» haberini verdi.

15. Büyük sanayici Alfred Krupp, yatırım olanaklarını incelemek için hükümetin çağrısıyle Türkiye'ye geldi. Türk Hükümeti Krupp'un çok geniş ölçüde yatırım yapacağını ummaktaydı. Krupp 19 mayısta Bayar tarafından kabul edildi; 22 mayısta, yol yapımında kullanılan araç ve gereçler için 80 milyon dolarlık bir yatırım yapmaya razı oldu Krupp 1 haziranda Türkiye'den ayrıldı (Basın, 15. 5. - 2. 6. 1957).

16. Burdur'da yapılan bir HP toplantısında DP ve HP taraftarları arasında çatışmalar çıkınca resmî makamlar toplantıyı dağıttı. Fethi Çelikbaş'ın konuşması için de kovuşturma açıldı (Basın, 17. 5. 1957).

18. Hükümetin buğday alış fiyatlarında % 40 - 50 arasında artış olacağı haberinin basında verilmesi seçimlerin erken yapılacağının bir belirtisi olarak görüldü. Bu durum köylünün eline fazla para geçmesini sağlayacak ve oyunu iktidar partisine vermesini garantiye alacaktı (Basın, 18-21. 5. 1957).

25. Sıvas'ta Menderes seçimlerin erken yapılacağından söz etti (Basın, 26. 5. 1957; Eroğul, *D. P.*, 140).

27. 27 mayıs tarihli *Resmi Gazete* Sanayi Bakanlığı adında yeni bir bakanlığın kurulduğunu bildirdi. Yeni Bakanlık Sebati Ataman'ın bu bakanlığa vekâlet etmesiyle 30 haziranda çalışmaya başlayacaktı (Cum., 21, 23 ve 28. 5. 1957).

29. 3-5 haziran tarihlerinde Karaçi'de toplanacak olan Bağdat Paktı Bakanlar Konseyine katılmak için yola çıkan Menderes, Bağdat'a uğradı. Kıbrıs sorununda Türkiye'nin durumu için taraftar kazanmaya çalışıyordu (Basın, 30. 5-6. 6. 1957).

31. İskenderun'da verdiği bir nutukta Kasım Gülek, DP ile CHP arasındaki bahar havasının sona erdiğini bildirdi: «... Seçimlere hazırlanın, kütüklerdeki listelerde isimlerinizi kontrol edin. Bahar havası bitmiş, yaz gelmiştir.... Ne tehdit ne baskı bizi korkutabilir.... Beni 126 kere mahkemeye götürdüler, gene bir o kadar daha gitmekten korkmam. (*Cum.*, 1. 6. 1957).

**Haziran** **1957**

3. Türkiye İş Bankası, kredi almak ve ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyle Rusya'ya bir heyet yolladı. Heyet 30 temmuz tarihine kadar Rusya'da kaldı (Basın, 4. 6. - 31. 7. 1957).

7. Turhan Feyzioğlu CHP'ye girdi (Basın, 8. 6. 1957).

7. Mecliste İnönü, Demokratları dini, siyasî amaçlara alet etmekle suçladı ve Adalet Bakanı Hüyesin Avni Göktürk'e sert bir dille çattı: «Osmanlı ve Türk tarihinde böyle bir adalet cihazı, milleti temsil eden bir Meclis önünde mesuliyetten bu kadar uzak bir Adalet Bakanı görülmemiştir». (Basın, 8. 6. 1957; İnönü, *Muhalefet*, ii, 60-65).

12. Demokratlar Kırşehir'i tekrar il olarak ilân ettiler (Basın, 13. 6. 1957).

19-21. Türk-İş III'üncü Genel Kurul toplantısını yaptı. İdare Heyeti raporunda: Türk sendikacılığı için ümitsiz safha 1954'ten sonra başlamıştır». deniyor ve sendikacılığın gelişmesinin işçilere grev hakkı verilmesine bağlı olduğu bildiriliyordu (Basın 19-22. 6. 1957).

24. Dokunulmazlığı kaldırılan Osman Bölükbaşı, Meclise hakaret etmek suçuyle 2 temmuz tarihinde tutuklandı. Bölükbaşı 23 temmuzda serbest bırakıldı. Hükümetin bu tutumu muhalefet partilerini bir araya getirdi (Basın 25. 6. 1957; Eroğul, *D. P.*, 140, Toker, *İsmet Paşa*, i, 201-4).

**Temmuz** **1957**

4. Muhalefet partileri, iktidar partisine karşı bir ortak cephe kurma konusunu görüşmeğe başladılar. Bu partileri birbirinden ayrı tutan nedenler arasında birbiriyle çelişen görüşler vardı. Bunlardan başlıcası CHP'nin duruma egemen olma korkusuydu (Basın, 5. 7. 1957; bu konuda İnönü'nün görüşleri için bkz. İnönü, *Muhalefet*, ii, 77 ve 77-83).

4. DP İstanbul İl Başkanı Orhan Köprülü mevkiinden düşürüldü; mahallî genel idare kurulu ile aralarındaki görüş ayrılıklarının buna neden olduğu söyleniyordu (Basın 5. 7. 1957).

6. Hükümet, İstanbul Gazeteciler Sendikasını bir süre için kapattı (Basın, 7. 7. 1957). 12 temmuz tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, Lübnan'da bir gazeteci hapse atılınca gazetecilerin 3 günlük bir grev ilân ettiklerini bildirdi

11. Kahire Ticaret Fuarı'nın açılışına katılmak üzere Ekonomi ve Ticaret Bakanı Abdullah Aker Kahire'ye gitti Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler iyileşmeğe doğru gidiyordu. (*Cum.* 12. 7. 1957).

18. Orhan Köprülü DP'den ayrıldı ve hemen Halk Partililer tarafından kendi partilerine katılma daveti aldı (Basın, 19. 7. 1957 ve Eroğul, *D. P.*, 141). Köprülü 23 ağustosta Hürriyet Partisine katıldı ve İstanbul İl Başkanı oldu.

19-21. CHP İstanbul İl Kongresi toplandı ve burada muhalefet partilerinin işbirliği yapması konusu üzerinde ısrarla duruldu (Basın, 20-22. 7. 1957; İnönü, *Muhalefet*, ii, 84-88).

22. Demokratlar İstanbul İl Kongresinin yapılacağını haber verdiler. Bundan önceki kongre 2,5 yıl önce yapılmıştı. Kongre 23 ağustosta toplanacak ve Menderes seçim kampanyasına burada başlayacaktı. Fakat 20 ağustosta, hiç bir neden gösterilmeden bu karar gene ertelendi (*Cum.*, 23, 26, 27. 7. 1957 ve 2 ve 21. 8. 1957).

28. Menderes kabinede değişiklikler yaptı. Şemi Ergin şimdiye dek vekâleten baktığı Savunma Bakanlığına atandı ve 20 aydır kabine dışında bırakılan Fatin Rüştü Zorlu, Devlet Bakanlığına getirildi (*Cum.*, 29. 7. 1957).

31. Sovyet Rusya Türkiye'ye 300 milyon dolarlık bir kredi vermeyi önerdi (*Cum.*, 1. 8. 1957). Türkiye İş Bankası heyeti 30 temmuzda Rusyadan döndü (bkz., 3. 8. 1957).

**Ağustos** **1957**

4. CHP Burdur teşkilâtı Hürriyet Partisi ile işbirliği yapılmasına karşı çıkarken merkez teşkilâtı birlikte çalışma hazırlıkları için görüşmeler yapmaktaydı (*Cum.*, 5. 8. 1957).

7. Bartın'da yaptığı bir konuşmada Menderes, ülkenin ekonomik bakımdan çökmeğe başladığı yolunda muhalefetçe yapılan suçlamaları reddeti ve muhalefeti kınadı. Hükümetin durmadan fabrikalar açtığını; muhalefetinse dedikodu yapmaktan başka verecek bir cevabı olmadığını söyleyerek sözlerini şöyle bitirdi: «...Allah münafıkların şerrinden hepinizi korusun. Allah münafıkların şerrinden hepinizi masun eylesin (âmin sesleri). Bunlara hiç ehemmiyet vermeyiniz....» (*Cum.*' 8. 8. 1957).

12. Muhalefet partileri İnönü'nün Heybeliada ve Taşlık'taki evlerinde, ortak bir program üzerinde görüşmelerde bulunmak üzere toplantılar yapmaya başladı. Kimi Halk Patililer CHP'nin tek başına seçimleri kazanabileceği görüşündeydi; bu nedenle, diğer partilerle işbirliğine pek de istekli değillerdi. Çünkü bu, seçimlerden sonra iktidar gücünün de paylaşılmasını gerektirecekti. Hürriyet Partisi seçimlerde zafere ulaşılması halinde parti liderlerinden İnönü'yle F. L. Karaosmanoğlu'nun Cumhurbaşkanlık ya da başbakanlık mevkiine geçmemeleri koşulunu ileri sürüyordu. Toplantılar bir sonuca bağlanamadan sona erdi ve başkanlar 3 eylülde Ankara'da bir toplantı yaparak bir bildiri yayınlama kararına vardılar (Basın, 12-18. 8. 1957; Toker, *İsmet Paşa.* 156-7 ve 204-6; Y. K. Karaosmanoğlu, 45 *Yıl*, 22-4).

19. İzmir Fuarının açılışıyle ilgili bir Rus ticaret heyeti, Türkiye'ye geldi, 19 ağustos tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, bu ziyareti şöyle haber verdi. «Heyet, Türkiye'ye açılacak krediler ve yatırımlar mevzuunda tetkik

ve temaslarda bulunacak.» Bu sıralarda Amerika'dan gelen yardımdan kesintiler yapılmaktaydı.

23. İnönü, CHP Kars İl Kongresinde yaptığı bir konuşmada, seçimlerin erken yapılması görüşünü ileri sürdü. Bir polis ve jandarma kordonu, halkın İnönü'ye yaklaşmasını önledi (*Cum.*, 24. 8. 1957, İnönü'nün konuşması: *Muhalefet*, ii, 95-6).

23. Orhan Köprülü, Hürriyet Partisine girdi ve kendisinin bu kararından babasının haberi olmadığını ileri sürdü (*Cum.*, 24. 8. 1957).

24-27. Amerika'nın Orta Doğu uzmanı Lay Handerson Suriye'deki 'krizi' görüşmek üzere Ankara'ya geldi. Bir rastlantı eseri, Avrupa'dan dönmekte olan Ürdün Kralı Hüseyin de aynı günlerde Türkiye'den geçmekteydi! (Basın 25-28. 8. 1957).

25. Demokrat Parti'nin 1955'ten bu yana ilk kez olmak üzere İl Kongresi İzmit'te yapıldı. Namık Gedik, diğer partilerin aralarında işbirliği yapmalarına karşı alınacak tedbirlerin yakında açıklanacağını kongreye bildirdi (*Cum.*, 26. 8. 1957). Demokratların, gittikçe kuvveti artan muhalefetten, özellikle yaptıkları işbirliğinden endişeye kapıldıkları, bu nedenlerle erken seçim fikrini ortadan kaldırmayı düşündükleri söylenmekteydi (*Cum.*, 28. 8. 1957).

31. Hürriyet Partisinin İstanbul İl Kongresi büyük bir moral coşkunluğu içinde yapıldı. Kongre 2 eylülde sona erdi (Basın, 31. 8. - 3. 9. 1957).

**Eylül** **1957**

4. Uzun görüşmelerden sonra muhalefet partileri, ortak bir bildiri yayınlıyarak programlarını kamuoyuna açıklaıılar: a) parlamento bir kurucular meclisi olarak çalışacak, altı ay içinde izlenecek olan rejimini temelleri kurulacak ve meclis kendi kendine son verecek; b) nispi temsil seçim sistemi kurulacak; c) bir üst kademe meclis olarak senato kurulacak; d) işçiye grev hakkı tanınacak; e) bütün hürriyetler kanunla garanti altına alınacak (Basın, 5. 9. 1957).

4. DP Genel İdare Kurulu, seçimlerin 27 ekimde yapılacağını açıkladı. (Basın 5 ve 6. 9. 1957).

7. Fuat Köprülü DP'den istifa etti. Basına verdiği bir demeçte şöyle dedi: «... Programından ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş olan bugünkü DP'den çekiliyorum... Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının, aralarındaki her türlü ihtilâfları bir tarafa atarak bu gaye (Menderes'i devirmek) uğrunda işbirliği yapmaları bir vatan borcudur.» (*Cum.*, 8. 9. 1957; Eroğul, *D. P.*, 140-41). Konya'dan da iki DP milletvekili Rüştü Özel'le Muammer Obuz da, 6 eylülde partiden istifa ettiler ve DP'yi Köprülü'den de sert bir dille

eleştiren bir demeç yayınladılar; ne var ki partinin kurucularından olan Köprülü'nün istifası, kamuoyunda daha büyük bir tepki yarattı

7. Demokratlar İstanbul'daki seçim kampanyasının başına bir işadam olan Üzeyir Avunduk'u getirdiler. 1957 yılında İl Kongresi yapılmamasına karar alındı (*Cum.*, 8. 9. 1957).

8. Mecliste Emin Kalafat (eski bakan ve Çanakkale milletvekili) muhalefetin bildirisine şu sözlerle çattı: «İşbirliği adı altında meşru iktidara karşı husumet cephesi kurmak isteyen üç muhalif partinin müşterek tebliği bir tahrik vesikasıdır.» — «Millî iradenin sunî tertipler ve müeyyidesiz beyannamelerle değiştirilebileceğini sanmak Türk milletine karşı bir bühtandır.» (*Cul.*, 9. 9. 1957).

9-11. CHP XIII. Kurultayı toplandı. Kurultay, seçimlerde işbirliğinin devamı için Genel İdare Kuruluna sınırsız yetki verdi. Bu, İnönü'nün gene partiyi tamamen kontrolu altına aldığını gösteriyordu. 26 eylül tarihinde CHP Meclisi yetkilerini tamamen İnönü'ye devretti. (*Cum.* 27. 9. 1957). 11 eylülde Kurultay «Hürriyet Andı» içti ve işbirliğini önleyici kanunun veto edilmesi için Cumhurbaşkanına başvurulmasına karar verdi. (Basın, 10-12 9. 1957).

11. Hükümet seçim kanununu değiştirdi. Böylece: 1) seçimlere giren bir parti teşkilât kollarının olduğu bütün seçim bölgelerinde seçime katılmak zorundaydı; 2) bir parti her seçim bölgesine ayrılan milletvekili sayısına eşit sayıda aday gösterecekti; 3) partiler aralarında anlaşsalar bile bir partinin üyesi bağımsız olmayacak ya da bir başka partiden adaylığını koyamayacaktı; 4) son geçen altı ay içinde bir partiden istifa eden bir kimse başka bir partiden aday gösterilemeyecekti. Seçim kanunundaki bu değişiklikler partiler arasındaki işbirliği sorununu hemen hemen olanaksızlaştırdı (Basın, 12. 9.1957; Eroğul, *D. P.*, 141-2).

11. General Fahri Belen DP'den istifa etti; kendi seçim bölgesi olan Bolu'da CHP'yi desteklemeğe karar verdi (*Cum.*, 12 ve 19. 9. 1957).

14-16. Hürriyet Partisinin ilk Genel Kongresi toplandı. Genel Başkan F. L. Karaosmanoğlu, muhalefet partileri ile işbirliği yapılması için gereken çalışmalarla ilgili olarak kendisine tam yetkinin verilmesini istedi ve bu istek kabul edildi (Basın, 14-17. 9. 1957).

14. Rusya, Türkiye'yi Suriye sınırında asker toplamakla suçladı. Buna karşı Türkiye aleyhinde tedbirler alınacağına değgin tehditler savurdu Basın, 15. 9. 1957). Bu olay halkın iktidar partisini desteklemesine yardımcı olacaktı.

17. Muammer Alakant HP'sinden ayrıldı. Kendisinin bir yere elçi olarak gönderileceğine dair söylentiler vardı! (*Cum.*, 18. 9. 1967),

18. CMP Genel Kongresi toplandı. Bu kongrede, yeni seçim kanununun

getirdiği şartları bertaraf edebilmek için sadece tek muhalif partinin yani CHP'nin seçimlere girmesi fikri reddedildi (Basın, 19. 9. 1957). İnönü bu kongrede bir konuşma yaptı! (İnönü, *Muhalefet*, ii, 107-8).

20. Daha önceleri İspatçılardan biri olup Hürriyet Partisine giren Kasım Küfrevî, tekrar DP'ye girdi! Kürt eşrafından olup Doğu Anadoluda çok tarafları bulunan Küfrevî Kars'taki seçim kampanyasının başına getirildi (*Cum.*, 21. 9. 1957).

20. Partiler arasında işbirliği konusunda muhalefet bir anlaşmaya varamadı ve bunun suçu da, DP'ye karşı tek başına yarışmak ve HP ve CMP tarafından desteklenmek isteyen İnönü ve CHP'ye yüklenmekteydi (Basın, 21. 9. 1957; Eroğul, *D. P.*, 142; İnönü, *Muhalefet*, ii, 109-12).

21. İnönü seçim kampanyasını Malatya'da açtı. İnönü 22. 9. tarihinde Elâzığ'da, 23. 9. tarihinde Tunceli'de idi (Basın, 22-24. 9. 1957; İnönü, *Muhalefet*, ii, 113-22).

24. Anadolu Ajansına verdiği bir demeçte Menderes Suriye'yi bir cephane deposu olarak tanımladı ve «Müstakil ihtimaller ve inkişaflar nazarı itibara alınırsa tehlikelerle çevrili bir memleket halinde bulunuyoruz.» dedi (*Cum.*, 25. 9. 1957). Maliye Bakanı Hasan Polatkan malî yardım almak umuduyle Washington'a gitmişti

26. İşçiler, siyasal partilerden işçi adaylar gösterilerek, kendilerine de mecliste temsil edilme şansının verilmesini istediler: «Partilerin, işçilerin hukukunu, iktisadi ihtiyaçlarını B. M. Meclisine yansıttırmak için milletvekili adayı seçmeleri bir vatan borcudur.» (*Cum.*, 27. 9. 1957).

28. 28 eylül tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, Adana'daki CHP milletvekili adaylarını meslek açısından şöyle açıkladı: «13 hukukçu; 8 doktor; 6 çiftçi; 3 tüccar ve 2 gazeteci.» Bu meslekî döküm pek fazla anlam taşımazdı; çünkü hukukçu denen işi hukuk eğitimi yapmış olsa bile kendisine çiftçiliği seçmiş bir kişi olabilirdi. Örneğin kendisi hem ağa-ciftçi hem de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Asistan olan Kasım Küfrevî'yi sınıflandırmak bir hayli güçtü.

**Ekim** **1957**

1. Antalya milletvekili Burhanettin Onat DP'den ayrıldı. İstifası ile ilgili olarak yaptığı açıklamada Onat, «Bu istifaya sebep, bazı prensip ayrılıkları ve partinin sevki idaresini ellerinde tutanlar ile aramızdaki zihniyet farkıdır.» demekteydi (*Cum.*, 2. 10. 1957). Seçimlerden önce başka istifalar da olmaktaydı.

3. *Cumhuriyet* gazetesi 140 milletvekilinin DP aday listesine konmadığını bildirdi. Sadece Ankara'da 9 milletvekilinin adları listede yoktu.

4. Menderes, Sovyet Rusya'nın 14 eylül tarihli notasına verdiği cevapta, «eğer Rusya, Türkiye ile içten bir dostluk ilişkisi kurmayı istiyorsa Orta Doğu'da, özellikle Suriye'de izlediği siyasete son vermelidir» dedi. (Basın, 5. 10. 1957).

5. CHP, milletvekili aday listesini yayınladı; bu listenin % 85'ini teşkilatça gösterilmiş olan genç elemanlar oluşturuyordu. Ortalama yaş 38 olup bunlar arasında 211 hukukçu 59 doktor, 58 tüccar, 57 çiftçi, 36 mühendis, 30 gazeteci, 21 idareci, 20 sanayici, 18 eğitimci, 12 iktisatçı, 10 maliyeci, 9 işçi, 9 ziraatçi, 6 eczacı bulunuyordu (*Cum.*, 6. 10. 1957). Listeye asker aday alınmamıştı

7. CMP aday listesini yayınladı. Bu listede 177 hukukçu, 124 tüccar, 50 çiftçi, 38 doktor, 16 asker, 14 dişçi, 12 gazeteci bulunuyordu. Adaylar arasında 12 de kadın vardı. Bu parti bütün illerde seçime giriyordu (*Cum.*, 8. 10. 1957).

7. Hürriyet Partisinin listesinde 137 hukukçu, 92 tüccar, 80 ziraatçi -ormancı, 43 doktor, 23 gazeteci ve 8 asker vb., yer alıyordu. Bu parti 56 ilden 530 aday göstermişti ve adayların % 70'i ilk kez siyasete atılan kişilerdi. (*Cum.*, 8. 10. 1957).

7. DP'nin aday listesi açıklanınca, partiden topluca istifalar oldu. Bunlar özellikle kendi seçim bölgelerinde yoklamayı kazandıkları halde, sonradan Menderes'çe reddedilen kimselerdi. İstifalar en çok Manisa, Afyon, Diyarbakır, Giresun ve Samsun'daydı. (*Cum.*, 8. ve 9. 10. 1957).

8. Suriye, Türkiye'nin sınırda askerî yığınak yapmasını Birleşmiş Milletlere şikâye) etti. — Kruşçev, Amerikalı bir gazeteciye, Suriye ile savaşmak için Amerika'nın Türkiye'yi kışkırttığını söyledi. Böyle bir savaşa Türkiye'nin bir gün bile dayanamayacağını ve Rusya'nın o bölgedeki kendi çıkarlarını savunmak için asskerî kuvvet kullanmaya hazır olduğunu bildirdi (*Cum.*, 9. 10. 1957).

9. Suriye Türkiye'ye bir nota vererek sınırdaki kışkırtma olaylarını protesto etti (Basın, 10. 10. 1957).

10. Amerika, Nato ve Eisenhower Doktrininin Türkiye'nin yardımına koşacağını açıkladı (Basın, 11. 10. 1957).

10. CHP açıkladığı seçim bildirisinde şu vaatlerde bulundu: grev hakkı, memurlara sendika hakkının tanınması; anti-demokratik kanunların kaldırılması; seçimlerde nispî temsil sisteminin kurulması; partizan bir idareye son verilmesi; ikinci bir meclisin ve anayasa mahkemesinin kurulması. CHP herkese her şeyin verileceğini vaat ediyordu — DP seçim bildirisi yayınlamama kararı aldı (Basın, 11. 10. 1957).

10. Vatan Partisi* (Genel Başkanı Hikmet Kıvılcımlı), seçime katılacağı

Dr. Kıvılcımlı *Vatan Partisi* tüzüğü ve programını 1971 nisanında bir giriş bölümü ekleyerek yeniden yayınladı.

İstanbul ve İzmir illerinin aday listesini yayınladı. Liste şoförler, işçiler, esnaf ve çiftçilerden oluşmuştu (*Cum.*, 11. 10. 1957, s. 51). Bu partinin tüzüğü ve programı dolayısıyle başlıca gazetelerde Vatan Partisinin faaliyetlerine değgin âdeta hiç haber verilmiyordu.

11. Seçim kampanyası alevlenmeye başladı. İnönü'nün seçim kampanyasında, «Türkiye siyasal ve ekonomik buhran içindedir» temasının ardından gidiliyordu (İnönü'nün nutukları: *Muhalefet*, ii, 128 ve sonrası).

13. Celal Bayar, İnönü ve CHP'ye çatmak için Kıbrıs sorununu sömürüyordu. İkinci Dünya Savaşından sonra, burnumuzun ucundaki On İki Adanın, sessizce Yunanistan'a bırakıldığını ileri sürüyordu. Eğer DP iktidarda olmasaydı, Kıbrıs da sessiz sedasız elden kaçırılacaktı. (Basın, 14. 10. 1957).

Aynı gün Trabzon'da yaptığı bir konuşmada Menderes, İnönü'ye şöyle çattı: Paşa başka, iktidardan düşen İsmet Paşa başka adamlardır. Onun prensibi şudur: Durmadan iftira ediniz. Biri tutmazsa biri tutar.» (*Cum.*, 14. 10. 1957).

16. Türk Hükemeti, Suriye'nin notasına cevap vererek kışkırtıcılık suçlamasını reddetti ve sınırda Türkiye'nin aldığı tedbirlerin sadece savunma amacını taşıdığını bildirdi. (Basın 17. 10. 1957).

17. Hüseyin Cahit Yalçın öldü (Basın, 19. 10. 1957). *Ulus* gazetesinde boşalan başyazarlık Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na verildi.

19. Menderes Kayseri'de yaptığı konuşmada halka, DP'nin iktidarda olduğu 7 yıl içinde 15.000 camiin yapılmış olduğunu ve ilki Süleymaniye olmak üzere 86 camiin onarıldığını söyledi ve «8 ay sonra Süleymaniye'nin 500'üncü senei devreiye ini tesit için Müslümanların İstanbul'a davet edileceğini» sözlerine ekledi (*Cum.*, 20. 10.1957).

20. İzmir'de Menderes, «Zenginler Demokrat saflarında değil, Halk Partililer arasındadır» dedi. DP iktidarı sırasında İzmir'deki işçi sınıfı 1950'den bu yana dört katı artmıştı. (*Cum.*, 21. 10. 1957). Aynı gün Taksim'de Bayar şöyle diyordu: «Biz memleketimizde Amerikalıların ilerleyişleri seyrini takip ederek çalışmaktayız. Öyle ümit ediyoruz ki, 30 sene sonra bu mübarek memleket 50 milyon nüfusu ile küçük bir Amerika olacaktır.» (*Cum.*, 21. 10. 1957).

22. HP adına Balıkesir'de bir konuşma yapan Fuat Köprülü, «Bu seçim mücadelesi, kanaatime göre, tek parti, tek şef sistemini yeniden canlandırmak isteyen bir adam ve insana karşı koca bir milletin maddj ve manevî işbirliğinin mücadelesidir ve bu şuur memleketin her tarafına yerleşmiştir.» dedi (*Cum.*, 23. 10. 1957).

23. Seçim kampanyası için saptanan süre sona erdi.

27. Türkiye'de genel seçim yapıldı; çeşitli illerde ayaklanmalar ve çatışma-

lar oldu. Muhalefet partileri seçimlere hile katıldığı gerekçesiyle suçlamalara kalkıştılar. Seçimin kesin sonuçları 30 ekimde açıklandı. DP oyların % 47.70'ini alarak 424 milletvekilliği kazanmıştı; CHP oyların % 40.82'sini ve 178 milletvekilliği; CMP % 7.19'unu ve 4 milletvekilliği; HP % 3.85'ini ve 4 milletvekilliği kazanmışlardı, 2 de bağımsız milletvekili seçilmişti. Muhalefet partileri hep bir arada oyların % 52'sini alarak, ancak 186 milletvekilliği elde etmişken, Demokratlar % 48 gibi daha az bir oranda oy aldıkları halde 424 milletvekili çıkarmıştı. Bu nedenle bu dönem için 'azınlık iktidar' sözü kullanılmıştır (Basın, 31. 10. 1957; *Seçim Neticeleri*; bu seçimlerin iyi bir incelemesi için bkz., Kemal Karpat, The Turkish Elections of 1957, *The Western Political Quarterly* XIV/2 (Haziran 1961), 436-59).

**Kasım** **1957**

**1.** Cumhurbaşkanı Celâl Bayar Meclisin XI'inci dönem birinci toplantısını, belki de, tarihin en kısa nutkuyle açtı (Metin için bkz., Öztürk, *Cumhurbaşkanlar*, 634-5). Açılıştan sonra Meclis 15 gün tatile girdi (Basın, 2. 11. 1957). Ankara'daki siyasal hava öyle gergindi ki Ankara Üniversitesinin açılış töreni ertelenmiş; tanklar ve askerler stratejik noktalara yerleştirilmiş ve Radyoevi kordon altına alınmıştı.

**4.** İstanbul Üniversitesinin rektörü Ali Tanoğlu, üniversiteyi açış konuşmasında, «İstanbul Üniversitesi bütün kadrosu ile hükümetin yanında ve emrindedir...» dedi. Fakültenin kimi üyeleri bu görüşe karşı çıktı (Basın, 5. 11. 1957).

**5.** Basın, hükümetin gazeteleri susturmak için yeni tedbirler hazırlamakta olduğu haberini verdi: B. M. M. Görüşleri Meclisin 'Zabıt Ceridesi'nde çıkmadan önce gazetelerde basılamayacak, yalnız radyo ve devlet ajansı bunları hemen yayınlayabilecekti.

**5.** Vatan Partisinin Genel Başkanı Hikmet Kıvılcımlı dini politikaya alet ederek komünistlik propagandası yapmak suçundan tutuklandı (Basın, 6. 11. 1957).

**7.** *Cumhuriyet* gazetesi, yeni Meclisteki milletvekillerini mesleklerine göre açıkladı: 172 hukukçu, 84 tüccar, 76 çiftçi, 62 doktor, 30 eğitimci, 28 idareci, 27 asker. 21 mühendis, 20 gazeteci-yazar, 15 iktisatçı, 13 bankacı, 10 maliyeci. 10 ormancı, 9 belediyeci, 7 eczacı 6 işçi, 4 mimar, 3 diplomat, 2 dişçi, 1 havacı, 1 kimyager, 1 veteriner.

**11-15.** İtalya Cumhurbaşkanı Gronchi resmî bir ziyaret için Türkiye'ye geldi.

**13.** Nuri Demirağ öldü. 1886 Sıvas'ta doğan *Demirağ iş hayatına bankacı olarak başlamış daha sonra sanayiye yönelmişti.* 6 Temmuz 1945'te Millî Kalkınma Partisini kurmuş, 1954'de bağımsız olarak Sıvas'tan

milletvekili seçilmişti; fakat 1957 seçimlerine katılmasına sıhhî durumu izin vermemişti (Basın, 14. 11. 1957).

DP meclis grubu iskat Kanununu çıkarmak fikrinden vazgeçti Bu kanun bir partiden ayrılıp diğerine geçen milletvekillerinin milletvekili olma haklarını ellerinden alacaktı. Grup bu kanun yerine şu konularda anlaşmaya vardı: 1) Seçimlerde muhalefeti destekleyen resmî memurlara karşı tedbir alınacaktı; 2) daha şiddetli bir basın kanunu uygulanacaktı ve, 3) muhalefete karşı tedbirler alınacaktı (Basın, 15. 11. 1957).

16. CHP, seçimler üzerine yaptığı incelemelenin sonuçlarını açıkladı. Daha sonra kitap halinde basıldı: *Seçim Neticeleri* (Ankara, 1959).

18. Hükümet karaborsacılığın önüne geçmek için sert tedbirler almaya ve yiyecek ve tüketim maddelerinde fiyat kontrolunu başlatmaya karar verdi (Basın, 19 ve 23. 11. 1957).

19. Muhalif basının sürekli olarak hükümet aleyhinde yazmasından sinirlenen DP meclis grubu, seçimlerde CHP'nin faaliyeti hakkında Meclis soruşturması açılması için bir önerge hazırladı (Basın, 20. 11. 1957).

20. 1957 seçimlerinde kazanamayan eski Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan, Fahrettin Kerim Gökay'ın yerine İstanbul Valiliğine atandı. Gökay da elçi olarak Bern'e gitti. Gene bu seçimlerde seçilmeyen eski Adalet Bakanı Hüseyin Avni Göktürk de Millî Emniyet Hizmetleri Başkanlığına getirildi (*Cum.*, 21. 11. 1957).

25. Menderes bir ay kadar süren bir uğraşmadan sonra kurduğu beşinci kabinesini açıkladı.

*Başbakan:* Adnan Menderes (İstanbul); *Devlet Bak. ve Başbakan Yard:* Tevfik İleri (Samsun); Samet Ağaoğlu (Sanayi Bak.) 8. 2. 1958, Halûk Şaman (Bursa) 4. 9. 1958, Medeni Berk (İmar ve İskân Bak.) 11. 12. 1959; *Devlet Bak.:* Emin Kalafat (Çanakkale), Abdullah Aker (Ticaret Bak.) 4. 9. 1958; *Devlet Bak.:* Muzaffer Kurbanoğlu (Manisa). İzzet Akçal (Rize) 1. 11. 1959 *Adalet Bak.:* Esat Budakoğlu (Balıkesir), Celâl Yardımcı (Ağrı) 3. 4. 1960; *Millî Savunma Bak.:* Şemi Ergin (Manisa), Ethem Menderes (Bayındırlık Bak.) 19. 1. 1958; *İçişleri Bak.:* Dr. Namık Gedik (Aydın); *Dışişleri Bak.:* Fatin Rüştü Zorlu (Çanakkale); *Maliye Bak.:* Hasan Polatkan (Eskişehir); *Millî Eğitim Bak.:* Celâl Yardımcı (Ağrı), Âtıf Benderlioğlu (Yozgat) 9. 11. 1959; *Bayındırlık Bak.:* Ethem Menderes (Aydın), Tevfik İleri (Devlet Bak. ve Başbakan Yard.) 19. 1. 1958; *Ticaret Bak.:* Abdullah Aker (İzmir), Hayrettin Erkmen (Çalışma Bak.) 4. 9. 1958; *Sağlık ve Sosyal Yard. Bak.:* Dr. Lütfi Kırdar (Istanbul); *Gümrük ve Tekel Bak.:* Hadi Hüsman (İstanbul); *Tarım Bak.:* Nedim Ökmen (Gaziantep); *Ulaştırma Bak.:* Fevzi Uçaner (İzmir), Muzaffer Kurbanoğlu (Devlet Bak.) 1. 11. 1959, Şemi Ergin (Manisa) 9. 12. 1959; *Çalışma Bak.* Hayrettin

Erkmen (Giresun), Halûk Şaman (Devlet Bak.) 12. 6. 1959; *Sanayi Bak.:* Samet Ağaoğlu (Manisa), Sıtkı Yırcalı (Balıkesir), Sebati Ataman (Koordinasyon Bak.) 14. 12. 1959; *Basın-Yayın ve Turizm Bak.:* Sıtkı Yırcalı (Balıkesir), Server Somuncuoğlu (Sinop) 10. 7. 1958; *İmar Bak.:* Medeni Berk (Niğde); *Koordinasyon Bak.:* Sebati Ataman (Zonguldak) 10. 7. 1958, Abdullah Aker (Devlet Bak.) 14. 12. 1959. (Öztürk, *Hükümetler*, 441-2). Bu süre içinde hükümetin çalışması hemen hemen durmuştu. Bu kabinede iki yeni bakanlık da bulunuyordu; Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı ve İmar Bakanlığı. (Basın 26. 11. 1957).

24. Gazete ilanları ve haberlerin dağılımında hükümet kontrolunun uygulanacağını bildiren hükümet emri *Resmî Gazete*'de yayınlandı (Basın, 26. 11. 1957).

25. Bulganin, Ankara'daki Büyükelçiliği kanalıyle Menderes'e bir mesaj yollayarak, bir Rus-Türk konferansını önerdi. Bulganinin, Rusların Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istediğini, Suriye ya da bir başka Arap ülkesiyle aralarında hiç bir gizli anlaşma olmadığını bildirdi. Rusya buna benzer bir öneriyi temmuz ayında yapmış; fakat Türkiye'den cevap alamamıştı (*Cum.*, 27. 11. 1957).

27. Türk Hükümeti Suriye sınırındaki askerleri geri çekmeğe başladı. Bulganin'in mesajını incelemekte olduğunu ileri sürdü (Basın 28. 11. 1957).

**Aralık** **1957**

4-5. Hükümet programı Meclisteki okunmuş, tartışılmış ve muhalefetin kendi eleştirisini hazırlamak için istediği süreye ilişkin önerisiyse geri çevrilmişti. Menderes konuşmasında, hızla değişen dünyaya ayak uydurabilmek için ülkede hızlı bir değişimin gereğinden söz etti (Metin için bkz., Öztürk *Hükümetler*, 443-61 ve Basın, 5 ve 6. 11. 1957; İnönü'nün eleştirisi için bkz., *Muhalefet*, II, 172-84). Muhalefetin eleştirisi şaşılacak derecede ılımlı idi ve gene her zamanki gibi dış siyasada Hükümetin soğuk harp politikasını destekliyordu.

7. *Cumhuriyet* gazetesi aşırı DP'lilerin Meclis içtüzüğünü değiştirmek istediklerini yazdı. Bu değişiklikle Meclis Başkanlığının gücü artırılacak ve böylece milletvekillerinin konuşmaları içinde yayınlanmaması istenen bölümlerin Meclis tutanaklarından çıkarılması Başkanın takdirine bırakılacaktı.

9-13. Kıbrıs sorununa değgin görüşmeler dördüncü kez Birleşmiş Milletlerde başladı. Yunanlılar Ada halkının kendi geleceklerini kendilerinin tayin etmelerini istediler. 12 aralık tarihinde, Türk temsilcisi Selim Sarper «Yunan tasarısı kabul edildiği takdirde Kıbrıs'ta dahilî harp

çıkabileceğini» hatırlattı ve Birleşmiş Milletlerin kararı ne olursa olsun Makaryos'la Londra arasında yapılacak bir görüşmeyi ve neticelerini kabul etmeyeceğiz.» dedi.

Konu, 13 aralıkta oylamaya kondu. Diğer Arap devletleri ile Irak, Yunanistan'ın önerisine oy verdiler. Bu durum Türkiye'de, özellikle gençler arasında sert tepkiler yarattı (Basın, 9-15. 12. 1957).

10-11. Ankara'da Bağdat Paktı Konferansı yapıldı.

16-19. Menderes, Nato başbakanları konferansına katılmak üzere Paris'e gitti.

25. Meclis içtüzüğünü değiştirmek için görüşmeler başlayınca muhalefet milletvekilleri Meclisi bırakıp çıktılar. Mecliste çoğunluk bulunmadığı için bu görüşme yapılmadı (Basın, 26, 27. 12. 1957).

16. Pakistan, İran ve Tayland'la birlikte Türkiye de, Kahire'de başlayan Afrika-Asya Konferansına katılmadı.

27. İçtüzük değişikliği Meclisten geçti. Muhalefet bu durum karşısında «hakimiyet hükümetin olacaktır» dedi (Basın, 28. 12. 1957; Eroğul, *D. P.*, 156-7). Bu tedbirlerle muhalefet, tüm olarak etkisiz bir hale getiriliyor ve kendine düşen rolü oynaması olanaksızlaşıyordu.

**Ocak** **1958**

1. Hüseyin Naili Kubalı ve Hıfzı Veldet Velidedeoğlu gibi hukukçular, 27 aralık tarihli tedbirlerin anayasaya aykırı düştüğünü ileri sürerek gazetecilerin bunlara boyun eğmek zorunda olmadıklarını söylediler (Basın, 2. 1. 1958). Millî Eğitim Bakanlığı, Kubalı aleyhinde bir soruşturma açtı.

1-2. Türk ve Rus liderleri yeni yıl dolayısıyle birbirlerine tebrik mesajı yolladılar. — Türkiye - Suriye gerginliği sırasında Kafkas Ordusunun komutanı General Rokossovsky Moskova'ya geri çağrıldı (*Cum.*, 3. 1. 1958).

5. CHP, partisinin bir Araştırma Bürosu kurmuş olduğunu biliordi. Bu büronun başına iktisatçı Osman Okyar getirildi, ayrıca Turhan Feyzioğlu, Bülent Ecevit, Coşkun Kırca ve Doğan Avcıoğlu gibi aydınlar da Büronun kadrosu içindeydi (*Cum.* ve *Ulus*, 6. 1. 1958, Toker, *İsmet Paşa*, II, 22-3).

5. Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri 27 aralık tedbirlerinin basın kanununa ve anayasaya aykırı düştüğü görüşüne karşı çıkarak Kubalı'yı kınadı Basın, 6. 1. 1958).

9. İngiltere'nin Kıbrıs için hazırladığı yeni tasarı Ankara'da hoşnutsuzluk yarattı. Basın bu planın Türk-İngiliz dostluğunu katî bir şekilde sarsacağını belirtti. Bu plana göre Makaryos, adadaki Yunanlı top-

lumun temsilcisi olarak tanınacak ve Kıbrıs Yunanistan'a bağlanacaktı (Basın, 9 ve 10. 1. 1958).

16. New York Ticaret Odasında konuşan Büyükelçi Suat Hayri Ürgüplü, Türk Hükümeti hakkındaki Amerika'nnın eleştirisine şöyle cevap verdi: «Türkiye bir planı olmadığı için tenkit edildi; Amerikan yardımının da bir planı yoktur...» Ürgüplü, Avrupa ülkelerinin «kemer sıkma» programlarının Türkiye için bir lüks olduğunu söyledi ve bir Amerikan askeri için yılda 5500 dolar harcanırken, her türk askerinin hükümete her yıl 138 dolara mal olduğunu açıkladı (*Cum.*, 17. 1. 1958).

16. İstanbul'da dokuz subayın Hükümet aleyhinde bir komplo hazırlamak suçundan tutuklandığı bildirildi. Bunlardan biri 13 Eylül 1957'de CHP'ye katılmış olan emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım'dı (Basın, 17. 1. 1958; Yalman, *Gördüklerim*, V, 355). Toker (*İsmet Paşa*, ii, 31) bu subayların 25-27 Aralık 1957 tarihinde tutuklandıklarını ve bunun basından gizlendiğini yazmaktadır. Toker'in dedikleri doğru olabilir; çünkü 29 ve 30 aralık tarihlerinde Menderes yüksek rütbeli ordu komutanlarıyla İstanbul'da iki görüşme yapmıştı (*Cum.*, 30 ve 31. 12. 1958).

19. Kabinede değişiklik yapıldı. Savunma Bakanı Şemi Ergin istifa etti. Yerine Ethem Menderes getirildi. Tevfik İleri de, Ethem Menderesden boşalan Bayındırlık Bakanlığına getirildi (Basın, 20. 1. 1958).

19. Menderes, Bulganin'in 22 kasım 1957 tarihli mesajını cevapladı (bkz., 25. 11. 1957; Basın 20. 1. 1958).

20. Amerikan Hükümeti 46 milyon dolar değerindeki tahıl fazlasını Türkiye'ye vermeğe razı oldu. (*Middle East Journal*) *MEJ* XII/2 (1958) 189).

20. Yüksek rütbeli subaylar arasında yer değiştirmeler ve yeni atanmalar oldu. Tümgeneral Cemal Madanoğlu Ankara Zırhlı Eğitim Tümeni Komutanlığına ve Tuğgeneral Vahit Kıratlı da İstanbul Merkez Komutanlığına getirildi (*Cum.*, 21. 1. 1958).

21. Türk Hükümeti Suriye'ye bir nota vermekle, komünizmin Orta Doğuda yayılmasından korku duyduğunu kendiliğinden kabul etmiş oldu(Basın, 22. 1. 1958).

22. Hürriyet Partisinin Genel Sekreteri Turan Güneş CHP'yi eleştirerek, CHP'nin durgunluğu insiyatifi DP'ye kaptırdı» dedi. (Basın, 23. 1. 1958).

25. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın da içlerinde olduğu 25 «komünist»in İstanbul'da tutuklandığı bildirildi (Basın, 26. 1. 1958).

25. Silahlı kuvvetlerde pek çok yeni atanmaların yapılacağına değgin basında çıkan haberleri Savunma Bakanlığı yalanladı (Basın, 26. 1. 1958).

25. Kıbrıs için Türk-İngiliz görüşmeleri dışişleri bakanları Selwyn Lloyd ile F. R. Zorlu arasında başladı. Bu görüşmelerde Türkiye Adanın bölünmesini istiyordu (Basın, 25-26. 1. 1958).

27-30. Bağdat Paktı Bakanları, Suriye bunalımını Sovyet Rusya'nın yayılma siyasetini ve İsrail sorununu görüşmek için Ankara'da toplandılar. 30 ocakta yayınlanan bir bildiride: «Rusya'nın Ortadoğuya hakim olmak için gayretlerini bilhassa Türkiye'ye tevcih ettiği kaydedilerek, bu tazyiklere karşı Türkiye'nin soğukkanlı ve cesur durumu Konseydeki dostlarının takdirini celbetmiştir.» deniyordu (*Cum.*, 27-31. 1. 1958). 27 ocak tarihinde Amerikan Elçiliğinde bir bomba patladı. Hükümet bunda komünist parmağı olduğunu ileri sürdü. Toker'e göre (*İsmet Paşa*, ii, 40) bu olay, John Foster Dulles'ı bir komünizm hayaleti ile ürküterek, daha fazla Amerikan yardımı elde etmek için, DP tarafından düzenlenmiş bir taktikti.

## Şubat 1958

1. Hüseyin Naili Kubalı vekâlet emrine alındı. Bu olay aydınlar arasında büyük bir tepki yarattı ve muhalefet tarafından ele alınıp konu edildi (Basın, 2. 2. 1958, İnönü, 'Kubalı'nın Vekâlet Emrine Alınması', *Ulus*, 3. 2. 1958 ve *Muhalefet*, ii, 189-90).

5-10. Cumhurbaşkanı Bayar resmî bir ziyaret için Libya'ya gitti.

8. Kabinede değişiklik oldu: Ağaoğlu Sanayi Bakanlığından Devlet Bakanlığına geçirildi. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Abdullah Aker vekâleten Sanayi Bakanlığına atandı (Basın, 9. 2. 1958).

9. Menderes, Hükümetin baskı tedbirlerini almasına muhalefetin neden olduğunu ileri sürdü: «Muhalefetin zorlaya zorlaya bizi bazı tedbirler almağa mecbur etmeleri, demokrasiye uygun neticeler değildir. Eğer onlar zorlamasalardı, bugün beğenmedikleri birçok kanunun çıkmasına imkân yoktu. Sizin üstünüze yürünürse elbet müdafaa tedbirleri alırsınız. Fakat daha şiddetli kanunların çıkması için ne derece zorlarsa zorlasınlar, Demkorat Parti sınır aşmak, ölçüyü kaçırmak gafletini göstermeyecektir.» (*Cum.*, 10. 2. 1958, Bursa'da verilen bir nutuktan zikretmektedir.)

14. Irak Kralı Faysal'ın idaresinde Irak ve Ürdün birleşerek Federal Arap Devletini kurdular. Bu olay Türkiye'de iyi karşılandı. (Basın 15-17, 2. 1958).

15. Dr. Kemalî Beyazıt CHP nin Genel İdare Kurul'undan istifa etti. Bu önemli bir olaydı çünkü CHP nin içinde sürekli olarak devam eden muhalefeti, özellikle Kasım Gülek'e yapılan hücumları gösteriyordu. (*Cum.*, 13 ve 16. 2. 1958).

20. Bütçe görüşmeleri sırasında Menderes, muhalefeti dostluğa ve iktidar partisiyle birlikte çalışmaya davet etti. (Basın 21. 2. 1958).

21. Mısır ve Suriye, Abdül Nasır'ın Başkanlığında Birleşik Arap Cumhuriyetini kurdular. (Basın 22. 2. 1958). 28 Şubat tarihinde onlara Yemen de katıldı ve Türkiye bu birleşik cumhuriyeti 11 Martta resmen tanıdı. (Basın 12. 3. 1958).

24. Diyanet İşleri bütçesi görüşülürken, yüzden fazla milletvekili bağırıp çağırarak birbirlerine girdi. Kavga güçlükle önlendi (Basın, 25. 2. 1958).

**Mart 1958**

8. Menderes, bakanlar ve milletvekilleri yurt gezisine çıktılar. Bütün yurt 8 ekip tarafından gezilecekti. (*Cum.*, 9. 3. 1958).

14-15. Hürriyet Partisinin Kongresi toplandı. Kongrede CHP, muhalefet partileri arasındaki işbirliğini bozmaktan sorumlu tutuldu. Mecliste ancak 4 milletvekilliği alabilen bu partide moral diye bir şey kalmamıştı (Basın, 14-16. 3. 1958; HP 18 martta bir bildiri yayınladı.)

30. Cumhuriyetçi Millet Partisi, Hürriyet Partisiyle işbirliği yapmak için görüşmeler yapıldığına değgin bir bildiri yayınladıysa da bundan hiç bir sonuç çıkmadı (Basın, 31. 3. 1958).

31. Kruşçev iktidara geldiğinin ilk günlerinde yeniden barış çağrılarını içeren siyasetini açıkladı (Basın, 1. 4. 1958; bkz. Jäschke, *Turkei* 1952-1961, 14. 3. 1958).

**Nisan 1958**

5. CHP, Türkiye ile Amerika arasında imzalanan «istimlâk ve müsadere garantisi» anlaşmasını eleştirdi. «Tasarıya göre Amrikan sermayesinin veya gayrimenkulünün Türkiye'de herhangi bir şekilde müsadere ve istimlâki halinde vâki olacak zarar, Amerika hükümeti tarafından kendi teb'asına bizzat tediye edilecek ve bu miktar Türkiye tarafından Amerika hükümetine ödenecekti.» Hatta bazı Demokratlar bile bu anlaşmanın kapitülasyonları andırdığını söylediler (*Cum.*, 6. 4. 1958).

9. Kruşçev Menderes'e bir mesaj yollayarak Türkiye ile SSCB arasında daha iyi ilişkiler kurulmasını önerdi (*Cum.*, 10. 4. 1958).

9. Profesör Kubalı, tekrar üniversitedeki görevine döndü (Basın, 10. 4. 1958).

10. Kubal, basına demeç vererek hükümeti eleştirdi (Basın, 11. 4. 1958).

12. İstanbul Üniversitesi Senatosu, Profesör Kubalı'yı, basında çıkan sözleriyle politika yaptığını ileri sürerek, görevinden bir ay uzaklaştırma kararı aldı (Basın, 13. 4. 1958). Kubalı sorunu, günün siyasal konusu haline geldi.

12. DP Genel İdare Kurulu, Partiyi en üst kademesinden en alt kademesine dek yeniden organize etmeye ve aşama sırasınna dayanan bir sistem kurmaya karar verdi. Bu, Kongre toplantısından sonra yapılacaktı (*Cum.*, 13. 4. 1958 sh. 3).

18. CHP radyo için bir «cevap ve tekzip hakkı» tanınmasını istedi (Basın, 19. 4. 1958).

19. Menderes, çıktığı Uzak Doğu gezisinde Japonya, Formoza, Güney Kore ve Hindistan'a gitti. Gezi 3 mayısta sona erdi (Basın, 20. 4. 4. 5. 1958).

26. Maliye Bakanı Hasan Polatkan TL'nın devalue edileceğine değgin çıkan söylentileri yalanladı. Bu söylentileri «maksatlı ve yalan» ve «spekülatörlerin oyunları» diye tanımladı (*Cum.*, 27. 4. 1958).

27. Millî Koruma Kanununun daha sert bir şekle sokulacağı söylentileri vardı: «cezaî müeyyideler artırılacak, ihracatta döviz kayıbına neden olanlar 5 yıldan 10 yıla kadar hapis cezasına çarptırılacak.» (Basın, 28. 4. 1958).

**Mayıs** **1958**

4. CHP hükümete çatan bir bildiri yayınladı. Bu bildiride, ekonomik durum ve gittikçe artan gericilik konularında özellikle duruluyordu (Basın, 5. 5. 1958). Menderes, Uzak Doğu gezisinden 3 mayısta döndü.

7-15. Cumhurbaşkanı Bayar resmî bir ziyaret için Batı Almanya'ya gitt (Basın, 8 - 16. 5. 1958).

8. İnönü Polatlı'da yaptığı bir konuşmada, ekonomik durumu eleştirdi: «Yokluk ve pahalılık cemiyetimize musallat oldu. İktisadî durumun tedavisi inanılmayacak kadar basittir.» (*Cum.*, 9. 5. 1958 ve İnönü, *Muhalefet*, III, 193-4). Tedavisi bu kadar basit denmesine rağmen, ne İnönü ne de Partisi bu yolun ne olduğunu açıklayamadı. (Aynı zamanda bkz., 9 mayıs Haymana nutku, *Muhalefet*, II, 195-6).

10. Abdullah Aker'in başında bulunduğu Sanayi Bakanlığına Sıtkı Yırcalı getirildi (Basın, 11. 5. 1958). Önümüzdeki günlerde, kabinede önemli değişiklikler yapılacağı söylentileri dolaşıyordu.

13. Basın, Lübnan'da bir iç savaşa doğru gidildiği haberini verdi. 6'ncı Filo faaliyete geçmişti ve Amerika silah yolluyordu (Basın, 14, 15. 5. 1958).

15. Mümtaz Tarhan, DP yanlısı müdürlerle arasındaki görüş ayrılığını ileri sürerek İstanbul Valiliğinden istifa etti. Yerine Ethem Yetkiner getirildi. Mümtaz Tarhan da Merkez Bankası İdare Meclisi Başkanlığına atandı (*Cum.*, 16 ve 17. 5. 1958).

18. F. R. Zorlu, Türkiye'nin, Kıbrısın bölünmesi siyasetine bağlı olduğunu

tekrarladığı demecinin sonunda, «Kıbrıs meselesi, Türk-İngiliz dostluğunun mihenk taşıdır» dedi (Basın, 19. 5. 1958).

19. *Ulus* gazetesi Atatürk'ün Bursa nutkunu yayınladı, *Zafer* gazetesi ise 20 mayıs sayısında, «bununla gençliğin polise ve adalete karşı itaatsizliğe teşvik edilmiş olduğunu» iddia etti.

21. F. R. Zorlu, Sovyetler Birliği elçisi Nikita Semonoviç Rijoy ile bir buçuk saatlik bir görüşme yaptı (Basın, 22. 5. 1958). Bu görüşmeden sonra resmî bir demeç yayınlanmadı; fakat Orta Doğu durumunun, özellikle Lübnan'daki bunalımın görüşmeye konu olduğu sanılabilir. Türkiyerin Orta Doğu'ya silâh gönderdiği söylenmekteydi.

23. İçişleri Bakanı Namık Gedik, CHP kongresine engel olacağı tehdidinde bulundu:
«Kongrelerdeki konuşmalar böyle devam ederse memleketin şeref ve haysiyetini korumak için kongrelere de mani olacağım.» (Meclisteki konuşması, *Cum.* 24. 5. 1958).

26. '9 Subay Olayı' davası başladı. (Bkz. 16. 1. 1958). (Basın 27. 5. 1958).

27. CHP ara seçimlerin yapılmasını istedi. Kasım Gülek «ara seçimini yapmamak, ara seçimden korkmak demektir.» dedi. (*Cum.* 28. 5. 1958).

29. Zorlu, Rus elçisiyle bir saatlik bir görüşme daha yaptı (Basın, 30. 5. 1958). Haziran ayı içinde Zorlu ve Menderes, Rus elçisiyle dört görüşme daha yaptılar (*Cum.*, 27. 6. 1958).

30. Haftalık *Kim* dergisinin ilk sayısı çıktı. Derginin 'genel yayın müdürü. Ali İhsan Göğüş ve yazı işleri müdürlerinden biri de Orhan Birgit'ti' Göğüş ve Birgit 1960'larda CHP içinde sayılı kişiler haline gelmişlerdi. Derginin ilk sayısının baş yazısını da İnönü yazdı.

**Haziran** **1958**

3. CHP, iktidar partisini eleştiren bir bildiri daha yayınladı: «DP iktidarı, vatandaşın günden güne artan maddî sıkıntılarını ve manevî ıstırabını gidermek üzere ciddî tedbirler arıyacak yerde, muhalefeti susturmak için Anayasa ve kanun dışı tedbirler peşindedir.» (Basın, 4. 6. 1958; 1958; bkz., İnönü'nün gazetecilere verdiği demeç, *Muhalefet*, II, 200).

8. Kıbrıs için Beyazıt Meydanında 300.000 kişinin katıldığı büyük bir miting yapıldı. Adanın bölünmesi talep edilerek, tutumlarından dolayı İngiltere ve Amerika kınandı, Yunanistan'a tehditler savruldu (Basın, 9. 6. 1958). Daha önceleri, hükümet bu tür mitinglere izin vermemişti.

12. Anıtkabir'de, Kıbrıs için sayıları 150.000'e yaklaşık bir kalabalığın toplandığı bir miting yapıldı (Basın, 13. 6. 1958). 15 haziran pazar günü de, bütün Türkiye'de düzenelenen mitinglere yarım milyona yakın halkın katıldığı söylenmekteydi.

14. Türkiye, Kıbrıs için İngiltere'nin ileri sürdüğü «dahilî muhtariyet» planını reddetti (Basın, 15. 6. 1958).

16. Büyük Millet Meclisi yaptığı gizli bir oturumda Kıbrıs için hükümetçe ileri sürülen Adanın bölünmesi tezinin desteklenmesini oy birliğiyle kabul etti (Basın 17. 6. 1958).

21. İnönü, Kıbrıs konusunda hükümeti desteklemekle birlikte, kendisine bilgi verilmediğinden yakındı (*Akis*, 21. 6. 1958 ve İnönü, *Muhalefet*, II, 207-8).

22. Gülek, hükümete çattı ve hayat pahalılığını yenmek için milletçe birleşmenin baş koşul olduğunu söyledi: «26 milyon Türkün hayat pahalılığı ile boğuşması davası da, bizim için en az Kıbrıs kadar mühimdir. Onu da millî birlik halinde halle hazırız.» (*Cum.* 23. 6. 1958).

25. Ara seçimlerin yapılmasında CHP'nin direnmesi hükümetin de erteleme çabaları yüzünden, Mecliste CHP ile hükümet arasında çatışmalar oldu. CHP'nin önergeleri reddedildi. Meclis tatile girdi (*Cum.*, 26. 6. 1958).

**Temmuz** **1958**

1. Fakir Baykurt'un *Yılanların Öcü* adlı romanı Yunus Nadi armağanını kazandı (*Cum.*, 2. 7. 1958).

6. Kadıköy'de yaptığı bir konuşmada İnönü, hükümete çatarak hükümetin malî hesaplarını eleştirdi. Demokratların 8 yılda 280 milyon altın ödünç aldıklarını, oysa Osmanlı İmparatorluğunun 60 yıllık döneminde ancak 135 milyon altın ödünç alınmış olduğunu söyledi! (Basın, 7. 7. 1958 ve İnönü, *Muhalefet*, II, 211-15). Siyasal hava gerginleşti ve altın fiyatları yükseldi.

7. Hürriyet Partisi ülkedeki durumu eleştiren bir bildiri yayınladı: Bu bildiride, «HP, DP iktidarının, görülmemiş kalkınma sözlerini artık unutmuş olmasına rağmen, takibe devam ettiği politikanın hürriyet rejiminin temel dayanağını teşkil eden işçi, memur, küçük esnaf ve umumiyetle orta halli vatandaşları iktisaden erittiğini teessürle takip etmektedir. Zengini daha zengin, fakiri daha fakir eden bu gidişin arz ettiği tehlikeleri işaret ederek, bu durumun ne içtimaî adaletle, ne memleket menfaatleriyle kabili telif olmadığını ifade etmek mecburiyetini duymaktadır.» denmekteydi. (*Cum.* 8. 7. 1958).

9. İktisatçı Aydın Yalçın, Osmanlı İmparatorluğnun borçları ile DP'nin borçlarını karşılaştırmasından ötürü İnönü'yü eleştirdi. Osmanlı borçları, devlet tarafından hiç bir iktisadî yararı olmayan yerlerde harcanmıştı. Aynı şey Demokratlar için söylenemezdi. Türkiye'nin, 1950-1954 yılları arasında, o zamana kadar tarihinde görülmemiş bir

hızla geliştiğini inkâr etmek olanaksızdı. Eğer Demokratların eleştirilmesi gerekiyorsa, bu eleştirinin dayanacağı nedenler dikkatle seçilmeliydi. (Basın 10. 7. 1958).

**10.** Kabinede değişiklikler yapıldı: Sebati Ataman Koordinasyon Bakanı (yeni bir bakanlık) olarak atandı; Sıtkı Yırcalı'nın yerine Server Somuncuoğlu Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığına getirildi. Yırcalı Sanayi Bakanı olarak kaldı (Basın, 11. 7. 1958).

**10-24.** Amerikan Savunma Bakanlığının çağrılısı olarak Savunma Bakanı Ethem Menderes Amerika'ya gitti. Söylentilere göre bu gezi sırasında Amerika'nın Türkiye'de kuracağı yeni üler görüşülüyordu (Basın, 9. 7-25. 1958). E. Menderes'in gezisi, Orta Doğudaki bunalım yüzünden yarıda kaldı.

**13.** '12 Temmuz Beyannamesi'nin 11'inci yıldönümü dolayısıyle CHP bir bildiri daha yayınladı! (Basın, 14. 7. 1958; İnönü, *Muhalefet*, II, 217).

**14.** Irak'da ihtilâl oldu. Nuri Sait hükümeti ve Kral II. Faysal devrildi. Her ikisi de öldürüldü. 15 temmuzda Ankara'da Bağdat Paktı başkanlarının yapacağı bir toplantı için gelenler arasında ihtilâl haberi endişeli tepkiler yarattı. (Basın, 15. 7. 1958). O günlerde dolaşan söylentilere göre, Menderes duruma karşı koymayı istemişti. Daha sonraları Yassıada davaları sırasında açığa vurulan bilgilere göre Menderes, Irak'a askerî bir müdahale yapmaya karar vermişti ve ancak Amerika ile ısrarlı tartışmalardan sonra, böyle bir harekete girişmemeye ikna edilebilmişti (Toker, *İsmet Paşa*, II, 88). Fakat 15 temmuz tarihinde F. R. Zorlu Amerika'nın Orta Doğu siyasetini onayladı; 17 temmuzda Amerikan paraşütçü askerleri Adana'daki Amerikan üssüne geldi ve 20 temmuzda Irak ve Suriye sınırındaki Türk tümenleri alarma geçirildi. (*MEJ* XII/4 (1958) 444 ve Basın 16 ve 17. 7. 1958).

**14-17.** Türkiye, İran ve Pakistan delegeleri Ankara'da toplandılar. Yayınladıkları bildiride Bağdat'ta işlenen «suçları» yererek, Amerika'nın, «hür ve barışsever ülkelerin bütünlük ve bağımsızlığını» korumak üzere kendiliğinden harekete geçmesini ve özellikle Lübnan'da kurulan meşru hükümeti desteklemesini gayet iyi karşıladıklarını açıkladılar. Devlet başkanları, bu politikanın, bu tarz tehditlerle karşı karşıya kalan diğer ülkelerde de uygulanmasını temenni ederek sözlerine son verdiler. (Basın, 15-18. 7. 1958).

**18.** Muhalefet, Orta Doğudaki durumu görüşmek için Meclisin yeniden toplanmasını istedi (Basın 19. 7. 1958).

**19.** Türk Hükümeti «seferberlik için ihtiyatî tedbirler» alındığını ve 22-45 yaş arasındaki erkeklerin askere çağrıldığını bildirdi. Amerika'dan petrol gelmeğe başladı (*Cum.*, 20. 7. 1958).

**20.** İnönü, ulusal bir birliğin kurulmasını istedi: «vatan müdafaası karşı-

sında her meselenin ikinci planda bırakılmasını bütün vatandaşlara tavsiye» ediyordu (Basın, 21. 7. 1958 ve İnönü, *Muhalefet*, II, 220-22).

24. Basın, Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımının çoğaltılacağını haber verdi.

24. Sovyetler Birliği, Türk Hükümetine iki nota verdi. İlki 18 temmuz tarihli olan bu notalar Türkiye'yi Irak'a bir saldırı hazırlığı yapmakla suçluyordu. 22 temmuzda, bu notaya karşılık olarak Kuruşçev'e bir mesaj yollayan Menderes, «Türkiye'nin Orta Doğudaki gerginliği arttıracak herhangi bir harekete girişmeyeceğine dair» güvence veriyordu (*Cum.*, 26. 7. 1958; Ataöv, *Nato*, 139; Toker'e göre, (*İsmet Paşa*. II, 89) SSCB askerleri, Türk sınırında harekete geçirilmişti).

26. Meclis olağanüstü bir toplantı yaptı. Aynı gün, Bağdat Paktı toplantısına katılmak için Menderes Londra'ya hareket etti, ve 31 temmuz tarihinde döndü. Mecliste yalnız hükümet sözcülerinin konuşmalarına izin verildi ve muhalefet buna itiraz etti. (Basın 26 ve 27. 7. 1958).

27. Bir basın toplantısında İnönü, Demokratları, Orta Doğunun,özellikle Irak'ın işlerine karışarak Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye atmakla suçladı. İnönü aynı zamanda eğer Türkler kendi anavatanlarını korumak zorunda kalırlarsa, hür ve eşit haklara sahip vatandaşlar olarak hareket etmeleri olanaksız bir hale gelebilecektir dedi. (Basın, 28. 7. 1958). İnönü, *Muhalefet*, II, 223-4).

28. Dışişleri Bakan vekili Namık Gedik, İnönü'nün sözlerini cevaplayarak, böyle açık bir dış siyaseti gizli bir düzen olarak suçlamak fesatçılığın kendisidir, dedi. (Basın 29. 7. 1958).

28-29. Londra'da yapılan Bağdat Paktı toplantılarında, Amerika'nın toplantıya katılan Türkiye, Iran ve Pakistan gibi devletlerle ikili andlaşmalar imzalamayı düşünmesine karar verildi. Aynı zamanda yeni Irak rejiminin tanınmasına ve Bağdat Paktının merkezinin Ankara'ya getirilmesine karar verildi (Basın, 28-30. 7. 1958). Amerika'nın itirazları dolayısıyle Kıbrıs konusuna değinilmeyişi, Türkleri hayal kırıklığına uğrattı.

29. Dışişleri Bakanı Zorlu ve Maliye Bakanı Polatkan, Türkiye'nin Batı Devletlerinden kredi alması için Paris'te imzalanan anlaşmayı kamuoyuna açıkladılar: «Almanya, Amerika ve Avrupa Tediye Birliğinden sağlanacak dış kredi 300 milyon dolara yakın olacak.» (Basın, 29 ve 30. 7. 1958).

31. Türkiye, Irak'taki rejimi resmen kabul etti (*Zafer*, 1. 8. 1958).

31. *Cumhuriyet* gazetesi, CHP'nin seçimleri kazandığı illerdeki resmî memurların hükümet tarafından başka yerlere taransfer edildiğine işaret etti.

1. Menderes Kıbrıs konusunda bir demeç verdi, Adanın bölünmesi konusuna değinilen demecinde, Kıbrıs davasının çözümüne karar verirlirken adalet ve eşitliğin göz önünde tutulması gerektiği belirtildi (Basın, 2. 8. 1958).

3. Hükümet, «4 Ağustos Stabilizasyon Kararları»nı açıkladı, bununla birlikte Polatkan da, «359 milyon dolarlık kredi alındığını ve 400 milyon dolarlık borcun düyunu muntazama bağlandığını» bildirdi. TL, dolara göre 2.80 TL'dan 9 TL'na çıkarılarak devalue edildi (Basın, 4. 8. 1958 ve sonraki günler). 1931 yılına kadar bir dolar 90 krş. idi, o yıl 1.30 krş.'a devalue edilmiş; 7 eylül 1946'da da 2.80 krş.'a devalue edilmişti.

7. İnönü Orta Doğu, Kıbrıs ve iç politika konularını içeren bir basın toplantısı yaptı (*Muhalefet*, II, 229-30).

8. *Kim* dergisi, Sadun Tanju'nun dış yardım konusunda İnönü'yle yaptığı bir görüşmeyi yayınladı (İnönü, *Muhalefet*, II, 231-3).

9-11. Kıbrıs konusunda görüşmeler yapmak için İngiliz Başbakanı Harold Mac Millan Ankara'ya geldi. Mac Millan 7 ağustos'tan beri Atina'daydı (Basın, 7-12. 8. 1958). Türk Hükümeti Kıbrıs'ın bölünmesi konusundan vazgeçtiğine dair ileri sürülen iddiaları yalanladı.

11. DP Meclis grubu, yayınladığı bir bildiride CHP'yi, Meclisin itibarını düşürmeğe yönelik kışkırtıcı tutum ve davranışlarla ve memurlara tehditler savurarak, hükümeti devirmeğe çalışmakla suçladı. Bu hareketler Irak ihtilâlinden sonra daha da artmıştı. (Basın, 12. 8. 1958; Erer, 10 *Yıl*, 341-2; Eroğul, *D. P.*, 160-61).

13. Sovyet'ler Birliği'nin Birleşmiş Milletler temsilcisi Andrei Gromyko, Türkiye'nin Orta Doğudaki politikasını eleştirdi: «Türkiye'nin oynadığı rol kendi çıkarlarına aykırıdır, çünkü iki ateş arasırda kalabilecektir.» (*Cum.*, 14. 8. 1958). Amerika, Orta Doğu için Eisenhower planını henüz yeni açıklamıştı.

15. İngiltere, Kıbrıs'la ilgili yeni bir plan önerdi; ertesi gün, Yunanistan bu planı reddetti. Türkiye ise 25 ağustosta planı desteklemeye karar verdi (Basın, 16, 17 VI 26. 8. 1958).

22. Orgeneral Fevzi Mengüç'ün yerine Kara Kuvetleri Komutanı Orgeneral Rüştü Erdelhun Genelkurmay Başkanı oldu. — Orgeneral Cemal Gürsel de Kara Kuvvetleri Komutanlığına getirildi (Basın, 23. 8. 1958). Korgeneral Cevdet Sunay Genel Kurmay İkinci Başkanı oldu.

26. Menderes «partilerin ocak ve bucak teşkilâtlarının ilga edilmesini» düşünüyordu. — Eğer bu gerçekleşirse nüfusun önemli bir parçası siyasetin dışında bırakılmış olacaktı (Basın, 27. 8. 1958 ve Nadir Nadi, 'Tuhaf Gerçekler', *Cum.* 28. 8. 1958).

1. Sanayi Bakanı Sıtkı Yırcalı istifa etti. Yerine geçici olarak Çalışma Bakanı Hayrettin Erkmen getirildi. İstifaya, basın için saptanan kâğıt fiyatı üzerinde hükümet üyeleri arasındaki görüş ayrılıklarının yol-açtığı söylenmekteydi (*Cum.*, 2. 9. 1958).
2. Emin Kalafat Devlet Bakanlığından çekildi. Kabinenin kurulduğu 25 Aralık 1957'den bu yana, hükümette yapılan beşinci değişiklikti. Bazı bakanlıkların Lütfi Kırdar (Sağlık,) Server Somuncuoğlu (Turizm) ve Sebati Ataman (Koordinasyon) gibi eski Halk Partililere verilmesinden ötürü Parti içinde ve kabinede. anlaşmazlıklar olduğu söylenmekteydi (*Cum.*, 3 ve 4. 9. 1958).
4. Hükümette değişiklikler oldu: Abdullah Aker Ticaret Bakanlığından Devlet Bakanlığına; Hayrettin Erkmen Çalışma Bakanlığından Ticaret Bakanlığına getirildi. Maliye Bakanı Hasan Polatkan vekâleten Sanayi Bakanlığına, Halûk Şaman da Çalışma Bakanlığına atandı (Basın, 5. 9. 1958).
5. İktisadî Koordinasyon Kurulu kuruldu. Bu kurul şu bakanlardan oluştu: Sebati Ataman (Kooridanasyon); Zorlu (Dışişleri); Polatkan (Maliye); Erkmen (Ekonomi ve Ticaret); Yırcalı (Sanayi); Berk (imar). (Dalmış, *Turkish Governement*, 187 ve *Cum.* 14. 9. 1958).
6. Balıkesir'de yaptığı bir konuşmada Menderes, muhalefeti, halkı Irak'tan örnek almaya ve zor kullanıp komplo düzenleyerek hükümeti devirmeğe kışkırtmakla suçladı. Menderes'in ilk kez ihtilâlden söz ettiği söylenmektedir (Basın, 7. 9. 1958; Aydemir, *İkinci Adam*, III, 377-8).
7. Akhisar'da Menderes, «Demagoji üzerine kurulmuş politika yapmak ayıptır... Memleketi ihtilâllere, kardeş kavgalarına sürüklememek için katî azim sahibiyiz. Böyle bir hareketi katiyetle ve azamî süratle kahretmeğe hazırız.» diyordu. (*Cum.*, 8. 9. 1958).
8. Maliye Bakanı Hasan Polatkan kredi anlaşmasını görüşmek için Washington'a gitti. 20 eylül tarihinde döndü.
9. Birleşmiş Milletler İstatistik Bültenine göre Türkiye, hayat pahalılığında Brezilya'dan sonra ikinci gelmekteydi (Basın, 9. 9. 1958).
11. Devlet Bakanı Samet Ağaoğlu görevinden çekildi; fakat istifasının kabul edilmediği söylenmekteydi (*Cum.*, 12. 9. 1958). Ağaoğlu'nun istifası 14 kasımda açıklandı.
12-26. Cumhurbaşkanı Bayar resmî bir ziyaret için Afganistan, Pakistan ve İran'a gitti.
16. CHP Meclis grubu bir bildiri yayınlayarak, «iktidar partisi idarecileri, iç politikada yeni bir şiddet ve baskı devri açmak hevesine kapılmış görünüyorlar,» dedi. Gene aynı bildiride, ülkenin ekonomik durumu incelenerek, «halkın dikkatini hakikî dert ve davalardan uzaklaştırmak

için muhalefete ihtilâlcilik isnat ediliyor.» deniyordu (*Cum.*, 18. 8. 1958).

**18.** Ulaştırma Bakanı Feyzi Uçaner görevinden çekildi. Bununla boşalan bakanlık sayısı üçe ulaştı (Basın 19. 9. 1958).

**20-21.** İzmir nutuklarında Menderes muhalefete yeni tedbirler düzenlediğini bildirdi: «Ticaret muhtekirlerine nasıl Millî Korunma ile tedbir alınıyorsa, siyaset muhtekirlerine de tedbir almak lâzım geliyor.» (Basın, 21. 9. 1958; Eroğul, *D. P.*, 162 ve 172; Aydemir, *İkinci Adam*, III, 379-80). Bu tutum «yeni tarz demokrasi» diye tanımlanıyordu.

**22.** İnönü, Menderes'in İzmir nutuklarına Haydarpaşa'da cevap vererek «Demokrasiye paydos demeğe DP Genel Başkanının gücü yetmeyecektir.» dedi. (Basın, 23. 9. 1958; İnönü, *Muhalefet*, II, 246).

**24.** İnönü, gene Menderes'e verdiği cevapta, DP bürokrasisini tehdit etti: «Kanun dışında hareket eden idare amirleri, hususiyle adalet mensupları, elbette hesap vereceklerdir. Doğru yoldan ayrılmış olanları kimse kurtaramaz.» (Basın, 25. 9. 1958; İnönü, *Muhalefet*, II, 249-51).

**Ekim** **1958**

**7.** Muhalefet partileri işbirliği yapmak için gene görüşmeler yapmaya başladılar. (Basın, 8. 10. 1958 ve Nadir Nadi, 'Partiler Arası', *Cum.*, 8. 10. 1958).

**8.** General Eyup Han, Pakistan'da idareyi politikacılardan kendi eline geçirdi. Sıkıyönetim ilân etti, siyasal partileri dağıttı (Basın, 9. 10. 1958 ve Eyup Han, *Efendi Değil Dost*, Istanbul 1969, RCD, Kalkınma İçin İşbirliği Kültür Enstitüsü Neşritayatı).

**10-13.** CHP İstanbul İl Kongresi toplandı. Burada, İnönü muhalefet partileri arasında işbirliği kurulmasını savundu (Basın, 10-14. 10. 1958 ve İnönü, *Muhalefet*, II, 257-63).

**12.** Manisa İl Kongresinde Menderes 'Vatan Cephesi' nutkunu verdi ve «... politika ve ihtirastan vareste vatandaşların kin ve husumet cephesine karşı bir vatan cephesi kurmalarını» istedi (Basın, 13. 10. 1958). Sabiha Sertel'in *Roman Gibi* (Istanbul 1969, 335) kitabında belirttiği gibi bu, ilk kez ortaya atılan özgün bir fikir değildi.

**12.** Hüseyin Cahit Yalçın 3 Aralık 1945 tarihli *Tanin* gazetesinde bir vatan cephesi kurulmasını istemişti.

Aynı gün Menderes ve bakanları, 1946'ların ruhunu tekrar canlandırmak için Türkiye gezisine çıktılar. Bu gezi 26 ekime kadar sürdü.

**14.** İnönü, Yeşilköy'de vrdiği bir demeçte, gene Menderes'e cevap verdi (Basın, 15. 10. 1958, İnönü, *Muhalefet*, 11, 265). İktidar partisiyle muhalefet arasındaki bu karşılıklı hücum ve suçlamalar artık olağan bir

durum sayılıyordu. Her iki parti ileri gelenleri yurt gezisine çıkarak, nutuklar veriyorlardı.

16. Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Köylü Partisi birleşerek, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne dönüştü (Basın, 17. 10. 1958; Tökin, *Partiler*, 88-9). Bu değişiklik siyasal alanda önemli bir yankı yaratmadı.

17. İnönü, Zile'ye gittiği zaman CHP'nin bir karşılama töreni yapmasına izin verilmedi (Basın, 18. 10. 1958; Zile olayına değgin İnönü'nün demeci, *Muhalefet*, II, 268). Mahallî idareciler, CHP'nin halkı kışkırtmak için vesile yarattığını iddia ediyorlardı.

21. CHP ile HP arasında kurulacak işbirliği için, İnönü'nün başkanlığında görüşmeler yapıldı. Ertesi gün, HP'sinin 23 kasım tarihindeki olağanüstü kongresinde, CHP ile yapılacak işbirliği konusunun görüşüleceği bildirildi (Basın, 22 ve 23. 10. 1958).

24. Çankırı'da İnönü'yü karşılamaya gelen halk, kuvvet zoruyle dağıtıldı (Basın, 25. 10. 1958).

27. Orgeneral İsmail Hakkı Tunaboylu (1895-1958) öldü. 12 Nisan 1954 tarihinde Tunaboylu, Nuri Yamut'un yerine Genelkurmay Başkanı olmuş, sonra DP'ye girmek için bu görevinden ayrılarak Yozgat'dan milletvekili seçilmişti (Basın, 29. 10. 1958).

31. Yağışların normal olması ve daha fazla arazinin ekilmiş bulunmasına rağmen 1958 yılı ürününün beklenenden düşük olduğu bildiriliyordu (*Cum.*, 31. 10. 1958).

31. DP Meclis grubunda yapılan Meclis Başkanlığı seçiminde, parti içindeki 'Yaylacılar' denen muhalefet grubu, Refik Koraltan'a karşı Şemi Ergin'i aday gösterdi. Koraltan az bir oy farkıyle seçildi (Basın, 11. 11. 1958).

**Kasım** **1958**

1. Cumhurbaşkanı Bayar Meclisin yeni dönemini açtı (Basın, 2. 11. 1958 ve Öztürk, *Cumhurbaşkanlar*, 647-65).

3. *Ulus* gazetesi bir ay süreyle kapatıldı. Yazıişleri Müdürü İhsan Ada tutuklandı. *Ulus* bununla üçüncü kez kapatılmıştı (Basın, 4. 11. 1958).

5. DP içindeki 'Yaylacılar' daha etkin bir hale geliyor ve Meclis için yeni öneriler hazırlıyorlardı (*Cum.*, 6. 11. 1958).

9. CHP Zonguldak İl Kongresinde verdiği nutukta İnönü, desteklerini kazanmak için işçilere yönelik bir dil kullandı (İnönü, *Muhalefet*, II, 296).

13. DP Meclis grubu seçiminde 'Yaylacılar'ın adayları az bir farkla yenilgiye uğradılar (Basın, 14. 11. 1958).

14. Devlet Bakanı Samet Ağaoğlu'nun istifası en sonunda açıklandı. Bu

istifanın söylentileri aylardır ortalıkta dolaşıyordu. (*Cum.*, 15. 11. 1958; bkz. 11. 9. 1958).

17. Erzurum'da Atatürk Üniversitesi açıldı. Bu konuda konuşan Bayar, bu üniversitenin kutsal bir vasiyet değerinde olduğunu söyledikten sonra, Atatürk'ün 1937 tarihinde BMM'ni açarken Doğuda bir üniversite kurulması zorunluluğunu belirten konuşmasını aktardı (*Cum.*, 18. 11. 1958). Bununla birlikte Atatürk, Doğu Anadolu'nun kültür merkezi olarak Van'ı düşünmüştü (bkz., Öztürk, *Cumhurbaşkanlar*, 270).

19. Meclis muhtar seçimlerini bir yıl erteledi (Basın, 20. 11. 1958).

21. CKMP kongresinde konuşan Ahmet Tahtakılıç sürekli olarak artan hayat pahalılığına değinerek, «Bu zamlar vergi koymak mahiyetindedir ve kanunsuzdur.» dedi (Basın, 22. 11. 1958). Tekel maddelerinin fiyatlarına altıncı kez zam gelmiş; şeker fiyatı % 45 artmış; yiyecek fiyatları yükselmişti.

23. Zonguldak'tan üç DP milletvekili, Mustafa Saraç, Avni Yurdabolak ve Necati Dikmen partiden ayrıldılar. Verdikleri ortak bir demeçte, «Bugünkü maddî buhranlar bir gün geçer, fakat manevî buhranın tesirlerini silmek çok güçtür. Bu hal sanıldığı gibi, yalnız münevverin sinesine işlemiş değildir; köylü de maddî ve manevî buhranın tesirlerini hissetmektedir. Güç birliği tahakkuk ettiği gün biz buna katılacağız.» (*Cum.*, 24. 11. 1958). Bu üç milletvekili de 15 aralık 1958'de CHP'ye girdi.

24. 23 kasımda Hürriyet Partisinin olağanüstü kongresi toplanacaktı; fakat 404 delegeden ancak 194'ü hazır bulunduğu için toplantı yapılamadı. Parti ertesi günü toplandı. Kendi kendisini dağıtarak CHP'ye katılmaya karar aldı. Bu toplantıyı kapatmak için polis işe karıştı. (Basın, 23-25. 11. 1958; Tökin, *Partiler*, 89; Baban, *Portreler*, 369 ve 371-2).

24-27. Menderes, Trakya'da bir geziye çıktı. Basına verdiği demeçte, muhalefet partileri arasındaki işbirliğine ve gazetecilere çattı (Basın, 25-28. 11. 1958).

25. 16 ocak 1958 tarihinde tutuklanan dokuz subay hakkında mahkeme kararı verildi. Hepsi serbest bırakıldı, yalnız muhbir Samet Kuşçu'ya iki yıl hapis cezası verildi (Basın, 26. 11. 1958).

28. Çorum'da Celâl Bayar, çoğunlukla yanlış zikredilen «Onları karınca gibi eziniz» nutkunu verdi. Bu nedenle bu nutkun doğrusunu belirtmek yerinde olacaktır. Bayar, sözlerine şöyle başladı: «... Atatürk zamanında yaşayanlar hatıralarını yoklarlarsa görürler ki, Atatürk hiç bir zaman bu memlekette bedbinliğe imkân vermemiştir. O, kendisini ve milleti, bu memleketin yükseleceğine ve fena düşüncelerin ayaklar altında

ezileceğine inandırmıştır...» Daha sonra Bayar, yurt sorunlarına değindiği konuşmasında şöyle demiştir: «İyiliğe doğru gitmekteyiz, hadiseler bunu gösteriyor, rakamlar bunu ispat etmektedir. Milletin maneviyatı her zaman olduğu gibi yüksektir. Bu milleti refah ve emniyet içinde yaşatmak için ne mani vardır. Ne mani olabilir. Eğer bir mani çıkarsa, bu milletin azim ve iradesi o maniyi bir karınca gibi ayağının altında ezmeye muktedirdir...» (*Zafer*, 29. 11. 1958; *Cum.* 29. 11. 1958 bu gazetelerde verilen metin buna yakındır. Fakat Giritlioğlu (*CHP*, I, (1965), 389) ve Aydemir (*İkinci Adam* III (1968), 374) aynen şu sözleri kullanıyorlar: «Kıskançlar, dış yardımı istemeyenler, millî kalkınmayı istemeyenlerdir. Millî kalkınmaya mani olmak isteyen millî irade karşısında karınca gibi ezileceklerdir.» Kuşkusuz bu sözlerde tehdit havası bulunmakta fakat gayet ince bir şekil de belirtilmektedir.

**28.** İnönü, Menderes'e dinî, siyasî amaçlar için alet etmemesini ve bunun irticayı getirdiğini söyledi. «DP Genel Başkanı bizi kâfir olarak, ehlisalib olarak ilân ediyor. Düpedüz kanlı bir irtica teşebbüsüdür. Bunun neticilerinden ve âkıbetinden kendisini sakınmaya davet ediyorum.» (*Cum.*, 29. 11. 1958 ve İnönü, *Muhalefet*, II, 315-7).

**30.** *Akis* dergisini çıkaran İnönü'nün damadı Metin Toker bir yazısında, bir hükümet danışmanına (Nihat Erim) hakaret etmek suçuyla bir yıl hapis cezasına çarptırıldı (Basın, 1. 12. 1958).

**Aralık** **1958**

**2.** Istanbul Valisi Ethem Yetkiner 'Ajans Haberlerini Dinlemeyenler Derneği'ni kapattı! (Basın, 3. 12. 1958).

**5-9.** İnönü, Güneydoğu Anadolu'da bir geziye çıkarak Adana, Hatay, Antep, Maraş, Urfa ve Mersin'i ziyaret etti (Basın, 6-10. 12. 1958 ve İnönü, *Muhalefet*, II, 322032).

**8-9.** DP meclis grubu olağanüstü bir toplantı yaptı. Bu toplantı sonunda yayınlanan bildiride, içişleri sorunlarının görüşüldüğü ve «alınması muktezi tedbirleri» saptamak üzere bir komisyon kurulmasına karar verildiği açıklandı (Basın. 9-10. 12. 1958).

**10-23.** Tedbirler Tespit Komisyonu, Halil Özyörük'ün başkanlığında çalışmaya başladı. Komisyon üyeleri şu kimselerden oluşmuştu: İzzet Akçal, İlhan Sipahi, Ekrem Anıt, Nusret Kirişçioğlu, Bahadır Dülger, Burhan Belge, Hadi Tan, Halim Alyot, Osman Bibioğlu, Zeki Erataman ve Mehmet Daim Sualp vb., (*Cum.*, 10. 12. 1958).

**13.** Istanbul Üniversitesinde DP Gençlik Kolu kuruldu (*Cum.*, 14. 12. 1958).

13. Sovyet Hükümeti, Türk Hükümetine verdiği bir notada «İkili Andlaşma»larla ilgili olarak Türkiye ile Amerika arasında yapılan görüşmeleri protesto etti. Notoda Birleşik Amerika ile askerî bir andlaşma sadece beynelminel gerginliklerin şiddetlenmesine yol açabilir.» deniliyordu. (*Cum.*, 18. 12. 1958).

15. *Cumhuriyet* gazetesi, yakın bir tarihte yapılan Dünya Sanayiciler Konfereansı'nda, Amerika'nın en zenginlerinden biri olan Rockfeller ailesinden bir sanayicinin, Türk sanayicilerinin yaptıkları yatırımlardan % 20 kâr sağladıklarını öğrenince pek şaştığını yazıyordu. Amerika'da ise sanayiciler ancak % 3 kâr sağlayabiliyorlardı.

15ı Mecliste, Adalet Bakanı Esat Budakoğlu 1954 ile mayıs 1958 arasında 238 gazetecinin mahkûm olduğunu söyledi (Basın, 16. 12. 1958).

21. İnönü, 50 milletvekiliyle Anadolu gezisine başladı. Her gittikleri yerde kendilerini, halk büyük ilgiyle karşıladı (Basın, 22. 12. 1958 ve sonraki günler; İnönü, *Muhalefet*, II, 333 ve sonrası).

26. Hükümet, Millî Korunma Kanununu kaldırmaya karar verdi. Bu kanunun tüketiciye pek az yararı olmaktan başka gittikçe büyüyen Türk burjuvazisi yüzünden hükümete karşı da sert tepkiler yaratmıştı (Basın, 27. 12. 1958).

31. Hükümet bir muhtıra yayınlayarak «İktisadî Devlet Teşekküleri'nde çalışanlar partilere girebilecekler,» dedi (Basın, 1. 1. 1959). Bu tedbir, Vatan Cephesi Kampanyasının bir bölümünü oluşturuyordu.

## Ocak 1959

1. DP'nin Kocaeli örgütünde (31 Aralık 1958'de) Sadettin Yalım'ın istifasının hemen ardından, çok sayıda istifalar oldu. Demokratlar bunu yalanladılar; fakat 4 ocakta yaptığı bir basın konferansında Yalım, bu gerçeği kanıtlayan belgeleri açığa vurdu (*Cum.*, 2, 3 ve 4. 1959).

1. Türk ve Sovyet Devlet başkanları yeni yıl dolayısıyle birbirlerine tebrik mesajları yolladılar.

1. Yunanistan, Kıbrıs üzerindeki *enosis* düşüncesinden vazgeçti; Türkiye de Adanın bölünmesi fikrinden caymıştı ve şimdi Kıbrıs'ın «bağımsız bir cumhuriyet» haline getirilmesi için görüşmeler yer alıyordu (*Cum.*, 2. 1. 1959).

12-15. CHP'nin XIV'üncü Büyük Kurultayı toplandı. Bu Kurultayda partinin kendisine karşı güveninin yenilendiği görülüyordu. Kurultay, İnönü'nün ölçülü ve özlü bir söyleviyle açıldı (Basın, 13. 1. 1959 ve İnönü, *Muhalefet*, II, 347-52). 14 ocak tarihinde parti 'İlk Hedefler Beyannamesi'ni sundu (Basın 15. 1. 1959). Bu bildirgede şu noktalar ele alınmıştı: 1) Partizanlığın kaldırılması, 2) Millet Meclisinden başka bir

ikinci meclisin kurulması, 3) seçim güvenliğinin sağlanması, 4) bir anayasa mahkemesinin kurulması, 5) bir yüksek hakimler meclisinin kurulması, 6) memurların mahkemeye başvurma haklarının tanınması, 7) basın hürriyetinin anayasa teminatına bağlanması, 8) üniversite özerkliğinin eksiksiz sağlanması, 9) bir yüksek iktisat şûrası kurulması, 10) sosyal adaletin anayasaya girmesi. CHP iktidara gelince bu gösterilen durumlar gerçekleşecekti. İşçilerin isteklerinin bu bildirgede yer almaması, belirtilmeğe değen bir noktadır.

15 Ocak tarihinde İnönü tekrar Genel Başkanlığa, Kasım Gülek de Genel Sekreterliğe seçildi (Basın, 16. 1. 1959).

16. Yeni CHP Meclis grubunun 40 üyesinden 8'i eski HP'liydi: Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Turan Güneş, Enver Güreli, Cihat Baban, İbrahim Öktem, Emin Paksüt, Feridun Ergin ve Muammer Aksoy. Bu, güçbirliği ruhunu elde tutmak için izlenen bir siyasetti (Basın, 17. 1. 1959).

16. Istanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün DP'ye girdi (*Cum.*, 17. 1. 1959). 24 ocak tarihinde DP Istanbul İl Başkanı oldu. Diğer memurlar ve idareciler de DP'ye katılmaları için açıkça davetler alıyorlardı.

19. Amerika ile imzalanan 'İstimlâk ve Müsadere Garantisi Anlaşma'sı Mecliste onaylandı. 16 ocakta başlayan görüşmelerde bu anlaşma, sık sık, kapitülasyonlara dönüş olarak tanımlandı. (Basın, 17-29. 1. 1959).

23. Vatan Partisinin kurucularına ilişkin dava başladı. Hikmet Kıvılcımlı ile 47 kişi komünizm propagandası yapmakla suçlandılar. Savcı, sanıklar için 5 yıldan 15 yıla kadar hapis cezaları istedi (Basın, 24. 1. 1959).

26-28. Menderes ve Dışişleri Bakanı Zorlu, Bağdat Paktı toplantısına katılmak üzere Karaçi'ye gittiler. Menderes, Tahran üzerinden Türkiye'ye dönerken Şahla da görüştü. Basın bu konuda, «Menderes, Amerika ile İran arasındaki askerî anlaşmada baş gösteren ihtilâfın hallinde hakemlik etmek üzere Tahran'a gitti...» diye yazıyordu. (Basın, 25-29. 1959).

30. Dünya Bankasından bir heyet, bu Bankaca kredi verilebilecek olan tasarıları incelemek için Ankara'ya geldi (Basın, 31. 1. 1959). Heyet, hükümetin yatırım programını inceleyecekti

31. Amerika'nın eski Türkiye Büyük elçisi (1951-1955) George McGhee, Ankara'ya geldi. Kendisi, Başkan Eisenhower tarafından «füze rampaları konusunda askerî yardım programı çerçevesi dahilinde gözden geçirileceğini söylemesi» için yollanmıştı (*Cum.*, 1. 2. 1959).

2. Basın-Yayın bütçesi komisyonda görüşülürken Edirne milletvekili Mükerrem Sarol, basın için istenen ispat hakkını destekledi (*Cum.*, 3. 2. 1959).

5. Almanya ancak bazı koşullarla kredi verilebileceğini bildirdi: «Türkiye'de (II. Dünya Savaşı sırasında) el konulan Alman mallarının iade edileceğine ve satılan malların yarısının Alman gemileriyle nakledileceğine değgin garanti almadıkça kredi tediyelerine devam edilmeyecek.» (*Cum.*, 6. 2. 1959).

5. Menderes, Kıbrıs konuşmalarına katılmak için Zürih'e gitti. Konuşmalar 11 şubata kadar sürdü. Bu görüşmeler, Türk-Yunan dostluk ve işbirliği çerçevesi içinde yapılıyordu. Artık ne *enosis* ne de Adanın bölünmesi tezleri ortada yoktu. (Basın 5-12. 2. 1959).

6. Bir Vatan Cephesi ekibi Sivas'ın köylerini ciple gezerek, ocak açmaları şartıyla köylere, «köyünüze yol yapacağız, kredi vereceğiz, cami yaptıracağız» diye vaatlerde bulunuyorlardı. Bu ekip daha çok DP'ye oy vermemiş olan yerlere gidiyordu (*Cum.*, 7. 2. 1959). Eğer bir köy CHP'yi desteklemekte devam ederse elektiriği kesilebilirdi (*Cum.*, 12. 2. 1959).

12. Nato'nun Güney Kanadının komutanı Amiral Charles Brown, gazetecilere Türkiye'de füze üsleri kurulacağını söyledi (Basın, 13. 2.1959).

13. Türk basını ve hükümeti, Kıbrıs için Türkiye ve Yunanistan tarafından imzalanan Zürih Anlaşmasını iyi karşıladı. Menderes, «Galibiyet ve mağlubiyet her iki taraf için de bahis mevzuu olmamak lâzım gelir,» diyordu. (Basın 14. 2. 1959).

16. Menderes, İngiliz - Türk - Yunan görüşmeleri için Londra'ya hareket etti.

17. Menderes'i ve Türk heyetini götüren uçak Gatwich Havaalanında düşüp parçalandı. Menderes'in kurtulduğu kazada 14 kişi öldü (Basın, 18. 2. 1959). İnönü bir geçmiş olsun telgrafı yolladı.

18. Nadir Nadi *Cumhuriyet* (18. 2. 1959) gazetesinde çıkan 'Vur Abalıya' adlı yazısında, Zonguldak Kömür İşçileri Sendikası İkinci Başkanı Mehmet Alpdündar'ın basın toplantısındaki sözlerinden bir bölümünü vermişti: «Çok ağır şartlar altında çalışıyoruz. Elimize geçen para yaşamamıza yetmiyor. Bundan bir süre önce toplanan komisyon, en az gündeliğin 8 lira olmasına karar vermişti. Sonradan hükümet temsilcisinin itirazı üzerine bunu yedi liraya indirdi. Özel teşekküllerde çalışan işçilerin gündeliği 10 lira olarak uygulandığı halde EKİ (Ereğli Kömür İşletmesi) işçilerine 7 lira gündeliği bile Bakanlık çok görüyor. Durumumuz kötüdür. Yüzlerce metre yerin altında 81 kuruşluk bir

değer ifade edin üç öğün yemekle randıman verilemez. Hükümetten ilgi isteriz.» Bu söylenenler Çalışma Bakanlığınca yalanlandı ve *Cumhuriyet* gazetesi bu tekzibi yayınlamak zorunda kaldı. 19 Şubat tarihinde Bakanlık Mehmet Alpdündar'ı işinden çıkardı (*Cum.*, 20. 2. 1959).

**19.** Londra Andlaşması imzalandı. Toplumsal temele dayanan Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. Bir Rum Cumhurbaşkanı ve Türk Başbakan Yardımcısı atandı. Menderes andlaşmayı hastanede imzaladı (Basın, 20. 2. 1959).

**20.** Maliye Bakanı Hasan Polatkan bütçe konuşmasında 4 Ağustos 1958 tarihli denge programının çok başarılı sonuçlar vermiş olduğunu söyledi (Basın, 21. 2. 1959).

## Mart 1959

**4.** CHP, Kıbrıs'la ilgili Londra Andlaşmasının aleyhinde oy verdi (Basın, 5. 3. 1959, İnönü'nün nutkunun metni için bkz., *Muhalefet*, II, 361-5).

**5.** Türkiye ile Amerika arasında İkili bir Anlaşma imzalandı. Buna göre, eğer Türkiye'ye bir saldırıda bulunulursa ve Türk Hükümeti de talep ederse Amerika harekete geçecek ve gerektiğinde silahlı kuvvete de başvurabilecekti. (Metin için bkz., Basın 6. 3. 1959 ve Ataöv, *Nato*, 140). Meclis bu anlaşmayı 9 mayıs 1960 tarihinde onayladı.

**8.** Uçak kazasından Menderes'in sağ kurtulmasından sonra DP politikasında yeni bir eğilim başgösterdi: Menderes'in yüceltilmesi. Örneğin Himmet Ölçmen'in (Konya milletvekili) Menderes için söylediklerine bakınız: Bu milletin başında Peygamberin, Allahın tayin ettiği bir lider var, bu da Menderes'tir.» (Adana İl Kongresi nutku, *Cum.*, 9. 3. 1959).

**12.** Başbakan Menderes'in müsteşarı Ahmet Salih Korur, Eyüp'te büyük bir iftar yemeği verdi (Basın, 13. 3. 1959). 11 Mart tarihinde mecliste CHP milletvekili Ferda Güley, CHP'nin Müslüman dinine bağlı olmayan bir parti olduğunu söyleyen yayınlara karşı hükümetin hiç bir davranışta bulunmadığından yakındı (Basın, 11, 3. 1959).

**19.** İnönü, gericiliğe karşı Atatürk Kanununun tamamen etkisiz kaldığını ileri sürerek, ülkedeki durumu şu sözlerle açıkladı: «bugünkü vaziyet, iktidar çevresinin muhalefeti ve tarafsız basını dinsizlikle itham ederek, siyasî bir taarruza geçmesi haraketidir.» İnönü DP'nin seçimlere hazırlık yaptığı düşüncesindeydi. Geçmişte iktidar partisi maddî ödüller teklif etmiş, şimdi artık bunu yapabilecek durumda olmadığı için manevî ödüller vadediyordu. (Kâzım Kip'in İnönü ile röpartajı, *Cum.*, 19. 3. 1959 ve İnönü, *Muhalefet*, II, 367-8; aynı zamanda bkz., *Cum.*, 20. 3. 1959).

22. Nadir Nadi 'İki Demeç Üzerine' (*Cum.*, 22. 3. 1959) adlı yazısında İçişleri Bakanı Namık Gedik ve İnönü'nün gericilik hakkındaki görüşlerini açıkladı. İnönü, gericiliğin 1959 Türkiye'sinde başarı sağlayamayacağı görüşündeydi. Gericilik, sadece iktidar partisi tarafından propaganda amacıyla kullanılıyordu ve bu yüzdendir ki hükümet, bunu önleyecek tedbirleri almaya bile gerek bulmuyordu. Namık Gedik ise ülkede gericiliğin olmadığını; muhalefetin pireyi deve yapıp bir sorun haline sokarak bağırıp çağırdığını ileri sürüyordu.

22. Namık Gedik resmî bir ziyaret için Amerika'ya gitti.

23. Tarım Bakanlığı, tarımsal üretimin geliştirilmesi için teknik bir planın hazırlanmakta olduğunu bildirdi (Basın, 24. 3. 1959).

24. Irak, resmen Bağdat Paktından ayrıldı ve Bağdat Radyosu, Irak'ın emperyalizmle olan son bağının da koparılmış olduğunu söyledi (*Cum.*, 25. 3. 1959).

27. Türk-Amerikan 'İstimlâk Anlaşması' meclişte 103 aleyhte oya karşı 212 lehte oyla kabul edildi (Basın, 28. 3. 1959).

28. Uçak kazasından sonra yurda dönen Menderes'i İnönü ve Gülek Ankara garına giderek karşıladılar. Menderes 26 mart tarihinde İstanbul'a vardı ve kendisi için bir kurban kesildi. İstanbul'dan ayrılmadan önce Menderes Eyüp'ü ziyaret etti. Treni Ankara'ya girerken tekbir sesleri arasında kurbanlar kesildi. (Basın, 27-29. 3. 1959; Eroğul, *D. P.*, 164-5).

31. *Cumhuriyet* gazetesi Yunus Nadi'nin zamanında kendisinin de tanık olduğu 31 Mart Vakasının (1909) hikâyesini yayınlamaya başladı! Bu ilk olarak *İhtilâl* ve *Inkılâb-ı Osmanî* (İstanbul 1909 (1325) adıyle yayınlanmıştı.

**Nisan** **1959**

2. Çalışma Bakanı Halûk Şaman işçilere, ücretlere zam konusunu unutmalarını söyledi ve 19'uncu yüzyıl kapitalizmine dayanan fikirlerini ileri sürdü: «...zam zam zam..., artık bu laftan vazgeçelim, daha zammın sadası kulaklarımızda. İşçi ücretlerine zam suretiyle hayat pahalılığı ile mücadele en sakin bir yoldur. Çünkü zamla birlikte fiyatlar otomatik olarak artmaktadır, bundan fayda yerine zarar olmaktadır.» (*Cum.*, 3. 4. 1959). Aynı günlerde memurlar % 31-34 civarında zam alacaklardı.

2-4. Dışişleri Bakanı Zorlu, bir Nato toplantısı için Amerika'ya gitti. Nato'nun Onuncu Yıldönümü kutlanıyordu (Basın, 3-5. 4. 1959).

3. Meclis, Halk Partili Kasım Gülek ve Bülent Ecevit'in Avrupa Konseyi için aday gösterilmeleri önerisini reddetti. (Basın 4. 4. 1959).

6. CHP Meclis grubu bir bildiri yayınlayarak hükümetten muhtar seçimlerini ve ara seçimleri yapmasını istedi.

15-22. Başbakan Menderes resmî bir ziyaret için İspanya'ya gitti. 15 nisanda Diktatör Franco ile öğle yemeği yedi ve ertesi gün de Türk-İspanya Dostluk Anlaşması imzaladı (Basın, 16-23. 4. 1959).

17. *Cumhuriyet* gazetesi, iktidar partisine karşı ilkbahar propaganda kampanyasına başlandığı haberini verdi. İsmail Rüştü Aksal, «Bugün Türkiye'nin iktisadî ve malî vaziyeti, dış yardım almadan yaşayamaz hale gelmiştir. Gemi karaya oturmuştur.» diyordu. Turhan Feyzioğlu ise, daha ileriyi gören bir anlayışla, «Ebedî iktidar kimseye nasip olmamıştır. İktidardan düşmek DP için yalnız mukadder değil yakın bir akıbettir. Ama mesele praşütle düşmesini bilmektir.» diyordu.

19. Istanbul'da Kasımpaşa'da yapılan bir CHP toplantısında, polis işe karıştı. Aynı gün Diyarbakır'da da beş yıl sonra ilk kez, DP İl Kongresi polisin gözetiminde yapıldı. Gazeteciler kongreye sokulmadı (*Cum.*, 20. 4. 1959).

23. İbrahim Öktem, İspanya'da istikrarlı bir idare kuruldu diye, diktatör Franco rejimini öven Menderes'i eleştirdi (Basın, 24. 3. 1959).

24-29. Endonezya Cumhurbaşkanı Ahmet Soekarno resmî bir ziyaret için Türkiye'ye geldi.

24. Ankara İl Kongresinde İnönü'nün verdiği bir nutkun «Menderes'in şeref ve itibarını kıracak nitelikte» olup olmadığını anlamak için Savcı bir soruşturma açtı. İnönü'nün dokunulmazlığının kaldırılması için bir istek vardı (Basın, 25. 4. 1959).

25. *Ulus* gazetesi bir ay süreyle kapatıldı.

29. Bağdat Paktının merkezi Ankara oldu.

29. İnönü, Ankara garından büyük bir polis kordonu içinde Ege gezisi için hareket etti. Polis, İnönü'nün halkla görüşmesini önlemekte kararlıydı. İnönü Eskişehir istasyonundan geçerken halkın gösteri yapmasına polis izin vermedi (*Cum.*, 30. 4. 1959).

30. Uşak'ta, halkı dağıtmak için polis gözyaşı bombası kullandı. Uşak valisi İnönü'den kendi evinde kalmasını istedi; fakat İnönü kabul etmedi (*Cum.*, 1. 5. 1959).

**Mayıs** **1959**

1. İnönü ve beraberindekiler Uşak'tan ayrılırken, sayıları bine yaklaşan bir kalabalığın saldırısına uğradılar. Atılan bir taşla İnönü yaralandı. Bu ünlü 'Uşak Olayları' olarak CHP - DP ilişkilerinde ve Türkiye'nin iç siyasasında önemli rol oynadı. *Cumhuriyet* gazetesinin, 52 gezide ve 6120 kişi arasında hazırladığı bir ankette, 'Uşak Olayları' 1959'un en önemli iç olayı olarak nitelendirildi (*Cum.*, 1. 1. 1960).

1. 1 Mayıs tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, «Kremlin, Türkiye'de roket (füze) üsleri kurulması hususunda yapılan görüşmelerin tamamlanmak üzere olduğuna değgin gazete haberleri hakkında bilgi istedi.» diye haber verdi.

1. İnönü, Manisa'da basına demeç verdi. Demecin yayınlanması yasaklandı. (*Muhalefet*, ii, 378, kitabında bile «Neşir yasağı konduğundan kitaba alamadık» notuyle neden basılmadığı açıklanıyor. Bu kitap 1959 tarihinde basılmıştı!).

2. İnönü Manisa'dan İzmir'e gitti. Yolda zabıta tarafından kışkırtılan olaylar meydana geldi. İzmir'de İnönü'yü kalabalık bir halk kitlesi karşıladı. Bu olaylara ait haber ve resimlerin basında yayınlanması yasaklandı. 3 Mayıs tarihli *Cumhuriyet* şöyle dedi: «Gazetemiz basılırken zabıta, İnönü'nün demecine ait neşir yasağını tebliğ etti ve onun nezaretinde sahife kalıplarından kazıntılar yapıldı; basılan gazeteler de polis tarafından müsadere olundu.» Böylece Cumhuriyet tarihinde ilk kez, gazeteler, boş sütunlarla çıktı. Bununla birlikte İnönü'nün bu demeci için bkz., *Muhalefet*, ii, 379.

3. İnönü, İzmir'de Atatürk'ün annesinin kabrini ziyaret etti. İzmir valisi Kemal Hadımlı CHP kongresinin toplanmasını ve her çeşit spor faaliyetlerini yasakladı. İçişleri Bakanı Namık Gedik, paniğe kapılmış bir halde İnönü ve CHP'nin millî mücadelenin hatırasını kendi çıkarları için kullanmakla suçladı. (*Cum.*, 4. 5. 1959; İnönü'nün basın konferansı için bkz., İnönü, *Muhalefet*, ii, 379-81).

4. İnönü, Istanbul'a hareket etti. İzmir havalanında bir tabur asker selâm durdu. Istanbul'a varışı, 'Topkapı Olayı' diye bilinen başka bir olaya yol açtı. Bu olayda DP taraflıları İnönü ve yanındakilere saldırdılar

5. İnönü bir basın konferansı düzenleyerek «Ege hadiseleri»ni açıkladı (*Cum.*, 6. 5. 1959 ve İnönü, *Muhalefet*, ii, 382-3).

6. İnönü, sıkı güvenlik tedbirleri içinde Ankara'ya hareket etti. Büyük bir kalabalık toplanmıştı. Emniyet müdürlüğü fotoğraf servisi memurları da, yüzlerce resim çekerek orada bulunanları saptamaya çalıştılar. İzmit'de toplanmış olan kalabalık polisçe dağıtıldı. Ankara'da da sıkı güvenlik tedbirleri alındı (*Cum.*, 7. 5. 1959).

6. DP meclis grubu toplandı. Bir bildiri yayınlayarak, «daha tesirli ve esaslı tebirler»in alınmasını istedi, (Basın, 7. 5. 1959) ve ertesi gün «Tedbirler Komisyonu» tekrar çalışmaya başladı.

7. İnönü'nün Ankara'ya dönüşü olaylı oldu. Toplanan kalabalık polisçe dağıtıldı. Ve CHP milletvekilleri ile polis arasında çatışmalar oldu. İnönü'nün evi önünde toplanan halk, «Hürriyet, hürriyet!» diye bağırdı. (*Cum.*, 8. 5. 1959).

7-12. Yunan Başbakanı Konstantin Karamanlis ve Dışişleri Bakanı Evangelos Averoff resmî bir ziyaret için Türkiye'ye geldiler. Karamanlis,

Türk basınına, Türk - Yunan müşterek çalışmaları tarihî zaruret-tir.» dedi (Basın, 8-13. 5. 1959).

8. Hükümet bazı hâkimleri emekliye ayırdı (Basın, 9 ve 10. 5. 1959).

9. CHP Meclise bir önerge vererek, Uşak, Turgutlu, Akhisar, İzmir ve Istanbul olaylarından dolayı Başbakan Menderes ve İşçişleri Bakanı Namık Gedik hakkında soruşturma açılmasını istedi. (Basın, 10. 5. 1959). CHP'nin bu olayları kendi siyasal çıkarları için nasıl kullandıklarını anlamak için bkz., CHP yayını, *İnönü'ye Atılan Taş ve Akisleri*, Ankara, 1959. Bu yayında İnönü'nün hayatına kasıt teşebbüslerinden söz edilmektedir!

11. Partinin soruşturma istemi gündeme alınmayınca CHP milletvekilleri Meclisi bırakıp çıktılar (Basın, 12. 5. 1959).

15. CHP ve DP milletvekilleri arasında Meclis koridorlarında üzücü kavgalar çıktı

16. *Ulus* ve *Akis*'in yayınları yasaklandı (Basın, 17. 5. 1959).

17. CHP ve CKMP (İnönü ve Bölükbaşı) partileri arasında işbirliği için görüşmelere başladılar; fakat bundan, her zamanki gibi, olumlu bir sonuç çıkmadı (*Cum.*, 18 ve 19. 5. 1959).

20. Türk-İş'in yayınladığı bir raporda «fiyat yükselmeleri yanında ücretler pek bodur kalmıştır.» denerek vergi adaletinin kurulması, grev hakkının tanınması istenmekte ve Çalışma Bakanlığının kolektif iş akti tasarısının bekleneni veremeyeceğine de işaret olunmaktadır (*Cum.*, 21. 5. 1959).

22. Millî Eğitim Bakanı Celâl Yardımcı görevinden çekildi. Böylece kabinede boş bakanlık sandalyesi altıya yükseldi. (Çalışma, Sanayi, Eğitim, Basın, Ulaştırma ve Devlet) ve Başbakan Yardımcısı da hesaba alınırsa sayıları yediye çıkıyordu (Basın, 23 ve 24. 5. 1959). Yakında yeni atamalar olması bekleniyordu.

23-24. DP Ankara İl Kongresi toplandı. Burada hükümet hayli eleştirildi, özellikle zamlar konusunun idaresizlikten meydana geldiği ileri sürüldü. Bazı Demokratlar bile Uşak olayını ele alarak, hükümetin zor kullandığını söylediler. Kongre'ye Menderes'in gelerek bir konuşma yapması bekleniyordu; fakat gelmedi. Londra uçak kazasından bu yana, Menderes, ortalıklarda pek görünmüyordu (Basın, 24 ve 25. 5. 1959).

23. İnönü, düzenlediği bir basın toplantısında iktidar partisine karşı uzlaştırıcı bir dil kullandı. Siyasal havayı yumuşatmak için, iktidarla, Meclis dışında her an görüşmelere hazır olduğunu söyledi; CHP'nin Meclisten çekilmeyeceğini de sözlerine ekledi (Basın, 24. 5. 1959, İnönü, *Muhalefet*, ii, 386-90).

26. Menderes partiler arası gerginliğe son vermek için muhalefet partilerinden altı üyeyi (5 CKMP'den ve 1 de Halk Partili) yemeğe çağırdı

CHP'li milletvekilleri hala Meclis oturumlarına gelmiyorlardı (Basın 27. 5. 1959).

**Haziran** **1959**

**2.** Birkaç yıldır Türkiye'de elçi bulundurmayan Mısır, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi amacıyle, Ali Kâmil Fehmi'yi elçi olarak yolladı (Basın, 3. 6. 1959).

**5.** Siyasal Bilgiler Fakültesinde düzenlenen bir basın toplantısında Doçent Fahir Armaoğlu, Bağdat Paktını eleştirerek, paktın kendine düşen görevi yerine getirmediğini söyledi. Paktın amacı, o bölgeyi bir savunma paktı içinde birleştirmekti; oysa bölgede bunun tam aksi olmuş ve Sovyet Rusya'nın buraya girmesine olanak hazırlanmıştı. (*Cum.* 6. 6. 1959).

**8-12.** Cumhurbaşkanı Celâl Bayar resmî bir ziyaret için İtalya'ya gitti. 10 haziranda İtalya'dan alınacak 60 milyon dolarlık kredi anlaşması imzaladı. Bu para turizmin geliştirilmesinde kullanılacaktı (Basın, 8-13. 6. 1959).

**11.** Bir basın toplantısında Şemsettin Günaltay, 1959 yılını zam yılı olarak tanımladı (Basın, 12. 6. 1959).

**13.** Halûk Şaman Çalışma Bakanlığına aslen atandı (Basın, 13. 6. 1959).

**13.** DP İzmir İl İdare Kurulu üyesi ve Sanayi Odası Başkanı Osman Kibar, hükümetin tutumu karşısında Türk sanayicilerinin karşılaştıkları güç durumları bir basın toplantısında anlattı (Basın, 14. 6. 1959). Merkez Bankasının Genel Müdürü Muammer Alakant, 16 haziranda Kibar'ın sözlerini cevapladı.

**20.** Nato Genel Sekreteri Paul Henri Spaak, Türk Hükümeti ile görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya geldi. Ertesi gün düzenlediği bir basın toplantısında, komünizm tehlikesinin yoğun bir biçimde arttığını ve Asya ve Afrika üzerinden gelen bu tehlikenin sosyal ve ekonomik sahalara da yayınladığını söyledi. Spaak 23 haziranda Menderes'le görüştü. Bu görüşmede Türkiye'nin Nato'ya yapacağı bütün ekonomik istekler ayrıntılarıyle konuşulup incelendi (Basın, 21-14. 6. 1959).

**21.** CHP'den heyetler, Vatan Cephesinin propagandalarına karşı çıkmak için Türkiye gezisine başladılar.

**23.** Mükerrem Sarol, ayda 5.000 lira maaşla Sanayi Bankası Yönetim Kurulu Başkanlığına seçildi (*Cum.*, 24. 6. 1958).

**24.** İran Şah'ının *Akis* dergisi aleyhinde açtığı dava Ankara'da başladı. Dergide, Doğan Avcıoğlu imzasıyle Şah ailesinin bozukluğu ve görevlerini kötüye kullandıklarına değgin yazılar çıkmıştı. (Basın, 22. 6. 1959 ve sonraki günler).

28. Basında, genel seçimlerin yapılacağı söylentileri yer aldı. — DP il kongresinde de hükümet eleştirilmekteydi. Gaziantep kongresinde radyonun tek taraflı yayınına son verilmesi ve ispat hakkının tanınması istendi. — Antakya'da pahalılıktan bıkkınlık geldiğini söyleyen DP'li konuşmacı alkışlandı (*Cum.*, 29. 6. 1959).

30. Hükümet «sabit sermaye yatırım programı adındaki planın uygulanmasına 1960 malî yılında başlanacağını ve 1955 şubat sonunda bitirileceğini» bildirdi. (*Cum.*, 1. 7. 1959).

**Temmuz** **1959**

2. İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne seçilen Ordinaryüs Profesör Sıddık Sami Onar öğrenciler ve politika konusunda, «Ben fert olarak her gencin siyasetle uğraşacağına kaniim. Fakat Üniversite kuruluşlarının siyasetle uğraşmalarına şahsen taraftar değilim.» dedi (*Cum.*, 3. 7. 1959).

3. Hükümetin yakın zamanda ithal maddelerine koyduğu sınırlamaları kaldırıacağı basında açıklandı. Çeşitli maddelerin kıtlığı sanayi ve sanayicileri etkilediği için bu karara varılıyordu.

3. İnönü'nün CHP İstanbul İl merkezinde yaptığı basın toplantısının metninin yayınlanması hükümetçe yasaklandı (Basın, 4. 7. 1959).

6. *Cumhuriyet* gazetesi DP ve CHP'nin yurt içindeki gezilerini arttırdıklarını yazıyordu.

11. Yurt içinde geziye çıkan muhalefet partilerinin konuşmacılarını Hükümet soruşturmalar açarak sindirme ve yıldırma çabasındaydı (Basın, 12. 7. 1959(.

13. Trabzon'da bir Amerikan hava üssü kuruldu. Trabzon Garnizon Komutanı Kurmay Albay Sıtkı Ulay üssün açılışında şu demeci verdi: «Nato müdafaa manzumesi içinde Türk hudutlarının stratejik önemini çok iyi takdir eden ve Türk askerlerinin tahammül, şecaat ve savaş gücünü yakından bilen büyük müttefikimiz Amerikalı asker arkadaşların bizlerle vatan müdafaasında omuz omuza burada işbirliği halinde bulunmaları tahassüs ve memnuniyetimizi arttırmaktadır.» (*Cum.*, 14. 7. 1959).

14. Türkiye Balkanların atomdan arınmış bir bölge olarak kalmasına değgin Sovyetler Birliğinin önerisini şu gerekçeyle reddetti: «Balkanları atomdan tecrit etme planı Türkiye'yi Rusya'dan gelebilecek tecavüz tehditlerinden masun kılmayacaktır.» Sovyetler Birliğinin bu önerisi 25 haziranda verilen notayla bildirilmişti (Basın, 21. 7. 1959).

20. Muhtar ve ara seçimleri bir yıl ertelendi (Basın, 21. 7. 1959). Bu kararı verdikten sonra Meclis yaz tatiline girdi. Böylece, muhalefetin,

hükümete eleştirilerini duyuracak bir olanağı kalmamıştı. Sadece seçim kampanyası sırasında toplantılar yapılabiliyordu.

22. *Cumhuriyet* gazetesi işsizliğin ve kendilerine iş arayanların sayısının büyük bir hızla arttığını bildirdi. İşsizlik, özellikle, hammadde bulamadığından kapanan bazı sanayi dallarında görülmekteydi. — Hükümet, işsizliği önleyecek, hiç değilse kontrol altına alacak bir tasarının hazırlanmakta olduğunu bildirdi. Birinci beş yıllık plan döneminin 1960'da yürürlüğe girmesi beklenmekteydi; bunun ardından ikinci beş yıllık plan gelecekti (*Cum.*, 22 ve 23. 7. 1959).

27. İstanbul DP örgütünde bölücülüğün ve bozgunculuğun aşırı bir durum aldığı haber veriliyordu. Menderes, bu konuyu ele aldı. Partiden pek çok kimsenin atılacağı söylentileri dolaşmaya başladı (Basın, 28. 7, 1959 ve sonraki günler).

28. Demokratlar, Kasım Gülek'in Nato'da yüksek bir yeri olan Albay Fens'e gönderdiği mektubu açıkladılar. sözü geçen mektupta Gülek, Türkiye'nin Nato'ya kabul ediliş koşullarını (yani demokrasi) hatırlatarak Albay Fens'den birkaç muhalefet üyesinin Nato Parlamento Kongresine çağrılmasını istiyordu. Gülek'in, kendi parti üyesi Nüvit Yetkin hakkında küçültücü sözler yazdığı da söylenmekteydi. Oldukça zor bir duruma düşürülen Gülek, bunların hepsini yalanladı. (*Cum.*, 28 ve 29. 7. 1959).

29. Zonguldak'da Tevfik İleri, muhalefeti «memlekete nifak tohumları atmakla» suçladı. Bu konuşma DP ile CHP arasındaki kırgınlığın yeni bir döneme girdiğini belirliyordu (Basın, 30. 7. 1959).

**Ağustos** **1959**

1. Osman Kibar, hükümetin kredi siyasetini eleştirdiği için hem DP İzmir İl İdare kurulundan hem de Ege Sanayi Odası başkanlığından atıldı (Basın, 2. 8. 1959).

5. Dr. Baade başkanlığında Birleşmiş Milletlerden bir heyet Türkiye'de tarımın bir incelemesini hazırlayarak bütün nüfusa yetecek kadar tahıl yetiştirmek için sağlam ve köklü reformların yapılması gerektiğini bir raporla bildirdi. (Baade Raporu) (*Cum.*, 6. 8. 1959) Türkiye, Amerika'dan gene yarım milyon tona yaklaşık buğday ithal etmişti.

7. Kasım Gülek, 30 kişilik bir milletvekili heyetiyle birlikte Karadeniz bölgesinde geziye çıktı (Basın, 7 ve 8. 8. 1959).

13. Amerika Birleşik Devletleriyle Sovyetler Birliği arasındaki yakınlaşmadan Türkiye kendi kaderi için kaygılanmaya başladı. *Cumhuriyet* gazetesinde Aydemir Balkan şöyle sordu: «Bizim kaderimiz Avrupa'-

nmkine mi bağlı olacak? Yoksa, yeni gelişmeler, bize de yeni rüzgârlar mı getirecek?» — Bu durumda, Türkiye'nin Ortak Pazar'a kabul edilmek için yollar araması akla en uygun gelen çözüm olacaktı.

17-22. Alman İktisat Bakanı Dr. Ludwing Erhardt, Türkiye'de kapitalizmin gelişmesi konusunda Almanya'nın ne gibi yardımları olacağına değgin görüşmeler yapmak üzere Türkiye'ye geldi. Görüşmelerde Türk heyetine Menderes başkanlık ediyordu. Erhardt, ihracatçı ülkeler için Türkiye'yi «çok cazip bir saha» olarak nitelemiş ve Alman yatırımcılarına geniş vaatlerde bulunmuştu. Erhardt, Almanya'nın aynı zamanda Türkiye'nin ortak pazara girmesini destekleyeceğini söylüyordu. Görüşmeler 22 ağustos tarihinde sona erdi (Basın, 15-22. 8 1959).

19. Bağdat Paktının adı *Cento*'ya (Central Treaty Organisation — Merkez Anlaşma Teşkilâtı) çevrildi (Basın, 20. 8. 1959).

20. İzmir Fuarı'nın açılışında, Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen, hükümetin ithal mallarının serbestleştirilebileceği görüşünü tekrarladı (Basın, 21. 8. 1959).

22. DP Genel İdare Kurulu bir bildiri yayınlayarak «ihraç edilen, çekilen ve müstafi sayılan bütün eski üyelerin» yeniden partiye çağrıldığını açıkladı (Basın, 23. 8. 1959) Demokratlar parti içinde birliği tekrar sağlayabilmek için çok uğraşıyorlardı.

23. Şemsettin Günaltay, seçimlere gidildiğinde, 1950'deki seçim koşulları uygulanırsa, DP'nin mutlaka kaybedeceğini iddia etti (Basın, 25. 8. 1959).

26. Orhan Köprülü CHP'ye girdi. Babası Fuat Köprülü'nün de CHP'ye katılmak istediği; fakat parti içinde buna kesinlikle karşı çıkanların bulunduğuna değgin söylentiler dolaşıyordu (*Cum.*, 13 ve 27. 8. 1959).

26. *Cumhuriyet* gazetesi, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun yabancı sermaye için daha da çekici kılmak amacıyle, geniş kolaylıklar getirileceğini haber verdi.

28. Bankacı Ahmet Dallı, 4 Temmuz 1959'da ölen Üzeyir Avunduk'un yerine, İş Bankası Genel Müdürlüğüne atandı. 30 yıldan beri İş Bankasında çalışmakta olan Dallı'nın Celâl Bayar'la aralarında yakınlık olduğu söylenmekteydi (Basın, 29. 8. 1959).

29. Fahri Özdilek, Fahri Korutürk (deniz), Tekin Arıburun (hava), Canip İskiliplıgil, Ragıp Gümüşpala ve Cevdet Sunay korgeneralliken orgeneralliğe ve oramiralliğe terfi ettiler. Sıtkı Ulay albaylıktan tuğgeneralliğe yükseldi (Basın, 30. 8. 1959).

31. Ulaştırma Bakanlığına vekâlet eden Muzaffer Kurbanoğlu aslen bu Bakanlığa, İzzet Akçal Devlet Bakanlığına atandılar (Basın, 1. 9. 1959).

**Eylül** **1959**

**1.** OEEC'den (Organization for European Aconomic Cooperation-Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı) bir heyet, on günlük bir süre için Türkiye'ye geldi. Heyet kredilerin kullanılış şeklini ve 3 yıllık yatırım programını inceleyecekti. Alınacak 600 milyon dolarlık yeni kredi bu heyetin vereceği rapora bağlı bulunuyordu (Basın, 1, 2. 9, 1959 ve sonraki günler).

**11.** Geyikli Olayı meydana geldi. 9 Eylül'de Kasım Gülek ve bazı milletvekilleri İmroz bölgesinde geziye çıkmışlardı. Çanakkale ilinin Geyikli ilçesinde Gülek ve arkadaşlarına saldırıda bulunuldu (Basın, 12. 9. 1959). 18 eylülde CHP bir heyet yollayarak bu olayın soruşturmasını yaptırmak istedi, fakat güvenlik kuvvetleri bu heyeti yolda durdurarak yeni bir olay çıkardı! Bunun üzerine heyet de 24 Eylülde İstanbul'a döndü.

**12.** Devlet Radyosu muhalefeti, «vatandaşları isyan ve ihtilâle teşvik etmekle» suçladı ve CHP'nin gayrimeşru bir hale geldiğini ileri sürdü (*Cum.*, 13. 9. 1959; aynı zamanda bkz., bugünlere ait *AR* yayınları *SWB*/IV). Ertesi gün Çalışma Bakanı Halûk Şaman muhalefeti kanun dışı faaliyette bulunmakla suçladı (*Cum.*, 14. 9. 1959).

**15-18.** İtalya Başbakanı Antonio Segni ve Dışişleri Bakanı Guiseppe Pella Türkiye'ye geldi. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin genişletilmesi söz konusuydu. (Basın, 15-19. 9. 1959). Kruşçev, 15 Eylülde, 13 günlük Birleşik Amerika gezisine başladı.

**23.** DP'nin muhalefetle birlikte çalışmayı olanaksız bularak, CHP'yi kapatmaya karar vermiş olduğu söyleniyordu.

**25.** *Cumhuriyet* gazetesi, Başbakanlığa bağlı bir, Yabancı Sermaye Yatırımları Ofisi,nin kurulduğu haberini verdi. Bu ofis, Türkiye'de iş yapmak isteyen yabancı firmalarla, Türk işadamlarının arasında aracı olacaktı.

**27.** Kasım Gülek CHP Genel Sekreterliğinden istifa etti. Yerine İsmail Rüştü Aksal getirildi. Genel Sekreter Yardımcılığına da Kemal Satır seçildi. (Basın, 28. 9. 1959). İnönü artık parti içinde tam egemenliğini eline almıştı. Gülek, CHP'nin kapatılma tehlikesine kadar işi vardıran Geyikli Olayının çıkmasına neden olduğu için, parti içinde eleştirilmişti.

**Ekim** **1959**

**4.** Menderes, 7-9 ekim tarihleri arasında yapılacak olan Cento toplantısına katılmak için Amerika'ya hareket etti. Toplantının bitiminden sonra 16 ekime kadar Amerika'da kaldı.

12. Menderes Texas eyaletinin Dallas ilinde, Amerika'nın eski Türkiye elçisi ve petrol milyoneri George McGhee'nin konuğu oldu. Orada, «Rus barış çağrılarının Türk milletini aldatmadığını» söyledi (*Cum.*, 13. 10. 1959). Rusya ile yakınlık kurmaya çalışan Amerikan Hükümetini bu söz zor bir duruma düşürmüştü.

14. Menderes, New York'un iş ve para merkezi Wall Street'e gitti. Orada Türkiye için yatırımlar elde etmek amacıyle Amerikan yatırımcılarıyle görüştü. 16. 10. 1959 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, «bilhassa ağır sanayi ile petrol alanlarında yatırım yapmak isteyenler göze çarpmaktadır,» diyordu.

15. DP'nin içerisinde Meclis Başkanlığı için, Refik Koraltan'ın karşısında Sıtkı Yırcalı'nın adaylığını koymasını isteyen bir grup vardı (Basın, 16-20. 10. 1959) Bu grup istediği sonucu elde ederse parti içinde Menderes'in egemenliği tehlikeye düşecekti.

21. Menderes 18 ekimde Amerika'dan döndü. Menderes'in grubu Meclis Başkanlığı için Hüsnü Yaman'ı (Kırklareli milletvekili) aday göstermeğe karar verdi. Bu taktikle oyların bölünmesi sağlanacağından Koraltan'ın durumu güçlenecekti. (Basın, 22. 10. 1959 ve sonraki günler).

28. *Cumhuriyet* gazetesi, 4 Ağustos 1958 stabilizasyon kararlarından bu yana sanayide özel yatırımın azaldığı haberini verdi. Bu kararlar, kârların azalmasına, sanayiciler arasında yarışmanın artmasına yol açmış ve ithal mallarının fiyatlarını yükseltmişti.

30. Türk halkı, bir Amerikan radyosunun yayınından şunu öğreniyordu: «topraklarımızda bir füze üssünün kurulmasını kabul ettiğimiz resmen bildirildi.» Bu üsten 500 millik bir sahaya ulaşacak olan Jupiter füzeleri atılabilecekti. Yunanistan kendi ülkesinde bu tip üslerin kurulmasına izin vermemişti (*Cum.*, 31. 10. 1959; Eroğul, *D. P.*, 169).

30. Nihat Erim'in CHP'den istifa ettiğine değgin çıkan söylentiler üzerine Erim ertesi gün bunları yalanladı (Basın, 31. 10. 1ve 1. 11. 1959).

31. DP Meclis grubu toplantısında 218 oy alan Refik Koraltan'ın karşısında, aldığı 121 oyla Sıtkı Yırcalı yenilgiye uğradı. Bu sonuçtan Yırcalı umutsuz değildi, «handikaplara rağmen aldığım sonuç gayet iyidir.» dedi. Sıtkı Yırcalı'yı destekleyenlerden Mahmut Goloğlu da Meclis Başkan Yardımcılığı oylamasında yenilgiye uğradı. Yırcalı'ya oy veren '121'ler' DP'nin içinde bir muhalefet grubunu kurdular (*Cum.*, 1. 11. 1959).

**Kasım** **1959**

1. Cumhurbaşkanı Bayar, çoğunlukla dış siyasaya ağırlık verdiği bir

nutukla, Meclisin yeni dönemini açtı. Soğuk savaş konusunda söyledikleri, yakın geçmişte diğer Türk liderleri tarafından söylenenlerden çok ılımlıyı (Basın, 2. 11. 1959 ve Öztürk, *Cumhurbaşkanlar*, 667-93).

7. CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı hakkında, 12. 6. 1957 tarihinde Mecliste yaptığı bir konuşmayla «meclisin manevî şahsiyetini tahkir ettiği» ileri sürülerek, 10 ay hapis cezası verildi (*Cum.*, 8. 11. 1959).

11. *Akis* dergisi İran Şahına iftira etmekten suçlu bulundu' (Basın, 12.11. 1959).

15. İçişleri Bakanlığı, Anayasa ve rejime karşı bedhah şahısların yapacakları hareketler karşısında Hükümet'in uyanık ve kararlı olduğunu resmen bildirdi. Bu bildiri Manisa DP Merkez İlçe Kongresinde bir üyenin hilâfeti istemesi üzerine çıkarılmıştı. Bu üye adlî makamlarca tutuklanarak DP'den atıldı (*Cum.*, 16. 11. 1959).

16. Menderes ve Dışişleri Bakanı Zorlu, Cento toplantısına katılmak için Tahran'a gittiler (Basır, 17. 11. 1959).

18. Çalışma Bakanı Halûk Şaman vekâleten Basın, Yayın ve Turizm Bakanlığına getirildi. Bu görev Devlet Bakanı olarak kalan Abdullah Aker'den alınmıştı (Basın, 10. 11. 1959).

18-20. Pakistan Cumhurbaşkanı Mareşal Eyüp Han Menderes'le birlikte Ankara'ya geldi. Bu, iktidarı ele geçirdikten sonra Eyup Han'ın Türkiye'yi ilk ziyaretiydi (Basın, 19-20. 11. 1959).

18-20. CKMP'nin Kongresi toplandı. Osman Bölükbaşı yeniden Genel Başkanlığa seçildi (Basın, 19-20. 11. 1969).

19. Rusya'nın Türkiye'ye kredi verme teklifinde bulunduğuna ilişkin basında çıkan haberleri hükümet ne doğruladı, ne de yalanladı.

19. Vekâleten Eğitim Bakanlığını da yapan Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri, orta dereceli okullar ve öğretmen okulları için din dersi öğretmenleri yetiştirecek olan Yüksek İslâm Enstitüsünü açtı (Basın, 20. 11. 1959).

25-28. Menderes, Trakya'da seçimler için hazırlık öncesi gibi görünen bir geziye çıktı (Basın 26-29. 11. 1959).

25. Ahmet Emin Yalman'a hapis cezası verildi ve daha sonra 16 aralıkta Yalman'ın çıkardığı *Vatan* gazetesi kapatıldı (Basın, 17. 12. 1959).

**Aralık** **1959**

2. 29 Nisandaki 'Uşak Olayı' hakkında bir Meclis görüşmesi yapıldı. CHP Meclis Grubu Başkanı Fethi Çelikbaş, İçişleri Bakanı Namık Gedik'in görevinden çekilmesini istedi, fakat Çelikbaş'ın konuşması

DP milletvekillerinin protesto sesleriyle yarıda kesildi (*Milliyet*, 3.12. 1959).

4. Ulaştırma Bakanı Muzaffer Kurbanoğlu, Menderes'le aralarındaki görüş ayrılığı nedeniyle görevinden çekildi. Böylece kabinedeki boş bakanlık sayısı 6 oldu (Basın, 5. 12. 1959).

6-7. Başbakan Eisenhower, iki günlüğüne Türkiye'ye geldi. Ankara'da sayıları 400.000'e yaklaşan bir kalabalık kendisini görmek için yollara çıktı. Eisenhower, «Şimdiye dek hiç bir yerde böylesine karşılanmadım» dedi (Basın, 8-8. 12. 1959).

7. Menderes, Atıf Benderlioğlu'nu Eğitim Bakanlığına, Şemi Ergin'i de Ulaştırma Bakanlığına atadı. Daha başka atamalar ve değişikliklerin de olacağı söyleniyordu. (Basın, 8. 12. 1959).

9. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Lütfi Kırdar'ın başkanlığında hekimlerden kurulu bir heyet Sovyet Rusya'ya gitti. Heyete politikacı katılmamıştı (Basın, 8-10. 12. 1959 ve Bizim Radyo, 10.12. 1959 zikreden *SWB*/IV/206, c/1).

11. Menderes kabinede yeni atamalar yaptı. Medenî Berk Başbakan Yardımcılığı ve Devlet Bakanlığına, Koordinasyon Bakanı Sebati Ataman Sanayi Bakanlığına, Devlet Bakanı Abdullah Aker Koordinasyon Bakanlığına ve gene Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı kendisinde kalmak üzere, Hayrettin Erkmen vekâleten İmar Bakanlığına getirildi (Basın, 12. 12. 1959). Başbakan Yardımcılığına yıllar sonra biri atanmıştı; en son Başbakan Yardımcısı, 1951-2 yılında Samet Ağaoğlu olmuştu.

13. DP, çiftçilerle ilgili borçların ileriye atılacağına; tarımsal kredilerin arttırılacağına değgin vaatlerde bulunuyorlardı ki bu, beklenen 1960 seçimlerinin bir belirtisi olarak kabul edildi. İktidar köylülerin oylarını böylece kendi partisine çekmiş olacaktı. (*Cum.*, 13. 12. 1959).

17. *Cumhuriyet* gazetesi, Başbakanlıkça, 1950-1959 yılları arasında hükümetin başarılarını içeren bir 'Beyaz Kitap'ın hazırlandığı haberini verdi. Bu, DP'nin seçimlere hazırlanışının bir başka belirtileriydi.

22. Hükümet, Amerika'dan 38 milyon liralık buğday almak için Ankara'da bir anlaşma imzaladı (Basın, 23. 12. 1959).

29. Nurcuların lideri Bediuzzaman Saidî Nursî, dini kötüye kullanmakla suçlanarak, hakkında kovuşturma açıldı (Basın, 30. 12. 1959).

## Ocak 1960

4. 1960 bütçesinin görüşmeleri sırasında bazı milletvekilleri, orduda yeni düzenlemelerle azaltma yapılmasını istediler. DP'li bir milletvekili de, «Böyle bir azaltmanın millî ekonominin inkişafı için şart» olduğunu ileri sürdü. Bunun üzerine savunma bütçesi gizli bir celsede görüşüldü (Basın, 5 ve 6. 1. 1960).

CHP, DP'yi dini siyasal amaçlara alet etmekle suçladı. Hatta, Saidî Nursî'yi, DP'nin seçim kampanyası için .görevlendirildiğini bile ileri sürdü. Menderes ise, «DP'nin Saidî Nursî'yi seçim için görevlendirdiğini söyleyen İnönü'den sözlerini geri almasını istedi.» (*Cum.*, 9. 1. 1960).

10. Eski bir Halk Partili Alaettin Tiritoğlu, Sosyalist Partisini kurdu. 20 ocakta düzenlediği bir basın toplantısında partisinin programını ve siyasal görüşlerini açıkladı (Tökin, *Pantiler*, 91; *Cum.* 20 ve 21. 1. 1960).

11. İnönü, Bilecik'te gene seçimlerden ve dinin kötü amaçlar için kullanılmasından söz etti (Basın, 12. 1. 1960 ve *Muhalefet*, iii, 39-41).

12. Bir radyo konuşmasında Menderes, seçimler için henüz karara varılmadığını kamuoyuna bildirdi. İnönü'nün Bilecik'teki bir konuşmasında, seçim kampanyasının başladığını bildirmesi üzerine, Menderes bu açıklamayı yapmak gereğini duydu (*Cum.*, 13. 1. 1960).

13. İnönü, 1960'ta seçimlerin yapılıp yapılmayacağını Menderes'ten kesinlikle açıklamasını istedi. 1957'de verilen ani seçim kararı karşısında halkın şaşırmış olduğunu ve bunun tekerarlanmasına izin vermeyeceğini bildirdi (*Cum.*, 14. 1. 1960 ve *Muhalefet*, iii, 41-3).

22. İnönü, «DP Başkanı, âdeta 'Devlet Benim' anlayışına varan sakat ve tehlikeli bir felsefeyi benimsemiş görünüyor» diyerek Menderes'e çattı ve «İhtilâlle iktidara gelmek ihtimalini bize isnat etmek Başbakanın ilk günden beri âdetidir. Bu hal, baskı idaresi kurmak hevesinin mantıkî neticesidir. Baskı idaresi kurmak isteyenler, tabiî olarak kendilerini daima ihtilâl tehlikesi karşısında görürler.» dedi. (Basın, 23. 1. 1960 ve İnönü, *Muhalefet*, iii, 48-51). İnönü ile Menderes arasında bu tür söz düellosu öteden beri sürüp geliyordu.

29. Çalışma Bakanlığının bütçesi görüşülürken, işçilerin grev hakkı konusunda bir tartışma oldu! (Basın 30. 1. 1960). Bütün bu yıllar içinde bu konu görüşme ve tartışmaların ötesine götürülememişti!

**Şubat** **1960**

5. Meclis Dışişleri Komisyonunda, CHP'İkili Andlaşma'ya karşı çıkan görüşlerini bildirdi. CHP'nin eleştirdiği nokta: «Türk hükümeti istediği takdirde, memleket dahilinde vuku bulacak 'silahsız bilvasıta bir tecüvüzü' önlemek üzere, Amerika hükümetinin askerî yardımda bulunmasını derpiş etmektedir» diye tanımlanan bölümdü. — Bülent Ecevit, hiç bir Avrupa devletinin, iç tehlike karşısında Amerika'yla böyle bir ikili anlaşmaya girişmediğine işaret etti. Bu tür anlaşmalar ancak bazı Arap devletleriyle yapılmıştı ve kötü sonuçlar doğurmuştu.

Oysa Türk hükümeti, Meclisin onavını bile almadan, böyle bir anlaş mayı bir yıl önce imzalamıştı.

Demokratlar derhal ortaya çıkıp Moskova Radyosunun, Ecevit'in sözlerini övdüğünü bildirdiler (Basın, 6. 2. 1960).

9. Demokratlar, siyasal faaliyetleri sınırlayıcı kararlar almak için, yeni siyasal bir partiye, yani DP'ye girmeyi reddettiği için istifa etti. Ertesi gün İstanbul sanayi Odası Başkanı DP'ye girdi (Basın, 14 ve 15. 3.

14. Rus - Türk Ticaret Anlaşması Ankara'da imzalandı. Türkiye, Rusya'dan alacağı makine, kimyevî maddeler ve cam karşılığında hammadde, tütün ve yemiş verecekti (*Cum.*, 15. 3. 1960; bu haberler Londra kanalıyle bildiriliyordu!)

19. İnönü, CHP İstanbul İl Merkezine geldiğinde, dışarda toplanan öğrenciler kendisine sevgi gösterisinde bulununca polis tarafından dağıtıldılar. Rektör Sıddık Sami Onar'la Profesör Zeki Zeren İnönü'yü ziyaret etti. Ayrıca eski Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Nafiz Gürman, eski Genelkurmay İkinci Başkanı Şahap Gürler, General Kâmil Akman'la Kurmay Albay Cemal Yıldırım da İnönü'yü ziyaret ettiler (*Cum.*, 20. 3. 1960).

20. İstanbul'da bir konuşma yapan DP Konya miletvekili Himmet Ölçmen, muhalefetin yasalara aykırı bir kampanyaya girişerek, özgürgürlüğün olmadığını iddia etmekle ihtilâli haklı göstermeğe çalıştığını söyledi. *Dünya* gazetesi, Türkiye ile Diktatör Syngman Ahee'nin yönetimindeki Güney Kore arasında bir benzerliğin bile olduğunu ileri sürüyordu. (*AR*, 23. 3. 1960, *SWB* IV/29/C/1).

27. Başbakan Yardımcısı Medenî Berk, İzmir'de gazetecilere, seçimlerin sonbaharda yapılacağını söyleyerek, «Mesele artık tarihinin ilânından ibarettir,» dedi. (Basın 28. 3. 1960). Bununla birlikte DP içinde seçimlerin yapılmasını isteyenlerle 1961 yılına bırakılmasını isteyenler arasında anlaşmazlık vardı. Gazeteciler, Medenî Berk'ten, DP'nin tüccar ve sanayici gibi varlıklı vatandaşlardan parti için para toplamak amacıyle siyasal nüfuzunu kullanıp kullanmadığını sordular. Berk bunun doğru olmadığını söyledi. 17 mart tarihinde, Hıfzı Oğuz Bekata aynı soruyu T. B. M. M. Başkanlığına da sordu. (bkz., Bğkata, *Birinci*, 34).

**Nisan** **1960**

2. Adalet Bakanı Esat Budakoğlu görevinden çekildi; yerine Celâl Yardımcı (Ağrı milletvekili) getirildi (Basın 3. ve 4. 4. 1960).

3. Zabıta, İnönü'nün Kayseri Yeşilhisar gezisi sırasında barikat kurarak ve ilk kez askerleri de kullanarak İnönü'yü durdurmak istedi. Fakat

barikatlar arasından geçen İnönü'yü askerler saygıyla selâmladılar. İsmet İnönü'yle konuşan Binbaşı Selâhattin Çetiner mahkemeye verildi (Basın, 4. 4. 1960). Bu Kayseri olayıydı.

5. Binbaşı Çetiner ordudan istifa etti. Binbası, kendisine verilen görevi subay çıkarken ettiği yeminle bağdaştıramadığını söyledi (*Cum.*, 6. 4. 1960). Medenî Berk, Kayseri valisinin hükümetten emir almadan kendiliğinden harekete geçtiğini ileri sürüyordu.

5. Radyo Gazetesi, CHP'nin Istanbul örgütünce yayınlanan gizli bir broşürün hükümet yöneticilerinin eline geçtiğini bildirdi. Bu broşür CHP kollarına, gizli çalışmalara hazırlanmalarını bildiriyordu (*Zafer*, 6 ve 7. 4. 1960).

7. DP Meclis grubu bir bildiri yayınlayarak, CHP'yi halkı ve askeri ayaklanmaya kışkırtmakla ve bütün yurtta yıkıcı grupları kendi çevresinde toplamakla suçladı. Muhalefetin faaliyetlerini saptamak üzere Mecliste bir soruşturma komisyonunun kurulmasına oybirliğiyle karar verildi (Basın, 8. 4. 1960).

7. Fuat Köprülü, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'yla birlikte bir geziye çıktı. Ertesi gün Adana'da yaptığı konuşmada, DP'ye çattı (Basın 8 ve 9. 4. 1960).

11-17. Nazlı Tlabar başkanlığındaki bir Türk heyeti, Batı Afrika ülkesi Guinea'nin Konakry ilinde yapılan Asya - Afrika Dayanışma Konferansına gitti. Bu konferansın sloganı şuydu: «Afrika ve Asya milletleri hürriyet, müsavat ve barış için birleşiniz.» (Basın, 9-18. 4. 1960)

12. Menderes'i temmuz ayı içinde Moskova'ya davet eden Sovyetler Birliği, «Bu ziyaret, kurulacak dünya barışı için önemli bir adım olacaktır» dedi (Basın, 13. 4. 1960).

12. DP Meclis grubu olağanüstü bir toplantı yaptı. Muhalefete karşı yeni tedbirler alınmasına karar verdi (Basın, 13. 4. 1960; Eser, 10 *Yıl*, 394-5; Eroğul, *D. P.*, 173-4). 13 nisanda basın, «Güney Kore'de hürriyet isteyen halkın kanlı nümayişler» yaptığını ve sıkıyönetimin ilân edilmiş olduğunu yazıyordu. 14 nisan tarihli *Cumhuriyet* gazetesi ise, «Adnan Menderes, yeni şiddet tedbirlerine şimdilik taraftar bulunmuyor, memleketin karanlık bir devreye değil, sükunet devresine ihtiyacı bulunduğunu savunuyor» diye yazdı.

14. Ürdün Kralı Hüseyin Ankara'ya geldi. Kral Hüseyin'in Ürdün'ün Cento'ya girmesine değgin görüşmeler yaptığı söylenmekteydi (Basın, 15. 4. 1960).

16. CHP ve basını sert bir şekilde suçlayan DP Tahkikat Önergesi, basında yayınlandı.

16. CHP kendi soruşturma önergesini kamuoyuna açıkladı: «21 ayrı me-

seleden dolayı Başbakan Menderes hakkında Meclis tahkikatı açılması isteniyor.» (Basın, 17. 4. 1960).

16. Generaller ve amirallerden oluşmuş emekli 14 subay Istanbul'da İnönü'yü ziyaret etti.

18. Tahkikat Komisyonunun (ya da Sancar Komisyonu) kurulduğu açıklandı. Komisyon muhalefet ve basın aleyhinde ortaya sürülen suçların soruşturmasını yapacaktı. Ayrıca, Komisyon, soruşturmalar bitene kadar, her türlü siyasal toplantıların durdurulmasını ve Meclis görüşmeleri ya da önergelerin Resmî Gazete dışında hiç bir gazetede yayınlanmamasını salık veriyordu.

Bu komisyonun üyeleri şunlardı: 1) Ahmet Hamdi Sancar, 2) Osman Kavuncu, 3) Bahadır Dülger, 4) Sait Bilgiç, 5) Cavit Asena, 6) Kemal Biberoğlu, 7) Kemal Özer, 8) Hilmi Dura, 9) Ekrem Anıt, 10) Nusret Kirişçioğlu 11) Turhan Bahadır, 12) Selâmi Dinçer, 13) Himmet Ölçmen, 14) Necmettin Önder, 15) Nüzhet Ulusoy. Bu şahısları DP'nin ilk safta gelen liderleri olarak tanımlamak oldukça güç bir iştir (Basın, 19. 4. 1960; Ağaoğlu, *Menderes*, 158 ve sonrası; Başgil, 27 *Mayıs*'da bu komisyonun hukukî bir yönü olduğunu ileri sürmeye çalışır, 120-21 ve 128 ve sonrası; Eroğul, *D. P.*, 173-5). Bu komisyona öylesine geniş yetkiler ve haklar tanınmıştı ki, Meclisten ve mahkemelerden bile daha güçlüydü. Bundan dolayı, muhalefet bu komisyonun anayasaya aykırı olduğunu ileri sürdü.

19. Ankara'da Kızılay meydanında ufak bir yürüyüş gösterisi yapıldı; polis kalabalığı dağıtırken içlerinde Siyasal Bilgiler Fakültesinden 6 öğrencinin de bulunduğu 26 kişi tutuklanarak gözaltına alındı (Basın, 20. 4. 1960 gazeteler, aynı zamanda Kore'de halkın ayaklanmalarıyle ilgili fotoğraflar basıyordu. 27 nisanda Cumhurbaşkanı Syngman Rhee'nin düşüşünden sonra bile bu resimleri basmakta devam ettiler.).

20. Tahkkikat Komisyonu Meclisten çıkarttığı bir kararla, DP önergelerine değgin Meclis görüşmelerinin basında yayınlanmasını yasakladı. Karara aykırı davranan gazeteler toplattırıldı. Fethi Çelikbaş'ın 12, Osman Bölükbaşı'nın 6 oturum için Meclisten uzaklaştırılması kararı alınınca, CHP milletvekilleri hep birlikte Meclisten çıkıp gittiler (Basın, 21. 4. 1960).

21. Türk-İş'in grev konusunda hazırladığı rapora değgin Çalışma Bakan Halûk Şaman, Türk işçilerine grev hakkının verilmesi için vaktin çok erken olduğunu söyledi. (Basın 22. 4. 1960).

27. Aralarında Kubalı ve T. Z. Tunaya'nın da bulunduğu çok sayıdaki hukuk profesörünün anayasaya aykırı gördükleri Tahkikat Komisyonunun yetki ve görevlerini tanımlayan tasarı, Meclisten geçti: Anayasaya aykırı bu tür yetkilere karşı çıkan Sıtkı Yırcalı, «Böyle bir

yetkiyi bir gayri mesul heyete vermek, sıkıyönetim kanununda kabul edilmiş yetkilerin bile ilerisindedir, yalnız Anayasaya değil, adlî sisteme de uygun değildir,» dedi (*Cum.*, 27. 4. 1960).
İnönü bu kararı, sert bir dille eleştirince 12 oturum için Meclisten uzaklaştırıldı. (Basın, 28. 4. 1960 ve İnönü, *Muhalefet*, iii, 92-7).

28. Öğrenciler İstanbul ve Ankara'da gösteri yürüyüşleri yaptılar. Bu olay üzerine her iki ilde sıkıyönetim ilân edildi. İstanbul sıkıyönetim komutanlığına General Fahri Özdilek, Ankara sıkıyönetim komutanlığına da General Namık Argüç getirildi (Basın, 29. 4. 1960). Y. K. Karaosmanoğlu (45 *Yıl*, 232-5) bu gösterilerin CHP gençlik örgütlerince kışkırtıldığını ileri sürdü.

29. Her türlü toplantı Sıkıyönetimce yasaklandı. 28 nisan tarihli Meclis oturumunun tutanaklarının yayınlanması da yasaklandı. İstanbul ve Ankara üniversiteleri, diğer yüksek okullarla birlikte bir ay süreyle kapatıldı (Basın, 30. 4. 1960).

29-30. Menderes'in radyodaki konuşmaları, durumun ciddiyetinden kendisinin haberi yokmuş duygusunu uyandırdı. Menderes, olanları birkaç profesyonel kışkırtıcının işi olarak görmekteydi. (*AR* 29 ve 30. 4. 1960 zikreden *SWB* IV/322 ve 323; Basın 30. 4. 1ve 1. 5. 1960 ve Erdemir, *Millî Birlik*, 101-6). Ankara ve Istanbul'da başka gösteriler de yapıldı ve polis halka ateş bile açtı.

## Mayıs 1960

1 *Cumhuriyet* gazetesi 10 gün süreyle kapatıldı; 4 mayısta *Yeni Sabah* 10 gün, 8 Mayısta *Milliyet* 15 gün, *Zafer* bir hafta, 18 mayısta *Akşam* 20 gün süreyle kapatıldı.

2. Nato ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı Istanbul'da başladı. Toplantının yapıldığı binanın önünde gösteri yapan kalabalık polisçe dağıtıldı. Dışişleri Bakanı Zorlu konferanstaki delegelere, olayın pek önemsiz bir şey olduğunu söyledi (Basın, 3. 5. 1960; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 357).

2. Radyoda dördüncü konuşmasını yapan Menderes, bu kez durumun ciddiliğini önemsemiş göründü. CHP'yi ayaklanmayı yöneten bir komite olmakla suçladı. (*AR* ve *Istanbul Radyosu* 25. 5. 1960, *SWB*/IV/C/1-4 ve Erdemir, *Millî Birlik*, 112-7).

3. Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel, Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes'e gönderdiği bir mektupta bu krizin nasıl geçiştirilebileceğine değgin bir öneride bulundu; aynı gün görevinden izinli olarak ayrılan Cemal Gürsel İzmir'e gitti. Bu mektup 14 Haziran. 1960 tarihinde kamuoyuna açıklandı (Metin için bkz., Erdemir, *Millî Birlik*, 224-6 ve 189).

5. Ankara'da bir gösteri yapıldı ve Menderes kalabalık tarafından itilip kakıldı. (Eroğul, *D. P.*, 177-8).
5. İnönü, yabancı gazetecilerle yaptığı bir basın toplantısında, ülkedeki bunalım üzerinde konuştu. (Erdemir, *Millî Birlik*, 162-6).
7. Adana İncirlik üssünden kalkan CIA ajanı Gary Powers'ın kullandığı bir Amerikan U-2 uçağı Sovyetler Birliği toprakları üzerinde düşürüldü ve pilotu esir alındı.
9. Hükümet, subayların, memur bareminden ayrılacaklarını, ayrıca rütbe ile maaşın da birbirinden ayırt edileceğini açıkladı (*Cum.*, 10. 5. 1960).
9. Meclis, Amerika'yla yapılan 'İkili Anlaşma'yı onayladı, fakat oylama sırasında CHP milletvekilleri Meclisteki bulunmuyorlardı (Basın, 10. 5. 1960),
11. DP Meclis grubu olağanüstü bir toplantı yaptı ve Meclis oturumlarına 10 gün ara verilmesine karar aldı (Basın, 12. 5. 1960). Aynı gün Menderes Istanbul'a hareket eti.
12. Gizlice basılan ve halka kanunlara itaat etmemelerini salık veren beyannamelerin dağıtılması hükümetçe yasaklandı (Basın, 13. 5. 1960).
14. DP'nin iktidara gelişinin 10'uncu yıldönümünde hükümet aleyhinde gösteriler yapıldı (Basın, 15. 5. 1960). Kızılay semtindeki sinemalar sıkıyönetimce kapatıldı.
15. İzmir'de 200.000 dolaylarında büyük bir kalabalık tarafından karşılanan Menderes, yaptığı konuşmada, muhalefeti, komplolar hazırlamak ve yurdun barış, güvenlik ve prestijini sarsmakla suçladı. Ülkeyi ardında toplamak için bu konuşmanın ilk adım olduğunu söyledi. (Basın, 16. 5. 1960; Erdemir, *Millî Birlik*, 117-26; Menderes aynı zamanda 17 ve 18 mayısta Bergama, Manisa ve Turgutlu'da konuştu, bkz, önceki kaynak, 127-37).
16. Dışişleri Bakanı Zorlu, Başkan Eisenhower ile Kruşçev arasında yapılacak olan Zirve Konferansına katılmak için Paris'e gitti (Basın, 16. 5. 1960). Bir Amerikan U-2 ajan uçağının Sovyet Rusya tarafından düşürülmesinden dolayı zirve konferansı yapılamadı.
16. İnönü, Menderes'in nutkuna karşılık vererek, 1957 seçimlerine hile karıştığını, yeni seçimler için normal koşulların bulunmadığını söyledi. Menderes ise, seçimlerin mümkün olan en yakın zamanda yapılmasıyle bunalımın sona erebileceğini söyledi. (Erdemir, *Millî Birlik*, 171-4).
17. Manisa'daki konuşmasında Menderes, Irak'ta durumun Türkiye'den tamamiyle farklı olduğunu söyledi. Irak'ta baskı rejimine dayanan salt bir krallık vardı. Güney Kore'deki durum ise Türkiye'nin 1946'da içinde bulunduğu duruma benziyordu ve Cumhurbaşkanı Syngman

Rhee ile CHP başkanının durumları aynı şekilde tanımlanabilirdi (Basın, 18. 5. 1960 ve Erdemir, *Millî Birlik*, 131-3).

18. Menderes, Turgutlu'da, yaptığı konuşmada üniversitelere ve profesörlere, özellikle tek parti döneminde, pasif rol oynamış olmalarından dolayı çattı (Basın, 19. 5. 1960 ve Erdemir *Milli Birlik*, 133-7). Menderes 18 mayıs akşamında Ankara'ya döndü.

19. Alınan polis tedbirlerine rağmen, Bayram günü bir iki ufak gösteri yapıldı.

20-24. Hindistan Başbakanı Nehru, resmî görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'ye geldi.

21. Harp Okulu öğrencileri hükümet aleyhinde sessiz bir yürüyüş yaptı. Harp okulunun Komutanı Tuğgeneral Sıtkı Ulay'dı. Sıkıyönetim, derhal, daha sıkı tedbirler aldığına değgin bildiriler yayınladı (Basın, 23. 5. 1960).

24. Menderes, Yunanistan gezisini erteledi; ülkenin içinde bulunduğu sorunları halka açıklamak için yurt gezisini sürdürmeğe karar verdi (Basın, 25. 5. 1960).

25. *Zafer* gazetesi, hükümetin, subayların maaşları da içinde olmak üzere, her türlü hizmet koşullarını daha iyi şekle sokacağını; sağlanacak ucuz ve rahat konutlarda yerleşme sorununu da inceleyeceğini haber veriyordu.

25. Eskişehir'de yaptığı konuşmada Menderes, Tahkikat Komisyonunun başlangıçta 3 ay süreceğini hesapladığı işini kısa bir sürede bitirmiş olduğunu; raporunu Meclise vereceğini açıkladı. — Aynı gün General Namık Argüç, yayınladığı bir bildiride, sıkıyönetim kararlarının Ankara'da gevşetildiğini bildirdi. Argüç bu şekilde durumu normale getirme olanaklarını deniyordu.

25. Meclis 20 Hazirana kadar tatile girdi. Fakat dağılmadan önce, muhalefetçe seçim kanununun değiştirilmesini öngören önerge, gündeme kondu. Muhalefet, iktidar partisini, ülkede bugün halkın sesini duyurabileceği tek yer olarak kalan Meclisi kapatmakla suçladı (*Milliyet*, 26. 5. 1960).

27. Sabah saat 4:36'da Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Ankara Radyosunda, «Türk Silahlı Kuvvetleri Memleketin idaresini ele almıştır» dedi. (Metin için bkz., Erdemir, *Millî Birlik*, 293). Menderes ve yanındakiler Kütahya'ya giderken bu sözleri arabalarında duydular. Türkeş'in sesini tanıyan General Tahsin Yazıcı, silahlı kuvvetlerin, CHP adına hareket etmiş olmaları mümkün değildir dedi; çünkü Türkeş İnönü'den çok eziyet çekmişti (Erer, 10 *Yıl*, 16-17).

BÖLÜM İKİ

1960 - 1971

# 27 MAYIS 1960 DEVRİMİ VE İKİNCİ CUMHURİYET DÖNEMİ

27. Bayar, Koraltan ve Menderes başta olmak üzere DP liderlerinin tutuklandığı radyoda açıklandı. 1 haziranа kadar 17 DP'li milletvekili dışında DP milletvekillerinin hepsi tutuklandı. Genelkurmay Başkanı Erdelhun'la yüksek rütbeli daha başka generallerin de tutuklandığı açıklandı.

General Cemal Gürsel İzmir'den getirilerek Millî Birlik Komitesinin (MBK) Başkanı oldu; Gürsel gelene kadar General Cemal Madanoğlu bu görevi üstüne aldı. Daha sonra Madanoğlu Ankara Komutanı oldu. Aynı gün Gürsel radyoda yaptığı bir konuşmada, askeri idarenin gelişinin nedenlerini halka açıkladı. (Erdemir, *Millî Birlik*, 315). MBK'nin 13 numaralı bildirisinde Profesör Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında bir komisyonun yeni bir anayasa hazırlayacağı açıklandı. Yeni anayasanın ilânına kadar siyasal partilerin her türlü faaliyetleri yasaklanmıştı.

14 numaralı bildiri, Menderes rejiminin basına koyduğu yasağı kaldırdı. DP rejimi tarafından tutuklanan subaylar, öğrenciler ve gazeteciler derhal serbest bırakılacaklardı. Üniversiteler ve okullar 6 haziranda açılacaktı.

28. Gürsel, kendisinin MBK'nin başkanlığına, hükümetin Başbakanı olmasına, vekâleten Millî Savunma Bakanlığına ve Başkomutanlığa getirilmesine, MBK tarafından karar verildiğini ilân etti. Daha sonra aynı gün Gürsel kabineyi kurmuş olduğunu bildirdi.

*Devlet Başkanı, Başbakan ve Millî Savunma Bak.:* Org. Cemal Gürsel; *Devlet Bak. ve Başbakan Yard.:* Fahri Özdilek, 22. 10. 1960; *Devlet Bak.:* Âmil Artus; *Devlet Bak.:* Şefik İnan, Hayri Mumcuoğlu 6. 9. 1960; *Devlet Bak.:* Nasır Zeytinoğlu 6. 9. 1960; *Adalet Bak.:* Abdullah Pulat Gözübüyük, Âmil Artus (Devlet Bak.) 27. 8. 1960; *İçişleri Bak.:* Tümg. Muharrem İhsan Kızıloğlu; *Dışişleri Bak.:* Selim Sarper; *Maliye Bak.:* Ekrem Alican, Kemal Kurdaş 26. 12. 1960; *Millî Eğitim Bak.:* Prof Fehmi Yavuz, Prof Bedrettin Tuncel 10. 9. 1960; *Millî Savunma Bak.:* Fahri Özdilek (Birinci Ordu Komutanı ve İstanbul MBK Başkanı Org.) 9. 6. 1960, Hüseyin Ataman 22. 10. 1960; *Bayındırlık Bak.:* Daniş Koper, Prof. M. Gökdoğan 12. 9. 1960; *Ticaret Bak.:* Cihat İren, Mehmet Baydur 6. 9. 1960; *Sağlık ve Sosyal Yardım Bak.:* Prof. Nusret Karasu, Prof. Dr. Ragıp Üner. 6. 9. 1960; *Gümrük ve Tekel Bak.:* Fethi Aşkın; *Tarım Bak.:* Feridun Üstün, Prof. Osman Tosun 29. 8. 1960; *Ulaştırma Bak.:* Tuğg. Sıtkı Ulay; *Çalışma Bak.:* Prof. Cahit Talas, Raşit Beşerler 6. 9. 1960; *Sanayi Bak,:* Muhtar Uluer, Şahap Kocatopçu 6. 9. 1960; *Basın-Yayın ve Turizm Bak.:* Zühtü

Tarhan; *İmar ve İskân Bak.*: Orhan Kubat, Prof. Fehmi Yavuz 27. 8. 1960. (Öztürk, *Hükümetler*, 465-6).

Kabinede 4 subay, 3 hukukçu, 3 profesör, 6 idareci ve 3 teknisyen bulunuyordu. Partiler üstü olan bu kabinenin askerlerle aydınlar arasında bağlantı kurduğu görülüyordu (Basın, 29. 5. 1950).

Düzenlediği bir basın toplantısında Gürsel, «idareye el koymanın amacı Türkiye'de demokrasinin tekrar ortaya çıkarılmasıdır» dedi. Yeni seçim kanununun hazırlanmasından sonra yönetim, halkın serbest seçimine bırakılacaktı. Gürsel, DP de dahil olmak üzere, bütün partilerin genel seçimlere katılmaları için izin verileceğine söz verdi.

28. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığındaki Anayasa Komisyonu ilk raporunu MBK'ne sundu; bunda 27 Mayıs darbesinin hukukî yönü açıklanıyordu. Onar, Naci Şensoy, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Hüseyin Naili Kubalı, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli gibi hep üniversite üyelerinden oluşan Komisyon, Y. K. Karaosmanoğlu (45 *Yıl*, 257) tarafından «CHP hukuk uleması» ve raporları da «fetva» olarak tanımlanmıştır.

28. İnönü kendi parti örgütüne genelge yayınlayarak, Demokratlardan hınç almaktan kaçınılmasını söyledi (Basın, 29. 5. 196â). İnönü'nün, askerî darbenin yapılacağından haberi olduğuna değgin çıkan söylentileri, Gürsel yalanladı. Karaosmanoğlu (45 *Yıl*, 244) hatta silahlı kuvvetlerin İnönü'yü, koruması gerektiği neden gösterilerek, bir evde göz altında tuttuğunu yazar.

29. Hava Kuvvetlerinden General İrfan Tansel İzmir'e askerî vali olarak atandı.

29. İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi Yeşilköy havaalanında yeni rejimin İran'ca tanındığını gayri resmi olarak bildirdi. Rıza Pehlevi, kardeş Türk halkına sevgisini tekrarladı, Türkiye ile olan dostluk ve bağlılıklarının önemini belirtti. Türk silahlı kuvvetlerinin hareketini kendisinin de yerinde bulduğunu açıkladı.

29. Eski İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik, Kara Harp Okulunda tutukluyken intihar etti (*Cum.*, 31. 5. 1960).

30. Gürsel'in başkanlığında ilk toplantısını yapan yeni hükümet şu kararları aldı: 1) maddî durumu normale çevirmek için kararlar alınması, 2) parti ayrımı gözetmeksizin herkese adaletle davranılması, 3) bütün parti faaliyetlerini yasaklayarak, çekişme ve tartışmalardan kaçınılması, 4) hürriyetleri kısıtlayan kanunların kaldırılması, 5) malî ve ekonomik durumun düzeltilmesi için kararlar alınması, 6) DP hükümeti tarafından yabancı devletler hakkında alınmış olan bütün kararların yürürlükte tutulması, 7) dış siyasette, barışın temel ilke olarak kabul edilmesi (Basın, 31. 5. 1960).

30. DP liderlerinden Sıtkı Yırcalı tekrar göz altına alındı. Yırcalı 27 Mayısta tutuklanmış, sonradan serbest bırakılmıştı. Yeni rejim ayrıcalık gütmeden bütün Demokratlar hakkında dava açmaya karar vermişti (*Cum.*, 31. 5. 1960).

30. Bir basın toplantısında Sıddık Sami Onar, 27 Mayısta ordunun yönetime el koyuşunu, askerî bir darbe olarak değil, bozulmuş bir siyasal iktidarın yerine meşru bir iktidarın getirilme yolu olarak tanımladı. Demokrasinin sayı çoğunluğuna değil, kuvvetler dengesine dayandığını söyledi (Basın, 31. 5. 1960).

**Haziran** **1960**

1. Bir basın toplantısı yapan Dışişleri Bakanı Selim Sarper, yeni hükümetin Nato ve Cento'ya bağlı kalacağını söyledi. — Tecrübeli ve meslekten yetişme bir diplomat olan Sarper'in Dışişlerine atanması, devletin dış siyasetinin aynen süreceğini gösteriyordu (Basın, 2. 6. 1960. Ticaret Bakanı Cihat İren, ekonomik alanda izlenecek politikayla ilgili olarak verdiği demeçte, yeni rejimin dış yardıma güvenmekte devam edeceğini; daha çok yardım almayı umduklarını söyledi. Tutumları öncekinden radikal bir ayrıcalık göstermeyecek; fakat anayasa komisyonunun anayasaya koyacağı maddelerle, bir hükümetin yalnız oy kazanmak düşünceleriyle hareket etmesi önlenecekti.

1. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü bir basın toplantısı düzenleyerek ordunun idareye el koyacağından haberi olduğuna değgin söylenenleri yalanladı (Basın, 2. 6. 1960 ve Toktamış (derleyen), *İhtilâlden Sonra İsmet İnönü*, 5-9).

3. Yüksek Askerî Komutanlar arasında değişiklikler yapıldığı açıklandı. General Ragıp Gümüşpala Genelkurmay Başkanlığına; Menderes rejiminin son yıllarında Genelkurmay İkinci Başkanı olan General Cevdet Sunay, Kara Kuvvetleri Komutanlığına atandı (*Vatan*, 4. 6. 1960).

6. Çalışma Bakanı Prof. Cahit Talas hükümetin sosyal siyaseti hakkında bir demeç vererek, sendikacılığın serbest bırakılacağını ve işçilere toplusözleşme hakkının verileceğini söyledi. Zamanla hükümet bir sosyal güvenlik sistemi kurmayı umut etmekteydi (Basın, 7. 6. 1960).

8. Fransız gündelik gazetesi *Le Monde*, MBK'de ılımlılar ve aşırılar olmak üzere iki ayrı grubun olduğu haberini yayımladı Gürsel'in liderliğindeki ılımlılar en yakın zamanda yönetimi sivillere bırakmayı istediğini; Albay Alparslan Türkeş'in başkanlığındaki aşırıların ise askerî yönetimi bir süre devam ettirerek, bu ara içinde yeni Atatürkçü bir devrimin yapılmasını öngörüyorlardı. (*Le Monde*, 8. 6. 1960; Gürsel'in 4 haziranda Savunma Bakanlığında verdiği ve 8 haziranda

radyodan da yayınlanan nutku bu ayrı görüşleri açığa çıkarıyordu.)

11. Başkan Eisenhower'in Gürsel'i kutlıyan ve hükümete başarılar dileyen 11 haziran tarihli mesajı, kamuoyuna 17 haziranda açıklandı (*Cum*,. 17. 6. 1960).

12. Geçici Anayasanın metni açıklandı. Yeni bir anayasa hazırlanıp, genel seçimler yapıldıktan sonra, kurulacak yeni Meclis yönetimi ele alana kadar, Türk ulusu adına egemenliği MBK üzerine alacaktı MBK yasama yetkilerini doğrudan doğruya kullanacak, yönetimsel yetkiler de, Cemal Gürsel'in kuracağı ve Komitenin onayladığı bir kabine aracılığıyle kullanıp uygulayacaktı (Basın, 13. 6. 1960).

12. Bugüne dek kimlerden oluştuğu gizli tutulan MBK'nin üyeleri kamuoyuna açıklandı. Komitedeki üyeler şunlardı:
Cemal Gürsel, Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Rafet Aksoylu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rıfat Baykal, Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kâmil Karavelioğlu, Osman Köksal, Münir Köseoğlu, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selâhattin Özgür, Şükran Özkaya, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Haydar Tunçkanat, Alpaslan Türkeş, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler (Basın, 14. 6. 1960, Weiker, *Türk İhtilâli*, 132-34; MBK'sinin üyeleri ile yapılan görüşmeler için bkz., *Cum*., 15. 7. 1960 ve-sonraki günler).

14. General Gürsel'in 3 mayısta, daha görevinden ayrılmadan önce DP hükümetinin Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes'e gönderdiği mektup kamuoyuna açıklandı (Basın, 14. 6. 1960; metin için bkz., Erdemir (derleyen), *Millî Birlik*, 224-6). Bu mektupta Gürsel, beliren tehlikelerden dolayı Bakanı uyarıyor ve bunun için birtakım çözümler öneriyordu.

14. Gürsel, CHP ve İnönü'ye uyarıda bulunmak amacıyla basına verdiği, demeçte, «Millî inkılâp hareketi, hiç bir şahıs ve zümrenin lehine yapılmamıştır,» dedi. Bu süre içinde kimi CHP'liler, iktidarın CHP'ye devredileceği inancı içindeydiler. (*Cum*., 15. 6. 1960).

15. MBK'den bazı üyelerin Türkeş'in başkanlığında bir Millî Birlik Partisi kuracaklarına değgin çıkan söylentiler yalanlandı (Basın, 16. 6. 1960).

18. Gürsel'in, eski iktidarın vatanı satmaya kararlı olduğunu açıkladığı basında bildiriliyordu. Ertesi gün bu söz yalanlandı. Daha önceleri Menderes'in, Rusya'dan duruma el koymasını istediğine değgin söylentiler dolaşmıştı (*Cum*., 18 ve 19. 6. 1960).

20. Kabinece alınan, çok sayıda önemli ekonomik ve malî kararlar kamu-

oyuna açıklandı. Bunlardan en önemlisi bir 'planlama dairesi'nin kurulmasına ilişkin karardı. (*Cum.*, 21. 7. 1960).

22. *Cumhuriyet* gazetesi, Washington kaynaklı bir haberinde, Amerika'nın Türkiye'ye 400 milyon dolarlık kredi vereceğini yazdı. Sovyetler Birliği de ekonomik yardım teklifinde bulunmuştu ama hükümet, planlama dairesi tarafından ülkenin ihtiyaçlarının saptanmasına kadar bekleneceğini söylüyordu (*Cum.*, 22 ve 24. 6. 1960).

23. Hükümet «partilerin ocak ve bucak teşkilâtlarının» kaldırılacağına ilişkin bir kararı açıkladı (Basın, 24. 6. 1960). Bununla ilgili kanun 7 temmuz'da *Resmî Gazete*'de yayınlandı ve yürürlüğe girdi.

25. Sanayici Vehbi Koç yeni rejime malî yardımda bulundu. Koç, «26 kilo altın ve bir bina hibe etti», Koç grubunun 14 firması da, ayrıca «bir kilo altın, 250 adet Reşat altını ve 235 bin TL. hibe ettiler» (*Cum.*, 26. 6. 1960).

28. Ankara radyosu, Türkeş'in yönetimindeki Başbakanlık Dairesinin, adalet, dürüstlük ve demokrasi ilkelerini ayakta tutmak, hür düşünce ve müspet bilimin ışığı altında Türk halkının maneviyatını yükseltmek amacıyla, bütün milleti kapsayan ve siyasal bir yönü olmayan bir kültür örgütünün kurulması yolunda gereken planların hazırlanması için Millî Eğitim, Maliye ve İçişleri Bakanlıklarına emir verdiğini bildirdi.

29. Gürsel, Eisenhower'in 11 haziran tarihli mesajını cevaplayarak, demokratik yollarla kurulacak bir Türk Hükümetine devredilmesi düşünülen iktidarın, Birleşik Amerika'nın başta geldiği «müttefiklerimizi» hoşnut edeceği görüşüne katıldığını bildirdi (*Cum.*, 39. 6. 1960).

**Temmuz** **1960**

2. Devlet memurlarının siyasete karışmalarını yasaklayan bir yasa tasarısı önerildi. Üniversite üyeleri bu yasanın dışında bırakılacaklar; 1961 yılına kadar partiyle üniversiteden birini seçmek zorunda kalacaklardı. İlk kez askerlere oy verme hakkı tanınıyordu (*Cum.*, 3. 7. 1960 ve 14. 7. 1960).

5. İnönü erken seçimlere gidilmesini istedi; fakat Gürsel, «seçimler için daha epeyce zamana ihtiyaç vardır,» dedi. Erken seçimler ülkede ekonomik ve malî istikrarı sağlamak için gerekliydi; çünkü ancak seçimlerden sonra halk Türkiye'de kurulan rejime güven duyacaktı (*Cum.*, 6, 7, 8 ve 10. 7. 1960).

10. Gürsel'i destekleyen Onar, «Seçimleri çabuk yapmak kadar hatalı iş olamaz,» dedi. İlkin anayasanın hazırlanması tamamlanmalıydı (*Cum.*, 11. 7. 1960).

11. MBK'si hükümetin programını kamuoyuna sundu. Hükümet kendini

bir reform hükümeti olarak tanımlıyor ve başlıca görevinin, Birleşmiş Milletler Andlaşmasına ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine dayanan demokratik düzenin kurulmasını sağlamak olduğunu söylüyordu (Basın, 12. 7. 1960 ve Öztürk, *Hükümetler*, 467-82).

**12.** Celâl Bayar, vatana ihanet suçuyle yüce divana verildi. Bayar Anayasayı değiştirmek ve ona aykırı hareket etmek, Türk halkını bir iç savaşa sürüklemek ve Türk topraklarının bir kısmını yabancı bir devletin egemenliğine bırakmakla suçlanıyordu. (Konu edilen yabancı devlet, bütün üslerine rağmen Amerika değil, Rusya idi. Menderes hükümeti yapacağı yardım karşılığında doğu Anadolu'nun bir kısmını Sovyet Rusya'ya bırakma teşebbüsüne geçmekle suçlanıyordu) (Basın, 13. 7. 1960).

**15.** *Cumhuriyet* gazetesi «İkinci Cumhuriyetin İhtilâl Meclisi Üyeleri» başlığı altında, MBK'nin üyelerinin geçmişleri, görüşleri ve umutları hakkında bir yazı dizisi yayımlamaya başladı. Bu yazı dizisi ağustosa kadar sürdü.

**18-20.** Gürsel, Erzincan, Erzurum ve Trabzon illerine gitti. Toplantılarda konuşma yaptı. Bu gezi yurttaki Demokratları, MBK tarafına çekmek için başlayan bir kampanyanın bir bölümüydü (Basın, 18-21. 7. 1960).

**25.** Nato Başkomutanı General Norstad kısa bir süre için Ankara'ya geldi (Basın, 25 ve 26. 7. 1960).

**25.** MBK, «vergi ödemeyen sınıf ve zümre kalmayacağını» açıkladı ve toplanan vergilerden bir eğitim seferberliği programının hazırlanacağını bildirdi. Amaç, büyük toprak sahiplerinden vergi almaktı (*Cum.*, 26. 7. 1960).

**25.** Aleyhinde yapılan bir propaganda yüzünden, MBK bir bildiri yayınladı (35 numaralı) ve dinin siyasetten ayrılmasını öngörmekle beraber, Komitenin Müslümanlığa karşı çıkmadığını açıkladı. Bildiride «Hürriyetin ve vicdanın hazinesi olan kutsal dinimizi, gerici siyasal eylemlerin aleti haline sokmaksızın, saf ve lekesiz kılmak, MBK'nin en büyük amacıdır,» deniyordu (Basın, 26. 7. 1960).

**26.** Çalışma Bakanı Cahit Talas, bir basın toplantısında, işçilere grev hakkının tanınacağını; fakat bunun büyük bir dikkatle uygulanması gerektiğini söyledi (Basın, 27. 7. 1960).

**Ağustos** **1960**

**2.** Devlet Bakanı Âmil Artus, bir radyo konuşmasında, hükümetin dine karşı olduğunu ileri süren görüşü yalanladı. Camilerin kışlalara çevrileceğine, ezanın gene Türkçe okunacağına, namazın yasaklanacağına ve Kuran'ın okunması ve radyoda yayınlanmasının yasaklanacağına

ilişkin söylentilerin rejimin düşmanları tarafından ortaya atılan propaganda yalanları olduğunu söyledi (*Cum.*, 3. 8. 1960).

3. Hükümete, 25 fiilî yılını dolduran subayları resmen emekliye sevk yetkisi veren yasa kabul edildi. Bu yasa gereğince 235 generalle amiralden başka çeşitli rütbelerden 4000 subay emekliye ayrıldı (Basın, 3 ve 4. 8. 1960). Yalman'a göre (*Gördüklerim*, IV, 372-3), Türk Ordusundaki komutanlar yapısının eleştirisi General Norstad tarafından yapılmıştı (bkz., 25. 7. 1960). 25 temmuzdaki bir toplantıda, Norstad'a böyle bir tasfiyenin çok paraya mal olacağı söylenmiş, o da bu iş için 12 milyon dolarlık bir yardım sağlamaya razı olmuştu.

Yeni askerî atamalar açıklandı. Cevdet Sunay Genelkurmay Başkanlığına, İrfan Tansel Hava Kuvvetleri Komutanlığına getirildi (*Cum.*, 4. 8. 1960).

3. MBK, 27 Mayıs tarihine kadar zarara uğramış olan kimselerin durumlarını incelemek ve rejimin aleyhinde çalışanların soruşturmasını yapmak için 'İnkilâp Mahkemelerinin' kurulacağını bildirdi (Basın, 4. 8. 1960).

9. Istanbul'da gazetecilerle konuşan Gürsel, kötü niyetlere girişmemek şartıyle Türkiye'de bir Sosyalist partinin kurulmasına izin vereceğini ve bunun ülke için de yararlı olacağını söyledi! (*Cum.*, 10. 8. 1960).

10. Basın, «yüksek memurlarla ilgili kovuşturmalar için, yeni usul kanunu ile sabık iktidar devrinde suç işleyenlere tatbik edilecek kanunun komiteden» çıktığını haber veriyordu. Ertesi gün, bir radyo konuşmasında Millî Savunma Bakanı Fahri Özdilek, sivil memurlar arasında tasfiyeye gidilerek, bürokrasinin kuvvetlendirilmesi için yerlerine emekli generallerin atanacağına MBK tarafından karar verildiğini söyledi.

15. 15/16 ağustos gece yarısı Kıbrıs'ta Cumhuriyet ilân edildi ve Türkiye, 82 yıl sonra Adaya ilk kez bir askerî birlik yolladı (Basın, 15-17. 8. 1960).

17. Bütün Türkiye'de irfan ve millî kültürün yayılmasını sağlamak amacıyle Türk Kültür Derneği kuruldu. 30 ağustosta hükümet Halkevlerini bu derneğin yönetimine devretti (*Ulus* 18 ve 31. 8. 1960).

18. *Ticaret* gazetesine (İzmir) bir demeç veren Gürsel toprak reformunu desteklediğini söyledi (*Cum.*, 19. 8. 1960). Bu demeç MBK'nin doğu Anadolu'daki ağalara karşı açtığı kampanyanın ilk haberlerini veriyordu.

19. Ege Üniversitesinde yaptığı konuşmada Gürsel, «Büyük kütle ile aydınlar arasındaki boşluğu kapatmalıyız,» dedi (*Cum.*, 20. 8. 1960).

24. Büyükelçi Fletcher Warren, Amerika'nın Türkiye'ye yardımını devam ettireceğini bildirdi (*Cum.*, 25. 8. 1960). Bunu, 11 ağustosta bir heyetle gelen Max Thornburg ile Türk Hükümeti arasındaki görüşmeler izledi.

25. On bakan görevlerinden affedildi: Şefik İnan (Devlet), Abdullah Gözübüyük (Adalet), Feridun Üstün (Tarım), Muhtar Uluer (Sanayi), Cihat İren (Ticaret), Daniş Koper (Bayındırlık), Zühtü Tarhan (Basın-Yayın-Turizm), Nusret Karasu (Sağlık), Cahit Talas (Çalışma), Orhan Kubat (İmar ve İskân) (Basın, 26. 8. 1960). MBK, bu kimselerin işlerinden hoşnut olmadığını ileri sürüyordu. Daha sonra anlaşıldı ki, MBK'nin kabine dışında bütün kuvvetini kullanmasından doğan bir durumdan bu bakanlar, kendileri hoşlanmamışlardı.

26. Profesör Osman Tosun Tarım Bakanlığına getirildi. Tosun Ziraat Fakültesinde bitki yetiştirme ve ıslahı kürsüsü profesörüydü (*Cum.*, 27. 8. 1960). 27 ağustosta kabinede geçici değişiklikler yapılacağı açıklandı; fakat basın, MBK'nin kabineye daha çok askerî bir karakter verip vermeyeceğini görmek için daimî atamaları bekliyordu (Basın 28. 8. 1960).

29. MBK'nin yedi üyesi terfi ettirildi: Cemal Madanoğlu (Korgeneral) Sıtkı Ulay (Tümgeneral), İrfan Baştuğ (Tümgeneral), Sezai Okan (Kurmay Albay), Osman Kabibay (Kurmay Albay), Vehbi Ersu (Kurmay Yarbay), Şefik Soyuyüce (Kurmay Yarbay) (Basın, 29. 8. 1960).

**Eylül** **1960**

1. 31 Ağustosta Kruşçev ile Gürsel arasında alınıp verilen 28 haziran ve 8 temmuz tarihli mesajlar Moskova'da açıklandı. Türk Basınında da 1 eylülde yayınlandı. Kruşçev, Türk - Rus ilişkilerinin düzeltilmesini istiyor ve sözlerine şöyle son veriyordu: «Türkiye tarafsız olsaydı silâhlanma masraflarını kalkınmasına harcayabilecekti.» 8 temmuzda bunu cevaplayan Gürsel, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzeltilmesini kendisinin de istediğini bildirdi. Kurşçev'in düşüncesine karşılık olarak tarafsızların da silâhlandıklarını ve anlaşmalara sadık kalınacağını açıkladı (Basın, 1. 9. 1960). Ruslar, Atatürk rejimiyle iyi ilişkiler kurmuş olan eski Sovyetler Birliği Büyükelçisi Aralov'un hatıralarını ağustos ayı içinde yayınlamaya başladı. *Cumhuriyet* gazetesi, şubat 1967'de anıları kısaltarak yayınladıktan kısa bir süre sonra, kitap halinde de çıktı: S. J. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatı'nın Türkiye Hatıraları*, Istanbul 1967.

3. Yeni kabine açıklandı:
Cemal Gürsel (Başbakan); Hayri Mumcuoğlu, Nasır Zeytinoğlu (Devlet); Mehmet Baydur (Ticaret); Prof. Ragıp Üner (Sağlık); Mehmet Reşit Beşerler (Çalışma); Şahap Kocatopçu (Sanayi); Prof. Osman Tosun (Tarım); Âmil Artus (Adalet); Prof. Mukbil Gökdoğan (Bayındırlık); Selim Sarper (Dışişleri); Muharrem İhsan Kızıloğlu (İçişleri); Gen. Sıtkı Ulay (Ulaştırma); Gen. Fahri Özdilek (Millî Savunma);

Ekrem Alican (Maliye); Fethi Aşkın (Gümrük); Prof. Bedrettin Tuncel (Millî Eğitim) (Basın, 4. 9. 1960).

3. Kabine, pek az tanınmış kimselerden kurulmuştu. Bunlar MBK için teknik danışmanlık görevlerini yapmaktan öteye gidemeyeceklerdi.

10. MBK'nin hükümete direktifleri açıklandı. Bu direktifin anafikri şuydu: «Türkiye ve milleti bütün olarak ele almak, Atatürk devrimlerine uygun tarafsız idare kurmak; kısa vâdeli sorunları çözümleyip uzun vâdelileri saptayarak hemen uygulamaya geçmek; bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra, en geç 1961 sonbaharında yönetimi yeni iktidara devretmek.» (*Cum.*, 11. 9. 1960).

13. MBK'nin üyesi General İrfan Baştuğ bir otomobil kazasında öldü.

16. *Ankara Radyosunda* MBK'den bir grubun bir bildirisi yayımlandı. Bu, gazetelerde de yayımlandı (16. 9. 1960). Bu bildiride MBK'den bazı üyelerin, gelecekte, Türkiye'nin millî kurtuluş savaşlarını, özellikle Cezayir'in Fransa'ya karşı açtığı savaşı destekleyeceği söyleniyordu. Bu sözler Arap Dünyası'nda olumlu karşılandı. Hatta Cezayir'in bağımsızlığı sorununda Türkiye Fransa'ya arabuluculuk yapabileceğini önerdi (*Cum.*, 16 ve 18. 9. 1960).

17. Bir basın toplantısında Gürsel, «Türkiye'nin kendisi de bir ölüm kalım savaşına girmiş olduğu için, millî kurtuluş hareketlerini destekleyecektir.» dedi. (*Ulus*, 18. 9. 1960).

21-9. MBK üyeleri bir Anadolu Gezisi'ne çıkarak, devrimin anlamını ve demokratların yaptıkları kötülükleri açıkladılar.

22. Albay Alparslan Türkeş, kendi nüfuzlu genel sekreterlik mevkiini Başbakanlık Dairesi'ne devretti (Basın, 23. 9. 1960; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 373). Bu hareket MBK nin içindeki radikallerin yenilgiye uğradığını belirliyordu.

25. Celâl Bayar bel kemeriyle intihara teşebbüs etti (Basın, 27. 9. 1960.

28. MBK üyeleri, üyeliğin dışında görev ve sıfat kullanamayacaklardı. Türkeş'in görevinden ayrılması buna bir örnekti. Ahmet Yıldız da Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünden çekilecekti. Gürsel Madanoğlu ve Köksal, Komitenin bu kararının dışında bırakıldı (*Cum.*, 29. 9. 1960).

29. Demokrat Parti mahkeme kararıyla kapatıldı. (Basın 30. 9. 1960 Cemal Özbey, *Demokrat Parti'yi Nasıl Kapattırdım*, Ankara 1961).

30. Istanbul Valisi General Refik Tulga, tüccarlara ve işadamlarına, yeni rejimin iyi niyetlerini açıkladı. Tulga, «1) Hiç bir ticarî müessesenin hesapları mahkeme kararı olmaksızın teftiş edilemeyecek; 2) Tüccar mal beyanına tâbi tutulmayacak; 3) Seyahat tahditlerinin kaldırılması için hükümete müracatta bulunulacak» dedi. (*Cum.*, 1. 10. 1960). Ertesi gün Sanayi Bakanı Şahap Kocatopçu da sanayicilere güvence verdi!

1. MBK, Devlet Planlama Teşkilâtı Kanunu'nu kabul etti. Bu teşkilât bir müsteşar tarafından yönetilecek ve Başbakanlık Dairesi'ne bağlı olacaktı (Basın, 2. 10. 1960).

3. *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir yazısında Profesör Feridun Ergin 27 Mayıs 1960 tarihinden bu yana ülkede hüküm süren ekonomik durgunluktan söz etti. Bu durum gelecekte neler olacağının bilinmediğinden ileri geliyordu.

4. Dışişleri Bakanı Selim Sarper New York'ta Nikita Kuruşçev ile görüştü. Aynı gün Amerikan Altıncı Filosu Karadeniz'e girdi ve limanları ziyaret etti. Amerikan ve Türk gemileri birlikte manevra yaptılar (Basın, 5. 10. 1960 ve sonraki günler; Sarper'in basın toplantısı için bkz., *Cum.*, 8. 10. 1960).

5. Sıkıyönetim Istanbul'da 1 Mart 1961 tarihine kadar uzatıldı.

10. Kasım 1959'da Istanbul'da kurulan Yüksek İslâm Enstitüsü'nde reform yapılmasına Millî Eğitim Bakanlığınca karar verildiği *Cumhuriyet* gazetesinde haber veriliyordu. Öğretim programı değiştirilerek iktisat astronomi, medenî hukuk ve sosyoloji gibi konular da eklenecekti Gürsel, 5 ekim tarihinde Enstitü'yü ziyaret etmişti.

14. Demokrat Parti'nin liderleri ve üyeleri hakkında açılan dava Yassıada'da başladı. Davalar 15 Eylül 1961 tarihinde sona erdi (Basın, 15. 10. 1960).

17. Bir basın toplantısında Gürsel, Cumhurbaşkanlığa adaylığını koymakta istekli olduğunu bildirdi. Gürsel, «eğer millet bunu istiyorsa ve ben de seçimleri kazanırsam tarafsız bir devlet başkanı olarak kendi kapasitem içinde denge sağlayabilirim,» dedi (Basın, 18. 10. 1960).

18. MBK Doğu Anadolu'daki ağaların ve şeyhlerin nüfuzunu kırmak için bir kanun çıkardı. Bu kanuna göre bu şahıslar hükümet emriyle kendi nüfuz bölgelerinden çıkarılabilecek ve herhangi bir memurluk yapmaları yasaklanabilecekti (Ankara, Radyosu, 18. 10. 1960).

21. Emekli Korgeneral Hüseyin Ataman Millî Savunma Bakanlığı'na atandı. Ataman, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olan Fahri Özdilek'in yerine getirilmişti (Cum) 22.10. 1960). Daha sonra General Ataman Millet Partisi'ne girdi ve IV. Koalisyon Hükümeti'nde Devlet Bakanı oldu.

23. Yedinci genel nüfus sayımı yapıldı; alınan sonuçlara göre Türkiye'nin nüfusu 27.800.000 idi (Basın 24. 101960). Daha önceki yıllardaki nüfus sayıları şöyleydi: 1927—13648.270; 1935—16.158.018; 1940—17.820.950; 1945—18.790.174; 1950—20.947.188.; 1955—24.111.778.

24. Anadolu gezisine çıkan Gürsel İslâmiyet ve yeni rejim hakkında

konuştu. Bu gezinin amacı, Yassıada'daki yargılamalar sırasında yeni rejim aleyhinde yapılan DP propagandasına karşı çıkmaktı. (Basın 25.10.1960 ve sonraki günler).

27. Türk Üniversiteleri'nden 147 ögretim üyesi, MBK tarafından görevlerinden atıldı. Bu karar için öne sürülen gerekçe tembel, yeteneksiz, reform düşmanı elemanların üniversitelerden uzaklaştırılmasıydı. Fakat bu karar büyük tartışma ve tepkilere yol açtı (Basın 28.10.1960 ve sonraki günler).

31. Profesör Turhan Feyzioğlu O. D. T. Ü. Rektörlüğünden istifa etti. Feyzioğlu istifasına bir neden göstermemekle beraber, bu tutumuyle üniversitelerde yapılan tasfiyeyi protesto ettiği gerçekti (Basın, 11. 11. 1960).

**Kasım** **1960**

1. Kamuoyunun sert tepkisi karşısında MBK, 147'ler sorunundaki tutumunu değiştirmeğe başladı. Gürsel «Hatalarımız varsa bunları en kısa zamanda üniversitenin iştiraki ile birlikte düzeltmeğe çalışacağız.» diyordu. (Basın, 1 ve 2. 11. 1960). Basın, 1933'te Atatürk'ün modern bir üniversite yaratmak için Darülfununda bir tasfiyeye girişmiş olduğunu hatırlatıyordu. — 147'ler ancak 12 Nisan 1963 tarihinde tekrar eski görevlerine alındılar.

3. «İl Genel ve Belediye Meclisleri ile Mahalli Muhtar ve İhtiyar Heyetlerinin feshine ve görevlerinin ifa şekline dair kanun» kabul edildi (Arar, *Hükümet Programları*, 546).

4. Sıddık Sami Onar (Istanbul); Fikret Narter (Istanbul Teknik) ve Suut Kemal Yetkin (Ankara), 147'lerin atılma olayını protesto etmek için 28 ekim tarihinde rektörlük görevlerinden çekilmişlerdi. Bu tarihte tekrar rektör seçildiler (Basın, 5. 11. 1960).

7. Gürsel, Karadeniz bölgesinde bir geziye çıktı.

13. MBK'nin 14 üyesi komiteden atıldı ve (sürgün olarak) yurtdışında görevlere yollandılar. Bu 14 üye şunlardı: Fazıl Akkoyunlu; Rıfat Baykal; Ahmet Er; Orhan Erkanlı; Numan Esin; Orhan Kabibay; Mustafa Kaplan; Muzaffer Karan; Münir Köseoğlu; Musaffer Özdağ; İrfan Solmazer; Şefik Soyuyüce; Dündar Taşer ve Alparslan Türkeş. Bunlar MBK'nin genç ve radikal kanadı olarak kabul edilmekteydi. (Basın, 14. 11. 1960 ve sonraki günler; basın bunu 27 Mayıstan bu yana alınan en önemli karar olarak görmektedir.) Genellikle halkın çoğu şimdi ılımlıların yönetimi ele almalarını görmekten mutlu idi!

18. Türk-İş Konfederasyonunun Dördüncü büyük Kongresi başladı ve bu kongreye Başbakan Yardımcısı Fahri Özdilek, Çalışma Bakanı Mehmet Raşit Beşerler ve Ticaret Bakanı Mehmet Baydar katıldılar (Basın, 19. 11. 1960).

28. MBK bir bildiri yayınlayarak kurulacak herhangi bir parti ile ilişkisi olmadığını bildirdi. Eğer üyelerinden biri bir partiye katılırsa Komiteden ve ordudan istifa etmek zorunda kalacaktı (Basın, 29. 11. 1960). 30 Aralık tarihinde yeni bir parti kurmayacağını ve partiler üstü bir siyaset izleyeceğini MBK tekrar kamuoyuna bildirdi (Basın, 1. 12. 1960).

30. 1954 basın kanunu değiştirildi (Basın, 1. 12. 1960).

**Aralık** **1960**

2. *Cumhuriyet* gazetesi, hükümetin yabancı sermayeyi denetlemek için bir daire kuracağını bildirdi.

4. Devlet Bakanı Hayri Mumcuoğlu, profesörlerden ve din adamlarından oluşan bir kurulun Kur'anı yeni Türkçeye çevirmeğe başladığını ve çevirinin 6-7 ay içinde biteceğini bildirdi (Basın, 5. 12. 1960).

6. MBK, her salı günü kabine ile ortak bir toplantı yapacağını açıkladı. Bu, iktidarı hükümetle paylaşmak için verilen bir karardı ve bunda önce MBK bağımsız olarak çalışmış ve kabineye direktif vermişti (*Cum.*, 7. 12. 1960).

7. MBK, Kurucu Meclis Yasasını kabul etti. (Basın 8. 12. 1960).

13. *Öncü* ve *Yeni Gün* gazeteleri, Ankara'da dağıtılan hükümet aleyhtarı broşürlere ait haber verdikleri için 3 gün süreyle kapatıldı (Basın, 14. 12. 1960).

15. Erzurum'da bir radyo istasyonu açıldı; Gürsel buradan yapılacak yayınların, Türk halkını yabancı propagandalardan koruyacağını söyledi (Basın, 16. 12. 1960).

25. Maliye Bakanı Ekrem Alican istifa etti ve yerine Kemal Kurdaş getirildi. Alican, ülkenin siyasal hayatında dilediği gibi hür hareket etmek istediği için istifa ettiğini söyledi. Alican'ın eski DP'nin oylarını toplayacak olan bir parti kurmak istediği haber veriliyordu. (Basın, 25. 12. 1960).

25. Sıkıyönetim Komutanı, rejim aleyhinde propaganda yapan 26 kişinin tutuklandığını bildirdi. Ertesi gün tutuklananların sayısı 65'e çıktı Bu kimseler, Gürsel, MBK ve Kurucu Meclis aleyhinde kampanya açmakla suçlanıyorlardı (Basın, 26 ve 27. 12. 1960).

27. MBK, uzun zamandır beklenen ölüm kararlarının yerine getirilmesini emretti; bu hareketle rejim aleyhtarlarının gözünü korkutmak, yasa ve düzen konusunda ne derece ciddî olduğunu göstermek istiyordu. Bunun arkasından İskenderun'da Atatürk'ün heykelinin parçalanması gibi bazı gerici hareketler oldu (*Cum.*, 27. 12. 1960).

28-29. Temsilciler Meclisi, siyasal partilerin üyeleri (CHP 45, CKMP 25), ve 67 ilin temsilcileri, barolar, basın, ticaret odaları, sendikalar, üni-

versiteler, gençlik kuruluşları gibi çeşitli kuruluşların temsilcilerinden oluşmuştu. MBK ile birlikte bu 272 üye Kurucu Meclisi oluşturmaktaydı (Basın, 28-30. 12. 1960).

31. *Cumhuriyet* gazetesi Türkiye'nin, Avrupa ve Amerika'dan 88 milyon dolarlık kredi alacağını haber verdi. Bu haber ekonominin durakladığı ve askerlerin yönetimi sivillere vermeğe hazırlanır göründüğü bir zamanda geldi.

31. «Servet Beyanını ihdas eden 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu» kabul edildi (Arar, *Hükümet, Programları*, 546).

**Ocak** **1961**

1. Hükümet, memur, subay ve emekli maaşlarına zam yapılacağını bildirdi. Sadece memurlara yapılacak zammın tutarı 735 milyon TL dolayında olacaktı (*Cum.*, 2 ve 14. 1. 1961). Maliye Bakanı istifa ettiği zaman gelecek iki yıl içinde yapılacak her türlü zammın, ülke ekonomisi için zararlı olacağını söylemişti.

2. Sıtkı Ulay, Ulaştırma Bakanlığı görevinden çekildi; fakat Devlet Bakanı olarak kaldı. Bu olay, bütün kabinenin istifasına başlangıç olacaktı.

3. Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) Kanunu çıktı. (Korkut-Yiğitbaş, *Cumhuriyet Takvimi*, 4).

4. Hükümet istifa ederek, Gürsel'in, artık gerçekleşmekte olan demokratik gelişmelere uygun yeni bir kabine kurması için rahatça hareket etmesini sağladı (Basın, 5. 1. 1961).

5. Gürsel'in kurduğu yeni kabinede MBK'den tek üye kendisi idi. MBK, üyelerinin hükümette görev almamasına karar vermişti. Yeni kabinede şu isimler bulunuyordu: *Başbakan:* Orgeneral Cemal Gürsel; *Devlet Bak. ve Başbakan Yard.:* M. İhsan Kızıloğlu (İçişleri Bakanı) 7. 2. 1961, Fahri Özdilek (MBK üyesi) 3. 3. 1961; *Devlet Bak.:* Hayri Mumcuoğlu, Prof. Adnan Erzi 26. 8. 1961; *Devlet Bak.:* Nâsır Zeytinoğlu; *Devlet Bak.:* Sıtkı Ulay (MBK üyesi) 3. 3. 1961; *Adalet Bak.:* Ekrem Tüzmen, Kemal Türkoğlu (Temsilciler Meclisi Üyesi) 17. 8. 1961; *Milli Savunma Bak.:* Muzaffer Alankuş; *İçişleri Bak.:* M. İhsan Kızıloğlu, Nâsır Zeytinoğlu (Devlet Bak.) 7. 2. 1961; *Dışişleri Bak.:* Selim Sarper; *Maliye Bak.:* Kemal Kurdaş; *Milli Eğitim Bak.:* Turhan Feyzioğlu, Ahmet Tahtakılıç (Çalışma Bak.) 3. 3. 1961; *Bayındırlık Bak.:* Mukbil Gökdoğan; *Ticaret Bak.:* Mehmet Baydur; *Sağlık ve Sosyal Yard. Bak.:* Ragıp Üner; *Gümrük ve Tekel Bak.:* Fethi Aşkın; *Tarım Bak.:* Osman Tosun; *Ulaştırma Bak.:* Orhan Mersinli; *Çalışma Bak.:* Ahmet Tahtakılıç, Cahit Talas (Temsilciler Meclisi Üyesi) 3. 3. 1961; *Sanayi Bak.:* Şahap Kocatopçu, İhsan Soyak 29. 4. 1961;

*Basın-Yayın ve Turizm Bak.:* Cihat Baban, Sahir Kurutluoğlu (Temsilciler Meclisi Üyesi) 2. 9. 1961; *İmar ve İskân Bak.:* Fehmi Yavuz, Rüştü Özal 8. 2. 1961 (Basın, 6. 1. 1961; Öztürk, *Hükümetler*, 485-6).

6. Kurucu Meclis (Temsilciler Meclisi + MBK) ilk toplantısını yaptı. Bu sivil idareye geçme yolunda atılan ilk adım sayıldı. MBK gerçek yönetimi elinde tutmakta devam etti; çünkü her türlü karar her iki kuruluşta da çoğunluk kazanmak zorundaydı.

9. Emekli General Kâzım Orbay, Temsilciler Meclisi'nin Başkanlığına seçildi. Orbay seçimi kazanması üzerine, bunun, Türk Silahlı kuvvetlerine güvenin devam ettiğinin bir kanıtı olduğuuu söyledi (Basın 9-10. 1. 1961).

10. 212 sayılı yasa *Resmi Gazete*'de yayınlandı Basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetlerin tanzimi hakkındaki kanunu değiştiren bu kanun, aydınların, özellikle gazetecilerin iş güvenliğini sağlıyordu. İşverenler bu kanuna karşı çıktılar.

12. Ankara Radyosu, kapatılan DP'nin lehinde bir yazısında propaganda yaptığından ötürü Profesör Ali Fuat Başgil'in tutuklandığını bildirdi. *Dünya ve Türkiye* dergisi süresiz olarak kapatıldı.

12. Hükümet, siyasal partilere tekrar faaliyete geçmeleri için izin verdi; fakat faaliyetler 27 Mayısta başlayan rejim tarafından konan sınırlar içinde olacaktı (Basın 13. 1. 1961).

15. Gittikçe çoğalan işsizlik ve durgun bir ekonomi döneminde İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, işçilerin işten çıkarılmaları aleyhinde bir protesto gösterisi düzenledi. İşçilerin sloganları arasında şunlar vardı: «Grev hakkı istiyoruz,» «Patronlar işsizliği körüklemekten çekininiz;» «İşsizlik sigortası olmazsa işçi perişan olur.»; «Kurucu Meclisten programlı sanayi politikası istiyoruz.»; «Bol vaat ve nasihat yerine daimî iş istiyoruz.» (Basın 16. 1. 1961).

17. İstanbul Sıkıyönetim Komutanı, Korgeneral Cemal Tural bir bildiri yayınlayarak: «Fikir veya isteklerini kanun dışı yollarla kabul ettirmeğe teşebbüs veya bununla ilgili nümayiş veya hareketler yapılmayacaktır.» dedi (Basın, 18. 1. 1961).

27. 25. 1. 1961 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, Almanya'nın Türkiye'ye vereceği yardım için görüşmelerin 27 Ocak tarihinde Bonn'da başlayacağını bildirdi. Hükümet 642 milyon TL. lık bir yardım istemişti.

29. İşçiler, ücretlerine zam isteğiyle çalkanmaya başladı; bunun üzerine Sıkıyönetim kuvvetleri gösterilerle ilgili olarak 10 kişinin tutuklandığını bildirdi (*Cum.*, 30. 1. 1961).

30. Bakanlardan Şahap Kocatopçu ve Mehmet Baydar'la görüşen sanayici, tüccar ve esnaf temsilcileri dert ve isteklerini anlattılar. «Servet beyanı uygulamasının ertelenmesini ve kurumlar vergisinin de geçmişi kap-

samamasını «makable teşmil edilmemesini» istediler. (*Cum.*, 31. 1. 1961)

**Şubat** **1961**

2. İmar ve İskân Bakanı Fehmi Yavuz istifa etti ve üniversitedeki görevine döndü. 6 şubatta yerine 1957'de CHP'ye katılana kadar DP milletvekili (Konya) olan mühendis Rüştü Özal getirildi (Basın, 3 ve 7. 2. 1961).

4. İçişleri Bakanı Kızıloğlu istifa etti ve Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı oldu. Yerine eski Devlet Bakanı Nâsır Zeytinoğlu getirildi (Basın, 5. 2. 1961).

6. Millî Eğitim Bakanı Turhan Feyzioğlu istifa etti ve neden olarak MBK'nin, 147'ler sorununu düzeltmeyi reddetmesi olduğu söylendi. Daha sonra Feyzioğlu istifasının hiç bir siyasal nedeni olmadığını ileri sürdü. Çalışma Bakanı Ahmet Tahtakılıç vekâleten Millî Eğitim Bakanlığına atandı (*Cum.*, 7 ve 9. 2. 1961).

11. Ragıp Gümüşpala'nın Genel Başkanlığı altında Adalet Partisi'nin kurulduğu bildirildi — Aynı gün Ankara'da beş ayrı partinin kurulduğu açıklandı (Basın, 12 2 1961 ve Tökin, *Partiler*, 103-106) Kurulan Partiler şunlardı: Cumhuriyetçi Meslekî Islahat Partisi; Çalışma Partisi; Memleketçi Parti; Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ve Mutedil Liberal Partisi.

13. Ekrem Alican'ın Genel Başkanlığında Yeni Türkiye Partisi kuruldu Bu parti, Bayar - Menderes'in liderliğinden ayrılan bir grup eski Demokratlardan oluşmuştu DP'nin kentli aydın grubunu temsil ediyorlardı (Basın, 14 2 1961, Tökin, *Partiler*, 106-7; Nimet Arzık, 'YTP Nasıl Kuruldu?' *Yön*, 28. 2. 1962, 7 ve 14. 3. 1963).

13. Kemal Türkler ve Rıza Kuas gibi bir grup sendikacılar Türkiye İşçi Partisini kurdular (Basın 14. 2. 1961; Tökin, *Partiler*, 107-8). Atatürk'ün, bütün sınıfların tek bir vücut olduğunu ileri süren Halkçılık ilkesine uymayan ilk parti buydu. Bu ilke yerine, yeni parti, işçi sınıfının, köylünün ve sömürülenlerin haklarını üstte tutuyordu.

18. 147'ler bir bildiri yayınlayarak. Menderes rejimiyle hiç bir ilişkileri olmadığını ve haksızlığa uğradıklarını ileri sürdüler. Kurucu Meclisin kendi sorunlarıyle ilgileneceğini umduklarını söylediler (*Cum.*, 19. 2. 1961).

19. 17 şubatta, Yassıada Mahkemesi sanıklarından eski Demokrat Lütfi Kırdar, bir kalp durması sonunda öldü. 19 şubatta yapılan cenaze töreni rejim aleyhinde gösterilere neden oldu ve 17 kişi tutuklandı (Basın, 18 ve 20. 2. 1961). Hükümet, DP'ye yapılan bu sevgi gösterilerine sert tepki gösterdi ve bunu gerici bir hareket sayarak, bu tür olaylara

şiddetle karşı çıkacağını ihtar etti. İstanbul Valiliği gericilerin sakallarının kesilmesine karar verdi! (*Cum.*, 22. 2. 1961).

20. Kurucu Meclis, Sıkıyönetimi Ankara ve Istanbul'da üç ay uzattı (Basın, 21. 2. 1961).

25. Basın, 3 şubatta verilip de kamuoyuna açıklanmamış olan Sovyetler Birliği notasına Türk Hükümetinin verdiği cevabı yayınladı. Türk topraklarında Amerika ve Nato'nun füze üsleri kurmasını protesto eden Sovyetler Birliği, bunun kendi güvenliğini tehdit ettiğini ileri sürüyordu. Türk Hükümetinin cevap notasında ise, füze üslerinin bir güvenlik tedbiri olduğundan söz edilerek, «güvenliğini en müessir şekilde temin edecek tedbirleri almak bağımsız ve egemen bir devletin başlıca vazifesidir» deniliyordu.

28. *Cumhuriyet* gazetesi AP İzmir örgütünde eski DP'lilerin çoğunlukta olduğuna işaret ediyordu.

28. Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Muharrem Kızıloğlu kabineden istifa etti. İstifası kimseyi şaşırtmadı çünkü kendisinin, MBK'nin yüksek ünvanlı üyeleri ve Kurucu Meclisteki CHP ileri gelenleriyle anlaşmazlık halinde olduğu söyleniyordu (Basın, 1. 3. 1961). Kabinede başka değişiklikler de olacağına ilişkin söylentiler vardı.

**Mart** **1961**

2. Bir basın toplantısında Gürsel kabine değişikliklerini açıkladı. Fahri Özdilek tekrar Başbakan Yardımcılığına getirildi; Sıtkı Ulay (Devlet); Cahit Talas (Çalışma); Ahmet Tahtakılıç (Eğitim). İlk iki atama MBK'nin üyelerinin kabineye dönüşünü gösteriyordu (Basın, 3 ve 4. 3. 1961). Daha başka değişiklikler olacağına dair söylentiler de vardı.

6. İngiliz Kraliçesi II. Elizabeth Türkiye üzerinden geçerken Ankara, Esenboğa havaalanında 45 dakika kaldı. Yassıada mahkemelerine ilişkin bir soruya, «Bizim tarihimizde de yargılanan ve idam olunan devlet adamları ve krallar var. Bu, hürriyet ve tarihin tekâmülüdür» diyerek cevap verdi (Korkut ve Yiğitbaş, *Cumhuriyet Takvimi*, 71).

7. Türk halkına verdiği bir mesajda Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, silahlı kuvvetlerin her engeli yenmeye ve demokrasiyi büyük Türk milletine teslim etmeğe kararlı olduğunu söyledi (Basın, 8. 3. 1961).

10. Kurucu Meclisteki bir konuşma yapan Gürsel, DP oylarına kapılmamalarına karşı partileri uyararak, «DP'yi eski pervasız alışkanlığı içinde yeniden hortlatmaya çalışanlar vardır. Bunlar ateşle oynadıklarının farkında değillerdir. Düşündüklerinde asla muvaffak olamayacaklardır.» dedi (Basın, 11. 3. 1961).

11. Sanayi Bakanı Şahap Kocatopçu, «politika gayeleriyle inşa edilen bütün fabrikaların kapatılacağını» söyledi. Bu, sosyal amaçlara hizmet etmiş olan birçok fabrikaların da kapatılması demekti. Kocatopçu «kâr eden müesseselerin hususî sektöre devredileceğini (bu bir DP siyasetiydi) ve hükümetin bir oto montaj sanayii kurmayı tasarladığını» bildirdi (Basın, 12. 3. 1961).

15. AP Genel Sekreter Yardımcısı ve eski Demokratlardan Mehmet Yorgancıoğlu, DP lehinde propaganda yapmak suçundan İzmir'de tutuklandı (*Cum.*, 16. 3. 1961).

16. Kuruşçev ve Cemal Gürsel, 1921'de Moskova'da imzalanan Türk - Sovyet Dostluk Anlaşmasının 40'ıncı yıldönümü dolayısıyle birbirlerine mesaj yolladılar (Ankara Radyosu bu mesajlardan sözetmiş ve bunlar basında yayınlanmıştı, 25. 3. 1961)

17. Ragıp Gümüşpala'nın Gürsel'i ziyaretinden sonra AP'den istifa edeceği ve partinin kendi kendini dağıtacağı hakkında söylentiler vardı. Bu, DP oylarının elde edilmeye çalışılmasından ve Yorgancıoğlu olayından dolayı ortaya çıkan anlaşmazlıktan ileri geliyordu (*Cum.*, 18. 3. 1961). Gümüşpala istifa etmedi.

20. Pakistan Cumhurbaşkanı Eyup Han, Türk liderleriyle görüşmeler yapmak için Türkiye'ye geldi. Eyup Hanın beraberinde Dışişleri Bakanı da vardı (*Cum.*, 21. 3. 1961).

23. *Öncü* gazetesi, Gürsel'in gazetecilere verdiği demeçte değişiklik yapmaktan dolayı kapatıldı.

24. Amerikan 6'ncı Filosu Türk sularına girdi; iki gemisi Karadeniz'e geçti. Filo Komutanı James Davis, «Amerika'nın daima Türk dostluğuna ihtiyacı vardır,» dedi. (*Cum.*, 25. 3. 1961).

## Nisan 1961

1. Siyasal faaliyet kısmen serbest bırakıldı ve partilerin il ve ilçe toplantıları ve kongreleri yapmalarına izin verildi (Basın, 1. 4. 1961).
Yeni Amerikan Büyükelçisi Raymond Harre Türkiye'ye geldi. Harre 1924 - 1929 yılları arasında da öğretmen ve konsolos olarak Türkiye'de bulunmuştu (*Cum.*, 2. 5. 1961).

3. Temsilciler Meclisinde bir konuşma yapan Muharrem Kızıloğlu, önerilen anayasanın tutucu bir eleştirisini yaptı. Politikacıların kötü hareketleri için 1924 Anayasasını suçlamanın yanlış olduğunu; askerlere oy hakkı tanımanın orduyu siyasal yönden böleceğini; ve bir hükümetin aynı zamanda devletçi, sosyalist ve liberal olamayacağını söyledi (Basın, 4. 4. 1961).

6. Her taraftan yapılan büyük itirazlara rağmen subaylara oy hakkı ta-

nındı; ertesi gün MBK de bu kararı kabul etti (*Cum.*, 7 ve 8. 1961).

10. Emekli General Nuri Teoman Ankara Valiliğine atandı.

12. Ruslar uzaya ilk insanı (Yuri Gagarin) gönderdiler (Basın, 13. 4. 1961).

14. Sanayi Bakanı Şahap Kocatopçu, Paşabahçe Şişe ve Cam Sanayii Genel Müdürü olmak için, Bakanlığından istifa etti. Maliye Bakanı vekâleten Sanayi Bakanlığına getirildi (Basın, 15. 4. 1961).

19. Amerika'dan 1 milyon TL. yardım almak için yapılan bir andlaşmanın imzalanmış olduğu *Cumhuriyet* gazetesinde haber veriliyordu.

20. Çalışma Bakanı Cahit Talas, *Cumhuriyet* gazetesine verdiği bir demeçte, hükümetin 1957*'den beri dondurulmuş olan* işçi ücretlerini incelemekte olduğunu söyledi. Bununla birlikte, ücretlere zam yapılmadan önce ekonomik koşulları, işsizlik durumunu ve işverenlerin görüşlerini incelemek gerekiyordu! (*Cum.*, 21 ve 25. 4. 1961).

26. Nispî temsil sistemini getiren yeni seçimlerin temel hükümleri kanunu kabul edildi ve 2 Mayıs 1961 tarihinde *Resmî Gazete*'de yayınlandı.

27. İki ülke arasında direkt tren bağlantısı kurmak için Türk-Sovyet anlaşması Ankara'da imzalandı (Basın, 28. 4. 1961).

27-29. Cento Bakanlar Konseyi toplantısı Ankara'da yapıldı (Basın, 26-30. 4. 1961).

**Mayıs** **1961**

2. Temsilciler Meclisi üyesi mühendis İhsan Soyak Sanayi Bakanlığına atandı (Basın, 3. 5. 1961).

9. Istanbul Sıkıyönetim Komutanı yayınladığı bir bildiride (25 numaralı) yabancı ideolojilerin yıkıcı nüfuzlarına yenilerek dağıtılmış olan DP'yi tekrar canlandırmak isteyen birkaç 'dejenere şahsın' tutuklandığını bildirdi (Basın, 10. 5. 1961).

10. *Cumhuriyet* gazetesi, nisan ayında ve mayıs başlarında yağmurların bolluğundan dolayı bu yıl hasatın iyi olacağı beklenmektedir, diye yazıyordu. Bu, siyasal havayı yumuşatıp, istikrarın sağlanmasına yardım edebilirdi.

11. 27 mayıs hareketini yıkmaya çalışan kara kuvvetler aleyhinde, öğrenciler Istanbul'da gösteri yürüyüşü yaptılar (Basın, 12. 5. 1961). Ertesi gün Gürsel yeni partilere ve bunların kuyruklarında gidenlere ihtar veren bir bildiri yayınladı.

13. Önemli bir basın konferansında birçok konulara değinen Gürsel, gazetecilere, Türkiye'nin 27 Mayıs 1960'dan bu yana 400 milyon dolar dolayında dış yardım almış olduğunu söyledi (Basın, 14. 5. 1961).

18. Aziz Nesin, *Tanin* gazetesinde çıkan yazılarında komünizm propagandası yapmakla suçlanarak tutuklandı. Nesin, 8 temmuz tarihinde serbest bırakıldı ve duruşması ağustos ayına ertelendi. *Tanin* gazetesi-

nin sahibi Kasım Gülek'ti ve kendisi Aziz Nesin'in gazetesine bağlı olmadığını, sadece dışarıdan yazılar gönderdiğini söyledi (*Cum.*, 20. 5. 1961 ve sonraki günler).

20. Eskişehir'de işçiler rejimi desteklediklerini ve yıkıcı faaliyetlerin karşısında olduklarını anlatmak için gösteriler yaptılar. Burada şu sloganları kullandılar: «Bizim prensiplerimiz gıda, barış ve hürriyettir»; «refah, korkudan kurtulmak ve işçilere hürriyet»; «vatanı yapan işçiler onu koruyan askerlerdir» (*Cum.*, 21. 5. 1961).

21. İşçilere toplu sözleşme hakkını ve grev yapma hakkını garanti eden anayasa için yapılan referandumda, Türk-İş lehte oy vermeğe karar aldı (Basın, 22. 5. 1961).

22. Kurucu Meclis Sıkıyönetimi 1 haziran tarihinden itibaren 3 ay daha uzatmaya karar verdi.

24. Cumhuriyet Senatosu üyeleri için hazırlanan seçim kanunu kabul edildi. Bu kanun çoğunluk sistemini getiriyordu. Kanun, 30 Mayıs 1961 tarihinde *Resmî Gazete*'de yayınlandı.

25. Nispî temsil sistemini getiren milletvekili seçim kanunu kabul edildi ve bu da 30 Mayıs 1961 tarihli *Resmî Gazete*'de yayınlandı.

27. İkinci Cumhuriyetin Anayasası 27 Mayıs devriminin ilk yıldönümünde kabul edildi. Bu anayasa 27 Mayıs eyleminin gerçek devrimci adımıydı; çünkü Türk halkına o güne kadar hiç elde edemediği hak ve özgürlükleri getiriyordu. (Basın 29. 5. 1961 ve sonraki günler). Yeni anayasa 1 haziran tarihli *Resmî Gazete*'de yayınlandı.

**Haziran** **1961**

1. *Cumhuriyet* gazetesi, Toprak Reformu Kanunu Tasarısının tamamlandığını ve 15 haziranda Temsilciler Meclisine sunulacağını bildirdi. Amerika'dan alınacak malî yardımla uygulanacak olan tasarı 600.000 çiftçiye toprak dağıtılmasını sağlayacaktı. Ve çiftçiler toprağın bedelini hükümete 10 - 20 yıl arasında ödeyeceklerdi. — Toprak reformu, bugün de günün konusu olmakta devam ediyor.

1. Hükümet, sarfedecek parası olan kimselerin dışarıya seyahat edebilmeleri ilkesini kabul etti. Her yolcu 200 dolar satın almak ve her bir dolarda 4.50 TL. fazladan para ödemek zorundaydı (Basın, 2. 6. 1961).

3. Ankara Radyosu, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in, Washington'daki askerî heyetin başkanlığına atandığını bildirdi. Bu, Tansel'i diplomatik bir şekilde, bulunduğu kuvvetli mevkiden uzaklaştırmak demekti. Tansel gitmeyi reddetti ve Hava Kuvvetlerine ait uçaklar Tansel'in lehinde bir gösteri olarak Ankara üzerinde uçtular.

8. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, General Tansel'in Hava Kuvvetleri Komutanlığında kalmasının doğru olacağına karar verildiğini

bildirdi. — MBK ve faal askeri komutanlar arasındaki bu kuvvet çekişmesi sonucunda, MBK gücünü kaybetti. MBK'nin kuvvetli adamı olarak görülen Korgeneral Madanoğlu Komite'den istifa etti ve Istanbul'a gitti. Madanoğlu resmen hala ordudaydı; fakat 1 temmuzda ordudan da istifa ettiğine dair söylentiler dolaşıyordu (Basın, 9 ve 10. 6. 1961).

19. Gürsel, basına silahlı kuvvetlerin millete sadık olduklarını anlattı ve demokrasiyi kazanma çabalarında Türk milletinin önüne set çekecek hiç bir gücün bulunmadığını söyledi (Basın, 20. 6. 1961).

20. MBK 9 temmuz pazar gününü, Anayasa referandum günü olarak seçti. 22 hazirandan itibaren siyasal partilere, Anayasa adına, propaganda yapma izni verilecekti. MBK, yeni Anayasa için büyük bir kampanya açmaya kararlıydı; çünkü bu anayasa devrimin bir sembolü olarak görülüyordu. (Basın, 20. 6. 1961 ve sonraki günler).

24. Ankara Radyosu, 93 kişilik ilk işçi grubunun çalışmak için Almanya'ya gittiğini haber verdi.

26. AP yayınladığı bir bildiride, partisinin Anayasaya karşı çıkacağını açıkladı. (Basın 27. 6. 1961) Baban'a göre, (*Portreler*, 249-51 ve 253-5) Fahri Özdilek AP'nin kapatılmasını önermişti, fakat siviller bu düşüncenin karşısındaydı. Baban bu sırada Basın-Yayın ve Turizm Bakanı idi.

27. Milli Savunma Bakanı General Muzaffer Alankuş istifa etti; yerine Başbakan Yardımcısı Fahri Özdilek getirildi. Sıtkı Ulay da Başbakan Yardımcısı oldu (Basın, 28. 6. 1961).

**Temmuz** 1961

2. *Cumhuriyet* gazetesi, Anayasaya «evet» kampanyasının geliştiği haberini verdi. Diyanet İşleri Başkanlığı da hazırladığı bir bildiriyi bütün yurtta dağıttırıyordu.

9. Anayasa için referandum yapıldı. Genellikle kamuoyunda bunun, yeni rejim için büyük bir başarı olmadığı kanısı egemendi. Oy hakkı olanların % 83'ü oylarını kullanmışlardı (% 17'si çekimser kalmıştı); oy verenlerin % 60,4'ü «evet» ve % 39,6'sı «hayır» demişti. Muhalefetin sloganı olan, «hayır demekte hayır vardır» sözü doğru çıkmıştı (Basın, 10. 7. 1961 ve sonraki günler; sonuçlar için bkz., *Cum.*, 12. 7. 1961). Sakarya, Denizli, Bolu, Aydın, Bursa, Çorum, Kütahya, Manisa, İzmir, Samsun ve Zonguldak «hayır» diye oy veren illerdi.

12. Türkiye'nin Ortak Pazar'a katılma önerisi reddedildi. Bu Türkiye'de büyük tepki yarattı. Bu konuda «ilgililer Avrupalıların bizi hala şarklı olarak kabul ettiklerini belirtiyorlar» dedi. (*Cum.*, 13 ve 15. 7. 1961).

15. Grev hakkı kanun tasarısının görüşmelerinde o kadar çok koşullar ileri

sürülmüştü ki, işçi temsilcileri bu tasarıyı reddettiler (*Cum.*, 15. 7. 1961).

15. Başbakanlık Dairesi yıkıcı faaliyetlerle ilgili bir genelge yayınlayarak millî birliği tehlikeye düşürecek şekilde Anayasa hakkında tartışmalara girişmeyi, parti kongreleri dışında siyasal propaganda yapılmasını ve süregelmekte olan devrimin ve yargılamaların tartışılmasını yasakladı (Basın, 16. 7. 1961).

21. Kurucu Meclis oybirliğiyle bir karar çıkararak seçimlerin 15 ekimde yapılacağını ve partilerin 10 eylülde seçim propagandasına başlamalarına izin verileceğini bildirdi (Basın, 22. 7. 1961).

24. Gürsel, Gümüşpala'ya gönderdiği bir mektupta, partisi içindeki politikacılar tarafından sömürülmemesi için kendisini uyardı (Basın 25 ve 26. 7. 1961).

25. *Cumhuriyet* gazetesi Istanbul'da turistik bölgelerde çarşaf giyilmesinin yasaklandığı haberini verdi.

27. Yunan gazetecilerine verdiği bir demeçte Gürsel, Türkiye'nin dış politika konusunda tarafsızlığı gütmek niyetinde olmadığını bildirdi. Türkiye'nin anlaşmalarına sadık kalacağını ve Türk dış siyasetinde temel ilkenin Nato ve Cento ile işbirliği yapmak olduğunu söyledi (*A. R.*, 27. 5. 1961).

27. Emekli General Kenan Esengin CHP'ye girdi; Esengin daha önce Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisindeydi (*Cum.*, 28. 7. 1961).

29. Gürsel «mülkî amir ve örfî idarelere» bir genelge yayınladı; bu genelgede «son günlerde artan tecavüz olaylarının faillerinin şiddetle takibi ve tecziyesi» isteniyordu (*Cum.*, 30. 7. 1961). Bu, Sıkıyönetim'in bütün yurtta uygulanması anlamına geliyordu.

**Ağustos** **1961**

4. AP üyesi, eski bir demokrat olan Ahmet Çiftçi, MBK aleyhinde bir askerî ayaklanmaya teşebbüs etmek suçuyle askerî mahkeme tarafından hapis cezasına çarptırıldı (Basın, 5. 8. 1961).

5. Tümgeneral Memduh Tağmaç Genelkurmay İkinci Başkanlığına atandı. Daha başka askerî atamalar da yapıldı (*Cum.*, 6. 8. 1961).

5. Albay Mucip Ataklı, «Yanlış yolda olan partilere her türlü muamele yapılacak» diyerek, bir ihtarda bulundu. Bu sözlerin MBK tarafından kışkırtıcı olarak nitelenen AP siyaseti için söylendiği belliydi (*Cum.*, 6, 8. 1961). Bu günlerde AP'nin faaliyetleriyle ilgili bir dosya hükümetçe incelenmekteydi ve AP'nin kapatılacağına değgin söylentiler de vardı (Basın, 7 ve 8. 8. 1961).

6. Türk-İş bütün partilere birer mektup yollayarak onlardan kendilerini sosyal adalete adamalarını ve plan dahilinde ekonomik kalkınmaya yardımda bulunmalarını istedi (Basın, 7. 8. 1961).

11. MBK üyesi Osman Köksal Muhafız Alayı Komutanlığından ayrıldı. Köksal, orduda komutanlık görevini yapan en son MBK üyesiydi (Basın, 12. 8. 1961)

15. Adalet Bakanı Ekrem Tüzemen yorgunluğunu neden göstererek görevinden çekildi. Yerine Noter ve Temsilciler Meclisi üyesi Kemal Türkoğlu getirildi (Basın, 16 ve 17. 8. 1961)

16. Sıkıyönetim üç ay daha uzatıldı; bazı gruplar uzatmaya karşı çıktı. Bu, seçimlerin Sıkıyönetim gözetiminde yapılacağını gösteriyordu (Basın, 17. 8. 1961).

19. Basın, son günlerde silahlı banka soygunlarıyla başlayan çeşitli suçların yanısıra kaçakçılık ve karaborsacılık suçlarının da arttığını bildiriyordu. *Cumhuriyet* gazetesinde Ali Ulvi, Nihat Erim - Celâl Bayar tema'sını işleyen bir karikatür çizerek, altına, «Türkiye bir gün küçük bir Amerika olacaktır» diye yazmıştı.

20. *Cumhuriyet* gazetesi Nato'nun Türkiye'ye büyük ölçüde ekonomik yardım yapacağını ve Türkiye'nin ihtiyaçlarını incelemek için Eylül ayında bir Nato Heyeti'nin geleceği haberini veriyordu.

21. Bayındırlık Bakanı Mukbil Gökdoğan istifa etti (Basın, 22. 8. 1961).

23. Devlet Bakanı Hayri Mumcuoğlu istifa ederek Yeni Türkiye Partisi'ne katıldı. Hemen ardından, Ankara Üniversitesi Tarih Profesörü Adnan Erzi de aynı yolu izledi (*Cum.*, 23. 24 ve 25. 8. 1961).

24. Washington'dan yayınlanan bir radyo programı, Ankara'daki Sovyetler Birliği Büyükelçisi'nin Dışişleri Bakanlığına bir nota vererek, Cento Nükleer Taarruz Planı'nı protesto ettiğini ve Rusya'nın karşı tedbir alacağını ihtar ettiğini açıklıyordu. — Dışişleri Bakanı Selim Sarper böyle bir nota verilmediğini ve bunun sadece bir görüşmede söz konusu edildiğini ileri sürdü (*Cum.*, 25 ve 26. 8. 1961).

24-28. CHP XV. Genel Kongresi Ankara'da toplandı. Kasım Gülek İnönü'nün parti içindeki egemenliğini kırmak için bir çabada bulundu; fakat yenilgiye uğradı. Gülek mart ayında yayınlamaya başladığı gazetesi *Tanin*'de, kendi propagandasını yürütmeye çalışıyordu. İnönü Genel Başkanlığa tekrar seçildi ve İsmail Rüştü Aksal, Gülek'i 335 oya karşı 957 oyla yenerek Genel Sekreterliğe seçildi.
Temel Hedefler Beyannamesi'nde CHP, «refah devleti» görüşü ve demokrasi ve sosyal adalet yoluyle ekonomik kalkınma anlayışını övdü. Bu, 1961 seçim bildirisinin ana temeli oldu. (Basın 24-29. 8. 1961).

29. Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Cihat Baban, CHP Genel Merkezi'ne seçildiği için istifa etti ve siyasete atılacağını söyledi. Yerine CHP üyesi Avukat Sahir Kurutluoğlu getirildi (Basın, 30. 8. 1961 ve 3. 9. 1961).

29. Adnan Menderes'in oğlu Yüksel Menderes Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevinden istifa etti; YTP'ne katıldı. Y. Menderes 1961'de Aydın'

dan adaylığını koyacağını söyledi. Bu olay derhal «seçim istismarı» olarak kınandı. (Basın, 30. ve 31. 8. 1961).

**Eylül** **1961**

1. YTP Genel İdare Kurulu üyesi Profesör Aydın Yalçın, demokratları övmek ve 27 Mayıs rejimini eleştirmekten İzmir'de tutuklandı. 21 eylül'de Yalçın mahkûm oldu fakat cezası ertelendi (Basın, 2, 3 ve 22. 9. 1961).
1. *Yenigün* gazetesi Mehmet Yorgancıoğlu'nun AP'den atıldığını yazıyordu.
4. Kurucu Meclis çalışmalarını bitirdi ve süresiz tatile girdi. (Basın 5. 9. 1961).
5. 31 Ağustos'dan beri Çankaya'da bir yuvarlak masa konferansı yapan parti liderleri ortak bir bildiri yayınladılar. Bu bildiride şu konularda anlaştıklarını söylüyorlardı: a) 27 Mayıs Devrimi'ni siyasal çıkarlara alet etmemek; b) Atatürk Reformları'nı korumak; c) İslâmiyeti siyasal amaçlara alet etmemek; d) Yassıada Mahkemelerinde alınan kararları eleştirmemek ve parti çıkarları için kullanmamak; e) MBK'nin seçim siyasetini eleştirmemek; f) Ülkede bölücülük yaratacak propagandalar yapmamak; g) Aşırı sola, komünizme, aşırı sağ ve ırkçılığa ve her türlü totaliter sisteme ve ayırıcılığa karşı gelmek; h) Dış siyaset konusunda birlik olmak (Basın, 1-6. 9. 1961). Bu toplantıyı oluşturan partiler CHP, AP, YTP, CKMP ve Memleketçi Serbest Partisi idi. TİP çağrılmamıştı.
6. Basın, izlenecek siyasette bir fikir birliğine ulaşmak için bir yuvarlak masa konferansı düzenledi (Basın, 6 ve 7. 9. 1961).
8. Gürsel, yayınladığı bir genelgeyle memurların seçimlere katılmasını yasakladı (Basın 9 9. 1961). İçişleri Bakanı Nâsır Zeytinoglu 23 eylülde, seçim kampanyasının başlamasından bir gün önce aynı emri tekrarladı.
11. Maliye Bakanı Kemal Kurdaş, bir demeç vererek, «Partilerin iktisadî vaatleri bir deli saçmasıdır. 1950 - 1960 arasındakine benzer bir tecrübe, Türk milletinin beş nesil daha ıstırap çekmesine yol açacaktır,» dedi (Basın, 12. 9. 1961)
13. İnönü, Gürsel'e gönderdiği bir mektupta, MBK'den Yassıada'da verilen ölüm cezalarını değiştirmesini istedi. Yazıldığı zaman kamuoyuna açıklanmayan bu mektup çok sonra siyasal amaçlarla ortaya çıkarıldı (Baban, *Portreler*, 258-9 ve 312-6). Yedi Eylülde Alparslan Türkeş, Gürsel'e gönderdiği bir mektupta, Menderes ve diğer demokratların ölüm cezalarına karşı çıktı. Bu mektup 19. 9. 1965 tarihinde *Dünya* ve *Yeni Gazete*'de açıklandı!
15. Yassıada Mahkemesi, kapatılmış olan DP'nin 15 üyesi hakkında ölüm

cezası ve 32 üyesi hakkında da müebbet hapis cezası verildigini açıkladı. Diğer DP'liler 4-15 yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırılmışlardı. Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan dışındaki diğer bütün ölüm cezaları değiştirildi (Basın, 16. 9. 1961. Mahkemeler hakkında demokratlar yönünden durumu açıklayan iki kitap şunlardır: Nusret Kirişçioğlu, *Yassıada Kumandanına Cevap*, 2 cilt, Istanbul 1971 ve Samet Ağaoğlu, *Marmara'da Bir Ada*, Istanbul 1972).

16. Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın ölüm cezaları yerine getirildi. Menderes'in eşi Berrin Menderes'in ricası üzerine parti liderleri Gürsel'le görüşerek Adnan Menderes'in kurtarılmasına çalıştılar. Fakat bu konuda MBK'ni ikna edemediler.

17. Adnan Menderes'in ölüm cezası yerine getirildi.

18. Kabine'nin, asılmaları protesto etmek amacıyle istifa ettiğine; fakat Gürsel'in bunu kabul etmediğine değgin bir söylenti vardı (Basın, 19 ve 20. 9. 1961).

19. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay bir bildiri yayınlayarak «seçim safhası olan bu son dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri demokrasi idealinin tahakkuku için tarafsız ve siyaset dısı durumunu muhafaza edecektir.» dedi (*Cum.*, 20. 9. 1961).

20. Yüksel Menderes gelecek seçimler için Aydın'dan koyduğu adaylığını geri aldı.

21. Dışişleri Bakanı Selim Sarper CHP'ne girdi ve Istanbul'dan CHP seçim listesinde aday gösterildi (*Hürriyet*, 22 9. 1961).

24. CHP seçim programını yayınlayarak seçim kampanyasına başladı. Bu program partinin sınıf, din ve ırk gözetmeksizin halka hizmet edeceğini söylüyordu Türk toplumundaki bütün sınıfların birbirini tamamlayan gruplar olduğu ve bütün işçi, memur, köylü ve ağaların çıkarlarının korunacağı bildiriliyordu. Bu eski 'Halkçılık' prensipleriydi. Ortaya atılan yeni bir nokta sosyal adalete verilen yerdi (Basın, 24 ve 25. 9. 1961).

Diğer yandan AP'li konuşmacılar, açıkça, kapatılmış olan DP'nin bir devamı olduklarını belirttiler. Bunlar bir program hazırlayarak vakit kaybetmek niyetinde değillerdi! (Karaosmanoglu, 45 *Yıl* 258-63, 1961 seçimlerini 1957 seçimleriyle karşılaştırır).

27-28. Suriye'de bir askerî darbe oldu. Suriye'nin yeni hükümeti, 1958'de kurulan Birleşik Arap Cumhuriyet'inden ayrıldığını ilân etti (Basın, 29. 9. 1961).

29. Türkiye, Suriye'deki yeni hükümeti tanıdığını bildirdi (Basın, 30. 9. 1961). Bu, diplomasi tarihinde rastlanan en çabuk tanımalardan biri olmalıdır.

1. Nâsır Türkiye ile diplomatik ilişkilerini kesti (Basın, 2 ve 3. 10. 1961).
2. Seçimlerle ilgili olarak, basında çıkan yazılara bakılacak olursa, hükümetin sağcı partileri baskı altında tuttuğu görülür: «Ankara ve Kayseri'de 12 AP'li gözaltına alındı; AP Genel Başkan Yardımcısının radyo konuşması inceleniyor.» (*Cum*, 3. 10. 1961). «Gürsel, Bölükbaşı radyoyu suistimal etmiştir, dedi; Istanbul'da 3 AP'li daha mahkemece tevkif edildi; Zeytinoğlu, Gümüşpala'dan zabıt ve vesikalar talep etti.» (*Cum*, 4 10. 1961).
7. Partisince sosyal adaletten söz edilen ve özel sektör hakkında sessiz duran İnönü, bir radyo konuşmasında, «özel yatırımları vergi kanunlarıyle teşvik edeceğiz.» dedi. (*Ulus*, 8. 10. 1961).
15. 1961 seçimleri yapıldı ve sonuçlar «Menderes için zafer» olarak nite lendi. Çünkü onun ardından giden AP, CKMP ve YTP partileri toplu olarak oyların % 62.3'ünü kazanmıştı. — Seçim kütüklerine kayıtlı 12. 925. 295 seçmenden 10.522.000'i (% 81.41'i) oylarını kullanmıştı Milletvekili seçiminde şu sonuçlar alınmıştı:

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| CHP | oyların | % 36.7'si | ile | 173 | milletvekilliği | |
| AP | » | % 34.7'si | » | 158 | » | |
| CKMP | » | % 13.9'u | » | 65 | » | |
| YTP | » | % 13.7'si | » | 54 | » | kazanmıştı |

Çoğunluk sistemi uygulanan Senato seçimlerinde ise sonuçlar şöyleydi:

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| CHP | oyların | % 37.2'si | ile | 36 | senatörlük | |
| AP | » | % 35.4'ü | » | 70 | » | |
| YTP | » | % 13.9'u | » | 28 | » | |
| CKMP | » | % 13.4'ü | » | 16 | » | kazanmıştı. |

(*Türkiye Yıllığı* 1963, 209-34 seçimlerin ayrıntılı olarak bütün sonuçlarını vermektedir; aynı zamanda daha önceki seçimler ve 1961 seçimleri bkz., Nermin Abadan, 1965 *Seçimlerinin Tahlili*, Ankara, 1966). Seçimlerde, hiç bir parti hükümeti kuracak bir çoğunluk alamadığı için, bu dönem kararsız bir koalisyonlar dönemi olmuştur.
16. Cemal Gürsel '14 lerin' tekrar rejim içine alınacağını ima eden bir demeç verdi. Kendilerinin kontenjan senatörü yapılacakları söylentileri bile vardı (*Cum.*, 17 ve 18. 10. 1961).
17. 4 Partinin katılacağı bir Millî Koalisyon Kabinesi kurulması için MBK girişimlerde bulundu (*Cum.*, 18. 10. 1961). Fakat böyle bir koalisyon kurmanın olanaksızlığı hemen görüldü ve bundan sonra siyasal bir bunalım sürüp gitti.
18. Gürsel, «memleketi bu halde ve bu şartlar altında bırakmam doğru

olmaz» diyerek Cumhurbaşkanlığı için adaylığını koyacağını gayri resmî olarak bildirdi (*Cum.*, 19. 10. 1961).

23. Gürsel parti liderleriyle, MBK'de hükümet üyeleriyle görüştü. Kuvvet kumandanları da bu ara bir toplantı yaptılar. Askerler politikacılara şartlar ileri sürdüler. Bunlardan biri Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı için tek aday olması idi. AP, Profesör Ali Fuat Başgil'in adaylığını koymayı düşünüyordu (Basın, 24. 10. 1961, Yalman, *Gördüklerim*, IV, 383-6). Politikacılar demeçler vererek, işbirliği yapacaklarını söylediler.

24. Parti liderleri, komutanlar önünde bir protokol imzalayarak ortaya konulan koşullara uyacaklarını bildirdiler. (Basın 25. 10. 1961).

24. Genelkurmay Başkanı Sunay halka hitaben yayınladığı bir mesajda, anayasa dahilinde demokratik rejimin işletilmesi için ordu ile politikacılar arasında bir görüş ayrılığı olmadığını açıkladı (Basın 25. 10. 1961). MBK de, Türk ordusuna bir mesaj yayınlayarak işbirliği yapılmasını diledi.

25. Yeni, iki kademeli Meclis ilk toplantısını yaptı. Ana sorun Cumhuriyetin Cumhurbaşkanını seçmek ve bir hükümet kurmaktı. AP içindeki aşırılar, Cumhurbaşkanlığı adayı olarak Başgil'i göstermek istediler ve CHP ile yapılacak her türlü koalisyona karşı çıktılar. Gümüşpala'nın grubu Gürsel'i destekledi ve koalisyona gitmeye razı idi. Bunların sonucu olarak Başgil senatörlükten istifa etti (Basın, 26. 10. 1961).

26. Cemal Gürsel 607 oyun 434'ünü kazanarak Cumhurbaşkanı seçildi.

28. Uzun bir çekişmeden sonra Suat Hayri Ürgüplü Senato Başkanı seçildi (*Cum.*, 29. 10. 1961).

30. 14'lerin altı üyesi, (Erkanlı, Esin, Kabibay, M. Kaplan, Solmazer ve Türkeş) Paris'te bir basın toplantısı yaptılar ve burada Türkiye'de her şeyden önce sosyal demokrasinin yerleşmesi gerektiğini ve TBMM'nin yapısından memnun kalmadıklarını belirttiler ve kendilerini haklı çıkardılar (*Cum.*, 31. 10. 1961).

**Kasım** **1961**

1. CHP adayı Fuat Sirmen, dokuz oylamadan sonra, Meclis Başkanlığına seçildi. CHP'nin bir üyesi olmakla birlikte ne niyette olduğu pek bilinmeyen Nihat Erim, AP tarafından destekleniyordu (Basın, 30 10. ve 2. 11. 1961). İsmet İnönü'nün başbakan olmasına karşı çıkan bir görüş anlayışı içinde siyasal partiler, ne tür bir koalisyon kurulması konusunda yeniden görüşmelere başladılar

10. Baska bir çıkar yol bulamayan Gürsel, kendi anayasal hakkını kullanarak İnönü'den hükümeti kurmasını istedi (Basın, 11. 11. 1961). Artık AP, İnönü'nün başbakanlığı altında, CHP'nin de katıldığı bir

koalisyonda 2 tane AP'li başbakan yardımcısı seçilmesine razı olmuştu.

11. İnönü temaslarında bazı güçlüklerle karşılaştı. Bir yandan, bazı AP'li ve YTP'li üyeler İnönü'nün istifa etmesini isterlerken bir yandan da AP, siyasal affın programa katılmasını istiyordu (Basın, 12-14 11 1961).

14. Ordu adına konuşan Tabii Senatör Kadri Kaplan, şu uyarıda bulundu: «İhtilâl bitmemiştir; 27 Mayıs amacına mutlaka ulaşacaktır» (*Cum.*, 15 11 1961)

15. CHP ve AP, kurulacak koalisyon hükümetinin protokolünü imzaladı. Fakat CHP ile koalisyon kurulması fikrinde AP kendi içinde uyuşmazlığa düşmüştü.

18. *Cumhuriyet* gazetesi, «Kabine bunalımının sona ermesiyle Amerika, 600 milyon dolarlık yardım yapıyor» diye haber veriyordu — Batılı ülkeler Türkiye'de kuvvetli ve kararlı bir hükümetin varlığından çok memnundular. Birkaç gün sonra Nato'ya bağlı general Lemnitzer'in şu demeci çıktı: «Berlin nasıl hür dünyanın en nevraljik noktası ise, Türkiye de Nato topluluğunun en nevraljik savunma noktasıdır; Türkiye'siz bir savunma tasavvur etmek mümkün değildir. Onun için Türkiye'deki siyasal gelişmeleri âdeta nefesimiz kesilerek heyecanla takip ediyoruz. Türkiye istikrarlı, sivil bir idareye mutlaka kavuşmalıdır. Türkiye'yi neticeye ulaştıracak, ve yine Türkiye'yi bu bunalımdan kurtaracak olan tek insan İnönüdür.»

«Biz çok sıkı bir işbirliği için yeni hükümetinizin kurulması ve memleketinizin istikrara kavuşmasını istiyoruz.» (*Cum.*, 23. 11. 1961).

20. İnönü ilk koalisyon hükümetinin kurulduğunu bildirdi.

*Başbakan:* İsmet İnönü, Milletvekili (Malatya); *Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.:* Akif Eyidoğan, C. Senatosu üyesi (Zonguldak); *Devlet Bak.:* Turhan Feyzioğlu, Milletvekili (Kayseri); *Devlet Bak.:* Avni Doğan, Milletvekili (Kastamonu); Hıfzı Oğuz Bekata, C. Senatosu Üyesi (Ankara) 23. 5. 1962; *Devlet Bak.:* Necmi Ökten, Milletvekili (*Çorum*); *Devlet Bak.:* Nihat Su, Milletvekili (Antalya); *Adalet Bak.:* Sahir Kurutluoğlu (C. Senatosu Üyesi); *Milli Savunma Bak.:* İlhami Sancar, Milletvekili *İçişleri Bak.:* Ahmet Topaloğlu, Milletvekili (Adana); *Dışişleri Bak.:* Selim Sarper, Milletvekili (Istanbul), Feridun Cemal Erkin (Londra Büyükelçisi) 26. 3. 1962); *Maliye Bak.:* Şefik İnan Milletvekili (Çanakkale); *Millî Eğitim Bak.:* Hilmi İncesulu, Milletvekili (Çorum); *Bayındırlık Bak.:* Emin Paksüt, Milletvekili (Ankara); *Ticaret Bak.:* İhsan Gürsan, Milletvekili (İzmir); *Sağlık ve Sosyal Yardım Bak.:* Suat Seren, C. Senatosu Üyesi (Isparta); Gümrük ve Tekel Bak.: *Şevket Pulatoğlu*, C. Senatosu Üyesi (Trabzon); *Tarım Bak.:* Cavit Oral, Milletvekili (Adana); *Ulaştırma Bak.:* Cahit Akyar, C. Senatosu Üyesi (Denizli); *Çalışma Bak.:* Bülent

Ecevit, Milletvekili (Ankara); *Sanayi Bak.:* Fethi Çelikbaş, Milletvekili (Burdur); *Basın - Yayın ve Turizm Bak.:* Kâmuran Evliyaoğlu, Milletvekili (Samsun); *İmar ve İskân Bak.:* Muhittin Güven, Milletvekili (Istanbul). (Öztürk, *Hükümetler*, 491-2). Bu Türk parlamento tarihinde kurulan ilk koalisyondu. Gümüşpala, partisi içinde gösterilen aşırı muhalefetten dolayı kabineye girmeyi reddetti. Kabine CHP ile AP arasında eşit şekilde bölünmüştü.

27. İnönü, hükümete programını sundu. (Öztürk, *Hükümetler*, 493-511 ve Basın, 28. 11. 1961). Bu program Anayasanın uygulanmasını, idarî mekanizmanın tarafsızlığını, planlı kalkınmanın gerekli olduğunu devlet tarafından özel teşebbüse cesaret verilmesini, enflasyon ve işsizliği yoketmeğe kararlı bir kalkınmayı, Anayasanın gerektirdiği toprak reformunun uygulanmasını ve yabancı sermaye, teknik ve teşebbüslerin kullanılmasını öngörüyordu.Dış siyasa Türkiye'nin Nato ve-Cento'ya sadık olduğunu gösteren şekilde kalacaktı.

30. Sıkıyönetim 19 aylık bir süreden sonra Ankara ve İstanbul'da sona erdi (Basın, 1. 12. 1961).

**Aralık** **1961**

1. *Cumhuriyet* gazetesi Fuat Köprülü'nün Sosyal Demokrat Parti adı altında yeni bir parti kurmaya niyetlendiğini yazıyordu. Köprülü, bunun için İçişleri Bakanlığına baş vurdu, bakanlık partinin adına itiraz etti (*Cum.*, 1 ve 19. 12. 1961).

1. Memurlara yapılacak zamlar bir yıl ertelendi (Basın, 2. 12. 1961).

2. İnönü Kabinesi 4 (YTP) aleyhte ve 78 çekimser oya karşı 269 oyla güvenoyu aldı. Oy vermeyen 98 üyenin çoğu AP'liydi (Basın, 3. 12. 1961).

3. İşçilerin düzenledikleri bir gösteri yürüyüşüne cevap veren Çalışma Bakanı Bülent Ecevit grev hakkı ve toplusözleşmeyle ilgili kanunların meclise verileceğini basına açıkladı. (Basın 4. 12. 1961).

7. Anayasaya göre, kabine üyelerinden, Genelkurmay Başkanlığı ve Silahlı Kuvvetler Komutanlarından oluşan Millî Güvenlik Kurulu (MGK) İnönü'nün Başkanlığı altında ilk toplantısını yaptı. MGK Millî Güvenlik ile ilgili kararları verecek ve kabineye tavsiyelerde bulunacaktı. (Basın 8. 12. 1961).

11. Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Maliye Bakanı Şefik İnan ve Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar bir Nato toplantısına katılmak için Paris'e gittiler. Bu konuda Basın «Nato'dan askerî gücümüze muvazi yardım istenecek» diye yazıyordu (Basın, 11. 12. 1961).

16. *Cumhuriyet* gazetesi, Nato toplantısı hakkında, «Batı süratle kalkınmamızın lüzumunu kabul etti» diye yazıyordu ve bunun başarılması için malî yardım yapılacağı söyleniyordu.

20. *Yön* dergisinin ilk sayısı çıktı. Bu dergi, Türkiye'nin modern dünyada ayakta kalabilmesi için, sosyal ve ekonomik kalkınmayı süratle başarması gerektiğine inanan radikal aydınlar tarafından çıkarılıyordu. İlk sayısı bu konuda 150 Türk aydınının imzaladığı bir bildiriyi yayınlıyordu. *Yön* dergisinin en başta gelen yazarı Doğan Avcıoğlu idi.

24. *Cumhuriyet* gazetesi Arif Nihat'ın yazdığı 'Açlıkla mücadele eden Doğu'dan röportajlar' başlığı altında bir yazı dizisi yayınlayarak Doğu Anadolu'da kurak bir yazdan ve kötü bir hasattan sonra ortaya çıkan ciddî sorunları anlatıyordu. Bu dizi basında pek fazla ilgi görmedi. (Bkz., *Türkiye Yıllığı*, 1962, 314). Bu olayın bir sonucu Batı'ya ve büyük illere yapılan göçlerin başlamasıydı.

31. Istanbul'da 100.000 kişi büyük bir gösteri yaparak toplusözleşme ve grev hakkını talep etti. Bu gösteri yürüyüşü oldukça disiplinliydi ve basın tarafından övüldü. Burada kullanılan sloganlardan bazıları şunlardı: «Herkesin sahanında et, işçilerin sahanında dert kaynar»; «Patronun bizi ve devleti aldatmasına karşı grev istiyoruz»; «Sosyal güvenlik için toplusözleşme, âdil hizmet için grev». (Basın, 30 ve 31. 12. 1961 ve 1. 1. 1962; *Türkiye Yıllığı*, 1962, 335-6). İşçi sınıfının büyük bir süratle politikaya karıştığı ve yakında Türk siyasetinde önemli bir yer kazanacağı açıkça görülüyordu.

**Ocak** **1962**

2. Eski Demokrat Tevfik İleri 31 Aralık 1961 tarihinde öldü. 2 ocakta yapılan cenaze töreninde, Gümüşpala ve diğer politikacıların da katıldığı büyük bir kalabalık, durumu siyasal bir havaya büründürdü. Demokratların affını isteyen kalabalık polisle çatıştı (Basın, 3. 1. 1962).

2. Basın, sık sık aşırı sağcıların ayaklanmasından ve hatta Mecliste beşinci bir grup kurarak diğer politikacıları tehdit etmelerinden söz etmekteydi.

9. İnönü Rusya'nın Türkiye'ye yaptığı barış saldırısı üzerinde bir demeç vererek, Türkiye'nin-başka bir sisteme bağlı olduğunu ve dış siyasetini değiştirmesinin mümkün olmadığını söyledi (Basın. 10. 1. 1962).

16. Erzurum Atatürk Üniversitesinde kalkınma konusunda bir konuşma yapan Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu, sosyal adalet sözünün komünizmle ilgili olmadığını söyledi. Bu komünizme karşı çıkan bir davranıştı. Bir ülkede sosyal adalet ne kadar çok yaygın olursa komünizm tehlikesi o kadar az olurdu (Basın, 17. 1. 1962).

19. Bir radyo konuşmasında İnönü: «Sosyal adalet ekonomik başarının ilk şartıdır» dedi (*Cum.*, 20. 1. 1962).

21. 5 Eylül 1961 Yuvarlak Masa Yemini politikacılara hatırlatılarak,

27 Mayıs'a gösterilecek sadakatten hiç vazgeçmeyeceklerine dair söz verdikleri bildirildi (Basın, 27. 1. 1962; bkz., 5. 9. 1961).

23. AP, Koalisyon Hükümeti'ni desteklediğini bildirdi. Bu, Ragıp Gümüşpala ve ılımlı AP'liler için geçici bir başarıydı (Basın, 25. 1. 1962).

24. Uluslararası komünizmin yıkıcı faaliyetlerine karşı hükümetin ne tedbirler aldığına dair kendisine bir soru sorulan İçişleri Bakanı Ahmet Topaloğlu (AP), komünizmin Türkiye'de kanun dışı edildiğini, komünizm hareketlerinin yasaklandığını ve bir sınıfın diğer bir sınıf üzerinde egemenlik kurmasını, bir sınıfı yok etmesini ya da kurulmuş olan iktisadî ve sosyal düzeni yıkmaya çalışmasını öngören her türlü hareketin karşısında Türk kanunlarını bulacağını söyledi (*A. R.*, 24. 1. 1962).

26. Sıtkı Ulay Tabiî Senatörlük'ten istifa etti ve siyasal hayata siyasal bir partinin üyesi olarak devam edeceğini bildirdi (*Cum.*, 27 ve 28. 1. 1962). Ulay tabiî üyelik sıfatının kaldırılmasını istiyordu.

28. AP Zonguldak milletvekili Nuri Beşer Anadolu Klübü'nde orduya hakaret etti. İller Bankası Genel Müdürü Selâhattin Babüroğlu'nun ihbarı üzerine Beşer saklanmak zorunda kaldı. Silahlı Kuvvetler bu duruma çok kızmıştı. Ankara sinirli günler geçirdi ve ciddî güvenlik tedbirleri alındı. 31 ocakta Beşer AP'den atıldı, 12 şubatta dokunulmazlığı kaldırıldı, 15 şubatta tutuklandı ve 5 haziranda da Beşer hakkında 1 yıl ağır hapis ve 4 yıl Tatvan'da sürgün cezası verildi (Basın, 1. 2. 1962 ve sonraki günler).

30. Her türlü sosyal adalet konuşmalarından sonra İnönü, «özel teşebbüsün karşısında değiliz, yanında yer alacağız» diyerek gerçek görüşünü ortaya koydu (*Cum.* 31. 1. 1962).

**Şubat** **1962**

1. İnönü, sanayicilere bir demeç vererek, ülkede istikrarın olduğunu söyledi. Ordu tarafından ikinci bir devrimin yapılacağı, 27 mayısın intikamının alınacağına değgin söylentilerin boş laf olduğunu ve bu her iki olasılığın da gerçekleşmesine izin verilmeyeceğini açıkladı (Basın, 2. 2. 1962).

2. Bununla birlikte siyasal durum kararsızdı ve Gürsel parti liderleriyle görüşmeler yapıyordu Yeni bir Yuvarlak Masa Toplantısı'nın yapılacağı söyleniyordu (*Cum.*, 3. 2. 1962).

3. Moskova'da Amiral Sergei Gorshkov, Türkiye'ye yapılacak bir saldırı halinde, Nato'nun Türkiye'nin yardımına koşacağını ileri süren Batı iddialarına karşı cevap vererek, Türkiye'nin nükleer bir saldırıdan sonra herhangi bir yardımı kullanamayacak hale geleceğini söyledi (*Cum.*, 3. 2. 1962).

8. Gürsel'in çağrısı üzerine Profesör Hüseyin Naili Kubalı Senato'ya gelince bazı AP li senatörler salonu terk ettiler. Kubalı'nın 27 Mayıs hareketine kanunilik kazandıran ve demokratlarla ciddî bir şekilde uğraşmaları için orduyu ikna eden bir kimse olduğu ileri sürülüyordu. (Basın 9. 2. 1962).

9. Ertesi gün, Senato'da, tabiî senatör Ahmet Yıldız «27 Mayıs'ı sabote etmeye kimsenin gücü yetmez» dedi (*Cum.*, 10. 2. 1962).

14. Millî Güvenlik Kurulu ikinci toplantısını yaptı (Basın, 15. 2. 1962).

15. AP, parti içinden ve dışından büyük bir baskı altında tutuluyordu. Genel Başkan Ragıp Gümüşpala istifa edeceğini söyledi; fakat sonra vazgeçti (*Cum.*, 16. 2. 1962).

16. AP, bir bildiri yayınlayarak kurulan demokratik rejimi desteklediğini fakat bu rejimin askerî kuvvetle ayakta tutulmasını gerekli kılan fikre karşı olduğunu söyledi. Bu rejim halkın oyuyle ayakta duruyordu ve halkın iradesini temsil ediyordu. Parti, intikam ruhuna karşı çıkıyordu (Basın, 17. 2. 1962).

17. Eski Demokrat ve 1961'den beri Ankara milletvekili olan Orhan Apaydın AP'den atıldı (*Cum.*, 18. 2. 1962). Şubat ayında partiden çıkarılan daha başka kimseler de vardı.

18. Millete bir mesaj veren İnönü: «27 Mayıs üzerinde tartışmalar Anayasa ve Orduya bir tecavüz olarak cemiyetimizi yaralıyor.» dedi (*Cum.*, 19. 2. 1962). Bütün partiler İnönü'nün görüşünü destekledi ve gelebilecek bir askerî darbeden ancak İnönü'nün kendilerini koruyabileceğini söylediler (Bu dönemi en iyi anlatan kaynak olarak bkz., Can Kaya İsen, *Geliyorum Diyen İhtilâl*, Istanbul, 1964).

22. Beklenen ihtilâl, 22 şubatta Albay Talât Aydemir'in önderliğindeki bir grup küçük rütbeli subay tarafından yapılmak istendi Fakat ordu bir bütün olarak hükümete sadık kaldı ve ihtilâl başarısızlığa uğradı. (Basın, 23. 2. 1962; İsen, *İhtilâl*. İnönü'nün, bu ihtilâl girişimini kendi çıkarı için kullanarak politikacılar üzerinde egemenlik kurmaya çalıştığı söyleniyordu. İnönü, daha sonra, bu davranışından dolayı suçlandı. Fakat İnönü böyle bir fikir çekişmesine girişmek istemedi.

23. İnönü bir zafer coşkunluğu içinde Meclise geldi. Bütün milletvekilleri ayağa kalkarak kendisini alkışladılar; İnönü'ye, kendilerini askerlerden kurtardığı için teşekkür ediyorlardı (Basın, 24. 2. 1962; Karaosmanoğlu, 45 *Yıl*, 272. Aydemir ihtilâlinin İnönü'nün şahsına ve hükümetine karşı yapıldığını ileri sürer).

25. Hükümet ve partiler arası ortak bir bildiri, 27 Mayıs ve anayasal düzen karşısında birlik kurulduğunu söylüyordu (*A. R.*, 25. 2. 1962).

26. Devlet Planlama Teşkilâtı (DPT) müsteşarı Kurmay Albay Şinasi Orel Suriye'ye büyükelçi olarak gönderildi. (*Cum.*, 27. 2. 1962). Bu

hareket, DPT'nin zayıflatılması için bir ön davranış ve gelecekteki daha büyük tasfiyenin başlangıcı olarak yorumlandı.

27. Istanbul Valiliğinden istifa eden Korgeneral Refik Tulga, II. Ordu Komutanlığına getirildi (*Cum.*, 28. 2. 1962).

28. Parti liderleri, 27 Mayıs'ı ve onun getirdiği rejimi eleştiren ya da ona saldırıda bulunan kimseler aleyhinde alınan kararları destekleyen bir protokolü imzaladılar. Bu konuda bir kanun tasarısını Meclise getireceklerdi (Basın, 1. 3. 1962).

**Mart** **1962**

2. Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Fiiller Hakkındaki Kanun Tasarısı (Tedbirler Kanunu) Meclise verildi. 3 martta bu tasarı Meclisten ve 5 martta Senato'dan geçti (Basın, 3. 3. 1962 ve sonraki günler).

4. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, CHP'den ayrıldı ve Tedbirler Kanununun Anayasaya ve 27 Mayıs ruhuna aykırı olduğunu ileri sürerek milletvekilliğinden istifa etti. 5-3-1962 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Feridun Ergin de bu kanunun bir nevi «Hürriyete Şal Örtmek» olduğunu ileri sürdü.

6. Partisini yönetimi altında tutamayan Ekrem Alican, YTPnin Genel Başkanlığından istifa etti (Basın, 7. 3. 1962).

13. Bir Nato komisyonu, Türkiye'ye yardım yapılması için ülkenin ihtiyaçlarını incelemeye başladı (Basın, 13. 14 ve 15. 3. 1962).

15. Dışişleri Bakanı Selim Sarper hiç bir neden göstermeden istifa etti; Turhan Feyzioğlu ile aralarında görüş ayrılığı olduğu ileri sürülüyordu. Yerine Londra Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin getirildi (Basın, 15. 3. 1962).

19. Toprak reformu üzerine konuşan Tarım Bakanı Cavit Oral, «Toprağın, onu tarımsal bakımdan en iyi şekilde kullanabilecek kişilere dağıtılması toprak reformunun en önemli yönüdür,» dedi (*Cum.*, 20. 3. 1962).

28. Bir radyo konuşması yapan Vehbi Koç, 1946'dan beri süregelen parti çekişmelerinin boşuna olduğunu ileri sürerek, partiler arasında işbirliği yapılmasını diledi. Partilerden, en az gelecekte dört yıl içinde politikadan kaçınmalarını ve ancak bu koşullar altında hükümetin bütün dikkatini kalkınma sorununa çevirebileceğini söyledi (*Cum.*, 29. 3, 1962).

28. 147'lerin üniversitelere dönmelerini sağlayan kanun kabul edildi (Basın, 29. 3. 1962).

30. Millî Güvenlik Kurulunun yetkileri arttırıldı. Son şeklini alan tasarıya, Kurulun, Bakanlar Kurulu çalışmalarına «ihzarî ve istişarî» yardımda bulunması hükmü konuldu (*Cum.*, 31. 2. 1962).

3. *Cumhuriyet* gazetesi, Nato Başkomutanı General Nortstad'ın, gene Ankara'ya geldiğini ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin yeniden teşkilâtlandırılmasıyle ilgili görüşmeler yapıldığı haberini veriyordu. Bu kez teşkilâtlandırma, tasfiyeye gidilmeden yapılacaktı.

9. Nato Genel Sekreteri Dr. Stikker İstanbul'a geldi. 11 Nisanda düzenlenen bir basın toplantısında, Nato üyelerinin Türkiye'nin ciddî ekonomik, askerî ve siyasî güçlüklerini yenmesinie yardımcı olacaklarını umduğunu söyledi. Dr. Stikker, bu yardımın Marshall Planı çerçevesi içerisinde yerine getirileceğini açıkladı (Basın, 8, 9, ve 12. 4. 1962).

19. 22 şubatçılar için istenen af yasası Mecliste görüşülürken, neredeyse koalisyon yıkılacaktı. İnönü, 22 Şubatçılara erken bir af sözü vermişti, AP buna karşı çıkıyordu. Fakat askerlerin kesin tavrı AP'yi sindirdi ve koalisyon bir süre için kurtulmuş oldu (Basın, 20. 4. 1962).

20. *Cumhuriyet* gazetesi Amerikan kaynaklı bir haberinde, «Türkiye'de kıtalararası 15 jupiter füzesi ile bir nükleer filo bulunduğunu» bildirdi.

22. 11 Nisanda Anayasa Mahkemesinin kurulmasıyle ilgili yasa tasarısı Meclisten geçti ve Anayasa Mahkemesi 22 nisanda resmen kuruldu. Modern Türk Hükümetinin felsefesinde bu çok önemli bir yenilikti. Çünkü bu Mahkeme, Meclisin hareketlerine hiç bir sınır tanımayan ve yargılamaya izin vermeyen 1924 Anayasasının ruhuna tamamen aykırı düşen bir kuruluştu (Basın, 10-12 ve 22. 4. 1962).

24. AP ve YTP üyeleri hem af hem de siyasal bunalım için oyvermeğe razı oldular. Bu üyeler Demokratların af konusunu 22 Şubatçılarınkiyle pazarlığa koyma çabasındaydılar. *Cum.*, 25. 4. 1972).

27. İnönü, siyasal parti liderleriyle yaptığı görüşmelerde, kendileriyle uzlaşmağa çalıştı. Bu görüşmelerde parti liderlerinden şunları istedi: «Hükümetin bütün ekonomik ve malî tasarruflarına olumlu oy vermek; bütçeye yük tahmil edecek kanun teklifi getirmemek; hükümet programının esaslarından sapmamak; önce genel huzuru sağlamak; bu yolda karşılıklı olarak içtenlikle faaliyet göstermek ve bir siyasal aftı, bu huzurun sağlandığına kanaat getirildikten sonra istemek; koalisyon içinde muhalefet yapmağa son vermek ve siyasal yatırım çabalarından kesinlikle vazgeçmek: hükümet tasarılarına olumlu oy vermek.» (*Cum.*, 27. 4. 1962).

30. 22 Şubatçılarla ilgili askerî af tasarısı Millet Meclisinde kabul edildi. (Basın 1. 5. 1962). 10 Mayıs tarihinde de Senatoda kabul edildi.

1.6 Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin Atinadaki Nato toplantısına katıldı. Burada Türkiye ve Yunanistan'a malî yardım sağlamak için iki ayrı konsorsiyum kurulacağı bildirildi. Gelecek beş yıl için yılda 300 milyon dolar yardım alacaktı (*Cum.*, 5, 6, ve 7. 5ı 1962). Hükümet, çok ciddî bir durum gösteren işsizlik sorununu, öncelikle ele alacağına söz verdi (*Cum.*, 5. 2. 1962).. Ekrem Alican, işsizlerin en son yaptıkları bir yürüyüşü «anarşiye giden yol diye tanımladı (*Cum.*, 10. 5. 1962).

12. Birinci Beş Yıllık Plan için yapılan bir toplantıda plancılar, «servet beyanlarının geri verilmesi doğru olmayacak» dediler (Basın, 13. 5. 1962).

13. İnönü hükümeti istifa etmeğe karar verdi. Sosyal ve ekonomik sorunların, siyasal aftan önce, ivedilikle ele alınması gerektiğini açıkladı. (Basın, 14. 5. 1962). Bu siyasal af konusunda AP'nin söyledikleriyle yaptıkları birbirini tutmuyordu.

18. Devlet Bakanı Avni Doğan, AP'nin kabine içindeki siyasal tutumunu neden göstererek istifa etti. İstifa mektubu 24 mayısta kamuoyuna açıklandı (Basın, 19 ve 24. 5. 1962).

23. Hıfzı Oğuz Bekata Devlet Bakanlığına atandı.

26. 27 Mayıs, Millî Bayram olarak ilân edildi (*A. R.*, 26. 5. 1962).

28. Grev ve toplusözleşme seminerine katılan Amerikan Sendikacısı Thalmayer, «Henüz Türkiye'de işçilerin haklarının korunduğundan söz edilemez. Türkiye'nin bugünkü durumu, Birleşik Amerika'nın 1877' deki koşullarına pek benzemektedir, ücretler çok düşük, çalışma şartları çok kötü ve işsizlik derecesi çok yüksektir.» dedi (*Cum.*, 29. 5. 1962). Thalmayer ağustos ayında Türkiye'den çıkarıldı.

30. İnönü kabinesi istifa etti. İnönü, Meclis grubuna «af kanunu hükümeti meflûç hale getirmiştir» dedi. — Ankara'da askerî güvenlik tedbirleri alındı; hemen bir ihtilâl korkusu ortalığa yayılmıştı (Basın, 31. 5. 1962).

30. Kabinenin istifa etmesi, AP içinde şaşkınlık ve telâş yarattı. Gürsel AP liderlerine, tehditkâr bir şekilde «tarih önünde mesul sizsiniz» dedi (*Cum.*, 1. 6. 1962).

**Haziran 1962**

1. İnönü'nün istifa mektubu yayınlandı (Basın, 1. 6. 1962; bu dönemi etraflıca inceleyen kaynaklar: Toker, *İsmet Paşayla* 10 *Yıl*, 1961-64 cilt IV, Istanbul, 1969 ve Aydemir, *İkinci Adam*, cilt iii).

4. Ankara Radyosu, İnönü'den yeni bir kabine kurması istendiğini, haber veriyordu. İnönü'nün istifasından sorra Gürsel parti liderleriyle görüşmeler yapmaktaydı.

6. Basının haber verdiğine göre, AP içinde aşırılar egemen durumdaydı ve bunların çoğu istifa etmişlerdi. Ertesi gün İnönü, AP ile bir koalisyon hükümeti kurmayı reddetti (Basın, 6-8. 6. 1962).

10. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, siyasal bunalım konusunda konuşarak, hatanın, sosyal, ekonomik ve siyasal reformlar gerçekleşmeden 1961'de seçimlerin yapılmasından ileri geldiğini söyledi. Sonuç olarak, Meclis'te 27 Mayıstan önce çoğunluğu sağlayan kütle, gene çoğunluktaydı ve reformların yapılması olanaksız hale gelmişti. Siyasal af konusu sorunun yalnızca yüzeyden görünüşüydü (*Cum.*, 11. 6. 1962).

13. İnönü'nün YTP, CKMP ve bağımsızlarla bir koalisyon kurmaya çalıştığı söyleniyordu. — CKMP'den ayrılan Osman Bölükbaşı ve 29 milletvekili Millet Partisini kurduklarını açıkladılar (Basın, 14. 6. 1962).

18. Parti liderleriyle görüştükten sonra İnönü, kabineyi kurmaktan vazgeçtiğini bildirdi. Siyasal bunalımın 19'uncu günüydü (Basın, 19. 6. 1962). Gürsel gene parti liderleriyle görüşmelere başladı.

21. Gürsel yeniden kabineyi kurması için çağırdığı İnönü'yü Çankaya'da kabul etti.

14. CHP, YTP ve Bağımsızları temsil eden parti liderleri bir koalisyon kurmak üzere protokol imzaladılar. Protokole göre şu yöntem izlenecekti: CHP 11, YTP 6, CKMP 4 ve Bağımsızlar (AP'den ayrılanlar) 2 bakanlık alacaktı. Bununla birlikte İnönü, parti liderleriyle görüştükten sonra bütün bakanları kendisi seçecekti (Basın, 25. 6. 1962).

25. İnönü, ikinci koalisyon hükümetini açıkladı.
*Başbakan:* İsmet İnönü, Milletvekili (Malatya); *Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.:* Ekrem Alican, Milletvekili (Sakarya); *Devlet Bak.:* Hasan Dinçer, Milletvekili (Afyonkarahisar); *Devlet Bak.:* Turhan Feyzioğlu, Milletvekili (Kayseri); *Devlet Bak.:* Hıfzı Oğuz Bekata, C. Senatosu Üyesi (Ankara), Ali Şakir Ağanoğlu, Milletvekili (Trabzon) 1. 1 . 1962, Vefik Pınçoğlu Milletvekili (Diyarbakır) 17. 6. 1963; *Devlet Bak.:* Raif Aybar, Milletvekili (Ankara); *Devlet Bak.:* Necmi Ökten, Milletvekili (Çorum); *Adalet Bak.:* Abdülhak Kemal Yörük, Milletvekili (Ankara); *Milli Savunma Bak.:* İlhami Sancar, Milletvekili (Istanbul); *İçişleri Bak.:* Sahir Kurutluoğlu, C. Senatosu Üyesi, Hıfzı Oğuz Bekata (Devlet Bakanı) 18. 10. 1962, İlyas Seçkin (Bayındırlık Bak.) 22. 10. 1963; *Dışişleri Bak.:* Feridun Cemal Erkin (Eski Dışişleri Bak.); *Maliye Bak.:* Ferit Melen, eski Van Milletvekili; *Millî Eğitim Bak.:* Şevket Raşit Hatipoğlu Milletvekili (Manisa), İbrahim Öktem, Milletvekili (Bursa) 12. 6. 1963; *Bayındırlık Bak.:* İlyas Seçkin, Milletvekili (Ankara), Arif Hikmet Onat, Milletvekili (Ordu) 22. 10. 1963; *Ticaret Bak.:* M. Muhlis Ete, Milletvekili (Ankara), Ahmet Oğuz, Milletvekili (Istanbul) 17. 6. 1963; *Sağlık ve Sosyal Yardım Bak.:* Yusuf

Azizoğlu, Milletvekili (Diyarbakır), Fahrettin Kerim Gökay (İmar İskân Bak.) 27. 11. 1963; *Gümrük ve Tekel Bak.:* Orhan Öztrak, Milletvekili (Tekirdağ); *Tarım Bak.:* Mehmet İzmen, C. Senatosu Üyesi (Giresun); *Ulaştırma Bak.:* Rifat Öçten, C. Senatosu Üyesi (Sivas), İhsan Şeref Dura, Milletvekili (Kastamonu) 14. 6. 1963); *Çalışma Bak.:* Bülent Ecevit, Milletvekili (Ankara); *Sanayi Bak.:* Fethi Çelikbaş, Milletvekili (Burdur); *Basın-Yayın ve Turizm Bak.:* Celâl Karasapan, C. Senatosu Üyesi (Afyon. K.), Nurettin Ardınçoğlu, Milletvekili (Elâzığ) 17. 6. 1963; *İmar ve İskân Bak.:* Fahrettin Kerim Gökay, Milletvekili (Istanbul), Hayri Mumcuoğlu, Milletvekili (Tekirdağ) 27. 11, 1963. (Öztürk, *Hükümetler*, 515-6).

30 Haziran 1962 tarihli *The Economist* dergisi, kabinedeki partiler reformları gerçekleştireceklerine ilişkin protokol imzalamış oldukları halde, derebeyi toprak sahiplerinin, büyük işadamlarının ve aşırı din adamlarının hepsinin kabinede temsilcileri bulunmaktadır ve bu koşullar altında reformların nasıl gerçekleştirileceğini görmek güç bir iştir, diyordu. Gene aynı yazıda, gittikçe büyüyen işçi hareketlerine rağmen işçilerin Mecliste temsil edilmediklerine işaret ediliyordu.

**Temmuz** **1962**

**1.** '14'ler'den Türkiye'ye ilk dönen Orhan Kabibay'dı. Kabibay, diğerleri adına da görüşmeğe gelmiş ve Rıfat Baykal ile birlikte 8 temmuzda Gürsel'le görüşmüşlerdi. Her ikisi, 14'lerin toplantı yapacağı yer olan Brüksel'e hareket ettiler (Basın, 2. 7. 1962 ve Yalman, *Gördüklerim*, IV, 389).

**2.** İkinci koalisyon hükümeti programını açıkladı. Bu program reformcu bir ruh taşıyordu; fakat koalisyona katılan partilerin programlarıyle temelde çelişkiye düşmekteydi (Basın, 3. 7. 1962; metin için bkz., Öztürk, *Hükümetler*, 517-46).

**5.** Milli Savunma Bakanlığı Basın Bürosu, basına, silahlı kuvvetleri eleştirmekten, saldırı ve kışkırtıcı yollara girmekten sakınmalarını ihtar etti (*A. R.* 6. 7. 1962).

**7.** Hükümet, 134 aleyhte ve 4 çekimser oya karşı 259 lehte oyla güvenoyu aldı. Bundan sonra Meclis 3 eylül tarihine kadar tatile girdi (Basın 8. 7. 1962). Bu tatilin, İnönü hükümetinin muhalefetten çekinmesinden dolayı bir emrivaki ile yapıldığı söyleniyordu.

**11-12.** İnönü, beraberinde Genelkurmay Başkanı Sunay ve Komutanlar olduğu halde askerî eğitimi ve manevraları izlemek için Erzurum'a gitti. Dönüşünde İnönü, silahlı kuvvetlerin yurtseverliklerini överek anayasal düzene bağlı bulunduklarını ve siyasete karışmak niyetinde olmadıklarını bildirdi (Basın, 16. 7. 1962).

18. Cumhuriyet gazetesi özel sektöre kredi verecek bir bankanın kurulalacağı haberini verdi. Özel sektörün isteği üzerine kurulacak olan bu banka Ferit Melen tarafından desteklenmekteydi. Hükümet karma ekonomiye bağlılığını ileri sürüyordu.

20. Ordunun siyasete karışmasına değinen Gürsel, «Artık ordu kendi sahasına çekilme çabası içindedir,» dedi (Gürsel'le yapılan görüşme, *Cum.*, 21. 7. 1962).

25. *Cumhuriyet* gazetesi «Ortak Pazar Bizimle Gümrük Birliği Kurmayı Kararlaştırdı» başlığını kullanmıştı. Türkiye'nin yakın geçmişte Ortak Pazar tarafından reddedilmiş olmasından dolayı bu önemli bir haberdi!

28. Amerikan asıllı kaynaklardan aktarılan bir haberde basın, Jüpiter füzelerinin Türkiye'den çıkarılacağını, yerine denizden roket atan Polaris denizaltısının getirileceğini bildiriyordu. Bu durum, Türkiye'nin Amerika ve Nato açısından stratejik önemini bir oranda düşürüyordu. Fakat ertesi gün Türk hükümet sözcüleri, Polaris denizaltısının Türk donanmasının komutası altına verileceğini açıkladılar (*Cum.*, 29 ve 30. 7. 1962).

29. Alparslan Türkeş dışında '14 ler', Brüksel'de bir toplantı yaptılar; fakat Türkiye'ye dönünce izleyecekleri ortak siyaset konusunda bir anlaşmaya varmadılar. Kişisel kapasiteleri oranında millete hizmet edeceklerini söylediler (*Cum.*, 30. 7. 1962; *Türkiye Yıllığı*, 1963, 37).

31. Türk-İş'in kuruluşunun onuncu yıldönümü törenine Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, milletvekilleri ve senatörler katıldılar. Seyfi Demirsoy'la diğer Türk-İş liderleri son derece ılımlı bir tutum içinde, Çalışma Bakanlığını, Türk-İş'i desteklemesinden dolayı övdüler (Basın, 1. 8. 1962).

Ağustos 1962

1. Amerika, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere, Kanada, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından kurulan «Türkiye'ye Yardım Kulübü» basında açıklandı (*A. R.*, ve Basın, 1. 8. 1962).

3. Altı gün sürecek bir ziyaret için Yunan Dışişleri Bakanı Averoff Ankara'ya geldi. Burada görüşülen konulardan biri Kıbrıs'tı.

8. Hükümetin bir açıklamasına göre, iktisadî devlet teşekkülleri kâr sağlayacak şekle sokulacak ve bu işlerde kamu hizmeti ve sosyal yönlerin üzerinde artık durulmayacaktı. (*Cum.*, 9. 8. 1962).

10. *Chrysler Motor* firmasının başkanı Russell Londan firmasının Türkiye'de 'Chrysler - Türk Otomotiv Endüstrisi Anonim Şirketi' adıyle bir şirket kuracağını ve burada yılda 5.000 otomobil üretileceğini bildirdi. (*Cum.*, 11. 8. 1962).

12. Karadeniz Ereğlisi'nde bir işçi gösterisi düzenlendi ve basın bunun

«olgunluk içinde yapıldığını» bildirdi. Bir işçi, Türk-İş tarafından hükümetin övülmesini kınadı: «bugünkü hükümet şişmanları şişmanlatmak, zayıfları da gebertmek için çalışıyor.» dedi (*Cum.*, 13. 8. 1962).

**18.** Bir basın toplantısında Devlet Bakanı H. Oğuz Bekata, hükümetin, dinî konularda çalışan dairenin tekrar teşkilâtlandırılması için bir tasarı hazırladığını bildirdi. Bu tasarı müftü ve imamların eğitimini daha iyi bir şekle sokacak ve dinin siyasete karıştırılmasını önleyecekti (Basın, 19. 8. 1962).

**23.** Millî Savunma Bakanlığının Basın Bürosu, 22. 8. 1962 tarihli *Tasvir* gazetesinde yayınlanan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın yakında istifa edeceği ve yerine İrfan Tansel'in getirileceğine değgin haberi yalanladı (Basın, 25. 8. 1962).

**25.** Türk-İş ve Yapı İşçileri Federasyonu sözcüsü, John Thalmayer'in kışkırtıcı eylemlere giriştiği ileri sürülerek, oturma izninin uzatılmamasını ve 7 gün içinde Türkiye'den çıkarılmasını istedi. Thalmayer, Ereğli Çelik fabrikasını kuran Morrison Firmasının sömürücü amaçlar güderek her gün, Türk yasalarına aykırı tutum ve davranış içinde olduğunu söylemişti. Thalmayer'in ülkeden çıkarılmasında ilk adımı, Çalışma Bakanlığı atmıştı (Basın, 26. 27. 8. 1962).

**26-30.** Amerikan Başkan Yardımcısı Lyndan Johnson resmî görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya geldi. Barış gönüllüleriyle ilgili anlaşma imzalandı (Basın, 27-3 . 8. 1962). Johnson, daha sonra Kıbrıs'a gitti.

**Eylül** **1962**

**10.** Meclis, CHP ortak grubunca önerilen «55 ağanın yerlerine dönmesine ve ancak 5000'er dönümden fazla toprakların kamulaştırılmasına» değgin kanunu kabul etti. Bu ağalar, MBK tarafından, nüfuzlarını kırmak amacıyla Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya sürgün edilmişlerdi (Basın, 11. 9. 1962).

**13.** Korgeneral Cemal Tural, Korgeneral Refik Tulga'nın yerine, Ankara'daki II. Ordu Kumandanlığına getirildi (Basın, 14. 9. 1962).

**15.** *Cumhuriyet* gazetesi, AP ve YTP'nin 55 ağayı davul ve zurna ile karşılamak için Doğuda hazırlığa başladıklarını yazıyordu.

**15.** Sümerbank, Diyarbakır'daki şubelerinde Kürtçe konuşulmasını yasakladı (*Cum.*, 16. 9. 1962).

**17.** Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın asılmalarının ilk yıldönümünde baz olaylar çıktı. Bu konuya değinen *Yeni Istanbul*, *Son Havadis*, *Zafer*ı ve *Tasvir* gazeteleri toplattırıldı. Ertesi gün Mecliste, tabiî senatörlerle AP ve YTP üyeleri arasında çatışmalar oldu (Basın, 18, 19. 9. 1962).

**20.** Kemal Satır, CHP Genel Sekreteri seçildi. İsmail Rüştü Aksal, sağlık nedenlerini ileri sürerek istifa etmişti (*Ulus*, 21. 9. 1962).

22. Bir CHP Meclis Grubu toplantısında Ferda Güley, bu rejim İnönü'süz işlemez diyen görüşü ortadan kaldırmak için, İnönü'nün Başbakanlıktan ve Parti Genel Başkanlığından çekilmesini önerdi. İnönü hayatta iken, herkes tarafından kabul edilecek yeni bir Genel Başkanın partiye getirilmesi gerekliydi. İnönü 24 Eylülde 79 yaşına basıyordu! —İnönü cevabında istifa etmek niyetinde olmadığını ve aldığı görevi başarana kadar uğraşacağını söyledi (*Ulus*, 23. 9. 1962).

25. Ragıp Gümüşpala'nın DP'yi övücü bir konuşma yapması üzerine, hakkında soruşturma açıldı (Basın, 26. 9. 1962).

26. Devlet Planlama Teşkilâtının bütün yetkilileri topluca istifa ettiler; istifaya, ileri sürülen eleştiriler ve değişiklikler neden gösteriliyordu (Basın, 27. 9. 1962). Kurulduğundan beri, politikacılar DPT'na saldırıda bulunmuşlar ve bu kurum yavaş yavaş zayıflatılıp, etkisiz hale getirilmişti. Aralarında Atillâ Karaosmanoğlu, Nejat Erder ve Ayhan Çilingiroğlu gibi kimselerin de bulunduğu uzmanlar Dünya Bankasında, B. Amerika'nın ve başka ülkelerin Uluslararası kuruluşlarında iş buldular.

29. Hazine Genel Müdürü Ziya Müezzinoğlu DPT'na müsteşarlığına atanınca, DPT'da, artık, daha tutucu ve bürokratik bir dönemin başladığı anlaşıldı (Basın, 30. 9. 1962).

**Ekim** **1962**

2. Ankara'da düzenlenen bir gösteride İnönü'nün görevinden çekilmesi istenirken, durum birdenbire değişerek AP'ye karşı bir gösteri haline dönüştü. İnönü o gece komutanlarla görüştü. Askerî birlikler alarma geçirildi (Basın, 3. 4. 10. 1962).

5. Ankara'da, gericilere karşı Millî Devrim Ordusu'nun yayımladığı bazı bildiriler dağıtıldı. Aynı bildiriler 8 ekimde Istanbul'da da dağıtıldı (Basın, 6, 7, 9. 10. 1962).

6. AP, hükümetin istifa etmesini ve milli bir koalisyonun kurulmasını istedi (Basın, 7. 10. 1962).

10. İçişleri Bakanı Sahir Kurutluoğlu istifa etti. Yerine, 16 ekimde H. Oğuz Bekata atandı. Bekata'nın yerine, Ali Şakir Ağanoğlu Devlet Bakanlığına getirildi (*Cum.*, 11, 17 ve 28. 10. 1962).

11. 5 Parti ve bağımsızlar 27 Mayısı Milli Devrim olarak nitelediler. Kışkırtıcı ve yıkıcı olayları doğru bulmadıklarını açıkladılar (Basın, 12. 10. 1962).

12. Demokratların hapis sürelerini azaltacak olan af yasası büyük bir çoğunluğun oyu ile Meclisten geçti. 16 ekimde de Senato'dan geçerek, 18 Ekim tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlandı.

14. Manisa milletvekili ve *Ulus* gazetesi başyazarı Yakup Kadri Kara-

osmanoğlu, CHP'nin Atatürk ilkelerinden birçok noktalarda ödünler vererek ayrılmış olduğunu neden göstererek, CHP'den istifa etti (*Ulus*, 15. 10. 1962).

**16.** Kendini Ay-Kurtlar diye isimlendiren sağcı bir örgüt Millî Devrim Ordusuna karşı çıktı (*Cum.*, 17. 10. 1962).

**23.** Basın, Çin-Hindistan sınırındaki savaşla Amerika ile Rusya arasındaki Küba bunalımına değgin haberler vermeye başladı (Basın, 23. 10. 1962 ve sonraki günler).

Küba bunalımı Türkiye için önemli bir sorun olup çıktı; çünkü bu olaydan sonra Sovyetler Birliği Akdeniz'deki Amerikan Altıncı Filosuna bir misilleme olarak Karadeniz'de bir filo kurdu.

**24.** Türkiye, Küba bunalımında müttefikleriyle yaptığı anlaşmalara sadık kalacağını açıkladı (Basın, 25. 10. 1962). Bu olay, dev ülkeler arasında bir nükleer savaşın her an patlak verebileceğini kanıtlıyordu. Türk kamuoyu, şunu anlamıştı ki, Washington'un olumsuz bir kararı, Türkiye'nin güvenliğini ve varlığını her an tehlikeye düşürebilecekti. Bu anlayış, Türk dış siyasasının yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılıyordu. Halk, bağımsız bir politikadan yanaydı.

**27.** Kruşçev, Küba ve Türkiye'deki üslerin 2-3 hafta içinde boşaltılmasını istedi. Türkiye'nin toprak bütünlüğünü Birleşmiş Milletler'de garanti altına alacağına söz verdi ve Amerika'dan da aynı şeyi Küba için yapmasını istedi (Basın, 28. 10. 1962).

**27-3.** İran Şahı resmî görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya geldi (Basın, 28-31. 10. 1962).

**31.** AP'li aşırılar, AP meclis grubu seçimlerinde ılımlıları yenilgiye uğrattılar. (Basın, 1. 11. 1962).

**Kasım** **1962**

**2.** Türkiye, Hindistan'a, silah ve cephane yollamayı önerdi. Hindistan bütün dost ülkelerden silah istemişti ve Amerika zaten Türkiye kanalıyle silah yolluyordu (Basın, 3. 11. 1962).

**3.** Hükümet, Pakistan'dan bir protesto alınca, Hindistan'ın isteklerinin üzerinde düşünüleceğini bildirdi. İnönü durumu Dışişleri Bakanı Erkin ve Amerikan Büyükelçisi Hare ile görüştü. — Aynı gün Cevdet Sunay, Cento Genelkurmay Başkanları toplantısına katılmak için Karaşi'ye gitti (Basın, 4. 11. 1962).

**7.** Türk hükümeti bir bildiri yayınlayarak, «Hindistan'a, Pakistan'ın itirazı üzerine silah yollamaktan vazgeçtik» dedi (Basın, 8. 11.1962)

**11.** TİP'in Beyazıt meydanında (İstanbul) düzenlediği mitinge polisin de yardımıyle sağcılar saldırıya geçtiler. Miting anayasaya aykırı yasaların derhal kaldırılması amacıyle düzenlenmişti. — Aybar bir

bildiri yayımlayarak hükümeti protesto etti (Basın, 12. 11. 1962).

**12.** Bazı milletvekillerince destek gören Nurcuların durumu Mecliste görüşüldü. H. Oğuz Bekata (İçişleri Bakanı) kanuna aykırı bu hareketin yasaklandığını söyledi. (13. 11. 1962).

**21.** 24 ekimden beri görüşülmekte olan Birinci Beş Yıllık Plan hedefleri TBMM'de kabul edildi. Planı solcular eleştirmişti; çünkü sosyal adalet bakımından yetersiz olan plan, özel sektöre gereğinden çok haklar ve ödünler tanıyordu. Öte yandan Sağcılar da, planı çok devletçi olması ve özel sektörü ihmal etmesi yönlerinden eleştiriyordu. Plan hedeflerinden başlıcaları şunlardı: a) yıllık kalkınma hızının % 7'ye çıkarılması; b) işsizlik sorununun çözümlenmesi; c) ticaret dengesinin sağlanması; d) ve bu hedeflere karma ekonomi, malî denge ve sosyal adalet görüşleri içinde erişilmesi (Basın, 22. 11. 1962; bu planın özeti için bkz., *Türkiye Yıllığı* 1963, 385-456; planlama konusunda en iyi kaynaklardan biri: S. İlkin ve E. İnanç (derleyenler), *Planning in Turkey*, ODTÜ, Ankara, 1967).

**22-6.** Kıbrıs Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios, resmî görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'ye geldi. Aleyhinde gösteriler yapıldı. Fakat bu konuda basın, «Makarios ileri sürdüğümüz bütün koşulları kabul etti; anayasayı tüm uygulayacağı güvencesini de verdi» diye yazıyordu (*Cum.*, 25. 11. 1962 ve Basın 23-27. 11. 1962).

**23.** Partisine karşı ağır suçlamalarda bulunan sağcılara cevap veren TİP komünist bir parti olmadığını söyledi (*Cum.*, 24. 11. 1962).

**25.** TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, «Ben Adalet Bakanı kaldığım sürece 141 ve 142. maddeler kaldırılamaz» diyen Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük'ü eleştirerek, «Bu bakan da 141 ve 142. maddeler gibi antidemokratik bir bakandır.» dedi. (*Cum.*, 26. 11. 1962).

**29.** Basın, Amerika'nın Jupiter füze üslerini Türkiye'den kaldırmaya karar verdiğini bildirdi.

**30.** AP Genel Kongresi toplandı ve 2 aralığa kadar sürdü. Kongrede aşırılarla ılımlılar arasında çıkan çekişmede, R. Gümüşpala tekrar Genel Başkanlığa seçildiği halde, aşırılar güçlü durumda idiler (Basın, 30. 11-3. 12. 1962).

**Aralık** **1962**

**7.** Ataklı'dan emir aldıkları ileri sürülen 11 subayın ordudan atılması olayı ortaya çıkınca, Tabiî Senatör (Emekli hava albayı) Mucip Ataklı ile Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral İrfan Tansel arasında bir çatışma oldu (Basın, 3-5. 12. 1962; *Türkiye Yıllığı* 1963, 44-6).

**6-7.** CHP Haysiyet Divanı, disipline aykırı tutum ve davranışlarından dolayı Nihat Erim, Turgut Göle, Kasım Gülek ve Avni Doğan'ı

partiden çıkardı. Bu dört kişinin, parti kongrelerinde, İnönü'nün parti içindeki hakimiyetini tehdit eder nitelikte sert bir dille konuşmaları, bu çıkarmaya neden olarak gösterildi (*Cum.*, ve *Ulus* 7 ve 8. 22. 1962).

8. Kendi savunmasını yapan Avni Doğan «Divana verilmesi gereken kimse varsa, başta kendisi gelir» diyerek İnönü'ye çattı (*Cum.*, 9. 12. 1962).

10. Bir Basın toplantısında Mehmet Ali Aybar 9 aralıkta Şişli'de (Istanbul) yapılan bir TİP toplantısının saldırıya uğramasını kınayarak, «Türkiye de anayasa hükümran mıdır, değil midir? Vatandaşın mal ve can güvenliği var mıdır yok mudur? Yoksa bu ülkede orman kanunu mu hüküm sürmektedir?» dedi (*Cum.*, 11. 12. 1962).

10. CHP'nin en eski üyelerinden Falih Rıfkı Atay, bazı üyelerin atılmasını protesto amacıyla Partiden istifa etti (*Ulus*, 11. 12. 1962).

12 İnönü, 2 Aralık 11 Subay Olayı'nın Mecliste görüşülmesi için yapılan öneriyi reddetti (Basın 13. 1.3 1962). 11 Subayla ilgili iki önerge, 24 aralıkta Meclise sunulunca, İnönü «orduyu tartışma konusu yapma çabalarını kaygıyla karşıladığını» bildirdi (*Cum.*, 25. 12. 1962).

14-16. CHP XVI. Kurultayı toplandı. Bu Kurultay üç gruba bölündü: 1) Genel merkezi denetimi altında tutan İnönü grubu; 2) partiden atılan '4'leri destekleyen grup; 3) partinin yeni kimseler tarafından yönetilmesini isteyen ortacılar. '4'leri destekleyenler, İnönü'yü mutlak ve kişisel bir diktatörlük kurmakla suçladılar. — Sonunda İnönü Kurultayı kontrolu altına aldı ve Genel Başkanlığa seçildi; Kemal Satır da Genel Sekreterliğe seçildi (Basın, 14-17. 12. 1962).

18. Ankara'da, 40 kişi tarafından 'Sosyalist Kültür Derneği' kuruldu. DPT'nın eski müşteşarı Osman Nuri Torun derneğin başkanı oldu. Nejat Erder, Attilâ Karaosmanoğlu; Şevket Süreyya Aydemir, Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy, Prof. Mümtaz Soysal, Prof. Sadun Aren, Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, Adnan Başer Kafaoğlu gibi kişiler de yer alıyordu. Erder ve İlhami Soysal sıra ile genel sekreterlik yaptılar.

20. Demokrat Türkiye Partisi veya Cumhuriyetçi Türkiye Partisi adında bir partinin YTP, CKMP, Bağımsızlar ve Nihat-Erim gibi muhalif CHP'liler tarafından kurulacağı söylentileri vardı. (Basın, 21, 22. 12. 2962).

22. Türk-İş, komünizme karşı bir işçi gösterisi düzenledi. Gösteri sırasında bazı kimselerin faşizmin de komünizm kadar tehlikeli olabileceğini söylemeleri üzerine olaylar çıktı. — Aynı gün, Başbakan İnönü'yle görüşen TİP heyeti, partilerine girişilen saldırılardan yakındı, bunun üzerine İnönü,anayasanın yurtta mutlaka egemen kılınacağını söyledi (Basın, 23. 12. 1962).

26. *Cumhuriyet* gazetesi yazı işleri müdürü Kayhan Sağlamer, «Sosyalizm mi, Liberalizm mi?» başlıklı bir yazıyı Yunus Nadi Armağan dizisinde

yayınlamaktan tutuklandı. Bu yazı ceza kanununun 142. maddesine aykırıydı (*Cum.*, 27. 12. 1962).

**Ocak** **1963**

**4.** Doçent Adnan Benk, «Marksçılık ve Varoluşçuluk» (*Atac*, 1 Aralık 1962) adlı yazıyı çevirmekten dolayı tutuklandı. Yazı, komünizmi propaganda eder nitelikte görüldüğünden Benk, 142. maddeye aykırı davranışından dolayı mahkemeye verildi (*Cum.*, 5. 1. 1963).

**7-9.** Kıbrıs Türk Başkan Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıstaki Türk azınlığı için daha geniş bir destek toplamak amacıyle Ankara'ya geldi (Basın, 7-10. 1. 1963).

**8.** Partinin siyasetinden hayal kırıklığına uğrayan çok sayıda genç üye CHP'den istifa ediyordu. İstifalar için gösterilen nedenler arasında şunlar vardı: «Atatürk ilkelerinden ödün verilmiştir. Partinin genel ilkelerinden de ödün verilmiştir, özellikle halkçılık ve layiklik ilkelerinden. Halkevleri ve Köy Enstitülerinin açılması için hiç bir girişimde bulunulmamıştır» (*Cum.*, 9. 1. 1963).

**8.** Sosyalist Kültür Derneği, yöneticilerinin adlarını bildirdi: Osman Nuri Torun (Genel Başkan); Nejat Erder (Genel Sekreter); Atillâ Karaosmanoğlu (Araştırma Dokümantasyon); Cahit Tanyol (Koordinasyon); Sırrı Hocaoğlu ve Cemal Reşit Eyüboğlu (Teşkilât İşleri); Doğan Avcıoğlu (Yayın ve Konferans İşleri). Dernek ertesi gün bir bildiri yayınladı (Basın, 9 ve 10. 1. 1963). Bu dernekte, kendilerini ilk olarak aydın, ikinci olarak sosyalist (hatta bu terimi tanımlama zahmetine de girişmiş olmalarına rağmen) gören «salon sosyalistleri» egemen durumda idi. Bu dernek, kendilerini seçkin bir sınıf fikrine bağlayan bir topluluktu.

**9-10.** Mecliste dış siyaset konusunda bir görüşme yapıldı ve-pek çok millet vekili Jupiter Füze Üslerinin kaldırılmasının, Batı Devletleri arasında Türkiye'nin durumunu zayıflatacağı gerekçesiyle, karşı çıktılar. Pek çokları Amerika'nın Küba'daki Rus üsleriyle Türkiye'deki Amerikan üslerini pazarlığa koyduğunu düşünüyordu (Basın, 10 ve 11. 2. 1963).

**11.** Mecliste, bütün partilerden üyeleri olan Komünizm ile Mücadele Komisyonu kuruldu. Bu komisyondaki kimseler şunlardı: Fethi Tevetoğlu, Şadi Pehlivanoğlu, Ahmet Topaloğlu (AP), Süreyya Koç, Celâl Sungur, Nurettin Özdemir (CHP), Seyfi Öztürk, Saadet Kaçar Evren (CKMP), Talât Asal, Nihat Diler (YTP), İsmet Kapısız, Rıza Polat (MP) ve Senatör Ahmet Yıldız (*Cum.* 12. 1. 1963).

**23.** Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar Jupiter Füzeleri'nin söküleceğini söyledi fakat Jupiterlerin yerine Polaris Füzeleri'nin verilmesiyle ilgili görüşmelerin olumlu şekilde geliştiğini sözlerine ekledi (Basın 24. 1. 1963).

30. *New York Herald Tribune* gazetesi Türkiye'nin Sovyetler Birliğinden yardım alma olanaklarını araştırdığını haber verdi (*Cum.* 1. 2. 1963).

**Şubat** **1963**

8. Bağdat'ta olan bir askerî darbe Abdülkerim Kasım'ın devrilmesine ve Irak'ta komünistlerin baskı altına alınmasına neden oldu. (Basın 9. 2 1963 ve sonraki günler).

11. TİP'in üçüncü aylık toplantısında Mehmet Ali Aybar 5 Yıllık Planı eleştirdi ve bu planın başarıya ulaşamayacağını ve hatta Dünya Bankasının da bunu söylediğini belirtti (Basın, 11. 2. 1963) Bu toplantıda TİP'e karşı yakın bir ilgi gösteren şu gözlemciler de vardı: Sami Küçük, Cemal Reşit Eyüboğlu, Hilmi Özgen, Türkkaya Ataöv, Behice Boran ve Mahmut Makal.

12. İstinye'deki (Istanbul) Kavel Kablo Fabrikası'nda işçiler greve gitti. Fabrika derhal bir polis kordonu tarafından sarıldı. Ertesi gün polisle işçiler arasında çıkan çatışmada 9 işçi ve 1 polis yaralandı (Basın, 13. 2. 1963 ve sonraki günler; *Türkiye Yıllığı* 1964, 19. sonrası ve 143 4).

15. *Cumhuriyet* gazetesi, Başbakan İnönü'nün *Combat* (Paris) ile yaptığı bir görüşmede partiler arasında dış siyaset konusunda hiç bir ayrılık olmadığını söylediğini nakletti.

16. Basın, Kasım Gülek'in Sosyal Demokrat Parti adında yeni bir parti kuracağını bildirdi.

16. Mecliste bütçe görüşmeleri sırasında, gelecekte Silahlı Kuvvetler'in geliştirilmesinin sadece dış yardıma bağlı kalmayacağı söylendi (Basın. 17. 2. 1963).

17. AP, İnönü'ye af konusunda bir muhtıra vererek, Irak'taki Şubat İhtilâli örneğini hatırlattı (1958'de CHP de aynı şeyi Menderes'e hatırlatmıştı!) AP, Kral Faysal ve Nuri al-Said'in ikamlarının alındığını ve aynı şeyin Türkiye'de de yapılabileceğini sezdiriyordu (Basın. 18 2. 1963 ve *Milli Hakimiyet Mücadele inde AP*, AP Genel Merkez Neşriyatı, No. 1, Ankara 1963 27-30).

23. Alparslan Türkeş sürgünden Türkiye'ye döndü ve İstanbul Divan Oteli'nde bir basın toplantısı yaparak, gelecekteki tasarılarını açıkladı. 27 Mayıs'a değinen Türkeş onun devrimsel amaçlarda yenilgiye uğradığını ve bir siyasal partinin diğer bir partiyle yer değiştirmesi sonucunu doğuran hükümet darbesi şekline dönüştüğünü söyledi (Basın, 24. 2. 1963).

**Mart** **1963**

1. Türkeş'in dönüşü AP içinde hem hoşnutsuzluk hem de bunalım yarattı. Gökhan Evliyaoğlu'nun idaresindeki bir grup aşırılar, Türkeş'i AP'ye sokmak istediler; fakat parti bir bütün olarak buna karşı çıktı (Basın, 2. 4. 1963).

2. Ragıp Gümüşpala, Türkeş'e karşı bir yurt gezisine çıktı (Basın, 3. 3. 1963).
3. Türkeş'e göre partilerin hepsi kendisinden korkuyordu (Basın, 4. 3. 1963).
7. Bakanlarla yapılan bir toplantıda özel sektörün liderleri, hükümetin kendilerine bazı haklar tanımasını istediler. Ertesi gün Odalar Birliği Başkanı Behçet Osmanağaoğlu «Özel Sektör hükümetin iktisadî siyasetini benimsiyor» dedi. (Basın, 8 ve 9. 3. 1963).
8. Suriye'de askerî bir darbe oldu. Baasçılar ve Nasırçılar iktidarı ele geçirdi (Basın, 9. 3. 1963 ve sonraki günler).
10. Bir radyo konuşmasında, iç sorunlara değinen İnönü, «1958'den beri devam eden duraklama devresinden ekonomik açılım devresine gir dik» dedi. Sözü siyasal duruma getirererek, koalisyonun yıkılmakta olduğunu ileri sürenlerin iddialarını yalanladı. (*A. R.* 1[illegible]. 3. 1963 ve Basın. 11. 3. 1963).
16. CHP nin düzenlediği bir açık oturuma, Turhan Feyzioğlu, Bülent Ecevit, Fethi Çelikbaş, Vehbi Koç gibi kimseler de katılmıştı. Burada Çetin Altan Özel Sektör'e çatarak devletin Özel Sektör'ü zenginleştirmekle meşgul olduğunu, millî gelirin % 34'ünü nüfusun % 2'sinin paylaştığını, bu suretle paraya sahip olanların siyasal partilere hükmettiğini, bizim de buna demokrasi dediğimizi söyledi. Altan, daha sonra, halkın üstünde daima bir baskı olduğunu, Özel Sektör'ün devleti, hükümeti sömürdüğünü, bizim hâlâ ihtilâl psikozu içinde olduğumuzu, ihtilâlin uygar ve ileri ülkelerde yeri olmaması gerektiğini, bunun ekonomik nedenlerden ileri geldiğini söyledi (*Cum.*, 17. 3. 1963).
19. Oyak ilk Ordu Pazarı'nı Ankara'da açtı (Korkut-Yiğitbaş, *Cumhuriyet Takvimi*, 84).
22. Hükümet, AP'nin af kampanyasına uyarak Celâl Bayar'ı şartlı olarak serbest bıraktı. Bayar'ın Kayseri'den Ankara'ya yolculuğu 27 Mayıs devrimine karşı büyük bir zafer yürüyüşü, haline geldi. (Basın, 23. 4, 1963) Bu olayların, sağ ile onların muhalifleri arasında bir çatışma ya dönüşebileceği belliydi; AP, Bayar'ın serbest bırakılışını büyük bir siyasal olay haline soktu.
23. Askerî Şûra hükümetten, 27 Mayıs'ın ruhuna ve millî birliğe karşı karışıklık çıkaran güçler için tedbir alınmasını istedi (Basın, 24. 3. 1963).
24. Ankara'da gençlik, Bayar'ın serbest bırakılmasına karşı çıkarak gösteri yaptı. AP Genel Merkeziyle *Yeni İstanbul* gazetesi taşlandı (Basın, 25. 3. 1963).
25. Mecliste İnönü, AP'nin neden olduğu karışıklıkları kınayan bir konuşma yaparken, AP milletvekilleri salonu terk ettiler (Basın, 26. 3. 1963). İnönü bu olayı 1946-50 yıllarında DP'lilerin salondan çıkış-

larına benzetti; fakat 1950'lerin aynı tutum içindeki CHP'lilerini anımsamak istemedi.

**26.** Millî Güvenlik Kurulu önemli kararlar aldı: «1) Bayar, hükümetin göstereceği yerde gözaltında tutulacak; 2) 27 Mayıs Bayramı ve Partiler Kanunları ivedilikle Meclisten çıkarılacak; 3) Tedbirler Kanununu uygulamakta, görevlilerin dikkati çekilecek.» *Cum.*, 27. 3. 1963).

**27.** Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican basına verdiği demeçte, basını. siyasal partileri ve hükümeti işbirliğine çağırdı. Alican aynı zamanda, «AP'nin bugünkü durumu böyle sürüp gidemez. Ya memleketin başına belâ olur, ya da akıllanır» dedi (Basın 28. 3. 1963). AP bundan ürktü; Türkeş'i destekleyen fanatikleri yenilgiye uğratarak daha ılımlı bir yol tutmaya başladı. Ordunun tutumu ve davranışı da sert ve öfkeliydi (Basın 28. 3. 1963 ve sonraki günler). 20/21 Mayıs Talât Aydemir darbesiyle ilgili oyarak yer alan Mamak Mahkemelerinde tanık olarak dinlenirken General Memduh Tağmaç, Aydemir'in bu darbeyi 31 Mart 1963 tarihinde de yapmaya hazır ve niyetli olduğunu; fakat kendisinin bunu o zaman önlemiş bulunduğunu söyledi (*Cum.*, 4. 7. 1963).

**28.** Bayar ile ilgili yargının ertelenmesi kararı kaldırıldı (Basın, 29. 3. 1963).

**Nisan** **1963**

**3.** Mecliste bütün partiler 27 Mayıs'ın Hürriyet ve Anayasa Bayramı olması için lehte oy verdiler. Bu karar 9 nisanda Senato'da da kabul edildi (Basın, 4 ve 10. 4. 1963).

**5.** Meclis son olaylar üzerinde genel bir görüşme yaptı. Hükümet, AP ile bu partinin üyelerini çok ağır şekilde suçladı ve erte i günü Gökhan Evliyaoğlu gibi aşırı AP'lilerin dokunulmazlıkları kaldırıldı (Basın 5-7. 4. 1963) Basın, yüksek rütbeli general ve subayların yanlarında çok şık giyinmiş hanımlarıyle birlikte Mecliste bulunduklarına işaret ediyordu.

**8.** Sendikalar «tasarıların hür ve güçlü bir sendikacılık hareketini önleyici nitelikte olduğunu, işçi hak ve hürriyetlerini tam sağlayamadığını» ileri sürerek Grev, Lokavt ve Toplu Sözleşme Tasarısına karşı çıktılar (Basın, 9. 4. 1963).

**10.** Japon İmparatorunun erkek kardeşi Prens Nikasa, 12 günlüğüne, resmî görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'ye geldi (Basın, 11. 4. 1963 ve sonraki günler).

**16.** Basın Jupiter rampalarının sökülmeye başladığı haberini verdi. Polaris Atom Dezaltısı *Houston* 14 nisanda İzmir'e geldi; büyük ilgiyle karşılandı.

**22.** Millî Savunma Bakanlığı beş subayın tutuklanmasıyle ilgili bir bildiri yayınlayarak, bunların 22 Şubatçılar gibi bir eyleme giriştiklerini ve

tutukluluklarının sürdürüleceğini bildirdi. Ertesi gün, Kemalist Ordu üyesi 5 deniz subayının birliklerini isyana kışkırtmak suçundan İstanbul'da tutuklandıkları söylendi (Basın 23 ve 24. 4. 1963).

**27.** Ankara Radyosu 1961 de Mısır'la kesilen diplomatik ilişkilerin yeniden başladığını bildirdi (*A. R.*, 24. 4. 1963).

**27-28.** Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Rusk, iki ülkeyi ilgilendiren çeşitli konuları görüşmek üzere Ankara'ya geldi (Basın 29. 4. 1963). 28 nisanda, Cento Toplantısına katılmak için Karaşi'ye giden Lord Alec Duglas Home, Ankara'ya uğradı.

**29.** Mecliste İnönü, dış siyaset konusunda bütün partilerin işbirliği yapmalarını söyledi; Türk topraklarında nükleer silahların bulunmasını tehlikeli ve kışkırtıcı bularak Türkiye'nin bağımsız olmasını isteyenlerin görüşlerini eleştirdi. İnönü, bağımsızlık politikasının olanaksız olduğunu bildirdi (Basın, 30. 4. 1963).

**Mayıs** **1963**

**2.** Türkeş bir basın toplantısında, 'Türkiye Huzur ve Yükselme Derneğini' kurduğunu açıkladı. «Ya parti kuracağız, ya da mevcut partilerden biri, doktrinlerimizi beğenecektir» diyen Türkeş, kendilerinin-ne sağcı, ne de solcu olmadıklarını, orta yolcu bulunduklarını söyledi (Basın, 3. 5. 1963; Türkeş'in ideolojisini en iyi inceleyen kaynaklar kendi kitaplarıdır: *Türkiye'nin Meseleleri* (1969) ve *Dokuz Işık* (1972).

**4.** *Cumhuriyet* gazetesi, Amerika'nın, müttefiki Türkiye yerine Rusya'dan krom almayı tercih ettiğini yazdı. Türkiye'nin krom satışları 900.000 (1955) tondan 70. 000 (1963) tona düşmüştü. Türkiye'nin Amerika'ya yolladığı Krom heyeti yurda eli boş döndü.

**13.** Türkiye'nin dış politikasını açıklayan Feridun Cemal Erkin, Türkiye'nin dışarıya sattığı krom hakkında ciddi kaygılar duyduğunu söyledi. 12 mayısta Türkiye'nin krom ihracını Nato sorunu haline getirmek istediği bilidiriliyordu (*Cum.*, 23, 14. 5. 1963).

**14.** İnönü, CHP Meclis grubuna üstü kapalı bir şekilde, hemen başgösterebilecek bir bunalımdan söz etti, şurası kesindi ki, 21 Mayıs 1963'te yarım kalan darbeyi önceden bekleyerek İnönü, «Vaziyet çok mühimdir. Tekrar ediyorum: çok vahim ve kritiktir. Her şey olabilir Dikkatli olunuz. Sükûnetinizi muhafaza ediniz. Çok uğraşıyor ve çaba gösteriyorum. Şimdi size daha başka bir şey söyleyecek değilim...» diyordu; (*Cum.* 15. 5. 1963).

**15.** Genelkurmay Baskanı Cevdet Sunay ve generaller Konya'da bir toplantı yaptılar (Basın, 16. 5. 1963).

**16.** Mucip Ataklı, ilk kez, 28 nisandakine benzer hukukî bir ihtilâl yapıl-

masına değgin önerisini Senato'da tekrarladı. Ülkesince General de Gaulle'e nasıl geniş yetkiler verilmişse İnönü'ye de olağanüstü yetkilerin verilmesini önerdi (Basın, 17. 4. 1963).

**2021-.** Talât Aydemir'in ikinci kez İnönü hükümetini devirmek için giriştiği darbe yenilgiyle sonuçlandı ve Ankara, Istanbul ve İzmir'de bir ay süreyle sıkıyönetim ilân edildi (Basın, 22. 5. 1963; Aydemir bu olayları hatıralarında anlatır: *Ve Talât Aydemir Konuşuyor* Istanbul, 1966; Yalman, *Gördüklerim*, IV, 390-92).

**22.** Mecliste, İnönü, «ikinci yıkma teşebbüsüne rağmen, demokratik rejimin davası ve devletin prestiji olayların içinden daha kuvvetlenerek çıktı,» dedi. Bununla birlikte, «bazı politikacılar, tahrikleri körükleyip askerleri ihtilâle teşvik etmişlerdir» diyerek politikacıları suçladı (Baban, 23 5i 2963; Karaosmanoğlu, 46 *Yıl*, 272-3).

**23.** *Cumhuriyet* gazetesi, BBC'de yayınlanan 20 Mayıs tarihli Rus notasını naklederek, Rusların Türkiye'den, Akdeniz'i nükleer silahlardan arınmış bir bölge yapmaya razı olmasını talep ettiklerini bildirdi. Bu Polaris denizaltısının o sulardan çıkarılması anlamına geliyordu. — Aynı gün Ottawa (Kanada)'da toplanan Nato Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin de dahil olacağı çok uluslu bir nükleer kuvvetin kurulmasına karar verdi (*Cum.*, 24. 5. 1963).

**27.** Hürriyet ve Anayasa bayramı coşkun bir şekilde kutlandı.

**29.** Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında bir milletvekilleri heyeti, Rusya'nın özel olarak yolladığı bir uçakla Sovyet Rusya'ya hareket etti. Basın bu geziden pek fazla söz etmedi; örneğin 30 Mayıs tarihli *Cumhuriyet* gazetesi haberi 5'inci sayfada verdi.

**31.** Adana milletvekili Cavit Oral'ın da dahil olduğu 12 milletvekili ve senatör AP'den istifa etti. Bu kişilerin ılımlı AP'lilerden oldukları düşünülmekteydi (Basın, 1 ve 2. 6. 1963).

**Haziran** **1963**

**7.** Talât Aydemir ve arkadaşlarının davası Mamak Muhabere Okulu'nda başladı (Mamak Mahkemeleri). (Basın 8. 6. 1963 ve sonraki günler;.

**7.** Rıfat Öçten Ulaştırma Bakanlığından istifa etti; yerine Raif Aybar vekâleten getirildi (*Cum.*, 8. 6. 1963).

**8.** Millî Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu istifa etti. Bunu başka istifaların da izleyeceği söylentileri üzerine İnönü bu konuda konuşmak istemedi. (Basın 9, 6. 1963).

**9.** Parti liderleri toplanarak hükümette yapılacak değişiklikleri görüştüler.

**10.** CHP Meclis Grubu Başkan Vekili Dr. İbrahim Öktem Millî Eğitim Bakanlığına atandı (*Cum.*, 11. 6. 1963).

11. Kabinedeki CKMP bakanlarının istifalarında birtakım karışıklıklar oldu; bazı bakanların istifa ettikleri söylendi, sonra bunlar istifalarını geri alıılar. — Emekli General İhsan Dura (YTP) Ulaştırma Bakanlığına getirildi (Basın, 12 ve 13. 6. 1963).

13. Devlet Bakanı Ali Şakir Ağanoğlu (CHP) istifa etti (Basın 14. 6. 1963).

15. Aşağıdaki atamalar açıklanınca kabinedeki karışıklıklar düzeldi: A. R. Yörük (CKMP) Adalet Bakanı olarak kaldı; Vefik Pirinççioğlu (CHP Diyarbakır milletvekili) Devlet Bakanı; Ahmet Oğuz (CKMP İstanbul milletvekili) Muhlis Ete'nin yerine Ticaret Bakanı; Nurettin Ardıçoğlu (CKMP Elâzığ milletvekili) Celâl Tevfik Karasapan'ın yerine Basın-Yayın ve Turizm Bakanı oldular (Basın, 16. 6. 1963).

19. Sıkıyönetim iki ay daha uzatıldı.

29. *Cumhuriyet* gazetesi, 13 kişinin bir Kürt devleti kurma teşebbüsüne girişmeleri nedeniyle tutuklandıklarını yazıyordu.

**Temmuz** **1963**

2. Ticaret Bakanı Ahmet Oğuz 200 milyon liralık bir ticaret açığı olduğunu ve bunun dış yardım ve borçlarla kapanacağını söyledi. Bununla beraber dış ticaret 1962 yılında rekor seviyesine yükseldi. (Basın, 3. 7. 1963).

4-6. CHP Meclis grubu toplandı. Burada parti içinde büyük ölçüde huzursuzluk olduğu belli oldu. Parti içindeki bölücü akımları önlemek için CHP'de geniş temizlik yapılması istendi. Sonunda, her bürokratik örgütte yapıla geldiği gibi bir inceleme konmisyonunun kurulmasına karar verildi! (Basın, 5-7. 7. 1963).

9. Türkiye 20 Mayıs tarihli Sovyet notasına cevap verdi: (bkz., 23. 5. 1963). ve Akdeniz'in nükleer silahlardan arıtılması önerisini reddetti Bu karar 13. 7. 1973 tarihinde kamuoyuna açıklandı.

14. Genel Sekreter Yardımcısı Emin Paksüt CHP'deki bütün görevlerinden çekildi. Bu, CHP içinde başgösteren bölünmenin bir belirtisiydi. (*Ulus*, 15. 7. 1963)i

14-21. Fransız Başbakanı George Pompidou ve Dışişleri Bakanı Maurice Couve de Murville, resmî görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya geldi. Fransa'nın tekrar büyük bir devlet olarak ortaya çıkışından sonra önemli bir ziyaretti (Basın, 14. 7. 1963 ve sonraki günler).

20. Fransız basınına verdiği bir demecte Cevdet Sunay, «Türk Silâhlı Kuvvetleri hükümetin emrindedir ve Türk ordusu milletin hayatında bir denge ve istikrar unsurudur.» dedi (*Cum.*, 21. 7. 1963).

24. 15 Temmuzda Meclisten geçen Toplu İş Sözleşmesi, Grev, Lokavt ve Sendikalar Kanunu *Resmî Gazete*'de yayımlandı. 27 Mayıs 1960'dan sonra bu kanun ancak üç yıl sonra çıkarılabilmişti! (*Türkiye Yıllığı*

1964, 145-92, kanunun metnini verir). 24 temmuz tarihi, İşçi Bayramı olarak kabul edildi.

**31.** Senatodaki dış yardım görüşmeleri sırasında Senatör Wayne Morse, Amerika'yı kendi çıkarları için kullanmasından dolayı Türkiye'yi eleştirdi. Morse, «Türkiye'nin işbirliği kurmayı değil, Amerika'dan istifadeyi daha faydalı» bulduğunu ileri sürdü. (*Cum.*, 1. 8. 1963 *New York Times* gazetesinden naklediyor).

**Ağustos** **1963**

**7.** *Cumhuriyet* gazetesine bir demeç veren Bayındırlık Bakanı İlyas Seçkin, Istanbul'a Boğaz Köprüsünden önce bir tünel yapılacağına söz verdi. — Bu Istanbul halkının ihtiyaçları için çok daha önemliydi.

**8.** İktisadî Kalkınmanın Sosyal Meseleleri konusunda bir konferansta «İktisadî bir olay olan Suç: İktisadî Kalkınma ve Suç» konusunda bir konuşma yapan Profesör Sulhi Dönmezer, çoğalmakta olan suçlardan zarar gören bütün insanları teselli etmeğe çalışarak «dinamik memleketlerde iktisadî suçların arttığını» söyledi. (*Cum.* 9. 8. 1963; Dönmezer'in konuşması *İktisadi Kalkınmanın Sosyal Meseleleri* (Istanbul 1964) adlı kitapta basılmıştır.).

**12.** Koalisyon hükümetinde süregelen bunalıma dair *Cumhuriyet* gazetesinde yazan Cemil Sait Barlas, bunalımın farklı prensiplerden ileri gelmediğini söyledi; çünkü partilerin felsefeleri arasında radikal farklar yoktur. CHP içindeki birçok kimse bu hükümetin reform yapacak güçte olmadığını anlamıştı; bu durum parti içinde hoşnutsuzluk ve hayal kırıklığına neden oluyordu.

**13.** Türk Dışişleri Bakanlığı Kıbrıs - Yunan liderlerine ihtar vererek oybirliğiyle kurulmuş olan anayasal rejimi değiştirmeğe çalışmamalarını, söyledi. Türkiye Kıbrıs'taki bu rejimin kefili idi (Basın, 14i 8. 1963).

**16.** Siyasal partilerin liderleri toplanıp koalisyonun devam etmesi üzerinde anlaşmaya vardılar. Aynı gün Millî Güvenlik Kurulu bir bildiri yayınladı (Basın, 17. 8. 1963).

**19.** Sıkıyönetim iki ay daha uzatıldı. Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar, yeni tutuklamaların yapıldığını ve bunların Mamak sanıklarını kurtarmak isteyen aşırı solcu gruba bağlı olduklarını, Mecliste açıkladı Basın, 20. 8. 1963).

**29.** Cemal Tural ve İrfan Tansel, diğer üç Korgeneralle birlikte Orgeneralliğe terfi ettirildi (Basın, 30. 8. 1963).

**Eylül** **1963**

**4.** Millî İstihbarat Teşkilâtı Tasarısını komisyon kabul etti. Bütün teşkilât yeniden organize edilecekti, geçmişte çok sıkı bir şekilde bakan-

lığa bağlıydı, şimdi ise daha bağımsız bir hale gelecekti. Üyeleri, diğer devlet memurlarından daha çok maaş alacaklardı (*Cum.*, 5. 9. 1963).

**5.** Talât Aydemir ve 6 arkadaşı hakkında ölüm cezası verildi. 21 mayıs darbesinin başarısızlığından hemen sonra tutuklanan Akkoyunlu, Baykal, Özdağ ve Türkeş gibi 27 Mayısçılar serbest bırakıldılar (Basın, 6. 9. 1963).

**10.** Nato Başkomutanı General Lemnitzer Ankara'ya geldi. General, Avrupa ve Afrika yönünden Akdeniz'in ne kadar önemli olduğunu açıklayarak, burada hakim bir durumda bulunmak için Boğazların çok önemli rol oynadığını söyledi. Rusya Akdeniz'i ancak Karadeniz yoluyla tehdit edebilirdi ve Karadeniz'deki Rus filosu Nato için ciddî kaygılar yaratmaktaydı. – Lemnitzer, 1964 yılında, F-104 uçaklarından oluşmuş ikinci bir filonun Türk Hava Kuvvetlerine verileceğini bildirdi (*Cum.*, 11. 9. 1963).

**12.** Türkiye'nin, Ortak Pazara «ortak üye» olarak katılmasını sağlayan anlaşma Ankara'da imzalandı (12, 13. 9. 1963).

**18.** *Cumhuriyet* gazetesi Devlet Planlama Teşkilâtı ile hükümet arasındaki anlaşmazlığın giderek daha da genişlediğini haber veriyordu. Hükümet, DPT'nin her planının önüne sed çekiyordu, özellikle toprak reformunu durmadan erteliyordu.

**25.** Nato'nun «Southex 63» adlı manevraları Trakya'da yapıldı (Basın, 26. 9. 1963).

**30.** Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios, Kıbrıs'ta Anayasa değiştirildiği takdirde Türkiye'nin buna karışma hakkını tanımayı reddetti (Basın, 1. 10. 1963).

**Ekim** **1963**

**4.** İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, Yusuf Azizoğlu ile (YTP Diyarbakır milletvekili) aralarında süregelen uzun anlaşmazlık sonunda istifa etti. 3 ekimde Cumhurbaşkanı Gürsel ve General Tağmaç ile görüşen İnönü'nün, «Bekata istifa etmedi ve etmeyecektir» dediği halde Bekata'nın istifası sağcılara verilen ödün olarak yorumlandı (Basın, 15. 9. 1963 ve sonraki günler ve 4 ve 5. 10. 1963).
Vefik Pirinççioğlu vekâleten İçişleri Bakanlığına getirildi, çünkü partiler asıl bir bakan üzerinde anlaşamıyorlardı.

**11.** Anayasa Mahkemesi, Demokratlar tarafından 16 aralık 1953 tarihinde çıkarılan kanunu reddederek, CHP'nin el konan mallarını partiye geri verdi (Basın, 12. 10. 1963).

**17.** Sıkıyönetim iki ay daha uzatıldı.

**18.** İlyas Seçkin İçişleri Bakanlığına getirildi ve Arif Hikmet Onat (CHP Ordu milletvekili) Seçkin'in yerine Bayındırlık Bakanı oldu (Basın,

19. 10. 1963). CHP ile YTP arasındaki bu anlaşma, koalisyonu teh dit eden uzun çekişmelerden sonra elde edilebilmişti.

25. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Yusuf Azizoğlu görevinden çekildi ve iki gün sonra yerine Dr. Fahrettin Kerim Gökay vekâleten bu bakanlığa getirildi. Azizoğlu'nun istifasından sonra Meclis, Azizoğlu hakkında bir soruşturma açılarak, kendisinin Bekata'nın ileri sürdüğü gibi Kürtçü olup olmadığının incelenmesine karar verdi (Basın, 26. 10. 1963).

**Kasım** **1963**

1. Meclisin yeni dönemi başladı ve gene partiler arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden Meclis ve Senato başkanları seçilemedi. Fuat Sirmen 5 kasımda tekrar Meclis Başkanlığına seçildi (Basın, 2. 11. 1963 ve sonraki günler).

2. 17 kasımda yapılacak mahallî seçimlerle ilgili seçim konuşmaları radyoda yayınlanıyordu. TİP, ilk kez seçimlere katılacaktı. Bu nedenle, TİP konuşmacılarının nutuklarıyle diğer partilerin konuşmacılarının sözleri karşılaştırmaya değer bir noktadır. Örneğin 3 kasımdaki komasında TİP Genel Sekreteri Dr. Orhan Arsal, zenginle fakir arasında gittikçe büyüyen *girda'yı* konu ederek bunu düzeltmek için sömürüye son verilmesinin gerektiğini söylüyordu. 4 kasımda ise AP Başkan Yardımcısı Dr. Faruk Sükan, hiç bir önemli soruna değinmeksizin, sadece AP'ye karşı düşmanca davranışlardan ötürü hükümete çatıyordu. (*A. R.* 3 ve 4. 11. 1963 ve Basın 4 ve 5. 11. 1963; AP'nin radyo konuşmaları için bkz. *Radyo'da Adalet Partisi* 1963, Ankara 1964).

4. TİP'in radyo yayınlarında, milleti böldüklerine, Meclis ve rejimin kararlarına aykırı hareket ettiklerine dair kendilerini uluorta suçlamalarını AP protesto etti. Bu sözlerle yoksul halkı kışkırtmak istediklerini ileri süren AP, TİP aleyhinde tedbir alınmasını istedi. (*A. R.* 4. 11. 1963 ve Basın 5. 11. 1963). Artık bütün partiler, birlik olup saldırıya geçerek, TİP'in komünizmin sadık bir uşağı olduğunu ileri sürüyorlardı. Böylece seçim kampanyası yeni boyutlar kazanmış oluyordu.

5. YTP hükümette bazı değişiklikler yaptı. Fahrettin K. Gökay Sağlık Bakanı oldu; yerine Hayri Mumcuoğlu İmar ve İskân Bakanlığına getirildi. (Basın, 6. 11. 1963).

6. Balıkesir'den AP Senatörü Enver Aka, Senato Başkanı seçildi.

8. Ankara Savcısı, 4 kasım radyo konuşmalarından dolayı TİP Genel Sekreteri aleyhinde bir soruşturma açtı. — Aynı gün Tarsus'ta konuşan CHP Belediye Başkan adayı Celâl Kargılı, kendisi seçilirse, kentte Paris'teki gibi bir Eyfel Kulesi yaptıracağına söz verdi (*Cum.*, 9. 11. 1963).

12. TİP, kendi hakkında soruşturma açıldığı söylentisini yalanladı. Bunun, muhalefet partileri ve düşman basın tarafından TİP'in itibarını kırmak için kullanılan bir metot olduğunu ileri sürdü (*A. R.*, 12. 11. 1963).

17. Mahallî seçimler yapıldı. Sonuçta AP için beklenmeyen bir zafer oldu. Kütüğe kayıtlı seçmenlerin % 75.54'ünden % 45.87'si AP'ye; % 36. 97'si CHP'ye; % 6.5'i YTP'ye; % 2.6'sı CKMP'ye oy vermişti ve MP, TİP ve Bağımsızlar da geri kalan oyları paylaşmışlardı (*Cum.*, 22. 11. 1963 ve *A. R.* 24. 11. 1963). AP 42 ilde, CHP 23 ilde ve YTP sadece bir ilde kazanmıştı.

19. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican bir basın toplantısı yaparak partisinin koalisyondan çekilmek niyetinde olduğunu söyledi (*Cum.*, 20. 11. 1963). YTP seçimlerde çok az oy alışının, kabinede CHP ile işbirliği yapmasından ileri geldiğini iddia ediyordu.

22. Amerikan Başkanı John Kennedy Dallas'da (Texas) bir suikast sonunda öldürüldü. İnönü, yanında Dışişleri Bakanı Erkin, Büyükelçi Turgut Menemencioğlu ve doktoru Zafer Paykoç'la birlikte 24 kasımda Amerika'ya gitti (Basın, 23. 24 ve 25. 11. 1963).

25. *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir yazısında Cemil Sait Barlas, CHP'nin artık ikinci derecede bir parti haline gelmiş olması nedeniyle, başka bir koalisyon kurması fikrine karşı çıktı. Barlas bir AP hükümeti kurulması gerektiğini ileri sürdü.

26. CKMP hükümetten çekilmeye karar verdi (Basın, 27. 11. 1963).

27. YTP de hükümetten çekilme kararı aldı (Basın, 28. 11. 1963). İnönü Amerika'da bulunduğu için siyasal bunalımda başka gelişmeler olamazdı, İnönü 3 aralıkta dönecekti.

29. Sıtkı Ulay, Sosyal Cumhuriyetçi Partisini kuracağını açıkladı. Bu parti ortanın solu siyasetini izleyecekti; Atatürkçü, sosyal eğilimli, köylü, işçi, memur, esnaf ve sanatkâra dayanan bir parti olacaktı. Sosyal adaletçi olmakla birlikte kişisel mülkiyet ve miras haklarını tanıyacaktı.

**Aralık** **1963**

2. İnönü Amerika'dan döndü. CKMP ve YTP'nin kabineden çekilmiş oldukları kendine resmen bildirildi, o da istifa etti (Basın, 3. 12. 1963).

3. Yeni bir başbakan seçmek için, Gürsel parti liderleriyle yeniden görüşmelere başladı. Başbakanlığın İnönü'ye teklif edilmesi düşünülüyordu. Osman Bölükbaşı millî bir koalisyon kurulmasını önerdi; Ekrem Alican, AP ile CHP'nin bir koalisyon kurmasını ileri sürdü (Basın, 4. 12. 1963).

4. AP genel seçimlerin erken yapılmasını önerdi (Basın 5. 12. 1963).

4. Kasım Gülek ve Avni Doğan, Haysiyet Divanı kararıyle CHP'den atıldılar (*Ulus*, 5. 12. 1963).

7. İnönü'nün başkanlığı altında CHP, CKMP ve Bağımsızlardan oluşan bir koalisyon hükümetinin kurulma olasılığı belirdi. İnönü, «reform hükümeti olarak çalışacağını bildiren yeni kabine, bütün reformları seçime kadar tahakkuk ettirecek» dedi (*Cum.*, 7 ve 8. 12. 1963).

9. CHP ortak grubu hükümette görev almamaya karar verdi. İnönü, «derhal seçime gitmeyi kabul ederiz» dedi (Basın, 10. 12. 1963).

10. Cemal Gürsel, bu kez de Ragıp Gümüşpala'dan yeni hükümeti kurmasını istâdi. Ertesi gün parti liderleriyle görüşmelere başladı (Basın, 11. 12. 1963 ve sonraki günler.).

14. Gümüşpala hükümeti kuramayacağını Gürsel'e bildirdi. Cumhurbaşkanından o da, İnönü gibi, erken seçimlere gidilmesini istedi (Basın, 15. 12. 1963).

15. Amerika'nın, Türkiye, Yunanistan ve Kore'ye yaptığı yardımları azaltacağını öğrenen ve o sırada Bonn'da bulunan Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar, «dış yardımsız kalınca Türk Silahlı Kuvvetlerinde tasfiyeye gidilmesi gerekecektir,» dedi. 1964 bütçesinde halen 800 milyonluk bir açık vardı (*Cum.*, 16. 12. 1963).

16. Gene İnönü'ye başbakanlık ve koalisyon kabinesini kurması önerildi; CHP, İnönü'ye, hükümeti kurması için tam yetki verdi (Basın, 17. 12. 1963).

16. Türk hükümeti, Makarios'un Kıbrıs Anayasasında temel maddelerin değiştirilmesi için 30 kasımda verdiği muhtırayı reddetti (*A. R.*, 17. 12. 1963).

19. Sıkıyönetim, Ankara ve Istanbul'da iki ay uzatıldı (Basın, 20. 12. 1963).

20. CKMP, CHP ile koalisyon kurmaya razı oldu; YTP ise daha görüşme halindeydi. Küçük partiler genel seçimlerde yarışmadan ürküyorlar ve seçimleri ertelemeğe çalışıyorlardı (Basın, 21. 12. 1963).

21. Kıbrıs'ta iki Türk öldürüldü ve Türkiye'de hava sertleşti. 22 aralıkta gösteriler yapıldı ve hükümet bunalımı basında ikinci dereceye düştü. 24 Aralıkta basın, Kıbrıs'ta bir iç savaş olasılığından söz ediyordu.

23. İnönü, hükümeti bağımsızlarla kuracağını partisine bildirdi (Basın, 24. 12. 1963).

25. Türk jet uçakları bir gövde gösterisi yapmak üzere Kıbrıs göklerinde uçtu. İnönü, anlaşmaya dayanarak Kıbrıs'a müdahale edildiğini Meclis'te açıkladı; fakat bu tutumu tartışma götürürdü; çünkü daha önce de İngiltere'ye, Kıbrıs'a ortak olarak asker çıkarmayı önermişti (Basın, 26. 12. 1963).

Aynı gün İnönü, CHP ve Bağımsızlardan bir kabine kurduğunu açıkladı:

*Başbakan:* İsmet İnönü, Milletvekili (Malatya); *Devlet Bak. ve Başbakan*

*Yard.:* Kemal Satır, Milletvekili (Elâzığ); *Devlet Bak.:* Malik Yolaç, Milletvekili (Istanbul); *Devlet Bak.:* İ. Saffet Omay, C. Senatosu Üyesi (Ankara); *Devlet Bak.:* Vefik Pirinçoğlu, Milletvekili (Diyarbakır), Nüvit Yetkin, Milletvekili (Malatya) 17. 3. 1964); *Adalet Bak.:* Sedat Çumralı, C. Senatosu Üyesi (Konya), Sırrı Atalay, C. Senatosu Üyesi (Kars) 15. 12. 1964; *Millî Savunma Bak.:* İlhami Sancar, Milletvekili (Istanbul); *İçişleri Bak.:* Orhan Öztrak, Milletvekili (Tekirdağ); *Dışişleri Bak.:* Feridun Cemal Erkin (Eski Dışişleri Bakanı); *Millî Eğitim Bak.:* İbrahim Öktem, Miletvekili (Bursa); *Ulaştırma Bak.:* Ferit Alpiskender, C. Senatosu Üyesi (Manisa), Mahmut Vural, Milletvekili (Sıvas) 15. 12. 1964; *Tekel Bak.:* Mehmet Yüceler, Milletvekili (Kayseri); *Sanayi Bak.:* Muammer Erten, Milletvekili (Manisa); *Tarım Bak.:* Turhan Şahin, Milletvekili (Muğla); *Ticaret Bak.:* Fenni İslimyeli, Milletvekili (Balıkesir); *Turizm ve Tanıtma Bak.:* Ali İhsan Göğüs, Milletvekili (Gaziantep); *İmar ve İskan Bak.:* Celalettin Uzer, Milletvekili (Eskişehir), Sadık Kutlay, Milletvekili (İçel) 16. 12. 1964; *Maliye Bak.:* Ferit Melen (Eski Maliye Bakanı); *Köy İşleri Bak.:* Lebit Yurdoğlu. Milletvekili (İzmir); *Bayındırlık Bak.:* Arif Hikmet Onat, Milletvekili (Ordu); *Çalışma Bak.:* Bülent Ecevit, Milletvekili (Ankara); *Sağlık ve Sosyal Yardım Bak.:* Kemal Demir, Milletvekili (Bolu); *Enerji ve Tabii Kaynaklar Bak.:* Hüdai Oral, *Milletvekili* (Denizli) (Basın 26. 12. 1963 ve Öztürk, *Hükûmetler*, 549-50).

**26.** Türk donanması Kıbrıs karasularına girdi; fakat Kıbrıs adasına çıkarma ve indirme harekâtından şimdilik vazgeçildi. İngiltere ve Yunanistan *ortak* çıkarmayı kabul ettiler, böylece Türkiye yalnız çıkarma yapamayacaktı. Türkiye mat edilmişti! (Basın, 27. 12. 1963).

**27** Bir basın toplantısında İnönü Adada barışı sağlamak için artık Makarios'un işbirliği yapmaya razı olduğunu söyledi. İnönü, Kıbrıs anlaşmazlığı yüzünden Türk - Yunan dostluk ve ittifakının tehlikeye düşürülmesine izin verilmeyeceğini bildirdi (Basın, 30. 12. 1963).

**30.** İnönü, yeni hükümetin programını Mecliste okudu (Basın, 31. 12. 1963 ve Öztürk, Hükümetler, 551-78). Program hem Mecliste, hem de Senatoda görüşüldü.

**Ocak** **1964**

**1.** Makarios Zurich ve Londra Andlaşmasının yürürlükten kaldırılmasını istedi, fakat İngiliz hükümeti bunu yapmaya hakkı olmadığını bildirdi. Ertesi gün Türk hükümeti, İngiliz ve Yunan hükümetlerine bir muhtıra vererek, Kıbrıs'taki ortak birliklerin arttırılmalarını istedi (Basın, 2 ve 3. 1. 1964).

**2ş3.** AP, hükümetin programını Mecliste eleştirdi (Basın, 3 ve 4. 1. 1964

ve AP Genel Merkez Neşriyatı No. 4, *Hükümet Buhranı, Hükümet Teşkili, Hükümet Programı, Kıbrıs Olayları Karşısında Adalet Partisi*, Ankara 1964, 17-27).

4. İnönü'nün Üçüncü Koalisyonu 175 kırmızı oya karşı 225 beyaz oyla güvenoyu aldı. 2 ocakta İnönü, kabine güvenoyu almazsa, partisinin hiç bir koalisyona katılmayacağı tehdidini savurmuştu (Basın, 5. 1. 1964). Kıbrıs buhranına rağmen AP hükümete güvenoyu vermedi. Aynı gün basın, Kıbrıs için Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Londra'da bir toplantı yapılacağını haber verdi.

9. Hükümet, milli çıkarlarla uyuşmadığını ileri sürürek, Ataş grevini 30 gün erteledi (*Milliyet* 10. 1. 1964). Sendika, grevin 25 ocakta yapılması için bir uzlaşmaya girdi, fakat grev hiç yapılmadı (*Milliyet* 25. 1. 1964).

9. Meclis, Talât Aydemir ve arkadaşlarının ölüm cezalarını onayladı (Basın, 10. 1. 1964).

13. Üç devletçe düzenlenen konferans, Londra'da başladı. Dışişleri Bakanı Erkin'in başkanlığındaki Türk heyetinde Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Profesör Suat Bilge sayılmazsa, hep meslekten yetişme diplomatlar bulunuyordu. Heyete hiç bir generalin alınmayışı şaşılacak bir nokta olmakla birlikte, Türkiye'nin saldırgan niyetlerde olmadığını gösteriyordu. — İngiltere Adaya müdahale hakkının Birleşmiş Milletlere verilmesini istedi. — Ankara'daki Sovyetler Birliği Büyükelçiliği, ülkesinin Makarios'u desteklemediğini Türk hükümetine bildirdi (Basın, 14. 1. 1964).

14. Meclis, Ortak Pazar Anlaşmasını onayladı ve Turhan Feyzioğlu bu konuda, «Bu anlaşma Türkiye'yi Batı ülkelerine yaklaştırmış olacak tır» dedi (Basın, 15. 1. 1964).

16. İnönü, İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Alec Duglas-Home'a bir mesaj göndererek, «Kıbrıs'ta istikrarın garanti altına alınması için 1960 anlaşmalarının uygulanması gereklidir,» dedi. (*A. R.*, 16. 1. 1964).

18. Ankara Radyosu ve Türk gazetelerinden bazıları, komünistlerin Kıbrıs sorununu kendi çıkarları için kullandıklarını ve Kıbrıs'ın yakında Orta Doğu'nun Kübası haline geleceğini söylediler. Dışişleri Bakanı Erkin de aynı görüşü ileri sürmüştü!

21. Bir çıkmaza giren Londra Konferansı, iki gün için tatile girdi; o süre içinde özel görüşmeler devam etmekteydi.

22. Yunan Dışişleri Bakanı Palamas, «Yunanistan için Enosis söz konusu değildir» dedi (*Cum.*, 23. 1. 1964).

24. Lefkoşe'nin Yunan mahallesindeki Bayraktar Camiinin minaresi bombalandı ve bu olay adadaki gerginliği arttırdı (Basın, 25. 1. 1964).

27. Türk-İş'in 5'inci Kongresi Gürsel ve İnönü'nün mesajları ile Bursa'da

açıldı. Birçok bakan da Kongrede hazır bulunuyordu (28. 1. 1964). Genelkurmay Başkanlığında Kıbrıs için önemli bir toplantı yapıldı. Toplantıya başkanlık eden İnönü «Vaziyet çıkmaza giriyor,» dedi — General Lemnitzer'in ertesi gün Ankara'ya geleceği bildiriliyordu. Bu ziyaretin Kıbrıs sorunu ile ilgili olduğu bir gerçekti (Basın, 28. 1. 1964),

**28.** Londra'da Feridun C. Erkin, «Londra Konferansından çekilmeye karar verdik» dedi. — İngiltere, Adaya Nato birliklerinin çıkarılmasını ve Kıbrıs'ı bir Nato davası haline sokmayı önerdi (Basın, 29. 1964).

**29.** Amerika Kıbrıs'a asker yollamaya karar verdi ve Kıbrıs bir Nato davası haline geleceğe benziyordu. Fakat Kıbırsılı Rumlar bu çözüm yoluna karşı çıktılar (Basın, 30 ve 31. 1. 1964). 30 Ocakta Rusya, Amerika'yı Kıbrıs'ın güvenliğini tehdit etmekle suçladı.

**31.** Türkiye'ye yardım Konsorsiyumu toplandı ve 1964 yılında Türkiye'nin istediği 250 milyon dolara karşılık, 100 milyon dolar vermeyi kararlaştırdı. Türk hükümeti hayal kırıklığına uğramıştı (Basın, 1. 2. 1964).

**Şubat** **1964**

**1.** Türkiye, Kıbrıs'a Birleşmiş Milletlerce bir birlik gönderilmesi önerisini kabul etti (Basın, 2. 2i 1964).

**2.** Dışişleri Bakanı Erkin, bir basın toplantısında, Kıbrıs'ta barış ve güvenliğin sağlanması ve Adadaki Türk toplumunun hayat ve mallarının tam bir garanti altına alınması için Türkiye'nin istediği hedeflere ulaştığını söyledi (*Cum.*, 3. 2. 964).

**7.** *Cumhuriyet* gazetesi, İçişleri Bakanlığının yönetiminde Toplum Polisi adı altında özel bir polis gücünün kurulacağını bildirdi. Bu polis kuvveti 'gösteri ve toplum hareketlerine karşı' kullanılacaktı.

**9.** AP Merkez Yönetim Kurulu, toprak reformunun, temel bir hak olan kişisel mülkiyet hakkına aykırı olduğunu ileri sürüyordu (*Son Havadis*, 10. 2. 1964).

**9-10.** TİP Genel Kongresi ilk toplantısını İzmir de yaptı. Kongre polisin gözetimi altında ve konuşmalar teype alınarak yapıldı. Genel Başkan Mehmet Ali Aybar, hükümeti anayasaya aykırı tutum ve davranışlarda bulunmakla suçladı. Aybar, «anayasanın 8. maddesine aykırı olan ve faşist İtalya kanunlarından alınan maddeler hâlâ yürürlüktedir,» dedi. Ülkede 5 milyon işsizin ve işçilere değil işverenlere hizmet eden sarı sendikaların bulunduğunu söyledi. Hükümeti toprak reformu hakkında samimi olmamakla suçladı (Basın, 10. 2 1964 ve sonraki günler; Aybar'ın yazıları ve nutukları için bkz., *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler* 1945-1967, Istanbul 1968; 10 Şubat TİP kongresinde kabul edilen programın metni için bkz., *Türkiye İşçi Partisi Programı* Istanbul 1964).

14. Bank of America ve Türkiye İş Bankası tarafından Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası kurulması için bir öneride bulunuldu. Bu bankanın 10 milyon TL'lık bir sermayesi olacaktı ve bunun % 25'ini Bank of America, % 75'ini İş Bankası verecekti. Bu yeni banka Mayıs ayında açılacaktı (*Middle East Journal* XViii/2 '1964', 236 ve *Cum.*, 5 5. 1964).

16. Yunanistan'da George Papendreou Başbakan oldu. (G. Papendreou'nun oğlu Andreas Papendreou Yunanistan'ın Kıbrıs siyasetini şu kitabında anlatır: *Democracy at Gunpoint*, New York 1970).

17. Güvenlik Konseyi, Kıbrıs konusunu 28 şubat tarihinde Birleşmiş Milletler'de görüştü. Bu görüşmede Turgut Menemencioğlu Birleşmiş Milletlere, «Adada şiddet yeniden başlarsa Türkiye kayıtsız kalmayacak» dedi (Basın, 18. 2. 1964 ve sonraki günler).

19. Sıkıyönetim 2 ay daha uzatıldı. İnönü uzatmanın gerekçelerini açıklayarak 20/21 Mayıs henüz tasfiye edilmiş değildir,» dedi. (Basın 20. 2. 1964).

21. Mesut Suna adında bir elektrik teknisyeni İnönü'yü öldürmeye teşebbüs etti. Hükümet bu olay ile AP arasında bir bağlantı bulmaya çalıştı; fakat başaramadı (Basın, 22/24. 2. 1964; Toker, *İsmet Paşa* IV, III ve sonrası).

22-23. CKMP, 60-70 kişi kadar Alparslan Türkeş taraflısının da katılmasıyle kongresini yaptı. Ahmet Oğuz Genel Başkanlığa seçildi (*Cum.*, 23, 24. 2. 1964).

29. 1964 bütçesi Mecliste kabul edildikten sonra İnönü bir konuşma yaparak, vergi reformu Meclisten çıkarılmazsa istifa edeceğini söyledi (Basın, 1. 3. 1964).

Mart 1964

1. Basın, hükümetin gericilik olaylarını ele almaya niyetlendiğini bildirdi. Bu gericilik akımları ülkede reformun gerektiği zamanlarda çoğalıyordu; böylece halkın dikkati reformlardan uzaklaştırılıyor, ülke bölünüyor ve reformlara karşı yapılan muhalefeti hükümet, gericilik olarak nitelendiriyordu (Basın, 2, 3. 3. 1964 ve sonraki günler).

2. Ankara radyosunda da yayınlanan (2. 3. 1964). (*Chicago Daily News* gazetesine verdiği bir demecinde İnönü, «Makarios Nato'yu etkileyecek bir politika izliyor» dedi fakat daha fazla bilgi vermedi (Basın, 3. 3. 1964).

4. Birleşmiş Milletler oy çoğunluğuyle karar alarak, Kıbrıs'a milletlerarası bir barış gücü yollamayı önerdi (*Cum.*, 5. 3i 1964) Bu karar Kıbrıs'ı milletlerarası bir sorun haline getirdi ve Türkiye'nin durumunu zayıflattı.

6. İnönü, Birleşmiş Milletler kararından dolayı, Türkiye'nin Adaya mü-

dahale etme hakkını yitirdiğini gazetelere açıkladı. İnönü bu kararı, Türkiye için bir zafer olarak niteledi (*Milliyet*, 7. 3. 1964).

6. Bu karardan sonra Adada gene çatışmalar olmuştu.

11. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U Thant, Makarios'a kesin bir bir uyarıda bulundu ve «kan dökülmesine son verilmezse, Türkiye'nin müdahalesini kimse önleyemez,» dedi — Mecliste İnönü, kapalı bir siyaset izlemekle suçlandı. Muhalefet, Kıbrıs için millî bir siyaset güdülmesini istedi (Basın, 12. 3. 1964).

13. Türk hükümeti Makarios'a bir nota göndererek aşağıdaki koşullar yerine getirilmezse, 17 ağustos tarihli Garanti Andlaşmasına dayanarak tek taraflı müdahale hakkını kullanacağını bildirdi: 1) Kıbrıs Adasındaki Türk toplumuna karşı girişilen her türlü eylemin hemen durdurulması, 2) Derhal ateşkese gidilmesi. 3) Kıbrıs Türkleri için istedikleri yere gidebilme özgürlüğünün sağlanması.— Makarios bu notayı reddetti (Basın 14. 3. 1964). Türk jet uçakları Ada üzerinde uçtu. Donanma her an harekete hazır durumdaydı. Bu günlerde Türkiye'de hava çok gergindi.

15. Kıbrısta gösteriler yapılarak, askerî bir müdahaleyle Adanın bölünmesi talep edildi. İnönü Meclisi olağanüstü toplantıya çağırdı. T. B. M. M.'nden anayasa gereğince Adaya çıkarma için yetki isteneceği söyleniyordu (Basın, 16. 3. 1964).

16. Gizli ve olağanüstü toplanan Meclis, hükümete Kıbrıs için gerekli yetkiyi verdi. Şimdi hükümet Türk Silahlı Kuvvetlerine Adaya gitmeleri için emir verebilirdi.

16. İnönü'nün de bulunduğu toplantıda, bu öneri 4 çekimser oya karşı 487 lehte oyla kabul edildi — Aynı gün 30 ekim 1940'da Yunanistan'da imzalanan İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesi yürürlükten kaldırıldı (Basın, 17. 3. 1964).

23. Sovyet Rusya, Amerikan 6. Filosunun Istanbul'a gelişini protesto etti. Bu ziyaretin Montreux Antlaşmasına aykırı olduğu ileri sürülüyordu (*A. R.*, 23. 3. 1964 ve Basın 23. 3. 1964).

27. 1965 yılı için Türk - Rus Ticaret Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre 30 milyon dolarlık alışveriş yapılacaktı. Türkiye hammadde ithal edecek ve tütün, deri ve kocabaş hayvan ihraç edecekti (*Middle East Journal* XV iii 13 (1964), 347).

28. Asya - Afrika Dayanışma Konseyi Cezayir'de toplandı. Kıbrıs için kendi kendini yönetme sistemini destekledi (Basın, 29. 3. 1964). Türkiye 3. Dünyanın içinde büsbütün yalnız bırakılmıştı. Bu durum Türk hükümetini kaygılandırmağa başladı.

30. Meclis Senato Seçimleri için nispî temsil sistemini kabul etti. 348 milletvekilinden 214'ü lehte, 128'i aleyhte, 6'sı da çekimser oy vermişti.

(Basın, 31. 3. 1964). Bu karar 17 nisanda Senato'da da kabul edildi.

**Nisan** **1964**

**5.** İstanbul'da başlatılan Singer greviyle ilgili olarak sendika liderlerinden Seyfi Demirsoy ile Halil Tunç gibi liderlerin tutuklanmasına Ankara' daki mitingle karşı çıkıldı. Demirsoy, ertesi gün serbest bırakıldı (*Cum.*, 6 ve 7. 4. 1964).

**12.** CHP Konya İl Kongresinde konuşan Turhan Feyzioğlu, «Sosyal adalete inanıyoruz. Sosyal adaleti gerçekleştirmek, komünizmi yenmenin tek çıkar yoludur.» dedi (*Ulus*, 13. 4. 1964).

**15.** Dışişleri bakanı Erkin'in, gazetecilere, Kıbrıs sorununun düğüm noktasının Yunanistan'da olduğunu söylediği, bildirildi (*A. R.*, 16. 4. 1964). Erkin, *New York Times* gazetesinde çıkan bir demecinde, Kıbrıs sorununun, Türkiye ile Yunanistan'ın sorunu olduğunu söyledi. (*A. R.*, 21. 4. 1964).

**16.** Gürsel gazetecilere, «Türk - Yunan dostluğu öldü» dedi ve Nato konusunda, «Nato, millî ve haklı davamızda bizi yüzüstü bırakırsa bunu gayri dostane bir hareket telâkki edeceğiz» dedi (*Cum.*, 17. 4. 1964). *Cumhuriyet* gazetesi, İnönü'nün yabancı bir gazeteciye, «İttifak içinde sorumluluğu olan Amerika'nın önderliğine inanıyordum, şimdi cezasını çekiyorum.» dediğini bildirdi. İnönü'nün demeci, Türkiye'nin dış politika konusunda yeni yollar arayacağı, belki de bağımsızlığı seçeceği hakkında bir uyarı olarak nitelendi. Çok kimseler İnönü' nün ihtarı yapmakta ciddî olmadığını biliyordu.

**17.** Nato'nun 15. yıldönümünde konuşan Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar Nato'nun Türkiye'ye karşı ilgisizliğinden yakındı (Basın 18. 4 1964). Sovyetler Birliği Türkiye'ye uzun vadeli kredi sistemiyle jet uçakları satmayı öneriyordu.

**17.** Cumhuriyet Senatosunda nispî sistemle seçim yapılması hakkındaki yasa kabul edildi, fakat kavgalı ve gürültülü geçen oturumu AP'liler yarıda bırakıp çıktılar. Bu yasaya göre 25 Mayıs 1962 tarih ve 304 sayılı kanun değiştiriliyordu (Basın, 18. 4. 1964; aynı zamanda bkz. 10. 3. 1963).

**18.** Sovyetler Birliği, Keban barajının yapılması için kredi vermeyi önerdi. Bu konuda Sanayi Bakanı Muammer Erten, «Kıbrıs politikalarını değiştirdikleri takdirde yardımı kabul edebileceğimizi Sovyet Sefirine bildirdik,» dedi (*Cum.*, 19. 4. 1964).

**19.** Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay Cento Askerî Komitesi toplantısına katılmak üzere Amerika'ya gitti. Sunay gazetecilere, «Sabrımız

tükendi, artık bundan gerisini dostlarımız düşünsün.» dedi (*Cum.*, 20. 4. 1964).

**21.** Dışişleri Bakanı Erkin, Cento toplantısına katılmak üzere Amerika'ya gitti. Erkin, Başkan Lyndon Johnson'a İnönü'den bir mesaj götürdüğünü ve Amerikalılara Kıbrıs'ın yarattığı tehlikeli durumu anlatacağını söyledi (Basın, 22. 4. 1964).

**28-29.** Cento Bakanlar Konseyi toplandı; fakat Türk heyeti, burada büyük bir başarı kazanamadı (Basın, 29 ve 30. 4. 1964).

**30.** Diyanet İşleri Başkanlığı doğum kontrolunun uygulanmasını verdiği bir fetvayla kamuoyuna açıkladı. Mısır'da Cami-ül Ezher de, bu tür bir fetvayı daha önce vermişti. 27-30 nisanda yapılan Nüfus Semineriyle Diyanet İşlerinin fetvası aynı günlere rastladı (*Cum.*, 1. 5. 1964).

**Mayıs** **1964**

**1.** Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) kuruldu. TRT kuruluş kanunu 24 aralık 1963 tarihinde kabul edilmişti (Korkud-Yiğitbaş, *Cumhuriyet Takvimi*, 130).

**5-6.** Mecliste dış politika üzerinde yapılan görüşmelerde, Kıbrıs sorunu ağır basıyordu. Kıbrıs konusunda Amerika'yı destekleyen Faruk Sükan AP adına yaptığı konuşmasında, hükümetinin başarısızlıklarını Amerika'ya yüklemesinden dolayı İnönü'yü eleştirdi. Sükan Kıbrıs yüzünden dış politikada temel değişikliklerin yapılmasını AP'nin gerekli bulmadığını bildirdi (Basın, 6 ve 7. 5. 1964).

**7-8.** Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Senatör Fulbright, Başkan Johnson'un elçisi olarak Ankara'ya geldi. Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımının arttırılacağı bildirilmişti (*Cum.*, 6 ve 8. 5. 1964).

**14.** Yunanistan, Kıbrıs sorununda Nato'nun aracılığını kabul etti. Türkiye bu sonuçtan memnundu (*Cum.*, 15. 5. 1964).

**16.** Ankara, Sıkıyönetim Komutanı General Cemal Tural, 15/16 mayıs gecesi sağcıların bir miting yaparak, TİP merkezine saldırıda bulunmak için kargaşalıklar çıkarmaya çalıştığını bildirdi. Bu işe karışanlardan bazıları sıkıyönetimce tutuklanmıştı. — Milli Eğitim Bakanı Dr. İbrahim Öktem'in, aşırı sağcılarla, gerici akımların şimdi ülkede şahlanmış olduklarını ve dinin siyasal amaçlara alet edildiğini söylediği naklediliyordu (*A. R.*, 16. 5. 1964). Bu sırada Senato Seçimleri yapılacaktı.

**17.** Basın, Senato Seçimleri için AP'nin bildirisini yayınladı ve aynı gün propaganda kampanyası başladı. Bu bildiri, Senato için kabul edilen nispî temsil sistemine çatıyor, sıkıyönetimin devamını eleştiriyor istikrarın kurulmasını istiyor, CHP'nin devletcilik siyasetinin bir bunalım yarattığını; planlamanın başarısızlığa uğradığını bildirirerek,

işsizlik konusunda hükümeti suçluyor ve toprak reformunu bir çeşit Balkan sosyalizmi diye niteleyerek kınıyordu. — AP'nin seçim kampanyasında başlıca amacı siyasal af sorunuydu.

20. Cemal Gürsel, seçim kampanyasındaki tartışmalı havayı eleştirerek, politikacıların görevlerinin sadece oy kazanmak olmadığını, söyledi (*Cum.*, 21. 5. 1964).

25. Dışişleri Bakanı Erkin, Yunan gazetecilerine, «Türkiye ile Yunanistan birer Akdeniz devleti olarak Ege'de bir denge sağlayamadıkları sürece Türk - Yunan dostluğu da tam anlamıyle yerleşemeyecektir.» dedi (*Cum.*, 25. 5. 1964).

26. Ankara Radyosu, İnönü'nün Yunan gazetesi *Akropolis* ile yaptığı görüşmeden söz ederek, İnönü'nün Yunanistan'a karşı uzlaştırıcı bir tutum izleyip, Kıbrıs sorununda Makarios'u suçladığını bildirdi.

29. Gürsel bir basın toplantısında, Kıbrıs davasında Amerika ile daima sıkı ilişkilerin sürdürüldüğünü; fakat Amerika'nın bu konuya hiç bir şekilde müdahale etmediğini bildirdi (*A*, *R*, 29. 5. 1964).
Hopa'da Rus sınırı yakınında bir konuşma yapan AP milletvekili (Ordu) Şadi Pehlivanoğlu, «CHP'ye oy verenler Moskof'tur» dedi (*Cum.*, 30. 5. 1964). Doğudaki seçim kampanyasını anlatan *Cumhuriyet* gazetesi, «Van'da seçim mücadelesi ağalar, şeyhler, hacılar arasında oluyor» diyordu.

**Haziran** **1964**

2. İnönü, radyoda ilk seçim konuşmasını yaptı ve reforma karşı çıkan herkese çattı (*A. R.*, 2. 6. 1964 ve *Ulus*, 3. 6. 1964).
Aynı gün Mehmet Ali Aybar bir basın toplantısı düzenledi ve TİP'in Senato seçimlerine katılmasının kanuna aykırı olarak önlenmiş olduğunu ve kendisinin bağımsız aday olarak katılmasının da Istanbul seçim komitesi tarafından kabul edilmemiş olduğunu bildirdi (*Cum.*, 3. 6. 1964, sahife 7!).

4. Istanbul'daki seçim kampanyasında Kemal Satır, 15.000 Rum'un Türkiye'den çıkarılacağını söyledi (*Cum.*, 5. 6. 1964).

5. İnönü, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmemesini ihtar eden ünlü, Johnson mektubunu aldı. O sırada mektubun metni açıklanmamış ve kamuoyuna Johnson'un, Kıbrıs konusunu görüşmek için İnönü'yü Washington'a davet ettiği söylenmişti. İnönü gidip gitmeyeceğine karar vermediğini bildiriyordu (*Cum.*, 7. 6. 1964).

5. Nato Başkomutanı General Lemnitzer beklenmedik bir zamanda Ankara'ya geldi ve ertesi gün Atina'ya hareket etti.

5-6. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala öldü. Gümüşpala'nın ölümü, partide başkanlık sorununu ortaya çıkardı (*Son Havadis*, 7. 6. 1964).

7. Senato seçimleri 26 ilde yapıldı ve halk ilgi göstermedi. Oy verenlerin sayısı çok azdı. AP 31, CHP 19 ve bağımsızlar da 1 senatörlük kazandılar (Basın, 8. 6 1964). Şimdi Senato'da AP'nin 79, CHP'nin 45, YTP'nin 10, MP'nin 4, CKMP'nin 4, Bağımsızların 5, TİP'in 1 senatörü vardı ve 4 de Kontenjan senatörü bulunuyordu (*Cum.*, 20. 6. 1964).

11. İnönü, Başkan Johnson'un özel elçisi ve Dışişleri Bakan Yardımcısı George Ball ile bir görüşme yaptı. Bunun ardından hiç bir bildiri yayınlanmadı (Basın, 12. 6. 1964).

13. İnönü cevabını Johnson'a bildirdi ve 21 haziranda Amerika'ya gitmeye karar verdi (Basın, 14. 6. 1964). Bu günlerde artık mektubun metni ortaya çıkarılmıştı ve Johnson'un Türkiye'nin tek taraflı müdahale kararına karşı ihtarda bulunduğu açıklanmıştı (Basın, 16. 6. 1964).

15-17. Sanayi Kongresi Ankara'da toplandı (*Sosyal Adalet*, 15. 7. 1964, 16-20).

15-17. Yeniden toplanan Meclis Kıbrıs konusunda gizli bir oturum yaparak, İnönü burada güvenoyuna baş vurdu. İnönü güvenoyunu 19 haziranda 194 aleyhte, 2 çekimser oya karşı, 200 lehte oyla aldı ve 21 haziranda Johnson tarafından özel olarak yollanan bir uçakla Amerika'ya hareket etti (Basın, 16-20. 6. 1964). Bu sonuçtan sonra İnönü'nün Kıbrıs politikası için Meclisten destek beklemesi güçleşmişti!

19. Sıkıyönetim bir ay daha uzatıldı.

22. İnönü, Johnson ile 50 dakikalık bir görüşme yaptı ve George Papandreau ile görüşmeğe istekli olduğunu bildirdi. Ertesi gün Papandreau Washington'a hareket etti (Basın, 23, 24, 6. 1964).

28. İnönü Londra'ya giderek İngiliz hükümeti ile görüştü ve G. Papandreau ile görüşmek için 30 haziranda Paris'e hareket etti. İnönü, 2 temmuzda Ankara'ya döndü (Basın 28. 6. - 3. 7. 1964).

**Temmuz** **1964**

3-5. Pakistan Cumhurbaşkanı Eyup Han, beraberinde Dışişleri Bakanı Zülfikâr Ali Butto da olduğu halde Ankara'ya geldi. Pakistan Kıbrıs konusunda Türkiye'yi destekliyordu. Eyup Han şu öneride bulundu: «Bizler birleşerek, siyasal olmasa bile, ekonomik dayanışmamızı sağlayacak bir yakınlaşma kurmalıyız.» (Basın, 4-6. 7. 1964).

5. Talât Aydemir asıldı (Basın, 5. 7. 1964).

6. Kıbrıs'la ilgili bir demeç veren İnönü, «Biz kararımızı verdik, sabırla ve soğukkanlılıkla bekleyeceğiz. Göreceğiz ve sonunda muvaffak olacağız.» dedi (Basın, 7. 7. 1964). Türkiye «faal» siyasetten vazgeçmiş görünüyordu.

8. Cenevre'de Yunanistan'la yapılacak görüşmelerde Türkiye'yi Profesör

Nihat Erim'in temsil etmesi kararlaştırılmıştı. Ayrılmadan önce Erim, «Kıbrıs meselesi sürat değil, mukavemet yarışıdır.» dedi. (*Cum.* 9. 7. 1964).

**16.** Hamidiye Kahramanı, Kurtuluş Savaşının uzun süre 2 numaralı kahramanı, ilk başbakan Hüseyin Rauf Orbay (Doğ. 1881) öldü (Basın, 17. 7. 1964).

**18.** Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın dolan görev süresi bir yıl uzatıldı Bu, 1958'de Demokratlarca çıkarılan bir yasaya göre kabinenin kararıyle yapılmıştı. Bu kanun, Orgeneral olarak Genelkurmay Başkanlığı yapan şahsın 65 yaşından sonra görevinin üç yıl uzatılabilmesini sağlıyordu (*Cum.*, 19. 7. 1964).

**19.** Cemil Sait Barlas, *Cumhuriyet* gazetesinde bir yazı yazarak, sürüp gitmekte olan ekonomik bunalımın nedenlerini araştırdı. Ülkedeki ekonomik bunalımı rejimin de açıkça kabul ettiğini gösteriyordu!

**20-21.** İran Şahı ve Eyup Han ile Istanbul'da buluşan Cemal Gürsel bölgesel işbirliğini görüştüler. 22 temmuzda yayınlanan ortak bir bildiri, 'Kalkınma için Bölgesel İşbirliği' konusundan söz ediyordu. Bu görüşme RCD'nin başlangıcını belirliyordu (Basın, 20-23. 7. 1964. Türkiye'nin diplomatik faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgileri için 1964'te çıkmaya başlayan şu dergiye bkz., *Dışişleri Bakanlığı Bülteni*).

**21.** Ankara ve Istanbul'da 426 gün süren sıkıyönetim sona erdi.

**24.** Sendikalar ve işçiler ilk İşçi Bayramını kutladılar. Bu gün, aynı zamanda İkinci Meşrutiyetin ilân edildiği 1908 yılına kadar gidilecek olursa, Gazetecilik Bayramı idi.

**31.** Cumhurbaşkanı Makarios her türlü dış aracılık önerilerini reddetti. Türk donanması manevralar yapıyordu ve yeni bir bunalım her an patlak verebilirdi. (Basın, 1. 8. 1964).

**Ağustos** **1964**

**5.** Kasım Gülek, ağaların Mecliste nüfuzları olduğunu ileri süren görüşü yalanladı! (*Cum.* 6. 8. 1964).

**7.** Türk jet uçakları Kıbrıs'a saldırdı. Bu saldırılar 10 ağustosta şartlı olarak durduruldu. Kıbrıs'a çıkarma yapacağı sanılan Türkiye birliklerini gene geri çekti. (Basın, 8-12. 8. 1964). Bu hareket Kıbrıs'taki Türk toplumunun kuşatılmasına karşı verilen cevaptı.

**14.** *Cumhuriyet* gazetesi, Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Necdet Uran'ın, «Donanma sekiz aydır istim üstünde bekliyor.» dediğini yazdı. Amerika'nın Yunan Hava Kuvvetlerine yeni supersonik jet vereceğini, böylece Türk Hava Kuvvetlerinden daha üstün duruma geçeceğini, basın haber veriyordu.

**16.** Kara Kuvvetleri Komutanı General Ali Keskiner, *Cumhuriyet* gazetesine

verdiği özel demecinde, «Sabır taştı, güneydeki birlikleri zor zaptediyoruz. Gerektiğinde her türlü icraatı uygulayacak plânlara sahibiz. Birlikler tatbikat ve eğitimlerini aralıksız sürdürüyor,» dedi. Bütün bu sözlere rağmen, Türkler gene Kıbrıs'a çıkmak için, siyasal bakımdan hazırlıklı değildi. Türklere karşı tutumlarında ılımlı ve uzlaştırıcı olmalarına rağmen, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetini korumakta ısrar eden Sovyetler Birliği Makarios'a silah göndermekteydi. Bu konuda Erkin, «Rusların davranışı duruma yeni boyutlar getiriyor» dedi. (Basın, 17 ve 18. 8. 1964).

19. Maliye Bakanlığı müsteşarlarından Memduh Aytür D. P. T. Müsteşarlığına atandı. Aytür, Bonn'a büyükelçi olarak gönderilen Ziya Müezzinoğlu'nun yerine getirilmişti (*Cum.*, 20. 8. 1964; Aytür'ün ekonomik kalkınma konusundaki görüşleri için bkz., *Kalkınma Yarışı ve Türkiye*. Ankara 1970).

21. İkinci Ordu Komutanı General Cemal Tural Kara Kuvvetleri Komutanı Ali Keskiner'in yerine getirildi; General Memduh Tağmaç Üçüncü Ordu Komutanlığına atandı (Basın, 22. 8. 1964).

25. *Cumhuriyet* gazetesi Toplum Polisinin kurulduğu haberini verdi.

26. AP Merkez Yönetim Kurulu, «Kıbrıs politikası itibarımızı zedelemektedir» diyerek hükümeti suçladı (*Son Havadis*, 17. 8. 1964).

27-28. Cenevre'de Kıbrıs'la ilgili görüşmeler yarıda kesilince, Türkiye'de Amerikan ve Yunanistan aleyhinde gösteriler yapıldı. Gösterilerde ki pankartlarda şu sözler İngilizce olarak yazılıydı: «Yankee evine dön!», «Dolarınla bizi satın alamazsın!», «Amerika, bizim gururumuzla oynama!» (Basın, 28 ve 29. 8. 1964).

29. İzmir Fuarı'nda halk, Amerikan, Rus ve Mısır pavyonlarına saldırıda bulundu; Istanbul ve Ankara'da da başka gösteriler yapıldı. Hükümet bazı tedbirlere baş vuracağını bildirdi (Basın, 20. 8. 1964). Gene Türkiye'nin dış siyaset konusu tartışılmaya başladı ve Türkiye'nin yalnız bırakıldığı ileri sürüldü.

**Eylül** **1964**

3-4. Senato ve Meclis, İnönü'nün çağrısı üzerine olağanüstü toplandı. Burada İnönü, durumun Türk - Yunan savaşına doğru gittiğini, Amerika'nın Kıbrıs sorununa yanlış teşhis koyduğunu açıkladı. Başbakan, federatif devlet olan Sovyet Rusya'nın Kıbrıs'ta federal bir yönetimi kabul etmesi gerektiğini belirtti (*Cum.*, 4. 9. 1964). Ertesi gün Senato ve Meclis 7 Eylülde başlayacak olan bir genel görüşme yapılmasına karar verdi. Senatör Ahmet Yıldız, «Türk Ordusu Nato'nun bekçisi değildir» dedi (*Cum.*, 5. 9. 1964).

6. CHP Ortak Grup toplantısında İnönü, «Enosis'in ilânı savaş demektir»

deci ve çatışmada savaş sahasının Kıbrıs olmayacağını da belirtti. «Türkiye'ye herhangi bir saldırıda bulunulması halinde Amerika'nın yardım edip etmeyeceğini yazılı olarak bildirmesini istedik.» diyerek sözlerine devam eden İnönü, bir Türk-Yunan savaşında Sovyet Rusya ve peyklerinin işe karışmasının akla uygun olmadığını da belirtti. (*Cum.* 7. 9. 1964).

**7-9.** Mecliste Kıbrıs konusunda genel bir görüşme yapıldı ve muhalefet tarafından CHP-Bağımsızlar Hükûmeti eleştirildi. Görüşmenin sonunda İnönü, Türkiye'nin Nato'da kalacağını Meclise söyledi. (Basın 8-10. 9. 1964).

**8.** Belçika'daki Büyükelçi Hasan Işık, Amiral Fahri Korutürk'ün yerine Moskova'ya Büyükelçi olarak gönderildi. (*Cum.* 9. 1964). Bu atama Türk Hükûmetinin Rusya ile olan ilişkilerine daha fazla önem verdiğini göstermek için yapılmıştı.

**9.** Amerikan Hükûmeti, Türk Hükûmetine «Kıbrıs'a yapacağınız müdahale önlenmeyecek» dedi. Amerika Kıbrıs'taki 10.000 Yunan askerini müdahale olarak nitelendiriyordu! (*Cum.*, 10. 9. 1964).

**22.** Cumhurbaşkanı Gürsel kendi yetkilerini kullanarak hapiste olan bazı eski demokratları affetti (Basın, 23 ve 24. 9. 1964).

**24.** 6 Bağımsız milletvekili CHP'ye katıldı, böylece CHP'nin Meclisteki milletvekili sayısı 187'ye çıktı (*Cum.*, 25. 9. 1964).

**26.** Alâattin Tiritoğlu ve Sıtkı Ulay tarafından Sosyal Demokrat Partisi kuruldu (Basın 27. 9. 1964). Bu parti bir türlü kendini toplayıp gelişemedi.

**Ekim** **1964**

**2.** *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan 'Dış Politikamızın Temel İlkeleri ve Dış Politikada Değişiklik Problemi' başlıklı yazısında Doçent Dr. Hamza Eroğlu pek çok Türkün tartışma konusu olan bu sorunu inceliyordu: Türkiye dış siyasetini değiştirerek Nato'dan ayrılıp bağımsız olmalı mıdır?

**5-11.** Tarafsız Ülkeler Devlet Bakanları Konferansı, 58 devletin katılmasıyle Kahire'de başladı. Türk Hükûmeti, Beyrut Büyükelçisi Vahit Halefoğlu ve Cezayir Büyükelçisi Semih Güvener'i gözlemci olarak yolladı ve Kahire, Türk - Rum propaganda savaşına sahne oldu. Makarios da konferansa katılarak bir konuşma yaptı. Konferans Rum tezini destekledi. Yayınlanan ortak bildiride Ada'ya kendi kendini yönetme hakkının tanınması ve yabancı kuvvetlerin Adadan çıkarılması isteniyordu (Basın 4-12. 10. 1964). Türkiye gene tamamıyle yalnız bırakılmıştı.

**13.** Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Nikita Rijov, Hasan Işık'ın şerefine bir öğle yemeği verdi; bu yemekte Dışişleri Bakanı Erkin de hazır

bulundu. Bu, Türk - Rus ilişkilerinde pek az rastlanan bir olaydı ve ilişkilerin düzeltilmesi için ilk adım olarak görüldü (Basın 14. 10. 1964).

16-18. CHP'nin XVIII. Kurultay'ı toplandı. Bu kurultayda partinin Atatürk reformlarının bekçisi olarak kalmasında ve CHP'nin din propagandası yoluna sapmamasında görüş birliğine varıldı. CHP'nin «İleri Türkiye Ülkümüz» başlığıyle yayınlanan bildirisinde partinin ortanın solu yolunu tutacağı açıklandı. (*Ulus* 17-19. 10. 1964; Giritlioğlu, *CHP*, ii, 338-40). İnönü tekrar Genel Başkanlığa, Kemal Satır da Genel Sekreterliğe seçilmişti.

19. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Moskova'yı ziyaret edeceği resmen bildirildi. Bu davet çok önce yapılmıştı. Bu, 1939'da Şükrü Saraçoğlu'nun ziyaretinden bu yana bir Türk Dışişleri Bakanının Moskova'ya ilk ziyareti olacaktı. (Basın 20. 10. 1964).

21. Sovyetler Birliği, Fırat'taki Aswan diye tanımlanan, Keban Barajı'nın yapılması için ilgi gösteriyordu! 350 milyon dolara çıkacak bu baraj Doğu Anadolu'ya elektrik sağlayarak sanayiin kurulmasını gerçekleştirecekti (*Cum.*, 22. 10. 1964 ve *The Economist* (Londra), 24. 10. 2964).

30. F. Cemal Erkin Sovyetler Birliğini ziyaret etti ve Türk - Rus ilişkilerinde derhal bazı gelişmeler oldu. Sovyetler Birliği Türkiye'deki Nato üslerine itiraz etmiyor ve Kıbrıs için federal sistem tezini desteklemeye başlıyordu. 5 kasımda Türk - Rus Kültür Andlaşması imzalandı ve ertesi gün ziyaret sona erdi (Basın, 30. 10. 1- 7. 11. 1964). Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki diplomatik yalnızlığı sona ermişti,

**Kasım** **1964**

7. Sabahattin Eyüpoğlu ve Vedat Günyol tarafından Türkçe'ye çevrilen Gracchus Babeuf'un (1760 - 1797) yazılarının Hükümet tarafından yasaklanmasına karşı çıkan ve Türk Edebiyatçılar Birliğince hazırlanan bildiri *Sosyal Adalet*'te (7 Kasım 1964 s. 30) yayınlandı. Babeuf 170 yıl önce ölmüştü!

8. AP'nin Ankara İl Kongresinde Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel, Ragıp Gümüşpala'nın ölümünden sonra açık kalan AP genel başkanlığı için açıkça yarışmaya başladılar (Basın, 9. 11. 1964).
Aynı gün TİP'in Diyarbakır İl Kongresinde, Behice Boran, bütün dünyada işçi sınıfının, ırk sorunu ortaya çıkarılarak bölünmesi üzerine konuştu: «Türkiye'de de Kürt, Çerkez, Abaza, Alevî, Sunnî gibi ayrımların, çıkarcı çevrelerce körüklendiğini» belirtti ve «Yöneticiler bölge bölge ayırım yapıyorlar. Diyarbakır bunlardan yalnız birisi. Doğunun sefaleti Kürtlük-Türklük değildir. Bunu söyleyenler yalancıdırlar» dedi. (*Sosyal Adalet*, Aralık 1964, s. 45).

11. Senatoda, AP Senatörü Fethi Tevetoğlu, «Türkiye'nin vahim bir sol tehlikesiyle yüz yüze olduğunu» iddia etti ve «Bu memlekette bir kızıl şairin (Nâzım Hikmet) şiirleri memleketçi şiirler adı altında neşrolunamazlar» dedi. Tevetoğlu, Atatürk'ü ihtilâlci olarak tanımlayanlara çattı (*Cum.*, 14. 11. 1964).

17. Basın, Genelkurmay Başkanı Sunay'ın Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen'e 12 kasımda bir mektup yazarak 27 Mayıs devrimi, Ordu ve komutanlar aleyhinde konuşmalara dikkatini çektiğini bildirdi. Sunay, 18 ekim 1964'te Gaziantep AP Kongresinde söylenen «satılmış komutanlar ve gayrimeşru Meclis, hükümet ve devlet başkanları» sözlerinin silahlı kuvvetleri son derece üzdüğünü açıklamıştı. — AP, komutanları «satılmış» olarak niteleyen ilk partidir.

22. Gürsel ve İnönü, kabine üyeleri ve parti liderleriyle bir toplantı yaparak, Sunay'ın şikâyetini ve askerî bir ihtilâl ihtarını görüştüler. Toplantıdan sonra Parti Genel Başkanları ortak bir bildiri yayınlayarak anayasayı desteklediklerini söylediler ve kışkırtıcı olaylara girişmeyeceklerine söz verdiler (Basın, 23. 11. 1964).

23. Milli Güvenlik Kurulu yurttaki durumu görüşmek için bir toplantı yaptı ve Sunay, Genel Başkanlar tarafından yayınlanan ortak bildiriden memnun olduğunu söyledi (Basın, 24. 11. 1964).

24. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar bir basın toplantısı düzenledi ve Gürsel'le yapılan parti liderleri toplantısına davet edilmeyişini protesto etti (*Cum.*, 25. 11. 1964).
DPT İktisadî Planlama Dairesi Başkanı Profesör Besim Üstünel istifa etti; Üstünel, şimdiki şartlar altında sorumluluklarını artık yerine getiremeyeceğini söyledi (Basın, 25. 11. 1964).

27-29. AP Kongresi Ankara'da toplandı. Bu Kongrede ele alınan en önemli sorun yeni Genel Başkanın seçilmesiydi. Herkesi şaşırtan bir sonuçla 29 kasımda Süleyman Demirel bu mevkiye seçildi. Aslında gözde aday Sadettin Bilgiç'ti (Basın 28-30. 11. 1964: Yalman, *Gördüklerim*, IV, 395-6). Demirel'in parti içinde yükselmesi çok süratli olmuştu ve hemen ardından millî bir şahsiyet haline geldi.

27-29. *Cumhuriyet* gazetesinde yılın adamı anketinde oyların % 39.13'ünü alan İnönü'nün ardından, % 34.60 oyla Demirel geliyordu (*Cum.*, 1. 1. 1965).

**Aralık** **1964**

1. Türkiye Ortak Pazara fiilen katıldı (Basın, 2. 12. 1964).

1. İstanbul Savcısı, Senato'da tartışılan Gracchus Babeuf'un eserinin toplatılmasını istedi. İstanbul Üniversitesinin üç profesöründen oluşan bir komisyon, 27 Mayıs 1797'de ölen bir yazarın yazılarını komünizm

propagandası olarak kabul etti! — Senatör İhsan Hamit Tigrel bu tip eserlerin basılıp yayılmasını destekledi: «İster faşizme, ister komünizme ait olsun, gençlik bu gibi eserleri okumalı, faydalanmalıdır. Eğer toplatılmak istenirse Elâtun'un eserlerini ortadan kaldırmak lâzımdır. Çünkü o eserlerinde aile müessesesini kabul etmeyen bir insandır. Öyle ise komünistin en koyusu Eflâtun'dur. Yapılan muamele yersizdir. Bu hal, Batıya yürüyüş hareketini durdurmak mahiyetindedir.» (*Cum.*, 2. 12. 1964).

5. CHP yeni bir koalisyon (AP ile) fikrini reddetti (*Ulus* 6. 12. 1964). Şimdi AP'nin yeni bir Genel Başkan ile kararlı bir duruma ulaşması sonucu, hükümetin daha fazla yaşamasına izin vermeyeceği görülüyordu.

7. Hasan Işık (Moskova Büyükelçisi) Türkiye'nin, realitelerin dışında bir Türk - Rus ilişkisine umut bağlamamasını ve karşılıklı olanaklara göre hareket edilmesini söyledi (*Cum.*, 5. 12. 1964).

8. Parti liderleri Çankaya'da ikinci kez toplandı ve TİP gene davet edilmedi. Liderler birbirlerine saldırıda bulunup, suçlamalara girişmemekte anlaştılar (Basın. 9-10. 12. 1964).

9. Adalet Bakanı Sedat Çumralı istifa etti (10. 12. 1964).

10. İnönü'yle görüştükten sonra Ferit Alpiskender (Ulaştırma) ve Celâlettin Uzer (İmar ve İskân) istifa etti (Basın, 11. 12. 1964).

10. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Senato'daki Millî Birlik Grubu ile iki saat süren bir görüşme yaptı. Amacı, Grubun AP hakkında korkularını ve ona karşı olan düşmanlığını yenmekti (Basın 11. 12. 1964).

11. Kabinede yeni atamalar oldu: CHP Kars Senatörü Sırrı Atalay (Adalet); CHP İçel Milletvekili Sadık Kutlay (İmar ve İskân); Bağımsız Sivas milletvekili Mahmut Vural (Ulaştırma).

14. *Cumhuriyet* gazetesi, CHP üyelerinin bu kabine değişikliğinden hoşnut olmadıklarını ve bunu «icapsız tayinler» diye niteliediklerini yazıyordu. CHP'liler daha kuvvetli bir hükümet istiyordu ve yeni değişiklikler onu daha da zayıflatmıştı. Reformları gerçekleştirebilecek ve CHP'yi canlandıracak bir kabine istiyorlardı.

15. 22 kişilik bir ticaret heyeti Rusya'ya gitti (Basın, 7 ve 15. 11. 1964 ve 16. 12. 1964).

18. Demirel, «226 oy temin edersek hükümeti düşürürüz» diyerek CHP'yi tehdit ediyordu. Osman Bölükbaşı da onu destekliyordu. AP en kısa zamanda seçimlerin yapılmasını istiyordu (Basın, 19. 12. 1964).

20. Demirel, parti kademesinde kendi durumunu zayıflatmamak için Sadettin Bilgiç'in Genel Başkan Yardımcısı olarak seçilmesine bile izin vermedi (Basın, 21 ve 22. 12. 1964).

27. Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı, bir neden göstermeden TİP'den

istifa etti. Bir TİP demecine göre parti: Ağırnaslı'nın parti kurallarına aykırı hareket etmesi, yetersizce davranış ve demeçleri yüzünden aleyhinde bir soruşturma açılmasına karar vermişti (*Cum*., 29. 12. 1964).

**Ocak** **1965**

**4-13** Sovyetler Birliği Yüksek Şûrası Başkanı N. V. Podgorny, Haziran 1963'de giden Türk Parlamento Heyetinin ziyaretine karşılık olarak, bir heyetle Ankara'ya geldi Ertesi günü, muhalefet Partileri, Podgorny'nin TBMM'de bir konuşma yapmasına itiraz ettiler. Fethi Tevetoğlu (AP), «Bu kürsüden sadece Türk milletinin milletvekilleri konuşabilir» dedi; fakat bir yıl önce orada konuşma yapan Alman Heyetinin başkanını unutmuş görünüyordu. Podgorny'nin Meclisteki konuşması uzlaştırıcı bir anlam taşıyordu.
İnönü'nün istemiş olmasına rağmen, 1965 seçimlerini karşılayacak olan zayıf bir hükümet, Rusya'ya yakın görünmeğe çalışamazdı (Basın, 5-14. 1. 1965).

**10.** TİP Genel Yönetim Kurulu toplantısı 150 kişi kadar bir kalabalık tarafından saldırıya uğradı; kalabalık «Moskova'ya Moskova'ya»; «Kahrolsun Komünistler» diye bağırıyordu (Basın, 11. 1. 1965).

**12.** AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, parti Ortak Grubuna, «Halk iradeden, iktisadî ve malî sıkıntılardan şikayetçidir. Halk aşırı sol cereyanlarının aile, otorite, müesses nizam üzerinde ika edilen baskılarından tedirgindir. Halk 27 Mayıs ve Türk devletinin ana müesseselerinin halk aleyhine istismarından şikâyetçidir» dedi (*Son Havadis*, 13. 1. 1965).

**15.** Ankara Savcısı, Basın-İş Sendikasının *Gündem* gazetesi aleyhindeki 'Babeuf Davası'nı açtı (*Cum*. 16. 11. 1965).

**16.** Karakurt köyünde (Manisa) gericiler ayaklanarak okul öğretmenlerine saldırıda bulundular ve onları öldürmeğe çalıştılar (Basın 17-20. 1. 1965). Her zamanki gibi hükümet aşırı sol ve aşırı sağ aleyhinde tedbirler alacağına söz verdi!

**23.** Seçim kanunu Meclisten geçti; seçimlerin ekimde yapılması; Millî Bakiye sistemini öngören kanun tasarısı ve birleşik oy pusulası kullanılması kabul edildi. Bu onay, AP'nin engel olmaya çalışmasına rağmen ve oylama gününde AP ve MP milletvekillerinin salondan çıkmalarına rağmen, elde edildi (Basın, 24. 1. 1965).

**25.** AP, seçim kanunu değişikliğinin Senatodan geçmesini durdurmak için tedbir almaya; Toprak Reformu Kanununu incelemek için bir komisyon kurmaya ve bütçe görüşmeleri sırasında hükümeti devirmeye karar verdi (*Son Havadis*, 26. 1. 1965).

**31.** Feridun Cemal Erkin, dış siyaset konusunda kabineye bilgi verdi,

«Türk - Sovyet ilişkilerindeki gelişmeden dolayı Amerika Türkiye'ye kızgın değildir,» dedi (*Cum.* 1. 2. 1965).

**Şubat** **1965**

5. MP lideri Osman Bölükbaşı'nın, hükümeti düşürmede AP'nin yanında olduğunu belirten mektubu açıklandı. AP, bütçe 12 şubatta görüşülünce aleyhte oy kullanmaya karar vermişti. Demirel aynı zamanda diğer parti liderleriyle görüşürek, bir AP hükümetini destekleyip desteklemeyeceklerini anlamak istiyordu (*Cum.*, 6 ve 9. 2. 1965).

12. Mecliste 1965 bütçe görüşmeleri başladı. İnönü, hükümetinin düşürüleceğini bildiği için Cumhurbaşkanı Gürsel ile görüştükten sonra basına, «sükünetle bekliyorum» dedi. — 11 şubat AP'nin kuruluşunun 4'üncü yıldönümü idi ve Amerikan Büyükelçisi Raymond Hare Demirel'i ziyaret etti (Basın, 11-13. 2. 1965). Demirel, milletvekili olmadığı için bütçe görüşmelerini dinleyicilere ayrılan bölümden izledi.

13. Bütçe Meclis'te reddedildiği için İsmet İnönü istifa etti (Basın 14. 2. 1965). Ankara'daki söylentilere göre, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini arttırmaya çalıştığı için İnönü'nün düşürülmesini destekliyordu. Bu sözün doğruluğuna inanmak güçtü; fakat gene de Türk milliyetçileri arasında Amerika'nın oynadığı rolden gittikçe kuşkuların arttığını gösteriyordu.

14. Cemal Gürsel, CMP'nin muhalefette kalacağı, 4 partili bir koalisyon hükümetinin kurulmasını önerdi. AP böyle bir kabineye razı idi; asıl önemli olan kimin başbakan olacağı idi. Gürsel, Demirel'in çok genç olduğunu ileri sürerek Kemal Kurdaş'ı önerdi. AP ise Profesör İhsan Doğramacı üzerinde duruyordu (*Cum.*, 15 ve 16. 2. 1965).

16. Kayseri AP listesinden seçilen Bağımsız senatör Suat Hayri Ürgüplü, başbakanlığa getirildi (Basın, 17. 2. 1965). Demirel ve AP'nin, Amerikan uşakları olduğu yolunda iddialarının yer aldığı gösteriler yapıldı (*Middle East Journal* XIX/2 (1965), 212).

17 Partiler kabine seçiminde anlaştılar. AP, 10 bakanlık (Başbakan yardımcısı; dışişleri; maliye; millî eğitim; ticaret; sağlık; gümrük; çalışma; sanayi ve enerji), YTP 4 bakanlık (ulaştırma; tarım; imar; devlet), CKMP 4 bakanlık (adalet; millî savunma; köyişleri; devlet) ve MP 4 bakanlık (içişleri; bayındırlık; turizm ve devlet) alacaklardı (*Cum.*, 18. 2. 1965)

20. Başbakan Ürgüplü, kabinesini açıkladı.
*Başbakan:* Suat Hayri Ürgüplü C. Senatosu Üyesi Kayseri; *Devlet Bak. ve Başbakan Yard.:* Süleyman Demirel, T. B. M.M. dışından; *Devlet Bak.:* Hüseyin Ataman, milletvekili (Ankara); *Devlet Bak.:* Mehmet Altınsoy, milletvekili (Niğde); *Devlet Bak.:* Şekip İnan, milletvekili (Hatay); *Adalet Bak.:* İrfan Baran, milletvekili (Konya),

İhsan Köknel (Ankara) (Anayasaya göre) 29. 7. 1965; *Milli Savunma Bak.:* Hasan Dinçer, milletvekili (Afyon); *İçişleri Bak.:* İ. Hakkı Akdoğan, milletvekili (Yozgat), İzzet Gener, C. Senatosu Üyesi (Niğde) (Anayasaya göre) 29. 7. 1965; *Dışişleri Bak.:* Hasan Işık, Moskova Büyükelçisi; *Maliye Bak.:* İhsan Gürsan, milletvekili (İzmir); *Millî Eğitim Bak.:* Cihat Bilgehan, milletvekili (Balıkesir); *Bayındırlık Bak.:* Orhan Alp, T. B. M. M. dışından; *Ticaret Bak.:* Macit Zeren, C. Senatosu Üyesi (Amasya); *Sağlık ve Sosyal Yardım Bak.:* Dr. Faruk Sükan, milletvekili (Konya); *Gümrük ve Tekel Bak.:* Ahmet Topaloğlu milletvekili (Adana); *Tarım Bak.:* Turhan Kapanlı, C. Senatosu Üyesi (Sakarya); *Ulaştırma Bak.:* Mithat San, milletvekili (Gaziantep) Kâzım Yurdakul. C. Senatosu Üyesi (Sakarya) (Anayasaya göre) 29. 7. 1965; *Çalışma Bak.:* İ. Sabri Çağlayangil, C. Senatosu Üyesi (Bursa); *Sanayi Bak.:* Ali Naili Erdem, milletvekili (İzmir); *Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bak.:* Mehmet Turgut, milletvekili (Afyonkarahisar); *Turizm ve Tanıtma Bak.:* Ömer Zekâi Dorman, milletvekili (Istanbul); *İmar ve İskan Bak.:* Recai İskenderoğlu, milletvekili (Diyarbakır); *Köy İşleri Bak.:* Seyfi Öztürk, milletvekili (Eskişehir) Basın, 21. 2. 1965 ve Öztürk, *Hükümetler*, 581-2).

**21.** Parti örgütlerinden gelen itirazlar üzerine, Demirel bir genelge yollayarak, «hükümet, AP hükümeti değildir» dedi (*Son Havadis*, 22. 2 1965).

**26.** Ürgüplü programını Meclisteki okudu (Basın, 27. 2. 1965 ve Öztürk, *Hükümetler*, 583-605). Fakat bu programın pek önemi yoktu çünkü bu bir 'bekçi' hükümet diye nitelendiriliyordu ve başlıca sorumluluğu yurtta istikrarı sağlayarak, ülkeyi seçimlere hazırlamaktı. Ama gene de basında «programda özellikle ekonomik anlayış bakımından AP'nin son kongresinde kabul edilen esaslar ağır basmıştır» deniyordu.

**Mart** **1965**

**1.** Basın, CHP meclis grubunun programı, «samimiyetten uzak - düne kadar CHP'nin savunduğu ilkeleri tenkit edenler, o ilkelere benzer fikirlerle dolu bir program getirmişlerdir. Bütçe yalnız iktidara gelmek hevesiyle reddedilmiştir» diyerek eleştirdiğini yazıyordu.

**4.** Ürgüplü hükümeti, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun (Bağımsız) çekimser oyu ve 200 karşı oya rağmen 213 lehte oyla güvenoyu aldı (Basın, 5. 3. 1965).

**5.** Profesör Jan Tinbergen, danışman olarak DPT'ye geldi ve bir basın toplantısında planın tam hedefine ulaşamamış olduğunu söyledi (*Cum.*, 6. 3. 1965).

**7.** Şimdi muhalefette olan CHP, kendi kendine eleştirici gözlerle bak-

maya başladı. Mahallî bir kongrede bir konuşmacı, «Biz propaganda işini beceremiyoruz. Karşı partilerin fısıltı gazetesi alabildiğine işliyor, bizde ise bir şey yok. Partinin koltuktan idare edilemiyeceğini artık anlamak lâzımdır» diyordu (*Cum.*, 8. 3. 1965).

**8.** Odalar Birliği Başkan Yardımcısı Sırrı Enver Batur'un başkanlığında 17 işadamlarından kurulu bir heyet Arap dünyasında bir iş gezisine çıktı. Bu gezinin 1 nisana kadar süreceği beklenmekteydi (*Cum.*, 27. 2. 1965).

**8.** Adalet Bakanı İrfan Baran 141 ve 142'nci maddelerin değiştirilmeyeceğini söyledi. Baran aynı zamanda «sosyalizmin yasak edilmesi mümkün değildir. Anayasaya göre de imkânsızdır. Sosyalizm, bugün Türkiye'de muzaffer ve başarılı sayılabilir...» dedi (*Cum.*, 9. 3. 1965)' Baran CKMP'li bir bakandı.

**9.** Hükümet, dış yardım kaynaklarının belli devletlere bağlı olmadığını ve Konsorsiyum dışından da yardım alınabileceğini söyledi. İma edilen yardım sosyalist ülkelerden olabilirdi (Basın 10. 3. 1965).

**10.** Zonguldak maden işçileri greve gitti. Türk-İş hükümetin tarafını tutarak, bu grevin kanuna aykırı olduğunu ve komünistler tarafından yönetildiğini söyledi (*Cum.*, 11. 3. 1965).

**10.** 27 mayıstan sonra Kara Kuvvetleri Komutanı olan Emekli General Celâl Alkoç, AP'ye girdi. Bu kararı hakkında açıklama yaparken, AP'nin öteden beri 27 Mayısa, orduya ve Atatürk devrimlerine karşı olarak gösterilmek istendiğini belirterek «bu yanlış isnadı tamamen silmek için AP'ye girdim» dedi (*Cum.*, 11. 3. 1965). AP'nin Paşalarla tekrar anlaşmaya doğru gidişinde bu hareket belki de ilk açık adımdı.

**12.** Kozlu'ya kimseyi sokmayan Zonguldak maden işçilerine karşı bir tümen asker gönderildi (Basın, 13, 24. 3. 1965). Mahallî idarecilerin grevcilere karşı davranışını eleştiren Mehmet Ali Aybar, «kitleleri birbirine düşüren konuşma yaptı» iddiasıyle hakkında soruşturma açılmakla tehdit edildi (*Cum.*, 16. 3. 1965).

**16.** Ankara'da gençlik, Zonguldak maden işçilerine sevgi gösterilerinde bulundu. Türk-İş bir bildiri yayınlayarak bu yürüyüşe karşı olduğunu açıkladı ve işçi hareketlerine politika karıştırıldığını öne sürdü (*Cum.*, 17. 3. 1965). Petrol-İş, Türk-İş'in tutumunu eleştirdi ve «ne yazık ki, bu gibi olaylar karşısında tepki gösterecek güçte olmadığımız için, olayı herkesten önce sizler örtbas etmeğe çalıştınız» dedi (*Cum.*, 18. 3. 1965, sh. 7).

**17.** Kıbrıs bunalımı tekrar canlandı (Basın, 17, 18. 3. 1965 ve sonraki günler).

**18-19.** Türkiye, bölgesel işbirliği konularını görüşmek için İslamabad (Pakistan) da yapılan RCD toplantısına katıldı. Türkiye ortaya sürülen plana

ilgi göstermeyince Cumhurbaşkanı Eyup Han'ın Türk delegesine, «Türkler ne kadar Avrupa'nın bir parçası olmak isterlerse istesinler, Avrupalılar hiç bir zaman Türkleri kendilerine eşit düzeyde düşünmeyeceklerdir, halbuki, RCD Türklere birinci derece Müslüman ve Türk olma şansını önermektedir, dediği söylenmektedir (*The Economist* 23. 3. 1965 ve Basın 17-20. 3. 1965).

18. Sovyet Uzay adamının uzayda yürümeği başarmasına Türk basınında geniş yer verildi.

24-30. Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba Türkiye'ye resmî bir ziyaret yaptı. Ertesi gün Burgiba Mecliste konuştu ve Türkiye'nin Kıbrıs tutumunu desteklediğini diplomatik bir şekilde belirtti. Türkiye'den Yunanistan'a gidince basın, «Burgiba Atina'da Kıbrıs konusunda ağız değiştirdi» diye yazdı (*Cum.*, 7. 4. 1965 ve Basın 25-31. 3. 1965).

26. Basın, milletvekillerinin ve senatörlerin maaşlarının 800 TL.'lık bir zamla ayda 5.500 TL.'na çıkarılacağını yazdı. CHP buna karşı çıktı ve İlyas Seçkin, bu konuda «hakim ve davacı birleşti» diyordu.

28. Çin Halk Cumhuriyetinin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Mareşal Şen Yi'nin, Pakistan'daki *Cumhuriyet* gazetesi muhabirine, Türkiye'nin Çin'i tanımasını ve ilk harekete Türkiye'nin geçmesini istediklerini söylediği haberi basında yer aldı. Pakistan bu konuda arabuluculuk yapmaya hazırdı. Çin, Kıbrıs Türklerine yardım için Kızıl Haça 70.000 TL. yardımda bulunmuştu.

31. Alparslan Türkeş Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal, Ahmet Er ve Dündar Taşer CKMP'ye girdiler (Basın, 1. 4. 1965).

Nisan **1965**

1. Türkiye, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U Thant'ın özel temsilcisi Golo Plaza'nın Kıbrıs konusundaki raporunu reddetti (Basın, 2. 4 1965).

5. Adalet Bakanı İrfan Baran, 141 ve 142'nci maddelerin, sadece komünizmi değil Kürtçülük ve ırkçılığı da kontrol altına almak için gerekli olduğunu söyledi: «... 141 ve 142 kalkarsa ırkçılık ve Kürtçülüğü de önleyemiyeceğiz. Kürtçüler kalkar referandum isteıler, Şeriatçılar hilâfeti getireceğiz derler; bunlara karşı elimizde müeyyide yoktur.» (*Cum.*, 6. 4. 1965).

8. Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, «ihtilâlci ve sosyalist» olduklarını ileri sürerek TİP'e karşı çıktı ve TİP'in kendi program ve kurallarına aykırı hareket ettiğini söyledi (*Cum.*, 9. 4. 1965). TİP üyesi ve sendikacı olan Rıza Kuas buna şöyle cevap verdi: «AP'den gelen ve Komünizmle Mücadele Cemiyeti kurucularından olan Halil Tunç'un siyasî etiketi bellidir.» — Türk-İş in TİP hakkında ileri sürdüğü, Türk işçisini

ordu aleyhine kışkırttığı iddialarına dayanarak, Ürgüplü, TİP hakkında soruşturma açılmasını emretti (*Cum.*, 10. 4. 1965).

11. Mehmet Ali Aybar bu soruşturmanın tamamıyle siyasal bir karar olduğunu söyleyerek kınadı. TİP, 1965 seçimlerine katılma hakkını henüz almıştı ve bu soruşturma seçmen önünde TİP'in itibarını kırmak için planlanmıştı (Basın, 12. 4. 1965). Polis TİP'in Kocaeli merkezini aradı ve «Devlet içinde devlet istemiyoruz»; «Altmış kuruş isteyen işçiye kurşun sıkılırken milletvekillerine 5.500 lira» diyen bildiriler buldu.

17. Bir Amerikan heyeti, Türkiye'nin askerî ihtiyaçlarını incelemek için Ankara'ya geldi. Bu heyetin Türkiye'de üç hafta kalması bekleniyordu (*Cum.*, 16 ve 18. 4. 1965).

20. Dışişleri Bakanı Hasan Işık, Kıbrıs sorunu bir oldu bittiye getirilmek istenilirse Türk-Yunan ilişkilerinin tamir olunmaz bir şekilde bozulacağını Mecliste söyledi. Türkiye'nin Batı toplumlarından biri olmayı sürdürmeye çalışırken, kendi dış siyaset gereklerine de kendisinin karar vermesi gerektiğini bildirdi. Sovyetler Birliği ile olan ilişkilere değinerek, bunun Rusya'nın Kıbrıs konusundaki tutumuna bağlı olduğunu açıkladı. — Pekin ile ilişki kurulması olasılığından da söz ederek Türkiye'nin iktisadî ve ticarî bağlar kurmaya istekli olduğunu söyledi (Basın, 21. 4. 1965). Basın, İzmir işadamlarının Çin'in tanınmasını istediklerini bildirdi.

23. Basın patrikhanede arama yapıldığını haber veriyordu. Bu olay, Kıbrıs konusuyle ilgili olarak ortaya çıkarılmıştı. — Cidde'de yapılan Altıncı İslâm Kongresi, Türkiye'nin Kıbrıs kararı tasarısını oybirliğiyle kabul etti.

29. Amerika'nın askerî yardım planını inceleyen Yılmaz Çetiner, Amerika'nın Yunanistan'ı Türkiye'ye tercih ettiğini ve deniz kuvvetlerindeki dengede Yunanistan'ın daha iyi bir durumda olduğunu bildirdi (Yılmaz Çetiner, 'Amerikan Askerî Yardımı ve Gerçekler', *Cum.* 29. 4. 1965-1. 5. 1965).

30. Birleşik Amerika Hükümeti, ulusal bir hareketi ezmek için Dominik Cumhuriyetine 23.000 kişilik deniz kuvvetiyle çıkartma yaptı. Türk basını bu olayı, tehditlere rağmen Kıbrıs'a asker çıkaramayan ve etkinliğini yitirmiş olan Türk siyaseti ile karşılaştırdı (Basın, 1 ve 2. 5. 1965).

## Mayıs 1965

4. Hükümet, *Cumhuriyet* gazetesinin Başkalarının Vermediğini Millet Yapar, Kampanyasını desteklemeye karar verdi. Bu kampanyanın amacı, Amerika'nın Yunanistan lehine çevirdiği Akdeniz donanma dengesinin korunmasıydı. (*Cum.*, 5. 5. 1965 ve sonraki günler).

7. Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay ve İrfan Solmazer CHP'ye girdi (*Ulus* 8. 5. 1965). Aynı gün savunma konusunda Senato da yapılan bir gö-

rüşmede, Millî Birlik Grubu adına konuşan Senatör Suphi Karaman, ordunun halkla olan ilişkilerini övdü ve Nato denetimi dışında bir millî ordu kurulmasına öncelik tanınmasını istedi (Basın, 8. 5. 1965). Bu sözler, belki de millî ordu ve Nato ordusu terimlerinin ilk kez kullanılışıydı.

11. Türk Donanma Cemiyeti kuruldu. Aynı gün Londra da Nato Bakanlar Konseyi toplandı (*Cum.*, 12. 5. 1865).

12. Meclis, siyasal partilere devletin para yardımı yapması konusunu görüştü. Bu, bir partinin seçimlerde aldığı oyların yüzdesine göre kararlaştırılacaktı (Basın, 13. 5. 1965).

13. CHP içindeki tutucular Bülent Ecevit i, «14»lerden Erkanlı, Kabibay ve Solmazer gibi üç solcu üyeyi parti içine alarak partiyi sola kaydırmakla suçladılar (Basın, 14. 5. 1965).

16. Süleyman Demirel petrolün millîleştirilmesi kampanyasını açanların amaçlarını soruyordu. Demirel koalisyon programının millileştirme konusunu içine almadığını söyledi (Basın, 17. 5. 1965). Ege Üniversitesinde konuşan Muammer Aksoy petrol konusunun teknik bir sorun olmayıp siyasal olduğunu bildirdi. Bugünün askerî ve sivil teknoloiisi petrole dayanmaktaydı.

16. Kıbrıs bunalımı sırasında Amerika'nın jet uçakları için Türkiye'ye yakıt vermeyişi bunun iyi bir örneğiydi (*Cum.*, 17. 5. 1965).

17-21. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Andrei Gromyko Türkiye'ye geldi. Bu ziyaret iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için başka bir adımdı; fakat ticareti ve Rusya'nın Türkiye'ye verdiği krediyi arttırmaktan başka bir işe yaramadı. Koalisyon Hükümeti, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesi düşüncesine karşı çıkmaktaydı (Basın 18-22. 5. 1965).

Ankara Belediye Reisi Halil Sezai Erkut'un başkanlığında bir heyet, Moskova Belediyesinin çağrısı üzerine Rusya'ya gitti (*A. R.*, 19. 5. 1965).

22. Ortak Türk-Sovyet bildirisi Kıbrıs'a tam bağımsızlık verilmesini destekliyor, Kıbrıs'ta iki toplumun varlığını kabul ediyor, her ikisinin de birbirlerinin çıkarlarına saygı göstererek barış içinde yaşamalarını öngörüyor ve Kıbrıs sorununun barış yoluyle çözümlenmesini istiyordu (Basın 23. 5. 1965)

23. Petrol sorununu inceleyen 30 Senatör, 1954 Petrol Kanununun petrolü millî çıkarlara dayanarak ele almadığı için, değiştirilmesi gerektiğini söylediler (*A. R.*, 23. 5. 1965).

25. Dışişleri Bakanlığının bütçesi görüşülürken Nihat Erim, Kıbrıs'ın gerçekte Yunan işgali altında olduğunu söyledi (Basın, 26. 5. 1965). Milli İstihbarat Teşkilâtı (M. İ. T.) konusu görüşülürken Tabiî Sena-

tör Haydar Tunçkanat bu teşkilâtın modernleştirilmesini önerdi. M. İ. T.'in yurtta hayli etkili olmasına rağmen yurt dışında yetersiz bulunduğunu, ayrıca Amerikan Merkezî İstihbarat Örgütünün (American Central Intelligence Agency — CIA) de M. İ. T.'da üyeleri bulunduğunu ve bundan dolayı Türk çıkarlarından çok Amerikan çıkarlarına hizmet ettiğini söyledi (*A. R.* 26. 5. 1965. Bu görüşme diğerlerinde olduğu gibi Meclis tutanaklarından izlenebilir).

27. «14'ler» den Muzaffer Karan TİP'e girdi. Bu konuda Mehmet Ali Aybar basına, «TİP ile 27 Mayıs'ın arasında bir bağlantı kuruldu. Bu evvelden de vardı. Şimdi daha kuvvetlendi.» dedi (*Cum.*, 28 ve 29. 5. 1965).

29. Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsalar Birliği toplantısında konuşan Süleyman Demirel, «sınıf kavgasına müsaade etmeyeceğiz.» dedi. Bunu yaratmaya çalışan bir grup hasta fikirlilere (TİP) karşı birleşmenin vakti geldiğini bildirdi (*Son Havadis*, 30. 5. 1965).

30. Ertesi gün Mehmet Ali Aybar, Demirel'in konuşmasını cevapladı: «Başbakan Yardımcısı sınıf kavgalarını önlemek mi istiyor? O halde, hemen petrolü millileştirsin, topraksıza toprak versin, herkesten gücüne göre vergi çıkarsın, İşsizlik Sigortası Kanunu'nu getirsin. Kısacası Anayasa'yı eksiksiz, tastamam uygulasın. Yoksa sınıf kavgalarını önlemek sözünün altında yatan gerçeğin bugünkü bozuk düzeni ayakta tutmak çabasından başka bir şey olmadığı ortaya çıkar.» (*Cum.*, 31. 5. 1965).

31. Kabine «aşırı sol» hareketlerini inceledi ve buna karşı bazı tedbirler önerdi (*Cum.*, 1. 6. 1965).

**Haziran** **1965**

1. Ankara Radyosu, Türk Hükümetinin, Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır) ile büyük elçilik düzeyinde tekrar siyasal ilişkiler kurulmasına karar verdiğini bildirdi. Bu, 3. Dünya Ülkeleri ile ilişkilerin düzeltilmesi ve Cezayir'deki Afrika-Asya Milletleri Konferansı'na hazırlanmak için atılan bir adımdı.

1-6. Hindistan'ın Başkan Yardımcısı Dr. Zakir Hüseyin Türkiye'ye geldi. Hindistan, Türkiye'nin Pakistan ile olan yakın ilişkilerine rağmen, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye çalışıyordu (Basın, 2-7. 6. 1965). Daha sonra Zakir Hüseyin Yunanistan'a gitti.

7. Başbakan Ürgüplü ve Süleyman Demirel petrolün millileştirilmesine karşı çıktılar (Basın, 8. 6. 1965).

11. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (T. P. A. O.) Genel Müdürü İhsan Topaloğlu Genelkurmay Başkanlığına gitti ve Paşalara petrol konusunda bilgi verdi (*Cum.*, 12. 6. 1965).

12. Millî Türk Talebe Birliği'nin Başkan Yardımcısı Yavuz Ulusu sol aleyhinde yeni bir kanun çıkarılmasını istedi. Ulusu solun millî birliği sarstığını ve sosyal ve iktisadî sorunları kendi çıkarlarına alet ettiğini ileri sürüyordu. 141 ve 142. maddelerin işlemez hale geldiğini ve bundan dolayı yeni bir kanunun gerektiğini bildiriyordu (*A. R.*, 12. 6. 1965). Süleyman Demirel de 10-15 haziran arasında çıktığı Karadeniz gezisinde solu eleştirdi.

14. Hükümet buğdayın fiyatına % 10 zam yaptı. Bu karar toprak sahiplerine tanınan bir imtiyaz ve gelecek seçimler için koalisyon partileri, özellikle A. P. tarafından yapılan bir hazırlık olarak görüldü. Ertesi gün ekmeğin fiyatı arttırıldı (*Cum.*, 15 ve 16. 6. 1965).

18. Basına verdiği bir görüşmede Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, aşırı sol tehlikesini sun'i olarak niteledi (*Cum.*, 18. 6. 1965). Tartışmalarda ileri sürüldüğü gibi, ülkede bahse değer sayıda solcu yoktu. Bazı yoldan sapmış kimseler bu gürültüyü çıkarmak için parayla tutulmuştu ve politikacılar da bu çabalara katılıyorlardı. Sağcılar, gelecek seçimler için havada gerginlik yaratmak amacıyle bu durumu kendi çıkarları için kullanıyorlardı (*A. R.*, 19. 6. 1965).

19. M. B. K.'nin dört eski üyesi — Mustafa Kaplan, Fazıl Akkoyunlu, Şefik Soyuyüce ve Numan Esin — CKMP'ye girdi (Basın, 20. 6. 1965). TİP'e girmesi beklenen Münir Köseoğlu da 23 haziranda CKMP'ye katıldı (Basın, 24. 6. 1965).

19. Cezayir'de Albay Hayri Bumedyen bir ihtilâl yaptı ve Ben Bella'nın hükümetini devirdi (Basın, 20. 6. 1965). Bu olay Cezayir'de İkinci Afrika-Asya Konferansı'nın başlamasından birkaç gün önce olmuştu. 27 haziranda konferansın Kasım ayına ertelenmesine karar verildi. — Bu konferans Türkiye'nin dış siyaseti için önemli sayılmaktaydı ve hükümet bunun için birkaç aydır dikkatle hazırlanmaktaydı.

23. Pekin, eğer Türkiye, bir Afrika-Asya Milleti olmayan Rusya'nın konferansa katılmasına karşı oy verirse, Cezayir'in de Türkiye ile işbirliği yapacağını ve Kıbrıs konusunda Türkiye'yi destekleyeceğini söylüyordu. (*Cum.*, 24. 6. 1965).

26. Millî Eğitim Bakanı Cihat Bilgehan, İmam Hatip Okullarını bitirenlerin ilkokul öğretmeni olabileceklerini bildirdi. (Bu kararın Bakanlıkta Müsteşar olan Nuri Kodamanoğlu'nun istifasına yol açtığı söylenir (Basın, 27. 6. 1965).

28. Meclis, Toplum Polisinin zırhlı araba ve sten silâhlar kullanmasına izin veren bir kanun çkardı (*Cum.*, 29. 6. 1965).

29. Anayasa Mahkemesi 141. ve 142. maddelerin Anayasaya aykırı olmadığını bildirdi. Bu dava TİP tarafından açılmıştı (Basın, 30. 6. 1965). Aynı gün Süleyman Demirel AP grubunda bir konuşma yaparak,

«Biz komünist düşmanıyız. Komünizmle yılmadan mücadeleye kararlıyız... Biz aşırı sol cereyanlarla mücadeleye kararlıyız... Türkiye'ye komünizm giremez; çünkü nüfusumuzun % 98'i Müslümandır.» dedi. (*Cum.*, 30. 6. 1965).

30. CHP, Cumhurbaşkanı Gürsel ve Başbakan Ürgüplü'ye yolladığı şu telgrafla Demirel'in kışkırtıcı konuşmalarından yakındı: «Sayın Cemal Gürsel, AP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Demirel'in sorumsuz bir şekilde ortaya attığı ve devam ettirmekte olduğu solculuk-komünistlik isnatları, vatandaşları düşman kampları haline getirmeye yönünde gelişmektedir. Hızla memleketi bir iç harbe sürüklemekten kurtaracak acil müdahalenizi rica eder, saygılarımı sunarım. — Dr. Suphi Baykam, CHP Genel Sekreter Yardımcısı.» (*Cum.*, 1. 7. 1965).

**Temmuz** **1965**

3. AP'liler TİP'lilere taşla saldırdı (*Cum.*, 4. 7. 1965). Suphi Baykam'ın ihtarı yerinde ve zamanında olmuştu.

4. TİP Bursa Kongresine sağcılar saldırdı ve delegelerin çoğu fena halde dövüldü (Basın, 5, 7. 1965 ve sonraki günler). Ertesi gün Mehmet Ali Aybar, bunun, Gültepe'de 3.5 yıl önceki ilk saldırıya benzer iyi hazırlanmış bir plan olduğunu söyledi. Ürgüplü'nün koalisyonu sırasında bu tip olaylar daha sık olmaya başladı (*Cum.*, 6. 7. 1965).

7. Kabine, Bursa olayını da kapsayan ülkedeki siyasal durumu görüştü; fakat tehlikeli bir durum olmadığına karar verdi. Ertesi gün Başbakan Ürgüplü, Suphi Baykam'la görüştü; ülkenin iki düşman kampa ayrıldığını gösteren bir kanıt olmadığını bildirdi. «Bursa olayı sarı değildir» dedi (*Cum.*, 8 ve 9. 7. 1965).

9. 14 Emekli subay, 3 general, 7 albay ve 4 yarbay TİP'e girdi (*Cum.*, 10. 7. 1965, sh. 7).

10. Ankara Bağımsız milletvekili Burhan Apaydın, petrol şirketlerinin Maliye Bakanına bir telgraf yollayarak petrol kanunu değiştirilirse, kötü sonuçlar doğabileceğini ihtar ettiklerini açığa çıkardı (Basın, 11. 7. 1965).

11. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Silahlı Kuvvetlere yolladığı bir genelgede, aşırı akımlardan uzak durmalarını emretti. (Basın, 12. 7. 1965).

12. Kabine toplanarak aşırı akımları görüştü ve bunların yürürlükteki yasalarla kontrol altına alınacaklarını söyledi (Basın, 13. 7. 1965).

14. Bir basın toplantısında Mehmet Ali Aybar, hükümetin aşırı sağı temsil ettiğini ileri sürdü ve seçimle gelen bağımsız bir kabine kurulmasını istedi (Basın, 15. 7. 1965).

16. Cemal Gürsel, Komünizmle Mücadele Derneği Fahrî Başkanlığı görevinden ayrıldı (Basın, 17. 7. 1965).

Millet Meclisi, seçimlerden önceki son çalışma günündeydi.

18. Millî İstihbarat Teşkilâtının eski başkanı ve büyükelçi Emekli General Behçet Türkmen AP'ye girdi (*Son Havadis*, 19. 7. 1965).

20. Manisa'dan AP milletvekilliğine adaylığını koyan Neriman Ağaoğlu adına Samet Ağaoğlu seçim kampanyasına başladı (*Cum.*, 21. 7. 1965, s. 4).

21. AP, komünizm aleyhtarlığını, seçimlerde kendi propagandasının ana maddesi olarak kullanmaya karar verdi. Parti, beyaz atı da sembolü olarak kabul etti. Bu açık bir şekilde eski DP sembolünden istifade etmekti (Basın, 22. 7. 1965).

27. Hükümet, Kıbrıs'ta seçim kanununun değiştirilmesini protesto etti ve Makarios'a, Türkiye'nin müdahale hakkını ihtar etti (Basın, 28. 7. 1965).

28. CHP, memleket için siyasetini açıklayan *Beyaz Kitap*'ını yayınlayarak seçimlere hazırlık yapıyordu. Son derece dikkatle hazırlanmış olan bu belgesel kitap hiç bir şekilde CHP'nin aleyhinde yorumlanacak bir nokta bırakmamıştı (*Ulus*, 29. 7. 1965).

30. Üç Bakan — İ. Hakkı Akdoğan (İçişleri), İrfan Baran (Adalet) veMithat Sun (Ulaştırma) — seçimlerle ilgili anayasa hükmü gereğince görevlerinden istifa ettiler. Başbakan Ürgüplü'nün Bağımsızları bu bakanlıklara ataması bekleniyordu (Basın, 31. 7. 1965).

30. AP, kanunun gerektirdiği sayıda mahallî teşkilâtı olmadığını ileri sürerek TİP'in seçimlere katılmasını önlemeye çalışıyordu (Basın, 31. 7. 1965).

**Ağustos** **1965**

1. MİT yerine daha modern anlayışta istihbarat yolları kullanacak olan Millî İstihbarat Teşkilâtı kuruldu. (*Middle East Journal* XIX/4 (1965), 412 ve Sami Küçük, 'Millî İstihbarat Teşkilâtı', *Cum.*, 31. 7. 1965).

4. Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri, Amerika'daki Massachusetts Institute of Technology üniversitesinde bir öğrenci olan Bayan Norulon Roos'un Türk bürokrasisinde yaptığı bir anketi boykot etti. Bu incelemenin Türk çıkarlarına karşı düştüğü söyleniyordu ve önemli olan nokta, bu boykotun aydınlar arasındaki Amerikan aleyhtarlığının bir gösterisi olmasıydı. Daha önceleri Pakistan hükümeti bu tip bir anketin yapılmasını yasaklamıştı.

4. Alparslan Türkeş'in, Genel Başkan seçilmesinden sonra CKMP'den bazı kimseler istifa ettiler ve parti yeni bir karaktere bürünmeye başladı. İstifa edenler arasında Millî Savunma Bakanı Hasan Dinçer ve Köyişleri Bakanı Seyfi Öztürk ile 6 milletvekili ve senatör bulunuyordu (Basın, 5. 8. 1965).

6. Türkeş, Ürgüplü ile görüştü ve Dinçer ile Öztürk'ün kabineden istifa etmelerini istedi. (Basın 6 ve 7. 8. 1965). Ertesi gün, Hazım Dağlı (Savunma) ve Mustafa Kepir (Köyişleri) Dinçer ve Öztürk'ün yerine atandılar (Basın, 8. 8. 1965).

7. CHP'nin 'Ortanın Solu' görüşünün komünizm olduğunu ileri süren AP'ye cevap veren Nihat Erim, «Ortanın solundayız, deyimini CHP'ne karşı bir propaganda silahı olarak kullanmaya girişenler bilmelidirler ki, biz gerçekten ortanın solundayız ve bununla övünüyoruz.» dedi (*Cum.*, 8. 8. 1965).

9-16. Başbakan Ürgüplü'nün başkanlığında bir heyet Rusya'ya resmî bir ziyaret yaptı (Basın 9-17. 8. 1965). Heyetin kuruluşu, Ürgüplü'nün Moskova'da herhangi siyasal bir görüşmede bulunmayacağını ve sadece iki ülke arasında ekonomik ilişkiler ve görüşmeler yapacağı sonucunu ortaya koymaktaydı (*Cum.*, 19. 7. 1965). Ürgüplü, Dışişleri bakanlığından yüksek mevkili kimseleri heyetine almamıştı, fakat beraberinde 40 proje götürmüştü.

10. Millet Partisi bir bildiri yayınladı ve her türlü Türk Sovyet Kültür Anlaşmasına itiraz etti; bunun komünizme yol açtığını söyledi (*Cum.*, 11. 8. 1965).

13. DPT, Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımına ait bir inceleme yayınladı ve bunun ülkeye pek az mal' fayda sağladığını bildirdi. (*Middle East Journal* XIX/4 (1965, 512)).
İnönü'ye göre, «ortanın solunda demek, reform isteyen, sosyal güvenlik isteyen ve ilerici fikirlerin davacısı olanların ve partilerin ifade tarzıdır.» (*Cum.*, 14. 8. 1965).

15. Emekli General Naim Tan, AP ye girdi (Basın 16. 8. 1965).

15. Bir radyo konuşmasında Mehmet Ali Aybar, bağımsız bir dış siyaset izlenmesini talep etti. Bu tip siyaset Birleşik Amerika ve Sovyet Rusya ile bazı ilişkilerin kurulması, Atatürk'ün dış siyasetine dönüş ve diğer bağımsız ülkelere yakınlaşma anlamına geliyordu (Basın, 16. 8. 1965).

19. Başbakan Ürgüplü, Rusya'ya yaptığı ziyaretin amacını açıklayan bir demeç verdi: Gittikçe artan ve satış yeri olmayan millî ürünleri ihraç ederek ticareti genişletmek; Türk iktisadî planları için gerekli olan — petrol rafinerisi, demir, çelik, alüminyum, sulfrik asit, traktör ve kereste fabrikası— gibi sanayi kuruluşlarını elde etmek (Basın, 20. 8. 1965),

19. Türk-İş, işçilerin çıkarlarına düşman olan ve bu yüzden seçimlerde, işçilerin bunlara oy vermemesini bildiren bir milletvekili listesini yayınlayınca, polis Türk İş merkezini bastı. (Basın 20. 8. 1965). Savcılık baskının kanuni olduğunu ve Seçim Kanununun 37. ve 122. maddelerine uygun bulunduğunu söyledi (*Vatan*, 24. 8. 1964).

20. 27 Mayıs 1960 dan sonra Cemal Gürsel'in yaveri olan Emekli Hava

Albayı Agasi Şen, Türk Hava Yolları Umum Müdürlüğüne atand (*Milliyet*, 22. 8. 1965).

22. TİP in İzmir İl Başkanı Kemal Bilbaşar, Bergama ve Ödemiş'tek TİP merkezlerine AP'nin talebi üzerine yapılan polis baskınları için Adalet Bakanına itirazda bulundu. (*Cum.*. 23. 8. 1965).

23. Turizm ve Tanıtma Bakanı Zekâi Dorman MP'den ve kabineden istifa etti. (Basın 24. 8. 1965). Ve birkaç gün sonra CHP'den aday gösterilmesini istedi. (*Cum.*, 28. 8. 1965).

25. *Cumhuriyet* gazetesi, CHP adaylarının köylerde 'ortanın solu' görüşünü nasıl anlatmaya çalıştıklarını açıklıyordu: «Adaylardan Mustafa Kaya vergilerin açıklandığını, Türkiye'nin en büyük fabrikalarından bir olan Akdeniz fabrikasının zarar etmiş görüldüğünü, işçi hakları verildiği için patronların arzuladığı kimseleri kulağından tutup atamadığın söylemiş. 'İşte bu hakları elde etmek, vergi kaçıranları takip etmek ortanın soludur' Yunus Kama da, «Ortanın solunda, sosyal adalet sosyal güvenlik vardır.» demiştir.

27. Gaziantep'te Ali İhsan Göğüş ortanın solunu şöyle açıklıyordu: «Komünizm, kahrolsun komünizm demekle değil, akıl yoluyle önlenir. Ortanın solu, Ahmet, Mehmet meselesi değil bu memleketin meselelerinin halli davasıdır... *Sol* kelimesi iddia edildiği gibi komünizmin bir işareti değildir.» Göğüş, AP siyasetinin komünizmi davet ettiğini söylüyordu (*Ulus*, 27. 8. 1965).

İsmail Hakkı Akdoğan (MP) Turizm Bakanlığına atandı (Basın, 28. 8. 1965).

**Eylül** **1965**

2. Eski Adalet Bakanı İrfan Baran CKMP'den istifa etti ve AP'ye girdi. Baran, CKMP nin, kişisel hırslarını sürdüren eski cunta üyelerinden kurulu bir topluluk haline geldiğini ve bunun seçimler için hazırlanan aday listesinden anlaşıldığını söylüyordu. (*Milliyet* 3. 9. 1965). CKMP Türkeş'in Genel Başkan seçildiği günden beri durmadan karakterini değiştirmekteydi.

4. AP, TİP'in seçimlere katılmasına karşı itirazını sürdürmekteydi. (*Cum.* 5. 9. 1965).

6. Hindistan ile Pakistan arasında savaş başladı fakat bu sırada Türkiye seçim kampanyası ile meşguldü (Basır, 7. 9. 1965).

7. CKMP'nin seçim bildirisi basında yayınlandı.
İçişleri Bakanlığı, AP'nin, TİP'i komünistlikle suçlamalarına karşı çıktı ve TİP'in seçimlere katılmasına izin verildi (*Cum.*, 8. 9. 1965).
Pakistan, Hint-Pakistan savaşında Türkiye'nin kendisini desteklemesini istedi ve Türkiye, Cento'yla bağlı olduğu taahhütlerini incele-

meye başladı. Bu, Ankara'da diplomatik faaliyetlerin yer aldığı bir dönemdi ve Türkiye, Pakistan'a silah yollamaya karar verdi.

10. Türkiye ve İran ortak bir bildiri yayınlayarak, çatışmayı arttırdığından dolayı Hindistan'ı suçladılar ve Pakistan ile birlik olduklarını söyleyerek, Hindistan'ın işgal ettiği topraklardan çekilmesini istediler (Basın, 11. 9. 1965).

12. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Suphi Baykam, AP seçim kampanyasında Amerikan parasının kullanılacağını ima etti (*Cum.*, 13. 9. 1965)

13-15. Dışişleri Bakanı Hasan Işık Pakistan'a gitti (Basın 13-16. 9. 1965).

15. *Vatan* gazetesinde yazan Mehmet Kemal, İmar ve İskân Bakanı Recai İskenderoğlu'nun, Türkiye'nin tamamıyle Amerika'ya bağlı olduğunu ve hükümetin kendi milli çıkarları için harekete geçemeyeceğini söylediğini nakletti. İskenderoğlu, «Kendimizi kurtarmamız güçtür. En önce Amerika bizi serbest bırakmıyor. İkinci olarak da, Amerika'ya satılmış adamlar (Türkler) buna izin vermiyor» diyordu.

17. CHP, «CHP söz veriyor» başlıklı seçim bildirisini yayınladı. Bu bildiride verilen sözler arasında, toprak reformu, planlama, devletin kuracağı firmalar, ve siyasal şartlara bağlanmayan dış yardım, yer alıyordu (*Ulus*, 18. 9, 1965).

18. AP, 'Vatan İçin El Ele Verelim' adlı altında kendi seçim bildirisini yayınladı. Bu bildiride yer alan başlıca konular, millî irade ve kuvvetli bir devlet ve hükümetin kurulmasıydı. AP seçim kanununun değiştirilmesini öngörüyor; fakat anayasanın değiştirilmesini gerektirecek bir durum olmadığını söylüyordu (Basın, 19. 9. 1965).

19. Parti liderlerinin bütün yurtta vermeğe başladıkları nutuklarla, seçim kampanyası resmen başladı (Basın, 20. 9. 1965). Basın (19. 9. 1965), 27 Mayıs'tan sonra yönetimi İnönü'ye bırakmaya ve Adnan Menderes'in asılmasına, Alparslan Türkeş'in karşı çıkmış olduğunu açıklayan bir CKMP bildirisini yayınladı.

20. Bir seçim nutkunda İnönü, bir AP zaferinin geçmişe dönüş olacağını söyledi ve AP politikacılarını beyaz atın mirasını paylaşmaktan başka amacı olmayan kimseler olarak tanımladı. — Demirel, millî irade görüşünü üstlenip, CHP'nin seçkin zümreye bağlılığına hücüm etti (Basın, 21. 9. 1965). Basın, AP ve CHP toplantılarına pek az kişinin geldiğine, oysa TİP'in daha çok tutulduğuna işaret ediyordu.

21. Ekrem Alican, AP'nin ileri sürdüğü 'fiyat artışı sıhhat alâmetidir' görüşünü eleştirdi ve AP nin bildirisinde kullandığı sözlere değinerek. «bu zihniyetle memleket enflasyona gider» dedi. (*Cum.*, 22. 9. 1965), 1960 ların son yıllarında durum gerçekten böyleydi.

2[illegible] Radyoda yaptığı bir seçim konuşmasında Mehmet Ali Aybar halka ikinci bir kurtuluş savaşına hazırlıklı olmalarını söylüyordu: bu kez

savaş Amerikan egemenliğine karşı olacaktı. Türkiye, Amerika dan kendini kurtarmazsa. kalkınamazdı (*Cum.* 26. 9. 1965' Aynı gün Raymond Hare'in yerine Amerika'nın yeni Büyükelçisi olarak Parker Thompson Hare Ankara'ya geldi.

**26.** Eskişehir'de Alparslan Türkeş, Amerika'ya çatan Aybar'ın konuşmasından söz ederek Türkiye'nin bağımsızlaşmasını sert bir dille eleştirdi. (Basın 27. 9. 1965). Sağcılar da, Kürtlerin ayrılık çıkarmasını destekleyen ve seçimlerde listelerine doğu bölgelerinden adaylar alan TİP'e ve daha ölçülü bir dille de YTP'ye hücumlara başladılar (*Yeni Gazete*, 27, 9. 1965).

**27.** Mehmet Ali Aybar, TİP'in Amerikan aleyhtarlığıyle ilgili olarak Türkeş ve Demirel tarafından yapılan suçlamalarına cevap vererek, «kalplerinde kurtuluş savaşı heyecanını taşımayanlar Amerika'yı Rusya'ya tercih ettiklerini söylüyorlar; biz Türkiye'yi tercih ediyoruz ve muhakkak bağımsızlığa erişeceğiz,» dedi (Basın, 28. 9. 1965).

**28.** Türk-İş bir bildiri yayınlayarak, gelecek seçimlerde partilerüstü bir siyaset izleyeceklerini ve hiç bir partiyi desteklemeyeceklerini açıkladı (Basın, 29. 9. 1965). Türkeş, TİP'i Rusların 5. kolu olarak niteledi ve Türkiye'nin hiç bir zaman bir Rus uydusu olmasına izin verilmeyeceğini söyledi (*Cum.*, 29. 9. 1965).

**29.** Hava Kuvvetleri komutanı General İrfan Tansel Devrimci Subaylar Komitesi tarafından imzalanan ve 28 eylül tarihinde Ankara'ya uçaktan atılan «Milleti Satanlara İhtar» bildirisinden haberi olmadığını söyledi ve bu olayın Hava Kuvvetleriyle ilgisi bulunmadığını açıkladı (*Akşam*, 30. 9. ve 1. 10. 1965).

**30.** 22 kişilik bir Sovyet İktisadî Heyeti, Ürgüplü'nün Moskova'ya götürdüğü çeşitli projeleri görüşmek için Türkiye'ye geldi. Ruslar önemli sanayi dallarının devlet sektöründe kurulmasını önerirken, Batı aynı sanayi dallarının özel sermaye işbirliğiyle kurulmasını yeğliyordu (*Ulus*, 18. 9. 1965 ve Basın 30. 9. ve 11. 10. 1965).

**Ekim** **1965**

**7.** TİP Eskişehir İl Başkanı Sabahattin Kaçar'la, iki ilkokul öğretmeni ve bir işçi hakkında iki yıl önceki bir basın toplantısında, komünizm propagandası yapma suçundan bir yıl hapis ve dört yıl sürgün cezası verildi. (*Cum.* 8. 10. 1965 sn. 7). Bu tür haberler TİP'in seçimlerdeki kazanma şansını azaltıyordu.

**8.** Orhan Apaydın (bağımsız milletvekili), AP'nin, yabancı petrol firmalarından para aldığına değgin elinde sağlam kanıtlar bulunduğunu söyledi (*Cum.*, 9. 10. 1965).

**10.** 1965 seçimleri yapıldı ve AP büyük bir zafer kazandı. Kaydolan 13.

679.753 seçmenden sadece 9.748.678'i (% 71) oyunu kullanmıştı; bu serbest seçim tarihinde en düşük bir sayıydı.

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| AP | 4.921.235 | (% 52.87) | oy ve | 240 | milletvekilliği (% 53.29), |
| CHP | 2.675.785 | (% 28.75) | oy ve | 134 | milletvekilliği (% 29.77), |
| MP | 582.704 | (% 6.16) | oy ve | 31 | milletvekilliği (% 6.93), |
| CKMP | 208.696 | (% 2.24) | oy ve | 11 | milletvekilliği (% 2.44), |
| YTP | 346.504 | (% 3.72) | oy ve | 19 | milletvekilliği (% 4.23), |
| TİP | 276.101 | (% 2.97) | oy ve | 15 | milletvekilliği (% 3.34), |
| Bağ. | 296.528 | (% 3.19) | oy ve | | milletvekilliği aldı (Aba |

dan, 1965 *Seçimleri*, 390-3).

Bu seçim, Koalisyon dönemine son vererek AP'nin yeni bir hükümet kurmasını sağladı. CHP içinse bu seçim, 1950'den sonra en az oy almasıyle, kötü bir biçimde sonuçlanmıştı. Bunun suçu doğrudan doğruya ortanın solu sloganına yükleniyordu ve o günden sonra parti içinde bir bölünme meydana geldi. Belki de seçimlerin en önemli sonucu, Türk siyasetine TİP'in bir sosyalist parti olarak ortaya çıkışıydı; Çetin Altan'ın da dediği gibi, bir kapitalist hükümetin artık sadece bir kapitalist muhalifi olmayacaktı (*Akşam*, 13. 10. 1965). Bundan sonra beş yıl içinde TİP'in yurttaki etkisi partinin Meclisteki üye sayısıyla karşılaştırılamayacak kadar fazlaydı. — Seçimler nispî temsil yerine, eski çoğunluk sistemine göre yapılmış olsaydı AP'nin zaferi daha büyük olacaktı ve küçük partilerin hiç biri Meclise giremeyecekti. Bu belki de 27 Mayıs devriminin en uzun süren başarısıydı ve AP bunu yenmeye çalışacaktı.

## DEMİREL HÜKÜMETİ'NİN İLK DÖNEMİ, 1965 - 1969

**Ekim** **1965**

**11.** Demirel ve İnönü, seçim sonuçlarıyle ilgili olarak birer demeç verdiler; Demirel, sonuçlardan memnun olduğunu; fakat zaferin halka ait olduğunu söyledi. İnönü, hayal kırıklığına uğramakla birlikte, «demokrasiyi samimiyetle kabul ettiğimiz zaman böyle bir sonucu kabul etmek de son derece tabiîdir» dedi. (*A. R.* 11. 10. 1965 ve Basın 12. 10. 1965).

**12.** Demirel düzenlediği bir basın toplantısında partisi ve hükümet adına şu vaadlerde bulundu: a) Yeni bir seçim sistemi; b) Basın suçlarının affı; c) Servet beyannamelerine son vermek; d) Özel sektöre hükümet yardımı, ve ) Yabancı sermayenin desteklenmesi (Basın, 13. 10. 1965).

13. Batı Almanya televizyonuyla yaptığı bir görüşmede Demirel, «Türkiye'nin ihtilâle tahammülü yoktur.» dedi ve şanlı Türk Ordusu'nun, Türk milletinin ortak malı ve en büyük serveti olduğunu söyleyerek, Türkiye'nin bir ihtilâl ülkesi olmadığını ve olmayacağını bildirdi (*A. R.*, 13. 10. 1965 ve Basın, 14. 10. 1965).

15. İsmet İnönü'nün bu acı yenilgiden sonra istifa edeceği söylentileri vardı. Fakat halk, İnönü'nün, 3 ekim tarihinde Trabzon'da, «reformları yapmadan siyaseti bırakmam» dediğini hatırlıyordu (*Cum.*, 16. 10. 1965). İnönü'nün siyaseti bırakması basında tartışılırken akla gelen soru, kendisinden sonra kimin Genel Başkan olacağı idi.

22. Meclis yeni dönem çalışmalarına başladı ve Başbakan Ürgüplü istifasını verdi. AP İstanbul milletvekili Ferruh Bozbeyli Meclis Başkanlığına seçildi. Mecliste partilerin temsilcileri şu sayılardaydı: AP 239; CHP 134; CKMP 11; YTP 19; MP 31; TİP 14; SDP 0; Bağımsız 1; Açık 1. Senato'daki temsilci dağılımı ise şöyleydi; AP 79; CHP 48; CKMP 4; YTP 8; MP 2; TİP —; SDP 1; Bağımsız 40; Açık 2. (Basın 23. 10. 1965).

23. Cumhurbaşkanı Gürsel, Süleyman Demirel'den yeni kabineyi kurmasını istedi (Basın 24. 10. 1965).

24. Demirel, AP'nin «miras partisi» olmadığını ve siyasi öç alma konusunun muhalefet tarafından kendi çıkarları için ortaya atıldığını açıkladı ve «AP, milletin sinesinden gelen, milletin öz malı olan bir partidir» dedi. Demirel, AP'nin Batı'ya bağlanmak konusundaki görüşü ile ilgili olarak «Batı camiası içinde olmak, o camianın uydusu olmak demek değildir. Türkiye'yi böyle göstermek isteyenlere şaşarım. Olur mu böyle şey? Kim bunu kabul eder?» diyordu (*Cum.*, 25. 10. 1965). 1965 nüfus sayımı yapıldı ve Türkiye nin nüfusu 31.391.207 olarak saptandı (Basın, 30. 10. 1965).

27. Süleyman Demirel kabinesini açıkladı:
*Başbakan:* Süleyman Demirel, Isparta milletvekili; *Devlet Bak.:* Cihat Bilgehan, Balıkesir milletvekili; *Devlet Bak.:* Refet Sezgin, Çanakkale milletvekili, Hüsamettin Atabeyli, Erzincan milletvekili 3. 4. 1967; *Devlet Bak.:* Kâmil Ocak, Gaziantep milletvekili; *Devlet Bak.:* Ali Fuat Alişan, Samsun milletvekili, Sadık Tekin Müftüoğlu, (Ticaret Bak.) 2. 4. 1967; *Devlet Bak.:* Seyfi Öztürk, (Ulaştırma Bak.) 3. 4. 1967; *Adalet Bak.:* Hasan Dinçer, Konya milletvekili; *Millî Savunma Bak.:* Ahmet Topaloğlu, Adana milletvekili; *İçişleri Bak.:* Faruk Sükan, Konya milletvekili; *Dışişleri Bak.:* İhsan Sabri Çağlayangil, C. Senatosu Üyesi (Bursa); *Maliye Bak.:* İhsan Gürsan, İzmir milletvekili, Cihat Bilgehan (Devlet Bak.) 14. 11. 1966; *Millî Eğitim Bak.:* Orhan Dengiz, Uşak milletvekili, İlhami Ertem, Edirne milletvekili 3. 4. 1967.

*Bayındırlık Bak.:* Ethem Erdinç, C. Senatosu Üyesi (Kütahya), Orhan Alp, Ankara milletvekili 3. 4. 1964; *Ticaret Bak.:* Macit Zeren, C. Senatosu Üyesi (Amasya), Sadık Tekin Müftüoğlu, Zonguldak milletvekili 2.11. 1966, Ahmet Türkel, Bursa milletvekili 3. 4. 1967; *Sağlık ve Sosyal Yardım Bak.:* O. Edip Somunoğlu, C. Senatosu Üyesi (Erzurum), Vedat Ali Özkan, Kayseri milletvekili 3. 4. 1967; *Gümrük ve Tekel Bak.:* İbrahim Tekin, Adana milletvekili; *Tarım Bak.:* Bahri Dağdaş, Konya milletvekili; *Ulaştırma Bak.:* Seyfi Öztürk, Eskişehir milletvekili, Sadettin Bilgiç (Isparta milletvekili); *Çalışma Bak.:* Ali Naili Erdem, İzmir milletvekili; *Sanayi Bak.:* Mehmet Turgut, Bursa milletvekili; *Enerji ve Tabii Kaynaklar Bak.:* İbrahim Deriner, T. B. M. M. dışından, Refet Sezgin (Devlet Bak.) 3. 4. 1967; *Turizm ve Tanıtma Bak.:* Nihat Kürşat, İzmir milletvekili; *İmar ve İskân Bak.:* Haldun Menteşeoğlu, C. Senatosu Üyesi (Muğla); *Köy İşleri Bak.:* Sabit Osman Avcı, Artvin milletvekili, Turgut Toker, Ankara milletvekili 3. 4. 1967. (Öztürk, *Hükümetler* 609-10; Basın 28. 10. 1965).

Kabinedeki ortalama yaş 47 idi. Bakanların % 50'si de hukukçu idi. Bu kabine geçici ve zayıf olarak düşünülüyordu, çünkü ne Saadettin Bilgiç ne de onun grubundan herhangi bir üye kabineye alınmıştı.

28. Kabine Gürsel'le görüşmeye gitti. Bu görüşmede Gürsel, Sanayi Bakanı Mehmet Turgut'tan bir Türk Otomobili ve Boğaz Köprüsünü yapmasını istedi (Basın, 20. 10. 1965).

28. Cezayir'de Afrika-Asya Milletleri Konferansı, Dışişleri Bakanlarının toplantısıyla açıldı. Türkiye'yi Cezayir'de, Büyükelçi İsmail Soysal temsil ediyordu. Çin ve Pakistan bu konferansı boykot etmişlerdi (Basın, 27. 10. 1965 ve sonraki günler).

30. Sadettin Bilgiç, Demirel kabinesinin, AP Meclis Grubunda güvenoyu alamayacağını ileri sürüyordu (Basın, 31. 10. 1965).

**Kasım** **1965**

1. 31 ekim ve 1 kasım tarihinde AP Meclis Grubunda yapılan ateşli bir tartışmadan sonra Bilgiç grubu Demirel'e karşı çıktı; fakat seçimlerde yenilgiye uğradı ve kabine için lehte oy vermeye razı oldu. Böylece Demirel parti içindeki durumununu daha kuvvetlendirmişti (Basın, 1 ve 2. 11. 1965).

3. Demirel kabinesinin programını Meclise sundu. Bu programda dış yardım ve özel sermayenin genişletileceğine söz veriyordu. Dış siyaset aynı kalacaktı ve AP'nin seçim bildirisinde söylediklerinden başka radikal reform yapılmayacaktı. Demirel, rejimi komünizm faaliyetlerinden koruyacağına da söz veriyordu. (Basın, 4. 11. 1965; Öztürk, *Hükümetler* 611-670; bu programın bir incelemesi için bkz., Besim Üstünel (ikti-

sadî durum), Bahri Savcı (reform ve rejim anlayışı), Cahit Talas (sosyal politikası), Fahri Armaoğlu (dış siyaset), İlhan Arsel (eğitim), Kenan Bulutoğlu (malî durum), Baha Arıkan (adlî durum), *Cumhuriyet*, 6-12. 11. 1965).

6. Mecliste programın görüşülmesine başlandı ve 11 Kasıma kadar sürdü Kabine 172 aleyhte, 10 çekimser oya karşı 252 oyla güvenoyu aldı, (Basın, 7-12. 11. 1965).
Aynı gün *Cumhuriyet* gazetesi, «A. I. D. yardımının şekli değişiyor, gelecekte bu yardım hükümetin arabuluculuğu olmaksızın, özel sektöre doğrudan doğruya yapılacak» diye yazıyordu.

8. Demirel Türkiye'de Amerikan üsleri bulunmadığını ileri sürdü. Ülkedeki üsler Nato'ya ait ve ortak savunma içindi. TİP ise Türkiye'de, Türklerin içine dahi giremeyeceği 35 milyon m2'lik Amerikan üsleri bulunduğunu ileri sürüyordu. AP, TİP İstanbul milletvekili Çetin Altan'ın sarhoşluktan dolayı muayene edilmesini istiyordu (Basın, 9. 11. 1965).

16. Türkiye'ye yapılacak Amerikan yardımını görüşmek için A. I. D. heyeti Ankara'ya geldi (*Cum.*, 17. 11. 1965).

19-21. CHP meclis grubunda ortanın solu konusu görüşüldü ve seçimlerdeki yenilgiden ne oranda sorumlu olduğu incelendi. Partinin içindeki sol-sağ ayrılığı gittikçe büyüyordu (*Ulus*, 20-22. 11. 1965).

24. Tarım Bakanı Bahri Dağdaş, «tarımda beklenen gelişmenin sağlanabilmesi için bir tarım (toprak değil) reformuna ihtiyaç olduğuna inanıyoruz» dedi. Bu Anayasanın sınırları içinde ve Özel sektörün hakkını çiğnemeden yapılamazdı (Basın, 25. 11. 1965).

25. Basın, Suudî Arabistan elçiliğinin isteği üzerine, Shirley Mclaine'in bir harem kızı olarak oynadığı *'Jim Goldfarb — Lütfen Yuvaya Dön'* adlı Amerikan filmini hükümetin yasakladığını haber veriyordu. Bu film kralın ahlâk dışı yaşamını ortaya koyuyor ve Araplarla alay ediyordu.

26. Basın, Türkiye'de nükleer silâhlar taşıyan uçakların bulunduğuna dair Amerikan Savunma Bakanının bir demeç verdiğini yazıyordu. — Nato istatistiklerine göre, Türkiye, müttefikleri arasında en fakir ülke idi; fakat 480 bin kişilik askeri ile üçüncüydü. Amerika, İngiltere ve Almanya'dan sonra bütçesinde savunmaya en fazla yer veren ülke idi. Türkiye çalışma yaşındaş olan insanları askere alan ülkeler arasında ikinci geliyordu (*Akşam*, Başyazı 26. 11. 1965).

27. *Yeni Gazete*, otomobil montaj sanayiinin kurulmasında Oyak'ın önemli bir rol oynadığını yazdı. Oyak bu işe 50 milyon TL. yatırmıştı ve 50 milyon TL. da Petro-Kimya Sanayiine yatırmaya karar vermişti.

28. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve O. D. T. Ün.'den 40 öğretim üyesi Ameri-

ka'nın Kıbrıs ve Vietnam siyasetlerini suçlayan bir bildiri hazırladılar. Bu üyeler aynı zamanda Türkiye'nin de siyasetini değiştirererk, bağımsızlık savaşı veren ülkelere destek olmasını istediler. Bu bildiriyi imzalayanlar arasında Bahri Savcı, Halûk Ülman, İbrahim Yasa, Ruşen Keleş ve Mümtaz Soysal da bulunuyordu (Basın, 29. 11. 1965).

**29.** Süleyman Demirel bu bildiriye cevap vererek, Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğunu ve bu sözlere aldırmayacağını söyledi (Basın, 30 11. 1965).

**Aralık** **1965**

**1.** Türk üniversitelerinden 79 öğretim üyesi, 40'ların bildirisini destek ledi (*Cum.*, 2. 12. 1965).

**5.** Basın Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Tural'ın, 22 Şubatçılar ve 21 Mayısçıların affına karşı çıkmak için Savunma Bakanına yolladığı mektubu yayınladı. Bunların siyasal suç olmayıp askerî disiplinin ihlâli olduğu ileri sürülüyordu. — Tural'ın mektubu Sadettin Bilgiç'in af vaatlerinden sonra ortaya çıkmıştı. Bu mektubun basılmasındaki amacın, Bilgiç'i utandırmak olduğu söyleniyordu.

**6.** İzmir'deki tekstil işçileri kendi sendikaları ve işverenler arasında imzalanan sözleşmeye rağmen greve gittiler. Bu olay, işçilerle, kendilerini çoğu zaman temsil etmeyip yalnız bırakan sendikalar arasında çıkan ayrılığın ilk gösterilerinden biri idi (*A. R.*, 7. 12. 1965).

**10.** Birleşik Arap Cumhuriyetinin (Mısır) yeni büyükelçisi Abbas al-Şhafi Ankara'ya geldi ve iki ülke arasındaki ilişkileri geliştireceğini bildirdi (*Cum.*, 11. 12. 1965).

**11.** Sıtkı Ulay'ın Sosyal Demokratik Partisi kendi kendini kapattı ve CHP'ye katıldı. Bu grub CHP'nin ortanın solu programını beğeniyordu (*Cum.*, 12 ve 13. 12. 1965).

**12.** Ankara İl Kongeresinde Mehmet Ali Aybar, AP'nin Türkiye'nin problemlerine çözüm yolu bulamadığı için soldaki muhalif gruba baskı yaptığını söyledi (Basın, 13. 12. 1965).

**13.** Subaylara yüksek maaş ve lojman temin ederek maddi durumlarını daha iyileştirecek olan Askerî Personel Kanunu tasarısı Senatoya geldi. Bu tasarı aynı zamanda Genelkurmay Başkanının görev süresini üç yıl olarak tayin ediyordu. Bu yeni kanun 1966 Martında yürürlüğe girecekti (Basın, 14 ve 15. 12. 1965).

**16.** *Yeni Gazete*, YTP'nin, seçimlerden sonra zayıf bir durumda kaldığı için, AP ile birleşeceği olasılığı üzerinde duruyordu. 3 gün sonra, aralarında İhsan Hâmit Tigrel'in de bulunduğu üç senatör YTP'den istifa etti (*Tercüman*, 21. 12. 1965). Tigrel 1966 Ocağında AP'ye girdi (*Son Havadis*, 4. 1. 1966). CHP içinde ortanın solu tartışması gittikçe ateş-

leniyordu. Parti içindeki sağcılar tarafından baskı gören İnönü, «Komünizme karşıyız» dedi. (*Cum.*, 17. 12. 1965)

17. T. P. A. O.'nın hukuk danışmanı Profesör Muammer Aksoy, yeni AP hükümeti tarafından işinden çıkarıldı (Basın, 18. 12. 1965).
Kıbrıs'la ilgili Makarios'un tezi Birleşmiş Milletlerce kabul edildi. Buna göre Kıbrıs, Birleşmiş Milletler'in bir üyesi olarak diğer devletlerin (Türkiye ile Yunanistan) müdahalesi olmadan mutlak bir bağımsızlığı sürdürmeğe hak kazanıyordu. Türkiye sadece 6 ülkenin lehte, fakat 47 ülkenin aleyhte ve 51 ülkenin de çekimser oyuyle genc yalnız bırakılmıştı (Basın, 18. 12. 1965).

18. Türk hükümeti, Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs'taki hukukî durumu değiştirmeğe yetkisi olmadığını ileri sürerek, Birleşmiş Milletler kararının geçerliliğini reddetti. Türkiye müdahale hakkını elinde tutacaktı (*A. R.*, 19. 12. 1965 ve Basın, 19. 12. 1965 ve sonraki günler). Dış siyaset, bir kez daha kamuoyunda tartışılan en önemli konu olmuştu.,

22. Ankara'da, gençliğin Kıbrıs'a asker çıkarılmasıyle ilgili gösterilerinden sonra İrfan Tansel, «Millet isterse jetler her yere gider» dedi (Basın, 23. 12. 1965).

23. T. P. A. O.'nun Genel Müdürü İhsan Topaloğlu ve diğer devlet kuruluşlarının bazı müdürleri yeni hükümetçe işlerinden çıkarıldılar. Bu kişiler yabancı sermayeyi desteklemeyen «Milliyetçiler» olarak görülüyordu. CHP yayınladığı bir bildiride «Yurtsever idareciler aleyhindeki tertiplerle mücadele edilecek» dedi (*Cum.*, 24. 12. 1965).

27. Mecliste Kıbrıs konusu üzerinde başlayan görüşmeler 29 aralığa kadar sürdü. Meclis Bundan sonra 5 ocağa kadar tatile girdi. CHP, Johnson'un mektubunu kamuoyuna açıklamak istedi, fakat AP bunu veto etti. Bu görüşmenin bir başka yanı Türkiye'nin Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmek isteğiydi (Basın, 28-30. 12. 1965).

**Ocak** **1966**

3. Amerikan Büyükelçisi Parker Hart, Türklerin Kıbrıs'a çıkarma yapmasını önledikleri görüşünü yalanladı (Basın, 4. 1. 1966). CHP taraftarı basın buna şiddetli tepki gösterdi, çünkü Hart'ın demeci, Amerikan baskısı hakkında İnönü ve CHP nin yalan söylediğini ima ediyordu.

5. Bir AP Meclis Grubu toplantısında Ahmet Can Bilgin (Kütahya milletvekili), «iktidar bizde, idare bizde değil; idare tarafsız müfettişler marifetiyle objektif bir murakabeye tâbi tutulmalıdır ve idareye sahip olunmalıdır.» dedi. Bilgin, silahlı kuvvetlerin de hükümet denetimi altına girmesini istedi (*Cum.*, 6. 1. 1966).

6. Basın, CHP Gençlik Kolu'nun, Genel Başkan İnönü'ye bir mektup

yollayarak, çekilmesini ve yerini daha genç birine bırakmasını istediğini bildirdi. Bu haberi *Ulus* gazetesi (8. 1. 1966) yalanladı.

Kıbrıs sorunu Senatoda görüşüldü. Bu görüşmelerde Ahmet Yıldız ve bazı Tabii Senatörler, dış siyaseti eleştirerek ve Türk Silâhlı Kuvvetlerinin, Nato'dan bağımsız olarak hareket edemediğini belirterek radikal bir tutum izlediler (Basın, 7. 1. 1966).

10. CHP Manisa milletvekili Mustafa Ok, Mecliste bir demeç verdi ve Amerika'nın Karadeniz'deki donânma faaliyetlerinin Sovyetler Birliğini kışkırttığını belirterek bunun durdurulmasını istedi. Ok, Türkiye'nin kendisini bir nükleer saldırı için cazip bir hedef haline getirmesinin iyi bir siyaset olmadığını söylüyordu. (Basın 11. 1. 1966). Bu demeç, Karadeniz'de bir Amerikan B-52 uçağının düşürülmesi ve bunun sonucunda Rusya'nın Türkiye'ye bir nota yollamasından sonra, verilmişti.

İnönü'nün, Kıbrıs çıkmazını çözümleme şansını kaybettiğini ileri süren AP iddialarına karşı, CHP, Johnson'un mektubunun kamuoyuna açıklanmasını istedi (Basın, 11. 1. 1966).

13. *Hürriyet* gazetesi ertesi gün Johnson'un mektubunu yayınlayarak açığa çıkardı. Hükümet, İnönü'nün buna cevabını yayınlamaya karar verdi (Basın, 13, 14 ve 16. 1. 1966). Johnson'un mektubu İnönü'nün kabahatsiz olduğunu ve Amerikan baskısıyla harekete geçmesine engel olunduğunu gösterdi.

16. Hükümet, eski Demokratları da kapsamına alan 20 bin kişinin affını sağlayacak bir genel af kanunu tasarısını Meclise getirmek istiyordu (*A. R.*, ve Basın 17. 1. 1966).

17. Millî Birlik Grubu, Senatoda yayınladığı bir bildiride, anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle AP'nin önerisini reddetti. Hükümet anayasaya aykırı bir tutum ve davranışta bulunursa meşruiyetini kaybedecekti (*Milliyet*, 18. 1. 1966).

19. CHP yayınladığı bildiride, AP hükümetini, maceraperestlikle, bile bile huzursuzluk yaratmakla, hayat pahalılığı üzerinde hiç bir şey yapmamakla ve rejimin tartışılmasına neden olan gereksiz tasarıları Meclise getirmekle suçlandı. (*Milliyet*, 20. 1. 1966).

Bir açık oturumda, TİP milletvekili Profesör Sadun Aren, TİP'in sosyalist kalkınma siyasetinin Marx'ın modeline uymadığını söyledi. Marksizm, kapitalist sömürünün dayanılmaz bir düzeye erişmesinden sonra ihtilâlin geleceğini söylüyordu. TİP ise, kapitalist sömürücülüğün uzun ve adaletsiz metodlarıyle değil, devlet kanalıyle sanayileşmeyi öngörüyordu (*Milliyet*, 20. 1. 1966).

22. Profesör İsmet Giritli, TRT'nin Yönetim Kurulu Başkanlığına seçildi (*Tercüman*, 23. 1. 1966).

26. Basın, OECD Komisyonunun Türkiye'de artan enflasyona, Türk Hükümetinin dikkatini çektiğini bildirdi. DPT yöneticileri de bunu doğruladı ve hükümetin bu konuda 1965 yılında uyarıldığını; fakat hiç bir tedbir almadığını söylediler.

31. Hükümet, seçim kanununun değiştirilmesiyle ilgili olarak Meclis görüşmesi açınca muhalif milletvekilleri salonu terk etti. Çoğunluk olmadığı için Meclis, görüşmeyi yarıda kesti. 2 şubatta AP milletvekilleri Mecliste çoğunluğu elde edebildiler (Basın, 1 ve 3. 2. 1966).

101 tutucu öğretim üyesi bir bildiri yayınlayarak radikal üyelerin öğretime, araştırma ve yayınlarına önem vermelerini ve siyasete karışmamalarını istediler. Türkiye'nin tarihi ve jeopolitik durumunun onun batı müttefiklerinden ayrılmasına veya Üçüncü Dünya'nın bir parçası olmasına izin vermediğini ve eğer emperyalizm tartışma konusu ise bunun komünizm emperyalizmi de olabileceğini söylediler. Türkiye'nin bir uydu olmayıp müttefik ülke olduğunu bildirdiler. (Basın, 1. 1. 1966).

**Şubat** **1966**

2. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Başkan Johnson'un özel uçağıyla tedavi için Washington'a götürüldü. Bu olay bazı siyasal tartışmalara yol açtı; bu sırada Amerika ile ilişkilerin soğuk bir havada olması nedeniyle, bazı kimseler ve özellikle TİP, Gürsel'in İsveç gibi bir ülkeye gönderilmesi gerektiğini ileri sürdüler (Basın, 1-3. 2. 1966). Cihat Baban'ın *Ulus* gazetesinde (2. 2. 1966) dediği gibi, Gürsel'in devlet başkanı olarak görevine devam etmesine sağlığının izin verip vermeyeceği hakkındaki Hükümet kararının Amerikan doktorlarının raporuna dayanacağı bir gerçekti. — Senato Başkanı İbrahim Şevki Atasagun, vekâleten Cumhurbaşkanlığını üstüne aldı.

Türkiye'nin en büyük sanayicilerinden biri ve Akbank'ın sahibi Hacı Ömer Sabancı (1904 - 1966) Adana'da öldü. Cenaze törenine katılmak için birçok milletvekili Adana'ya gitti (Basın, 3. 2. 1966).

3-4. Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in de katıldığı, RCD Bakanlar toplantısı Karaşi'de yapıldı ve bu toplantıda Türkiye, İran ve Pakistan arasında işbirliği yapılması için çeitli kararlar alındı (Basın, 6. 2. 1966).

6. Türkiye - Yunanistan ilişkileri bozuldu ve hükümet Atina'daki büyükelçisini geri çağırdı (*Cum.*, 7. 2. 1966).

7. 64 gündür grevde olan işçilerle polis ve askerler arasında çıkan çatışmada 3 polis, 8 asker, 4 gazeteci ve 50 kadar işçi yaralandı (Basın, 8. 2. 1966).

7. Başbakan Demirel'le görüşen İnönü, af ve seçim kanunu tasarılarına ve hükümetteki yer değiştirme olaylarıyle ortaya çıkan huzursuzluğa, Demirel'in dikkatini çekti (Basın, 8 ve 9. 2. 1966).

7-10. Dış işlerinden sorumlu Irak Devlet Bakanı Adnan Panchachi, dört günlük resmî bir ziyaret için Türkiye'ye geldi ve Türkiye'nin diğer Arap ülkeleriyle daha iyi ilişkiler kurması için Irak'ın Türkiye'ye yardım edeceğini söyledi (Basın, 8-11. 2. 1966).

13. Cemal Gürsel'in komaya girdiğinin altıncı günü, partiler, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı adaylığı üzerinde anlaştılar (Basın, 14. 2. 1966).

*Cumhuriyet* gazetesi, Yılmaz Çetiner'in 'Bilinmeyen Arnavutluk' başlıklı ropörtajını yayınlamaya başladı. Burada Arnavutluk bağımsız ve Müslüman bir Avrupa ülkesi olarak anlatılıyordu.

15. AP milletvekili Aydın Yalçın, hükümeti eleştirerek, «enflasyonist eğilimleri önleyici tedbirler yetersiz» diyordu (*Cum.*, 16. 2. 1966).

18. 1966 - 1967 Türk - Rus Ticaret Anlaşması imzalandı; bu 69 milyon dolar tutarında olacaktı (Basın, 19. 2. 1966).

19. *Milliyet* gazetesi, AP milletvekili Şevki Güler'in dini, siyasî amaçlara alet etmek suçuyla Istanbul'da mahkemeye verildiğini yazıyordu. Güler, bir hac şirketinin müdürü idi ve partinin sembolünü ticarî amaçlar için kullanmıştı. (Aynı zamanda bkz., 21. 2. 1966).

19. Dış siyasetle ilgili bir görüşmede TİP milletvekili Behice Boran, bir Sovyet saldırısı halinde Nato'nun yeterli bir korunma sağlayamayacağının Johnson'un mektubundan belli olduğnu söyledi. Nato, Amerika ve Avrupa'nın korunması için kurulan bir birlikti ve çalışma şekli gösteriyordu ki bir savaş halinde Türkiye Nato kuvvetlerinin boşaltacağı ilk ülke olacaktı ve sonradan kurtarılması için işgal edilecekti. Büyük sayıda insan kaybından ve tahribattan sonra tekrar kurtarılmak ne işe yarardı. B. Boran Türkiye'nin Nato'dan çıkıp Üçüncü Dünya blokunun lideri olmasını öneriyordu. Bu mevki için Türkiye, en kuvvetli ve en ileri ülkelerden biri olabilecek durumdaydı (*Milliyet*, 20. 2. 1966).

21. *Milliyet* gazetesinde yazan Abdi İpekçi, Türkiye'nin bir üvey evlât muamelesi görmesinden dolayı silahlı kuvvetlerin bile Nato'dan hoşnutsuz olduğunu söylüyordu. Amerika'nın Türkiye'yi savaş çıkınca feda edebilecek olan ileri karakol mevkiinde bir devlet olarak gördüğü gerçekti.

25. Amerikan Savunma Bakanı Yardımcısı John McNaughton, Türk Savunma Bakanlığına, silahlı kuvvetlerin nasıl modernleştirileceği konusunda tavsiyelerde bulunmak için Ankara'ya geldi (Basın, 26. 2. 1966; Amerika'nın Türkiye hakkındaki siyasetinin bir savunması için bkz., George Harris, *Trouble Alliance:* Turkish-American problems in historical perspective, 1945-1971, Washington 1972. Bu kitap ilkin Amerikan Dışişleri Bakanlığı için bir rapor olarak hazırlanmıştı.).

2. Seçim ve Af Kanunu tasarıları, muhalefetin bir cephe kurduğu, gürültülü bir Meclis oturumuna getirildi. AP, seçim sisteminden 'Millî Bakiye' ilkesini çıkarmaya ve başta TİP olmak üzere küçük partileri elemeye çalışıyordu. (Basın, 3 ve 4. 3. 1966).

4. Nato Genel Sekreteri Manlio Brosio, hükümetin çağrısı üzerine Ankara'ya geldi. (Basın, 5. 3. 1966).

4. Ankara'da 'Millî Kurtuluş Komitesi' diye imza taşıyan bildiriler dağıtılıyordu. Bu bildirilerde AP hükümetinin siyaseti milliyetçiliğe aykırı olduğu gerekçesiyle kınanıyor ve ordunun işe karışarak, hükümetin bu millî görevden uzaklaştırılması isteniyordu. (Basın 5. 3. 1966). Polis, 18 ocakta dağıtılan bildirilerin arkasında Siyasal Bilgiler Fakültesi Fikir Kulübünün bulunduğunu ileri sürüyordu. İkinci bildiri ODTÜ Fikir Kulübü başkanı ve bir TİP üyesi olan Kâmuran Bekir Harputlu tarafından dağıttırılmıştı (Basın, 9. 3. 1966). Her zamanki gibi polis, bu bildirilerin yurt dışında basıldığını ileri sürüyordu.

5. Bir darbe korkusuyle Ankara'da güvenlik tedbirleri alınmıştı. O günlerde Suriye ve Ghana'da hükümet darbeleri olmuştu (Basın, 6. 3. 1966).

7-14. Ülkedeki ve Meclisteki gergin havadan dolayı, Meclis 7 günlük bir tatile girdi (Basın, 7. 3. 1966).

8. 15 yaşında, Gürbüz Şimşek adında Ankaralı bir öğrenci, Atatürk ve Lenin üzerine yazdığı bir kompozisyonla komünizm propagandası yaptığı ileri sürülerek tutuklandı. Öğrenciyi, polise öğretmeni ihbar etmişti (Basın, 9. 3. 1966 ve Abdi İpekçi'nin yazısı, *Milliyet*, 10. 3. 1966). — Basın, Orhan Kemal ve iki TİP üyesinin komünizm propagandası yapmaktan tutuklandıklarını bildirdi.

9. Emniyet Müdünü Muzaffer Çağlar, Yaşar Kemal ve Ruhi Su gibi bazı sanatkârları, dini siyasete alet etmekle, halkı sınıflandırmak ve komünizm propagandası yapmakla suçladı. Yaşar Kemal, bunu, «Emniyet müdürünün sözleri de gösteriyor ki Türkiye, bir terör eşiğindedir» diyerek cevapladı (*Vatan*, 10. 3. 1966).

12. TİP Denizli milletvekili ve eski MBK ve '14 ler' üyesi Muzaffer Karan, partinin programına aykırı hareket ettiğini ileri sürerek, TİP'den istifa etti (*Cum.*, 13. 3. 1966).

Adalet Bakanlığı, büyüyen aşırı akımlarla savaşmak için 141 ve 142. maddelerin kuvvetlendirileceğini bildirdi (Basın, 13. 3. 1966).

14. Cevdet Sunay ordudan istifa etti ve Senatoya atandı (Basın, 14 ve 15. 3. 1966).

15. Cemal Tural Genelkurmay Başkanlığına getirildi (Basın, 16. 3. 1966).

Kimya Fakültesi öğrencileri bir bildiri dağıtarak kimya emperyalizmini kınadılar: «... bugün memleketimizde petrol emperyalizminden daha insafsızca bir ilâç emperyalizmi vardır.» (*Cum.*, 16. 3. 1966).

16. 1921'de imzalanan Türk-Sovyet Dostluk Anlaşmasının yıldönümü dolayısıyle, Demirel ile Kosigin arasında karşılıklı mesaj yollandı (Basın, 15. 3. 1966).

18. Millî Birlik Grubu, ülkedeki durum hakkında Demirel ile 4.5 saat süren bir görüşme yaptı. Grup, Demirel'e bir muhtıra verdi. (Bu, 11 Ocak 1971 tarihinde basında kamuoyuna açıklandı (*Cum.*, 19. 3. 1966).

20. Sağcı öğrenciler, Istanbul'da, Taksim Alanında sola karşı bir gösteri yaptılar ve hükümetten, komünizmle ilgili bir soruşturma açılmasını istediler (Basın, 20 ve 21. 3. 1966).

23. Mecliste bir Türk - Mısır Dostluk Grubu kuruldu. Bu karar, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Halûk Bayülken'in Kahire'yi ziyaret ederek Abdülnasır ile görüşmesinden hemen sonra alındı (Bkz., Basın, 21. 3. 1966 ve *A. R.* 19, 21 ve 23. 3. 1966).

28. Gürsel'in sağlığının, görevini sürdürmeğe yetersiz olduğunu bildiren bir doktor raporundan sonra, Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı seçildi. Alparslan Türkeş, bu mevki için CKMP'den aday gösterilmişti (Basın, 27-29. 3. 1966).

29. Ankara Radyosu, Erzurum ve Maraş'ta da, 'komünizm aleyhtarı' gösterilerin yapıldığını haber verdi. *Cumhuriyet* gazetesi (28. 3. 1966), 10 Nisan'da 'Ege Bölgesi Komünizmi ve gafleti tel'in mitingi' yapılması kararlaştırıldı diye yazıyordu.

**Nisan** **1966**

1 Basın Amerika nın 1959 martından itibaren ikili anlaşma imzaladığı her ülkeyle görüşerek bu anlaşmaları tekrar incelemeğe karar verdiğini yazıyordu. Görüşmeler Ankara ve Washington'da sürdürülüyordu. (Bu anlaşmaların en doğru tarihsel bir incelemesi için, bkz., Haydar Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İçyüzü*, Ankara, 1969).

2. Genelkurmay Başkanı Cemal Tural, Cento Askerî Komiteler toplantısına katılmak için Tahran'a gitti. Tural, TRT'ye, son zamanlardaki Nato çekişmesinden sonra Cento'nun çok fazla önem kazanmış olduğunu söyledi (*Istanbul Bayram Gazetesi*, 4. 4. 1966).

5. Demirel dış siyaset konusunda bir demeç verdi ve sık sık ortaya atılan üslerden söz ederek, «Türkiye'de üs yok, yalnız tesis var», dedi. — Dışişleri Bakanı Çağlayangil Nato'ya bağlılığı doğruladı ve «durumları tamamıyle değişik olduğu için Fransa ile Türkiye'nin Nato'ya karşı tutumlarını karşılaştırmak olanaksızdır», dedi. (Basın 5 ve 6. 4. 1966). General de Gaulle, Nato'dan Fransa'daki üslerini boşalt-

masını istemişti ve Türkiye'de pek çok kimse de Türk hükümetinin neden aynı şeyi yapmadığını soruyordu.

9. Kara Kuvvetleri Harekât Dairesi Başkanı Tuğgeneral Cihat Alpan sivilden olan Nâsır Zeytinoğlu'nun yerine, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine getirildi (Basın, 10. 4. 1966). Zeytinoğlu, Ziraat Bankasının Yönetim Kuruluna seçilmişti (Basın, 13. 4. 1966).
8 Nisan tarihinde Istanbul'a gelen 6 'ncı Filo aleyhinde gösteriler yapıldı (Basın, 10. 4. 1966).

10. Basın, Türk-İş içinde bir bölünme olduğunu ve Devrimci İşçiler Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) adında bir sendika grubunun ortaya çıktığını bildirdi. Türk-İş, Paşabahçe Fabrikası grevini desteklemeyi reddederek işverenleri desteklemişti. (Bu dönemde Türkiye'de sendikaların gelişmesi için en iyi kaynak, bkz., Kemal Sülker, *Türkiye'de İşçi Hareketleri*, Istanbul, 1968).

12. Devlet Bakanı Refet Sezgin, aşırı akımlara, özellikle komünizme karşı yapılacak savaşın ilkelerini saptamak için İslâm dünyasından bazı din adamlarının Türkiye'ye davet edildiğini bildirdi (*Tercüman*, 12. 4. 1966). Aynı gün *Yeni* Tanin gazetesi, Türk işçileri arasında propaganda yapması için Shell Petrol Şirketinin, Berlin'de *Risale-i Nur* adlı bir örgütün her türlü masraflarını karşıladığını yazıyordu.

13. Orhan Kemal, 36 gün hapiste tutulduktan sonra serbest bırakıldı (Basın, 14. 4. 1966).

13. Aynı gün *Hürriyet* gazetesi, Muhsin Ertuğrul'un, solculuğundan dolayı işinden çıkarılmış olduğunu haber veriyordu. — Istanbul'da TİP'in Fatih şubesinden üç üyesi, gizli komünizm hücresi kurmak ve propaganda yapmak iddiasıyla tutuklandılar (*Cum.*, 15. 4. 1966).

14. Ankara Radyosu, Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem'in bir aylık bir gezi için Batı Almanya'ya gittiğini haber verdi. Erdem, Almanya'da sayısı 250 bini bulan Türk işçilerinin durumunu inceleyecekti.

15-23. Senatör Fethi Tevetoğlu başkanlığında bir parlamento heyeti Türk malları için muhtemelen bir pazar olarak görülen Suudî Arabistan'a gitti (*Son Havadis* ve Basın 11-26. 1966).

15. Mecliste, bir konuşma yapan İnönü, Türkiye'de sağa doğru akımın varlığından söz ederek «irtica da komünizm kadar tehlikelidir» dedi (Basın, 16. 5. 1966). Bu günlerde gericiler küçük illerde Atatürk'ün büstlerini ve heykellerini kırıyordu.

19. 20 ve 21 nisan tarihlerinde yapılacak Cento toplantısına katılmak için Ankara'ya gelen Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Rusk'a karşı gösteriler yapıldı. (Basın, 20. 4, 1966).

20. Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Korgeneral Refet Ülgenalp, gericilere karşı sert bir demeç verdi: «... Bu memleketi sakallı keçiler

ile keçi sakallılar kemiriyor. Biri ormanları, diğeri cemiyetin bünyesini...» (*Cum.*, 21. 4. 1966).

24. Cento toplantısından sonra, Pakistan'ın Dışişleri Bakanı Zülfikâr Ali Butto, Amerika ve İngiltere'nin kendi müttefikleri olmayan Hindistan'a silah vermelerinden hoşnut olmadıklarını söyledi. Butto Pakistan için Çin'den silah almasının normal olduğunu bildirdi (Basın, 25. 4. 1966).

25. Senato Başkanı İbrahim Şevki Atasagun başkanlığında bir heyet Batı Almanya'ya ve Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli başkanlığında bir heyet de Romanya'ya gitti (Basın, 26. 4. 1966).

26. *Yeni Gazete*, Türkiye ile Amerika arasındaki ikili sözleşmelerle ilgili görüşmelerin, Türk Hükümeti hazır olmadığı için ertelendiğini haber veriyordu (Ahmet Şükrü Esmer, (*Ulus* 26. 4. 1966) bu sözleşmeler ve Türk-Amerikan ilişkilerinin en doğru incelemelerinden birini verir.).

28. Genelkurmay Başkanı Cemal Tural, bir genelge yayınlayarak *Komünizmle Mücadele Metotları* adlı kitabın, askeri okulların ders programlarının içine alınacağını ve bütün silahlı kuvvetlerce okunacağını bildirdi. (Basın, 29, 4. 1966). Bu Amerika'da yazılmış bir kitabın çevirisiydi.

**Mayıs** **1966**

4. AP kabinede yapılacak değişikliklerin, 5 haziranda yapılacak Senato seçimlerinden sonraya ertelendiğini bildirdi (Basın, 5. 5. 1966). Parti içindeki bütün gruplardan temsilci almak için, kabinede değişiklik yapılacağı nisan ayından beri söyleniyordu (*Cum.*, 10 ve 15. 4. 1966 *Ulus*, 25. 4. 1966).

6. Eski Senatör General Sıtkı Ulay, Mecliste bazı milletvekilleri tarafından dövüldü (Basın, 7. 5. 1966). Bu olay ordu ile AP arasında gergin bir hava yarattı.

7. Siyasî Polis Mecliste arama yaptı ve yasaya aykırı herhangi bir bildirinin basılıp basılmadığını anlamak için daktilo ve teksir makinelerini kontrol etti. Bunu bir ihbar üzerine yapmışlardı. İçişleri Bakanı Faruk Sükan, «olaydan haberim yok» dedi (Basın, 8. 5. 1966). Meclis 6 mayıstan 12 haziranа kadar tatile girdi.

11. Turhan Feyzioğlu, AP hükümetini eleştirerek, «Demirel'in başkanlığında bütün işler duraklamıştır (6 ay içinde sadece 6 kanun ve bütçe çıkarılmıştı. 195 tasarı sırada bekliyordu). Onun iktidarı zamanında ilerleyen ve gelişen sadece 27 Mayıs düşmanlığıdır, irticadır, Atatürk düşmanlığıdır, hayat pahalılığıdır.» dedi (*Cum.*, 12. 5. 1966).

12. Cevdet Sunay, Meclisteki ve ülkedeki gerici olaylarla ilgili olarak parti liderleriyle görüştü (Basın, 13. 5. 1966).

13. 'Türkiye'yi kurtaracak tek yol sosyalizmdir' başlıklı yazısının komünizm propagandası olduğu ileri sürülerek Lütfullah Şadi Alkılıç hakkında 6 yıl ve 3 ay hapis cezası verildi (*Milliyet*, 14. 6. 1966).

15. Partiler, Kısmî Senato seçimleri için seçim kampanyalarına başladılar (Basın 16. 5. 1966).

15-16. Türk Ordusu, İskenderun-Mersin-Silifke bölgesinde Yavru Vatan tatbikatı denen manevralarını yaptı. Bu manevra Kıbrıs bunalımının başlamasından bu yana en büyük tatbikattı ve bu konuda Cemal Tural «kimseyi tehdit etmediğimiz âşikârdır» dedi (Basın, 15-17. 5. 1966).

16. Adapazarı'nda bir konuşma yapan Osman Bölükbaşı, AP'yi, hiç bir harekete geçmeden sadece lafını ederek, komünizmi kendi çıkarları için alet etmekle suçladı. AP gerçekte, zengini daha zengin, fakir, daha fakir yapan prensipleriyle, komünizmin gelişmesine yardım etmekteydi (Basın, 17. 5. 1966).

18. Türkiye, Mısır ile bir Kültür Anlaşması (Basın 19. 5. 1966) ve bir iki gün sonra da bir Ticaret Anlaşması imzaladı (*Yeni Gazete*, 22. 5. ve *Cum.*, 26. 5. 1966).

19. Gençlik Bayramı nutkunda Sunay, «Türk silahlı kuvvetleri ve onun komutanları, şu ve bu prensibin aleti değildir» dedi ve kendisinin de tarafsız olmaya yemin ettiğini bildirdi (Basın, 20. 5. 1966).

20. Eski '14'ler' üyesi ve CKMP'nin sözcüsü Şefik Soyuyüce, tabiî senatörlerin istifa etmesini talep etti ve bu hareketin 27 Mayıs yeminine uygun düşeceğini belirtti (*Yeni Gazete*, 21. 5. 1966).

22. USIS'in (Amerikan Haberler Merkezi) İstanbul şubesine bomba atıldı (Basın, 23. 5. 1966).

24-6. Dışişleri Bakanı Çağlayangil Bağdat'a gitti. Kendisi temmuz 1958 ihtilâlinden sonra Irak'ı ziyaret eden ilk Türk Dışişleri Bakanıydı (*A. R.*, 24. 5. 1966).

28-9. Seçim kampanyasında Mehmet Ali Aybar ve Alparslan Türkeş AP'den çok CHP'ye hücum ettiler. Aybar, «bozuk düzen CHP'nin eseridir ve doğunun mahrumiyet bölgesi olmasının vebali CHP'nin boynundadır.» diyordu (*Cum.*, 29 ve 30. 5. 1966). Türkeş ise, «27 Mayıs devrimini CHP büyük ustalıkla dejenere etti» diyordu (*Cum.*, 30. 5. 1966).

30. Millî Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu, Genelkurmay Başkanı Cemal Tural ve Komutanların da katıldığı, 'Oyak'ın Altıncı Genel toplantısı yapıldı. Açış konuşmasında Topaloğlu, beş yıllık geçmişi olan Oyak'ın sermayesinin 400 milyon TL. ye ulaştığını ve ortalama kârının % 6 (1965 de % 7.13) olduğunu ve bunun benzer teşkilâtların kârından çok daha fazla olduğunu söyledi. Toplantı Genelkurmayın brifing salonunda yapıldı (*Cum.*, 31. 5. 1966).

31. Kayseri'de bir konuşma yapan Demirel, bugünkü Türkiye'de, Türk

halkını etkileyecek Derviş Vahdetî (31 *Mart Vakası*, 1909'un yazarı) gibi bir gericinin yaşamasına uygun şartların artık bulunmadığını söyledi (Basın, 1. 6. 1966).

**Haziran** **1966**

**1.** Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) Başkanı Fakir Baykurt, gericilerin öğretmenleri dövmelerini protesto etti. Baykurt, «Türkiye'de hergün bir yerde bir öğretmen dövülüyor» dedi. Cumhuriyetin düşmanları çıldırmıştı. Sorumlu idareciler bu olaylar hakkında bir şey demiyorlardı ve hükümet de susarak cehaleti destekliyordu (*Vatan*, 1. 6. 1966).
Eskişehir'de İnönü, Demirel'in açıkça Saidi Nursî ve Nurculara karşı çıkmasını istedi (Basın, 2. 6. 1966). Nurculuk İnönü'nün seçimlerdeki temasıydı.

**2.** Bir radyo konuşmasında Bülent Ecevit ortanın solu prensibini açıkladı ve AP'nin, ortanın solunu Moskova'nın yolu diye tanımlayarak, halkın cehaletinden istifade ettiğini söyledi (Basın, 3. 6. 1966; aynı yıl Ecevit *Ortanın Solu* (Istanbul, 1966). kitabını yayınladı).

**5.** 52 sandalyelik Kısmî Senato seçimleri yapıldı: AP 35, CHP 13, MP, YTP, TİP ve CKMP birer senatörlük kazandılar. Kayıtlı seçmenlerin yalnız % 54'ü oylarını kullanmıştı. Bunların % 56.'29'u (AP), 29.98'i (CHP), % 5.9'u (MP), %3.92'si TİP, % 2.25'i (YTP) ve % 1.91'i CKMP'ye oy vermişti. Bu CHP için kötü bir sonuçtu; fakat CHP'nin düşüşünden faydalanan TİP için daha iyi bir sonuçtu (Basın 7. 6. 1966).

**7.** İnönü, AP'nin başarısına, dinin siyasete alet edilmesinin ve yurtta Nurculuğun gittikçe artan etkisinin neden olduğunu ileri sürüyordu. (*Ulus* 8. 6. 1966).

**8.** İhsan Topaloğlu ve Profesör Fahrettin Kerim Gökay CHP'den senatör oldular (*Cum.*, 9. 6. 1966).

**8-25.** Cumhurbaşkanı Sunay, Türkiye'de bir denetleme gezisine çıktı (Basın, 9-26. 1966). Beraberinde Devlet Bakanı Cihat Bilgehan bulunuyordu ve bu, Sunay'ın AP tarafında olduğuna dair iddiaları kuvvetlendiriyordu.

**10.** AP, seçim ve af kanunu tasarılarını, Meclisin Kasım oturumuna kadar ertelemeye ve şimdi ekonomik durumla ilgili tasarılara öncelik tanımaya karar verdi (*Cum.*, 11. 6. 1966). Muhalefet partileri işbirliği yapmaya razı oldular.

**11.** Genelkurmay Başkanı orduya bir genelge yayınlayarak, Nurculuğa karşı çıktı. (*Akşam* 12. 6. 1966).

**12.** Keban barajının yapımına başlandı. Temelatma töreninde Sunay ve Demirel de bulundu. Barajın incelemeleri daha önce yapılmıştı. (Basın, 13. 6. 1966).

15. *Akşam* gazetesi Senatör Fatma Hikmet İşmen'in TİP'e girdiğini haber veriyordu. Muş'ta Sunay, «Türkiye layik bir devlet olduğu için, Türkiye'de Şii veya Sünnî ayrımı diye bir şey yok» dedi (Basın, 16. 6. 1966). Şiiler kendilerine farklı muamele edildiğinden yakınıyorlardı. Buna karşı hükümet ise böyle bir durumun olmadığını ileri sürüyordu.

16. Çin Dışişleri Bakanı Chou En Lai, Türkiye üzerinden Romanya'ya uçarken Demirel'e bir iyi dilek mesajı yolladı. Karşılık olarak Demirel, iyi yolculuklar diledi (*Cum.*, 18. 6. 1966).

17. *Milliyet* gazetesi 2 bin Şiînin Cumhurbaşkanı, Başbakan, Meclis Başkanı, Senato Başkanı, İçişleri Bakanı ve Genelkurmay Başkanına hitaben bir telgraf yollayarak, özellikle Diyanet İşleri Dairesinden olmak üzere farklı muamele görmekten yakındıklarını bildirdi.

20. Bülent Ecevit, Amerika'yı, Türkiye'den çok AP'yi desteklemekle dolaylı olarak suçladı: «Bazı dostlarımız Türkiye'den çok AP'yi tutuyor.» Hatta Ecevit, CIA'nın seçimlerde AP'ye yardım etmiş olduğunu ima etti (*Vatan*, 21. 6. 1966).

22. Cumhurbaşkanı Sunay beş yeni kanunun, Senato'da görüşülmeden çıkarıldığını ileri sürerek veto etti. Basının ileri sürdüğü görüşe göre bunun esas nedeni, kanunlardan birinin Silahlı Kuvvetler Personel Kanunu oluşu ve komutanların, bu kanunun bu şekli ile çıkarılması halinde orduda hoşnutsuzluk yaratacağını Sunay'a ihtar etmeleri idi (*Cum.*, 22 ve 23. 6. 1966 ve *Akşam* 23. 6. 1966).

25. *Hürriyet* gazetesi, iyi hava şartları sonucunda, 18 milyon ton dolayında hasat alınacağının umulduğunu ve bunun bir rekor olacağını yazıyordu.

29. Genelkurmay Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Komutanlarının Çankaya'da, kendileri için yapılacak özel binalarda oturacakları basında haber veriliyordu. (Bkz., İlhami Soysal, 'Komutanlarımızın Yuvası' *Akşam*, 29. 6. 1966).

**Temmuz** **1966**

3-7. Irak Başbakanı Abdurrahman al-Bazzaz resmî bir ziyaret için Türkiye'ye geldi (Basın, 4-8. 7. 1966).

7. Senato'da, Senatör Haydar Tunçkanat bir Türk tarafından hazırlanarak Amerika'ya verilen bir raporu açığa çıkardı ve «bazı kompradorların ve dış ülkelerle işbirliği yapan kimselerin iç işlerimize nasıl müdahale ettiğini» gösterdi. Sözü geçen dış ülke Amerika idi (Basın, 15. 7. 1966). Amerika Büyükelçiliği bu raporun sahte olduğunu ileri sürdü (*Cum.*, 15. 7. 1966).

8. Cumhurbaşkanı Sunay, Celâl Bayar'ı hastalığı dolayısıyle affetti (Basın, 9. 7. 1966).

**11-12.** Batı Almanya Dışişleri Bakanı Gerhard Schroeder Türk Hükümeti ile bir görüşme yapmak için Ankara'ya geldi (Basın, 12 ve 13. 7. 1966).

**14.** Meclis, Yassıada mahkûmları ile siyasî firarileri affetti. Fakat onların politika hayatında etkin bir rol almalarına müsade edilmeyecekti (Basın, 15. 7. 1966).

**15-18.** İtalyan Dışişleri Bakanı Fanfani resmi bir ziyaret için Ankara'ya geldi (Basın, 16-19. 7. 1966).

**17.** TİP'in Kadıköy İlçe Kongresinde Mehmet Ali Aybar, «demokratik sosyalizm yolu üstündeyiz» dedi. TİP liderlerinin tuttukları yol devrimden ziyade demokratik gelişme idi. (*Cum.*, 18. 7. 1966).

**18.** Cumhurbaşkanı Sunay, Batı Anadolu'da bir geziye çıktı (Basın, 18. 7. 1966 ve sonraki günler).

**22.** Tarım Bakanı Bahri Dağdaş ilginç bir demeç verdi: «Ben toprak ağası diye bir şey tanımıyorum. Türkiye'de ağa diye bir müessese yoktur.» (*Cum.*, 23. 7. 1966, s. 7).

**25-31.** Romanya Başbakanı Jon Maurer ve Dışişleri Bakanı Manesçu, 33 kişilik bir heyetle Türkiye'ye geldiler (Basın 25. 7-1. 8. 1966).

**30** Üsküdar'daki bir TİP toplantısında konuşan Rıza Kuas, eğer TİP iktidara gelirse 'demokratik Türk sosyalizmini' kuracaktır dedi (*Cum.*, 31. 7. 1966). Muhaliflerin, sosyalizmin yabancı bir doktrin olduğunu iddia etmelerinden dolayı Kuas'ın *Türk* sosyalizmi diyerek ayırımı yapışı üzerinde durulacak bir noktadır.

**Ağustos** **1966**

**1-9.** Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, Meclisten bir heyetle, Sovyet Rusya'ya hareket etti. Bozbeyli 3 ağustosta Rus parlamentosunda bir konuşma yaptı. Heyet 9 ağustosta yurda döndü, fakat basında bu geziye gereken yer ve önem verilmedi (Basın, 2-10. 8. 1966).

**5.** Zonguldak Senatörü Amiral Tevfik İnci AP'den istifa etti ve Demirel'in «tek adam, tek fikir savaşı içinde olduğunu» da neden olarak ileri sürdü (Basın, 6. 8. 1966). 9. 8. 1966 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, Demirel' le yakınlığı olan bir kaynaktan naklederek, Demirel'in başbakanlığı bir ortak çalışma yeri olarak görmediğini bildirdi.

**9.** 3 ağustos tarihinde kabul edilmiş olmasına rağmen Af Kanunu, *Resmî Gazete*'de bugün yayınlandı (Basın, 10. 8. 1966). Bu yasanın çıkışı[1] 27 Mayıs devrimi için bir yenilgi olarak görüldü. Çünkü Milli Birlik Grubu, 31 temmuz tarihinde Sunay'dan bu yasayı veto etmesini istemişti. 6 ağustosta Cihat Alpan yasayı imzalanması için Sunay'a götürmeden evvel yüksek rütbeli subaylarla görüşmüştü (*Cum.*, 7. 8. 1966, sh. 7 ve 8. 8. 1966).

13. Demirel, birkaç gün içinde açıklanacak olan kabine değişikliklerini Bilgiç ile görüştü (Basın, 14. 8. 1966).

16-19. Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev, ikili görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya geldi. Başev, soğuk savaşın yumuşamasından bu yana Türkiye'ye gelen ilk Bulgar devlet adamıydı. (Basın 17-22. 8. 1966 ve *A. R.* 16-22. 5. 1966).

17. Nato'ya bağlı olmayan «Çekirdek Birlikler» kuruldu (*Cum.*, 18. 8. 1966). *Cumhuriyet* gazetesinde Gülten Kazgan 'Planlı Dönemde Türk Ekonomisi» başlıklı yazısında, Türk ekonomisinde tarımın başta geldiğini ve bunun da hava koşulları ve hasata göre değiştiğini söylüyordu. 1960-65 döneminde nüfus artışı yüksek olmuş (% 3); sanayideki gelişme ise plânın hedefinden geride kalmıştı. 1.5 milyon işsizle, işsizlik konusu büyük bir sorun haline gelmiş ve 1966 yılı fiyat artışlarının ortaya çıktığı bir dönem olmuştu.

23. Ticaret Bakanı Macit Zeren istifa etti ve yerine Cihat Bilgehan vekâleten getirildi (Basın, 24 ve 25. 8. 1966).

28. TİP'in Fatih İlçe Kongresinde Mehmet Ali Aybar, sosyalizm konusunda kendi anlayışını açıkladı: «Halksız sosyalizm faşizmle sonuçlanır». Aybar, «sosyalizm, bölgesel şartları gözönüne almadan kopye edilemez veya oraya nakledilemez; sosyalizm sadece bir iktisadi sistem değildir. Türkiye'de sosyalizm oturduğunuz yerde kitap okuyarak ve Türkiye'nin gerçeklerini hesaba katmadan kurulamaz. Sosyalizm kurulması güç bir iştir diyordu. (*Cum.*, 29. 8. 1966).

29. Suudi Arabistan Kralı Faysal resmî bir ziyaret için Türkiye'ye geldi ve gezisi 4 eylülde sona erdi. Türk-Suudi Arabistan ilişkilerinde İslâmiyetin rolü, basında, üzerinde ısrarla durulan bir konu haline getirildi.

**Eylül** **1966**

3. *Cumhuriyet* gazetesi, Kral Faysal ile Dışisleri Bakanı Çağlayangil'in Sultan Ahmet Camiinde birlikte namaz kıldıklarını gösteren bir resmi bastı. Bu, layik bir ülke olan Türkiye'de pek az görülebilecek bir resimdi, fakat herhangi bir başka layik ülkede görülmesi yadırganacak bir şey değildi.

4. Müslüman ülkeler arasındaki dayanışmaya değinen ve dinî bir pakt havasında olan Türk-Suudi Arabistan ortak bildirisinden söz açan Bülent Ecevit, İslâm Paktını bir 'tertip' olarak tanımlıyordu (Basın, 5. 9. 1966).

6. AP Zonguldak milletvekili Sadık Tekin Müftüoğlu Ticaret Bakanlığına atandı (Basın, 7. 9. 1966).

8. Gazeteci İlhami Soysal bilinmeyen bazı şahıslar tarafından bir arabaya sokularak, rejim aleyhinde yazı yazdığı için fena halde dövüldü. Soy-

sal, bu şahısların güvenlik polisinin üyelerinden olduğu kanısındaydı. TİP bu olayı, «faşist metotların kullanılışı" diyerek, kınadı (Basın, 9. 9. 1966). Bu dövülme olayı büyük bir siyasal çekişmeyi ortaya çıkardı ve ertesi gün İnönü ve Demirel, Soysal'a birer geçmiş olsun telgrafı bile yolladılar (*Varlık Yıllığı* 1967, 359).

**8-13.** Başbakan Demirel, sol aleyhinde propaganda kampanyası açmak ve kanun ve düzen hakkında konuşmalar yapmak için Ege bölgesinde bir geziye çıktı (Basın, 9. 9. 1966 ve sonraki günler).

**9.** Dışişleri Bakanı, Çağlayangil, müttefik devletler arasındaki uyuşmazlıkları görüşmek için Washington'a altı günlüğüne gitti (9. 9. 1966 ve sonraki günler). Çağlayangil 21 eylülde Türkiye'ye döndü.

**10.** Demirel küçük burjuvazinin siyasal ve ekonomik önemi üzerinde konuştu: «Memleketimizde bir buçuk milyon esnaf ve küçük sanatkâr vardır. Bu, beş altı milyon kişi demektir. Kendi hayatlarını kendileri kazanan, tecrübeli, bilgili, mahir insanlar demokratik düzen içinde bir kuvvettir. Bugünün küçük esnafı yarının fabrika sahibi demektir.» (*Cum.*, 11. 9. 1966). Demirel küçük esnafın teşkilâtlanmasını ve bankaların bunlara kredi vermesini istiyordu.

**14.** 220 gündür komada olan Cemal Gürsel öldü. Menderes'in ölüm kanarının çıkarıldığının yıldönümünde Cemal Gürsel'in ölmesi, gerici basın tarafından kendi çıkarlarına sömürülerek Allahın bir işareti biçiminde gösterildi (Basın, 15. 9. 1966). Gürsel, 18 Eylülde Anıtkabir'e gömüldü.

**22.** Afganistan Başbakanı Muhammed Haşrim Mayvandwal Türkiye'ye geldi, ertesi gün hastalandı ve ameliyat oldu. Haşrim Mayvandwal 19 ekimde Türkiye'den ayrıldı (Basın 23. 9. 1966 ve sonraki günler).

**24-25.** CHP'nin İstanbul İl Kongresinde İnönü, iktidarı, aşırı sağı harekete geçirmekle suçladı (*Ulus*, 25. 9. 1966). Bir dereceye kadar bu, CHP'nin kendi içindeki sağcıların baskısına gösterdiği tepkiydi.

**26-30.** Maliye Bakanı İhsan Gürsan, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu toplantısına katılmak için Washington'a gitti (Basın, 27. 9. 1966 - 1. 10. 1966).

**27.** Özel sektör ile bakanlar arasında yapılan bir toplantıda Sanayi Bakanı Mehmet Turgut kapitalizmin düşmanlarına karşı savaş açılmasını istedi ve «Marksist propagandanın ortaya çıkması mevcut sistemi hor görüyor.» dedi (*Cum.*, 28. 9. 1966).

**30.** Atatürk ve Lenin üzerine bir kompozisyon yazarak komünizm propagandası yapmaktan yargılanan ortaokul öğrencisi Gürbüz Şimşek suçsuz bulunarak serbest bırakıldı. Savunmasını yapan Profesör Muammer Aksoy, «Kurtuluş savaşımızda kurtarıcımız Atatürk

Lenin ile işbirliği yapmıştı. Bugünkü anlayış içinde olursak onu da komünizm ile suçlamak gerekirdi» dedi (*Cum.*, 1. 10. 1966).

**Ekim** **1966**

**2-12.** Cumhurbaşkanı Sunay İran ve Pakistan'a resmî bir ziyarette bulundu. Sunay 2-7 ekim arasında İran ve 7-12 Ekim arasında da Pakistan'ı ziyaret etti. (Basın 2-12. 10. 1966).

**4.** İktisadî Planlama Dairesi Başkanı Baran Tuncer D. P. T 'dan istifa etti. Tuncer'in istifasının sebebi, AP hükümetinin. bir ay içinde D.P.T.' dan dört kişinin istifasına neden olan, planlama hakkındaki olumsuz tutumu idi (*Cum.*, 5 ve 6. 10. 1966).

**5.** Muhalefetin dini siyasete alet ediyor şeklindeki suçlamalarını cevaplamaya mecbur olan Demirel: «Din hürriyeti baskı ve istismar vasıtası olamaz» dedi (Basın, 6. 10. 1966).

**8.** 'Türkiye'de Diyanet ve Layiklik' üzerine İstanbul'da bir konferans düzenlendi ve burada layiklik eleştirildi. Konuşmacılardan Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, «Layiklik İslâm Dinini yok etti... Layiklik İslâm Dininin karşısına daima bir babahindi gibi çıkmaktadır.» dedi (*Cum.*, 9. 10. 1966).

**11.** Demirel'in, hükümetin seçimle geldiği iddialarına karşı İnönü, Meclis'in seçim sandığından çıktığını ve hükümetin bu meclise bağlı olduğunu söyledi. İnönü «eğer hükümet Meclisin güvenoyunu kaybederse düşer» dedi (Basın, 12. 10. 1966).

**15.** Bir basın toplantısında Demirel, iktidarın şimdilik anayasayı değiştirmek için çoğunlukta olmadığını söyledi (Basın, 16. 10. 1966). Bu sözlerden anlaşıldığına göre AP, kendini yeterli derecede kuvvetli hisseder etmez anayasayı değiştirmeğe çalışacaktı.

**17.** İnönü'nün, 13 eylül 1961 'de Gürsel'e yazılmış, ölüm kararlarının yerine getirilmesini isteyen mektubu basında yayınlandı. Bu mektubun tam bu sırada yayınlanması siyasal nedenlere bağlıydı.

**17.** Alevî partisi olarak tanımlanan Birlik partisi'nin kurulduğu açıklandı (Basın, 18. 10. 1966). Bu parti, genellikle Sünnîlerin tarafını tutanlara karşı, layikliği desteklemekteydi. Anadolu'daki esnaf ve sanatkârlar arasında kuvvetli olan Aleviler büyük iş alanlarının genişlemesine karşı çıkıyorlardı.

**18,** YTP İsparta milletvekili Dr. İrfan Aksu, 15 ekimde başlayan YTP kongresinde Ekrem Alican'ın yerine Genel Başkan seçildi (Basın, 16-19. 10. 1966).

**18-21.** CHP'nin XVIII. Kurultayı toplandı, Muammer Aksoy Kongre Başkanı seçildi; bu solcular için bir zaferdi. Bu Kongre, parti içinde yeni bir grubun ortaya çıkması bakımından önemliydi. Daha önceleri

ortanın solu sloganını tutan Turhan Feyzioğlu şimdi onun muhaliflerini savunuyordu. Fakat bu toplantıda ortanın solu, partinin resmî politikası olarak kabul edildi. Partinin tarihinde bir dönüm noktası olarak Bülent Ecevit, Genel Sekreterliğe seçildi; tabiî ki Genel Başkanlığa da İnönü seçilmişti (Basın, 18-25. 10. 1966). Bülent Ecevit'in kitabı *Ortanın Solu* 14 ekimde basıldı.

**20.** Afganistan Başbakanının ziyaretinden sonra Türk-Afgan ortak bildirisi yayınlandı. Burada İslâmiyetten söz edilmiyordu (*A. R.*, Basın» 21. 10. 1966; bkz., 22. 9. 1066).

**7.** Bir basın toplantısında Bülent Ecevit, «CHP'nin ortanın soluna gelerek aşırı sola çektiği duvar gibi AP de ortanın sağında, aşırı sağa bir duvar çekerse demokrasi sürekli yaşama imkânını bulur» dedi (Basın, 28. 10. 1966). Bu sözler ortanın solu görüşünün amacını kısaca tanımlıyordu.

**28.** Maliye Bakanı İhsan Gürsan istifa etti, neden olarak da 1967 bütçesindeki açığı kapatmak için gerekli bazı vergilerin Demirel tarafından reddedilmesini gösterdi (Basın, 29. 10. 1966).

**30.** Behice Boran CHP'nin ortanın solu tutumunu, «Gerçekte CHP de ne yeni bir hamle, ne de sola açılış vardır, aksine solu önleme çabası vardır» diyerek eleştirdi (Basın, 31. 10. 1966).

**31.** 28 Ekimde istifa eden İhsan Gürsan Demirel'e bir muhtıra yollayarak, «Ekonomimiz enflasyonist baskı altındadır» dedi ve bu çok daha ciddî bir tehlike haline gelmeden önleyici tedbirler alınmasını istedi (Basın, 1. 11. 1066).

**Kasım** **1966**

**2-7.** Mısır Dışişleri Bakanı Yardımcısı Hasan el-Feki, iki ülke arasındaki ilişkileri görüşmek üzere Ankara'ya geldi. Bu ziyaret, ilişkilerin geliştirilmesi bakımından önem taşımaktaydı (Basın, 3. 11. 1966 ve sonraki günler).

**6.** İzmir İl Kongresinde yaptığı ünlü konuşmasında Demirel, silahlanan 200.000 sivil gönüllünün hükümetle işbirliği yapması sonucunda General Salan'ın yapmak istediği bir darbenin önüne geçildiğinden söz etti. Bu sözler, gelecekte Türkiye'de yapılacak bir askerî müdahaleye böyle karşı koyulabilir anlamında yorumlandı (Basın, 7 ve 8. 11. 1966 ve Süleyman Demirel, *Kongre Konuşmaları*, Ankara, 1967 31-8; yukarıda verilen sözlerin geçtiği sh. 33 dür.).

**12.** Bursa'da yaptığı bir konuşmada Demirel, AP'nin halka silah dağıtmaya hazırlandığını ileri süren görüşü reddetti; fakat «meşru nizamı yıkmak isteyen asilere karşı gayet tabiî ki Milletin direnme hakkı var!» dedi (Basın, 13. 11. 1966; Demirel, *Kongre*, 39-45).

Cihat Bilgehan Maliye Bakanlığına atandı (Basın, 13. 11. 1966) Amerika'yı telin için yapılan bir mitingde, toplanan halk ile Amerika yanlısı gruplar arasında olaylar çıktı (Basın, 13. 11. 1966).

15. Adana İl Kongresinde Demirel sola hücum ederek, «Sosyalizm, Türk Anayasasının, Türk vatandaşına söylediği hür teşebbüsün, mülkiyetin, serbest ticaretin karşısındadır» dedi (Basın, 16. 11. 1966; Demirel, *Konuşma* 55-63).

21. *Cumhuriyet* gazetesi, OECD'nin Türkiye için hazırladığı özel raporda, «Türkiye'nin ödeme dengesi bozuldu» diyerek bunun ekonomide ciddî sorunlar doğuracağını bildirdiğini yazıyordu.

22. TİP, kendilerini komünistlikle suçlayanları mahkemeye vereceğini açıkladı. O sırada Malatya savcısı, Mehmet Ali Aybar ve TİP'li altı üye hakkında, 141 ve 142. maddlere aykırı davranışlarından soruşturma açmıştı (*Cum.*, 23. 11. 1966).

24. 20 kasımda Malatya'da başlayan TİP İkinci Genel Kurul toplantısında Mehmet Ali Aybar, tekrar Genel Başkanlığa seçildi (Basın, 21-25. 11. 1966). Toplantının kapanış konuşmasında Aybar, «Türkiye'nin bugünkü başlıca davası millî bağımsızlığa tam olarak kavuşmaktır.» dedi.

27-29. AP'nin Genel Kongresi toplandı. Burada «milliyetçi mukaddesatçı» denen grup ile Demirel'ci liberaller arasında kuvvet çatışması oldu. Bu çekişme 29 kasımda, tüm olmamakla beraber Genel Başkan Demirel'in zaferiyle sonuçlandı. Artık tutuculardan kendini koparmış olan Demirel'in daha layik ve yenilikçi bir tutum izlemesi beklenirdi 27-30. 11. 1966).

29. Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç «TİP, Batı modeli bir İşçi Partisi hüviyetine girmedikçe, Türk-İş bu partinin daima karşısındadır» dedi (*Cum.*, 30. 11. 1966).

30. Plancıların kendisine çatmaları karşısında Demirel, «Türkiye'de plan fikrinin doğmasında benim rolüm çok büyüktür. 1959 yılında Adnan Menderes'e plan yapması fikrini ben vermiştim. Planlama baş danışmanı Profesör Tinbergen de o zaman Türkiye'ye davet edilmişti.» dedi (*Cum.*, 1. 12. 1966).

**Aralık** **1966**

1-6. Cevdet Sunay, resmî bir ziyaret için Tunus'a gitti (Basın, 1-7. 12. 1966).

2. Demirel, Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın istifa edeceği söylentilerini yalanladı. Bu söylentileri çıkaranlara, orduyu siyasete karıştırmaya çalıştıklarını söyleyerek, «ordu, mektep ve camii rahat bırakın» dedi (Basın, 3. 12. 1966).

3. Anadolu Gazozcuları Cemiyeti, yarışma karşısında iflâs eden geleneksel

sanayinin, coco-cola tipi sanayi tarafından nasıl tehlikeye düşürüldüğünü görüşmek için Istanbul'a bir delege yolladı (*Cum.* 4. 12. 1966).

4. Çin'den bir ticaret heyeti İzmir'e geldi ve ticaret olanaklarını görüşmek için işadamlarıyla tanıştı (*Cum.*, 5 v 7. 12. 1966, sh.).

9. İlkokul müfettişi ve yazar Mahmut Makal, hakkında yapılan şikâyetlerden ötürü Bakanlık emrine alındı (Basın, 10. 12. 1966).

13. Maliye Bakanı Cihat Bilgehan, TL.'nın devalue edileceğine değgin söylentileri yalanladı. Bilgehan, ihracatın azalmasına rağmen, -hükümetin devalüasyonu düşünmemiş olduğunu söyledi (bkz., Gülten Kazgan, 'Devalüasyon Söylentileri Üzerine', *Cum.* 21. 12. 1966 ve *Cum.* 14. 12. 1966).

16. Basın, Türk donanmasının Doğu Akdeniz'de Kıbrıs yöresinde manevralar yaptığını haber verdi.

19. Basın, Vehbi Koç'a ait olan Otaşan şirketinin piyasaya Anadol isimli bir Türk otomobili çıkardığını haber veriyordu. Bu teşebbüs İngiliz Ford şirketiyle bir işbirliği sonucunda olmuştu.

20-27. Sovyetler Birliği Başbakanı Aleksi Kosigin resmi görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'ye geldi. Bazı AP'lilerin sokaklara Rus bayraklarının asılmasına itiraz etmelerine rağmen, Türk hükümeti bu ziyareti önemsiyordu (*Cum.*, 17. 12. 1966). Kosigin'in geldiği gün Rusya aleyhinde gösteriler yapıldı (Basın, 21-28. 12. 1966).

22. Ortanın solu görüşüne karşı çıkan Tahsin Banguoğlu CHP'den çıkarıldı Ertesi gün Banguoğlu, «Ben Atatürkçüyüm, İnönücü olmayı reddettim.» dedi (*Cum.*, 23 ve 24. 12. 1966).

24. *Cumhuriyet* gazetesinde yazan Profesör Besim Üstünel hayat pahalılığının 1963'den bu yana % 15 arttığını söylüyordu.

26. Savunma bütçesinin görüşmeleri sırasında Millî Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu yakın zamanda bir «Millî Harp Sanayii»nin kurulacağını söyledi (Basın, 27. 12. 1966).

30. İnönü ortanın solu görüşünün solculuk olduğuna dair yapılan iddiaları reddetti: «Kırk yıldır devletçiyim. Devletçilik solculuktur diyorlar, böyle ise, evet solcuyum. Halkçıyım, Halkçılık solculuksa evet böyleyim. Onun için, ortanın solu meselesi kendimizi anlatmak kadar, savunmak meselesidir.» (*Cum.*, 1. 1. 1967).

**Ocak** **1967**

1. Cevdet Sunay, birkaç aydır ortalıkta dolaşan askerî darbe olasılığına ait söylentileri yalanladı. Sunay, «darbelerle, ihtilâllerle, reformlarla direnme hareketleriyle oyun olmaz ve Silahlı Kuvvetler bu tür çabalara alet edilemez ve seyirci kalamazlar» dedi (Basın, 1. 1. 1976.) Turhan Feyzioğlu'nun başkanlığı altında ortaya çıkan «sekizler»,

CHP'nin içinde, Bülent Ecevit'in ortanın solu tutumuna karşı çıkan bir grubun doğuşunu gösteriyordu (Basın, 2, 3 ve 4. 1. 1967). Bu grup büyümekte devam etti ve sonra da CHP'den ayrılarak Güven Partisi'ni kurdu. Bülent Ecevit, *Cumhuriyet* (31. 12. 1966), *Milliyet* (1. 1. 1967) gazeteleri tarafından Yılın Adamı olarak seçilmişti.

2. Birlik Partisi, 200.000 Alevînin bulunduğu söylenen Adana ilinde örgütünü kurdu (*Cum.*, 3. 1. 1967).

3 Basın, bağımsızlık için emperyalizm aleyhinde savaşmaya kendini adamış olan solcu ve milliyetçi *Ant* haftalık dergisinin çıkmaya başladığını bildirdi. D. S. K 'in (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) kurulma kararı basında bildirildi. Bu karar T.İ.P. in Malatya Kongresi'nde alınmıştı (Bkz., 12. 2. 1967).

4. Demirel'in partiden 'milliyetçi-mukadessatçı' grubu tasfiye kampanyasıyla ilgili olarak AP Antalya milletvekili Osman Yüksel Serdengeçti partiden çıkarıldı. Ertesi gün Serdengeçti, AP'yi, halkı terk eden ve birkaç kişinin malı olan bir parti haline gelmekle suçladı (Basın 5 ve 6. 1. 1967).

D. İ. S. K.'in kuruluşundan söz eden Halil Tunç: «D. İ. S. K.'in kuruluşu Türk İşçi hareketinde cepheleri belli edecekti. Bu da Türk-İş'in gücünü ortaya koyar.» dedi (*Cum.*, 5. 1. 1967).

9-11. Bülent Ecevit ile Turhan Feyzioğlu arasındaki çatışma kızışmaya başladı. CHP'nin Genel Merkezi Ecevit'i desteklerken, Meclis Grubu Feyzioğlu'nun tarafını tutuyordu. Fakat 11 Ocakta İsmet Paşa Ecevit'i destekledi; ve hatta 3 Ocakta, «Bu hareket bana karşıdır, gereğini yapacağım» dedi (Basın, 4, 10, 12 ve 16. 1. 1967). Feyzioğlu Grubunun mücadeleyi kaybetmesi pek yakındı.

15-20. Dışişleri Bakanı Çağlayangil resmî görüşmeleri sürdürmek için Kahire'ye gitti; fakat bu görüşmelerden faydalı bir sonuç alınamadı (Basın, 16-22. 1. 1967).

21. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, hükümeti, partisini yıkmaya çalışmakla suçladı. Aybar partiyi içten bölmek için birçok ajanların içine sokulmuş olduğunu ve hükümetin, TİP'in yabancı kanallar aracılığıyle gizli bir örgüt kurmuş olduğunu kanıtlamağa çalıştığını söyledi (*Milliyet*, 22. 1. 1967).

23. *Milliyet* gazetesi Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın, Silahlı Kuvetler'e bir emirname vererek ihtilâl yapmaya çalışan yıkıcı sol faaliyetlere karşı mücadeleye girişmelerini bildirdiğini yazıyordu. Bu emirname 21 Kasım 1966 tarihinde verilmişti ve bunun şimdi ortaya çıkarılışı Kamuoyunda büyük tartışmalara yol açtı.

24. Turhan Feyzioğlu, CHP Meclis Grubu ve Senato Grubunu ortak bir toplantıya çağırdı. 185 kişiden 88'i geldi. 88 kişiden 84'ü İnönü ve

Ecevit aleyhinde oy verdi. (*Hürriyet*, 25. 1. 1967 ve *Milliyet* 26. 1. 1967). Ecevit, çoğunluk olmadığı için bu oylamanın geçerli olmadığını söyledi.

**26.** Kozan'da Bülent Ecevit «ortanın solunda toprak vatandaşın» olacak dedi. Ecevit toprak reformunun komünizm olmadığını ve Şah Kay Şeh'in de Çin'de bunu gerçekleştirdiğini söyledi. Ertesi gün İskenderun'da Ecevit, «serbest oy hakkının sağlanması için toprak reformuna ihtiyaç vardır» dedi (Basın, 27 ve 28. 1. 1967).

**30.** Başbakan Demirel, Tural'ın emirnamesini yerinde bulmuş ve desteklemişti; fakat bu konuda yazılanlara karşı sert bir demeç verdi (Basın, 31. 1. 1967).

Ozan ve yazar TİP üyesi Hüseyin Korkmazgil, *Kızılırmak* adlı şiir kitabıyle komünizm propagandası yaptığı ve 141. maddeye aykırı hareket ettiği iddiasıyle tutuklandı. (*Milliyet*, 31. 1. 1967).

**31.** AP Meclis Grubu Tural'ı destekledi ve kendisine yönelik saldırıların durdurulmasını istedi. Bu anlaşmazlık döneminde Meclis grubu hükümetten «anarşi»ye karşı tedbirler almasını istedi (Basın, 1. 2. 1967).

**Şubat** **1967**

**1.** Hakkındaki eleştirileri cevaplayan Cemal Tural, yaptığı hareketin Atatürk'ün zamanında her zaman başvurulan bir yol olduğunu ve kendisinin bu eski âdeti yerinde ortaya çıkarmış olduğunu söyledi. Gereken her durumda halkı uyandırmak görevinin orduya düştüğünü bildirdi (Basın, 2. 2. 1967).

Yazar, gazeteci ve Sol Yayınların sahibi Muzaffer Erdost, Mao Çe Tung'un yazdığı *Teori ve Pratik* adlı kitabı yayınladığı için tutuklandı (Basın, 2. 2. 2. 1967).

**2.** Bülent Ecevit, halkın dikkatini iktisadî ve malî bunalımlardan uzaklaştırmak için hükümetin komünizm belâsını yaratmış olduğunu iddia ediyordu. 1967 yılı, Türk ekonomisi bakımından bir bunalım yılı olacaktı (*Cum.*, 3. 2. 1967).

**3.** Dışişleri Bakanı Çağlayangil İtalya'ya gitti (Basın, 4, 2. 1967).

**4-6.** CHP'nin Küçük Kurultayında İsmet Paşa ortanın solu tutumunu savundu ve eleştirenlere hücum etti. Parti içinde her türlü ayırıcı akımı ezmeye azimliydi. (Basın, 4-7. 2. 1967).

**7.** Batman'da Petrol-İş'in yönettiği bir grev başladı ve ertesi gün zabıtanın işçi karışmasıyle bir çatışma haline döndü (Basın, 8 ve 9. 2. 1967).

**9.** Basın, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın *Sosyalist* gazetesini çıkarmaya başladığını bildirdi.

**9.** Mecliste TİP'in, Genelkurmay Başkanı Cemal Tural konulu gensorusu

reddedildi. CHP de dahil bütüp partiler buna karşı oy vermişlerdi. Bu konuda Behice Boran konuşma yapınca, AP milletvekilleri, «Bunu yurt dışına çıkarın», «Moskova'ya, Moskova'ya» diye bağırdılar (Basın, 10. 2. 1967).

12. DİSK'in kuruluşu, altı yıl önce TİP'in kurulmuş olduğu günde ilân edildi. Sendikaların, Türk-İş'in işçilerin hakkını korumadığına ve içindeki iki CIA ajanı ile Amerika'ya satılmış olduğuna dair iddiaları üzerine DİSK kurulmuştu (Basın, 13 ve 14. 2. 1967).

13. *Cumhuriyet* gazetesi, bir yıl içinde İstanbul'da gıda fiyatlarının % 24 oranında arttığını haber veriyordu.

14. İnönü, hükümeti uyarmak için yaptığı konuşmada, AP'nin çıkarmak istediği Temel Hak ve Hürriyetler Kanunu adındaki yeni tedbirlerin ve zamların huzursuzluk dönemi açacağını söyledi ve zamların, ücretlerin yükseltilmesi için taleplere yol açacağını bildirdi (Basın, 15 2. 1967).

17. *Cumhuriyet* gazetesi, Sovyetler Birliğinin ilk Türkiye Büyük Elçisi S. J. Aralov'un Türkiye Hatıralarını yayınlamaya başladı.
AP Bursa milletvekili Mevlüt Yılmaz, Marksist-Leninist bir parti olduğunu ve Tural'ın komünizm aleyhinde verdiği emirnameye karşı çıktığını ileri sürerek TİP'in kapatılmasını istedi (Basın, 18. 2. 1967).

20-26. Irak Cumhurbaşkanı Gereral Abdurrahman Arif, altı gün sürecek resmi bir ziyaret için Türkiye'ye geldi. Türk-Irak ilişkileri görüşüldü ve Kürtçülük sorununa değinildi (Basın, 21-26. 2. 1967). Gene bazı gazeteler, Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in Arif ile Sultan Ahmet camiinde namaz kılarken çekilmiş resmini bastılar (*Cum.*, 25. 2. 1967).

22. Basın, Demirel'in AP içindeki 'milliyetçi-mukaddesatçı' grubu tasfiye etmesinden dolayı MP, CKMP ve YTP'nin birleşerek yeni bir parti kurmak için görüşmeler yaptıklarını haber veriyordu.

24. CHP Aydın milletvekili Şükrü Koç basına bir demeç vererek, «özel olarak CIA tarafından Amerika'da eğitildiği» bilinen AP Senatörü Fethi Tevetoğlu'nu bir CIA ajanı olmakla suçladı (Basın, 25. 2. 1967). Fethi Tevetoğlu'nun adı ilk kez, bir Türk tarafından yazıldığı ve Amerikalı'lara verildiği söylenen gizli raporun Haydar Tunçkanat tarafından Mecliste açıklanması sırasında ortaya çıkmıştı (Bkz., 7. 7. 1966). Bu sırada CIA, Amerika'da bile kamuoyuna sergileniyordu ve bu durum Türkiye'de de, özellikle *Yön* gibi milliyetçi dergilerde büyük tepkilere yol açmıştı.

**Mart** **1967**

2-6. Habeşistan İmparatoru Haile Selasiye Türkiye'ye geldi. Ertesi gün imzalanan bir ticaret anlaşmasına göre Türkiye, buzdolabı, çamaşır

makinesi ve benzeri tüketim maddeleri satıp, kahve alacaktı (Basın, 3-7. 3. 1967).

4. Mehmet Ali Aybar, hükümeti şu sözlerle suçladı: «Demirel hükümeti, faşizme ortam hazırlamaktadır, sosyalizm akımının gittikçe güçlenmesi ve Amerikan emperyalizmine karşı halk yığınlarının duyduğu nefretin her gün artması, toprak ağalarını, komprador burjuvaziyi ve adamlarını telâşlandırmaktadır.» (*Cum.*, 5. 3. 1967).

6. *Ant* dergisi, radikal milliyetçiler tarafından «terör kanunu» diye tanımlanan 'Temel Hak ve Hürriyetleri Koruma Kanunu Tasarısı'nın metnini ortaya çıkardı. Nermin Abadan, Bahri Savcı ve Cahit Talas gibi birçok profesör bu yasanın anayasaya aykırılığını belirttiler ve kamuya açıkladılar. (Basın, 7. 3. 1967).

11. DPT'ye danışman olan, Hollandalı Profesör Jan Tinbergen, «ya özel sektörün yatırım yaparak plana yardım etmesi, ya da kendisinin vergiye tâbi olmasına razı olarak hükemete yatırım yapma fırsatı sağlaması gereklidir» dedi. Özel sektör bunlardan hiç birini yapmıyor ve dolayısıyle plan da tam olarak bir başarı sağlayamıyordu (*Cum.*, 12. 3. 1967, sh. 7).

Siyasal Bilgiler Fakültesi, 'Temel Hak ve Hürriyetler Tasarısı' aleyhinde bir bildiri yayınladı. Bu muhalif görüşe tepki gösteren Demirel, meclisin yeni kanun çıkarmak yetkisine sahip olduğunu söyledi (*Varlık Yıllığı* 1968, 277 ve *Cum.*, 12. 3. 1967). Demirel'in bu sözleri, Meclisin anayasaya aykırı yasalar çıkarıp çıkarmayacağı sorusunu ortaya çıkardı. Demirel ve Demokratların çoğu, Meclisin her türlü yetkinin kaynağı olduğuna inanıyorlardı.

14. MP milletvekili Hüseyin Balan ve Kâzım Ulusoy, Birlik Partisi'ne girdiler ve Balan 18 Martta Genel Başkan seçildi (*Cum.*, 15 ve 19. 3. 1967 ve *Varlık Yıllığı* 1968, 277; son kaynak bu tarihi 31. 3. 1967 olarak veriyor).

17. Demirel, 'Temel Hak ve Hürriyetler Tasarısı' hakkında profesörlerin ileri sürdükleri görüşe değinerek, «Türkiye'de dört bin profesör vardır. Eğer beş kişi üzerine alındıysa bu aşırı alınganlık ifadesidir. Beyanlarım gayet sarihtir.» dedi (Basın, 18. 3. 1967). Eğitim ve bilim alanında bile Demirel sayıların gücüne inanmaktaydı (*Varlık Yıllığı* 1968, 277).

18. 16 Kasım 1966'da MP Genel Başkanlığından istifa eden Osman Bölükbaşı, MP bir çıkmaz içinde olduğu için tekrar parti liderliğine seçildi (Basın, 19. 3. 1967).

25. Sürekli olarak ortalıkta dolaşan askerî müdahale söylentilerine değinen Demirel, bu sözleri çıkaranların silahlı kuvvetleri politikaya karıştırmaya çalıştıklarını ileri sürdü. Demirel, AP ile Türk Silahlı Kuvvet-

lerindeki yüksek rütbeli subayların birlikte yönetimi elde tuttuklarını iddia edenler, siyasette başarısızlığa uğraşmış kimseler, yani muhalefet partileridir dedi (Basın 26. 3. 1967).

Türk - Sovyet İktisadî Yardım Anlaşması imzalandı. Buna göre Rusya yılda bir milyon ton kapasiteli olan bir çelik fabrikası kuracaktı (*Cum.*, 26. 3. 1967).

**Nisan** **1967**

**1.** Başbakan Demirel kabinede 6 bakanın istifasına, 7 yeni bakanın atanmasına ve 3 bakanın da yerlerinden oynatılmasına yol açan büyük bir değişiklik yaptı. Yeni kabine şu şekli almıştı:
Süleyman Demirel (*Başbakan*); Husamettin Atabeyli, Seyfi Öztürk, Sadık Tekin Müftüoğlu ve Kâmil Ocak (*Devlet*); Hasan Dinçer (*Adalet*); Ahmet Topaloğlu (*Savunma*); Faruk Sükan (*İçişleri*); İhsan Sabri Çağlayangil (*Dışişleri*); Cihat Bilgehan (*Maliye*); İlhami Ertem (*Eğitim*); Orhan Alp (*Bayındırlık*); Ahmet Tükel (*Ticaret*); Vedat Ali Özkan (*Sağlık*); İbrahim Tekin Müftüoğlu (*Gümrük*); Bahri Dağdaş (*Tarım*); Sadettin Bilgiç (*Ulaştırma*); Ali Naili Erdem (*Çalışma*); Mehmet Turgut (*Sanayi*); Refet Sezgin (*Enerji*); Nihat Kürşat (*Turizm*); Haldun Menteşeoğlu (*İmar*); Turgut Toker (*Köy İşleri*).

**1.** Demirel'in, sevilmeyen bakanları Meclis grubundaki milletvekilleriyle değiştirdiği söyleniyordu. Bilgiç'i parti içinde hâlâ tutanlar olduğu için, onun atanması önemliydi ve böylece parti eskisinden daha kuvvetli bir birlik kurmuştu (Basın, 2. 4. 1967).

**3-13.** Cevdet Sunay, Amerika gezisine çıktı. Sunay'ın Başkan Johnson ile görüşmeleri 4 nisanda başladı ve basın Sunay'ın, «Sonuna kadar yardıma dayanmak niyetinde değiliz» dediğini naklediyordu (Basın, 27. 3-15. 1967).

**7.** Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı Enver Batur, özel teşebbüse karşı olanları 'siyaset Koçeroları» diye tanımlıyordu (*Cum.*, 8. 4. 1967).

**11.** Hizb-üt-Tahrir'in yedi üyesi bir din devleti kurmak isteğiyle suçlanarak Ankara'da tutuklandı. Bunlardan dördü Urdün'lü öğrencilerdi ve biri de doçentti (*Cum.*, 12. 2. 1967). Bu grup 4 Nisanda İslâm devleti anayasasını dağıtmıştı (*Varlık Yıllığı* 1968, 277).

**13.** Sunay ile tanışan Amerikan işadamları AP hükümetini ve Demirel'i övdüler: «Türkiye bilhassa, AP iktidarının takip ettiği iktisadî politika sayesinde tam manasıyle itimat edilir bir müttefik olmuştur. Özellikle Başbakan Demirel'in iktidarı devraldıktan sonraki çok kısa bir süre içerisinde stabilizasyonu gerçekleştirmiş olması, bu memlekete ziraî ve turistik yatırımların geniş çapta teksif edilmesini mümkün kıla-

caktı.» Ford Motor Şirketi Türkiye'de bir otomobil sanayii kurmak istiyordu (*Cum.*, 14. 4. 1967).

**14.** Nurcular, Sakarya TİP toplantısında olay çıkardı. Aynı toplantıda konuşan TİP Genel Sekreteri Rıza Kuas daima TİP'e hücum edilerek onun sindirilip yıkılmasına çalışıldığını söyledi (Basın, 15. 4. 1967).

**15.** MP içinde anlaşmazlık devam ediyordu ve 8 milletvekili daha partiden ayrıldı (Basın, 16. 4. 1967).

**17.** Profesör Ali Fuat Başgil öldü ve ertesi gün yapılan cenaze töreni bazı gericilik olaylarına sahne oldu, (Basın, 18 ve 19. 4. 1967).

**21.** Yunanistan'da küçük rütbeli subaylarından kurulu bir junta, 28 Mayısta yapılacak ve Yorgi Papandreou'nun milliyetçi Merkez Birliği Partisini iktidara getirecek olan seçimleri önlemek için bir ihtilâl yaptı (Basın, 22. 4. 1967 ve sonraki günler.). Bu darbe Yunanistan'daki ortanın solu akımına karşı idi ve bu ihtilâlin Amerikan haber alma örgütü tarafından idare edilmiş olduğu sonradan meydana çıktı. (Yorgi Papandreou'nun oğlu Andreas Papandreau, *Democracy at Gunpoint* (New York, 1970) bu olayın içyüzünü anlatır).

**23.** TİP'in İstanbul milletvekili Çetin Altan İzmir'de tartaklandı. Burada konuşan Altan, «Türk demokrasisi yavaş yavaş düşmektedir. Kara kuvvetin Yunanistan'da Yunan halkına indirdiği darbe ile Adapazarı, Eskişehir ve İzmir'de ortaya çıkan gösterileri dikkatle izlemeye başladık.» dedi (Basın, 24. 4. 166).

**27.** Cento ve RCD görüşmelerine katılmak için Başbakan Demirel Pakistan'a gitti ve sonra İran yoluyle Türkiye'ye döndü (Basın, 28. 4-2. 5. 1967).

**28-29.** CHP'nin IV. Olağanüstü Kurultayı toplandı ve burada Turhan Feyzioğlu grubu partiden ayrılmaya zorlandı (Basın, 29-30. 4. 1967).

**30.** CHP'nin 48 üyesi (33 milletvekili ve 15 senatör) partiden istifa etti. Bu şahısların yakında yeni bir parti kurmaları beklenmekteydi (Basın, 1. 5. 1967). Bu olayın ardından daha başka istifalar da oldu.

**Mayıs** **1967**

**2-7.** Polonya Dışişleri Bakanı Adam Rapacki, Avrupa'da nükleer silahdan arınan bir bölge tesisi ve Nato ile Varşova Paktı Ülkeleri arasındaki anlaşmazlığın kaldırılması ile ilgili planları görüşmek üzere Türkiye'ye geldi (Basın, 3-8. 5, 1967).

**5.** TİP'in Kayseri İl Merkezi tahrip edildi. TİP İl Başkanı Nurettin Erdoğan bir demeç vererek: «Flüresans lambalarla ışıklı caddedeki binamızın basılmasına, camlarının kırılmasına polisin ilgisiz kalışı, bizi hayrette bırakmıştır.» dedi (*Cum.*, 7. 5. 1967)

**9-16.** 10-13 Mayıs arasında Bonn'da yapılacak görüşmelerde bulunmak üzere

Süleyman Demirel Dışişleri Bakanı Çağlayangil'le birlikte Almanya'ya gitti. 15 Mayıs tarihli *Cumhuriyet* gazetesi Çağlayangil'in 579 gündür bakan olduğunu ve bunun 203 gününü yurt dışında geçirdiğini yazıyordu (Basın, 9-17. 5. 1967).

12. T. Feyzioğlu ve arkadaşları Güven Partisini kurdular. Partinin sloganı «İçte Güven, Dışta Güven, Güven Partisine Güven»di. Feyzioğlu Genel Başkanlığa, Orhan Öztrak, Ferit Melen ve Emin Paksüt de İkinci Başkanlıklara seçildiler (Basın, 12 ve 13. 5. 1967). Ertesi gün partinin programını basına bildirdi. Programda ılımlı ve aydın bir tutum izleniyordu (14. 5. 1967). Bununla beraber bu parti tatbikatta o derece aydın değildi ve AP kadar solun ve sosyal demokrasinin karşısındaydi.

14. Ereğli'de konuşan Bülent Ecevit, özel sektör ile CHP arasındaki ilişkilere değinerek «sosyal adalet anlayışı içinde çalışan özel teşebbüse yardımcı olacağız» dedi (*Cum.*, 15. 5. 1967). Özel teşebbüs sosyal adaleti değil, kendi kârını düşündüğünden, bu, ortanın solu doktrininde Ecevit'in düştüğü çelişkilerden biriydi.

16. Bir toplantıdan sonra Güven Partisi bir bildiri yayınladı ve partinin komünizme karşı savaşacağını açıkladı. Bildiride, Ortanın Solcuları, sosyalist kelimesinin arkasında gizlenen tutum ve davranışlarla, Türkiye'yi bir komünizm macerasına süreklemek isteyen kimseler olarak tanımlanıyordu (*A. R.*, 16. 5. 1967).

17. İmam-Hatip Okullarını bitirenlere üniversitelere girme hakkı tanındı (*Cum.*, 18. 5. 1967). Bu karar, üniversitelerdeki sağ kanadın kuvvetlenmesine yardımcı oldu.

17-20. Dışişleri Bakanı Çağlayangil Romanya'ya gitti (Basın, 18-21. 5. 1967).

22-24. Orta Doğudaki Türk Büyükelçileri Ankara'da bir konferans düzenleyerek Türkiye ve Arap ülkeleri arasındaki ilişkileri ve Mısır ve İsrail arasında savaşla sonuçlanan anlaşmazlığı görüştüler (Basın, 22-25. 5. 1967).

25. Basın, bir anlaşmazlık halinde Amerika'nın Orta Doğuya müdahale edeceğini haber veriyordu ve 6. Filo zaten Akdeniz'de duruyordu.

27. 27 Mayıs mesajında Cumhurbaşkanı Sunay anayasanın sosyalizme kapalı olduğunu söyledi (Basın, 27. 6. 1967). Bu sözler, anayasanın niteliği üzerinde tartışmaların başlamasına işaret ediyordu.

28. Anayasa hukuku profesörlerinin çoğu Sunay'ın anayasayı yorumlayış şekline sert tepki gösterdi ve anayasanın sosyalizme kapalı olduğu görüşünde Suray'ın hataya düştüğünü söylediler (Basın, 29. 5. 1967).

**Haziran** **196**

1. Kahire'de çıkan *al-Ahram* gazetesinden naklettiği bir haberde *Cum-*

*huriyet* gazetesi, Nato üslerinin Arap ülkeleri aleyhinde kullanılmayacağının Mısır'a bildirildiğini açıklıyordu. Aynı zamanda *al-Ahram* gazetesi Türkiye'nin Arapları diplomatik kanallarla desteklediklerini ileri sürüyordu. — Bu görüşler hakkında hükümet tarafından bir cevap veya demeç verilmedi.

5. Mısır, Suriye ve Ürdün'e saldırıda bulunan İsrail Arap hava kuvvetlerini tahrip etti. Amerika tarafsızlığını açıkladı. Bir kabine toplantısından sonra Başbakan Demirel basına verdiği demeçte, İsrail'in saldırganlığından doğan konulara cevaptan kaçınarak, «Türkiye'nin vecibelerinin ne olduğu bütün Türk efkârı umumiyesince bilinmektedir. Herkes işine gücüne devam etsin.» dedi (*Cum.*, 6. 6. 1967; bütün bu olaylar için bkz., *Varlık Yıllığı* 1968, 298-9).

6. Senatoda, Ahmet Yıldız, saldırganlığından dolayı İsrail'i ve açık bir tutum yolu seçmediğinden dolayı da Demirel hükümetini eleştirdi ve «Yunanların megalo-iddiası gibi bir İsrail megalo-ideası vardır. Her iki megalo-idea aynı kaynaktan desteklenir.» dedi. Yıldız, 1958'de Amerika'nın İncirlik üssünü Araplara karşı nasıl kullandığını anlattı. Fakat toplantının bundan sonrası gizi celsede yapıldı (Basın, 7. 6. 1967).

10. Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Türkiye'nin kuvvet zoruyla toprak ilhakına karşı çıktığını ve derhal ateşkese gidilmesini desteklediğini bildirdi (Basın, 11. 6. 1967). Irak, Amerika ile diplomatik ilişkilerini kesince Amerika Bağdat'da kendi çıkarlarını Türkiye'nin temsil etmesini istedi; fakat Türk hükümeti bu isteği reddetti (*Cum.*, 13. 6. 1967).

11. TİP'in Adana İl Kongresinde konuşan Mehmet Ali Aybar, üsler sorununu bir barut fıçısı diye niteleyerek, Türk topraklarında Amerikan üslerinin bulunuşunu sert bir dille eleştirdi. Aybar bu konuyu ortaya atan tek parti lideriydi (Basın, 12. 6. 1967).

12. Elbistan'da Ehlibeyt gecesinde Alevîlerle Sunnîler çatıştı. (*Varlık Yıllığı* 1968, 280; bkz., Alâettin Bilgi'nin yazı dizisi: 'Elbistan Olaylarının İçyüzü', *Cum.* 2-5. 7. 1967).

13. AP içindeki 'milliyetçi-mukaddesatçı' grubun sözcüsü Prof. Osman Turan, Süleyman Demirel'i sola kaymakla suçladı. Turan, AP'nin 'menfaatçi zümreler'in elinde olduğunu ileri sürüyordu (Basın, 14. 6. 1967).

16-21. İran Şahı Türkiye'ye geldi ve havalanında, «silahlı toprak ilhakı devri çoktan kapanmıştır» dedi. Türkiye ve İran Arapları destekleyerek İsrail'den, savaştan önceki sınırlarına çekilmesini istiyorlardı (Basın, 17-22. 6. 1967).

22. 'Aya Doğru' başlıklı yazısından dolayı Çetin Altan'ın dokunulmazlığı kaldırıldı. Bu yazısında Altan, «Aya indirilen Rus uydusunu kömüniz-

min bir zaferi olarak göstermek, komünizm propagandası yapmak, bu rejimin bir gün Türkiye'de de uygulanacağını ima etmekle» suçlandı (*Cum.*, 23 ve 24. 6. 1967).

23. *Yön* dergisi 23 Haziranda son sayısını çıkardıktan sonra kapandı.

24. Amerika ve onun Türkiye ve Orta Doğudaki rolü aleyhinde öğrenci gösterileri yapıldı. İsrail-Arap savaşı, sağda solda bütün öğrencilerin, Birleşik Amerika'ya karşı siyasal bilinçlerini alevlendirmişti (Basın, 25. 6. 1965 ve sonraki günler).

27-30. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, General de Gaulle tarafından özel olarak yollanan bir uçakla Fransa'ya gitti. Sunay 1867'de giden Sultan Abdülaziz'den bu yana, Fransa'yı resmen ziyaret eden ilk Türk devlet başkanıydı. Bu ziyaret Türk-Fransız ilişkileri yönünden özel bir önem taşımaktaydı (Basın, 28. 6.-1. 7. 1967).

**Temmuz** **1967**

2. Alâettin Bilgi'nin 'Elbistan Olaylarının İçyüzü' başlıklı yazı dizisi *Cumhiriyet* gazetesinde çıkmaya başladı ve 5 temmuzda sona erdi. Bu dizi 12 haziranda Elbistan'da meydana gelen ve sık sık tekrarlanmakta olan Sunnî-Alevî çatışmalarını anlatıyordu (bkz., *Varlık Yıllığı* 1968, 280).

3. İkinci Beş Yıllık Plan, 118 karşı oya rağmen 221 oyla Mecliste kabul edildi. Plana, yapılan pek çok değişikliklerden sonra, ilk zamanki anlamını hemen hemen kaybetmiş olmasına rağmen Güven Partisinin karşı oy vermesi beklenmedik bir olaydı. Plana karşı çıkan Nihat Erim, «... Bu plan, halkçı ve toplum yararına değildir. Gelir adaletsizliğini kesinleştirmektedir. Petrolümüzün ve yeraltı servetlerimizin çarçur edilmesine imkân ve yollar açmaktadır.» dedi (Basın, 4. 7. 1967).

4. Aziz Nesin, Rusya'dan Nâzım Hikmet'in ve Gizli Komünist Partisinin direktiflerini ve dökümanlarını getirmekle suçlanarak gözaltına alındı. Aziz Nesin ertesi gün bazı grur kırıcı olaylardan sonra serbest bırakıldı (bkz., Basın 5. 7. 1967 ve sonraki günler ve 'Aziz Nesin'in Başbakan'a Açık Mektubu', *Akşam*, 15. 7. 1967).

8. *Cumhuriyet* gazetesi, Uluslararası Para Fonu'nun Türk Hükümetinden ısrarla TL'nı devalue etmesini istediğini bildiriyordu. — Bu devalüasyon fiyatların inmesini, ihracatın artmasını sağlayacak, piyasadaki para darlığına son verecek ve Türkiye'nin kredi almasına yardım edecekti.

Demirel bir basın toplantısı düzenleyerek, Türkiye'yi bölmeye çalışan güçlerin birleşmekte olduklarını söyledi. Bu görüş bundan soğraki birkaç yıl içinde AP ve hükümetin üzerinde durdukları başlıca konulardan biri oldu (Basın, 9. 7. 1967).

10. Anayasanın sosyalizme açık olup olmayışı üzerindeki fikir tartışmasına Çetin Özek, *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan 'Açık mı Kapalı mı?' başlıklı yazısıyla katıldı. (Bu yazı *Varlık Yıllığı* 1968 (367-70) de tekrar basılmıştır). Bu tartışma, Başbakan Demirel'in anayasanın sosyalizme kapalı olduğunu kesinlikle söylemesi üzerine yeniden başlamıştı.

13. Türkiye Şoförler ve Otomobilciler Federasyonu Yönetim Kurulu Başkanı Hüsamettin Tiyanşan, montaj sanayicileri tarafından elde edilen aşırı derecedeki kârlardan (% 120) yakındı. Aynı sanayi, dünyanın diğer taraflarında böyle kârlar elde etmiyordu ve Türkiye'de bu hal şoför esnafının sömürülmesi demekti (Basın, 14. 7. 1967). Bu Esnaf ve Sanatkâr'ın büyük sanayici trafından ezilmesinin başka bir örneği idi.

1'. Askerî Personel Kanunu Tasarısının tümü Senato'da kabul edildi. Bu oturum çok ilginçti. Çünkü eski subaylar da dahil olmak üzere muhaliflerin çoğu ordunun politikacılara satıldığını düşünüyorlardı. Örneğin Haydar Tunçkanat, «İnsanın moral gücünü ihmal ederek herşeyi para gibi sadece maddî açıdan değerlendirmek isteyen bu tatasarı Silahlı Kuvvetler bünyesinde büyük rahatsızlıklar doğuracaktır.» diyordu (Basın, 15. 7. 1967).

16. Mehmet Ali Aybar bir demeç vererek, Aziz Nesin'in Başbakana yazdığı açık mektuba değindi (bkz., 4b 7. 1967) ve TİP'i safdışı etmek için komplolar hazırlandığını öne sürmüştü (*Milliyet* ve *Cum.*, 17. 7. 1967).

21. 22 haziranda Anayasa ve Adalet Komisyonunda Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasından sonra Meclis de aynı işi yaptı. Çetin Altan hakkında, yazılarıyle 141 ve 142. maddelere aykırı hareket etmekten soruşturma açıldı (Basın, 21 ve 22. 7. 1967). Bu karar 24 temmuzda *Resmî Gazete*'de yayınlandı ve aynı gün Çetin Altan Anayasa Mahkemesine başvurdu (Basın. 25. 7. 1967). Bu olay aydınlar arasında büyük tepki yaratt

25. *Resmî Gazete* Anayasa Mahkemesinin bir kararını yayınladı. Bu karar, TİP'in iddiasının aksine, 141 ve 142. maddelerin Anayasaya aykırı olmadığını bildiriyordu. Anayasa Mahkemesi aynı zamanda Anayasanın «sınırlı sosyalizme açık olduğunu» söylüyordu. Fakat bu sınırlar tanımlanmadığı için karışıklık devam ediyordu. (bkz., *Varlık Yıllığı* 1968, 281-2).

Mecliste, Turizm ve Tanıtma Bakanı Nihat Kürşat ve Bakanlığı tarafından satın alınarak milletvekili ve senatörlere dağıtılan *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetleri* adlı eser üzerinde ateşli bir tartışma oldu. Bu kitabın CHP'ye bile düşman gözleriyle baktığı ileri sürülüyordü. — Senatör Haydar Tunçkanat, Bakan Nihat Kürşat'dan bakanlık için kendi kitabını da (bibliyografyaya bkz.) almasını ve onun millî güvenliğe daha çok yer verdiğini söyledi (Basın, 26. 7. 1967).

Aynı oturumda AP, Çetin Altan'ı meclise tabanca getirmekle suçladı ve bu Meclisteki havayı alevlendirdi.

**25-26.** Papa VI. Paul Türkiye'ye geldi ve bu ziyareti gerici sağ protesto ederek olay çıkardı. Özellikle Papa'nın Ayasofya'da dua etmesi olaylara yol açtı ve 26 temmuzda MTTB'li gençlerden bir grup Müzede namaz kıldı (Basın, 26-27. 7. 1967 ve *Varlık Yıllığı* 1968, 281-82).

**28-31.** Başbakan Demirel, İran ve Pakistan'la yapılan bir RCD (Bölgesel Kalkınma için İşbirliği) toplantısına katılmak için Tahran'a gitti. Demirel'in yola çıkışı, Doğu Anadolu'da meydana gelen bir deprem dolayısıyla bir gün ertelendi (Basın, 28. 7-1. 8. 1967).

**29.** Sanayi Bakanı Mehmet Turgut özel sektörü, sola ve ortanın soluna karşı savaşmaya çağırdı (Basın, 20. 7, 1967). Ertesi gün CHP Genel Sekreter Yardımcısı Muammer Ertem şöyle cevap veriyordu: «Millî petrol davasına ihanet etmiş, yabancı şirketlerin savunmasını yapmış ve bu nedenle kendi başbakanı tarafından Enerji Bakanlığından alınmış bir kimsenin Türk sanayicisinin beklediği tedbirleri alması elbette beklenemez.» (*Cum.*, 31. 7. 1967).

**29-30.** Türk gençlik örgütleri, Türkiye'deki durumu görüşmek için O.D.T.Ü'in de toplandılar ve Türkiye'nin faşist bir yönetime doğru gittiğine karar verdiler (*Cum.*, 1. 8. 1967). Gençlik, giderek siyasetle daha çok uğraşmaya başlıyordu.

**30.** Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu ve Genel Kurulu toplandı. Bu toplantıda Kurul, kendi üyelerine sosyal güvenliğin sağlanmasını ve sendikalı işçi sınıfına tanınan hakların kendilerine de tanınmasını istedi (*Cum.*, 31. 7. 1967, s. 7). Bu sınıfın, büyük sanayi önünde kendi durumunun zayıfladığını hissetmesi bu şekilde ortaya çıkmış oluyordu.

**Ağustos** **1967**

**2.** Anyasa Mahkemesi Çetin Altan'la ilgili Millet Meclisi kararını usulden bozdu. Bu haber üzerine bazı çevrelerde Anayasa Mahkemesine karşı tepkiler gösterildi (Basın, 3. 8. 1967).

**4.** Ruslar tarafından yapılmakta olan İzmir rafinerisinin özel sektöre devri için çalışmalar yapıldığına dair söylentiler vardı. — 'Mobil'ci olan Hulûsi Bilirgen'in T. P. A. O.'nda Genel Müdür Yardımcısı olduğu bildiriliyordu (*Cum.*, 4 ve 6. 8. 1967).

**5.** Bir İslâm devleti kurmak isteyen Hızb-üt-Tahrir adlı bir örgütün beş üyesi tutuklandı. (Basın, 6. 8. 1967; *Varlık Yıllığı* 1968. Bu son kaynak, Atatürkçülüğe kuvvetle bağlılığından dolayı, layikliğe karşı tepkilerin ve gericilik eylemlerinin en iyi bir şekilde izlenebileceği yerdir.).

**6.** TİP'in Beyoğlu İlçe Kongresinde Genel Sekreter Rıza Kuas, «İktidar

her gün biraz daha Anayasa dışına düşerek meşruluğunu kaybetmekte, Amerikan emperyalizminin çirkin oyunlarına düşmekte, kapitalist hegomonyasından medet ummaktadır.» diyerek iktidarı suçladı (*Cum.*, 7. 8. 1967).

10. TİP'in üyeleri, doğuyu siyasal bakımdan uyandırmak amacıyla, iki haftalık bir Doğu Anadolu gezisine çıktılır (Basın, 11. 8. 1967 ve sonsonraki günler). AP, TİP'in bu kampanyasını bölücü olarak niteledi ve bu partiyi bir bölge ile diğer bölge arasındaki fark gözetmekle suçladı. Bu olay hayli tartışılan bir konu haline geldi.

20. Başbakan Demirel, İzmir'de İslâm Enstitüsünün temelini tekbirlerle attı. Konuşmasında Demirel, batı kültürünü ve dillerini bilen, eğitil. miş ve ilerici din adamlarının yetişmesini istediğini söyledi (Basın, 21. 8. 1967).

20. Basın, Hükümetin seçim kanununu değiştirmekte kararlı olduğunu ve ve millî bakiye usulünün kaldırılacağını haber veriyordu. Bu karar, yapılacak değişiklikle milletvekilliklerinin çoğunu kaybedecek olan küçük partiler arasında büyük tepki yarattı.

23. Kıbrıs'taki Rum ve Yunanlılardan büyük baskı gören Türk toplumunu koruması için, hükümete talepte bulunmak amacıyla, Kıbrıslı mücahitlerin Ankara'da yaptıkları gösteri yürülüşü Toplum Polisi tarafından dağıtıldı (Basın, 24. 8. 1967). Birkaç gün sonra basın, mücahitlerin Makarios'un polisi tarafından dövülürken çekilen resimlerini bastı.

24. *Cumhuriyet* gazetesi, para ve piyasa darlığının devam etmesine rağmen ve bu şartların fiyatları düşürmesi gerekirken, fiyatların artmakta devam ettiğini yazıyordu (Aynı zamanda bkz., *Cum.*, 28 ve 29. 8. 1967)-

26. Mehmet Ali Aybar, Vietnam'da bir ay kaldıktan sonra yurda döndü. 31 Ağustosta bir basın toplantısı düzenleyen Aybar, Hanoi'un Amerikalılar tarafından bombalanışına tanık olduğunu söyledi (Basın, 27. 8 ve 1. 9. 1967). Aybar bir bakıma, Kuzey Vietnamı ziyaret eden tek Türk politikacısıdır.

**Eylül** **1967**

2 *Milliyet* gazetesi, Türkiye Kömür İşletmeleri Genel Müdürü Behzat Fîruz'un kömür işçileri hakkında Başbakan Demirel'e gizli bir rapor vererek, bölgeye asker ve polis gönderilmesini, hükümete yakın memurlar atanmasını istediğini yazıyordu. Bu rapor, işçilerin siyasallaştırıldığına ve sanayi bölgesinde TİP'in gittikçe böyüyen bir güç ve etkinlik kazandığına hükümetin dikkatini çekiyordu.
Mehmet Ali Aybar bu raporu II Abdülhamit devrindeki curnallere benzetti ve bu raporu yazanın ve Demirel'in Anayasa önünde suçlu olduklarını söyled (*Cum.*, 5. 9. 1967).

3. Basın, Orgeneral Reşat Mater'in Hava Kuvvetleri Komutanı Org. İrfan Tansel'in yardımcısı olarak atandığını yazıyordu. — İlk kez bir orgeneral bir diğer orgeneral'in yardımcılığına geliyordu ve bu, Tansel'in durumunun zayıfladığını gösteriyordu.

5-11. Ürdün Kralı Hüseyin Bin Tallal resmî bir ziyaret için Türkiye'ye geldi. Tallal, Orta Doğu bunalımında Türkiye'nin kendisini desteklemesini istiyordu (Basın, 6.12. 9. 1967).

6. Yargıtay Başkanı İmran Öktem, Adalet yılı açış konuşmasında gericiliği yerdi ve Türkiye'de hiç bir zaman bir İslâm devleti kurulmayacağını belirtti (bkz., İ. Öktem'in nutku; 'Gericilik Tehlikesi', *Cum.*, 7. 9. 1967 ve *Varlık Yıllığı* 1968, 379-81). Tutucu basın İmran Öktem'e sert bir dille hücumlarda bulundu.

9-10. Başbakan Demirel, Yunan Başbakanı Kollias ile Keşan (Türkiye) ve Dedeağaç'da (Yunanistan) buluşurak Kıbrıs sorununu görüştü. Görüşmeler sorun için bir çözüm yolu getirmemiş ve basın tarafından bir yenilgi olarak görülmüştü (Basın, 9-11. 9. 1967).

13-17. Başbakan Demirel, Romanya'ya resmî bir ziyarette bulundu. Demirel 14 kişilik bir heyet, Bayan Nazmiye Demirel ve onun kuvaforü Nuh Akgün'le birlikte gitmişti. Muhalif basın Nuh Akgün'ün heyetle gidişini eleştirdi ve alay konusu yaptı. Bu konu gittikçe büyüdü ve yıl sonunda Nuh Akgün, Demirel ve İnönü'den sonra yılın 3 munaralı adamı seçildi! (Basın, 13-18. 9. 1967).

19-29. Başbakan Demirel Rusya'ya gitti. Gene Nuh Akgün beraberinde idi ve basında bu olay söz konusu oldu. Romanya ve Rusya gezilerinin amacı ekonomik yardım almaktı. Demirel ekonomik ilişkilerin siyasal ilişkilerle bağlı olarak düşünülmemesini öngörüyordu. (Basın, 13-18. 9. 1967).

22. Adana yakınındaki Amerikan İncirlik üssüsünde çalışan ve Harb-İş'e bağlı olan Türk işçileri greve gittiler. 25 Eylülde bu grev Türkiye'deki diğer Amerikan kuruluşlarındaki işçilere yayıldı. (Basın, 23. 9. 1967 ve sonraki günler; *Varlık Yıllığı* 1968, 284-6).

28. Hükümet, Harb-İş'in grevlerini 30 gün erteledi (Basın, 29. 9. 1967).

28-29. Yedi Nato ülkesinin Savunma Bakanları, Nato Nükleer Planlama Grubu toplantısı için Ankara'ya geldiler. ABD Savunma Bakanı Robert McNamara, 'Füzesavar Sistemi' denen yeni bir sistemi açıklamak için gelmişti; fakat Türkiye bu sistemi uygun bulmadı.Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu basına, «... Füzesavar sisteminin Türkiye ve Nato ile ilgisi yoktur. Benim memleketim satılmış bir memleket değildir. Türk toplarkaları başkalarının menfaatleri için kullanılamaz.» dedi. (Basın 26-30. 9. 1967 ve *Cum.* 1. 10. 1967).

1. Basın, asılan Demokratların ailelerinin, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın İmralı Adasındaki mezarlarından çıkarılarak Eyüp Sultan'a gömülmelerini istediklerini haber veriyordu. Bu talep siyasal bir sorun haline geldi.
2. Hükümetin, Harb-İş'in grevini erteleyen kararı Danıştay'da bozuldu ve ertesi gün grev başladı (Basın, 3 ve 4. 10. 1967). Bu tip kararlar basında daima övülüyordu çünkü bunlar Türkiye'de demokrasinin ve hukukî idarenin devamı için umutları arttırmaktaydı.
4. *Cumhuriyet* gazetesi Amerika'nın 70 milyon TL. yatırımıyla, Türkiye'deki Amerikan üslerinin genişletileceğini haber veriyordu. Ertesi gün gazetelerde Dışişleri Bakanlığının bu konu ile ilgili bir açıklaması çıktı (Basın, 5. 10. 1967).

   Medeni Kanunun kabulünün 41'inci yıldönümünde konuşan Istanbul Barosu Başkanı Ferruh Dereli, «Din istismarı, kendini Medenî Kanun düşmanlığı şeklinde göstermeye başladı.» dedi (Basın, 5. 10. 1967).

   Aynı gün Güven Partisi bir bildiri yayınlayarak CHP'yi TİP'in hizasına düşmekle suçladı. Bu bildiri, İnönü'nün bu akımı koruduğunu fark edemeyecek kadar yaşlandığını söylüyor ve istifa etmesini istiyordu: «olayları takip edemez, tehlikeleri göremez ve zararlı tesirlerden kendisini koruyamaz hale geldiği her gün daha çok meydana çıkan CHP Genel Başkanının, demokratik rejime ve memlekete bundan böyle yapabileceği tek hizmet, Türk siyaset sahnesenden çekilerek, zararlı akımların koruyucusu rolünden kurtulmasıdır.» (*Cum.*, 5. 10. 1967).
5. Süleymancılar Konya'da bir bildiri dağıttı (*Cum.*, 6. 10. 1967, sb 7. Bu tarikat hakkında en iyi bilgi veren kaynaklardan biri: Abdülbaki Gölpınarlı, 100 *Soruda Mezhepler ve Tarikatlar*, Istanbul 1969; Süleymancılara ait kısım s. 225-6).
7. Istanbul'da 6. Filo aleyhinde gösteriler yapıldı ve hatta deniz erlerinin karaya çıkması imkânsız bir hale geldi. Subaylar helikopterle Yeşilköy'e götürüldü (Basın 7 ve 8. 10. 1967). 12 Ekimde İzmir'de gösteriler yapıldı.
8. TİP'in Beşiktaş İlçe Kongresinde konuşan Mehmet Ali Aybar, TİP'in üyelerini 'milliyetçiler' olarak tanımladı. Aybar, «az gelişmiş ülkelerde milliyetçilik sömürücülüğe karşı savaşma anlamına gelir,» dedi. (*A. R.* 8. 10. 1967). Aybar biraz Bülent Ecevit gibi konuşmaya başlamıştı ve bu durum TİP içinde anlaşmazlığın çıkmasına yol açtı.
10. Güven Partisinin İstanbul teşkilâtının 86 üyesi, T. Feyzioğlu-Ferit

Melen diktatörlüğünden ve partinin komünizmle mücadele derneği haline geldiğinden ve Feyzioğlu'nun Demirel'in gölgesi olduğundan yakınarak istifa etti. (*Milliyet* 11 ve 12. 10. 1967).

**15-18.** Hollanda Dışişleri Bakanı Dr. Joseph Luns Türkiye'ye geldi ve Türkiye ve Hollanda Nato'ya bağlılıklarını tekrarladılar (Basın, 16-19. 10. 1967).

**16.** *Cumhuriyet* gazetesi Oyak'ın İsveç Otomobil Firması Volvo ile Türkiye'de 38-42. 000 TL. ye satılacak bir araba yapmak için bir anlaşma yaptığını haber veriyordu. — 21 Ekimde *Cumhuriyet*, Sanayi Bakanının her türlü anlaşmanın bakanlığınca onaylanması gerektiğini bildiren bir demecini yayınladı. Oyak anlaşmasının bu onaydan geçmediği açıktı.

**19.** YTP Genel Başkan Vekili Arif Emre bir demeç vererek, bütün partileri aşırı sola karşı işbirliği yapmaya çağırdı. Emre'nin tanımlamasına göre CHP'nin ortanın solu prensibi de bu aşırı solun içine giriyordu (Basın, 20. 10. 1967).

**20-24.** Başbakan Demirel, Arap dünyası ile bağları kuvvetlendirmek amacıyle Irak'a resmî bir ziyarette bulundu. Türkiye Israil'in Arap topraklarından çekilmesi talebini destekliyor ve Israil'in Kudüs şehrinde bir emrivaki yaparak yerleşme teşebbüsüne karşı çıkıyordu (Basın, 20-25. 10. 1967).

**21.** Mao Çe Tung'un *Teori ve Pratik* adlı kitabını yayınlayan Muzaffer Erdost hakkında savcı 15 yıl hapis cezası istedi (*Varlık Yıllığı*, 1968, 289).

**21-22.** Birlik Partisinin Kongresi toplandı ve Hüseyin Balan tekrar Genel Başkanlığa seçildi. Parti ibadetin Türkçe olmasını istedi (Basın, 22-23. 10. 1967).

**26-31.** Pakistan Cumhurbaşkanı Muhammed Eyup Han Türkiye'ye geldi ve İslâm Ortak Pazarı kurulmasını istedi. Eyup Han Cento hakkında da, «Cento'ya kırgınız, fakat biz bunu torpillemeyeceğiz. Cento kör-topal devam edecektir» dedi. (Basın, 27. 10-1. 11. 1967).

**28.** TİP Düzce İlçe Yönetim kurulu üyesi, 57 yaşındaki Mehmet Sami Oflaz komünizm propagandası yapmak suçuyle tutuklandı (*Cum.*, 29. 10. 1967, sh. 7). Bu sıralarda küçük şehirlerde çok sayıda alelâde kişilerin, komünizm propagandası yaptıkları ileri sürülerek tutuklandıkları haberi veriliyordu. Bu olaylar büyük şehirler dışındaki halk arasında siyassallaştırılmanın yayıldığını gösteriyordu.

**30.** Prof. Osman Turan AP'den çıkarıldı (Basın, 31. 10 ve 1. 11. 1967). Turan, Demirel'i eleştirenler arasında en çok sesi çıkanlardan biriydi ve bu atılma olayı, AP içindeki 'sol-sağ' çekişmesinin gittikçe kızıştığını gösteriyordu.

1. Türk Hükümeti. 31 ekimde tutuklanmış olan Türk toplumunun başkanı Rauf Denktaş'ın serbest bırakılmasını Kıbrıs hükümetinden istedi. Kıbrıs Hükümeti bu isteği yerine getirmediği için büyük bir krizin başlamasına yol açabilirdi. Denktaş nihayet 12 kasımda serbest bırakıldı (Basın, 2. 11. 1967 ve sonraki günler).

1-9. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay İngiltere'yi ziyaret etti. — Sunay, *Akşam* gazetesinin muhabirine, Anayasanın sosyalizme kapalı olduğunu söyledi ve bu, Türkiye'de gene fikir tartışmalarının çıkmasına neden oldu (Basın, 1-9. 11. 1967).

13. Hükümet, beş senatörün (Mucip Ataklı, Sezai Okan, Şükran Özkaya, Ekrem Acuner ve Suphi Karaman) Millî Devrim Ordusu (MDO) ile bağlantıları olduğunu ileri sürerek dokunulmazlıklarının kaldırılmasını istedi (Basın, 14. 11. 1967: aynı zamanda bkz., *Cum.*, 7. 11. 1967).

17. *Cumhuriyet* gazetesi, TİP'ten memnun olmayan sosyalistlerin organı olduğu ileri sürülen *Türk Solu* dergisinin çıktığına dair bir ilâna yer vermişti.

16-17 Meclis birleşik toplantısında Kıbrıs davası görüşüldü ve daha sonra yapılan gizli oturumda hükümete Türk Silahlı Kuvvetlerini yurt dışında kullanma yetkisi verildi. (Basın. 17 ve 18. 11 1967 ve sonraki günler). Bu günler, öğrencilerin Amerika ve Demirel hükümetine karşı yaptıkları gösterilerin yer aldığı çok gergin bir dönemdi.

Türk birliklerinin Kıbrıs'a çıkartma yapması beklenebilirdi; fakat, çizdiği bir karikatürün altına «Demir Eldiven İçinde Kadife El» diye yazan Ali Ulvi'nin durum hakkındaki görüşü daha doğruydu (*Cum.*, 17. 11. 1967).

23. Başkan Johnson, iki müttefikin savaşa gitmemesini sağlama bağlamak için, özel elçisi Cryus Vance'i Ankara ve Atina'ya yolladı. Bununla beraber yapılan gösteriler yüzünden Esenboğa'ya inemeyen Vance, Mürtet hava üssüne gitmek zorunda kaldı (Basın, 24. 11. 1967).

24. Cumhurbaşkanı Sunay müdahale kararını Türk milletine haber verdi ve Amerika, Nato silahlarını kullanamayacağını Türkiye'ye hatırlattı (Basın, 25. 11. 1967). Kıbrıs'a müdahale yapılmadı.

24-25. CKMP'nin Genel Kongresi yapıldı ve Alparslan Türkeş tekrar Genel Başkanlığa seçildi (Basın, 25-26. 11. 1967).

26. Başbakan Demirel parti liderleriyle görüştü ve Kıbrıs konusunda bir fikir birliğine varıldı (Basın, 27. 11. 1967). Birkaç gün içinde Cyrus Vance bunalımı dağıtmıştı. Türkiye ile Yunanistan gene huzursuz bir uzlaşmaya vardılar. Yunanistan Enosisden vazgeçecek, Türkiye de kendi durumundan vazgeçerek 1960 yılındaki şekle dönecekti. Böy-

lece, ayrı toplumlara dayanan bir Federasyon kurulabilecekti (Basın, 29 ve 30. 11. 1967 ve 1. 12. 1967).

30. Eski İngiliz kolonisi Aden'in Güney Yemen Halk Cumhuriyeti olduğu açıklandı. Orta Doğudaki ilk Marksist rejim olan bu ülke, kendini o bölgede ihtilâle adayacaktı ve Suudî Arabistan ve Basra Kürfezindeki rejimler bunu kendileri için büyük bir tehlike olarak gördüler.

**Aralık** **1967**

3. *Cumhuriyet* gazetesi Kıbrıs bunalımının Türk ekonomisinde kötü etkileri olduğunu yazıyordu. Bir türlü sonuçlanmayan bu buhran ülkede istikrarsızlık ve ciddî kaygılar yaratıyor ve hükümet, yurdun ekonomik sorunlarıyle uğraşması gerekirken, zamanını daha çok dış politikaya harcıyordu.

4. CKMP Genel Başkanı Türkeş, Meclise bir önerge vererek Demirel'in Kıbrıs siyaseti için bir gensoru açılmasını istedi. Türkeş, son kriz sırasında hükümeti adaya asker çıkarmadığı için eleştirdi. Gensoru önergesi geri çevrildi (Basın, 5. 11. 1967).

5. Başbakan Demirel, AP Meclis grubuna Kıbrıs siyaseti hakkında rapor verdi. Demirel, Kıbrıs bunalımının, çok karışık ve güç bir sorun olarak kendisine miras kalmış olduğunu söyledi. 27 Mayıs 1960'da içişler ön plana geçince Türkiye'nin, bu konuda durumu zayıflamış ve *Enosis* de daha kuvvetlenmişti. Bu son kriz sırasında Türkiye blöf yapmadı; yumruğunu sıkarak ortaya koydu (Basın, 6. 11. 1967).

5. Ankara Radyosu, Türkiye'nin tekrar İskenderiye'de (Mısır) ve Mısır'ın da Istanbul'da konsolosluk açacağını haber veriyordu. Bu haber ilişkilerin düzeldiğine işaret ediyordu.

9. Ankara'da halkın Nato ve Amerika aleyhinde yaptığı gösterilerin arkasından, Kıbrıs'taki Türk köylerine saldırılar yapıldı. (Basın 10. 12. 1967). — Bu sırada Nato'nun Rus donanmasını kontrol altına almak amacıyle bir Akdeniz donanması kurması için, 12 Aralıkta Brüksel'de karar alındı. Bu karar, Amerika ve Nato'da izlenecek siyasete karar verenlerin gözünde Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'ın önemini arttırmış oluyordu (Basın, 13. 12. 1947).

12. TBMM, Anayasa ve Adalet Komisyonu, AP'li Settar İksel ve Sinan Bosna ile TİP'li Çetin Altan'ın dokunulmazlıklarının kaldırılmasına karar verdi (Basın, 13. 12. 1967).

13. Yunanistan'da, Kıbrıs siyasetinin yenilgisinden sonra daha da sevilmez hale gelen askerî cuntayı yıkmaya teşebbüs edildi. Fakat Kral'ın bu teşebbüsü yenilgiye uğradı. Kral Roma'ya kaçmak zorunda kalarak orada rahat bir sürgün hayatı yaşamaya başladı (Basın, 14. 12. 1967 ve sonrakı günler).

17. CHP Istanbul Gençlik Kolları toplantısında konuşan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, «Ancak Nato, Amerika tarafından, hükümlerini hep Türkiye aleyhine veren bir asker' ceza mahkemesi gibi kullanılmıştır.» diyerek Nato'yu eleştirdi (*Ulus*, 13. 12. 1967).

18. Bütçe görüşmeleri sırasında, hayat pahalılığının Istanbul'da % 13.1, Ankara'da ise % 5.7 arttığı açıklandı (Basın, 19. 12. 1967). Hayat pahalılığının durmadan artması siyasal kararsızlığa atfediliyor ve Türkiye'deki huzursuzluğun başlıca nedenlerinden biri olarak görülüyordu.

22. Basın, Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin Mecliste bir iftar yemeği verdiğini yazıyordu. — Daha önce de gezi sırasında Başbakan Demirel'in cemaatle birlikte camide namaz kıldığı bildirilmişti; (Basın, 19. 12. 1967) ve sonradan da Başbakan Hacı Bayram Camiinde Cuma namazı kılmıştı (Basın, 23. 12. 1967). — Bütün bunlar, seçmenleri etkilemek için, dindarlık gösterişinin Türk politikacıları arasında bir akım halinde yaygınlaştığına işaret ediyordu.

25. Milliyetçi Türk Öğretmenler Sendikası, gittikçe daha etkili hale gelen TÖS'e sağcı bir rakip olarak kurulmuştu. Bu sendikanın Başkanı Dr. Emin Bilgiç, AP'li Sadettin Bilgiç'in kardeşi idi (*Cum.*, 25. 12. 1967).

25. 21 Mayısçıları affeden kanun Mecliste kabul edildi, 26 Aralıkta Senato'dan geçti ve 28 Aralıkta, 21 Mayısçılar hapisten çıkarıldı (Basın, 25-29, 12. 1967).

28. İçişleri Bakanı Dr. Faruk Sükan, TiP'in uyguladığını iddia ettiği bilimsel sosyalizm hakkında bir açıklamada bulundu: «Bilimsel sosyalizm diye bir şey yoktur. Anayasa da bilimsel sosyalizme kapalıdır. Çeşitli tip sosyalizm vardır, diyorlar; tek tip sosyalizm vardır, o da Marksizm'dir.» (*Cum.*, 30. 12. 1967).

28. Birkaç gün, sonra buna Çetin Altan kendi karakterine uygun bir cevap verdi: «Bakmayın siz onun doktorluğuna, mesleğini yapsa, eline geçeni öldürür. Zaten doktorluğu bilse politika ile uğraşmazdı, Hiç ona gidip tedavi olunur mu? Siz onun sözüne bakmayın.» (*Cum.*, 8. 1. 1968).

29. Kıbrıs'ta geçici Türk yönetimi ilân edildi. (Basın, 30. 12. 1967).

**Ocak** **1968**

2. Basın, Cumhurbaşkanı Eyüp Hanı kaçırarak hükümeti devirmek için düzenlenen bir komplonun Pakistan hükümeti tarafından meydana çıkarıldığını yazıyordu.

5-10. Dışişleri Bakanı Çağlayangil Hindistan'ı ziyaret etti; fakat Hindistan'ın Kıbrıs konusundaki tutumunu değiştirmeyi başaramadı. Çağlayangil, Türk - Pakistan dostluğunun Hindistan'a karşı yöneltilmediğini Başbakan İndira Gandhi'ye söyledi (Basın 6-11. 1. 1968. Bu ziyarete Türk basınında şaşılacak derecede az yer verilmişti.).

**10-12.** Türk sanayicilerinin, Dördüncü Sanayi Kongresi toplandı ve çeşitli sorunlar görüşüldü (Basın, 11-13. 1. 1968).

**13-14.** CHP'nin Istanbul İl Kongresinde İnönü ve Ecevit, partinin ortanın solu görüşünü benimseyişini savundular; TİP'e hücum ederek, ortanın solu sosyal adaleti öngörmekle beraber, *sosyalist bir prensip değildir* dediler (*Ulus*, 13-15. 1. 1968).

**14.** Celâl Bayar'ın başkanlığında eski DP'liler 'Bizim Ev' adlı bir klüp kurdular. Eski Demokratların siyasete katılmaları yasak olduğu için bu klüp siyasî olamazdı. (Basın, 15. 1. 1968).

**20.** Türk hükümeti, Yunanlı albayların hükümetini resmen tanıdı ve bu işi yapan ilk hükümet oldu (Basın, 20. 1. 1968). Amerika, cuntayı 23 ocakta tanıdı.

**21.** *Cumhuriyet* gazetesi, Basra körfezini savunmak amacıyla Türkiye, İran, Pakistan, Suudî Arabistan ve Kuveyt'in de dahil olduğu yeni bir paktın Orta Doğuda kurulmak üzere olduğunu, Washington'dan aldığı bir haberle bildiriyordu. — Türk Dışişleri Bakanlığı aynı gün bir demeç yayınlayarak Türkiye'nin böyle bir pakta girmeyeceğini söyledi. — Konya'da konuşan B. Ecevit, Basra Körfezi bölgesini petrol emperyalizminin merkezi olarak niteledi ve büyük yabancı petrol şirketlerinin çıkarlarını korumak için Türkiye'nin tek bir asker bile vermemesi gerektiğini ileri sürdü (*Cum. R.*, 21. 1. 1968).

**22-27.** Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay Suudî Arabistan'a resmî bir ziyarette bulundu. (23-28. 1. 1968).

**23.** Rıza Kuas ve Sadun Aren'in Akdeniz İlericiler Kongresine katılacakları haberi üzerine sağcı grup bunu TİP'e saldırmak için bir vesile bildi. 25 Ocakta Senato'da konuşan Fethi Tevetoğlu, TİP'i «düpedüz ve apaçık bir komünist partisi» ve R. Kuas ile S. Aren'i de «iki kızıl temsilci» diye tanımladı.

**23.** Ertesi gün bu konu Mecliste görüşüldü (Basın, 26 ve 27. 1. 1968; *Varlık Yıllığı* 1969, 250).

**24.** İsmet İnönü, «Adalet, ordu ve Cumhuriyetin temeli değiştirilmek isteniyor» diyerek hükümeti suçladı. — 26 Ocakta düzenlenen bir basın toplantısında Başbakan Demirel, İnönü'den bu iddialarını kanıtlamasını istedi (Basın, 25 ve 27. 1. 1968). Türkiye, saldırı ve karşı-saldırı siyasetine tanık olmakta devam ediyordu.

**27-31.** Cevdet Sunay Libya'yı ziyaret etti (Basın, 27. 1-1. 2. 1968).

**31.** Ankara Televizyonu yayınlarına başladı. (*Varlık Yıllığı* 1969, 223) Bunun Türk demokrasisi için siyasal sonuçları kısa zamanda ortaya çıktı ve TRT pek çok kişi tarafından partizanlık ve solculukla suçlandı.

2. TİP'in millî çıkarlara karşı olarak nitelediği petrol yasasının görüşülmesi için bir gensoru açılmasını isteyen TİP önergesi Mecliste reddedildi (*A. R.*, 2. 2. 1968). — Ertesi gün Başbakan Demirel, CHP-TİP muhalefetinin bu gensoru önergelerinin, hükümetin kanun tasarılarını, özellikle milli bakiye usulüne son verecek olan Seçim Kanunu tasarısını baltalama ve geciktirme taktiği olduğunu söyleyerek kınadı. (*A. R.* 3. 2. 1968).

5. Mecliste İçişleri Bakanı Sükan gene TİP'e çattı. Sükan bu kez TİP'in Suriye Baas Partisiyle bağlantı kurduğunu söylüyordu. TİP'in hareketlerini yakından izlediklerini bildiren Sükan «Bilimsel sosyalistlerin nefes alışlarını bile biliyoruz.» dedi (Basın, 6. 2. 1968). Belki Sükan, Suriye Baas Partisinin son derece milliyetçi ve komünizme karşı olduğunu bilmiyordu. — Mehmet Ali Aybar, TİP'in hiç bir yabancı partiyle ilişkisi olmadığını söyledi (Basın, 7. 2. 1968).

6. Zonguldak ve Kozlu'da 7000 işçi, sendikalarının kendilerini aldatan faaliyetlerini, patronlara kendilerini sattıklarını ve işçilerin haklarını almalarına engel olduklarını ileri sürerek greve gitti. Polis işçileri dağıtırken olaylar büyüdü ve işçiler sendika binasını tahrip ettiler (Basın, 7. 2. 1968 ve sonraki günler ve Engin Ünsal, 'Zonguldak Olayları' *Milliyet*, 10. 2. 1968).

11. Bir Istanbul gazetesinin, Kur'anın yırtıldığı ve yakıldığıyle ilgili haberi üzerine Osmaniye'de halk olay çıkardı. Ertesi gün İçişleri Bakanlığı, Kur'an yırtma olayının uydurma olduğunu açıkladı. (*Varlık Yıllığı* 1969, 224 ve Basın 12. 2. 1968 ve sonraki günler).

15. 1968 Bütçe görüşmeleri sırasında Bülent Ecevit, yaptığı uzun bir konuşmada AP hükümetini ve onun temsil ettiği sistemi sert bir dille eleştirdi (Basın, 16-17. 2. 1968). Bu çok önemli konuşma daha sonra genişletilerek, *Bu Düzen Değişmelidir* (Ankara 1968) adı altında yayınlandı.

17. *Akşam* gazetesi, kim oldukları bilinmeyen kişilerin, Çetin Altan'ın 8 yaşındaki kızını, muhtemelen siyasal nedenlerle, kaçırmaya çalıştıklarını yazıyordu (*Varlık Yıllığı* 1969, 224).

18. Ankara İl Kongresinde İsmet İnönü, «Osmaniye Olayı gibi olayların, gericilerin iktidardaki partinin kendilerine gösterdikleri yakınlıktan istifade ettiklerini ortaya koyar» diyordu (Basın, 19. 2. 1968).

19. İnönü'nün bu sözlerine uzun bir konuşmayla cevap veren Başbakan Demirel «din ve vicdan hürriyetini irtica olarak göstermeye siyasal baskı denir» dedi (Basın, 20. 2. 1968).

20. Mecliste, İçişleri Bakanı Sükan TİP'e hücum etti; fakat bu kez durum

kızıştı ve TİP'liler özellikle Yunus Koçak ve Çetin Altan AP'liler tarafından ağır şekilde dövüldüler (Basın, 21. 2. 1968 ve Tevfik Çavdar, *Türkiye* 1968, 109).

21. Mecliste, bütçe görüşmeleri sırasında Millî Eğitim Bakanı İlhami Ertem, «hükümetin amacı her ilde bir İmam-Hatip okulu açmaktır,» dedi. (*Varlık Yıllığı*, 1969, 226). — Aynı gün hükümet, işçileri ayaklanmaya ve fabrikayı tahribe kışkırtmak suçuyle, Maden-İş Başkanı Mehmet Alpdündar'ı tutukladı (*A. R.*, 21. 2. 1968).

22. *Cumhuriyet* gazetesi; «Cumhuriyet Başsavcılığının TİP hakkında «re' sen incelemeye» giriştiği öğrenilmiştir» diye yazıyordu. 20 şubatta Mecliste Sükan, TİP için kovuşturma açıldığını söyledi. — 23 şubatta TİP bir bildiri yayınlayarak TİP için herhangi bir soruşturma açılmadığını ve sadece halkı aldatmak için ortada yalanların ve söylentilerin dolaştığını açıkladı (*Cum.*, 24. 2. 1968).

24. Anayasanın sosyalizme açık mı kapalı mı olduğunu tartışmak için DİSK ve öğrenci kuruluşları tarafından Cebeci'de (Ankara) düzenlenen bir toplantıya sağcılar hücum ettiler. Bu toplantıda Bülent Ecevit, AP'yi gerici ihtilâl girişiminde bulunmakla suçladı (Basın, 25, 26. 2. 1968 ve *Varlık Yıllığı* 1969 226; Türkiye'nin tuttuğu yola ait konuşan Ecvet Güresin'in yazısı; 'Nereye?' *Cum.*, 29. 2. 1968).

27. Rotary Kulübünün yemeğinde konuşan TRT Yönetim Kurulu Başkanı, TRT'nin adından mülhem olarak «Türkiye'yi Ruslaştıran Teşkilât» diyerek hücumlarda bulunan sağcıları protesto etti (*Cum.*, 2*a*. 2. 1968).

28. Mecliste, rejim konusunda önemli bir tartışma yapıldı ve Bülent Ecevit, CHP'nin de rejim değişikliği anlamına gelen ihtilâle karşı çıkğını, fakat devrimin lehinde olduğunu söyledi. — Demirel, bu sözlere karşı, «ihtilâl lafını, patlama lafını, siyaset lügatından silelim» diyerek cevap verdi (Basın, 29. 2. 1968).

**Mart** **1968**

1. Millî Bakiye usulünü kaldıran yeni seçim kanunu Millet Meclisinde kabul edildi. Bununla ilgili tartışmalar çok sert geçti ve İnönü «bu gidişten endişe ediyorum» derken, Mehmet Ali Aybar, «Bu kanun çıkarsa memlekette huzursuzluk bir kat daha artacaktır... Hükümet üyelerinden rica ediyorum. Bu kanunu geri alınız. Aksi halde Demokrasinin başına geleceklerden siz sorumlusunuz» diye uyarıda bulunuyordu (Basın. 2. 2. 1968). AP anayasayı değiştirebilmek için, gelecek seçimlerde yeterli çoğunluğu elde etmeye azmetmişti.

1-2. Güven Partisi'nin Kongre i, 'Huzur-Hürriyet-Refah' sloganı ile toplandı. Turhan Feyzioğlu Genel Başkanlığa seçildi ve Kongrenin sonunda GP'liler «Komünizmle mücadele için ant içtiler.» (*Cum.*, 2 ve 3. 3. 1968).

2. Dr. İrfan Aksu istifa etti ve Dr. Yusuf Azizoğlu, Yeni Türkiye Partisinin Genel Başkanlığına seçildi (Basın, 3. 3. 1968).
Savcı, Nâzım Hikmet'in *'Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim!* (Gün Yayınevi) ve Nikos Kazancakis'in *Toda Raba* (Habora) adlı kitaplarını toplattırdı. Bunlar, Gün Yayınevi'nin toplattırılan dördüncü, Habora'nın da üçüncü kitabıydı. — Aynı gün, İlhan Selçuk ve Mihri Belli ile *Türk Solu* ve *Ant* dergileri hakkında dava açıldı (*Cum.* 3. 3. 1968).

3. Sağcılar Istanbul'da büyük bir 'Uyanış'mitingi düzenledi ve burada İnönü bile 'Yoldaş' olarak tanımlandı. Pankartlardaki bazı sloganlar şunlardı: «Karakaşlı Behicem (Boran), İpini Ben Çekecem», «Cellât Karaali Zengin Olacağın Günler Yakındır», «Komünizmi Ezeceğiz, Türkistan'a geçeceğiz» (*Cum.*, 4. 3. 1968).

7. Dört öğrenci Devlet Bakanı Seyfi Öztürk'ü yuhlamak suçuyla tutuklandılar; bunlardan biri Deniz Gezmiş'ti. Öztürk, kendisi aleyhinde yapılan bu gösteriye, Türkiye'de demokrasinin sağlamlaşmasının bir kanıtı olarak işaret etti (*A. R.*, 8. 3. 1968 ve Basın 8. 3. 1968). Bir gün sonra Ankara Radyosu, bildiri dağıtarak Komünizm propagandası yapan üç öğrencinin İzmir'de tutuklandıklarını haber veriyordu.

8. *Akşam* gazetesi «İkili antlaşmalara değgin belgeler»i «Amerika'ya işgal yetkisi veren belgeler» başlığıyle yayınladı. — Dışişleri Bakanlığı bunu yalanladı (*Varlık Yıllığı* 1969. 227).

14-15. Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır) Dışişleri Bakanı Mahmut Riyad Ankara'ya geldi: Riyad 1952'den bu yana Türkiye'ye gelen ilk Mısır Dışişleri Bakanıydı ve bu Mısır ile ilişkilerin gelişmesi bakımından önemli bir adım olarak görülmekteydi (Basın 15-16. 3. 1968).

17. Ankara'da TİP Yeni Mahalle İlçe Kongresine bir grup kalabalık saldırdı (*Akşam*, 18. 3. 1968). TİP in başkentte bile güvenliği sağlanamıyordu. Gerçekte sağ kuvvetler, olayların da göstereceği gibi, gittikçe kendilerinden daha emin olmaktaydılar.

18. Mihri Belli, SBF'de «Bugünün Türkiye'sinde Devrim i Evlem Nedir?» konusunda yaptığı bir konuşmadan dolayı tutuklandı. Bu konuşma daha sonra *Türk Solu*'nda basıldı. Belli, 142. maddeye dayanarak, komünizm propagandası yapmakla suçlanıyordu. (*Cum.*, 19. 3. 1968). Mihri Belli, 18 Nisan 1968'de serbest bırakıldı (*Cum.*, 17. 4. 1968, sh.-7).

20. CHP ve TİP'in Anayasa Mahkemesine götürmek tehditler ne rağmen Senato yeni seçim kanununu kabul etti (Basın, 21. 3. 1968). Cumhurbaşkanı Sunay, ertesi gün bu kanunu onayladı.

20-26. Bulgar Başbakanı ve Bulgar Komünist Partisinin Birinci Sekreteri Todor Jivkov, iki ülke arasındaki ilişkileri normal bir hale sokmak amacıyle Türkiye'ye geldi (Basın, 21-27. 3. 1968).

21. Türkiye, İsrail'in, Ürdün'deki Karame köyüne yaptığı saldırıyı pro-

testo etti. Bu, Filistin gerillalarının İsrail ordusunu geri püskürttüğü seyrek olaylardan biriydi (*Cum.*, 22. 3. 1968 ve sonraki günler).

22. *Cumhuriyet* gazetesi, 1968'de Türkiye'nin Mekke'ye o zamana kadar gidenler arasında en büyük hacı grubunu yolladığını haber veriyordu.

23. Başbakan, 9. basın toplantısını yaparak, Türk politika sisteminde aşırı derecede serbestiyet olduğunu söyledi ve düşünce, söz ve eleştiri özgürlüklerinin bir ideoloji tarafından tehlikeye düşürülecek derecede açılmasına izin verilmiyeceğini bildirdi (Basın, 24. 3. 1968).
TİP, yeni seçim kanununun usul ve esastan iptali için Anayasa Mahkemesine başvurdu. — 10 nisanda 34 senatör de aynı şeyi yaptılar (*Varlık Yıllığı* 1969, 228 ve 230).

23-25. Bursa'da Türkiye Milleyetçi Kuruluşları İstişarî Kongresi toplandı ve burada Anayasa yerildi. II. Abdülhamit övüldü ve «Hakimiyet milletindir demek, hakimiyet müslümanlığındır demektir» dendi (Basın, 24-26. 3. 1968).
Millî Birlik Grubu, CHP ve aydınlar, gittikçe yaygınlaşan bu tutucugerici akıma kuvvetle karşı çıktılar (Bkz., Basın 26. 3. 1968 ve sonraki günler).

27. Sanayi Bakanlığı, İsveç Volvo Otomobil Şirketine Oyak ile işbirliği yapması için izin verdi (*Cum.*, 28. 3. 1968, sh. 7).

29. Yugoslav Başbakanı Mika Şıpılyak Türkiye'ye geldi ve bu ziyaret 2 nisanda sona erdi (Basın, 30. 3. 1968 ve sonraki günler).

30. MTTB, Ankara'da, 'Milli Şahlanma Mitingi' düzenledi ve 'Yasamız Ordumuz-İslâmiyettir Yolumuz' sloganını kullandı. Buna karşı Genelkurmay Başkanlığı hiç bir itirazda bulunmadı (Basın, 30 ve 31. 3. 1968).

**Nisan** **1968**

1. *Cumhuriyet* gazetesi, Rusya'nın Ankara'da Amerikan AID kuruluşuna benzer bir Sanayi Danışmanlığı kuracağını haber veriyordu.

2. TİP Fatsa İlçe Kongresine hücum edildi ve mahalli AP'lilerin bu saldırıya katıldıkları kanıtlandı (*Akşam*, 3 ve 4. 4. 1968).

3. Türk üniversitelerinden 308 öğretim üyesi Nato ile olan ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesini isteyen bir bildiri yayınladı. Bu ilişkilerin halka açıklanmasını ve serbest ve açık bir tartışmaya gidilmesini istiyorlardı. 1969'da Türk Hükümeti Türkiye'nin Natoda kalıp kalmayacağına karar verme fırsatını elde edecekti.

7. Akdeniz Ülkeleri İlerici ve Antiemperyalist Partiler Konferansına katılmak için TİP üyelerinden Rıza Kuas ve Sadun Aren Roma'ya gitti (*Cum.*, 8. 4. 1968, s. 7). Bu olay üzerine Kuas, Aren ve TİP'e sağcılar sürekli saldırıya geçtiler (Bkzz., 16. 4. 1968).

9. Basın, yüksek rütbeli komutanlar arasında büyük değişiklikler yapılacağına değgin Ankara'da söylentilerin dolaştığını yazıyordu.

10-12. Fas Kralı II. Hasan 143 kişilik bir heyetle Ankara'ya geldi. Yayınlanan Ortak Türk-Fas bildirisinde İsrail yerildi (Basın 10-13. 4. 1968).

11. 'Devr-i Süleyman' oyununu seyreden ve alkışlayan subaylar hakkında soruşturma açıldı (*Varlık Yıllığı* 1969, 230 ve *Cum.*, 13. 4. 1968).

11. Gittikçe kuvvetlenen sağa karşı, Prof. Bahri Savcı'nın Başkanlığında 'Türkiye Devrimciler Güçbirliği' kuruldu. Prof. Savcı ve Senatör Kaplan güçbirliğinin amacını şöyle belirttiler: «Temel hedef, tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye'nin kurulması için Türk halkının çıkarlarına karşı olan güçlerle savaşmaktır.» (Basın, 12. 4. 1968 ve Çavdar, *Türkiye* 1968, 112).

13. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ikinci sınıf öğrencisi Mahmut Nedim Aksoy gizli bir basın toplantısı yaptı ve MİT'in, üniversite içinde ajan olarak çalışmak için kendini zorladığını söyledi. MİT bu öğrenciye şantaj yapmaktaydı. (*Cum.*, 14. 4. 1968 ve İlhan Selçuk, 'MİT Derlenip Toparlanmalı, *Cum.*, 15. 4. 1968).

14. İsmet İnönü Kars İl Kongresine gönderdiği bir mesajda: «Başlıca rakibimiz TİP'dir» dedi. (*Ulus*, 15. 4. 1968). Bunu Aybar «TİP tek seçenek olduğu için AP ve CHP telâş içerisindedir» diyerek cevapladı (Basın, 16. 4. 1968).

15. İlâhiyat Fakültesinde boykot ve protesto orucu başladı. Bu hareket, Hatice Babacan adlı bir kız öğrencinin başörtü giymekte direnmesi ve öğrencilere hakaret etmesi olayı üzerine başlamıştı. Öğrenciler, Hatice Babacan'ın kovulması düşünülürken boykot yapmaya karar verdiler (*Varlık Yıllığı* 1969 230 ve Basın 13. 4. 1968 ve sonraki günler). İlâhiyat Fakültesi, boykota giden ilk fakülte idi.

15-22. Türk-İş, bir hafta süren bir Genel Kurul toplantısı yaptı ve burada, partiler üstü bir siyaset izlenmesine devam kararı alındı (Basın, 15 23. 4. 1968).

16. Savcılık, Rıza Kuas ve Sadun Aren'in, Roma'daki İlerici Partiler Konferansına katılışları hakkında bir soruşturma açtı (*Akşam*, 17. 4. 1968 ve bkz., 7. 4. 1968).

19. Cumhurbaşkanı, Iraklı konuk gazetecilere, İslâm birliğine taraftar olmamakla beraber, bir İslâm Ortak Pazarının kurulmasına istekli olduğunu söyledi (*Cum.*, 20. 4. 1968)

25. Fransa Kültür Bakanı Andre Malraux'nun İspanya İç Savaşını konu olarak alan *Umut* adlı romanı toplattırıldı. Bu romanda yıkıcı komünizm propagandası yapıldığı ileri sürülüyordu (Basın, 26. 4. 1968).

27. Cumhurbaşkanı C. Sunay, bütün partilerden kurulu bir heyetle Irak'a

gitti. Bu ziyaret 1 Mayıs'a kadar sürdü ve Sunay oradan Afganistan'a geçti (Basın, 27. 4. 1968 ve sonraki günler).

29. 29 Nisan 1960'ın yıldönümünde, Türkiye Devrimciler Güçbirliğinin düzenlediği bir toplantıda, dinleyiciler sağcılar ve polis arasında bir çatışma çıktı (Basın, 30. 4. 1968). Bu olay, 27 Mayısa karşı girişilen bir saldırı sayılabilirdi.

Mayıs 1968

1-5. C. Sunay Afganistan'ı ziyaret etti. (Basın 2-6. 5. 1968).

2. *İmece* dergisi sorumlusu Hamza Soydaş, «Bozuk Düzen» adlı şiiri nedeniyle tutuklandı. Bu şiirde komünizm propagandası yapıldığı iler sürülüyordu (*Cum.*, 3. 5. 1968).

7. Basın, Paris'te bir öğrenci-işçi hareketinin başladığını haber veriyordu. Daha sonra '1968 Fransız İhtilâli' olarak isimlendirilen bu hareketin General de Gaulle hükümetini yıkmasına ramak kalmıştı. Fransa'daki bu hareketin Türkiye'de ve dünyanın diğer taraflarında büyük etkisi olmuştu (Basın, 7. 5. 1968 ve Çavdar, Türkiye 1968, 113-6; bkz., Nermin Abadan, 'Refah ve Adaletsizliğe İsyan Edenler', *Milliyet*, 20. 5. 1968).

Ruslar, üçüncü çelik fabrikasını kurmak için anlaşma imzaladı (*Cum.*, 8. 5. 1968, sh. 7).

9. Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, Sanayi Bakanı Mehmet Turgut'u sendikaları güçsüz bırakmakla suçladı Tunç çok önemli bir konuşma yaparak, özel sektörün nasıl sendikaları yıkmaya çalıştığını anlattı (*Akşam*, 10. 3. 1968).

12. Senato kısmi, Belediye, İl Genel Meclisi, Muhtar ve boş yerlerdeki milletvekilleri seçimleri için, kampanya başladı — Yusuf Azizoğlu, Demirel'i gerici güçleri toplamak ve anayasaya aykırı hareket etmekle suçladı. AP, parasız dağıttığı '*İşte TİP*' adlı kitabı kullanarak TİP'i gözden düşürmeğe çalışıyordu. Eyüp'de yapılan TİP toplantısına hücum edildi (Basın, 13. 5. 1968).

15. *Cumhuriyet* gazetesi, ilerici örgütler tarafından düzenlenen 'Nato'ya Hayır Haftası'nda 106 öğrencinin gözaltına alındığını haber veriyordu (Basın, 13. 5. 1968).

17. Istanbul ve Ankara'da yapılan TİP toplantılarına hücum edildi. Bu toplantılardan birinin yapıldığı yer Karakol'dan 30 metre ötede idi ve polis olayın çıkmasından ancak 45 dakika sonra buraya geldi! (*Cum.*, 18. 5. 1968).

18. Odalar Birliğinin bir raporunu nakleden basın, hayat pahalılığının İstanbul'da % 13, Ankara'da % 6.5 arttığını yazıyordu. Bu son yıl içinde iflâs edenlerin sayısı ise % 18 oranında artmıştı.

Parti başkanları radyoda seçim konuşmalarına başladılar. — A. Türkeş, 27 Mayıs Devriminin amacına erişmediğini söyledi. — T. Feyzioğlu ise gittikçe çoğalan komünizm faaliyetlerini yererek, partisinin bunlarla savaşacağını bildirdi (*A. R.*, 18. 5. 1968 ve Basın 19. 5. 1968).

19. TİP'in Kayseri'de yaptığı bir toplantıya saldırılar oldu ve konuşmacılar yaralandı (*Cum.*, 20. 5. 1968).

23. General Giap'ın *Halk Savaşı ve Halk Ordusu* adlı eserini çıkaran Sol Yayınları sahibi Muzaffer Erdost ve Lin Piao'nun *Yaşasın Halk Savaşının Zaferi* adlı kitabı çıkaran Bilim ve Sosyalizm Yayınları sahibi Süleyman Ege, savcı önüne getirildi (*Cum.*, 24. 5. 1968).

24. Antalya'da Elmacı köyünde toprak kavgası oldu ve 57 köylü tutuklandı (*Cum.*, 25. 5. 1968; *Varlık Yıllığı* 1969, 223-3). Köylü ve ağalar arasında çıkan olayların haberleri basında daha sık görülmeye başladı.

29. Istanbul'un fetih yıldönümünde, Ayasofya'da namaz kılmak isteyenlere askerler engel oldu (*Varlık Yıllığı* 1969, 233).

**Haziran** **1968**

2. Senato kısmî, Belediye, İl Genel Meclisi, Muhtar ve boş yerlerdeki milletvekili seçimleri yapıldı. Bu arada olaylar çıktı, 19 kişi öldü ve pek çok kimse yaralandı. Senato seçimlerinde AP 30, CHP 13, MP 1, GP 1 senatörlük aldılar. CHP, kendi oranı arttığı için sonuçlardan memnundu. AP diğer seçimlerde o kadar iyi sonuçlar alamadı (Basın 3. 6. 1967 ve sonraki günler).

10. Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesindeki boykot, öğrenci hareketlerinin başlangıcına işaret ediyordu. Bu boykot Ankara ve Istanbul'daki diğer fakültelere de yayıldı. Bu evrede öğrenciler eğitim sistemini protesto ediyorlar, reform istiyorlardı ve bu hareketler doğrudan doğruya siyasî değildi. Üniversite öğrencileri, mezun olduktan sonra iş bulamamaktan yakınmaktaydılar (Basın, 11. 6. 1968 ve sonraki günler).

12. Öğrenci boykotlarından söz eden Istanbul Valisi Vefa Poyraz boykotun üniversitenin kendi iç sorunu olduğunu söyledi. Mahallî idareciler veya polisle ilgisi yoktu ve herhangi bir müdahale düşünülemezdi (*A. R.*, 12. 6. 1968). Boykotlar ve işgaller siyasal bir hale dönünce bu tutum değişti.

Bazı öğrenci temsilcileri, hareketlerinin ideolojik veya politik tarafı olmadığını açıkladılar. Bu hareketler Fransa'nın kopyası değildi. Üniversite kurullarının ötesine gitmeyeceklerini ve anarşi yaratmayacaklarını söylüyorlardı (*A. R.*, 12. 6. 1968).

13. Bu hareketlerin siyasî bir yöne dönmesinden korkan Başbakan, «masum isteklerin» kışkırtıcı olaylara çevrilmemesini ümit ettiğini söyledi (*A. R.*, 13. 6. 1968).

16. Ankara Radyosu öğrenci istemlerinin listelerini verdi: 1) Ankara, Istanbul ve İzmir'de üniversite hastaneleri kurulmalı; 2) öğrencilere daha fazla burs sağlanmalı; 3) üniversite idaresine öğrenciler de katılmalı; 4) mezunlar işsizlik sigortasından faydalanmalı. — Daha önce öğrenciler sınav yönetmeliğinde değişiklik yapılmasını; mezunlar için daha fazla iş olanakları sağlanmasını ve eğitimin bazı branşlarından Latince zorunluluğunun kaldırılmasını istemişlerdi.

21. Meclis, 21 Haziran'da üniversite boykotlarını görüşmeye başladı ve Demirel 24 Haziranda bu konuda bir konuşma yaptı. Bu boykotlar yüzünden bütün yurttaki 150.000 öğrenciden 70.000'i sınavlara girememişlerdi (Basın, 22. 6. 1968 ve sonraki günler).

29. Ankara'da öğrencilerin Meclis'in toplanması için Meclis önünde yaptıkları toplantıya Toplum Polisi engel oldu. Atalay Savaş adlı bir öğrenci öldü. Savaş bu mücadelede ölen pek çok öğrenci arasında belki de ilkiydi (*Varlık Yıllığı* 1969, 235).

**Temmuz** **1968**

1. Sahibi yabancı olan Derby Lastik Fabrikasının işçileri fabrikayı işgal ettiler. Olaya binden fazla işçi katılmıştı. İşgalin nedeni Kauçuk İş sarı sendikasının imzalamak istediği toplu iş sözleşmesidir. Bu sendikayı tanımayan Lâstik-İş Sendikasına bağlı işçiler, fabrikayı işgal ederek kontrol altına almışlardır. Grev 10 temmuza kadar sürdü ve işverenler, işçilerle toplu sözleşme imzalamaya razı oldular (Basın, 5-11. 7. 1968; Çavdar, Türkiye 1968, 114).

4. TÖS Başkanı Fakir Baykurt, Türkiye Öğretmen Dernekleri Millî Federasyonu Genel Başkanlığına seçildi (*Varlık Yıllığı* 1969, 236).

6. Dünya Bankası Başkanı ve daha önce Kennedy ve Johnson hükümetlerinde nüfuzlu bir kişi olan Rober McNamara, Türkiye'nin Dünya Bankasından ödünç para isteğini incelemek için Türkiye'ye geldi (Basın, 7. 7. 1968).

Ankara Hukuk Fakültesinden Doç. Dr. Mukbil Özyörük CHP'ye girdi (*Ulus*, 7. 7. 1968). Ecevit'in liderliği bu tip aydınları partiye çekiyordu.

7. Pakistan Dışişleri Bakanı Arşad Hüseyin'in ziyaretinden sonra bir Ortak Bildiri yayınlandı. İçinde Cento'nun sözü geçmeyen bu bildiri hayli ilginçti. (*Cum.*, 8. 7. 1968).

8-12. Dışişleri Bakanı Çağlayangil Sovyetler Birliğini ziyaret etti. Bu, Türkiye ile Rusya arasındaki bağların kuvvetlendiğine bir başka örnekti (Basın, 8-13. 7. 1968).

9. CHP Parti Meclisi bir bildiri yayınlayarak Türkiye'nin Nato'da kalmasını desteklediklerini açıkladı. (Basın, 10. 7. 1968).

10. Muzaffer Erdost, Vahap Erdoğdu (*Aydınlık* dergisinin yazı işleri müdürü) ve Mihri Belli yargılandılar. Her üçü de komünizm propagandası yapmakla suçlanmışlardı. (*Cum.* 11. 7. 1968 sh. 7). Sonradan üçü de serbest bırakıldılar; fakat onlar ve sol eğilimli diğer aydınlar sürekli olarak hükümetten baskı gördüler.

11. Bir basın toplantısında Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem, Batı Avrupa'nın Türkiye'den işçi istediğini bildirdi (Basın, 12. 7. 1968). Bu Türkiye'nin işine gelmişti; çünkü çok sayıda işsiz insan vardı ve o günden beri Türkiye dışarı işçi ihraç etmekte ve bundan milyonlarca döviz kazanmaktaydı.

12. 2 haziran seçimlerinden sonra muhalefet partilerinin yaptıkları şikâyetler üzerine, Yüksek Seçim Kurulu Istanbul'un 14 ilçesinde AP'li belediye meclisi üyelerinin tutanaklarını iptal etti. CHP Belediye Meclisinde çoğunluk grubu oldu ve ana muhalefet partisi ise TİP olmuştu (Basın, 13. 7. 1968; Çavdar, *Türkiye* 1968, 117). Ertesi gün Demirel Yüksek Seçim Kuruluna hücüm etti (*Cum.*, 14 ve 17. 7. 1968).

14. CKMP Sözcüsü Rıfat Baykal, partisinin kamplarda komando dersleri vereceğini açıkladı ve «CKMP'li gençleri her bakımdan dinamik ve son derece etkili bir kadro haline getireceğiz» dedi (*Cum.* 15. 7. 1968).

15. 6. Filo Istanbul'a geldi. Aleyhte gösteriler oldu; gösteri yapanlarla Toplum Polisi arasında çıkan çatışma bu tür olayların ilki idi (Basın, 16. 7. 1968 ve sonraki günler).

7. Gösteri yapan halk şiddete baş vurdu ve 6. Filo'nun denizcilerine taş atarak arabalarını tahrip etti. Toplum Polisi Istanbul Teknik Üniversitesi Gümüşsüyü öğrenci yurdunu bastı, öğrencileri copladı ve yaraladı; 53 öğrenci ve 4 polis yaralandı (Basın 18. 7. 1968). Ondan sonraki günlerde Ankara'da Amerika aleyhinde gösteriler yapıldı ve tutuklananlar oldu.

20. Gençlik örgütleri Beyazıt'ta emperyalizme karşı büyük bir miting düzenledi. Bir gün sonra Meclis'te, İçişleri Bakanı Faruk Sükan bu hareketlerin ve akımların hürriyeti kötüye kullanmak olduğunu, ülkedeki sükuneti sarstığını, vatandaşlar arasında şikâyetlere yol açtığını ve devletin prestijini sarstığını söyleyerek, bunların devamına izin verilmeyeceğini bildirdi (Basın, 20 ve 21. 7. 1968). Hükümetin harekete geçmeye hazırlandığı açıkça belli oluyordu.

23. Konya'da sağcı bir halk kitlesi etrafa saldırılarda bulundu ve *Yeni Konya* gazetesinin binasına hücum etti, üç kitaplık, bir içkili lokanta ve TİP merkezini tahrip etti. Bu kitle aynı zamanda öğretmenlerin oturduğu Selçuk Mahallesine de saldırmak istedi. — Faruk Sükan sağı kışkırtanın solcular olduğunu söyledi! (*4. R.* 24. 7. 1968 ve Basın 24. 7. 1968 ve sonraki günler).

23. İtalya'daki Fiat Şirketi ile, Türkiye'de «Fiat 124» (Murat 124) adlı bir otomobilin montajı için bir anlaşma imzalandı. Türkiye montaj sanayii hızla ilerliyordu (*Cum.* 24. 7. 1968).

24. Polis tarafından daha önce yaralanan TİP'li hukuk öğrencisi Vedat Demircioğlu'nun ölümünden sonra İstanbul'da polis ile gösteri yapanlar arasında çatışmalar oldu. Ertesi gün Cağaloğlu'nda Toplum Polisiyle göstericiler arasında caddeyi adeta bir savaş meydanı haline çeviren olaylar meydana geldi (Basın, 25 ve 26. 7. 1968).

26. Başbakan Demirel bir demeç vererek devlet egemenliğini ezdirmeyeceklerini söyledi ve polisi savundu Demirel hürriyetin kötüye kullanıldığından söz etti, ki bu, hükümetin sık sık ortaya attığı bir konu haline gelmişti ve Demirel bu hürriyetler kısıtlanmadan, önleyici tedbirlerin alınamayacağını bildirdi (Basın, 27. 7. 1968).

29 . *Cumhuriyet* gazetesi. Türkiye'ye Yardım Konsorsiyomunun 165 milyon dolarlık bir kredi vermeye razı olduğunu yazıyordu. Türkiye 314 milyon dolar istemişti. Aynı zamanda Amerikan Hükümeti de yaptığı yardımı azaltıyordu.

30. Konya Mücadele Birliği, Konya olayını protesto etmek için bir miting yaptı ve buna «Ordu ve Millet El Ele», mitingi adını vermek istedi fakat Genelkurmay Başkanlığı bu ada itiraz etti. (*Cum.*, 31. 7. 1968).

31. *Cumhuriyet* gazetesi Toplum Polisine 6 helikopter verileceğini yazıyordu. Bu Toplum Polisinin miting ve gösteri yürülüşlerini daha süratle izlemesini sağlayacaktı.

**Ağustos** **1968**

1. *Türk Solu*'nun Yazı İşleri Müdürü Sabri Boran Gözen, Cağaloğlu çatışmasında gençliği tahrik ve teşvik suçuyle tutuklandı (Bkz., 24. 7. 1968). Gözen Cağaloğlu'nda bir gazeteci olarak bulunduğunu iddia etti (Basın, 2. 8. 1968).

3. Istanbul ve Konya'da komünizmi yerme mitingi yapıldı. Konya'da «Ordu ve Millet El Ele» sloganı kullanılmış ve buna Genelkurmay Başkanlığından bir itiraz gelmemişti (Basın, 4. 8. 1968).

10. İzmir'de bazı olaylar oldu. Hisar camiinde ilkel bir şekilde yapılmış bir bomba patlatıldı, Amerikan Haberler Merkezi'ne molotof kokteyli atıldı ve Komünizmle Mücadele Derneğinde yangın çıkarılmak istendi (Basın, 11 ve 12. 8. 1968). Bu olaylar doğrudan doğruya solcu bir komplo gibi görünüyordu; fakat 14 ağustosta sabotaj sanıkları «Bizlere yüklenen suç yalan, olayları İçişleri Bakanı tertipledi.» dediler (Çavdar, *Türkiye* 1968, 118).

13. Millet Partisi Genel Sekreteri Fehmi Cumalıoğlu İzmir olaylarının bir ihtar olduğunu söyledi ve komünizme karşı savaşmak için tedbir alın-

masını ve gerekli kanunların çıkarılmasını istedi (*A. R.*, 13. 8. 1968). Aynı gün *Cumhuriyet* gazetesi, MİT'in yeniden örgütlendirildiğini haber veriyordu: «Bundan bir süre önce, Millî İstihbarat Merkez Teşkilâtı, özellikle Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesi mezunu olan lisan bilir, gençler tarafından takviye edilmiş, yurdun çeşitli kentlerinde de yeniden örgütlenme faaliyetine girişilmiştir.»

14. Profesör İsmet Giritli T. R. T.'nin Yönetim Kurulu Başkanlığından, hükümetin pek çok güçlükler çıkardığını ileri sürerek istifa etti (*A. R.*, 14. 8. 1968 ve Basın 15. 8. 1968).

15. İzmir sabotaj sanıklarının TİP üyeleri olduklarını iddia eden hükümete karşı Rıza Kuas, TİP'in programını yasal yollarla uygulamaya inandığını ve aklı başında hiç bir TİP üyesinin bu programın uygulanmasında bu tip delice çıkışların fayda sağlayacağına inanmadığını söyledi (*A. R.*, 15. 8. 1968).

15-16. Silahlı Kuvvetler'in yüksek rütbeli komutanları arasında yapılacağı söylenen değişiklikler nihayet açıklandı. Refik Yılmaz (Kara), Necdet Uran (Deniz) ve İrfan Tansel (Hava) kendi istekleri üzerine emekliye ayrıldılar ve yerlerine Memduh Tağmaç (Kara), Celâl Eycioğlu (Deniz) ve Reşat Mater (Hava) atandılar.

Bu değişiklikten Cevdet sunay ve Cemal Tural'ın sorumlu olduğu söyleniyordu. Emekliye ayrılan komutanların, Dışişleri Bakanlığınca yerinde bulunmamakla beraber, Büyükelçi olarak dışarı yollanmaları beklenmekteydi (Basın, 16-18. 8. f968).

19. *Cumhuriyet* gazetesi «AID'nin koşulları kabul edildi ve Karadeniz Bakır İşletmeleri Kompleksi ileride Özel Sektöre veriliyor» diye haber veriliyordu.

21. Rusya'nın önderliğinde Varşova Paktı Kuvvetleri, liberal sosyalizme doğru bir akımı kontrol altına almak için Çekoslovakya'yı işgal etti. Türkiye'deki partilerin hepsi bu işgali kınadı ve Mehmet Ali Aybar'ın eleştirisi pek sertti. Bu işgal Türkiye'deki Amerikan taraftarı güçlerin kuvvetlenmesini sağladı ve solun içinde bölünmelere yol açtı. (Basın, 22. 8. 1968 ve sonraki günler). Bu olayın Türkiye'deki siyasete dolaylı etkisini abartmak, oldukça güçtür.

21 Ağustos tarihli *Cumhuriyet* gazetesi Dışişleri Bakanlığının ve Deniz Kuvvetlerinin, 30 Ağustos Zafer Bayramı ve 9 Eylül İzmir'in kurtuluşu ile aynı zamana rastlayan 6. Filo'nun ziyaretlerine karşı çıktığını yazıyordu. — Buna rağmen 6. Filo geldi ve bu illerde aleyhte gösteriler yapıldı.

23. İki gün süren gösterilerden sonra İzmir Fuarındaki Rus Pavyonu kapatıldı (Basın, 24. 8. 1968).

28. Senato Başkanı İbrahim Şevki Atasagun 2 Eylülde yapılması kararlaştırılan Moskova ziyaretini erteledi (*A. R.*, 28. 8. 1968).

29. Amerikan savaş gemileri İzmir'e geldi ve gene yapılan gösterilerde sol ve sağ birbiriyle çatıştı (Basın, 29 ve 30. 8. 1968).

30. Zafer Bayramı nutkunda Cumhurbaşkanı Sunay Türkiye'nin Nato müttefikleriyle ilişkilerini sarsmaya uğraşan aşırı grupları eleştirdi ve 6. Filoya geleneksel misafirperverliğin gösterilmesini istedi. Sunay Çekoslavakya'da olan son olayların müttefiklere ihtiyaç duyulduğunu kanıtladığını bildirdi. (*A. R.* 30. 8. 1968 ve Basın 31. 8. 1968).

**Eylül** **1968**

1. *Cumhuriyet* gazetesi çok kötü geçen bir hasattan dolayı yıllık buğday üretiminin % 30 oranında düşük olduğunu haber veriyordu. Buna göre 400.000 ton buğday ithal etmek gerekecekti. — Kötü hasatın siyaset hayatındaki etkisi ertesi yıl hissedilecekti.

1. Ankara Radyosu 10 kişilik bir Türk heyetinin resmî bir ziyaret için Arnavutluk'a gittiğini ve heyetin 12 eylülde döneceğini haber verdi.

2. Ziya Kayla'nın «Türkiye Ekonomisi Bir Çıkmaza mı Giriyor?» başlıklı yazısı (*Cum.*, 29. 1968 ve *Varlık Yıllığı* 1969, 382-6), siyasal karışıklıklar içinde derinlere gömülmeye çalışılan ekonomik sorunları incelemekteydi.

5-9. Batı Almanya Başbakanı Kurt Kiesinger resmî bir ziyaret için Türkiye'ye geldi. Bu ziyaret, ekonomik ve kültürel ilişkilerle, siyasal bağları kuvvetlendirmek amacını güdüyordu. Amerika yaptığı yardımı azaltmaktan söz edince, Almanya'nın Türkiye'deki rolü büyümeye başlamıştı. Hatta askerî bağların da kuvvetlendirilmesi söz konusu ediliyordu ve İnönü, kendisi başbakan iken Almanya'nın askerî manevralarda kullanmak için, Türkiye'de arazi kiralamak istemiş olduğunu kamuoyuna açıkladı (Basın, 5-10. 9. 1968). *Cumhuriyet* gazetesinin (10. 10. 1968, s. 7) bir haberine göre Kiesinger'in Nazilerle bağlantısı olduğunu bilen Dışişleri Bakanlığı, Amerikan Haberler Merkezinden, Nazilerin savaş suçlarını konu eden «Nürenberg Duruşması» filmini, Kiesinger Ankara'da iken göstermemelerini istemişti. Amerikalıların böyle bir filmi göstermek isteyişleri de ilginçti.

11. Bir basın toplantısında Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı şöyle diyordu: «Genelkurmay Başkanlığından Cumhurbaşkanlığına yol evvelden açılmıştı. Simdi de Kuvvet Komutanlığından Büyükelçiliğe yol açılmıştır. Perşembe çarşambaya uygundur. Bu konu açık rejimimizin kapalı yönlerinden biridir.» (*Cum.*, 12. 9. 1948).

15. İzmir'de MTTB, sola karşı büyük bir miting düzenledi ve bu mitingte esnaf ve sanatkârlar da öğrencilere katıldılar (Basın, 16. 9. 1968).

16-24. Başbakan Demirel, Doğu Anadolu'da bir geziye çıktı. Bu gezide ilk konuşmasını yaptığı Malatya'da, «Hedefimiz her Türk vatandaşının yüzünü güldürmektir» dedi. (Basın 17-25. 9. 1968). Artık bu dönemin politikacılarının, 1940'ların son yıllarındaki ve 1950'lerdeki politikacıların, Türkiye'yi bir «küçük Amerika» yapmak ümidinden vazgeçmiş oldukları görülüyordu.

17. Bir sendika seminerinde konuşan Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem bazı istatistik sayılar verdi: Erdem, Türkiye'de çalışan nüfusun, çoğu tarım işçisi olmak üzere 13 milyon 687 bin olduğunu ve sendikal faaliyetlerin daha çok 1.440.000 kişiyi kapsayan sanavi kesiminde çalışanlara hitap ettiğini söyledi. — Türkiye'de gizli işsizlik 7 milyon dolayındaydı (*Cum.*, 18. 9. 1968).

18. *Cumhuriyet* gazetesi (s. 7), Che Guevara'nın, Hüseyin Güneş tarafından çevrilen *Gerilla Günlüğü* adlı kitabının yasaklandığını haber vriyordu.

26. Prof. Hüseyin Naili Kubalı, öğrenci, öğretmen ve kültür kuruluşları ile sendikalardan, gericiliğe karşı koymalarını istedi (*Akşam*, 25. 9. 1968).

28. Ankara Radyosu Türkiye ile Amerika arasında, İkili Anlaşmalar üzerindeki görüşmelerin hala devam ettiğini bildirdi. Bu haber, Türkiye'nin bu anlaşmalarda değişiklik yapmak için ileri sürdüğü önerinin, Amerika tarafından reddedildiğine değgin çıkan söylentilere cevap niteliğindeydi. (Bkz., Abdi İpekçi'nin yazısı, *Milliyet*, 28. 9. 1968).

29. Çekoslovakya'yı örnek olarak gösteren, Mehmet Ali Aybar Türkiye'nin Birleşik Amerika ile ittifakını bozması gerektiğini ileri sürüyordu. Aybar, Çekoslovakya ve Türkiye gibi küçük devletlerin Rusya ve Amerika gibi büyük kuvvetler tarafından yönetilen Varşova Paktı ve Nato gibi askerî ittifaklara katılmalarının bu küçük devletlerin büyük kuvvetlere bağımlı hale gelmelerini kaçınılmaz kıldığını söyledi. Kaçınılması imkansız olan bu gerçeğin en son ve en acınacak örneği Çekoslovakya idi. (*A. R.*, 29. 9. 1948; Basın 30. *a*, 1968).

**Ekim** **1968**

1. Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Necdet Uran Vatikan'a ve eski Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel de Ottawa'ya (Kanada) büyükelçi olarak atandılar. (O. D. T. Ü.'nin yeni ders yılının açılışında Rektör Kemal Kurdaş «ele alınmazsa, asıl bunalım 5-6 yıl sonra ortaya çıkacaktır» dedi. — Bir gün sonra O. D. T. Ü'sinde öğrenciler boykot yaptı ve bu olay üniversitelere de yayılan boykot hareketlerini başlatmış oldu (Basın, 2. 10. 1968 ve sonraki günler, *Varlık Yıllığı* 1969, 243. Çavdar, *Türkiye* 1968, 120).

5. Istanbul CHP İl Gençlik Kolu Kongresine yolladığı bir mesajda İnönü, «Nato'da kalmak güvenliğimizin gereğidir ve «sosyalist bir parti olmadığımızı gençlerimizin dikkatine yerleştirmeyi görev sayıyorum» dedi (*Ulus*, 6. 10. 1968). Bu sözlerle İnönü, çok radikal bir parti olmadığına özellikle değinmek istiyordu. 14. 10. 1968 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde İlhan Selçuk şöyle soruyordu: «CHP Sosyalist olmayacak, Kapitalist mi olacak?». Bu soru o zaman da ve bugün de CHP için geçerli idi.

6. Manisa'da Ulaştırma Bakanı Sadettin Bilgiç de «Nato'da kalmak Türkiye'nin lehinedir» diyordu. Bilgiç'in ileri sürdüğü neden, İnönü' nünkünden farklıydı. Bilgiç, bir kuruş harcamadan Türkiye 19 hava alanı kazandı, diyordu (*A. R.*, 6. 10. 1968).

9. *Ant* dergisinde çıkan 'Ekmek Yediği Sofraya Bıçak Sokanlar' başlıklı yazısı yüzünden Y. Kemal hakkında altı ay hapis cezası verildi (*Cum.*, 10. 10. 1968, s. 7).

13. TİP'in Ankara İl Kongresinde Mehmet Ali Aybar, Türk Sosyalizminin Rus Bolşevikliğine benzemeyeceğini, partisinin halka açıklamasını istiyordu (Basın, 14. 10. 1968). — Türkiye'deki sosyalizmin niteliği konusunda çıkan anlaşmazlık, kısa zamanda TİP'in içinde bölücülük yaratan ögelerden biri oldu.

15. Birecik'de 'Eğitim ve Öğretim' konusunda konuşan Fakir Baykurt'a, komünizm aleyhinde sloganlarla bağıran bir grup halk hücum etti (*Varlık Yıllığı* 1968, 243 ve *Cum.* 17. 10. 1968).
YTP Genel Başkanı Yusuf Azizoğlu Doğu Anadolu'daki durumu anlatırken, orada kanun ve düzenin olmadığını, devlet yönetimi yerine parti yönetiminin geçirilmeye çalışıldığını ve dinin apaçık siyasete alet edildiğini söylüyordu (*A. R.*, 15. 10. 1968).

16. CHP Gençlik Kolları XV. Kurultayında konuşan Parti Meclisi üyesi Prof Muammer Aksoy, «Hala şahıslar partisiyiz, fikir partisi değiliz. Bunu burada söylemeyi namus borcu bilirim.» diyordu (*Cum.*, 17. 10. 1968). Aksoy az zaman sonra CHP'den ayrıldı.

17. Emekli subaylardan Sıtkı Ulay ve Sadi Koçaş CHP'ye girdiler. Ulay kısa bir süre önce Birlik Partisinden ayrılmıştı (Basın, 18. 10. 1968).

18-21. CHP'nin XIX. Kurultayı toplandı ve açış nutkunda İnönü, gene CHP' nin sosyalist bir parti olmadığını söyledi. Ertesi gün, ortanın solu kanadının sözcüsü Bülent Ecevit, Ortanın Solunun, etratı kapatılarak, kısıtlı ve katı bir doktrin haline sokulamayacağını söyledi. Ecevit, CHP'nin her zaman değişme hazır bir parti olduğunu bildirdi (Basın, 18-22. 10. 1968).

19. 27 Mayısçılardan Mustafa Kaplan, Şefik Soyuyüce ve Münir Köseoğlu, Türkeş'in partisi CKMP'den istifa ettiler. Numan Esin daha önce istifa etmişti (*Varlık Yıllığı* 1969, 244).

**23.** TİP Genel Yönetim Kurulunda bir anlaşmazlık ortaya çıktı. Sadun Aren, Behice Boran ve Şaban Erik, Mehmet Ali Aybar'ı son konuşmalarındaki fikirlerinden dolayı eleştirmişler; bu fikirlerin sosyalizme ters düştüğünü söylemişlerdi. — Ertesi gün yönetim kurulu, bu konuyu görüşmek için üyelerini olağanüstü bir toplantıya çağırdı (Basın, 24 ve 25. 10. 1968 ve Çavdar, *Türkiye* 1968, 121).

**24.** Ödemiş'de, Behiç Duygulu adında TİP'li bir kitapçının dükkânına hücum etmek ve ortalığı tahrip etmekten suçlanarak yakalanan 8 kişinin ikisinin AP'li Belediye Meclisi üyeleri; ikisi Belediyede memur ve diğerlerinin de tüccar, nalbur, mezbaha kasabı ve lostracı oldukları meydana çıktı (*Cum.*, 25. 10. 1968, sh. 5).

**25-30.** Cubhurbaşkanı Charles de Gaulle resmî bir ziyaret için Türkiye'ye geldi. Büyük bir törenle karşılanan de Gaulle'ün bu gezisine hem hükümet çevrelerinde hem de basında çok önem verildi (Basın, 23-31. 10. 1968).

**26-30.** TİP Genel Yönetim Kurulu toplanarak, parti içindeki ayrılıkları ve Boran ve Aren tarafından Aybar'ın eleştirilme konusunu görüştü. 29 ekimde gizli bir oturum yapıldı (Basın, 26-31. 10. 1968) 37 üyeden 29'u Aybar'a güvenoyu verdi.

**26.** CHP Parti Meclisi, Bülent Ecevit'i Genel Sekreterliğe ve Prof. Besim Üstünel ile Muammer Ertem'i Genel Sekreter Yardımcılıklarına seçti. (Basın, 27 ve 31. 10. 1968).

**28.** Genelkurmayın, «devletin temel nizamlarını dinî esas ve inançlara uydurmak» amacıyla kurulan Mücadele Birliği adında bir örgütü meydana çıkardığı bildiriliyordu (Basın, 28 ve 29. 10. 1968).

**29.** Cumhurbaşkanı Sunay'ın Cumhuriyet Bayramı mesajını yorumlayan Ankara Radyosu, görüşlerinin General de Gaulle'inkinden ne kadar farklı olduğuna işaret ediyordu. De Gaulle Nato ve Varşova Paktı gibi askerî andlaşmaların uluslararası gerginliği arttırdığını, Çekoslovakya'daki durumun bloklara ayrılma siyasetinden oluştuğunu düşünürken, Sunay Nato'nun daha da kuvvetlendirilmesini öngörüyordu (Basın, 29. 10. 1968).

**Kasım** **1968**

**1.** *Aydınlık* adlı sosyalist derginin ilk sayısı çıktı. Bu aylık dergi TİP'in tutumundan hayal kırıklığına uğrayan genç Manksistler tarafından çıkarılıyordu. Bu, Türk solunun içinde gittikçe büyüyen bölünmeyi gösteriyordu. Başlangıçta bu derginin kuvvet noktası Mihri Belli'de toplanmış gibi görünüyorduysa da, dergi herhangi bir şahsiyeti büyütmekten kaçınıyordu.

Toplum Polisi teşkilâtının bütün illerde kurulmasını öngören kanun

tasarısı hükümetçe Millet Meclisine verildi. Toplum Polisi, Ankara, Istanbul ve İzmir'de daha da kuvvetlendirilecekti (*Cum*, 2. 11. 1968, s. 7).

2. Deniz Harp Okulu Subay Taburu gerici akımlarla ilgili çok sert bir bildiri yayımladı. Bu bildiri, «devrim düşmanları hiç bir zaman hayat hakkı bulamayacak» diyordu (Basın, 3 ve 4. 11. 1968 ve sonraki günler ve özellikle bu konuda çıkan makaleler).

4-9. SBF öğrencileri «halka dönük bir eğitim» isteğiyle boykota başladılar. (Basın, 5. 11. 1968 ve sonraki günler). Öğrenci hareketleri büyük bir hızla siyasal bir havaya bürünüyor ve öğrenciler üniversite içindeki dar iç sorunların dışına çıkarak daha geniş sosyal sorunlara eğiliyorlardı.

7. Adalet Bakanı Hasan Dinçer, Sadi Koçaş ve diğer bazı kimseler taratarafından yapılan itirazlar sonunda, Dr. Rıza Nur'un hatıralarına ait kitabı (*Hayat ve Hatıratım*, 1967 ve 1968) toplatmaya razı oldu. Rıza Nur, Atatürk'ü bir hayli eleştiriyordu (*Cum.*, 8. 11. 1968).

9-11. TİP'in Büyük Kongresi Ankara'da toplandı ve burada parti içindeki anlaşmazlık daha da belirgin bir biçimde ortaya çıktı. Açış konuşmasında Genel Başkan Aybar, Türkiye için kitaplardan farklı, pratiğe dayanan bir sosyalizm düşündüğünü söyledi: «Bazılarının sandığı gibi sosyalizm için hazır reçeteler yoktur. Hiç bir kitapta Türkiye'de sosyalizmin nasıl kurulacağı yazılı değildir. Bunun kitabını biz yazacağız.» (Basın, 10. 11. 1968).

Sadun Aren'in liderliğini yaptığı bir grup' Aybar'ı parti programı stratejisinden ve genel sosyalist prensiplerden ayrılmakla; Sosyalizmi özgürlüğü tutanlar ve otokratlar (bolşeviklik) diye iki kategoriye ayırarak halkı parti hakkında kuşkuya düşürmekle suçladı (Basın, 12. 11. 1968).

*Aydınlık* dergisinde yazıp Millî Devrimciler diye adlandırılan ve Mihri Belli'nin ardından giden bir grup, 10 kasım tarihinde TİP'in toplantısında olay çıkararak, TİP liderlerini 'revizyonist'likle suçladılar (Basın, 8-12. 11. 1968 ve *Türk Solu* ve *Aydınlık* gibi sol eğilimli dergiler TİP'in içindeki olaylardan söz etmektedir; bu konuda en iyi kaynak: Çetin Yetkin, *Türkiye'de Soldaki Bölünmeler*, 1960-70, Istanbul, 1970).

10. Sosyalist Kültür Derneği Merkez Yönetim Kurulu üyesi Doç. Dr. Mümtaz Soysal, Başbakan Demirel'in Adana konuşmasında sosyalizm konusunda sarfettiği sözlere şöyle karşılık verdi: «Devlet adamlarının asgarî bir kültür seviyesine sahip bulunmaları zorunluluğu böylece bir defa daha kendini gösteriyor. Başbakanda birazcık felsefe kültürü olsaydı sosyalistlerin diyalektik açıdan düşündüklerini ve Atatürk'ü Türkiye'deki oluşum içinde olumlu bir aşama saydıklarını bildirdi.

Biz, Atatürk'ü tekrarlamayı değil, O'nun ortaya attığı bağımsız Türkiye ve halk egemenliği ilkelerini tam anlamıyla gerçekleştirmeyi amaç ediniriz.» (*Cum.*, 11. 11. 1968).

13. *Cumhuriyet* gazetesi, şehirlerarası polis teşkilâtı kurulacağını haber veriyordu. Bu teşkilât için Amerikan Federal Soruşturma Bürosu (FBI) model olarak alınacaktı. — Türkiye'de herhangi bir alanda hızlı ilerleme oluyorsa bunun kanun ve düzen alanı olduğu bir gerçekti.

13. TİP Kongresi seçimlerinde Mehmet Ali Aybar genel başkanlığa seçildi ve Genel Yönetim Kurulunu da Aybar'ın listesi kazandı. Sadun Aren güçlükle seçilmişti; Behice Boran ise seçilmemişti (Basın, 14. 11. 1968). 15 kasım tarihli basın TİP'de durumun yeniden karıştığını haber veriyordu, çünkü Aybar'ın muhalifleri eskisinden daha da zayıf durumda idi ve yeniden kongre toplanmasını öngörüyorlardı. Yeni bir parti kurulacağına değgin söylentiler bile dolaşıyordu. Çetin Altan *Akşam* gazetesinde Aybar'a hücum eden yazılar yazıyordu. 29 kasımda Sadun Aren'in liderliğinde 9 kişilik bir grup olağanüstü kongrenin toplanması için bir bildiri yayınladı (Basın, 30. 11. 1968).

14. Gaziantep'de bir halk kitlesi Vali konağına ve diğer resmî binalara hücum etti. Çıkan çatışmada polis ateş açtı ve polis kurşunuyle vurulan bir vatandaş öldü. Bu olaylar bir hafta devam etti ve 36 kişi tutuklandı. Hükümet bu olayı polisle halk arasında bir çatışma diyerek geçiştirdi. Fakat gerçekte bu olay, basının da işaret ettiği gibi, Türkiye'de yayılmakta olan siyasal, ekonomik ve sosyal çatışmaların sivrilip ortaya çıkmasıydı (Basın, 15. 11. 1968 ee sonraki günler).

Süleyman Ege tarafından basılan, Kral Marx ve Frederick Engels'in *Komünist Manifesto*'su toplattırıldı (*Cum.*, 15. 11. 1968 sh. 7).

16. 12. basın konferansını düzenleyen Süleyman Demirel, gericiliğin Türkiye'de bir tehlike haline geldiğini ileri süren muhalefetin görüşlerine değinerek, bunun olanaksız olduğunu; hükümet ve Anayasanın yeter derecede tedbirler aldığını söyledi ve «Biz harkesten çok Atatürkçüyüz» dedi (Basın, 17. 11. 1968 ve Çavdar, *Türkiye* 1968, 123).

18. *Cumhuriyet* gazetesi, özel sektörün ekonomik durumdan umutsuzluğa kapıldığını yazıyordu. Bu konuda Odalar Birliği tarafından yayınlanan bir raporda, devalüasyon söylentilerinin spekülasyonu harekete geçirdiği ve ekonominin yeniden bir kısır döngüye girdiği bildirilmekteydi.

21. İngiliz Sosyalist yazar Emile Burns'ün *Marksizmin Temel Kikabı* adlı eseri toplattırıldı (*Cum.*, 21. 11. 1968, h. 5). — Bu kitap, bir takma ad altında Yaşar Kemal tarafından çevrilmişti.

21. Türkiye'deki durum hakkında TİP'in hazırladığı bir değerlendirme raporu Ankara Radyosunda yayınlandı. TİP, ekonomik ve sosyal bas-

kılar yüzünden Türkiye'de yasaların uygulanması ve düzenin sağlanmasının bir ana sorun haline gelmiş olduğunu ileri sürüyordu. Bu durum, Türkiye'yi siyasal ve ekonomik bir bunalıma doğru sürükleyen kısır döngü içine sokmaktaydı ve AP bu bunalıma bir çözümyolu bulacak kapasiteye sahip değildi.

22. Basın. Hamit Yakup isiminde bir İranlı öğrencinin Türk polisi tarafından tutuklandığını haber vğriyordu. Bu öğrenci, İran Öğrenci Derneğinin Başkanıydı ve Türkiye'deki İranlı öğrenciler, Şahın diktatörlüğüne karsı protesto hareketlerine başlamışlardı.
*Türkiye'nin Tek Kurtuluş Yolu Sosyalizmdir* adlı kitabın yazarı Sadi Alkılıç hakkında 6 yıl 3 ay hapis cezası verildi (Basın, 23. 11.1968).

23. Amasya köylerinde köylülerle jandarma arasında çıkan çatışmada iki kişi öldü, 18 kişi yaralandı. Çatışma, ormanda odun kesme olayından ileri gelmişti (*A. R.*, 23 e 25. 11. 1968 ve Basın 24. 11. 1968 ve sonraki günlğr).

26. Paris'ten yazan Sait Terzioğlu, «Orient Express Nato tatbikatına Türkiye izin vermemiş» diye bildiriyordu. Bu tatbikat Suriye sınırında yapılacaktı ve Türk hükümeti, Orta Doğu'daki kriz dolayısıyle bu sırada bu tatbikatın yapılmasını doğru bulmamıştı (*Cum.*. 26. 11. 1968).i — 10 yıl önce Türkiye'nin bölgede askerî tatbikat yaptığı zamanki tutumuyle, bu Nato tatbikatı olayındaki tutumu karşılaştırmaya değer.

27. Aksaray'daki Küçük Tiyatro da *Devr-i Süleyman* adlı sahne oyunu oynanırken 40-50 kişilik bir kabadayı grubu tiyatroya saldırdı (Basın, 28 ve 29. 11. 1968).

28. Amerikan Büyükelçisi Robert Komer'in gelişi, Istanbul ve Ankara'da gösterilerin yapılmasına yol açtı. Polisin gösteriler karşısındaki merhamerhametsizce davranışını, Yeşilköy havalanında Vali Vefa Poyraz bile protğsto etmişti (Basın, 29 ve 30. 11. 1968).

29-30. AP'nin IV. Büyük Kongrğsinde ileri sürülen en önemli konu eski DP'lilere siyasal halkların geri verilmesiydi. Bu istek gerçekte, Süleyman Demirel'in liderliğine ve onun grubunun hakim durumda oluşuna dolaylı yoldan bir saldırıydı. 30 Aralıkta Kongre eski DP'lilere siyasî hak iadesini kabul etti. Fakat Demirel'in kabul etmek zorunda bırakıldığı tek istek de bu idi (Basır, 27. 11 - 1. 12. 1968; Demirel'in nutkunu ve parti raporlarını AP yayınlarından okumak mümkündür). Demirel tekrar genel başkanlığa seçildi ve grubu eskisinden de daha kuvvetli bir duruma geçti. Bu hava, parti içinde anlaşmazlığın çıkmasına ve bunun sonucu olarak da birçok kimsenin partiden ayrılarak yeni bir partinin kurulmasına yol açtı.

2. Sanayi Bakanı Mehmet Turgut'un istifa ettiği haber veriliyordu, fakat Başbakan Demirel'in istifasını kabul edip etmediği belli değildi (Basın, 3. 12. 1968).

2. Kongreden sonra AP içinde her şeyin yerli yerinde olmadığını gösteren ilk olay bu istifa haberi idi. Sızan haberlere göre Mehmet Turgut Genel İdare Kuruluna seçilen üyelerin bazılarıyle çalışamayacağını ilğri sürüyordu.

3. Millî Birlik Grubu, AP Kongresinde alınan kararları Senato'da 'karşı ihtilâl' olarak niteledi. Yayınlanan bildiride şöyle deniyordu: «Dünyanın bugünkü karışık genel durumu karşısında, Türk ulusunun millî birlik, beraberlik ve huzura, en çok muhtaç olduğu bir dönemde, toplanan AP'nin Dördüncü Kongrğsi, ikinci husumet adını ilân ederek karşı ihtilâl kampanyasını resmen açmıştır.» (Basın, 4. 12. 1968).

5. Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem de istifa etti ve bakanlardan Faruk Sükan, Sadettir Bilgiç ve İbrahim Tekin kendi bakanlıklarına gelmediler (Basın, 6. 12. 1968). Bu hareket Demirel'i zor duruma düşürmek için yapılmıştı.

6. *Ant* dergisinde (Kasım 1967) çıkan 'Ekim İhtilâli 50 Yaşında' başlıklı yazısından dolayı, komünizm propagandası yaptığı iddiasıyle Fethi Naci (Kalpakçıoğlu) hakkında 1.5 yıl hapis cezası verildi (Basır 7. 12. 1968).

7. Amerika Birleşik Devletleri iki harp gemisini Karadeniz'e geçmek hakkına sahip olduklarını kanıtlamak amacıyle Boğaz'dan geçip Karadeniz'e çıkardı. Sovyetler Birliği bunun kışkırtıcı ve Montrö Andlaşmasına aykırı bir eylem olduğunu ileri sürdü (Basın 7. 12. 1968 ve sonraki günler). Türkiye doğal olarak kendi eşiğinde olabilecek bir Rus-Amerikan çatışmasından telaş ve kaygıya düşmüştü.

9. Tekel Bakanı İbrahim Tekin istifa etti. Yerine Aydın milletvekili Nahit Menteşe getirildi (Basın, 10, 12. 1968). (7 aralıkta Demirel bir kabine buhranı olduğunu açıklamıştı.

11. TİP'den Sadun Aren - Behice Boran grubu *Tüm* adında haftalık bir dergi çıkartmaya başladılar. Çetin Altan, Mümtaz Soysal ve Fazıl Hüsnü Dağlarca da bu dergide yazıyorlardı.

12. Senato'da beş tabiî senatörün —Mucip Ataklı, Ekrem Acuner, Sezai Okan, Suphi Karaman ve Sükran Özkaya— dokunulmazlığı kaldırıldı (Basın, 13. 12. 1968). Bu senatörlerin, demokratik prensiplere aykırı hareket ederek hükümeti devirmeği amaç edinen bir örgüt kurdukları iddia ediliyordu. Ertğsi gün bu senatörler Anayasa Mahkemesine başvurdular.

12. Dost Yayınevi tarafından basılmış olan Nâzım Hikmet'in *Bütün Eserleri* adlı kitap toplattırıldı ve ertesi gün bu yeyınevinin sorumlu yönetmeni Nezihe Meriç tutuklandı (*Cum.*, 13 ve 14. 12. 1968).

14. Türkiye'de ekonomi konusunda, Ege Sanayi Odasınca hazırlanan raporda etonomik krizin 1969 yılında 'çığ' gibi büyüyeceği belirtiliyordu. Bütçe Mecliste görüşülmekteydi ve bu krizi denetim altına almak için tedbirlere baş vurulacak en iyi ortam şimdiydi (*Cum.*, 14. 12. 1968; Bütçenin bir incelemesi için bkz., Dr. İsmail Türk'ün yazısı, *Ulus*, 19. 12. 1968).

25. Başbakan Demirel, Bölgesel Kalkınma için İşbirliği (RCD) zirve toplantısına katılmak için Karaşi'ye gitti. Türkiye, İran ve Pakistan arasında bir Ortak Pazar kurulmasına değgin söyentiler vardı

26 Sosyoloji Asistanı Oya Sencer in doktora tezini jüri kabul etmeyince, öğrenciler İstanbul Üniversitesi rektörlüğünü işgal ettiler ve jürinin kararının politik olduğunu ileri sürdüler. Bu olayın sonucu olarak İstanbul Üniversitesi süresiz kapatıldı (Basın, 27 ve 28. 12. 1968). Bu kabul edilmeyen tez *Türkiye'de İşçi Sınıfı: Doğusu ve Yapısı* adıyle basılmıştır. (Istanbul, 1969). — Garip bir rastlantı olmakla birlikte Oya Sencer'in eşi Muzaffer Sencer'in doçentlik tezi de 18. 10. 1971 tarihinde reddedildi. Bu tez de *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri* adıyle kitap halinde çıktı (Istanbul 1971).

27. İçişleri Bakanlığı bütçesinin görüşmeleri sırasında Faruk Sükan Bakanlığının faaliyetinden söz etti. Bu arada AP kanadından, TİP'in kapatılmasını ileri süren sözler yükseldi. Sükan hilâfetçilerin tehlike yarattığını ve Toplum Polisi teşkilâtının kuvvetlendirilmekte olduğunu bildirdi (Basın. 28. 12. 1968).

28-30. TİP'in olağanüstü toplantısı Ankara'da yapıldı. Başkanlık için üç grubun yarışması beklenmekteydi: 'Aybarcılar', 'Arenciler' ve Mihri Belli'nin grubu 'Demokratik Milli Devrimciler'. — Bu Kongrede Mehmet Ali Aybar Genel Başkanlığa seçildi, fakat Genel Yönetim Kurulunda Arencilerin temsilci sayısı 11'e yükseldi (Basın, 28-31. 12. 1968). Bu Kongre TİP'in içindeki anlaşmazlıkların sona ermesini sağlayamamıştı.

## Ocak 1969

2. Tabiî Senatör Mucip Ataklı, Şükran Özkaya, Ekrem Avuner, Sezai Okan ve Suphi Karaman'ın dokunulmazlıklarının kaldırılmasına değgin, Senato tarafından alınan karar Anayasa Mahkemesinde oybirliğiyle iptal edildi. Senatonun kararı Anayasanın 78'inci maddesine aykırı düşmekteydi (Basın, 3. 1. 1969).

7. 2 Ocak tarihli basın, CHP'nin CKMP'yi siyasî partiler kanununa

aykırı hareket etmekle suçlandığını yazıyordu. Bu kanunun 107'nci maddesi, partilerin askerî amaçlar için personel yetiştirmesini ve eğitimine girişmesini yasaklıyordu. Bu günlerde CKMP komando kampları kurarark, eğitime bile başlamıştı ve hükümet bunu durduracak bir eylemde bulunmuyordu.

4. Basın, CHP'nin iddialarından sonra CKMP yöneticileri hakkında soruşturma açıldığını bildiriyordu. Bununla teraber 6. 1. 1969 tarihli *Cumhuriyet* gazetgsi «komando gençler motorize hale geliyor» diye haber veriyordu.

6. Amerikan Büyükelçisi Robert Kommer ODTÜ'ni ziyaret ettiği zaman, Kommer'in CIA'da çalışmış olmasını ve Vietnam'da milyonlarca kişinin ölümüne neden olan 'yatıştırma programında' önemli bir rol oynamış olmasını protesto etmek amacıyla öğrenciler arabasanı yaktılar. 1971-1972 yılında ünlü şehir gerillaları olarak ortaya çıkan Yusuf Arslan, Ulaş Bardakçı ve Sinan Cemgil gibi öğrenciler de bu olayı hazırlayanlar arasındaydı (Basın, 7 ve 8. 1. 1969).

9. ODTÜ, öğrenci ve polis arasında çıkabilecek olayları önlemek için kapandı. Suçluların aranmasında kolaylık sağlamak için öğrencilerden evlerine gitmeleri isteniyordu (*Cum.*, 10. 1. 1969).

10. Kartal'daki Singer Fabrikasını işçiler işgal ettiler. Ertesi gün işçilerle polis arasında çatışma oldu ve polis işçileri fabrikadan çıkardı. Olay sırasında 114 işçi gözaltına alındı (Basın, 11 ve 12. 1. 1969). Bu oaylar, durmadan artan enflasyon ve ücretle çalışanların ekonomik durumunun gittikçe bozulmasından dolayı, işçiler arasında genel bir huzursuzluğun yer aldığı bir dönemdi.

11. CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş partisinin komando yetiştirdiğine değgin iddiaları reddetti ve bu haberin partisinin itibarını kırmak için ortaya atıldığını ileri sürdü. Bir gün önce komandolar Orman Fakültesini işgal etmişlerdi. Türkeş'in iddiaları reddettiği gün, İnönü Türkiye'de faşizmin varlığından söz etti ve AP'nin bir kanadını, aşırı sağcı komandolarla işbirliği yapmakla suçladı (Basın, 12. 1. 1969).

14. Senatör Suat Hayri Ürgüplü, ülkede etkinliğini sürdüren kritik durumu görüşmek için, bütün parti başkanlarının bir araya gelerek toplantı yapmalarını hükümete önerdi. Bu durum böyle sürüp giderse ekimde yapılacak seçimlerde, demokrasi de tehlikeleye girebilirdi (*Cum.*, 15. 1. 1969).

18. 13'üncü basın toplantısında Başbakan Demirel Üniversite olaylarının, Türk-Amerikan dostluğunu zayıflatmak isteyen azınlık bir öğrenci grubu tarafından meydana getirildiğini söyledi. Demirel, polisin üniversiteye girerek, hukukî görevlerini yerine getirmeye hakkı olduğunu bildirdi (Basın, 19. 1. 1969). Aynı gün Amerikan askerî TUSLOG bi-

nasında bir bomba patlatıldı; ondan bir gün önce de Istanbul'da Robert Kommer aleyhinde bir gösteri yapılmıştı.

**19.** Malatya eski TÖS Başkanı ve Turan Emeksiz Lisesi Edebiyat öğretmeni elli yaşındaki Kemal Abbas Altınbaş'ın tenasül uzvu bir öğrenci tarafından kesildi. (*Salname*, 16; *Cum.*. 20. 1. 1969). Olayı inceleyen Sudun Tanju bunun bir nurcu tertibi olduğu sonucuna vardı. (bkz. 'Abbas Altınbaş Olayı', *Cum.* 15. 1. 1970).

**20.** Richard Nixon'un Beyaz Saray'a gelişinden sonra Robert Kommer'in istifasını verdiği basında bildirildi. Kommer, yeni bir büyükelçi atanınca, eskisinin istifanamesini vermesi gayet normal bir olaydır, dedi (*Cum.*, 20 ve 25. 1. 1969).

**25.** Ankara Gazeteciler Cemiyeti Kongresinde konuşan İnönü, «Sosyal hayatımızda yeniden bir fırtınalı döneme ya girdik, ya girmek üzereyiz. Bunun ilk işaretini, Sümerbank grevinde görüyoruz. Anlaşmazlığın bu kadar uzaması, anlaşılacak şey değil» dedi (*Cum.*, 26. 1. 1969). Sümerbank grevi Türk tarihinde en uzun grevlerden biriydi. — 21 Ocak tarihinde Aybar, 1969 yılında Türkiye'de, 1957-1958 kirizinden daha kötü bir krizin yer alacağını söyledi (*Cum.*, 21. 1. 1969; aynı zamanda bkz., 2. 5. 1969).

**29.** Grevler konusunda konuşan, Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, hemen hemen bütün grevlerin, işverenlerin sendikaları grev yapmaya zorlamaları sonucunda meydana geldiğini söyledi Sümerbank grevinde, Tunç, özel sektörü suçladı ve özel sektörün sendikalara karşı kamu sektörünü kışkırttığını ve böylece her ikisini de zayıflatmak istediğini söyledi. Bu durum bazı bakanlarca desteklendiği için grev bu kadar uzun sürmüştü (*A. R.*, 29. 1. 1969, *SWB* IV/2988/C/1).

**Şubat** **1969**

**3.** *Cumhuriyet* gazetesi 1958-1968 yılları arasında hayat pahalılığının yüzde 96 arttığını yazıyordu.

**4.** Sanayi Bakanlığının bütçesi görüşülürken Mehmet Ali Pestilci (CHP) ağır sanayi yerine hükümetin montaj ve ambalaj sanayii kurma siyasetine saldırdı. «Bugün montaj ve ambalaj sanayii dediğimiz bu sanayi dalı, millî ekonomimizi içten ve dıştan kemirmekte, kalkınmamızı baltalamakta ve dar boğazdan çıkmamızı geciktirmektedir.» (*Ulus*, 5. 2. 1969; aynı zamanda bkz., Prof. Gülten Kazgan, 'Montajcı Sanayileşme ve AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) *Cum.*, 4-6. 2. 1969).

**6.** Türk ordusunun artık millî bir ordu olmayıp bir Nato ordusu haline geldiğini ileri süren suçlamaları cevaplayan Demirel, «teçhizat dışardan geliyor diye ordu millî değildir denemez» dedi (Basır, 7. 2. 1969).

**8-9.** CKMP'nin Genel Kongresi toplandı ve burada komondalar gövde

gösterisi yaptılar. Kongre, partinin adını Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) şeklinde değiştirmeye karar verdi ve Alparslan Türkeş tekrar Genel Başkanlığa (veya Başbuğluğa) seçildi (Basın, 9-11. 2. 1969).

**10-13.** 6. Filoya karşı gösteri yapanlarla polis arasında çatışmalar çıktı (Basın, 10. 2. 1969 ve sonraki günler). Istanbul Üniversitğsi 11 şubattan 3 marta kadar kapandı.

**14.** Hükümet Anayasa Nizamını Koruma Kanununu Tasarısını Meclise sundu. Bu tasarı kanunlaşırsa, milletin bütünlüğünü tehlikeye düşürecek haberleri, yazıları ve karikatürleri basanlar, sınıf mücadelesini ortaya süren; din, ırk ya da bölgeselliğe dayanarak ayrıcalık faaliyetlerinde bulunanlar, 1 yıldan 5 yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaktı. Bu tür faaliyetler şiddete yol açarsa ceza süresi 5 ile 10 yıl arasında olacaktı (Basın, 14 ve 15. 2. 1969). Basın ve muhalefet bu tasarıyı sert bir dille eleştirdi. Bazı avukatlar bu tasarının temel haklara ve anayasaya aykırı olduğunu ve bir polis rejimine yol açacağını ileri sürdüler (*A. R.*, 16. 2. 1969, *SWB* IV/3003/c/3).

**16.** Kanlı Pazar ya da 16 Şubat Olayı'nı anlatan basın, 'Taksim, Savaş alanına döndü' diyordu. Olayda 2 genç öldü. 200 yaralı vardı. Bu olay 6. Filoya karşı gösteri yapanlara, 'Müslüman Türkiye' diye bağıran bir grubun saldırıya geçmesiyle ortaya çıktı. Gençlere silahlarla saldıran kalabalık karşısında Toplum Polisi hiç bir önleyici harekette bulunmadı (Basın, 17. 2. 1969 ve sonraki günler).

**18.** Tabiî Senatör Ahmet Yıldız, Kanlı Pazar olayından hükümeti sorumlu tuttu ve istifasını istedi (*A. R.* 18. 2. 1969, *SWB* IV/3005/c/2 ve Basın 19. 2. 1969).

**19.** CHP de, sokaklardaki şiddet olaylarından hükemiti sorumlu tuttu ve hükümetin anayasaya aykırı olan Nizam Tasarısını haklı göstermek için bu olayları kullanmaya hazırlandığını ileri sürdü (*A. R.*, 19. 2. 1969, *SWB* IV/3006/c/3).

**21.** Bu son olaylara gösterilen tepkilğrin yanısıra AP Senato grubunda da hükümet suçlandı. AP Grubu, «Yeni bir şer kuvvetinin krşısında diğer bir kuvvet polislik yapacaksa bu düzensizliktir ve anarşidir.» dedi. 'Kabinede yıpranmış isimlerin istifası istendi' şeklinde bir söylenti dolaşıyordu (Basın, 22. 2. 1969).

**24.** *AR*, Başbakan Demirel'in Kanlı Pazarla ilgili filmlerin televizyonda gösterilmesini yasakladığını haber verdi. Basın bunun bir sansür olduğunu ileri sürünce, Demirel kanunun kendisine bu yetkiyi verdiğini söyledi (*AR.*, 24. 2. 1969, *SWB* IV/3010/c/2).

**26.** Dışişleri Bakanı Çağlayangil, 6. Filonun Türkiye'yi ziyareti üç şekilde olabilir, dedi: 1) bir devet sonucunda resmî ziyaretler; 2) izin istenerek yapılan gayriresmî ziyaretler ve 3) izini gerektirmeyen otel tipinde

ziyaretler. — Basın, Büyükelçi Kommer'in bununla ilgili raporundan sonra, Amerikan hükümetinin 6. Filonun Türkiye ziyaretlerini bir süre için ertelemeye karar verdiğini bildiriyordu (Basın, 27. 2. 1969).

Mart 1969

2. Suriye'de Hafız al-Esad bir darbe yaparak, aşırı Baas grubunu iktidardan düşürdü (Basın, 3 ve 4. 3. 1969 ve sonraki günler).

6. *Ulus* gazetesi, CHP'nin gelecek seçimlere hazırlanmak için Anadolu'da büyük bir gezi hazırlıklarına giriştiğini haber veriyordu. — 6. 3. 1969 tarihli diğer gazeteler, kabinede değişiklik söylentilerinden ve Demirel'in bunları yalanladığından bahsediyordu. Demirel'in kabinede yıpranmamış isimlerle seçimlere katılmak istediği ileri sürülmekteydi.

8. *Hürriyet* gazetesi, bir TİP üyesi olan ve Roma'da İtalyan Proleter Enternasyonal Birliği Partisi İkinci Millî Kongresinde (18-21, 12. 1968) TİP'i bir gözlemci olarak temsil eden Doçent Burhan Cahit Ünal hakkında, savcının bir soruşturma açmış olduğunu haber veriyordu. Doçent Ünal araştırma yapmak için zaten İtalya'da bulunmaktaydı (Aynı zamanda bkz., *Cum.* 4. 3. 1969).

9. *Hürriyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri silahlı kuvvetlerde yapılacak önemli değişiklikler hakkında söylentiler dolaştığını haber veriyorlardı. Cemal Tural'ın yerine, Memduh Tağmaç'ın Genelkurmay Bakşkanı olması beklenmekteydi. Demirel bu konuda konuşmayı reddetti. Daha önceleri de bu tip söylentiler ortaya çıkmıştı.

9. Türk-İş, Nizam Tasarısı aleyhinde bir bildiri yayınladı ve «bu Tasarı ne olayları sona erdirecektir ne de anayasal düzeni koruyabilecektir,» dedi. Aksine bu tasarı anayasal düzene darbe vuracaktı. Eğer bu düzen sarsılırsa, durum sendika hareketinin sona ermesine yol açacaktı (*Cum.*, 10. 3. 1969 ve 16, 17. 3. 1969).

10. Trabzon'da yaptığı bir konuşmada Turhan Feyzioğlu, Türkiye'nin, uluslararası komünizm tarafından teşkilâtlandırılan bir avuç zorbanın yasalara aykırı hareket edeceği bir ülke statüsüne indirilmesine izin verilmeyeceğini söyledi (*AR.*, 10. 3. 1969, *SWB* IV/3022/2/3). Bu konuşma, sola karşı yapılan baskının arttırıldığı bir zamana rastlamıştı.

11. Cemal Tural'ın yerine Memduh Tağmaç Genelkurmay Başkanlığına getirildi. Tural, orduda kuvvetli bir şahıs olarak bilinmekteydi ve bu sıralarda, Tural'ın Genelkurmay Başkanlık dönemi sona ermesine rağmen bu mevkiden ayrılmak istemeyeceğine dair söylentiler vardı. Fakat anlaşıldığına göre diğer subaylar Tural'ı desteklemediler (Basın, 12. 3. 1969 ve *Yankı*, no. 18, 27. 6. 1971, 5). Tağmaç, 17 Martta yeni görevine başladı.

14. 1969-1970 yılı Türk - Sovyet Ticaret Andlaşması Moskova'da imzalandı.

Hükümetin sola karşı tutumu gittikçe şiddetlenmiş olmasına rağmen, ideolojinin ticarete engel olmasına da artık izin verilmiyordu (Basın, 15. 3. 1969).

16. Polis, Anadolu Yayınevine baskın yaptı ve 60.000 lira değerinde Marksist yayınlara el koydu (*Cum.*, 18. 3. 1969, sh. 7; aynı zamanda bkz., İlhan Selçuk, 'Kitap Yasağına İmza Atan Profesörleri Tanımalıyız', *Cum.*, 7. 4. 1969, sh. 2).

17. Istanbul Üniversitesinde 'milliyetçi' ve 'devrimci' gençler arasında çıkan bir çatışmada molotof kokteylleri ve tabancalar kullanıldı. Her zamanki gibi milliyetçi gençler çatışmada üstün durumdaydılar (Basın, 18. 3. 1969).

18. Ankara Hukuk Fakültesi öğretim üyeleri bir bildiri yayınlayarak Nizam Tasarısının gereksizliğini ileri sürdüler. Öğretim üyelğri tasarının söz hürriyeti ilkesine aykırı düştüğünü, müphem ve kararsız olduğunu, tanımlanmıyan veya belirtilmeyen yeni suçlar ve kabahatler yarattını söylediler.» Anayasal düzenin korunması için aynı anayasanın temin ettiği temel hak ve hüriyyetlerin sınırlanması çelişki yaratmaktadır,» dediler. (Basın, 19. 3. 1969).

20. Bilim adamları TRT kanununu Anayasaya aykırı buldular. Ertesi gün Türk-İş adına konuşan Halil Tunç da, tasarının anayasaya aykırı olduğunu ve TRT tasarısı kanunlaşırsa, radyodan sadece iktidarın sesinin duyulacağını siyledi (Basın, 21 ve 22. 3. 1969)i

22. 14. basın konferansında Demirel, Nizam Tasarısı ve TRT tasarısını savundu. (Basın, 23. 3. 1969).

24-29. Romanya Başbakanı Nikolay Çavuşesku, ticaret, yardım ve bölgesel ilişkiler konusunda görüşmeler yapmak için Ankara'ya geldi. Çavuşesku bölgesel pakt fikrini canlandırmakta Türkiye'nin ilgisini çekmeye çalışıyordu (Basın, 25-30. 3. 1969).

25. Pakistan'da Eyüp Han'ın yerine General Yahya Han geldi (Basın, 26. 3. 1969).0

26. Hamido diye bilinen AP Malatya milletvekili Hamit Fendoğlu AP'den atıldı. Daha önceleri Hamido, muhalefeti ve AP içindeki muhalifleri ürkütmek için kabadayı olarak kullanılmıştı (Basın, 27. 3. 1969).

29. CHP İnceleme Komisyonu, Nizam Tasarısının Anayasaya aykırı olduğunu ve kabul edilmeyeceğini bildiren bir rapor yayınladı (Basın, 30. 3. 1969).

30. Istanbul milletvekili ve TİP Yönetim Kurulu üyesi Prof. Sadun Aren, «bilimsel sosyalizm anlayışı konusundaki görüş ayrılıkları bakımından, Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'la olan ihtilâfımız, elan devam etmektedir.» dedi (*Cum.*, 31. 3. 1969, s. 7).

1. Ankara Radyosu, Tunus ordusunun subaylarının Türkiye'de eğitilmekte olduklarını haber verdi (*A. R.*, 1. 4. 1969, *SWB* IV/W514/A1/6).
4. *Ulus* gazetesindeki bir yazısında Doğan Araslı, gıda maddelerinin fiyatlarının 1965 ile 1969 yılları arasında çok süratle arttığını yazıyordu. Sığır etinin fiyatı *her yıl* ortalama olarak % 11; tereyağ % 9.6; ekmek % 3.9; süt % 5.7; meyve ve sebze % 6.6; peynir % 11.6; yumurta % 9.3 ve margarin % 6 oranında artmıştı. Bu rakamlar Istanbul için geçerli olamkla beraber Araslı bütün Türkiye için gıda fiyatlarını vermektedir.
5. Cumhuriyet gazetesi, Robert Kommer'in yerine William Handley'in Amerikan Büyükelçisi olarak Türkiye'ye geleceğini yazıyordu
7. CHP Samsun milletvekili Yaşar Akal, AP'nin tütün üzerindeki tekel kanununu değiştirerek, özel sektöre ve yabancı sermayeye, Türkiye'de ve dışarda sigara yapma ve satma iznini vermek niyetinde olduğunu söyledi. Böyle bir dumurda devlet milyonlarca lira zarara uğrayacaktı (*Ulus*, 7. 4. 1969/2).
9. Komandolar Dil ve Tarih Coğrafya Fakültgsini bastı. 7 nisanda Komandolar Hacettepe'deki Uluslararası Doğum Kontrolu Seminerini basarak olay çıkarmışlardı (Basın, 9 ve 10. 4. 1969). Bu dönemde sürüp gitmekte olan öğrenci olayları çeşitli fakültelerin bir süre için kapatılmalarına yol açmaktaydı.
11. Babeuf davasında Yargıtay, Sabahattin Eyüboğlu ve Vedat Günyol'un beraat kararını onayladı (*Cum.*, 12. 4. 1969).
12. Kırıkkale'de işçiler, kendilerini Makina Kimya Endüstrisi Mühimmat Fabrikasında temsil eden Metal İş Sendikasının binasını işgal ettiler, İşçiler sendika yöneticilerini, fabrika idaresine satılmakla suçluyorlardı (*Cum.*, 13. 4. 1969/7).
12. Rektör Kemal Kurdaş ODTÜ'ni 1 ekime kadar kapattı. Ertesi gün polisle öğrenciler çatıştı ve 114 genç gözaltına alındı (Basın, 13-15. 4. 1969).
15. Beş hukukçudan kurulu bir komisyon (Faruk Erem, Bülent Nuri Esen, Münci Kapani, Uğur Alacakaptan ve Ergun Özbudun) Nizam Tasarısının Anayasaya aykırı olduğunu açıkladılar. Bu beş hukukçudan ilk ikisi cezacı, üçüncüsü devletler hukuku hocasıydı (Basın 16. 4. 1969).
17. Hükümet, Nizam Tasarısını gözden geçirmek üzere Meclisten geri aldı (Basın, 18. 4. 1969). Hükümet, uzmanların ve kanunun eleştirilerine tepki göstermişti. Bülent Ecevit bu kararı yerinde buldu, fakat TRT Kanun Tasarısının geri alınmamış olduğuna değinerek hür Çekoslovak radyosuna tahammül edemeyen diktatör komünistler

gibi, AP hükümetinin de Türkiye'de hür radyoya tahammül edemediğini söyledi (*A. R.*, 18. 4. 1969, *SWB* IV/3053/1).

22. MHP, TRT konusunda bir bildiri yayınlayarak, «TRT, solcuların elinde bir beyin yıkama aleti haline gelmiştir» dedi (*Hürriyet*, 22. 4. 1969).

27. Tarsus'ta konuşan Millet Partisi Genel Başkan Vekili Faruk Önder, «İktidar radyoyu solculardan alıp, Masonlara teslim etmek arzusundadır» dedi (*Cum.*, 28. 4. 1969/7).

**Mayıs** **1969**

1. Sadun Aren ve TİP'in diğer bazı üyeleri *Emek* dergisini çıkarmaya başladılar. Bu dergi 15 günde bir çıkacaktı.

1. Ümit Gürtuna, Diyanet İşleri Başkanı Yardımcılarından Yaşar Tunagür'ün, Mekk'de yapılacak olan Rabitatül Alem-ül İslâm (Dünya İslâm Birliği) Konferansına katılacağını haber veriyordu. Bu Birlik Amerikan petrol şirketi Aramco tarafından desteklenmekteydi (*Cum.*, 1. 5. 1969).

2. Yeni Düzen Seminerinde konuşan CHP Genel Başkan Yardımcısı Prof. Besim Üstünel, bugünkü Türk ekonomisinin 1958'in gidişine benzediğini söyledi (*Ulus*, 3. 5. 1969). Mehmet Ali Aybar kendisinin de bu sonuca varmış olduğunu daha önce söylemişti (bkz.. 25. 1. 1969).

3. 1 Mayısta ölen Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in Ankara'da Maltepe Camiinde çenaze töreni yapılırken olaylar çıktı. Sağcılar cenaze namazının kılınmasını önlemeye kalkıştılar ve cami görevlileri görevlerini yerine getirmeyi reddettiler. İmam Öktem Atatürkçü, gericilere şiddetle karşı çıkmış olan layik bir kimseydi. (Basın, 4. 5. 1969 ve sonraki günler). Olay ciddi sonuçlar doğrudu ve hatta Demirel bile «hadise gayet üzücüdür» dedi.

6. Türkiye ve Yunanistan'ın Nato içindeki rolüne dair konuşan General Lemnitzer, «Türkiye ve Yunanistan, Nato kuvvetlerinin vazgeçilmez bir kısmını teşkil eden, kuvvetli, dirayetli, iyi eğitim görmüş ve hareket yeteneği geniş askerî güce ahiptirler» dedi (*Cum.*, 6. 5. 1969/3).

8. Harb-İş, Istanbul ve İzmir'deki Amerikan üslerinde ve bölgelerinde greve başladı ve bu grev daha sonra Ankara, İskenderun ve Adana'ya da yayıldı (Basın. 9-14. 5. 1969).

9. Bir basın konferansında İsmet İnönü, eski Demokratlara siyasal haklarının iadesinin öne alınmasından yana olduğunu söyledi. 219 milletvekilince imzalanıp Meclise verilen Tasarıyı destekleyeceğini bildirdi (Basın, 10. 5. 1969). Bu, İnönü'nün gelecek seçimler için izlediği stratejik bir yoldu.

10. Adana'da Mehmet Ali Aybar, İnönü'nün eski Demokratlara siyasal

haklarının geri verilmesini destekleyen tutumunu, 27 Mayıs (1960) öncesine dönmeyi istemek olarak tanımladı. Aybar, bu gerçekleşirse, 1960'dan bu yana olan her şey sorguya çekilecektir dedi ve AP'nin yaptığı gibi, CHP'yi de, DP oylarını kendi çıkarları için kullanmakla suçladı (*A.R.*, 11. 5. 1969). İnönü'nün bu dönüşü kamouyonu da şaşırtmıştı. Birçok kişi CHP'den istifa etti. Senatodaki Millî Birlik Grubu İnönü'ye cephe aldı.

14. Celâl Bayar ve İsmet İnönü, ilk görüşmelerini büyük bir gösteri sahnesi içinde yaptılar. — Buna tepki olarak Orhan Erkanlı CHP'den istifa edeceğini söyledi ve İnönü'nün politikadan ayrılmasını istedi. Erkanlı, af kanunu Meclise gelince istifasını vereceğini belirtti(Basın, 15. 5. 1969 ve Turhan Dilligil, *Bayar-İnönü Yakınlaşması*, Ankara 1969, bu kitap ilkin Adalet gaszetesinde yayınlandı, 20.9-6.11.1969).

15. Anayasa değişikliği Mecliste kabul edildi. Artık eski Demokratlara siyasal haklarını iade etmek mümkün olabilecekti (*Cum.*, 16.5. 1969).

16. Yüksek kademedeki komutanlar anayasa değişikliğine itiraz ettiler. Komutanlar Sunay'la bir görüşme yaptılar ve hatta Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Eyiceoğlu bu yüzden Kanada gezisini erteledi (*Cum.*, 17. 5. 1969).

18. Basına yazılı olarak verdiği bir demeçte Başbakan Demirel, silahlı kuvvetleri kışkırtıcı davranışlarda bulunanlara ve onları siyasete karıştırmaya çalışanlara karşı uyardı. (*A. R.* 18. 5. 1969, *SWB* IV/3078/2/2 ve Basın 19. 5. 1969).

19. Gençlik Bayramı mesajında Cevdet Sunay, «Anayasa değişikliğinde isabet yoktur.» dedi. Aynı gün anayasa değişikliği aleyhinde gösteriler yapıldı ve göstericiler polisle çatıştı (Basın, 19 ve 20. 5. 1969).

19. *Emek* (no. 2, 19.5 1969/9) gazetesi, *Köylü* ve *Proleter* gazetelerinin çıkmaya başladığını ve amaçlarının «emperyalizme karşı sosyalizm için kavgayı işçiye, köylüye, tüm emekçilere anlatmak» olduğunu bildirdi.

20. Cevdet Sunay'a yazdığı bir mektupta İnönü, yüksek rütbeli subaylardan gelen uyarı ve basklardan yakındı ve durumdan Başbakan Demirel'in de sorumlu olduğunu bildirdi (Basın, 21. 5. 1969)i

21. Senato grubunda Demirel, AP senatörlerine, Anayasa üzerinde yapılacak değişiklik teklifini reddetmelerini ve bunu gelecekteki bir toplantıya bırakmalarını salık verdi. Böylece silahlı kuvvetlerin isteği yerine getirilmiş olacaktı. Aynı gün Senato, anayasa değişikliği tasarısını geri aldı (Basın, 22. 5. 1969).

Aynı gün *Cumhuriyet* gazetesi, hükümetin hazirandan itibaren buğday fiyatına zam koyduğunu yazıyordu. Bu köylülerin oylarını toplamak için planlanmış bir seçim manevrasıydı.

24-25. Yeni Türkiye Partisinin Genel Kongresi yapıldı. Bu kongreye, Kılıç

Ali, Tevfik Rüştü Aras gibi eski politikacılar da katıldı. Burada Yusuf Azizoğlu AP'ye çattı. 26 mayısta Azizoğlu tekrar Genel Başkanlığa seçildi (Basın, 25-27. 5. 1969).

25. Cafer el-Numeyri Sudan'da bir askerî ihtilâl yaptı (Basın, 26. 5. 1969).

28. Cumhuriyet gazetesi, Lenin'in *Proletarya İhtilali* ve *Dönek Kautsky* adlı kitabını çeviren Arif Gelen'in tutuklandığını haber veriyordu. Bu hareket komünizm propagandası olarak görülmüş ve kitap toplattırılmıştı.

29. 13. 9. 1961'de İnönü'nün, Cemal Gürsel'e yazdığı ve içinde Yassıada ölüm cezalarının yerine getirilmemesini isteyen mektup, tekrar basına verilmişti (Basın, 29. 5. 1969).

29. Hayli muhalefete rağmen, Meclis tatile girdi ve bu Demirel'in durumunu kolaylaştırdı (*Cum.*, 29 ve 30. 5. 1969).

30. Ankara ve Istanbul Üniversitesindeki öğretim üyeleri, Meclis tatile girmeden önce hükümetin reformları gerçekleştirmeyi başaramadığını ileri sürerek durumu protesto ettiler. — Ertesi gün öğrenciler Istanbul Üniversitesinde altı fakültevi işgal ettiler ve Üniversite kapatılmak zorunda aldı. — Demirel sekiz Türk üniversitesini, ortak bir üniversite reform tasarısı hakkında anlaşamamakla suçladı (Basın, 30 ve 31. 5. ve 1. 6. 1969).

31. *Cumhuriyet* gazetesine göre Türk Hükümeti, Ege'de Nato komuta sisteminin değişmesini istemişti. Türkiye, komuta sisteminin Yunanistan'la eşit bir şekilde bölüşülmesini istiyordu.

**Haziran** **1969**

2-6. Uluslararası Ticaret Odası Konferansı Istanbul'da toplandı (Basın, 3-7. 6. 1969; daha geniş haberler *Ekonomi-Politika* gibi haftalık dergide ve Ticaret ve Sanayi Odaları dergilerinde bulunmaktadır.).

3. Istanbul'da bir öğrenci yurdunu açarken Başbakan Süleyman Demirel, her yıl 1000 milyon TL.nın Türkiye'deki 8 Üniversiteye ayrıldığını söyledi. Bu rakam, ülkedeki 40.000 köyün kalkınması için ayrılan paraya eşitti (*A. R.*, 3. 6. 1969, *SWB* IV/W523/A1/7).

5-8. İtalyan Başbakanı Mariano Rumor Türkiye'ye geldi ve basında, «İtalya, yardım için olumlu cevap verdi» diye haber verildi (Basın, 6-9. 6. 1969).

6. Eski MBK üyesi Orhan Erkanlı, af kanunu konusunda İnönü'nün tutumuna karşı CHP milletvekilliğinden istifa etti (*Cum.*, 7. 6. 1969).

8. Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, işçilerin emekliliklerine ilişkin Tasarı 90 gün içinde yasalaşmazsa milyonlarca işçinin sokaklara dökületeceğini söyledi (*Cum.*, 9. 6. 1969).

9-10. Bu günlerde sürüp gitmekte olan öğrenci olayları, özellikle Istanbul'da,

şiddet hareketlerine döndü. Ordu işe müdahale etti, üniversiteler kapandı ve sınavlar eylül ayına ertelendi ((Bkz., Basın 6. 6. 1969 ve sonraki günler).

**10.** İran Başbakanı Amir Abbas Hüveyda görüşmeler yapmak için Ankara'ya geldi. 14 haziranda Hüveyda, «Cento devrini tamamladı» diyerek, Cento ülkeleri arasında yeni bir ilişkinin kurulması gerektiğini ima etti (Basın, 11-15. 6. 1969). Bu dönem İran, büyük bir devlet olma gösterişine kapılmıştı. Bu, zamanla daha açıkça ortaya çıkacaktı.

**11.** Ankara'da 5 Amerikalı dövüldü, Amerikan aleyhtarı bir grup Tuslog binasını bastı ve iki otomobil yakıldı (*Cum.*, 12. 6. 1969).

**15.** Yıllar sonra Celâl Bayar ilk basın toplantısını yaptı ve burada Demirel'e hücum etti. Demirel ertesi gün buna karşılık verdi (*Cum.*, ve *Son Havadis* 16 ve 17. 6. 1969).

**23.** Devrimci Milliyetçi Gençlik Kurultayı Istanbul'da toplandı ve burada gençliğin amacının 27 Mayıs Devrimi tarafından kurulan rejimi korumak olduğu bildirildi (*Cum.*, 24. 6. 1969).

**29.** *Cumhuriyet* gazetesi, Doğan Avcıoğlu'nun, ilkin 1968'de Bilgi Yayınevi tarafından basılan *Türkiye'nin Düzeni* adlı kitabının 1963-1969 yılı Yunus Nadi Armağanını kazandığını bildiriyordu. Bu kitap, aydınlar arasında son derece geniş ilgi yarattı.

**30.** İnönü ile Bayar arasında yer alan birkaç görüşmeden sonra Celâl Bayar şu açıklamada bulundu: «İnönü ile bulunmalarımız, yakınlaşmamız Demokrat Partililerin seçimlerde CHP'yi destekleyecekleri anlamına gelmez.» (*Cum.*, 1. 7. 1969).

**Temmuz** **1969**

**3.** Türk Hükümeti basında bir bildiri yayınlayarak Türkiye ile Amerika'nın, 23. 6. 1954 tarihli ikili andlaşmanın yerine geçen yeni bir andlaşma imzaladıklarını açıkladı. Yeni andlaşmaya göre, savunma konusunda Türk - Amerikan ilişkileri, her iki tarafın eşit haklarına ve egemenliğine karşılıklı olarak gösterecekleri saygıya dayanacaktı (Basın, 3 ve 4. 7. 1969 ve *Middle East Journal* XXIV/1 (Winter 1970), 72-3).

**5.** 15. basın konferansında Demirel daha ziyade ekonomik durum üzerinde durdu; fakat aynı zamanda «Atatürkçülük maskesi altında zıt fikirler empoze edilmeye ve demokrasi baltalanmaya çalışılıyor» dedi (*Milliyet* 6. 7. 1969 ve *Salname*, 34).

**6.** İzmir'de Mehmet Ali Aybar Demirel'e cevap verdi ve onu, demokrasiyi kendisine göre tanımlamakla suçladı ve bunun gerçek kuramla hiç bir ilgisi olmadığını söyledi (*Cum.* 7. 7. 1969).

**7-8.** 'Kayseri Olayı' oldu. 7 temmuz gecesinde iki cami ve bir imam-hatip okulu yakınında bomba patlatıldı ve buna karşılık olarak geri-

ciler Kayseri'de ayaklandı. Vali, TÖS'ün Genel Kongresinin toplanmasını yasakladı. Komando birlikleri ve Toplum Polisi çağrıldı. TÖS Başkanı Fakir Baykurt bu olaydan hükümeti sorumlu tuttu ve TÖS'ün bu komplodan Valiyi haberdar ettiğini, fakat Valinin harekete geçmediğini söyledi (Basın, 8 ve 9. 7. 1969). TÖS Kongresi 9 temmuzda Ankara'da toplanma kararı aldı, çünkü Anadolu artık ilerici bir örgüt için tehlikeli hale gelmişti. Ankara'da yapılan kongrede bile TÖS'e karşı gösteriler yapıldı ve Bülent Ecevit konuşmakta güçlük çekti.

11. İkinci Kolordu Komutanı Korg. Faruk Güventürk, Demirel'i «genç, enerjik, dinamik ve cesur bir başbakan» olarak tanımladı ve «Türk Silahlı Kuvvetleri daima komünizmin, daima vatan düşmünlarının karşısında, hükümetin emrindedir» dedi (*Milliyet*, 12. 7. 1969). Daha sonra Güventürk sözlerinin yanlış nakledildiğini iddia etti (*Milliyet*, 19. 9. 1969).

15. Yabancı ve yerli ortaklığından meydana gelmiş özel sektöre dahil bir firma tarafından yapılan Tuborg birası satışa çıktı ve böylece hükümetin bira üzerindeki tekeli sona erdi (*Cum.*, 2. 7. 1969/7). Bu durumun sosyal ve ekonomik tepkileri tam anlamıyle açığa çıkmamıştır.

26. CHP gelecek seçimlerdeki stratejisini açıklayan gizli bir bildiri yayınladı. Teşkilâttan geçmişteki siyasal ayrılıklar ve küskünlüklerden uzaklaşması, «millî irade'ye ters düşüyor biçiminde yorumlanabilecek nutuklardan kaçınması ve ilericiler karşısında gericiler ya da dine karşı layiklik gibi konulara değinilmemesi isteniyordu. Bu bildiri daha sonra yalanlandı (*Cum.*, 11. 8. 1969).

27. Mehmet Ali Aybar köylülerin, işçi, esnaf, tüccar ve memurlardan daha güç koşullar içinde yaşadıklarını iddia etti. Aybar, köylülerin sendikaları, toplu sözleşme, grev hakkı ve sigortaları olmadığı için en çok onların sömürüldüğünü ileri sürdü (*A. R.*, 27. 7. 1969, *SWB* IV/3138/e/1).

29. Seçim kanununun 109. maddesine göre eşit seçimi sağlamak için bakanlardan Faruk Sükan (İçişleri), Hasan Dinçer (Adalet) ve Sadettin Bilgiç (Ulaştırma) istifa ettiler. Yerlerine üç Bağımsız senatör atandı: Ragıp Üner (İçişleri), Hidayet Aydıner (Adalet) ve Mehmet İzmen (Ulaştırma) (Basın, 30 ve 31. 7. 1969).

31. Celâl Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy (Bursa milletvekili) ve Samet Ağaoğlu'nun karısı Neriman Ağaoğlu (Manisa milletvekili) AP'den istifa etti (*Milliyet*, 1. 8. 1969). Bu istifaların, AP'nin af kanunu karışısındaki tutumundan ileri geldiği söylenmekteydi.

1. Bir basın toplantısında CHP Genel Sekreter Yardımcısı Prof. Besim Üstünel, ekonomimizin bir kriz geçirdiğini söyledi ve «yaklaşan seçimler yüzünden, AP'nin bu durumu önleyecek fakat halkın hoşuna gitmeyecek tedbirlere baş vurması beklenemez» dedi. İktidara gelecek parti bu krizi dağıtmak zorunda kalacaktı.

   Mehmet Ali Aybar, köylere giderek köylülere oylarını kullanmamalarını söyleyen sosyalistleri kınadı; bu kişilerin sosyalizmin gelişmesini önlediklerini ileri sürdü. Aybar, halkın toplumsal bilinçlerinin uyandırılması ve iktidara gelmek için oylarının kullanılmasıyle sosyalizmin gerçekleşebileceğine inandığını söyledi (*Cum.*, 2. 8. 1969).

2. CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ilerici-gerici çatışmasının dinle ilgili olmayıp, ekonomik nedenlere dayandığını söyledi. Ecevit, gerici hareketleri destekleyenlerin gerçekten yerli ve yabancı çevrelerce sürdürülen kâr mücadelesine katılmış olduklarını ileri sürdü. Kâr peşinde koşanlarla yabancı sömürücüler, kendi ekonomik hegemonya larını sürdürme savaşına yüce ve kutsal bir görünüş vermek için dini alet etmekteydiler (*Cum.*, 3. 8. 1969).

3. MHP Başkanı Alparslan Türkeş, küçük iş sahiplerinin oylarını düşünerek, «Kapitalistler ve komünistler esnafı sevmiyorlar» dedi (*Milliyet*, 4. 8. 1969). Tekelci kapitalizm Türk ekonomisinde gittikçe egemen duruma geçtiğinden, bir grup olarak esnaf zamanla yok edilmekteydi.

5. *Cumhuriyet* gazetesi vergileri kontrol edilerek ve büyük miktarda para istekleri ortaya çıkarılarak sendikaların haklarını koruyan avukatların hükümet tarafından tedirgin edildiklerini yazıyordu.

   Beş gün önce işgal edilmiş olan Silahtarağa Demir fabrikasında grev başladı. Polis işçilerle çatıştı ve fabrikaya askerî birlik getirildi (*Akşam*, 6 ve 7. 8. 1969).

6. 'Zafere ulaşmak için birleşmek gereklidir' diyerek Atatürk'ün sözlerini nakleden Tevfik Rüştü Aras (YTP), «Türkiye'nin artık ekonomik alanda zafere ulaşmasının gerekli olduğu açığa çıkmıştır ve bunun için de millî koalisyonun kurulması gereklidir,» dedi. Aras, seçimlerde tek bir parti çoğunluğu alsa bile millî bir koalisyon kurulmalıdır, çünkü ülkenin bugün 'millî bir seferberliğe' ihtiyacı vardır, dedi (*Akşam*, 7. 8. 1969).

7. *Vatan* gazetesi, sınıflar arasında düşmanlık ve kin yarattığı iddiasıyle *Proleter* gazetesinin toplatılmış olduğunu haber verdi. Gazetenin yazı işleri müdürleri hakkında soruşturma açılmıştı.

8. Hükümet, kurulan Orman Bakanlığına AP milletvekili Sabit Osman Avcı'nın atandığını açıkladı (Basın, 9. 8. 1969).

9. Tarım Bakanı Bahri Dağdaş hiç bir neden göstermeden görevinden çekildi. Demirel, bu istifayı 'görevde değişiklik' olarak belirtti. Dağdaş'ın yerine 11 ağustosta Kütahya milletvekili Mesut Erez getirildi (*Milliyet*, 10 ve 12. 8. 1969).

11. Bir basın konferansında Bülent Ecevit, CHP'nin köyleri kalkındırma planını açıkladı ve belki de ilk kez, «Toprak İşleyenindir, Su Kullananındır» sloganını kullandı (*Cum.*, 12. 8. 1969).

12. 5000 kadar çelik işçisi Ereğli'de grev yaptı. 14 ağustosta hükümet, millî güvenliği tehlikeye soktuğu gerekçesiyle grevi 30 gün erteledi (Basın, 13-15. 8. 1969).

13. Akşam gazetesi, gelecek seçimler için MHP gençlerini yetiştirmek amacıyle Alparslan Türkeş'in Mudanya'da 35. Komando kampını açmış olduğunu bildiriyordu. Her bir komando yemek ve yatmasından başka ayda 350 lira maaş alıyordu (*Cum.*, 27. 9. 1969). — (Bu komandoların sola karşı faaliyetleri için bkz., *Cum.*, 20. 8. 1969).

13. CHP, Türkiye'de bir bağımsız sanayi kurulacağına ilişkin programını açıkladı (*Ulus*, 14. 8. 1969).

15. Eski Genelkurmay Başkanı ve Millî Güvenlik Kurulu üyesi General Cemal Tural emekli oldu (*Milliyet*, 15. 8. 1969).

21. Elâzığ ve Tunceli Valileri, halkı kışkırttığı ve kamu düzenini tehlikeye düşürdüğü iddiasıyle 'Pir Sultan Abdal' oyununun oynatılmasını yasakladılar. Tunceli'de gericiler ayaklanmışlardı (*Cum.*, 23 ve 25. 8. 1969).

22. İsrail'in işgali altında olan Kudüs'teki Mescidi Aksa Camiinde çıkan yangına değinen Demirel, Türkiye'nin dünyanın diğer Müslüman ülkeleriyle aynı hisleri beslediğini söyledi (Basın, 23. 8. 1969).

24. Türk-İş, emeklilik kanununu destekleyen ve 200.000 kadar işçinin katıldığı bir gösteri yürüyüşü düzenledi. — Hükümet *İşçi-Köylü* gazetesinin satışını yasakladı ve binlerce gazete toplattırıldı (*Akşam*, 25 ve 26. 8. 1969).

26. Türk Hükümeti, Türk-İsrail Ticaret Odasının kurulması için İsrail ile bir andlaşma imzaladı (*Middle East Journal*, xxiv/1 (Winter 1970), 68).

28. A. R., Almanya'dan Türkiye'ye gelmiş olan ve üstlerinde komünizm propagandası yapan yayınlar bulunan bazı İranlı öğrencilerin tutuklandığını haber verdi. (*A. R.*, 28. 8. 1969, *SWB* iv/13165/c/1).

28. Emekli General Cemal Tural, «Siyasî affın çıkmamasında ordunun tesiri yoktur» dedi. Böylece bütün sorumluluk Demirel'e yükleniyordu (*Cum.*, 29. 8. 1969). Ertesi gün Demirel, «Tural'ın sözleri için polemiğe girmem» diyerek cevap verdi (*Cum.*, 30. 8. 1969).

1. Albay Muammer Kaddafî Libya'da bir darbe yaptı ve Cumhuriyeti ilân etti. O sırada Kral İdris el-Sanusî Bursa'da tedavi olmaktaydı (Basın, 2. 9, 1969).
2. Bir basın toplantısında, Necmettin Erbakan AP içindeki Demirel grubuna karşı çıkarak, Konya'dan 'bağımsız' olarak adaylığını koyacağını bildirdi. Erbakan, AP oylarını bölmeyi ve 30-40 milletvekilinden oluşan bağımsız bir grup kurmayı umduğunu söyledi (*Cum.*, 3. 9. 1969; aynı zamanda bkz., Sadun Tanju, 'Sağ Yarışında Bir Yeni Adam', *Cum.*, 25 ve 26. 9. 1969).
8. *Cumhuriyet* gazetesi Doğu Anadolu'da kuraklık olduğunu ve buğday ithal edilmezse açlık tehlikesi olacağını bildirdi (*Cum.*, 3 ve 6. 9. 1969). Aynı gün *Milliyet* gazetesi Osman Turan, Süreyya Akgün, Abdülkadir İnan ve Ali Sait Ankara adlı dört profesörün Milliyetçi Hareket Partisine girdiğini haber veriyordu.
5. Mehmet Barlas, «Toprak ağaları Türkiye'de çok kuvvetli» diyen Prof. Nicholas Kaldor'un sözlerini nakletmektedir. 1961'de Kaldor DPT'na vergi konusunda danışman olarak gelmişti. Kaldor son derece liberal bir toprak vergisi teklifinde bulunmuş, fakat toprak ağaları yüzünden önerisi kabul edilmemişti (*Cum.*, 5. 9. 1969).
10. TİP Genel Sekreterliğinden Rıza Kuas'ın istifası parti içinde birlik olmadığını ortaya koyuyordu. Sendikacılar ve Arencilerin ve muhtemelen Mihri Bellinin grubu M.D. Devrimcilerin de desteği ile Mehmet Ali Aybar'ın düşürülmesi için bir cephe kuracaklarına ilişkin söylentiler vardı (Basın, 11. 9. 1969 ve sonraki günler).
12. TİP, Hidisoy aşireti başkanı, büyük toprak ağası ve Alevî babası Sabri Tanrıverdi'yi Adıyaman'dan aday gösterdi. 1965'de Tanrıverdi bağımsız olarak adaylığını koymuştu. Bu olay kendini ağalığa karşı savaşa adamış olan partinin tabiî olarak bölünmesine yol açtı (*Cum.*, 12. 9. 1967/7).
14. Celâl Bayar, eski DP'lilere sandık başına gitmemelerini söyledi (*Cum.*, 16. 9. 1969).
17. Basın, Türkiye'nin Rabat (Fas) da yapılacak olan İslâm Zirve Konferansına katılacağını haber veriyordu (Basın, 17. 9. 1969). Bu siyasal bir karardı ve ertesi gün Dışişleri yetkilileri Konferansa katılma kararını basından öğrendiklerini bildirdiler. — Emekli General Cemal Tural İslâm Zirve Konferansına katılmanın anayasaya aykırı olduğunu söyledi (*Cum.*, ve *Milliyet*, 18. 9. 1969). Radikal Arap ülkeleri, İsrail ve emperyalist batı ülkeleri ile yakın ilişkileri olduğu için, Türkiye ve

İran'ın Rabat'a gelme kararından hoşnut olmamışlardı (*Cum.*, 20. 9. 1969).

**20.** CHP, iktidara geçerse, genel af çıkarılacağına söz verdi (*Ulus*, 20. 9. 1969).

**21-25.** İslâm Zirve Konferansı Rabat'da yapıldı ve Türk heyeti şu açıklamada bulundu: «Orta Doğu politikamızla bağdaşmayacak bir görüşe kesinlikle angaje olmayacağız.» (*Cum.*, 22 - 26. 9. 1969).

**23.** Seçim bildirisinde TİP demokrasiye bağlılığını tekrar ortaya sürdü (*Cum.*, 24. 9 1969/7).

**23.** Deniz Gezmiş, Seyfi Öztürk'ün konuşma yaptığı bir toplantıda olay çıkarmaktan tutuklandı (*Cum.*, 24. 9. 1969).

**25.** Basın, Taylan Özgür adlı bir öğrencinin sivil polis tarafından vurularak öldürüldüğünü haber veriyordu (Ba'ın, 25. 9. 1969 ve sonraki günler). Bu olay büyük tepkiler yarattı.

**27.** MHP'den İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, ülkenin geri kalmışlığını eleştiren bir nutuk ile radyoda seçim kampanyasını açtı. Yılanlıoğlu, zengin ile yoksul arasında büyüyen girdapdan ve Türk çocuklarını yabancı kültüre terk eden eğitim sisteminden söz etti (*A. R.*, 27. 9. 1969 ve Basın 28. 9 1969). Diğer partilerin başkanları da aynı gece radyoda konuştular. T. Feyzioğlu (Güven Partisi) uluslararası komünizm şebekesinin Türkiye'deki manevralarına son verilmesini istedi. İsmet İnönü (CHP) ekonomik durgunluğu ve sosyal adaletin tesis edilmemiş oluşunu eleştirdi ve sanayileşmenin daha hızlandırılması gerektiğini bildirerek, dünyanın diğer devletlerine daha ihtiyatlı ve uyanık bir şekilde davranılmasını tavsiye etti. Yusuf Azizoğlu (YTP) 27 Mayıs 1960'dan bu yana olayların tuttuğu yolu kınadı ve CHP'yi silahlı kuvvetleri sömürmekle ve AP'yi de eski Demokratlara ihanet etmekle suçladı. Azizoğlu 'yeni bir kurtuluş cephesi'nin yaratılmasını istedi. Mehmet Ali Aybar (TİP) toprak reformunun 3 yıl içinde tamamlanacağına ve toprağın dağıtılmasının köylülerin sorumluluğuna verileceğine, sanayinin hızlandırılacağına ve Türkiye'yi bağımsız bir ülke haline getirmek için dış ticaretin, bankaların ve sigortaların millileştirileceğine değgin sözler verdi. Süleyman Demirel (AP), şimdiye kadar Türkiye'nin, AP'nin son dört yıllık iktidarında olduğu kadar siyasal hürriyet ve istikrara sahip olmadığını söyledi. Demirel Türkiye'nin durgunlaşmış olan ekonomisinin canlandırıldığını ve Kıbrıs sorununun savaşın ağzından görüşme masasına getirilmiş olduğunu söyledi.

**30.** *Cumhuriyet* gazetesi, TİP Diyarbakır milletvekili Tarık Ziya Ekinci aleyhinde 28 eylül radyo konuşmasından ötürü 'tahkir ve tezyif' iddiasıyle soruşturma açılmış olduğunu bildiriyordu. Ekinci'nin radyo konuşması daha önceki bir konuşması yanında ılımlı kalmaktadır.

O konuşmada Ekinci, «Doğu Anadolu'da bozuk düzen, Türkiye'nin geri kalan kısmından daha da serttir ve hükümet işçiyi, köylüyü, esnafı ve zanaatkârı hakir görmektedir,» demişti. Doğuda işçinin hayatı cehennemdir. İşsizlik, açlık, yoksulluk ve haksızlık en aşırı şekillerinde hüküm sürmektedir. Resmî kaynaklarda, doğudan gelişmemiş bölge olarak söz edilmektedir, diye açıklamada bulunmuştur. (*Vatan*, 25. 9. 1969).

**Ekim** **1969**

**1.** AP'nin kır atlı kur'an dağıttığına değgin bir basın haberiyle, gene din konusu seçim kampanyasına karıştı (*Cum.*, 1. 10. 1969).
Bir nutkunda Başbakan Demirel, «hükümetin daha düzgün ve verimli bir şekilde işlemesi için bazı değişiklikler yapılması gerektir ve bunun için de anayasada değişiklik yapmak gerekecektir,» dedi.
Komünizmin yıkıcı faaliyetlerine karşı, anayasadaki hakların tanımlanmasıyle savaşılabilirdi (*A. R.*, 1. 10. 1969, *SWB* IV/3193/c/1 ve Basın 2. 10. 1969). Demirel'in yakın gelecekteki niyetlerini açıklaması bakımından bu önemli bir nutuktu.

**2.** Altı öğrenci örgütü, siyasetle uğraştıkları ileri sürülerek kapatıldı. Bunlar Ankara, Istanbul ve Ege Üniversitelerinin, Yıldız Teknik Okulu ve Istanbul Teknik Üniversitesinin öğrenci dernekleri ve TMTF idi (*Milliyet*, 3. 10. 1967). ODTÜ ve SBF öğrenci dernekleri 28 ekimde kapatıldı (*Cum.*, 29. 9. 1969).

**8.** Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay bir demeç verdi. Bu demeç, muhalefetçe AP taraflısı olarak yorumlandı. Sunay, tek parti kabinesini koalisyona yeğlediğini söyledi (*Milliyet*, 9. 10. 1969) İnönü, yan tuttuğu için Sunay'ı eleştirdi ve Burhan Apaydın (YTP). görevlerinin dışına çıktığı için Sunay'dan, istifa etmesini istedi (Basın, 10. 1. 1069).

**12.** Seçimler AP'nin zaferiyle sona erdi. Resmî sonuçlar 18 ekimde açıklandı (Basın 19. 10. 1969). 14. 788. 552 seçmenden yalnız 9.516.035'i (% 64. 35) oyunu kullanmıştı ve Türkiye için bu düşük bir rakamdı. Oyların ve sandalyelerin dağılımı şöyle olmuştu:

| Partiler | Aldıkları oy | Oy oranı | Sandalye | Sandalye oranı |
|---|---|---|---|---|
| AP | 4.229.712 | % 46.63 | 256 | % 56.89 |
| CHP | 2.487.006 | % 27.36 | 143 | % 31.78 |
| GP | 597.818 | % 6.58 | 15 | % 3.33 |
| BP | 254.695 | % 2.80 | 8 | % 1.78 |
| MP | 292.961 | % 3.22 | 6 | % 1.33 |
| MHP | 275.091 | % 3.03 | 1 | % .22 |
| TİP | 243.631 | % 2.68 | 2 | % .44 |

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| YTP | 197.929 | % | 2.18 | 6 | % | 1.33 |
| Bağımsızlar | 511.033 | o% | 5.62 | 13 | % | 2.89 |

Bu seçimler, oylarını vermeyi reddeden seçmenlerin seçime ilgisinin azaldığını yansıtmaktaydı. Sol ve sağın küçük partileri büyük kayıplara uğramışken, iki büyük parti durumlarını kuvvetlendirmişlerdi. CHP'nin 88'den 143'e çıkan sandalye sayısındaki artma oldukça büyüktü; ve Bülent Ecevit oy sayısını arttıran tek partinin CHP olduğunu ileri sürdü. AP'ye oy verenlerin sayısı azalmış ve Meclisteki sandalye sayısı bir fazlasına çıkmıştı.

13. İstifa edeceğine değgin söylentileri İnönü, «CHP liderliğini bırakmayacağım» diyerek cevapladı. Bu tür söylentiler CHP'nin 1950'den sonraki her seçim yenilgisinde ortaya çıkmaktaydı (*Milliyet*, 14. 10. 1969).

20. *Akşam* gazetesi seçimlerden sonra fiyatların yükseleceğini haber veriyordu; çünkü AP fiyatları seçimlerden önce zorla düşük tutmaktaydı. Aynı gün *Cumhuriyet* Türk-İş'in bir incelemesini nakletti. Bu incelemede işçilerin ücretlerinde yükselme olmasına rağmen, fiyatların süratle artmasından dolayı hayat şartlarında iyiye doğru bir değişme olmadığı belirtiliyordu.

21. D. Avcıoğlu *Devrim* gazetesinin ilk sayısını çıkardı. Radikal ve milliyetçi olan bu haftalık gazete, bir süre sonra sosyalist olarak tanımlandı.

22. Ferruh Bozbeyli yeni Meclise tekrar Başkan olarak seçildi. Demirel istifa etti ve Sunay ondan yeni kabineyi kurmasını istedi. Sadettin Bilgiç ile Demirel arasında bir çatışma çıkması bekleniyordu ve Bilgiç AP Meclis Grubunda güçlü görülmekteydi (Basın, 23. 10. 1969).

24. Demirel'in 'Yeminliler' denen AP grup organı seçimi kazandı. Bu Bilgiç için büyük bir yenilgiydi. (Basın 25. 10. 1969).

26. *Cumhuriyet* gazetesi, «Anayasa Mahkemesi 'Yetki Kanununun' bir kısım önemli maddelerini iptal etti ve hükümetin kalkınma planı ile ilgili bazı yetkileri kaldırıldı.» diye haber veriyordu. Bu özel sektöre devlet yardımı yapılmayacak anlamına geliyordu. — Demirel'e göre Anayasa Mahkemesinin «Yetki Kanununu» iptal etmesi geniş tartışmaya yol açacaktı. (*Milliyet*, 27. 10. 1969; aynı zamanda bkz., *Emek*, no. 14, 3. 10. 1969).

28. Mahkeme kararı ile SBF Öğrenci Derneği ve ODTÜ Öğrenci Birliği kapatıldı (Basın, 29. 10. 1969).

31. Basın Necmettin Erbakan'ın (Bağımsız Konya milletvekili) Anadolu Partisini kuracağını ve AP ve MP üyeleriyle temaslar yaptığını haber veriyordu (*Cum.*, 31. 10 ve 2, 11. 1969).

1. Meclisin yeni dönemi Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın nutkuyle açıldı (Basın, 2. 11. 1969).

3. Demirel, içinde 12 yeni bakanın bulunduğu yeni kabineyi açıkladı: *Başbakan:* Süleyman Demirel; *Devlet Bak.:* (Spor ve Gençlik İşleri) İsmet Sezgin*; *Devlet Bak.:* Hüsamettin Atabeyli; *Devlet Bak.:* (Enformasyon). Turhan Bilgin*; *Devlet Bak.:* Refet Sezgin; *Milli Savunma Bak.:* İhsan Sabri Çağlayangil; *İçişleri Bak.:* Haldun Menteşeoğlu; *Maliye Bak.:* Mesut Erez; *Ticaret Bak.:* Ahmet Dallı,*; *Ulaştırma Bak.:* Nahit Menteşe; *Köyişleri Bak.:* Turhan Kapanlı; *Enerji ve Tabii Kaynaklar Bak.:* Osman Sabit Avcı; *Gümrük ve Tekel Bak.:* Ahmet İhsan Birincioğlu.*; *Tarım Bak.:* İlhami Ertem; *Sanayi Bak.:* Selâhattin Kılıç*; *Sağlık ve Sosyal Yardım Bak.:* Vedat Ali Özkan; *Çalışma Bak.:* Seyfi Öztürk; *Adalet Bak.:* Yusuf Ziya Önder*; *Orman Bak.:* Hüseyin Özalp*; *Bayındırlık Bak.:* Turgut Gülez*; *Devlet Bak.:* Gürhan Titrek*; *Millî Eğitim Bak.:* Orhan Oğuz*; *İmar ve İskan Bak.:* Hayrettin Nakipoğlu*; *Turizm ve Tanıtma Bak.:* Necmettin Cevheri*;. (* yeni bakan). (Basın 4. 11. 1969). — Demirel, eski kabinede Sanayi, Ulaştırma, İçişleri ve Maliye bakanlıklarında bulunan AP'nin sağcı kanadından bu kabineye temsilci almamıştı (Basın, 4. 11. 1969). Yeni hükümetin ele alacağı ilk sorun, dar boğazda olan ekonomik durumdu.

5. Seçimlere katılmayan Kasım Gülek. Cevdet Sunay tarafından Kontenjan Senatörü olarak atandı. Bununla birlikte Gülek CHP den Konya' dan milletvekili seçilen Sadi Koçaş'dan boşalan yeri doldurduğu için sadece 8 ay senatörlükte kalabilecekti (*Cum.*, 5. 11. 1969).

6. Eski DP'lilerle ilgili af kanunu Senato'dan çıktı. Bu konuda görüşmeler 4 kasımda başlamıştı (Basın, 5-7. 11. 1969). MBG'nin karşı çıktığı kanunu CHP desteklemişti.

7. Yeni hükümet programını Meclis ve Senatoya sundu. Program 6 kasımda AP Ortak Grubunda görüşülürken 146 üye toplantıya katılmadı. Böylece Bilgiççiler ilk gövde gösterisini yapmışlardı. (Basın, 7 ve 8. 11. 1969; Başbakanlık Dairesi 62 sayfa olan programın metnini yayınladı).

9. Suriye'de el-Fetihde gerilla eğitimi gördükten sonra yurda dönen Eski Fikir Klüpleri Federasyonu Başkanı Yusuf Küpeli, Ankara'da tutuklandı. Türk Güvenlik örgütleri dönüşünden haberliydi. 1971 - 1972 şehir gerillacılığı faaliyetlerine katılmış olan Bingöl Erdumlu da tutuklananlar arasındaydı (*Cum.*, 10. ve 11. 11. 1969/4).

**10.** Atütürk'ün ölüm yıldönümünde, TRT dünyaca ünlü Rus yönetmen Eisenstein'in, *'Türkiye'nin Kalbi Ankara'* adlı bir filmini gösterdi. Bu film 1933'de cumhuriyetin 10. yıldönümünde yapılmıştı. — Hükümet tv. programına sert tepki gösterdi, yayına el kondu. TRT Program Başkanı Mahmut Tall Öngören'in bütün yetkileri elinden alındı (*Cum.*, 12. 11. 1969 ve *Varlık Yıllığı* 1971, 250).

**11.** *Cumhuriyet* gazetesi Çorlu yakınındaki bir çiftliği köylülerın işgal ettiğini ve köylüleri çıkarmak için askerî birliklerin getirildiğini haber veriyordu (aynı zamanda bkz., *Milliyet*, 12. 11. 1969).

**12.** 10 gün sürecek resmî bir ziyarette bulunmak için C. Sunay Moskova'ya gitti. Bu, bir Türk devlet başkanının Rusya'ya ilk gidişiydi (Basın, 12. 11. 1969 ve sonraki günler).

**14.** Eski DP'lilere siyasal haklarını geri veren af yasasının kaldırılması için TİP Anayasa Mahkemesine baş vurdu (Basın, 15. 11. 1969).

**15.** Liderliğine uzun süredir karşı çıkılan Mehmet Ali Aybar TİP Genel Başkanlığından istifa etti ve Aybar'la birlikte Merkez Yönetim Kurulu üyeleri de görevlerinden ayrıldılar (Basın, 16. 11. 1969). Ertesi gün Mehmet Ali Aybar, Arencilerin adayı Dr. Nihat Sargın'ı yenilgiye uğratarak Genel Başkanlığa seçildi (*Milliyet*, 17. 11. 1969).

**18.** Anayasa Mahkemesi, memurların gösteri yürüyüşleri yapamayacaklarına ilişkin yasa maddesini kaldırdı (Varlık Yıllığı 1971, 249).

**21.** Sunay'ın Sovyetler Birliğine yaptığı ziyaretin hemen ardından iki ülke arasında dostluk ilişkilerini gösteren Türk - Rus bildirisi yayınlandı (Basın, 22. 11. 1969).

**23-4.** Birlik Partisinin II. Kongresi toplandı ve Sıvas milletvekili Mustafa Timisi Genel Başkanlığa seçildi (Basın, 24-25. 11. 1969). Timisi'nin liderliğinde Birlik Partisi daha dinamik ve radikal bir parti haline geldi.

**25.** Ruhsatsız tabanca taşımak, tehdit ve devletin güvenlik kuvvetlerini tahkir suçlarından sanık olarak yargılanan Deniz Gezmiş salıverildi (*Cum.*, 26. 11. 1969).

**26.** *Cumhuriyet* gazetesi, TİP'in, 27 ve 28 şubat 1970'de bir kongre yaparak parti içindeki ayrılıkları halletmeye karar verdiğini yazıyordu.

**27.** Necmettin Erbakan, MP liderlerine partiden ayrılarak kendisiyle birlikte yeni bir parti kurmalarını önerdi. MP liderleri bu öneriye karşı çıkarak Erbakan'dan kendi partilerine katılmasını istediler. — Sadettin Bilgiç, Erbakan'ı 'acemi politikacı' sözleriyle tanımlıyordu (*Cum.*, 28. 11. 1969).

**Aralık** **1969**

**1.** Yurt dışındaki Türk işçilerine ilişkin bir yazıda *Cumhuriyet*, 1961 ile 1969 arasında 324,853 işçinin Türkiye'den ayrıldığını yazdı. Bu sayı

Türkiye nüfusunun % 1'i ve çalışan nüfusun % 2'si idi. — Temmuz 1964 ile 1969 arasında işçiler Türkiye'ye 488.484.743 dolar yollamıştı, ki bu sayı, Türkiye'nin 1968 - 1969 yılı içinde ithal ettiği malların değerinin % 70'ine eşitti. Daha sonraki günlerde Halil Tunç, «Avrupa hükümetlerinin Türk işçilerine uşak nazarıyle bakmalarına karşı, Türk Hükümeti, onları Türkiye'nin dış ticaret açığını kapayan 'döviz makinası' olarak görmektedir», dedi (*Milliyet*, 23. 5. 1969).

2. Ankara Radyosu, seçimlerden evvelki nutukları dolayısıyle Ankara savcısının, Tarık Ziya Ekinci, Kemal Türkler ve Attilâ Aşut (üçü de TİP'li) ile Ali Karahan ve Burhan Apaydın (ikisi de YTP'li) hakkında soruşturma açtığını haber veriyordu (*A. R.*, 2. 12. 1969, *SWB* IV/3248/C/2).

Akşam gazetesinde Hulûsi Turgut, Rusya'nın İskenderun'da bir çelik fabrikası kuracağını ve karşılığında Türkiye'den mal alacağını yazıyordu.

3. Üç Amerikan barış gönüllüsü görevlerinden istifa ettiler ve Amerika'yı emperyalistlikle suçladılar (*Cum.*, 3. 12. 1969). Bu olay radikal sol basına iyi bir propaganda vesilesi oldu.

4. *Ulus* gazetesi, işsizliğin 1970'de de artmakta devam edeceğini, çünkü köylerden göç edenlere kentlerde iş bulmanın olanaksız olduğunu haber veriyordu. Köylerde de işsizlik büyük bir sorundu ve köylüler bu nedenle kentlere göç ediyorlardı.

8. Mehmet Büyüksevinç isminde bir öğrenci öldürüldü ve diğer iki öğrenci de yaralandı. Olaydan sonra gene kimse tutuklanmamıştı. (Basın, 9. 12. 1969 ve İlhan Selçuk 'Gene Meçhul Şahıs', *Cum.*, 10.12. 1969).

12. 1950'den beri yurt dışında yaşamak zorunda bırakılmış olan sosyalist gazeteci Zekeriya Sertel'e Türkiye'ye dönme izni verilmedi. İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu, Sertel'in memleketini terk etmiş olduğunu söyledi (*A. R.*, 13. 12. 1969, *SWB* IV/3257/C/2; *Cum.*, 14. 12. 1969).

14. Battal Mehetoğlu, meçhul şahıslar tarafından öldürülen 8'inci öğrenci oldu (Basın, 15. 12. 1969).

15-17. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay Ürdün'e resmi bir ziyarette bulundu ve oradan Habeşistan'a gitti (17-21. 12. 1969). (*Varlık Yıllığı* 1971, 251 ve Basın 15-22. 12. 1969).

15. TÖS ve İlk-Sen üyesi öğretmenler, yüksek ücret ve grev yapma hakkı için dört günlük bir boykota gittiler. Hükümet, TRT'ye yayım yasağı koydu; teşvik ve kışkırtmadan soruşturma açıldı (Basın, 16. 12. 1969).

16. İst. deniz subayları bir bildiri yayınlayarak, «gençliğe sıkılan kurşun gerçekte Mustafa Kemal'e sıkılıyor», dediler. Bu bildiri sağcılar tarafından vurulan öğrenciler içindi (bkz., 8 ve 14. 12. 1969). (Basın, 17.

12. 1969). 22 aralık tarihli *Cumhuriyet*, yakalanan küçük rütbeli subaylardan birinin Sarp Kuray olduğunu haber veriyordu. Bazı genç askerlerin siyasi durumdan hoşnut olmadıklarını ortaya koyması bakımından bu bildiri önem taşımaktaydı ve GKB Tağmaç da, «Silahlı Kuvvetler politik davranışların dışındadır» şeklinde bir demeç vermek zorunluğunu hissetmişti. (*Cum.*, 18. 12. 1969). Ülkede bir kriz havası hüküm sürüyordu.

**19-22.** İzmir'de 6. Filo aleyhinde, Istanbul ve Ankara'dan da gençlerin katıldığı büyük gösteri yürüyüşleri yapıldı (Basın, 18-23. 12. 1969).

**21.** TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar istifa etti ve yerine Şaban Yıldız seçildi. Bu olay, TİP'in sendikacılar kanadı için bir zafer ve Aybarcılar için bir yenilgi olarak görülüyordu (*Akşam*, 22. 12. 1969).

**22.** Öğrencilerin öldürülmesiyle ilgili gensoru önergesi tartışılırken konuşmaların sınırlandırılması üzerine CHP milltevekilleri salonu terk ettiler. AP çoğunluğu ile önerge reddedildi (*Varlık Yıllığı* 1971, 251)

**24.** SBF Profesörler Kurulu, Sunay ve Demirel'e bir muhtıra vererek irticanın tehlikeli bir hale geldiğini ihtar ettiler (Basın, 25. 12. 1969).

**26.** *Cumhuriyet* gazetesi, AP Genel Kongresinde Ferruh Bozbeyli'nin Demirel'in liderliğine karşı çıkacağını bildiriyordu.

**29.** Gamak fabrikasında polis ateş açtı ve bir işçi öldü. 45 işçi tutuklandı. Bunu protesto etmek için Istanbul Teknik Üniversitesi bir gün için boykot yaptı (Basın, 30 ve 31. 12. 1969).

**Ocak** **1970**

**1.** 31 aralıkta radyoda yayınlanan, 10 ocakta basında çıkan Yeni Yıl mesajında Sunay, aydınların dikkatini aşırı sola çekti. «Mürtecilerin memleketimizin idaresine hakimiyetleri ihtimali milletimizi geriye götürür. Aşırı solun hakimiyeti, sadece hürriyetlerimizin elden gitmesine ve karanlık bir dikta rejiminin içine yuvarlanmamıza değil, ayrıca millî bağımsızlığımızın ve millet egemenliğinin de tehlikeye girmesi sonucuna varır...»

**2.** Ankara belediyesi paso vermeyince öğrenciler otobüsleri seferden alıkoydu. Öğrencilerle Toplum Polisi arasında çatışmalar da oldu(Basın, 3 5. 1. 1970).

**3.** Arenciler TİP Merkez Yönetim Kurulu seçimini kazandılar ve Behice Boran Genel Sekreterliklerden birine seçildi (*Milliyet* 1970, 5; Basın 4 ve 5. 1. 1973).

**5.** Eski DP milletvekili ve bakanı Medenî Berk Erbakancıları yenerek Odalar Birliği Başkanlığına seçildi (Cum., 6. 1. 1970).
Ticaret Bakanı Ahmet Dalı sıhhî nedenle görevinden çekildi. Devlet Bakanı Gürhan Titrek vekâleten bu mevkiye getirildi.

6-8. Bu dönem AP içinde muhalefetin yer aldığı bir dönemdi. Bilgiççiler, bazı AP'liler aleyhinde alınan disiplin kararlarını protesto amacıyle 6 ocakta yapılan bir toplantıda salonu terk ettiler. Bazı AP'liler partiden çıkarılmışlardı. İkinci Başkan Talât Asal 8 ocakta istifa etti ve Cevat Önder, «AP'yi ve milleti uçuruma sürüklemektedir» diyerek Demirel'i suçladı (Basın, 7-9. 1. 1970). Bu durum AP içindeki sağcı kanadın tasfiye edilmesine bir başlangıç olarak görülmekteydi.

11. *Milliyet* gazetesi, İzmir Ticaret Odasının, Türkiye'nin dış ticaret açığını düzeltmek için bir çözüm olarak Çin ile ticarete girişmeyi önerdiğini yazıyordu.

12. Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir demecinde Cevat Önder, AP içindeki çekişmenin Demirel'in iddia ettiği gibi 'İlerici - Gerici Mücadelesi' olmadığını ve Demirel'e karşı olan grubu 'aşırı sağ' diye belirtmenin bir iftira olduğunu söyledi.

13. Millî Eğitim Bakanlığı, öğretmenler boykotundaki rolü dolayısıyle Fakir Baykurt'u (TÖS Başkanı) bir süre için görevinden aldı (Basın, 14. 1 ve 2. 4. 1970).

19. Çankırı Senatörü ve Devlet Bakanı Gürhan Titrek Ticaret Bakanlığına asaleten atandı. (Basın, 10. 1. 1970 ve bkz., 5. 1. 1970).

23. Basın, Demirel'e yollanan 72'ler Muhtırasının tam metnini yayınladı.

24. 1970 yılındaki ilk basın toplantısında Demirel, kimi çevrelerin demokrasi kelimesini dudaklarından düşürmemekle beraber, demokrasinin temelini oluşturan millî irade ilkesini ihmal ettiklerini söyledi (Basın, 25. 1. 1970).

25. Bir basın toplantısında Prof. Necmettin Erbakan, 17 arkadaşıyle birlikte Millî Nizam Partisi adında yeni bir parti kurduğunu söyledi. Sağ cephedeki boşluğu doldurmak amacıyle kurulan bu partiye siyonist ve masonlar alınmayacaktı (*Cum.*, 27. 1. 1970). 1969 seçimlerinden beri Erbakan'ın böyle bir parti kuracağı söylentileri vardı. 15 kasım 1969 tarihinde Cumhuriyet 'Büyük Anadolu Partisi'nin kurulduğunu ve Anadolu'nun küçük kent kapitalistleri için düşünülen aynı sağcı ilkeleri savunduğunu haber vermişti. (Aynı zamanda bkz., *A. R.* 15. 11. 1969, *SWB* IV/3232/C/4).

29. Senatoda konuşan Emekli General Cemal Madanoğlu, Türkiye'nin içinde yer alan çekişmenin aşırı sol ile aşırı sağ arasında olmayıp 'Atatürkçü'lerle 'tutucular' arasında olduğunu söyledi (Basın, 30. 1. 1970).

*Cumhuriyet* gazetesi (s. 7). MİT'in bütçesinin 69 5 milyon liradan (1969), 84.2 milyon liraya (1970) çıkarıldığını yazıyordu. Bu % 21 oranında artıştı. MİT'in bütçesi, Başbakanlık bütçesinden gelmekteydi ve bu bütçenin % 42'sini oluşturmaktaydı.

3. Basın, çoğu öğrenci olan 10 kişinin, Diyarbakır Tıp Fakültesini bombalamaya hazırlanmakla suçlanarak tutuklandıklarını yazıyordu. Bu kimselerin el-Fetih'de gerilla eğitimi gördükleri söylenmekteydi. Tutuklananlardan biri, 4 Mayıs 1972'de Deniz Gezmiş ve Yusuf Arslan'la birlikte asılan Hüseyin İnan'dı. ODTÜ ve Hacettepe Öğrenci Dernekleri ile Dev Genç, bu öğrencilerin Tıp Fakültesini bombalamak istedikleri iddiasının yalan olduğunu bildiren bir bildiri yayınlayarak tutuklama olayını kınadılar (*Cum.*, 6. 2. 1970).

4. AP'de buhran patlak verdi; Genel İdare Kurulundan 6 üye istifa etti. Bunlar, Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut, Faruk Sükan, Cihat Bilgehan, Talât Asal ve Yüksel Menderes idi. Bu üyeler partiden çıarılmaya karşı oldukları için istifa etmişlerdi (Basın, 5. 2. 1970 ve sonraki günler). Bunları, diğer istifalar izledi.

7. Bir basın toplantısında Demirel, ülkedeki Amerikan üslerini Türkiye'nin devralmaya başlayacağını söyledi. Demirel aynı zamanda, «Türkiye'yi iradesi dışında harbe sürükleyecek bir hüküm ikili andlaşmada yoktur ve nükleer silahlar Türkiye'nin iradesi olmadan kullanılmayacaktır» dedi (Basın, 8. 2. 1970 İkili Andlaşma konusunda fikir yürüten kimselerin çoğu bu görüşte değildi.

8. Millî Nizam Partisi Kuruluş toplantısı, 'Allahüekber, Amin, İnşaallah' sedaları arasında, tekbir getirerekten, Büyük Sinemada yapıldı (Basın, 9. 2. 1970).

11. AP'den 41 milletvekili bütçe aleyhinde oy verdi ve bütçe güvenoyu alamadı. Demirel'in durumu kritikti; istifa etmesi beklenmekteydi. Demirel parti içinde görüşmelere başladı (Basın, 12. 2. 1970).

14. Demirel istifa etti. Sunay yeni hükümeti kurma görevini gene Demirel'e verdi (Basın 14 ve 15. 2. 1970). Bunalım AP'nin üst katmanlarında tutuldu: Demirel duruma ancak burada egemen olabilmekteydi. Bütçenin kabul edilmesi için Demirel diğer partililerden milletvekillerini kendine çekmek zorundaydı.

15. Kardeşlerinin kendi nüfuzunu kullanarak çeşitli bankalardan 26 milyon liralık kredi aldıklarına değgin muhalefetçe yönetilen suçlamaları Demirel reddetti ve kardeşlerinin 26 millyon değil sadece 19 milyon liralık kredi aldıklarını söyledi (*Milliyet*, 16. 2. 1970).

18. *Bayram Gazetesinde* çıkan demecinde Demirel, bütçe için verilen olumsuz oyun ilk yenilgisi olduğunu ve siyasal bunalımın ekonomi üzerinde kötü etkiler yarattığını kabul ediyordu (Türk para borsasında doların değeri yükselmişti), Demirel bu krizin demokrasi çerçevesi içinde çözümlenmesini yani ordunun işe karışmamasını kesinlikle istiyordu

(*Bayram Gazetesi*, 18. 2. 1970, zikreden, *A. R.*, 18. 2. 1970, *SWB* IV/3310/C/1).

20. Sunay ve Demirel, Boğaz Köprüsü'nün temel atma töreninde bulundular (Basın, 21. 2. 1970).

22. *Cumhurivet* gazetesi Demirel'in, eski DP'nin önde gelen üyelerinden biri olan Sıtkı Yırcalı'dan kendi grubuyle '41'ler' arasında aracılık yapmasını istediğini haber veriyordu. Bu aracılık başarılı olmadı. Demirel kendi siyasal hayatı için savasa girmişti.

## Mart 1970

1. 26 Şubatta Yusuf Azizoğlu'nun istifasından sonra, Prof. Tahsin Banguoğlu YTP Genel Başkanlığına seçildi (Basın, 2. 3. 1970). YTP içinde bunalım vardı. Üyelerinden pek çoğu, özellikle 11 şubatta başlayan siyasal bunalımdan sonra, AP'ye girmekteydiler.

4. Ankara Radyosu, 6. Filonun 4 ve 17 martta İzmir'e yapacağı ziyaretlerinin iptal edilmiş olduğunu haber verdi (*A. R.*, 4. 3. 1970, *SWB* IV/3323/C/3 ve Basın 5. 3. 1970).

6. Demirel üçüncü kabinesini ilân etti. bu kabine öncekinin aynı idi. Demirel hükümet programının 9 Martta takdim edileceğini söyledi. 41'ler ise, bu hükümet de güvenoyu alamaz, diyorlardı (Basın, 7. 3. 1970).

7. Devrimci Avukatlar Derneği Başkanı Niyazi Ağırnaslı, Diyarbakır'da yakalanan gençlere MİT'in ajanlık önerdiğini söyledi. Ağırnaslı gençlere işkence edilmiş olduğunu bildirdi (*Cum.*, 7. 3. 1970). Diyarbakır valisi bu suçlamaları reddetti (*Cum.*, 20. 3. 1970/7).

9. Demirel programını okudu; güvenoyu alıp almayacağı belli değildi (Basın, 9 ve 10. 3. 1970).

15. Hükümet 232 oyla güvenoyu aldı. 172 kişi aleyhte oy vermiş, 44 kişi çekimser kalmıştı. Çekimserlerin 35'i AP'li, 1'i YTP'li ve 8'i Bağımsızdı. Bu güvenoyunun yüzbinlerce liraya ve rüşvete malolduğu söylenmekteydi (Basın, 16. 3. 1970).

17. Eski Tekel Bakanı ve Adana milletvekili İbrahim Tekin, hiç bir neden göstermeden, AP Genel İdare Kurulundan istifa etti (Basın, 18. 3. 1970). 18 mayısta Tekin, Demirel'e hücum etti ve istifa mektubunu basına açıkladı (mektubun metni için bkz., Cum., 19. 5. 1970).

18. Öğrenci örgütleri tarafından düzenlenen 'Bağımsızlık Haftası'nda öğrencilerle polis arasında çatışmalar çıktı. Amerikan kuruluşlarına saldırılarda bulunuldu ve Ankara Üniversitesi Rektörü Tahsin Özgüç «Polis fakültelere girmememeli» dedi. (*Cum.*, 19. 3. 1970). Siyasal hayatta öğrenciler büyük bir sorun haline gelmişti.

20. Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, hükümetin öğrencilerle çatışmaktan kaçınmasını istedi. Tunç, «sorunlar polis metodlarıyle çözümlene

mez ve polisin alelâde bir yere girer gibi üniversitelere girmesine izin verilmemelidir,» dedi, ve hükümetin, kendisini eğitim, işsizlik ve adil bir vergi sistemi ve kalkınma ihtiyaçları gibi, temel sorunları çözümlemeye adamasını salık verdi (*A. R.*, 20. 3. 1970, *SWB* IV/3338/C/6).

23. Meslekten diplomat Orhan Eralp'ın başkanlığında Türk heyeti Cidde İslâm Konferansına katıldı. Bu heyetle Çağlayangil'in gitmemesi hem anlamlı hem de şaşkınlık vericiydi (*A. R.*, 19. 3. 1970, *SWB* IV/335/C/2, ve *Cum.*, 27. 3. 1970).

Anayasa Mahkemesi, ODTÜ ve SBF öğrenci derneklerinin kapatılması hakkında hükümetin aldığı kararı bozdu (Basın, 24. 3. 1970).

26. *Cumhuriyet* 41'lerin 14 Mayısta yeni bir parti kuracaklarını haber veriyordu. Aynı gün *Türk Solu* isimli başka bir solcu yayının çıktığı haber verildi. Bu yayın «millî demokratik devrim uğruna mücadele edenlerin haftalık siyasal dergisi» olduğunu iddia ediyordu.

26. AP gibi, CHP de içten bölünmeye başladı. Partinin Meclis toplantısı tartışmalı geçti. Nihat Erim, B. Ecevit'i radikal sözlerinden dolayı partinin oylarını kaybetmekle suçladı. Ertesi gün Erim ve Sadi Koçaş parti seçimini kaybettiler. Her zamanki gibi İnönü bu çekişmeye seyirci kalmıştı ve her iki cephe de İnönü'nün kendi tarafını tuttuğunu sanıyordu (Basın, 27 ve 28. 3. 1970).

28. Hükümet, Yüksek Askerî Şûra yerine Başbakan'ın başkanlığını yapacağı Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu'nun kurulmasını öneren bir tasarıyı Meclise verdi (Basın, 29. 3. 1970).

30. Karabük'te, *Sömürücüye Yumruk* ve *Emek* gazetelerini satan ve «Toplum Polisinin Kaldırılmasını» öngören bildirileri dağıtan 23 genç tutuklandı. Bu gençler halkı anarşiye kışkırtmakla suçlanıyordu (*Cum.*, 30. 3. 1970).

Dışişleri Bakanı Çağlayangil Polonya gezisine başladı ve orada ekonomik ilişkilere ve Avrupa'nın güvenliği sorununa ilişkin görüşmeler yaptı. Bu gezi 4 nisanda sona erdi (*Varlık Yıllığı* 1971, 255; *Cum.*, 5. 4. 1970/3).

**Nisan** **1970**

5-9. İngiliz Dışişleri Bakanı Michael Stewart resmî görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'ye geldi. (Basın, 6-10. 4. 1970).

6. Yedi kişinin kurşun yarası aldığı bir sol-sağ çatışmasından sonra İstanbul Üniversitesi süresiz olarak kapatıldı (Basın, 7. 4. 1970). Ertesi gün İçişleri Bakanı Menteşeoğlu üniversite polisi kurulacağını kamuoyuna açıkladı (Basın, 9-4. 1970).

8. Ulvi Uraz Topluluğunun Elazığ'da oynadığı Andre Roussin'in 'Nina' oyunu yüzünden olaylar çıktı. Oyuncular çarşaf giydirilip kaçırıldı

(*Milliyet*, 9. 4. 1970 ve Çetin Altan 'Elazığ'da Tiyatro Basan Örgüt', *Akşam*, 12. 4. 1970, nakleden *Varlık Yıllığı* 1971, 322-4).

13. *Cumhuriyet*'de yazan Özgen Acar, 1970'in ekonomik bunalım yılı olacağını söylüyordu. Fiyatlar 1969'da % 8 oranında artmıştı. % 3.2 oranında artış gösteren Ocak - Şubat 1970 indeksine bakılacak olursa, 1970'de fiyat artışları rekor seviyesine yükselecek ve hükümet gerekli tedbirleri almazsa bir bunalım yılı olacaktı. (Aynı zamanda bkz., Prof. Besim Üstünel'in analizi, *Milliyet*, 6. 4. 1970).

13. Silahlı 12 sağcı komando Ankara Tıp Fakültesini bastı. Askerî doktor Necdet Güçlü öldürüldü (Basın, 14. 4. 1970). Bu olay özellikle öğrencilerle genç askerler arasında çok büyük öfke yarattı.

13-17. C. Sunay Romanya'ya gitti (Basın, 14-18. 4. 1970).

14. Gittikçe artan grev eylemlerine ve işçilerin ayaklanmalarına tepki gösterenlerden Turhan Feyzioğlu, Mecliste DİSK'i kınadı ve onu ayaklanmaları kışkırtan işçilerin sendikası ve komünistlerin kontrolu altında olan komünist bir örgüt olarak tanımladı (Basın, 15. 4. 1970). Maden-İş, Feyzioğlu'nun Atatürk'ün ve Anayasa'nın düşmanı olduğunu söyledi (*Cum.*, 18. 4. 1970/5).

15. Son öğrenci hareketlerinin görüşülmesi sırasında AP ve CHP milletvekilleriyle senatörler arasında Mecliste çatışmalar çıktı. — AP'liler aynı zamanda Soruşturma Komisyonunun Demirel'e ilişkin soruşturmasını durdurmak istiyorlardı (Basın, 16. 4. 1970).

18. Teknik-İş Sendikası üyelerinin düzenledikleri bir gösteride şu sloganlar kullanıldı: 'Özgür Teknisyen', 'Millî Sanayi ve Bağımsız Türkiye'. Teknisyenler aynı zamanda grev hakkı istiyorlardı. Sendika Başkanı Fikri Kaya, «Biz fukara halkın teknisyenleri olarak görev yapmak istiyoruz ve bunun için direniyoruz, her şeyimizi yapıp kendimiz kullanacağız. Millî Sanayi kuracağız.» dedi (*Cum.*, 19. 4. 1970).

19. Zonguldak'da kömür ocakları işçileri, Osman İpekçi'nin başkan seçilişini protesto etmek için grev yaptılar. İşçiler, İpekçi'nin kendilerini işverenlere satacağını iddia ediyorlardı (*Cum.*, ve *Ulus*, 19 ve 20. 4. 1970).

23. Dışişleri Bakanı Çağlayangil Orta Doğu Haberler Ajansı'na verdiği bir demeçte: «Filistinli Arap kardeşlerimizin perişan halinden biz Türkler üzüntü içindeyiz. Türkiye, İsrail tarafından Kudüs'te kurulan statüyü tanımamaktadır.» dedi (*Cum.*, 24. 4. 1970/3 ve el-Fetih'in bu sözlere tepkisi için bkz., *Cum.* 22. 5. 1970).

25. Türk-İş'in gelir dağılımı üzerindeki incelemesinin bir bölümü *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlandı. Bu incelemeye göre nüfusun 1/5'nin ulusal gelirin 2/3'sini kazanırken, geri kalan 4/5'ü, gelirin 1/3'ini paylaşmaktaydı. Türk-İş, bu kazançlar arasındaki farkın bir suç olduğunu söylüyordu.

26. TİP'in İzmir Kongresinde, Proleter Devrimciler ile Sosyalist Devrimciler (Aren-Boran grubu) arasında çatışmalar oldu (Basın, 27. 4. 1970).

27. Necmettin Erbakan Türkiye'nin Ortak Pazar'a girişine karşı çıktı ve kendi ekonomik görüşlerini açıkladı: «Türkiye, Batılı devletlerin Ortak Pazarına değil, Doğulu ülkelerin Ortak Pazarına girmelidir. Türkiye Batılılara göre geri, Doğululara göre ileridir. Türkiye Ortak Pazara bugünkü koşullarla girecek olursa bir sömürge haline gelecektir. Ortak Pazar bugünkü görünüşüyle üç katlı bir binaya benzemektedir. Üst katta Amerika Yahudileri, orta katta Avrupalı icracılar oturmaktadır. Şimdi alt katta oturacak uşak-kapıcı aranmaktadır. Türkiye bunun için Ortak Pazara alınmak istenmektedir.» (*Cum.*, 28. 4. 1970). 27. 4. 1970 tarihli *Milliyet* gazetesinde Abdi İpekçi, Sağ - Sol çatışmaları hükümetçe kontrol altına alınamazsa ordunun işe karışabileceğini yazdı.

28. Ankara'daki Amerikan Yardım Örgütü malzeme deposuna silahlı bir sabotaj yapıldı. (Basın 29. 4. 1970). Olay sırasında tutuklananlar arasında, daha sonraki şehir gerillacılığı faaliyetlerinde önemli rol oynayan İrfan Uçar ve Hüseyin Cevahir de bulunuyordu (*A. R.*, 20. 5. 1970, *SWB* IV/3385/c/1 ve *Cum.* 22. 5. 1970).

29. Amerika'ya ve hükümete karşı gösteriler ve toplantılar yapıldı. Bunlara katılanlar arasında liseli öğrenciler de bulunuyordu. Bu yeni bir olaydı (Basın, 30. 4. 1970 ve *Varlık Yıllığı* 1971, 225).

30. Pakistan Cumhurbaşkanı Yahya Han Türkiye'ye geldi. Gezi 5 mayısa kadar sürdü. Görüşmelerin çeşitli konuları kapsadığı söylenmekteydi (Basın, 1-6. 5. 1970).

**Mayıs** **1970**

2-3. Millet Partisinin Genel Kongresi yapıldı. Osman Bölükbaşı Genel Başkanlığa seçildi (Basın, 3 ve 4. 5. 1970).

4. Sağcı komandolar Ankara'da Fen Fakültesini, Dil ve Tarih Coğrafya ve Hukuk Fakültelerini bastı (Basın, 5. 5. 1970).

5. TİP bir bildiri yayınlayarak, hükümeti, baskı hareketlerini haklı göstermek için öğrenciler arasında çatışmaların çıkmasını kışkırtmakla suçladı. Bildiri, Güney Doğu Anadolu'daki baskının, silah ve eşkıya aramak bahanesiyle ordu tarafından sürdürüldüğünü iddia ediyordu (*A. R.*, 5. 5. 1970, *SWB* IV/3372/c/1).

6-7 Türkiye, İran ve Pakistan devlet başkanlarının ve dışişleri bakanlarının, İzmir'de yaptıkları bir zirve toplantısında ortak sorunlar görüşüldü. 8 mayısta ortak bir bildiri yayınlandı (Basın, 7-9. 5. 1970).

11-17. Türk-İş'in Genel Kongresi Erzurum'da toplandı. Doğu Anadolu'nun geri kalmışlığının gittikçe daha çok anlaşılmasına Erzurum

sembol seçilmişti. Seyfi Demirsoy ve Halil Tunç'un tekrar Genel Başkan ve Genel Sekreterliğe seçilmeleri Türk-İş içindeki tutucu ve durgun siyasetin sürdürüldüğünü gösteriyordu (Basın, 10-18. 6. 1970; Bu kongreye basında geniş yer verildi).

12. Türk-İş Kongresinde konuşan Bülent Ecevit, sendikalara genel grev hakkının verilmesini önerdi (Basın, 13. 5. 1970). Senatoda buna cevap veren Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk, «Bugün için genel grev diye bir ihtiyaç yoktur. Genel grev siyasal mahiyettedir ve devlete karşıdır. Oysa devlet işveren değildir. Anayasanın 47. maddesi değişmedikçe genel grev yapılmaz» dedi (*Cum.*, 15. 5. 1970). Diğer politikacılar da grev hakkına karşı çıktıkları zaman aynı şeyi söylemişlerdi.

13. 'Sağa da, Sola da' başlıklı önemli bir yazısında Nadir Nadi, sağa da sola da karşı olduklarını söyleyen politikacıların çelişkili demeçlerini inceliyordu. Nadi, bunun hem büyük toprak sahiplerine hem de topraksız köylülere karşı olmak; serbest pazar ekonomisi ve planlı ekonomiye karşı olmak; şeriata dayanan bir sisteme ve layiklik sistemine karşı olmak anlamına mı geldiğini soruyor ve, politikacıların sadece statükoyu muhafaza etmek istediklerini söyleyerek sözlerini bitiriyordu (*Cum.*, 13. 5. 1970).

18. Erzurum ve Ankara'da sağcı öğrenciler solcu öğrencilere saldırılarda bulundular. Öğrenci şiddet hareketlerine değinen Dev-Genç Başkanı Atillâ Sarp, bu olayların öğrenci çatışmaları olmayıp, öğrencileri baskıya sokmak için yasalar çıkarmak isteyen hükümetin kışkırttığı hareketler olduğunu söylüyordu (*Milliyet*, 19. 5. 1970).

21. Maliye Bakanı Mesut Erez, hükümetin yakında lüks maddelere işletme vergisi koyacağını bildirdi (Basın, 22. 5. 1970).

22. Devrimci öğrencilerden Mustafa Kuseyrioğlu öldürüldü (Basın, 23. 5. 1970). Bu olay büyük tepkiler yarattı. Dekan Prof. Uğur Alacakaptan'ın başkanlığındaki Ankara Hukuk Fakültesi hükümetin istifasını istedi (Basın, 25. 5. 1970). Hukuk Fakültesi süresiz kapatıldı.

25. Ülkedeki gergin havayla ilgili olarak basına demeç veren Demirel, «Türkiye'deki siyasî mücadele millî iradeden hoşlanmayan ve onu kabul etmeyi reddedenlerin mücadelesidir,» dedi. Demirel, eğitimdeki aşırı özgürlüğün gençler arasında ve üniversitelerde hoşnutsuzluk yarattığını söyledi (Basın, 26. 5. 1970).

26. Basın, Jandarma Albayı Memduh Çelen ve Emekli Albay Yaşar Başaran'ın tutuklandığı haberini verdi. Başaran 22 şubat 1962 olayından sonra emekliye çıkarılmıştı. Bu kimseler askerî bir ihtilâl hazırlamakla suçlanmaktaydı. Bu olaydan hemen sonra subayların başka birlikleri ziyaret etmesi yasaklandı. — 27 Mayıs bayramından bir gün önce bu olayın yer alışı anlamlıydı (Basın, 26. 5. 1970 ve sonraki günler).

27. Basın, C. Sunay ve GKB Memduh Tağmaç'ın 27 Mayıs mesajlarını yayınladı. Her iki mesajda da yurttaki durumdan söz ediliyordu.

28. MGK.'nın bir toplantısından hemen sonra Demirel askerî müdahale fikrinin gülünç olduğunu söyledi: «Memleketin bütünlüğünü, rejimi, istiklâli korumakla yükümlü olan milletin gözbebeği Silahlı Kuvvetlerden mi korkacak millet? Bu şekilde vehimler, yersiz olduğu kadar da gülünçtür.» (*Cum.*, 29. 5. 1970). Bugünlerde basın askerî müdahele ve Türkiye için 'Yahya Han formülü' fikrini tartışmaktaydı.

29. Toplum Polisi kendi ihtiyaçlarını karşılamayan personel kanununa karşı çıkmak için boykot yaptı. Öğrenciler polisi desteklediler. (Basın, 30. 5. 1970).

**Haziran** **1970**

1. Ankara Üniversitesi öğretim üyeleri ve öğrencileri, polis tarafından üniversite özerkliğinin ihlâl edilmesini protesto amacıyla bir yürüyüş yaptılar ve Anayasaya saygı gösterilmesini istediler (Basın, 1 ve 2. 6. 1970).

2. Başbakan Demirel ordunun rejime sadık olduğunu tekrarladı (Basın, 3. 6. 1970). Aynı gün İnönü Anayasada değişiklik yapılmasına karşı olduğunu söyledi. Çünkü İnönü'ye göre Anayasanın öngördüğü bütün haklar işler bir durumdaydı ve değişikliği gerektiren bir durum yoktu. (*Milliyet*, 3. 6. 1970).

4. Türkiye'nin stratejik durumunun Nato topluluğu için önemli olduğunu kabul eden Nato kaynakları, «Rus kuvvetinin Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da büyümesi, dengeyi sarsabilir» diyordu. (Mehmet Barlas'ın yazısı, *Cum.*, 4. 6. 1970/3), Doğan Avcıoğlu gibi Türk incelemecileri ise Nato'nun sadece Trakya ve Marmara Bölgesine önem verdiğini ve Anadolu'nun geri kalan bölglerinin stratejik bir değeri olmadığı için Nato tarafından savunulmayacağını ileri sürüyorlardı.

6. Bu yılki kuraklık dolayısıyla buğday ithal edileceği haberinden sonra Tarım Bakanı İlhami Ertem de kuraklığı doğruladı (*Varlık Yıllığı* 1971, 259).

   Ordu ile hükümet arasındaki ilişkilere değinen Demirel, demokratik rejimin karşısında bir başka yol olarak 'Yahya Han modeli' fikrini reddetti ve «demokratik bir rejimde ordu, sivil idarenin kontrolu altına girmek zorundadır,» dedi. (*Milliyet* 7. 6. 1970). Bu günlerde Türkiye'de bir rejim buhranı süregeldiği söyleniyordu.

8. Istanbul Edebiyat Fakültesinde çıkan bir çatışmada Yusuf İmamoğlu isimli bir öğrenci öldürüldü. Bu olay üzerine üç fakülte kapandı (Basın, 9. 6. 1970).

9. Basın haberlerine göre, MBG Başkanı Emekli General Senatör Fahri

Özdilek Sunay'la görüştü. Başbakan Demirel'in yerine yeni bir ismin getirilmesini önerdi. Fakat Sunay bu öneriyi reddetti.

10. Basın, gazetelere posta ile gönderilen, Devrimci Ordu Gücü bildirisini yayınladı. Bu bildiride, «Bugünkü sömürgen düzenin can çekişmekte olduğu, iktidar ve muhalefetiyle politikacılar oligarşi çıkarlarını sürdürme çabaları içinde bulunduğu» ileri sürülmekte ve «hiç bir tutucu tedbir, tehdit ve şiddet devrimci gelişmeyi durduramaz, geciktiremez.» denilmekteydi. Bu bildiri daha sonra devrimin amaçlarını ve 14 maddelik programını vermekteydi (*Cum.*, 10. 6. 1970).

12. İçişleri Bakanı Menteşeoğlu, üniversiteler için özel polis birliklerinin kurulacağını söyledi. Bu birlikler üniversite rektör ve dekanlarının denetimi altında olacak ve böylece üniversite özerkliğine aykırı düşmeyecekti (Basın, 13. 6. 1970).

13. *Cumhuriyet* gazetesi, Mecliste görüşülmekte olan Sendikalar Kanununun kabul edildiğini haber veriyordu. Bunun üzerine DİSK direniş kararı aldı — Bu yeni yasanın getireceği en önemli değişiklik üyelerinin en az 1/3'i *sigortalı* işçi olmayan sendikaların federasyon kuramayacaklarıydı. Bu değişiklik DİSK'i etkiliyordu ve DİSK bunu kendi örgütünü yok edecek bir karar olarak görüyordu. Bu karar, işçinin kendi seçebileceği bir sendikaya katılmasına engel olduğu için Anayasaya aykırı idi. Bu kanunun kabul edilmesi, gittikçe kuvvetlenen ve Türk-İş taraftarlarını kendisine çeken DİSK'in dağılması demek olacaktı (*Milliyet*, 14. 6. 1970). Aynı gün DİSK, Sunay'a bir heyet gönderdi ve 'Sendikalar Kanun Tasarısının hukuk kurallarına aykırı ve Faşist eğilimli olduğunu' anlattı. MGK bu heyet ile görüşmeyi reddetti. Istanbul'daki işçi kuruluşları, bu tasarının kabul edilmesinin kanlı olaylara yol açacağını ihtar ediyorlardı (*Cum.*, 14. 6. 1970/7).

14. Birlik Partisinin Kongresi toplandı ve burada Mustafa Timisi ve Hüseyin Balan kanatları arasında çekişme oldu. Timisi tekrar Genel Başkanlığa seçildi (*Cum.*, 15. 6. 1970).

15. Bülent Nuri Esen, Bahri Savcı, Muammer Aksoy ve Mümtaz Soysal' dan oluşan hukuk profesörleri grubu Sunay'la görüştü ve kendisine bir muhtıra verdiler. Profesörler, bu muhtırada iktidarda gözden düşmüş politikacıların anayasanın saygınlığını zedelediğini ve kendi başarısızlıklarını ona yüklediklerini belirtmekteydiler (*Cum.*, 16. 6. 1970).

16. 15 haziranda başlayan işçi yürüyüşü muazzam bir protesto şekline girerek Istanbul ve dolaylarında hayatı tümüyle felce uğrattı. Hükümet, askerî birlikleri harekete geçirdi ve meydana gelen çatışmalarda işçiler öldürüldü ve yaralandı. İşçileri destekleyen öğrenciler de polisle çatıştı. Hükümet, Istanbul ve İzmit'te sıkıyönetim ilân etti (Basın, 17. 6. 1970

ve sonraki günler. *Milliyet* 1970, 86-105 Yılın Olayı olan bu olay hakkında etraflı bilgi vermektedir).

17. SBF ve Ankara Hukuk Fakültesinden bir grup öğretim üyesi ortak bir bildiri yayınlayarak, 274. ve 275. yasaların Anayasaya ve Türkiye'nin imzaladığı bazı uluslararası andlaşmalara aykırı olduklarını söylediler (*Milliyet*, 18. 6. 1970).
Aynı gün meclis sıkıyönetmin ilân kararını onayladı. Mal tahribine izin verilmeyeceğini ileri süren İnönü, sıkıyönetmi destekledi.

18. İşçiler birçok fabrikada pasif direnişe devam ettiler ve aynı zamanda bazı DİSK ve TİP liderleri, işçileri teşvikten dolayı tutuklandılar. Şaban Yıldız, 16 Haziran olaylarından Istanbul Valisi ve Toplum Polisini suçladı (Basın, 19. 6. 1970 ve *A. R.* 18. 6. 1970, *SWB* IV/3409/C/1). Anayasa Mahkemesi Meclisin kararını oybirliğiyle bozarak Başbakan Demirel hakkında soruşturmanın devam etmesine karar verdi (Basın 19. 6. 1970).

19. Sendikalar Kanunu Tasarısı Senato komisyonunda kabul edildi. İşçiler pasif direnişlerini sürdürüyorlardı; fakat bu günlerde işçi kuruluşlarına ve öğrenci örgütlerine polis daha çok baskı yapmaya başlamıştı (Basın, 20. 6. 1970).

21. Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur'un ülkenin sorunlarıyle ilgili olarak Başbakan Demirel'e yazdığı mektup gazetelerde basıldı. Başbakana göre bu mektup değil, sadece bir nottu (*Varlık Yıllığı* 1971, 260 ve *Cum.* 23. 6. 1970).

22. İçişleri Bakanı Menteşeoğlu TİP ve DİSK'i Leninci ve komünist örgütler olarak tanımladı ve aleyhlerinde kanunî takibatın yapılacağını söyledi (*Cum.*, 23. 6. 1970).

24. Türk-İş veya DİSK ile ilgisi olmayan sekiz sendikanın Istanbul'da Millî İşçi Sendikaları Konfederasyonunu (MİSK) kurdukları haber veriliyordu. — Ankara'da birbirleriyle bağları olmayan sendikalar bir toplantı yaparak, Sendikalar Kanunu Tasarısı aleyhinde genel bir boykota gitmeye ve Türk-İş'in uluslararası sendika örgütlerinden atılması için temsilciler yollamaya karar verdiler (*A. R.*, 24. 6. 1970, *SWR.* IV/3414/C/2-3).

25. AP'li 26 milletvekili partiden çıkarıldı. AP Meclis Grubu 262'den 236'ya düştü (*Cum.*, 26. 6. 1970). Şimdi başka bir partinin kurulmasına ilişkin ciddî konuşmalar yer alıyordu.

27. Ankara Radyosu, 16 haziran olaylarından sonra tutuklanan bazı DİSK üyelerinin serbest bırakıldıklarını haber veriyordu (*A. R.*, 27. 6. 1970, *SWB* IV/3417/C/2).

28. Istanbul Sıkıyönetim Mahkemesi 16 haziran olayına karışan işçilerin davasına başladı (*Cum.*, 29. 6. 1970).

29. Anayasa Mahkemesi, eski Demokratlara siyasal haklarını iade eden anayasa değişikliğini iptal etti (*Hürriyet*, 30. 6. 1970). TİP Genel Başkanı Şaban Yıldız bu kanunu Anayasa Mahkemesine yollatmıştı.

**Temmuz 1970**

3-5. CHP'nin XX'nci Kurultayı toplandı. Partinin içten bölünmüş olduğu ve partinin tamamıyle parçalanmasını İnönü'nün engellediği bu toplantıda açıkça ortaya çıktı. Kemal Satır'ın ardında toplanan tutucular, Ecevit'in radikal tutumuna karşı çıktılar. Sözgelimi, Ecevit 5 temmuzda toprak işgalini devrimci bir eylem olarak belirtmişti. Bununla birlikte kongredeki durumu çok güçlü olan Ecevit Genel Sekreterliğe seçildi (*Ulus* ve Basın, 2-6. 7. 1970). 6 temmuzda yapılan parti seçimlerini Ecevit'in listesi kazandı; eski parti meclisinden 18 kişi değişti ve Satırcıların listesinden yalnız Kemal Demir ve Kemal Satır kazandı (*Ulus*, 7. 7. 1970).

4. Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Kampanyasını desteklemek için Diyanet İşleri Başkan Vekili Lütfi Doğan yayımladığı bir genelgede, «Bu hususta yapılacak her türlü yardım ve hizmetin dinî ve millî vazife olduğu izaha muhtaç değildir.» dedi (*Cum.*, 4. 7. 1970/5).

5. Danıştay, Zekeriya Sertel'in yurda giremeyeceğine ilişkin hükümet kararını durdurdu. (*Varlık Yıllığı* 1971, 260; 6. 7. 1970).

8. TİP, Cevdet Sunay'a bir muhtıra vererek günün sorunlarını açıkladı ve Sendikalar kanunu kabul edilirse Sunay'dan veto hakkını kullanmasını istedi (*Akşam*, 9. 7. 1970).

10. Sendikalar Kanunu Tasarısının tümü Senato'da kabul edildi. Tasarı tekrar görüşülmesi için Meclise geri yollandı (*Cum.*, 11 ve 15. 7. 1970).

13. Devlet Bakanı Refet Sezgin, Personel Kanunu Tasarısında hükümetin aleyhinde oy vermiş olduğu için görevinden çekildi (Basın, 14. 7. 1970). Bununla birlikte bu istifanın «Demirel in rakiplerini temizlemek için parti içinde uydurma bir muhalefet kurmaya çalıştığı öne sürülüyor» şeklindeki söylentilerle de ilişkisi olduğuna inanılıyordu (*Cum.*, 22. 7. 1970).

14. Meclis, Istanbul ve çevresinde sıkıyönetimin süresini uzattı. Hükümetin bu uzatma gerekçesinde DİSK'in aynı olayları tekrarlama niyetinde olduğu ileri sürülüyordu. Bu olayı protesto etmek için Istanbul Teknik Üniversitesi öğrencileri sınavlara girmediler (Basın, 14-16. 7. 1970).

17. Senatör Ekrem Acuner'in dokunulmazlığı kaldırıldı. Acuner'in, 26 Mayısta tutuklandıkları haber verilen iki albayla birlikte ihtilâl hazırladıkları söylenmekteydi. Bu karar Anayasa Komisyonuna gönderilecekti (*Cum.*, 18. 7. 1970; aynı zamanda bkz., 11. 7. 1970/7).

**18.** Söke'de konuşan Bülent Ecevit, «Çağımız, artık kimsenin sömürülmeğe, emeğinin karşılığını alamayan ikinci sınıf vatandaş gibi yaşamaya razı olmadığı, razı olamayacağı bir çağdır. Yüreğimizden, kafamızdan gelen sese uyup su kullananın olmalıdır. Toprak işleyenin olmalıdır.» dedi (*Cum.*, 19. 7. 1970).

**18.** Türk büyükelçilerinin dört gün süren bir konferansından sonra yapılan açıklamada, «Türkiye'nin Ortadoğu politikası değiştirilmeyecek»tir denildi. (*Cum.*, 17. 7. 1970).

**19.** Bülent Ecevit, hükümeti silahlı kuvvetlere sığınmakla suçladı. Sıkıyönetimin sürüp gitmesine değinen Ecevit, «İktidar kendi yetersizliği ve güçsüzlüğü yüzünden artık ülkede huzur ve güvenlik sağlayamaz duruma düştüğünü, onun için askerî yönetime sığınmak zorunluluğunu duyduğunu açığa vurmuştur» dedi (*Cum.*, 20. 7. 1970).

**20.** Anayasa Komisyonu ihtilâl hazırlamakla suçlanan Ekrem Acuner'in dokunulmazlığını kaldırdı. — Acuner basına, «Dosya muhtevasını tetkik ettikten sonra, Milli İstihbarat Teşkilâtının şahsıma tevcih ettiği bir komplo ile karşı karşıya kaldığımı anladım.» dedi (*Cum.*, 21. 7. 1970).

**22.** Brüksel'de imzalanan bir andlaşmaya göre Türkiye, Ortak Pazar'da geçiş dönemine girmişti. Bu dönem 12 yıl sürecek ve sonunda Türkiye asıl üye olacaktı (Basın, 23 ve 24. 7. 1970).

**27.** Afyon Milletvekili Hasan Dinçer, 13 Temmuzda istifa eden Refet Sezgin'in yerine devlet bakanlığına atandı (Basın 28.7.1970).

TİP Sıkıyönetimi uzatan kararın iptali için Anayasa mahkemesine başvurdu (*Cum.*, 28. 7. 1970). Bu tür kararları bu mahkemeye götüren tek parti TİP'di ve bu tutum iktidar partisini kızdırıyordu; ama şurası da kesindi ki anayasaya aykırı birçok kararın iptali TİP sayesinde gerçekleşmişti.

**Ağustos** **1970**

**1.** 18'inci basın toplantısında Başbakan Demirel ekonomik sorunlar üzerinde durdu. Demirel, toplusözleşme sisteminin uygulanmasından sonra ücretlere yapılan zamların istihsal fiyatlarını arttırdığını, fakat tüketicinin ilelebet bu yükü omuzlarında taşıyamayacağı için, sanayinin rekabet etmeyi öğrenmesi gerektiğini söyledi (Basın, 2. 8. 1970; A. R. 1. 8. 1970).

GKB Org. Memduh Tağmaç'ın Başbakan Demirel'e gönderdiği mektup basında yayınlandı. Bu mektupta Tağmaç, askerin sık sık olaylara karıştırılmamasını, halkla karşı karşıya getirilmemesini istiyordu (*Varlık Yıllığı* 1971, 262).

**6.** Türkiye, Mao'nun Çin'ini destekleyen bir ülke olan Arnavutluk ile bir Kültür Andlaşması imzaladı (*Milliyet* 1970, 12).

7. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden 30 öğretim üyesi, 16 haziranda sıkıyönetimin ilân edilmesinin Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürdüler (Basın, 8. 8. 1970).

9. Hükümet TL.nın % 66 oranında devalüe edildiğini bildirdi; böylece doların değeri 9 TL'den 15 TL'ye yükseldi. Bu olay pek çok tüketim maddelerinin fiyatlarına zam gelmesine neden oldu (Basın, 9. 8. 1970 ve sonraki günler; *Milliyet* 1970'de devalüasyona ilişkin ilginç bir yazı vardır, s. 203-15). Vehbi Koç da içlerinde olmak üzere, hemen hemen herkes devalüasyona karşı çıktı. Kamuoyu, Türkiye'de devalüasyona dış baskılarla gidildiğini düşünüyordu.

10. Türkiye'nin bir milyar dolar dış kredi alacağı basında açıklandı. (*Milliyet* 1970, 12).

15. Hükümet, özel olarak kurduğu komisyondan izin alınmaksızın hiç bir şeyin fiyatına zam yapılmayacağını bildirdi (*Milliyet* 16. 8. 1970). Fakat her şeyin fiyatı zaten son derece yükselmişti ve işsizlik gittikçe artmaktaydı.

18. General Elektrik fabrikasını işçiler işgal etti ve ertesi gün Kartal'da Vinylex fabrikasında oturma grevi başladı (*Milliyet* 1970, 12).

20. Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, hükümetin, İzmir'de işadamlarıyla yapmakta olduğu görüşmenin, işçilere karşı yapılan gizli toplantılar olduğunu ve hükümetin, ücretler konusunda ve işçiler aleyhinde yeni tedbirler hazırlamakla, özel sektöre ayrıcalık sağladığını ileri sürüyordu, (*Vatan*, 21. 8. 1970). 16 haziran olaylarından sonra Türk-İş daha radikal bir tutum izlemeye zorlanmıştı.

21. Ankara'da komandolar ve Ülkü Ocaklarına bağlı kişiler Hukuk Fakültesini ve DTCF'ni birkaç saat işgal ettiler (Basın, 22. 8. 1970). Ankara Radyosu, İskenderun'da yapılacak olan demir ve çelik fabrikası için Rusya'nın 113.700.000 dolar kredi vereceğini bildiriyordu. Bu para on sene içinde Rusya'ya tarım ürünleri satılarak geri ödenecekti.

22. *Hürriyet* gazetesi, Kâzım Taşkent, Nejat Eczacıbaşı, Muzaffer Gazioğlu ve Demir Karamancı gibi işadamlarının, aradan ikinci eli çıkarmak suretiyle tüketicinin % 30-40 oranında iktisat etmesini sağlayacak, iskontolu satış yapan supermarketler açacaklarını bildiriyordu. — Bu girişim aynı zamanda diğer kapitalist ülkelerde olduğu gibi bakkal, manav ve kasap dükkanlarını ortadan kaldıra aktı.

24. Türkiye'de endüstriden söz eden Demirel, bunun tamamıyle dışarıya bağlı olduğunu kabul ediyordu: «.. Zira ithalâtın kompozisyonuna bakarsak % 45 yatırım malı, % 45 hammadde ve % 10 istihlâk maddesini dışardan satın aldığımızı görürüz. Onun için endüstrisini tamamen dışarıya bağlı olmaktan çıkarmak, 1970 Türkiye'sinin hedefleri arasına girmiş bulunmaktadır.» (*Milliyet* 22. 8. 1970).

**25.** 20 000 şeker işçisi greve başladı (*Milliyet* 1970, 12).

**28.** 56 general ve 516 albay emekliye sevkedildi. Bunların arasında Birinci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı Kemal Atalay da vardı. Atalay'ın yerine Faik Türün atandı ve Org. Faruk Gürler ve Kara K. Komutanı oldu (Basın, 29. 8. 1970).

**31.** 16 haziran işçi olaylarından sanık DİSK yöneticilerinin duruşmasına, sıkıyönetim mahkemesinde başlandı. Sanıklar arasında DİSK Başkanı Kemal Türkler ile Genel Sekreter Kemal Sülker ve 24 kişi bulunuyordu. Bu kimseler, 1) halkı hükümet aleyhinde kışkırtmakla; 2) halkı kanunları ihlâl etmeye teşvikle, ve 3) gösteri ve yürüyüşleri kanununa aykırı hareket etmekle suçlanıyorlardı. 85 işçi de mal ve mülkün tahribatı ve kanuna aykırı gösteri yapma eylemleriyle gözaltına alınmıştı (Basın, 1. 9. 1970).

**Eylül** **1970**

**1-6.** Başbakan Demirel Yugoslavya'ya gitti (Basın 1-7. 9. 1970). Hükümet, 204 general ve amiralin görevlerinin değiştirildiğini bildirdi. Bunlar arasında III. Ordu Komutanı G. K. İkinci Başkanı; Milli Güvenlik Kurulu Sekreteri ve Yüksek Askeri Şûra'nın üç üyesi de bulunmaktaydı (*Akşam*, 2. 9. 1970).

**3.** *Akşam* gazetesine göre Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın Eyüp Sultan'a gömülmesi kampanyasından vazgeçilmesinin nedeni, Anadolu'ya gömülmeleri için açılan kampanya idi. Bu kampanyada, «Merhum Adnan Menderes'in Anadolu'ya hizmetleri büyüktür» deniyordu.

**4.** *Akşam* gazetesi, *Türk Solu* dergisine ait ofisin sıkıyönetim zabıtasınca arandığını haber veriyordu.

**5.** Bir basın toplantısında Dr. Saadettin Bilgiç '41 ler'in AP Kongresinden önce yeni bir parti kuracaklarını söyledi. Basın, Demirel'in Kongrede 41'leri AP'ye dönmeye davet edeceği fikrindeydi (Basın, 6. 9. 1970 ve sonraki günler).

**5-6.** Valiler arasında geniş değişiklikler yapıldı; bunların sayısını *Milliyet* gazetesi 34 olarak veriyordu. Dışişleri Bakanlığında ve Emniyet kadrolarında da önemli değişiklikler yapıldı (Basın, 6 ve 7. 9. 1970 ve *Varlık Yıllığı* 1971, 263).

**10.** Türk Hükümeti, haşhaş ekiminin tamamiyle durdurulmasını öngören Amerikan önerisini reddetti (*Middle East Journal*, 25/i, 1971, 77).

**11.** Dev-Genç üyesi 10 öğrenci üç ay kadar tutuklu bulundurulduktan sonra sıkıyönetim mahkemesi tarafından serbest bırakıldı. Bu öğrenciler 15/16 haziran işçi olayları dolayısıyle tutuklanmışlardı (*Cum.*, 12. 9. 1970).

**11-15.** Belçika Başbakanı Eiskens Türkiye'ye geldi (*Varlık Yıllığı* 1971, 263).

13. Kendilerine 'Millî Demokratik Devrimci'ler grubu diyen birtakım insanlar TİP'in Ankara İl Kongresine girerek saldırıda bulundular. Kongreyi dağıtmayı başaramayınca oradan Genel Merkeze gittiler (Basın 14. 9. 1971; 16 Eylül tarihli *Akşam* gazetesine bkz., Burada Turan Güneş, Fakir Baykurt, Mümtaz Soysal, Doğan Avcıoğlu vb. kimseler, bu saldırının arkasında hükümetin bulunduğunu söylemektedirler).

14. *Cumhuriyet* gazetesi 21 Ekim Kongresinde, AP Genel Başkanlığı için Cihat Bilgehan'ın, Demirel'in karşısında adaylığını koyacağını haber veriyordu. Demirel'e muhalif olanların teşkilâtlanması için daha az zaman bırakmak amacıyle, Kongrenin tarihi kasımdan ekim ayına getirildi.

15. Istanbul'da üç aydır süren sıkıyönetim kaldırıldı (Basın, 16. 9. 1970).

16. I. Ordu Komutanı Faik Türün, Jandarma Komando Birliğinin, öğrenci olaylarına karşı değil, 15/16 haziran olaylarına benzer eylemler için bir karşı tedbir olarak kurulduğunu söyledi (*Cum.*, 17. 9. 1970; aynı zamanda bkz., 22. 9 ve 8. 10. 1970).

17. *Akşam* gazetesi, CHP tarafından bir Esnaf ve Sanatkâr bürosu açıldığını haber veriyordu. Ecevit, AP siyasetinden zarar görmüş olan bu gruplara CHP'nin yardım etmek istediğini söylüyordu.
İzmit'teki İpraş Rafinerisinde işçiler greve başladı. Ertesi gün hükümet grevi 30 gün erteledi (Basın, 18 ve 19. 9. 1970).

19. Basın, Millî Nizam Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın bir nutkunda layiklik ilkesine aykırı sözler söylediği için, Bafra Savcısının kovuşturmaya geçtiğini haber veriyordu. — Diğer savcılar da aynı şekilde hareket ettiler. Bazı nedenlerle hükümet, MNP karşı sert bir tutum almaya kararlıydı.

22. Eylül ayının başından beri Kral Hüseyin'in Filistinli gerillaları ve kadın, erkek ve çocuğun bir arada bulunduğu sivilleri ezmekte olduğu Ürdün'deki iç savaşa, ABD'nin müdahale etme tehlikesi başgösterdi. Bu durum gerillalar arasında Kara Eylül grubunun kurulmasına yol açtı. Türkiye'de pek çok kimse, Amerika'nın bu müdahale için İncirlik üssünü kullanmasından korkuyordu (*Ulus*, 23. 9. 1970 ve Eylül ayı içindeki basın).

23. Ulaş-İş tarafından düzenlenen Deniz grevi başladı. Bu grev 1 ekime kadar sürdü (Basın, 24. 9. 1970 ve sonraki günler).

25. Sıkıyönetim kaldırıldıktan sonra davaları askerî mahkemeden sivil mahkemeye nakledilen Kemal Türkler ve DİSK'in 19 üyesi beraat etti (*Cum.*, 26. 9. 1970).
'41'ler', Dr. Faruk Sükan'ın başkanlığında bir toplantı yaparak yeni bir parti kurmaya karar verdiler. Bu yeni parti için düşünülen adlar; Demokratlar Partisi, Bizim Demokrat Parti ve Öz Demokrat Parti idi

(Basın, 26. 9. 1960 ve sonraki günler). Daha önceleri, diğer bir sağcı partinin ortaya çıkışıyle partisinin zayıf duruma düşürüleceğini anlayan Turhan Feyzioğlu, *Milliyet*'e bir demeç vererek (20. 9. 1970), kendi partisinin amaçlarını paylaşan herkesle işbirliği yapmayı önermişti.

28. Cemal Abdülnasır öldü. Cenaze töreni için Süleyman Demirel gidecekti. Bugünlerde Abdülnasır'a Türk basınında geniş yer verildi. (Basın 29. 9. 1970 ve sonraki günler).

**Ekim** **1970**

2. Amerika Savunma Bakanı Melvyn Laird'in Ankara'ya gelişi, bu ziyaretin amacı üzerinde yürütülen bazı tahminlerin ortaya çıkmasına neden oldu (Bkz., Basın 2. 10. 1970 ve sonraki günler ve özellikle Mehmet Barlas, 'Amerika ve Türkiye', *Cum.*, 2 ve 3. 10. 1970).

3. Ankara ve İzmir'de Amerikalıların bulunduğu binalarda ve Ankara'da Cento binasında bomba patladıldı (Basın, 4. 10. 1970).

5-9. Başbakan Demirel Bulgaristan'a gitti. Türkiye'nin Bulgaristan'dan kredi almaya çalıştığına değgin söylentiler bile ortaya çıktı. Dönüşünde Demirel bu söylentiyi büyük bir hiddetle reddetti ve kendisinin Türkiye'yi böyle bir duruma düşürdüğünü ileri sürenlerin yalan söylediğini bildirdi (Basın, 5-10. 10. 1970).

7. Bolivya'da solcu General Torez, sağcı cuntayı devirdi (*Milliyet* 1970, 14).

12. Topkapı'da işçiler Plastik ve Kauçuk Fabrikasını işgal ettiler. Ertesi gün, Eyüp'teki Gıslavet lastik fabrikasının işçileri oturma grevi yaptılar. 15 ekimde polis ve komandolar fabrikayı boşaltmak için geldiler ve çıkan çatışmada bir işçi öldürüldü. (Basın 13-16. 10. 1970; *Cumhuriyet* gazetesi haftada bir sayfa 'İşçi Hareketleri' adı altında haberler vermeğe başladı).

15. Rus asıllı bir babayla oğlu, hostesi öldürüp pilotu da yaralıyarak, bir yolcu uçağını Trabzon'a kaçırdılar (Basın 16. 10. 1970). Türkiye, babayla oğlu Rusya'ya iade etmedi.

16. GP, MP ve YTP birleşme kararı aldı; yeni partinin adı Türkiye Millet ve Güven Partisi olacak, Turhan Feyzioğlu da Genel Başkanlığa getirilecekti (Basın, 17. 10. 1970).

16. Polis, Hacettepe Üniversitesi Öğrenci Derneği, SBF Öğrenci Derneği, Dev-Genç ve Devrimci Doğu Kültür Ocaklarını basarak birçok kişiyi tutukladı. Bunlar arasında Dev Genç başkanı Atillâ Sarp da bulunuyordu.
İşçi mahallelerinde broşür dağıtan dört öğrenci ve bir işçi de tutuklandılar. (*A. R.*, 17 ve 17. 10. 1970 ve *Cum.* 17. 10. 1970).

17-18. Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) Kurultayı SBF'de

toplandı ve Ertuğrul Kürkçü Başkanlığa seçildi (Basın, 18 ve 19. 10. 1970).

19. Ferruh Bozbeyli Millet Meclisi Başkanlığından istifa etti. (Basın, 15 ve 20. 10. 1970). Bozbeyli'nin Demirel'in karşısında faal bir siyasî rol oynamaya hazırlandığı belli oluyordu.

19-24. Cevdet Sunay Almanya'ya gitti (Basın 19-25. 10. 1970). Bu ziyaretten sonra basında, 'Türkiye'nin savunması konusunda ABD'nin yerini Batı Almanya alıyor' görüşünde yazılar yer aldı.

20. Hacettepe Üniversitesi öğrencileri dersleri boykot etmeye karar verdiler ve Amerikan askerî misyonundan birine ait bir otomobili yaktılar (Basın, 21. 10. 1971).

21-23. AP'nin Beşinci Büyük Kongresi başladı ve burada S. Demirel 3.5 saat süren bir konuşma yaptı. Demirel kongreye tam anlamıyla hakimdi ve Aydın Yalçın ise ona rakip olacak durumda değildi. Demirel, 1425 oyla tekrar Genel Başkanlığa seçildiği zaman, Prof. Hayri Domaniç 28 ve Aydın Yalçın sadece 15 oy almıştı. AP'nin bir aydını seçmesi pek beklenemezdi (Basın, 21-24. 10. 1970; *Son Havadis* en geniş haberi vermiştir). — AP içindeki muhalefet seçimi kaybetmişti; fakat tamamıyle yok edilmemişti ve parti içindeki çekişme sürüp gidecekti.

23. CHP İzmir Merkezini, tutucu yönetime karşı olan Ecevit yanlısı bir grup ele geçirmişti. Bu durum, Bülent Ecevit'i Genel Başkanlığa getirecek olan akımın başladığını belirliyordu (*Cum.*, 25. 10. 1970).

25. Nüfus sayımı Türkiye'nin nüfusunun hızla artmakta olduğunu ve 1980'de nüfusun 45 milyon olacağını gösteriyordu. 1970'de nüfus 35.666.649'du ve yurt dışında yaşayanlar da aşağı yukarı 600.000'di. Şimdi Türkiye'de nüfusu bir milyonu geçen beş il vardı: İstanbul, Ankara, İzmir, Konya ve Adana (Basın 1. 11. 1970, Cavit Tütengil'in *Varlık Yıllığı* 1971 ve 1972 de istatistikî inceleme yazıları vardır; *Milliyet* 1970 de de bu tür bir inceleme yazısı yer almaktadır.).

16. Yahya Kanbolat (eski Genel Sekreter ve Hatay milletvekili), Doç. Dr. Burhan Cahit Ünal ve Prof. Suat Aksoy TİP'den istifa ettiler ve neden olarak, «TİP'in devrimci niteliğini kaybettiğini, birbirleriyle çekişen kapalı bir aydınlar kulübü haline döndüğünü, partinin emekçi halk nezdindeki itibarının kaybolduğunu» ileri sürdüler. (Basın 27. 10. 1970).

27-28. Güven Partisinin İkinci Büyük Kongresi toplandı. Eski AP'li Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan ve Cevat Önder de hazır bulunuyordu. Bu durum, GP'nin bu eski AP'lilerin kuracağı yeni parti ile birleşebileceğini gösteriyordu. Ertesi gün Turhan Feyzioğlu tekrar Genel Başkanlığa seçildi (Basın, 28-70. 10. 1970).

28. AP Siirt milletvekili Zeki Çeliker, Demirel'in Doğu Anadolu'daki

hayat şartlarını düzeltmek için verdiği sözleri tutmadığını ileri sürerek istifa etti (*Cum.*, 29. 10. 1970).

**29-31.** TİP'in IV. Büyük Kongresi toplandı; parti içindeki bölünme bu Kongrede ciddî bir şekilde ortaya çıktı. Örneğin Mehmet Ali Aybar Kongreye katılmadı. Burada Doğulular hayli konuştular ve bu yüzden hükümet daha sonra, TİP'i Kürtçülük propagandası yaparak bölücülüğe yol açmakla suçladı. — Proleter Devrimci grup TİP'den ayrılarak yeni bir parti kurmaya karar verdi. — Kongrenin sonunda TİP daha zayıflamış ve eskiden daha çok bölünmüş haldeydi. Behice Boran Genel Başkanlığa seçildi ve Türkiye'de bir siyasî partinin ilk kadın lideri oldu (Basın, 29. 10. -2. 11. 1970).

**Kasım** **1970**

**1.** Meclisin yeni dönemi açıldı ve AP'nin içindeki bölünme yüzünden Meclis ve Senato başkanlarını seçmek önemli bir sorun haline geldi.

**2-5.** Hindistan Dışişleri Bakanı Swaran Singh görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya geldi. (Basın 3 6. 11. 1970). Bu ziyarete basında pek fazla yer verilmedi.

**3.** TİP'in Istanbul örgütünün üyeleri, son kongrenin sosyalizm ilkelerine ihanet ettiğini ileri sürerek, istifa ettiler (*Akşam* 4. 11. 1970).

**6.** *Cumhuriyet* gazetesi 1969 ile 1970 arasında fiyatlarda büyük bir artış olduğunu haber veriyordu. Gıda ve ihtiyaç maddelerine % 12.5; kiralara ise % 26.5 oranında zam yapılmıştı. Et fiyatlarına yapılan zam inanılmayacak derecede idi: koyun eti % 60.6; sığır eti 59.9 ve balık % 107.1 oranında artmıştı.

**10.** Ankara Radyosu, Türkiye'de Amerika aleyhinde hareketler olduğunu haber veriyordu. Ankara'da Pan-Amerikan ofisinde patlama olmuş ve bir gösteri sırasında göstericiler Cento binasından Amerikan bayrağını çekip yırtmaya çalışmışlardı. Göstericilerle polis arasında çatışmalar çıktı.

**11.** Istanbul milletvekili İlhan Darendelioğlu AP'den istifa etti ve bunu diğer istifalar izledi (*Akşam*, 13. 11. 1960; *Cum.* 15, 17 ve 23. 11. 1970). AP'nin Meclisteki milletvekili sayısı 229'a inmişti.

**11.** *A. R.*, sağcı öğrenci komandoların Diyarbakır'daki Tıp Fakültesine ve Erzurum, Atatürk Üniversitesindeki Yabancı Diller Fakültesine saldırıda bulunduklarını haber verdi.

**12.** Adana'daki Bossa Basma fabrikasında Türk-İş ve DİSK'e bağlı işçiler arasında bir çatışma oldu. Fabrikaya polis çağırıldı ve çıkan olayda 60 işçi ve 26 polis yaralandı. DİSK taraftarları «Bossa'daki olaylar, işçilerin seçme hürriyetini, Patronların ve yetkililerin engellemelerinden çıkmıştır.» diyorlardı (Basın, 13.11.1970). Birkaç gün sonra fabrika DİSK'e bağlı 140 işçiyi işten çıkardı (*Cum.*, 17. 11. 1970).

13. Ferruh Bozbeyli AP'den istifa etti. İstifa mektubunda şöyle yazıyordu: «Sayın Demirel başarısızlığının sebebini daima kendi dışında ve bilhassa Anayasada ve Anayasa kuruluşlarında aramıştır.» (*Cum.*, 14. 11. 1950).

14. Behice Boran Türkiye'nin Çin'i tanımasını ve Birleşmiş Milletlere girişini desteklemesini ısrarla istiyordu. (*Cum.*, 16. 11. 1970). Bununla beraber, Amerika veto hakkını kullandığı için, Çin Birleşmiş Milletlere giremedi; aynı zamanda Türkiye de aleyhte oy verdi (Basın, 21. 11. 1970). Bu konuda Ahmet Şükrü Esmer, (*Ulus*, 26. 11. 1970). Türkiye'nin, Amerika'nın baskısıyle hareket ettiğinden kuşku olmadığını ve gençlik 'bağımsız Türkiye' diye bağırdığı zaman, kınadıkları olayların bu tip davranışlar olduğunu söylüyordu.

15. İhtilâle kışkırtmaktan sanık Jandarma Albayı Memduh Çelen ve Emekli Albay Yaşar Başaran tahliye edildi (*Varlık Yıllığı* 1972, 402; bkz., Basın, 26. 5. 1970).

19. Emekli General Tekin Arıburun 60'ıncı turdan sonra Senato Başkanı seçildi (Basın, 20. 11. 1970).

21. Fakir Baykurt, Ankara'ya 700 km. uzaklıkta bir yere atanmasını, siyasî sürgün olarak gördüğü için Millî Eğitim Bakanlığındaki görevinden istifa etti. (Basın, 21. 11. 1970).

21. *Hürriyet* gazetesi, Istanbul polis gücünde 10'uncu şube olarak yeni bir şube açıldığını haber verdi. Bu şubenin başlıca görevi büyük gösteri hareketleriyle uğraşmak olacaktı.

23. Türkiye'nin, Ortak Pazar'ın esas üyesi olmadan önce 22 yıllık bir geçiş dönemine tabi tutulacağını öngören bir protokol imzalandı. Bu protokole sert tepkiler gösterildi; birçok kimse Türkiye'nin Ortak Pazar'a 50 yılda bile eşit koşullar içinde girmeye hazır olamayacağını ileri sürüyordu (Basın, 23. 11. 1970 ve sonraki günler).

24. Senatör Ekrem Acuner Millî Birlik Grubundan istifa etti. Acuner'in bir gizli komploya karışmış olmakla suçlanması istifası ile ilgili görülmekteydi (Basın, 25. 11. 1970).

25. *Cumhuriyet* gazetesi, Ferruh Bozbeyli'nin '26'lar'a katılacağını ve 20 Aralıkta yeni bir partinin ortaya çıkacağını haber veriyordu.
Ankara ve Istanbul'da öğrenciler arasında ve özellikle iki gün önce öldürülen Ülkü Ocakları üyesi Dursun Önkuzu'nun cenazesi kaldırılırken sert çatışmalar oldu (Basın 26. 11. 1970 ve sonraki günler). Sosyal Demokratlar Örgütü, son olayları eleştirdi ve daima taraflar arasında bozgunculuk çıkaran AP hükümetini, siyasal ve ekonomik başarısızlıklarını Türk gençliğini birbirine düşüren olaylar hazırlayarak örtbas etmeğe çalışmakla suçladı (*Ulus*, 27. 11. 1970).

26. Meclis döneminin açılışından 26 gün sonra Sabit Osman Avcı, Meclis Başkanlığına seçildi (Basın, 27. 11. 1970).

27. Kültür Sarayı yandı. Pek çok kimse bu işte solcuları suçladı. İlhan Selçuk ('Kültür Sarayı Neden Yandı?' *Cum.*, 6. 12. 1970) Orhan Veli'nin sözlerini naklediyordu:

*Açlıktan bahsediyorsun*
*Demek ki sen komünistsin*
*Demek bütün binaları yakan sensin*
*Ankara'dakileri sen*
*Istanbul'dakileri sen*
*Sen ne domuzsun, sen.*

(Bkz. Basın 28. 11. 1970 ve sonraki günler ve *Milliyet* 1970, 2638) Aynı gün Ankara'daki Amerikan kuruluşlarına saldırıda bulunuldu.

28. İnönü, gençlik olaylarına karşı çıktı ve «silahlı genç Ata'nın varisi olamaz.» dedi. Fakat AP, yurtta huzursuzluğu yaratan ekonomik ve sosyal krize çözüm bulamadığı için bu durumu yaratmakla suçlanıyordu (*Ulus*, 29. 11. 1970).

**Aralık** **1970**

2. Ankara Radyosu 1 Aralıkta, komandolar denen sağcı gençlerin *Yeni Şebinkarahisar* gazetesinin basımevini yaktığını haber veriyordu.

4. *The Middle East Economic Digest*, Dünya Bankasının, Türkiye için ödünç para olarak 40 milyon doları Sanayi Kalkınma Bankasına verdiğini bildiriyordu (*Middle East Journal*, 25/ii, 1972, 242).

6. Birlik Partisi Genel Başkanı Mustafa Timisi Ankara'da «Memleketimiz bugün hilâfet özlemi duyanlara teslim edilmiştir» dedi (*Akşam*, 7. 12. 1970, sh. 7).

7. Millet Partisi, GP ve YTP ile birleşmekten vazgeçti (Basın, 8. 12. 1970). Daha sonraki günlerde YTP de aynı karara vardı (*Akşam*, 28, 12. 1970).

8. Senatör Şevket Akyürek AP'den istifa etti ve parti, Senatodaki çoğunluğunu kaybetti. (Basın 9. 12. 1970).

9. Demirel'in kardeşlerine kredi sağlamasıyle ilgili, Soruşturma Hazırlık Komisyonu Raporu, Mecliste milletvekillerine dağıtıldı (Basın, 10. 12. 1970). 16 aralıkta bu konuda görüşmeler başlayınca, Meclis soruşturması açılmasını isteyen önerge reddedildi. Bu olay zayıf bir dönemde bile Demirel'in parti içinde ne denli güçlü olduğunu gösteriyordu (Basın, 17. 12. 1970).

10. Senatör Hıfzı O. Bekata, ekonomik, sosyal ve siyasal kriz nedeniyle rejimin tehlikede olduğunu söne sürüyordu. Senatör Ekrem Özden başka bir 27 Mayıs olabilir diye ihtar ediyordu (*Cum.*, 11. 12. 1970).

10. Ulaştırma Bakanı Nahit Menteşe, Sabit Osman Avcı'nın yerine Enerji Bakanı oldu ve birkaç gün sonra, AP Bilecik Senatörü Orhan Tuğrul, Menteşe'nin yerine Ulaştırma Bakanlığına atandı (*Cum.*, 11 ve 25. 12. 1970).

Çapa'daki çatışmada yaralanan İstanbul Fen Fakültesi öğrencilerinden Hüseyin Aslantaş öldü (*Varlık Yıllığı* 1972, 403),

10. Doğan Avcıoğlu'nun, arabasının freni tahrip edilerek öldürülmesine teşebbüs edildi. Avcıoğlu, bunun kendisine karşı Millî Emniyet tarafından düzenlenmiş bir suikast olduğunu söyledi (Basın, 11. 12. 1970).

11. Televizyonda parti liderleri, öğrenci olaylarını tartıştılar ve burada da Turhan Feyzioğlu Behice Boran'a komünist, Boran da Feyzioğlu'na faşist olduğunu söyledi (Basın, 12. 12. 1970).

11. DİSK adına konuşan Kemal Sülker, 275 sayılı Topluiş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanun Tasarısı Mecliste iktidar çoğunluğunca desteklenirse, gösterilecek tepkilerin 15-16 haziran olaylarını da gölgede bırakacağını ileri sürdü (*Cum.*, 12. 12. 1970).

12. Basın, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un 24 aralıkta Sunay'a gönderdiği muhtırayı açığa çıkardı. Bu muhtırada Batur, Türk Silahlı Kuvvetlerinin çeşitli kademelerinde son derece belirgin hale gelen bir rahatsızlıktan bahsederek, bunu memleketin içinde bulunduğu buhranlı devrenin gelecek günlerde artarak bir çıkmaza girmesi endişelerine bağlamış ve Cumhurbaşkanının tedbirler almasını istemişti. Sunay, silahlı kuvvetlerin ne düşüncede olduklarını anlamak için askerî birlikleri ziyaret etmek üzere yola çıktı.

12. Aynı gün komutanlar toplandı ve Muhsin Batur Millî Güvenlik Kurulu'na yeni bir şekil vererek, Kurucu Meclis ayarında yetki verilmesini önerdi. Millî Güvenlik Kurulu genişletilerek, teğmenden generale kadar her rütbeden üyesi bulunacak ve bu Kurul ülkenin sorunlarını objektif bir şekilde inceleyecekti (Basın, 13. 12. 1970).

Demirel, orduyu siyasete karıştırmaya çalışan bazı insanlar olmakla beraber, muhtıranın üzerinde o kadar ciddiyetle durmamaları için partisini ikna etmeye çalışıyordu (Basın, 13. f2, 1970).

15. İşletme Vergisi uygulanmaya başladı. Bu da, zenginle fakir arasında fark gözetmeyen fakat orta halli kimseleri iyi yerlerde yemek yemekten ve lüks maddeleri satın almaktan vazgeçirecek cinste, tüketim maddelerine konan bir vergi idi. (*Varlık Yıllığı* 1972, 403).

16. Senatör Kasım Gülek, Türkiye'nin koşullarına daha uygun olarak yeni bir anayasa hazırlanmasını istedi. Amerika'daki başkanlık sisteminin uygulanmasını önerdi (*A. R.*, 16. 12. 1970).

17. Demirel'in hakkında bir meclis soruşturmasının açılmasına ait önerge

reddedildi ve kendi ifadesine göre «Parlamento Demirel'e sahip çıktı.» (Basın, 18. 12. 1970; bkz., 9. 12. 1970).

**17.** '26' lar'ın parti kurması arefesinde, bir grup tüccar, çiftçi, fabrikatör ve sanayici Demokratlar Partisini kurduklarını ilân ettiler (Basın, 18. 12. 1970).

**18.** 26'lar Demokratik Parti'yi kurduklarını açıkladılar. Kurucuları arasında Celâl Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy, Samet Ağaoğlu'nun karısı Neriman Ağaoğlu ve Adnan Menderes'in oğulları Yüksel ve Mutlu Menderes de bulunuyordu (Basın, 19 ve 20. 12. 1970). AP'den istifa edenlerden sonra Mecliste hükümetin çoğunluk farkı 1'e inmişti.

**18.** TİP, MİT'in kullandığı metotlarla anayasaya aykırı hareket ettiğini ileri sürdü. MİT, TİP'in mektuplarını açmaktaydı ve bir seferinde de TİP'e yollanan bir zarf içinde yanlış bir mektup çıkmıştı (Basın, 19. 12. 1970).

**23.** Ferruh Bozbeyli yeni DP'nin Genel Başkanlığına, Yüksel Menderes'le Sadettin Bilgiç de Genel Başkan Yardımcılıklarına seçildiler (Basın, 24. 12. 1970).

**24.** Dev-Genç üyesi Nail Karaçam Ankara Fen Fakültesinin önünde öldürüldü. Öğrencilerin şiddet hareketleri artıyor gibiydi. (Bkz., bu dönemdeki basın ve *Varlık Yıllığı* 1972 404).

**26-27.** Türk heyeti İslâm Ülkeleri Konferansına katıldı (*Cum.*, 28. 12. 1970).

**27.** Milliyetçi Hareket Partisi Başkanı Türkeş, çıkan olaylardan hükümeti ve komünistleri sorumlu tuttu ve Cumhurbaşkanından gerekli tedbirleri almasını istedi. Türkeş, Türkiye'de faşistin bulunmadığını söyledi (Basın, 28. 12. 1970).

Behice Boran olayları sağcı ve solcu gençlik arasında bir çatışma değil, gençliğin kıyımı biçiminde niteledi ve canilerin de cezalandırılmadan bırakıldığını söyledi. Boran «Gençlik olayları mill. bir sorun haline geldi.» dedi (*Akşam*, 28. 12. 1970).

**28.** MGK, o zamana kadar yapmış olduğu en uzun toplantısını yaparak ülkedeki durumu görüştü. Sızan haberlere göre Muhsin Batur'un muhtırası burada tekrar görüşüldü (Basın, 29. 12. 1970).

O gece Ankara'daki Türk-İş merkezinde bomba patlatıldı ve AP bundan sorumlu görülerek amacının işçi hareketlerinin zayıflatılması olduğu ileri sürüldü. DİSK bu olayı kınadı (*A. R.*, 30 ve 31. 12. 1970 ve aynı tarihlerdeki basın).

**29.** Senatoda Haydar Tunçkanat, her iki taraf gençlik örgütlerinde de polis ajanı olduğunu ileri sürdü ve «komandoların Birinci Şube ile telefon görüşmeleri yaptığı saptanmıştır ve öldürülenler kara listedeydi,» dedi. «Hükümetin oynamakta olduğu bu çok tehlikeli oyunda kazan-

ması mümkün değildir.» diyerek sözlerine son verdi (*Cum.* 30 12. 1970). tarihlerindeki basın).

29. *Cumhuriyet* gazetesi DP'nin Aydın ve Diyarbakır'da teşkilât kurmuş olduğunu ve Aydın Menderes'in Aydın İl Başkanlığına seçildiğini haber verdi.

29. Kim oldukları bilinmeyen beş kişi Amerikan Büyükelçiliği önünde bekleyen iki Toplum Polisine, içinde bulundukları otomobilden ateş edip, ağır şekilde yaraladı (*Milliyet* 1970, 16). Bu olayın, Deniz Gezmiş hücresi tarafından yapılan şehir gerilla faaliyetlerinin ilki olduğu sonradan meydana çıktı.

30. İnönü bir demeç vererek, bu aşırı gençlik hareketlerine karşı sert tedbirler alınmasını önerdi. İnönü, hükümetin buna ilgisiz kaldığını ve harekete geçmeğe iktidarı olmadığını söyledi (Basın, 31. 12. 1970).

31. Türk-İş'e bağlı bir milyona yakın işçi, Türk-İş merkezine bomba atılmasını protesto amacıyla işlerini iki saat bıraktılar (Basın, 1. 1. 1971 ve *Milliyet* 1970, 16).

## Ocak 1971

1. Basın, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın Yeni Yıl mesajını yayınladı. Bunda Tağmaç, Türkiye'nin milli çıkarları gerektirdiği zaman silahlı kuvvetlerin, bu kutsal ülkeye saldırmaya teşebbüs edecek elleri kıracağını bildiriyordu.

1. Ankara Radyosu, İçişleri Bakanlığının Milliyetçi Hareket Partisi ve TİP hakkında dosya hazırlamış olduğunu bildirdi. Bu partilerin öğrenci olaylarında kışkırtıcı rol oynadıkları ileri sürülüyordu ve suçlu bulundukları takdirde iki parti de kapatılabilecekti.

2. Üniversitede boykot, işgal ve eylemi önleyen tasarı Başbakanlığa verildi (*Milliyet*, 3. 1. 1971).

3. *Milliyet*'de yazan Mete Akyol, sosyalist grupların, Mehmet Ali Aybar'ın söylediği gibi, Türk realitelerine uygulanan sosyalizmi öngörecek yeni bir partiyi kurmak için olanlar hazırladıklarını bildiriyordu.

4. *Cumhuriyet* gazetesi, İstanbul'da 1500 AP'linin istifa ederek DP'ye girdiklerini haber veriyordu. Cevdet Sunay parti liderleriyle görüşmeler yapmaya başladı ve ilkin Demirel'le görüştü. Parti liderlerinin Demirel'in istifasını istedikleri söyleniyordu; fakat Demirel'in buna niyeti yoktu (Basın, 5. 1. 1971).

5 Sunay, İnönü ile görüştü, İnönü bu toplantıdan sinirli çıkmıştı. Sızan haberlere göre Sunay olaylara çözüm yolu olarak çıkarılması istenen yeni tedbirler konusunda CHP'nin hükümet ile işbirliği yapmasını istemişti (Basın, 6. 1. 1971). Ertesi gün İnönü, «Demirel'i koruyor sunuz» diyerek Sunay'ı suçladı (*Cum.*, 7. 1. 1971).

6. MBG Senatoda bir bildiri yayınlayarak, Sunay'ın parti liderleri ile yaptığı görüşmelerin, bugünkü durumdan tamamıyle sorumlu olan hükümetin hayatını uzatmak için düzenlenmiş olduğunu söyledi (Basın, 7. 1. 1971). MHP adına konuşan Dündar Taşer Cumhurbaşkanı Sunay'ın Demirel'i desteklemekte olduğunu söyledi (Basın 7. 1. 1971).

7. Türk-İş'in 4 ocakta Sunay'a verdiği muhtıra açıklandı. Türk-İş, senelerdir verilen sözlere rağmen, işçilerin çalışma şartlarını hâlâ çok kötü olduğundan şikâyet ediyordu (Basın, 8. 1. 1971).

8. Sunay'la görüşme yapmış olan TİP Genel Başkanı Behice Boran. Demirel'in faşist bir yönetim getirmek için çıkarmak istediği yeni kanunlar konusunda muhalefetin desteğini elde etmeye çalışmasından dolayı Sunay'a çattı (*Akşam*, 9. 1. 1971).

10. İş Bankasının Ankara Emek Şubesi 4 kişi tarafından soyuldu (Basın, 11. 1. 1971 ve *Milliyet* 1971, 46-7). Bu işin Deniz Gezmiş hücresi tarafından yapılmış olduğu ve bankadan 124.000 TL. çalınmış olduğu sonradan meydana çıktı. — Polis ODTÜ'nde bir arama yaptı. Bu çok ciddî olaylara yol açtı ve üniversitenin kapatılmasına neden oldu.

12. Gen-Oto ve Çelik Montaj fabrikalarında lokavtı protesto için Türkiye Otomobil-İş Sendikasına bağlı 4.000 işçi Gebze'den Kadıköy'e yürüdü (*Milliyet* 1971, 5).

12. TİP'in 'Faşizme Hayır' kampanyasını durdurmak için polisin şiddete başvurduğu, basında haber veriliyordu. TİP duvarlara ilân yapıştıran üyelerinin tutuklandığını ve demokratik hakların tehlikede olduğunu ileri sürüyordu. — Bu olay sola karşı girişilen baskı hareketlerinin başlangıcına işaret ediyordu. Bütün ülkede TİP üyeleri tutuklanıyor; TİP merkezlerine sürekli baskılar yapılıyordu.

14-18. Türk-İş Kızılcahamam'da (Ankara) bir konferans düzenlendi ve burada bazı üyeler Türk-İş'in partiler-üstü tutuma son vererek, sosyal demokratik bir siyaset benimsemesini önerdiler. Bu siyaset CHP'yi desteklemek anlamına gelecekti. Bu öneri yenilgiye uğratıldı; fakat Türk-İş içinde yeni bir akımın başlamasına yol açtı (Basın 14-20. 1. 1971, — Bu konferanstan sonra Türk-İş Sendika ve Federasyonu Yöneticileri, *Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen* (Ankara 1971) adlı kitabı yayınladılar. Bu dönem Türkiye'de grevlerin olduğu bir dönemdi. (Bunlar için bkz., *Milliyet* 1971, 5-7 ve *Varlık Yıllığı* 2972, 406 ve sonrası).

17. Güven Partisinin olağanüstü kurultayı toplanarak YTP ve GP'nin MP'den de bazı üyelerle birlikte bir Milliyetçi Cephe kurmasını görüştü (Basın, 18. 1971). 29 ocakta Güven Partisi, Millî Güven Partisi adını aldı.

19. Muş milletvekili Nimet Ağaoğlu AP'den istifa etti ve AP meclisteki

çoğunluğunu kaybetti (Basın, 20. 1. 1971). Bunu diğer istifalar izledi ve Demirel'in durumu daha zayıfladı.

**20.** ODTÜ, Akademik Konsey kararıyle süresiz olarak kapatıldı (Basın, 21. 1. 1971).

**22.** MGK, Cevdet Sunay'ın başkanlığında 8.5 saatlik bir toplantı yaptı. Toplantıdan sonra Kurul Genel Sekreteri Orgeneral Emin Alpkaya kanun boşluklarının doldurulacağını, huzuru bozan olayların önlenmesinde kesin zorunluluk bulunduğunu açıkladı (Basın, 23. 1. 1971 ve *Milliyet* 1971, 5). Basın, genellikle Paşaların bu tutumundan hayal kırıklığına uğramıştı ve Nadir Nadi bunu, ileriyi gören görüşüyle 'İkinci İflâsa Doğru' yazısında anlatıyordu (*Cum.*, 24. 1. 1971).

**23.** Polis, SBF öğrenci yurdunu bastı ve öğrencilerle çatıştı. 307 öğrenci yakalanıp götürüldü. Yurtta polis eliyle büyük tahribat yapılmış, öğrencilerin eşyaları parçalanmıştı. Kız - Erkek ayrımı yapılmaksızın tartaklanıp dövülmüş, kızlara çirkin sözler söylenmiş, tecavüze varan hareketler yapılmıştı. (*Varlık Yıllığı* 1972, 407 ve daha etraflı haber için bkz., Basın 24. 1. 1971 ve sonraki günler;.

Millî Nizam Partisinin Birinci Kongresi toplandı ve beklenildiği gibi sağcı gösteriler yapıldı. Necmettin Erbakan Genel Başkanlığa seçildi (Basın, 24. 1. 1971).

**27.** TİP Amasya İl Başkanı Şerafettin Atalay öldürüldü (*Akşam*, 29. 1. 1971). Atalay 33 yaşındaydı ve Amasya'da partiyi kurmuştu. Soruşturmadan sonra savcı olayın siyasal bir cinayet olduğunu açıkladı.

**28.** Senatoda, Kontenjan Senatörü Emekli General Cemal Madanoğlu iktidarı Millî Güvenlik Kurulunun ardına saklanmakla suçladı. Madanoğlu aynı zamanda Millî Güvenlik Kurulunun son açıklamasını da eleştirdi (Basın, 29. 1. 1971).

Madanoğlu'nun konuşması, yönetimi elinde tutan grupların kanatlarındaki bölünmeyi göstermesi bakımından siyasal yönden önem taşımaktaydı.

**31.** Basın ve Ankara Radyosu, Behice Boran'ın Türk Halklarından söz eden ve Kürtçülük propagandası olarak görülen konuşmaları hakkında Cumhuriyet Savcısının soruşturma açtığını bildiriyordu (*Akşam*, 31. 1. 1971).

**Şubat** **1971**

**1.** Fen Fakültesi, Ülkü ocaklarına bağlı 'Komandolar' tarafından işgal edildi (*Milliyet*, 1071, 6).

**2.** Anayasa Mahkemesi siyasî partilere bütçeden malî yardım yapılmasını sağlayan kanunu bütünüyle iptal etti (Basın 3. 2. 1971 ve sonraki

günler). Bu karardan AP memnundu; fakat özellikle başta küçük partiler olmak üzere bütün partiler karşı çıktılar.

3. Eski DP'lilere siyasal hakların verilmesini öngören kanun tasarısı 217 AP milletvekilinin imzasıyle Meclis Başkanlığına verildi (*Milliyet*, 4. 2. 1971).

5. Kurban Bayramı mesajında Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Silahlı Kuvvetlerin güvenini, birliğini ve şerefini zedelemeye çalışan kimseleri uyardı: «Kurulduğu günden beri Türk milletinin namus ve şerefini temsil eden Ordu'ya hiç bir kimsenin bugünkü gibi hayasızca dil uzattığını görmeyenler, bugün, millî mukaddesatın sembolü olan kışlaya, komutanlara 'satılmışlar, faşistler, uşaklar...' gibi en iğrenç ifadelerle saldırıldığını ibret ve nefretle görmekte ve duymaktadırlar.» (Basın 6. 2. 1971). Tağmaç, Türk halkının orduya karşı davranışında meydana gelmiş olan çok önemli bir değişikliğe işaret ediyordu.

5. Hükümet, yabancı petrol şirketlerine karşı Petrol İş'in düzenlediği grevi 30 gün erteledi. Halil Tunç, hükümetin yabancı petrol şirketlerine karşı yapılan grevleri milli güvenliği bozucu nitelikte bulmasıyle beraber, 1966'da Türk Petrol'e karşı yapılan ve 93 gün süren grevin, aynı şekilde görülmediğine işaret ediyordu. Tunç, «Hükümetin kararına göre memleketin millî güvenliği yabancı petrol şirketlerinin elinde bulunmaktadır» diyerek sözlerini bitirdi (Basın, 5 ve 6. 2. 1971).

9. Genelkurmay Başkanı Tağmaç, 'aşırı akımların' Türk devletinin güvenliğini tehlikeye düşürecek hale geldiğini belirtti (*Milliyet* 1971, 6).

10. TİP'in ülkedeki siyasal durumla ilgili çözümsel değerlendirmesi basında yayımlandı: «Bütün isteğine rağmen AP iktidarının tedbirler almaya gücü yoktur. Millî Güvenlik Kurulunun, yetkilerini aşarak verdiği destek dahi AP iktidarına bu gücü vermeyecek; Demirel'in kuvvetlenmesi yerine, Milli Güvenlik Kurulunun yıpranması sonucunu doğuracaktır.» (Basın, 10. 2. 1971). Bugünden sonraki olaylar düşünülecek olursa bu ilginç bir analizdi. Aynı gün TİP Yönetim Kurulu toplanarak, Mehmet Ali Aybar'ı kesin ihraç talebiyle Haysiyet Divanına verdi (Basın 11. 2. 1971). 14 şubatta Aybar TİP'den istifa etti.

11. TİP, ordunun siyatteki rolü ile ilgili kendi görüşünü açıkladı: «... Ordu, devletin tarafsız gücü olacaksa, işçi ve emekçi sınıflar ile burjuvazi arasında karışmaması, taraf tutmaması ve sadece yurt savunmasıyle ilgilenmesi gerektir.» Bunları söylemekle beraber TİP Tağmaç'ın 5 şubat Bayram mesajını bir tehlike belirtisi olarak görmüştü (*Milliyet*, 12. 2. 1971).

12. Ziraat Bankasının Ankara Küçükesat Şubesi şehir gerillaları tarafından soyuldu (Basın, 13. 1. 1961 ve *Milliyet* 1971, 54).

15. Şehir gerillaları Amerikalı Çavuş James Finley'i kaçırdı; fakat zenci

- olduğu için özür dileyerek kendisini serbest bıraktılar. Bu olaydan sonra Amerika'dan özel polisler getirildi. (Basın 11 ve 17. 2. 1971; *Varlık Yıllığı* 1972, 409 ve *Milliyet* 1971, 55).

16-20. Üniversitelerdeki şiddet olaylarının temposu hızlanmakta devam etti ve bu dört gün içinde zirvesine vardı. İstanbul'da 18 şubatta Edebiyat fakültesi süresiz kapatıldı. Aynı gün polis Ankara, Hacettepe Üniversitesinde olay çıkacağını önceden öğrendiklerini ileri sürerek, üniversiteyi kapattırdı. Öğrencilerden yurtlarından çıkarak evlerine gitmeleri istendi. Öğrenciler bunu reddedince polis ertesi gün (19 şubat) öğrencileri çıkarmak için geldi ve çatışmalar oldu, dinamitler, silahlar patladı. Birtakım sivillerin kışkırttığı halk öğrencilere saldırdı. Yüzlerce öğrenci yakalandı ve yurtlar hemen hemen tahrip edilip yıkıldı. Ertesi gün ODTÜ öğrencileri, polisin Hacettepe'de yaptıklarına karşı gösteri olarak Ankara-Eskişehir yolunu iki saat trafiğe kapattı (Basın, 17-21. 2. 1971).

19. *Cumhuriyet* gazetesi, Cumhurbaşkanı Sunay'ın Çankaya'da, Ankara ve İstanbul radyolarından daha kuvvetli bir özel radyo alıcısı olduğunu haber veriyordu. Sunay'ın ayrıca, Amerika'dan getirtilmiş ve dinlenemeyen özel bağımsız telefonları vardı. — Sunay'ın özel Sekreteri General Cihat Alpan bu haberi yalanladı (*Cum.*, 20. 2. 1971). Fakat bu haber gene de Ankara'da hüküm süren havayı açığa çıkarıyordu.

20. İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu Türkiye'deki son olayları komünizm ihtilâlinin provası olarak tanımladı (*Milliyet*, 21. 2. 1971).

21. Yazar Yaşar Kemal TİP'den istifa etti (Basın, 22. 2. 1971). Aynı gün Anayasa'nın milletvekillerinin maaşını düzenleyen maddesi milletvekillerinin çoğunluğu ile değiştirildi (*Milliyet*, 22. 2. 1971).

23. Başbakan Demirel, Millî Güvenlik Kurulu toplantı yapmadan bir gün önce Cevdet Sunay ile görüştü. İleri sürülen tahminlere göre, Demirel'in Millî Güvenlik Kurulundaki Paşalara yeni önerileri vardı ve bunları önceden Sunay ile görüşmek istemişti (Basın, 24. 2. 1971).

24. Millî Güvenlik Kurulunun toplantısından sonra Başbakan Demirel, ordunun hükümeti desteklemekte devam edeceğinden emin görünüyordu. Demirel «anarşiye rağmen örfî idareyi düşünmüyoruz» diyor ve Alman haber ajansına, Türk silahlı kuvvetlerinin cumhuriyete, demokrasiye ve rejime kayıtsız şartsız bağlı olduğunu söylüyordu (Basın, 25. 2. 1971 ve *A. R.* 24. 2. 1971). Demirel'in ordunun bağlı olduğu şeylerin listesine 'hükümeti' eklememesi oldukça ilginçti.

TÖS Başkanı Fakir Baykurt Millî Güvenlik Kuruluna bir telgraf yollayarak sağcıların öğretmenlere saldırılarının artık günlük olay haline gelmesinden yakındı. (*Cum.* 25. 1. 1971).

26. Beş askerî tıbbiyeli, sol propaganda yaptıkları ve devrimci eylemlere

katıldıkları savıyle ordudan atıldılar. Yaptıkları bir basın toplantısında «Bundan sonra üniformamız, işçinin fabrikada, köylünün tarlada giydiği kıyafet olacaktır ve kışlamız tüm Anadolu'dur» dediler (*Cum.*, 26. 2. 1971). Bu, Türkiye'deki yeni gençlik için söylenen ilginç bir yorumdu.

**Mart** **1971**

3. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, silahlı kuvvetlerden 300 subaya hitaben bir konuşma yaptı ve silahlı kuvvetlerin birlik içinde olması gerektiğini söyledi. Ülkedeki ciddî durumdan söz ederek, «Hiç endişeniz olmasın, gerekenler, vaktinde arzu ettiğiniz gibi yapılmaktadır. Anayasa ve demokratik rejim içinde gereken, gerektiği zaman yapılmaktadır. Tekrar ediyorum. Endişeniz olmasın.» dedi (*Cum.*, 4. 3. 1971).

3-4. Amerikalı dört subay şehir gerillaları tarafından kaçırıldı. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu adı ile yayınlanan bir bildiride, Amerikalı subayların ve bundan önce kaçırılan çavuşun kendileri tarafından kaçırıldığı; Ankara ve Istanbul'da polislere ateş edenlerin kendileri olduğu, Amerikan kuruluşlarına saldırıları kendilerinin yaptığı bildirildi (Basın, 4 ve 5. 3. 1971, *Milliyet* 1971, 62).

5. Orhan Barlas, Hayri Güneri ve Celâl Doğan adında üç avukat, bir Dev Genç üyesinin savunmasını yapmak için İslahiye'ye (Gaziantep) gelirken 300 kişilik kalabalık tarafından saldırıya uğradılar. Otomobilleri tahrip edilen Barlas ve Doğan da yaralandılar. Bu olay İslâhiye Olayı olarak bilinegeldi (Basın, 6. 3. 1971). Barlas, kendilerine saldıranların yerli ahali olmadığını, dışarıdan getirilmiş örgütlü kimseler olduğunu ileri sürüyordu. Jandarma kendilerine yardım etmemişti (*Cum*, 10. 3. 1971).

Aynı gün Kırıkhan'da (Hatay) bir grup insan TİP'in gazetesi *Dağyeli*'nin idaresine bir TİP üyesi olan Dr. İzzettin İyiel'in muayenehanesine, eşinin eczanesine ve TİP merkezine saldırılarda bulundular (Basın, 6. 3. 1971).

5. Istanbul'da, Akbank'ın Selâmiçeşme şubesi şehir gerillaları tarafından soyuldu. — Ankara'da ODTÜ'nin binalarına güvenlik kuvvetleri girip, kaçırılan Amerikalıları aramaya başlayınca üniversite bir savaş alanına döndü (Basın, 6. 3. 1971 ve sonraki günler). Haftanın olayları sütununda Cumhuriyet gazetesi bu haftayı 'Olağanüstü Hafta' diye tanımlıyordu (*Cum.*, 8. 3. 1971).

8. Basın, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın Yüksek Askerî Şurayı 11 martta olağanüstü bir toplantıya çağırmış olduğunu haber veriyordu. Şûra kaçırılan Amerikalılar, banka soygunları ve üniver-

site olaylarını görüşecekti. Yüksek Askerî sûra normal olarak şubat ve ağustos aylarında olmak üzere yılda iki kere toplanırdı. — Bu toplantıdan önce Tağmaç, 10 Martta Silahlı Kuvvetler Komutanlarını ve 1., 2. ve 3. Ordu Komutanlarını bir toplantıya çağırdı. — Ertesi gün Genelkurmay Başkanlığı Yüksek Askerî Şûra toplantısının aylarca önce kararlaştırılmış olduğunu bildirdi! (*Milliyet*, 9. 3. 1971).

9. Cumhuriyet gazetesi TİP Yıldızeli (Sıvas) İlçe Başkanı, Ali Han Uluğ'un 6 martta öldürülmüş olduğunu haber veriyordu.

10. Yüksek Komuta Konseyi toplandı ve burada Başbakan ülkedeki durumla başa çıkmaya yeteneği olmadığı gerekçesiyle çekilmesi istendi (Basın, 11. 3. 1971). Bu yalnız generallerin bir araya geldiği bir toplantı idi.

11. Yüksek Askerî Şûra toplandı. Bu gerçekte 10 martta yapılan toplantının devamı gibi idi ve aynı konular görüşülecekti. Ahmet Topaloğlu bu toplantıya kısa bir süre katıldı ve toplantıdan sonra Genelkurmay Başkanı Tağmaç Çankaya'ya giderek Cumhurbaşkanı Sunay'la görüştü (Basın, 12. 3. 1971).

Amerikan Büyükelçisi William Handley, şehir gerillaları tarafından kaçırılan 4 Amerikalının serbest bırakılmasında oynadığı rolden dolayı İsmet İnönü'ye teşekkür etti (*Cum.*, 12. 3. 1971). Mart ayının bu ilk günlerinde hiç bir şeyden haberdar edilmeyen şahıs Süleyman Demirel'di.

12. Genelkurmay Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Komutanlarının, Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanlarına verdiği muhtıra saat 13:30'da radyoda okundu. 13 Mart tarihli *Milliyet* gazetesinde çıkan metin şöyle idi: Genelkurmay Başkanı Orgnl. Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgnl. Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oraml. Celâl Eyicioğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgnl. Muhsin Batur'un, Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanlarına verdikleri muhtıranın tam metni şudur:

1 — «Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu, anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyetinin geleceği, ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2 — Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partilerüstü bir anlayışla meclislerimizde değerlendirilerek, mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve İnkılâp Kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zarurî görülmektedir.

3 — Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu, Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır. Bilgilerinize.»

17.30 da komutanların ültimatomu üzerine Süleyman Demirel istifa etti (Basın, 12-13. 3. 1971).

Bu olay, Türkiye'de bir süre için çok partili siyaseti sona erdirmiştir. Bu nedenle bu kronoloji de burada son bulmaktadır. 12 Mart 1971'den sonraki devre, gerçeğe çok uygun bir şekilde parti-üstü veya parti-dışı hükümetlerin dönemi olarak tanımlanmaktadır. Kuşkusuz gelecek seçimlerden sonra bu durum değişecek ve ancak görünüşte bile olsa, Türkiye çok partili siyasete dönecektir. TİP'in dahil olmadığı ve değişikliğe uğrayan bir Anayasa önünde oluşacak çok partili siyasetin Türkiye'de ne şekil alacağını görmek için bekleyeceğiz.

# DİZİN

Uzun konularda adlar ve olaylar alfabetik dizilerde verilmiştir.


**Abadan, Nermin**: — ve Temel Haklar k., 6. 3. 67.

**Abadan' Yavuz**: — ve Milli Husumet Andı, 27. 6. 49; 8. 5. 50; — ve T. Devrim Ocakları, 23. 2. 52; 23. 1. 56.

**Abdülhamid II**: 23-5. 3. 68.

**Acuner, Ekrem**: — MBK, 12. 6. 60; — ve MDO, 13. 11. 67; — nin dokunulmazlığı, 12. 12. 68, 2. 1. 69, 17, 20. 7. 70; — ve Başaran-Çalan, 17. 7. 70; — ve MİT, 20. 7. 70; — ve MGB, 24. 11. 70.

**Açıkalın, Cevat**: 8. 3. 53.

**Ada, İhsan**: tutuklandı, 2. 11. 58.

**Adalan, Şevket**: Tarım B., 5. 9. 47; Gümrük B., 10. 9. 47; Maliye B., 9. 6. 48; Bayındırlık B., 16. 1. 49; — ve Menderes, 1. 8. 53.

**Adalet Mekanizması**: — ve Altan, 21. 7. 67; — ve Aren, 16. 4. 68; — ve Aydemir, 9. 1. 64; — ve dokunulmazlık, 12. 12. 67; — ve emeklilik, 21. 6. 56, 3. 5. 56, 12. 6. 56, 8. 5. 59; — ve Harb-İş grevi, 2. 10. 67; — ve Hikmet, 2. 3. 68; hukukçu m. v. leri, 7. 11. 57; İnkılâp Mahkemeleri, 3. 8. 60, 1. 3. 61; — ve İnönü, 24. 1. 68; — Komisyonu ve ispat hakkı, 20. 4. 56; — ve Kuas, 16. 4. 68; Mamak Mahkemeleri, 27. 3. 63, 7. 6. 63, 19. 8. 63, 5. 9. 63; Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60, 20. 4. 60, 27. 4. 60, 25. 5. 60; — ve Türk-İş 19. 8. 65; — ve TİP, 22. 2. 68; Yassıada Mahkemeleri, 14. 10. 60, 24. 10. 60, 6. 3. 61, 5. 9. 61, 13. 9. 61, 15. 9. 61, 16, 17, 18. 9. 61, 14. 7. 66, 29. 5. 69; — ve 22 Şubatçılar, 19. 4. 62, 24, 27. 30. 5. 62, 5. 12. 65; — ve 141 ve 142. Maddeler, 25. 11. 62, 26. 12. 62, 4. 1. 63, 12. 3. 66. — ve af, 24. 4. 13. 5. 62, 17. 2. 63, 22. 3. 63, 24, 25. 3. 63, 16. 1. 66; — ve ağalar, 15. 9. 62; — ve Ağaoğlu, 20. 7. 65; — ve Aksoy, 17. 12. 65; — aleyhinde gösteri, 2. 10. 62; — ve Alican, 27. 3. 63, 3. 12. 63, 21. 9. 65; — ve Alkoç, 10. 3. 65; — ve Altan, 25. 7. 67, 20. 2. 68; — Alpdündar, 21. 2. 68; — ve ABD, 16. 2. 65, 12. 9. 65, 27. 12. 65, 20. 6. 66, 13. 4. 67; — ve Anayasa, 26. 6. 61, 15. 10. 66. 1. 3. 68, 21. 5. 69; — ve Apaydın, 17. 2. 62, 8. 10. 65; — ve Aybar, 12. 12. 65, 4. 3. 67, — 14. 6. 68, 10. 5. 69; — ve A. Yalçın, 15. 2. 66; — Azizoğlu, 24-25. 5. 69, 27. 9. 69; — ve Baran, 2. 9. 65; — ve başbakanlık, 5-6. 6. 64, 8. 11. 64; — ve Başgil, 23. 10. 61. 25. 10. 61; — ve baskı, 15. 2. 62; — ve Baykurt, 1. 6. 66; — ve Başer, 28. 1. 62; — ve Bilgiç, 22. 10. 69; — ve Boran, 9. 2. 67; — ve Bozbeyli, 26. 12. 69; — ve Bölükbaşı, 5. 2. 65, 16. 5. 66; — ve bütçe, 11. 2. 70; — ve CHP, 3. 12. 63, 7. 8. 65,

**Adalet Mekanizması**
10. 1. 66, 19. 1. 66, 24. 2. 67, 15. 4. 70, 5. 1. 71; — ve Çeliker, 28. 10. 70; — ve Demirel, 12. 1. 65, 24. 10. 64. 22. 10. 69, 24. 10. 69, 14. 2. 70, 9. 21. 70; — ve eski DP, 28. 2. 61, 24. 9. 61, 21. 7. 65, 3. 2o 71; — ve A. Doğan, 18. 5. 62; — ve Doğramacı, 14. 2. 65; — ve Ecevit, 27. 10. 66, 15. 2. 68, 24. 2. 68, 17. 4. 69, 19. 7. 70; — ve Ekinci, 30. 9. 69; — ve ekonomi, 14. 6. 65, 21. 9. 65, 10. 6. 66, 13. 12. 66, 7. 4. 69, 20. 10. 69, 13. 4. 70, 15. 8. 70; — ve Erbakan, 2, 9. 69, 31. 10. 69; — ve Erim, 1. 11. 61; — ve esnaf, 17. 9. 70; — ve faşizm, 11. 1. 69; — ve Feyzioğlu, 11. 5. 66; — ve gençlik, 22. 12. 69, 29. 4. 70, 18. 5. 70, 22. 5. 70, 25. 11. 70; — ve Göğüş, 27. 8. 65; — ve grevler, 28. 9. 67, 2. 10. 67, 12. 8. 69, 1. 12. 69, 17. 9. 70; — ve Gümüşpala, 17. 3. 61; — ve güven oyu, 2. 12. 61, 15. 3. 70; — ve GP, 12. 5. 67, 27-28. 10. 70; — ve halkın iradesi, 16. 2. 62; — ve Hamido, 26. 3. 69; — ve hükümet, 5. 4. 63, 25. 11. 63, 2. 3. 64, 4. 1. 64, 4. 1. 64; 21. 2. 65, 26. 2. 65, 5. 1. 66, 21. 2. 69, 7. 11. 69; — ve iç siyaseti, 31. 10. 62, 1. 11. 65, 3. 11. 65, 2. 12. 68, 6-8. 1. 70, 12. 1. 70, 4. 2. 70, 25. 6. 70, 14. 9. 70, 1. 11. 70; — ve İnce, 5. 8. 66; — ve İnönü, 10. 11. 61, 11. 11. 61, 6. 6. 62, 21. 2. 64, 20. 9. 65, 7. 6. 66, 24-5. 5. 9. 66, 14. 2. 67, 18. 2. 68, 30. 12. 70; 'den istifalar, 31. 5. 63, 31. 7. 69, 11. 11. 70, 8. 12. 70, 4. 1. 71; — ve kabine, 30. 5. 62, 17. 2. 65, 1. 5. 66, 3. 11. 69; — ve 'Kanlı Pazar', 18. 2. 69, 19. 2. 69; — ve Kanunlar, 14. 2. 69, 17. 4. 69, 2. 2. 71; — ve Kıbrıs, 5-6. 5. 64, 26. 8. 64, 5. 12. 67; — ve '41-ler', 5. 9. 70; — ve Koalisyon, 15. 11. 61, 20. 11. 61, 23. 1. 62, 6. 10. 62, 5. 12. 64, 14. 2. 65; — ve Komünizm, 11. 11. 64, 21. 7. 65, 8. 7. 67, 10. 7. 68; Kongreleri; 30. 11. 62, 27-9. 11. 64, 27-9. 11. 66, 29-30. 11. 68, 21-3. 10. 70; — ve Kuas, 8. 4. 65, 6. 8. 67; — ve Kubalı, 8. 2. 62, — kuruldu, 11. 2. 61; — ve Madanoğlu 28. 1. 71; — ve Meclis, 18. 12. 70, 19. 1. 71; — ve MBG, 3. 12. 68, MBT, 10. 12. 64; — ve MDO, 13. 11. 67; — ve Milli Kurtuluş Komitesi, 4. 3. 66; — ve m. v. dokunulmazlığı, 12. 12. 67; — ve muhalefet, 22. 2. 67; — ve Nato, 31. 5. 69; — ve ordu, 28. 1. 62, 6. 5. 66, 25. 3. 67; — ve Orman B., 8. 8. 69; — ve ortak bildiri, 5. 9. 61; — ve ortanın solu, 2. 6. 66; — ve Rusya, 29. 6. 64. 20-27. 12. 66; — ve seçimler, 2. 10. 61, 2. 11. 63, 4. 12. 63, 17. 5. 18. 12. 64, 18. 9. 65, 5. 6. 66, 21. 5. 69, 27. 9. 69, 1. 10. 69; — ve seçim kanunu, 23. 1. 65, 25. 1. 65, 31. 1. 66, 2. 3. 66, 20. 8. 67; — ve seçim, sonuçları, 15. 10. 61, 17. 11. 63, 7. 6. 64. 10. 10. 2. 6. 68, 12. 7. 68. 12. 10. 69; — ve Sendikalar, 5. 8. 69, 28. 12. 70; — ve Serdengeçti, 4. 1. 67; — ve Sunay, 8-25. 6. 66, 8. 10. 69; — ve tabii senatörler, 17. 9. 62; — ve Tan, 15. 8. 65; — ve Tekin, 17. 3. 70; — ve Toprak Reformu, 9. 2. 64, 2-5. 1. 65: — ve Tunç, 20. 8. 70, 5. 2. 71; — ve Tunçkanat, 29, 12. 70; — ve Tural, 31. 1. 67; — ve Turan, 13. 6. 67; 30. 10. 67; — ve Türkeş, 1. 3. 63, 2. 9. 65, 27. 12. 70; — ve TİP, 4. 11. 63, 3. 7. 65, 21. 8. 65, 22. 8. 65, 4. 9. 65, 7. 9. 65, 21. 1. 67, 17, 2. 67, 10. 8. 67, 2. 4. 68, 12. 5. 68, 15. 8. 68, 25. 10. 68, 21. 11. 68, 17. 12. 68, 5. 5. 70, 10. 2. 71; — ve TRT, 14. 8. 68, 10. 11. 69; — ve Türkmen, 18. 7. 65; — ve Üstünel, 1. 8. 69; — ve 'Yeminliler', 24. 10. 69; — ve YTP, 16. 12. 65; — yıldönümü, 12. 2. 65; — ve 22 Şubatçılar, 19. 4. 62; — ve 27 Mayıs, 17. 11. 64; — ve Yorgancıoğlu, 15. 3. 61, 1. 9. 61.

**Adanaeaur, Dr. Konard** (B. Almanya): — ziyareti, 18-26. 5. 3. 54, — ve Rusya, 7. 6. 55.

**Aden**, bkz. Güney Yemen.

**Adıvar, Adnan**: — ve HP, 21. 7. 53.

**Afganistan**: Menderes'in ziyareti, 25-30. 7. 56; devlet adamlarının ziyareti, 17-23. 4. 57; Bayar'ın ziyareti, 12-26. 9. 58; — T. Ortak bildirisi, 20. 10. 66; Sunay'ın ziyareti, 1-5. 5. 68.

**Afrika-Asya Konferansı**: 26. 12. 57; — ve

T., 1. 6. 65, 19. 6. 65, 28. 10. 65; — ve Rusya, 23. 6. 65.

**Ağanoğlu, Ali Şakir:** 13. 6. 63.

**Ağaoğlu, Neriman:** 20. 7. 65; 31. 7. 69; 18. 12. 72.

**Ağaoğlu, Nimet:** 19. 1. 71.

**Ağaoğlu, Samet:** 30. 12. 50; Çalışma B., 5-8. 11. 52; — ve CHP, 19. 4. 51, 3. 1. 52, 28. 4. 52, 17. 2. 60; — ve DP, 7. 11. 47; Devlet B., 5. 6. 50, 8. 2. 58; Devlet B. ve Başb. Y., 22. 5. 50, 9. 3. 51; — ve Gülek, 15. 12. 51; — ve grev 7. 5. 52; — ve irtica, 22. 3. 51; — ve istifası, 6. 4. 53, 11. 9. 58, 14. 11. 59; — ve işçi sendikaları k., 28. 5. 51; İşletmeler B., 6. 12. 54, 8. 12. 55; —ve komünizm, 7. 5. 52; — ve muhalefet, 11. 7. 51, 4. 8. 52; Sanayi B., 25. 11. 57; — ve seçmeler, 20. 7. 65; Ayrıca bkz., 21. 7. 69, 18. 12. 70.

**Ağırnaslı, Niyazi:** — ve TİP, 27. 12. 64; — ve MİT, 7. 3. 70.

**Ajans Haberlerini Dinlemeyenler Derneği:** 2. 12. 58.

**Aka, Enver:** Sen. Başk., 6. 11. 63.

**Akal, Yaşar:** — ve tütün tekeli, 7. 4. 69.

**Akaygen, Enis:** — ve DP, 7-11. 1. 47.

**Akbank:** soyuldu, 5. 3. 71.

**Akçal' İzzet:** Devlet B., 31. 8. 59.

**Akdeniz Donanması:** bkz., Nato.

**Akdeniz İlericiler Kongresi:** — ve Kuas, 23. 1. 68.

**Akdeniz Paktı ve Akdeniz Savunma Birliği:** — görüşmeleri, 12. 12. 48; 15. 2. 49; — ve Rusya, 8. 3. 49; — ve ABD., 17. 3. 49; — ve T — İtalyan Dost. Andl., 24. 3. 50; 3. 10. 50.

**Akdeniz Ülkeleri İlerici ve Antiemperyalist Partiler:** — ve Kuas ve Aren, 7. 4. 68; — Konferansı, 16. 5. 68.

**Akdoğan, İ. Hakkı:** İçişleri B., 20. 5. 65; istifası, 39. 7. 65.

**Aker, Abdullah:** Ekonomi B., 28. 11. 56; — Kabire'ye gitti, 11. 7. 57; Ticaret B., 25. 11. 57; Sanayi B. (vekâleten), 8. 2. 58; Devlet B., 4. 9. 58; — ve Basın, Yayın 18. 11. 59; Koordinasyon B., 11. 12. 59.

**Akgün, Nuh:** 13-17. 9. 67.

**Akgün, Süreyya:** — ve MHP, 3. 9. 69.

**Akis:** yasaklandı, 16. 5. 59; — ve İran Şahı, 24. 6. 59, 11. 11. 59.

**Akkoyunlu, Fazıl:** — ve MBK, 12. 6. 60, 13. 11. 60, 5. 9. 63; — ve CKMP, 19. 6. 65.

**Akman, Kâmi:** — ve İnönü, 19. 3. 60.

**Akmanlar, Kenan:** — ve DP, 18. 1. 55.

**Aksal, İsmail Rüştü:** — ve güven oyu, 26. 8. 47; Maliye B. 16. 1. 49; — ve DP, 17. 4. 59; CHP Genel Sek., 27. 9. 59, 24-28. 8. 61; istifası, 20. 9. 62.

**Aksal, İzzet:** 10-23. 12. 58.

**Akseki, Ahmed Hamdi:** — ve komünizm, 25. 8. 50; ve Kore, 10. 12. 50.

**Aksoy, Mahmud Nedim:** — ve MİT, 13. 4. 68.

**Aksoy, Muammer:** 23. 1. 56; — ve CHP, 16. 1. 59, 16. 10 68; — ve petrol K. 16. 5. 65; — ve hükümet, 17. 12. 65; — ve Şimşek, 30. 9. 66; Kong. Bşk. 18-21. 10. 66; — ve Sunay, 15. 6. 70.

**Aksoy, Suat:** 26. 10. 70.

**Aksoylu, Refet:** — ve MBK, 12. 6. 60.

**Aksu, Dr. İrfan:** YTP Gen. Bşk., 18. 19. 66; istifası, 2. 3. 68.

*Akşam:* kapatıldı, 1. 5. 60.

**Akşin, Fethi:** Gümrük B., 3. 9. 60.

**Akuzün, Latif:** 18. 3. 52.

**Akyar, Cahit:** Ulaştırma B., 20. 11. 61.

**Akyürek, Şevket:** 8. 12. 70.

**Akyüz, İsmail Hakkı:** 12. 10. 55, 19. 2. 60.

**Alacakaptan, Uğur:** — ve Nizam Tasarısı, 15. 4. 69; — ve hükümet, 22. 5. 70.

**Alakant, Muammer:** — ve CHP, 18. 10. 48; Devlet B., 23. 6. 52, 5-8. 11. 52; — istifası, 6. 4. 53; — ve hükümet, 13. 12. 55; — ve DP, 17. 12. 55, 19. 2. 60; — ve HP, 17. 9. 57; — ve Kibar, 13. 6. 59.

**Alankuş, Muzaffer:** Milli Savunma B., 5. 1. 61; — istifası, 27. 6. 61.

**Aldoğan, Sadık:** 18. 10. 46; — ve DP, 10. 48; 18. 6. 48; — ve koalisyon, 7. 12. 55.

**Aleviler:** 17. 10. 66, 2. 1. 67; — ve Sunniler, 12. 6. 67, 2. 7. 67; — ve TİP, 12. 9. 69. Ayrıca bkz., Birlik Partisi.

**Alışıroğlu, Osman:** 2. 7. 56.

**Ali, Mohammed (Pakistan):** 26. 6. 55.

Ali, Sabahattin: öldürüldü, 4. 1. 49.
Alican, Ekrem: — ve AP, 21. 9. 65, 3. 12. 63; — ve DP, 12. 10. 55; — ve CHP, 24. 9. 64, 3. 12. 63; Devlet B. ve Başb., Y., 25. 6. 62; — istifası, 25. 12. 60, 6. 3. 62; — ve işsizlik, 7. 5. 62; — ve koalisyon, 19. 11. 63, 3. 12. 63; — Maliye B., 28. 5. 60; — ve partiler, 27. 3. 63. Ayrıca bkz., 18. 10. 66 ve YTP.
Alişan, Ali Fuat: Devlet B., 27. 10. 65.
Alkılıç, Lütfüllah Şadi: 13. 5. 66, 22. 11. 68.
Alkoç, Celâl: 10. 3. 65.
Almanya: — Adanauer'un ziyareti, 18-26. 3. 54; — Başbakanın ziyareti, 5-9. 9. 68; — Bayar'ın ziyareti, 7-15. 5. 58; — Çağlayangil'in ziyareti, 9-16. 5. 67; — ve Demirel, 13. 10. 65; — in ziyareti, 9-16. 5. 67; — Dışişleri B. geldi, 11-12. 7. 66; — Erhadt'ın ziyareti, 17-22. 8. 59; — ya harp ilânı, 23. 2. 45;— dan kredi, 27. 5. 54, 5. 2. 59, 27. 1. 61, 1. 8. 62; — Menderes'in ziyareti, 2-9 10. 44; — ve Orta Doğu, 3-6. 4. 56; — ve Nato, 16. 2. 5; — ve Rusya,, 7. 6. 55; — ve Savunma bütçesi, 26. 11. 65; — Senatörlerin ziyareti, 25. 4. 66; — Sunay'ın ziyareti, 19-24. 10. 70; — T. Kült. Andl., 5-13. 5. 57; — T. İktisadi Andl., 18. 2. 55; — ya Türk işçileri gitti, 24. 6. 61; — T. ticaret görüşmesi, 21. 12. 54;
Alp, Orhan: Bayındırlık B., 20. 2. 65.
Alpan, Cihat: Cumhurbaşkanı Gen. Sek., 9. 4. 66; — ve Af. k., 9. 8. 66, 18. 2. 71.
Alpay, Cemil: 29. 3. 46.
Alpdündar, Mehmed: 18. 2. 59; tutuklandı, 21. 2. 68.
Alpiskender, Ferit: Ulaştırma B., 25. 12. 63; — istifası, 10. 12. 64.
Alpkaya, Emin: — ve MGK, 22. 1. 71.
Altan, Çetin: — ve AP, 8. 11. 65, 27. 7. 67, 20. 2. 68; — ve Anayasa Mahkemesi, 2. 8. 67; — ve dokunulmazlığı, 22. 6. 67, 21. 7. 67, 12. 12. 67; — ın kızı, 17. 2. 68; — ve muhalefet, 10. 10. 65; — ve özel sektör, 16. 3. 63; tartaklandı, 23. 4. 67; — ve *Tüm*, 11. 12. 68; — ve Sükan, 28. 12. 67.
Altınbaş, Kemal Abbas:—a saldırı, 19. 1. 69.
Altınsoy, Mehmet: Devlet B., 20. 2. 65.
'61'ler: 29. 3. 51.
Aluşkol, Yusuf: tutuklandı, 5. 2. 51.
Alyot, Halim: 10-23. 12. 58.
Amerika Birleşik Devletleri: — ve AP, 5-6. 5. 64, 12. 2. 65, 16. 2. 65, 12. 9. 65. — ve Akdeniz Paktı, 17. 3. 49; — alehtarlığı, 27-30. 1. 58, 27-8. 8. 64, 29. 8. 64, 19. 4. 66, 22. 5. 66, 12. 11. 66, 24. 6. 67, 7. 10. 67, 16-17. 67, 9. 12. 67, 15. 7. 68, 17. 7. 68, 10. 8. 68, 21. 8. 68, 28. 11. 68, 18. 1. 69, 10-3. 2. 69, 16. 2. 69, 11. 6. 69, 19-22. 12. 69, 28. 4. 70, 29. 4. 70, 3. 10. 70, 20. 10. 70, 10. 11. 70, 27. 11. 70, 15. 2. 71, 3-4. 3. 71. 11. 3. 71; — ile Andlaşmalar: 'Kiralama' 24. 2. 45, İktisadi 4. 7. 48, 9. 11. 52, Kültürel 27. 12. 49, İstimlâk 19. 1. 59, 27. 3. 59, İkili 5. 3. 59, 4. 2. 59, 9. 5. 60, 1. 4. 66, 26. 4. 66, 8. 3. 68, 28. 9. 68, 3. 7. 69; — ve Atom Enerjisi Andl., 3. 5. 55; — ve Aybar, 15. 8. 65, 25. 9. 65, 27. 9. 65, 11. 6. 67, 26. 8. 67, 29. 9. 63; — ve aydınlar, 4. 8. 65, 28. 11. 65; — ve Bağdat Paktı, 16-19. 4. 66, 28-9. 7. 58; — ve Bandung Konf., 18-24. 4. 55; — ve barış gönüllüleri, 3. 12. 69; ve Basra Körfezi, 21. 1. 68; — ve Bayar, 25. 2. 54; — ve 1939 Andl., 2. 3. 51; — ve Boran, 19. 2. 66; — ve Çağlayangil, 26. 2. 69; — ve Cento, 4. 10. 59; — ve Çin, 14. 11. 70; — ve CHP, 5. 4. 58, 5. 2. 59; — Demirel, 8. 11. 65, 16-24. 9. 68, 7. 2. 70; — ve DP, 31. 5. 50; — ve Dominik Cumhuriyeti, 30. 4. 65; — ve Ecevit, 20. 6. 66; — ve Eisenhower Doktrini, 5. 1. 57, 15-20. 1. 57, 20-23. 3. 57, 13. 8. 58; — elçileri konferansı; 14-21. 2. 51; — ve Erbakan, 27. 4. 70; — ve Erkin, 28. 6. 48, 31. 1. 65; — ve Gürsan, 26-30. 9. 66; — ve haşhaş, 10. 9. 70; — ve Hindistan, 2. 11. 62, 3. 11. 62; — ve İnönü, 23. 5. 47, 24-5. 2. 60, 16. 4. 64, 11. 6. 64, 13. 6. 64, 15-19, 22. 6. 64, 13. 2. 65; — ve işçi hakları, 28. 5. 62; — ve İskenderoğlu, 15. 9. 65; — ve İpekçi, 21. 2. 66; — ve İran, 26-8. 1. 59; — ve İsrail-Mısır savaşı, 1. 11, 56; — ve Irak, 14. 7. 58, 14-17. 7. 58; 10. 6. 67; — ve Johnson mektubu, 5. 6. 64, 13. 6. 64, 15-19, 22.

**Amerika Birleşik Devletleri**
6. 64; — ve kalkınma planı, 30. 1. 49; — Kennedy öldürüldü, 22. 11. 63; — ve Kıbrıs, 14. 12. 54, 22. 9. 55, 8. 6. 58, 29. 1. 64, 29. 5. 64, 5. 6. 64, 3-4. 9. 64, 6, 9. 9. 64, 16. 5. 65, 3. 13. 1. 66;, ve Komer, 26. 2. 69; — ve Krom, 4. 5. 63; — ve Küba, 23. 10. 62, 27.10. 62; — ve Lübnan, 8. 12. 56, 13. 5. 58, — ve Marshall Planı, 31. 10. 47; — ve Menderes, 27. 8. 48, 26-8. 1. 59; — ve Ok, 10. 1. 66; — ve Orta Doğu, 3. 1. 50. 12-14. 10. 51, 18. 2. 54, 25. 5. 67, 5. 6. 67; — ve Pakistan, 24. 4. 66; — ve polis teşkilâtı, 13. 11. 68; — ve Potsdam Konf., 17. 7. 45; — ve Rusya, 23. 9. 49 21. 7. 53, 5. 11. 56, 13. 12. 58, 13. 8. 59 7. 5. 60, 16. 5. 60, 25. 2, 61, 27. 10. 62 23. 4. 64; — ve sol, 2. 4. 48; — ve Sunay, 30. 8. 68, 19. 2. 71; — ve Suriye, 24-7. 8. 57, 8, 10. 10. 57; — ve Süveyş; 13. 9. 56, 19-21. 9. 56, 1. 10. 56; — ve Tevetoğlu, 24. 2. 67; — ve Truman; 4. 11. 48; — ve Tunçkanat, 7. 7. 66. — ve Türkeş, 26. 9. 65; — ve T. 8. 5. 46; 1. 4. 47; 1. 9. 47; 5. 10. 47; 7. 1. 48; 28-9. 12. 48; 28. 11. 49; 3. 1. 50; 15. 4. 52. 27. 11. 53, 20. 10. 57; 15. 12. 58, 11. 6. 60; 24. 10. 62, 29. 4. 65, 25. 11. 65, 1. 4. 68· 21. 8. 68, 5-9. 68, 19-24. 10. 20; — ve U 2 olayı, 7. 5. 60; — ve Ürdün, 22. 9. 70; — ve üsler, 13. 7. 59, 25. 2. 61, 20. 4. 62· 28. 7. 62, 29. 11. 62, 9-10. 1. 63, 16. 4. 63. 23. 5. 63, 8. 11. 65, 26. 11. 65, 11. 6. 67, 22. 9. 67, 4. 10. 67, 8. 5. 69, 7. 2. 70· — dan yardım, 13. 4. 46, 7. 5. 46, 12. 3. 47, 2-7. 5. 47, 12. 7. 47, 20. 11. 48 26. 7. 50, 19. 8. 50, 23. 4. 51, 18. 8. 52 3. 9. 53, 6. 6. 54, 16. 11. 54, 13. 5. 55 11. 6. 55, 12. 5. 57, 19. 8. 57, 16. 1. 58 20. 1. 58, 19. 7. 58, 24. 7. 58, 5. 8. 59, 22. 12. 59, 22. 6. 60, 19. 4. 61, 1. 6. 61 18. 11. 61, 1. 8. 62, 31. 7. 63, 15. 12. 63 16. 11. 65, 4. 10. 67, 29. 7. 68, 19. 8. 68; — ve yatırım, 26-30. 8. 53; — ve Yıldız, 6. 6. 67; — ve Yunanistan, 7. 1, 48, 14. 8. 64, 4. 5. 65, 21. 4. 67, 20. 1. 68; — ve Yüksek Askeri Şura; 8. 3. 71; — dan ziyaretler: 6. Filo: 24. 9. 46, 23. 11. 46, 24. 3. 61, 9. 4. 66, 7. 10. 67 15. 7. 68, 17. 7. 68, 21. 8. 68, 30. 8. 68 10-3. 2. 69, 26. 2. 69, 19-22. 12. 69 4. 3. 70, Askeri Heyet: 22. 5. 47, 17. 4 65; gemiler: 5-9. 4. 46, 23. 7. 51, 29. 8 68, 7. 12. 68; İktisadi Heyet: 14. 6. 47 21. 9. 47, 11-16. 1. 57, 15. 1. 57; Berkl: Heyeti, 12. 4. 47; Dulles, 25-7. 5. 53. Eisenhower, 6-7. 12. 59; Fulbright,e 7-8. 5. 64; Handley, 4. 4. 69; Johnson, 26-30. 8. 62; Hare, 1. 4. 61; Komer, 26. 2. 69; Lemnitzer, 5. 6. 64; Mc Ghee, 4. 1. 52 ve 31. 1. 59; Mc Namara, 28-9 9. 67; Mc Naughten, 25. 2. 66; Nixon 9-10. 7. 56; Randall, 18. 1. 56 ve 1. 2. 56; Rusk, 27-8. 4. 63; Savunma B., 2. 10. 70; Thornburg, 20. 3. 56; — ya ziyaretler Askeri Heyet, 8. 8. 47; Bayar, 18. 1. 54; Çağlayangil, 9. 9. 66; Erkin, 22. 11. 63 ve 21. 4. 64; Gülek, 16. 1. 55 ve 10. 2. 55; Mandalinci ve Ergin, 20. 9. 56; A. Menderes, 4. 10. 59 ve 14. 10. 59; E. Menderes, 10-24. 58; Sadak - Omurtak, 31· 3. 49; Sunay, 19. 4. 64 ve 4-13. 4. 67; Zorlu, 11. 6. 55 ve 2-4. 4. 59.

**Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası:** 14. 2. 64.

**Anadolu Partisi:** —ve Erbakan, 31. 10. 69, 26. 1. 70.

**Anadolu Yayınevi:** — ve Marks, 16. 3. 69

**Anayasa:** — ve AP, 26. 6. 61, 18. 9. 65; — ve Aybar, 30. 5. 65; — ve Bayar, 12. 7. 60; — ve 1944 metni, 24. 12. 52; — ve CHP, 27. 4. 50, 4. 10. 52, 11. 10. 63; — değiştirilmesi, 25. 12. 48, 27. 5. 61, 20. 6. 61, 2. 7. 61, 9. 7. 61, 15. 5. 69, 16, 19, 21. 69; — ve Demirel, 15. 11. 66, 1. 10. 69, 13. 11. 70; — ve DP, 8. 5. 50, 15. 4. 52; — nin eleştirisi, 3. 4. 61; — ve genel grev, 12. 5. 70;—ve Gülek, 16. 12. 70; — ve hükümet, 17. 1. 66, 15. 10. 66; — ve İnönü. 1. 11. 45, 23. 3. 50, 25. 3. 50, 18. 2. 62, 2. 6. 70; — ve İslâm Zirve Konf., 17. 9. 69; — ve Kanunlar, 7-11. 1. 47; 28. 5. 51, 1. 1. 58, 29. 6. 65, 24. 11. 65, 3. 6. 67, 11. 3. 67, 25. 7. 67, 14. 2. 69, 9. 3. 69, 18. 3. 69, 20. 3. 60, 29. 3. 69, 15. 4. 69, 13. 6. 70; — ye karşı hareket, 15. 11. 59, 23-5. 3. 68; — ve Koalisyon, 27. 11. 61,

Anayasa
— Komisyonu ve Acuner, 20. 7. 70; — Komisyonu ve Altan, 21. 7. 67; — ve Kore, 25. 7. 50; — Mahkemesi, 10. 2. 54, 11. 10. 63; — Mahkemesi ve Altan, 2. 8. 67, — Mahkemesi ve Anayasa, 29. 6. 70; — Mahkemesi ve Demirel, 18. 6. 70, — Mahkemesi ve Kanunlar, 26. 10. 69, 14. 11. 69, 18. 11. 69, 23. 3. 70, 18. 6. 70, 2. 2. 71; — Mahkemesi ve 5 senatör, 12. 12. 68, 2. 1. 69; — Mahkemesi ve Sıkıyönetim, 27. 7. 70; — ve Menderes, 26. 2. 52; — ve m. v. maaşı, 21. 2. 71; — ve MBK, 27. 5. 60, 2*a*. 5. 60, 12. 6. 60; — ve MİT, 18. 12. 70;—ve Muhtıra, 12. 3. 71; — ve seçimler, 14. 6. 52, 30. 7. 65; — ve sıkıyönetim, 7. 8. 70; — ve sosyalizm, 8. 3. 65, 10. 7. 67, 1-8. 11. 67, 1-8. 11. 67, 24. 2. 68; — ve Sunay, 27. 5. 67, 28. 5. 67; — ve Tağmaç, 3. 3. 71; — ve Tahkikat Komisyonu, 27. 4. 60; — Türkçeleştirildi, 10. 1. 45, 24. 2. 52; — ve üniversiteler, 1. 6. 70. Ayrıca bkz., 3. 6. 58; 10. 7. 60; 15. 7. 61.
Anıt, Ekrem: 10-23. 12. 58; — ve Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60.
Ankara Fikir Kulübü: 23. 1. 56.
Ankara, Sait: — ve MHP, 3. 9. 69.
Ant: çıktı, 3. 1. 67, 6. 3. 67; — hakkında dava, 2. 3. 68; 9. 10. 68; — ve Naci, 6. 12. 68.
Apaydın, Burhan: — ve Petrol K., 10. 7. 65; — ve soruşturma, 2. 12. 69.
Apaydın, Orhan: — ve AP., 17. 2. 62, 8. 10. 65.
Aralov, S. J.: Hatıraları, 1. 9. 60, 17. 2. 67.
Aramco: 1. 5. 69.
Arap Devletleri Birliği: 13. 6. 51.
Aras, Tevfik Rüştü: 18. 10. 46; — ve HP, 21. 7. 53; — ve koalisyon, 6. 8. 69.
Ardahan: — ve Rus notası, 30. 3. 53.
Ardıçoğlu, Nurettin: Basın ve Yayın B., 15. 6. 63.
Aren, Sadun: — ve Aybar, 23. 10. 68, 26-30. 10. 68, 11. 11. 68, 30. 3. 69, 15. 11. 69; — ve *Emek*, 1. 5. 69; — ve ve sağcılar, 7. 4. 68; — ve soruşturma, 16. 4. 68; — ve Tevetoğlu, 23. 1. 68; — ve *Tüm*, 11. 12. 68; — ve TİP, 19. 1. 66, 13. 11. 68, 20-30. 12. 68, 3. 1. 70, 26. 4. 70.
Argüç, Namık: 28. 4. 60, 25. 5. 60.
Arıburun, Tekin: Org., 29. 8. 59; — Sen. Başk., 19. 11. 70.
Arıkan, Remzi Oğuz: — ve DP, 29. 5. 51; — ve KP, 19. 5. 52.
Arif, Abdurrahman: geldi, 20-26. 2. 67.
Arjantin: — ve Peron, 18. 6. 55.
Armaoğlu, Fahir: — ve Bağdat P., 5. 6. 59.
Arna, Fuat: 16. 11. 49.
Arnavutluk: 13. 2. 66; 1. 9. 68; — ve T. Kült. Andl., 6. 8. 70.
Arsal, Dr. Orhan: 2. 11. 63.
Arslan, Yusuf: — ve Komer, 6. 1. 69.
Artus, Amil: Devlet B., 28. 5. 60; — ve din, 2. 8. 60; Adalet B., 3. 9. 60.
Asad, Hafız-el: darbesi, 2. 3. 69.
Asal, Talât: 11. 1. 63; — ve AP, 6-8. 1. 70.
Asat, Atilla: — ve soruşturma, 2. 12. 69.
Asena, Vacit: — ve Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60.
Asker: — ve AP, 16. 2. 62, 17. 11. 64, 5. 1. 66, 6. 5. 66, 25. 3. 67; — ABD, 22. 5. 47, 12. 7. 47, 8. 8. 47, 5. 10. 47, 9-10. 7. 56, 10-24. 7. 58, 17. 4. 65, 25. 2. 66; — ve avukatlara saldırı, 5. 3. 71; Aydemir İhtilâli, 22. 2. 62, 23. 2. 62; ve Balkan P., 9. 8. 54; — ve Basın, 5. 7. 62; 5 subay tutuklandı, 22. 4. 63; — ve 5 tıbbiyeli, 26. 2. 71; — ve Başer, 28. 1. 62; — ve bütçe, 16. 2. 63, 26. 12. 66, — ve Cumhurbaşkanlık, 23. 10. 61, 24. 10. 61; — ve Çekirdek Birlikler, 17. 8. 66; — ve darbe, 5. 3. 66, 1. 1. 67, 26. 5. 7, 28. 5. 70; — ve Demirel, 13. 10. 65, 18. 2. 70, 2. 6. 70, 12. 12. 70, — 9 Subay Olayı, 16. 1. 58, 26. 5. 58, 25. 11. 58; — ve emeklilik, 3. 8. 60; — ve gençlik, 16. 12. 69; — ve güçlü, 13. 4. 70; — ve güvenlik tedbirleri, 30. 5. 62; Harbokulu gösterisi, 21. 5. 60; — ve Hava Kuvvetleri, 4. 7. 70; — ve hükümet, 30. 5. 49, 19. 7. 58, 28. 5. 60; — ve İnönü, 23. 5. 47, 4. 5. 59, 3. 4. 60, 16. 4. 60, 18. 2. 62, 11-2. 7. 62, 2. 10. 62, 24. 1. 68; — ve işçiler, 12. 3. 65, 8. 4. 65, 7. 2. 66, 5. 8. 69; — Jandarma Komando Birliği, 16. 9. 70; — ve Karaman, 7. 5. 65;

**Asker**
— ve Kıbrıs, 14. 8. 60, 13. 3. 64, 16. 3. 64, 31. 7. 64, 7. 8. 64, 14 ve 16. 8. 64, 16-17. 11. 67. — ve komünizm, 28. 4. 66' 11. 7. 69. 27. 4. 70; — ve Kore, 18. 7. 50, 25. 7. 50, 25. 7. 50; — ve köylüler, 23. 11. 68, 11. 11. 69; — ve maaşlar, 3. 11. 54, 9. 5. 60, 25. 5. 60, 1. 1. 61, 13. 12. 65, 22. 6. 66, 14. 7. 67; — ve manevralar, 15-16. 5. 66; — ve Menderes, 29. 5. 50, 7. 4. 51; — ve m. v. leri, 7. 11. 57; — ve MBK, 27. 5. 60; — ve MDO, ve Ay-Kurtlar, 16. 10. 63; — ve MGK, 7. 12. 61; — ve Milli Kurtuluş Komisyonu, 4. 3. 66; — ve muhtıra, 12. 3. 71; — ve Nato, 7-8. 3. 57, 3. 4. 62, 3-4. 9. 64, 21. 2. 66; — 11 Subay Olayı, 2. 12. 62, 12. 12. 62; — ve Oyak, 3. 1. 61, 19. 3. 63, 27. 11. 65; — ve oy hakkı, 2. 7. 60, 6. 3. 61; — ve Pakistan, 18. 3. 51; — Paşalar toplantısı, 15. 5. 63; — ve Saka 28. 10. 48; — ve Sancar, 23. 1. 63; — Savunma, 3. 3. 47, 28. 10. 48, 29. 5. 50, 7. 4. 51, 9-15. 6. 54. 10. 1. 57, 4. 1. 60, 26. 11. 65, 25. 2. 66, 26. 12. 66; — ve sağ, 29. 5. 68, 27. 4. 70, 2. 11. 68; — ve Senato, 6. 1. 66; — ve siyaset, 28. 11. 60, 7. 3. 61, 19. 9. 61, 24. 10. 61, 20. 7. 62, 2. 12. 66; — ve soruşturma, 11. 4. 68; — ve Sunay, 20. 7. 63, 11. 7. 65, 19. 5. 66, 22. 6. 66, 12. 11. 70; — ve Suriye, 1. 12. 56; — ve Tural, 11. 6. 66, 23. 1. 67; — ve 'Yahya Han Formülü', 28. 5. 70. — i yardım, 23. 5. 47, 6. 6. 54, 15. 12. 63; — ve 27 Mayıs, 14. 11. 61, 23. 3. 63. Ayrıca Bkz., 1. 9. 47 ve ordu.

**Askeri Darbe**: bkz., Asker ve Devrim.

**Aslantaş, Hüseyin**: 10. 12. 70.

**Asya-Afrika Dayanışma Konseyi**: ve Kıbrıs, 28. 3. 64.

**Aşkın, Fethi**: Gümrük B., 28. 5. 60, 5. 1. 61.

**Ataberli, Hüseyin**: Devlet B., 1. 4. 67, 3. 11. 69.

**Ataklı, Mucip**: — ve MBK, 12. 6. 60; — ve AP, 5. 8. 61; — ve 11 Subay Olayı, 2. 12. 62; — ve ihtilâl, 16. 5. 63 — ve MDO, 13. 11. 67; — ve dokunulmazlığı, 12. 12. 68, 2. 1. 69.

**Atalay, Fahrettin**: — ve DP, 15. 3. 54.

**Atalay, Kemal** 28. 8. 70.

**Atalay, Sırrı**: 2. 7. 56; — Adalet B., 11. 12. 64.

**Atalay, Şerafettin**: öldürüldü, 27. 1. 71.

**Ataman, Hüseyin**: Milli Savunma B., 21. 19. 60; — Devlet B., 20. 2. 65.

**Ataman, Sebati**: — ve kabine, 1. 12. 56; — ve Atatürk, 8. 4. 57; — Sanayi B., (vekalaten), 27. 5. 57, 5. 9. 58 (aslen); — Koordinasyon B., 10. 7. 58; — ve Kefalet, 2. 9. 59; 5. 9. 59.

**Ataöv, Türkkaya**: — ve TİP, 10. 2. 63.

**Atasağun, İbrahim Şevki**: Cumhurbaşk. (vekaleten), 2. 2. 65; — un Almanya ziyareti, 25. 4. 66; — nun Rusya ziyareti, 28. 8. 68.

**Atatürk**: — aleyhtarlığı, 27. 2. 51, 27. 12. 60; — ve Alkoç, 10. 3. 65; — ve Aras, 6. 8. 69; — ve Aybar, 15. 8. 65p — ve Banguoğlu, 22. 12. 66; — ve Bayar, 1. 12. 45, 17, 11. 58, 28. 11. 58; — ve Çağlar, 25. 1. 49; — ve CHP, 23. 12. 49, 22-6. 6. 53, 19. 5. 58, 8. 1. 63, 16-18. 10. 64, 14. 10. 62; — ve Demirel, 16. 11. 68, 5. 7. 69; — ve DP, 7. 1. 46, 9. 12. 52, 10. 11. 53, 8. 4. 57; — Devrimleri, 23. 2. 52; — ve din, 4. 2. 49, 10. 4. 50; — ve Doğrul, 9-11. 2. 51; — ve Feyzioğlu, 11. 5. 66; — ve Gürsel 1. 11. 60; — ve İnönü, 28. 11. 70: — ve Karaosmanoğlu, 14. 10. 62; — ve Lenin, 8. 3. 66, 30. 9. 66; — ve Madanoğlu, 29. 1. 69; — ve Menderes, 10. 11. 52; — ve MBK., 10. 9. 60; — ve MP., 2. 10. 52; — ve muhtıra, 12. 3. 71; — ve R. Rur 7. 11. 68; — ve Öktem, 3. 5. 69; — ve partiler, 5. 9. 61; — ve sağcılar, 15. 4. 66; — ve Sosyal, 10. 11. 48; — Tasarısı, 25. 7. 51; — ve Tural, 1. 2. 66; — ve TİP, 13. 2. 61; — ve TRT, 10. 11. 69; — ve Ulay, 29. 11. 63.

**Atay, Falih Rıfkı**: — ve CHP, 16. 2. 46; — ve DP, 4. 7. 66; — ve *Ulus*, 3. 11. 47; — ve Atatürk, 4. 2. 49; 11. 2. 53; — istifası, 16. 2. 46.

**Avcı, Sabit Osman**: Köyişleri B., 27. 10. 65; Orman B., 8. 8. 69; Enerji B., 3. 11. 69; Meclis Başk., 26. 11. 70; 10. 12. 70.

**Avcıoğlu, Doğan**: — CHP., 5. 1. 58; — ve İran Şahı, 24. 6. 59; — ve *Yön*, 20. 12. 61; — ve Sosyal Kültür Derneği, 8. 1. 63;

Avcıoğlu Doğan
— ve kitabı, 29. 6. 69; — ve *Devrim*, 21. 10. 69; — ve Nato, 4. 6. 70; — a suikast, 10. 12. 70.
Averoff, Evangelos (Yunanistan): geldi, 7-12. 5. 59, 3. 8. 62.
Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilâtı: bkz., OEEC.
Avrupa Konsey: — ve T., 8. 8. 49.
Avrupa: Paktı ve T., 15-6. 2. 48; — dan uzmanlar, 20. 5. 48; Kalkınması İcra Konseyi ve T., 17. 2. 49.
Avunduk, Üzeyir: — ve DP, 19. 55; — ve Rusya, 11. 4. 56; — ve seçimler, 7. 9. 57.
Ay-Kurtlar: 16. 10. 62.
Ayan, Halil: Maliye B., 22. 5. 50; istifası, 14. 12. 50; — ve vergi reformu, 20. 2. 52.
Ayanoğlu, Ali Şakir: Devlet B., 10. 10. 62.
Aybar, Mehmet Ali: — ve AP, 12. 12. 65, 14. 4. 68, 10. 5. 69; — ve ABD., 25. 9. 65, 11. 6. 67, 26. 8. 67, 29. 9. 68; — ve Aren, 30. 3. 69; — ve 5 Yıllık Plan, 10. 2. 63; — ve Çekoslavakya'nın işgali, 21. 8. 68; — ve CHP, 28-9. 5. 66, 14. 4. 68, 10. 5. 69; — ve Demirel, 30. 5. 65, 6. 7. 69; — ve ekonomi, 25. 1. 69, 2. 5. 69; — ve Firuz, 2. 9. 67; — Gen. Başk., 4. 11. 66, 13. 11. 68, 28-30. 12. 68, 15. 11. 69, 21. 12. 69; — ve Gürsel, 24. 11. 64; — ve hapis cezası, 30. 5. 50; — ve hükümet, 10. 6. 62, 11. 11. 62, 11. 4. 65, 14. 7. 65, 21. 1. 67, 4. 3. 67; — ve işçiler, 9-10. 2. 64, 12. 3. 65; — ve Karan, 27. 5. 65; — ve köylüler, 27. 7. 69; ve milliyetçilik, 8. 10. 67; — ve Nesin, 16. 7. 67; — ve sağcılar, 4. 7. 65; — ve seçimler, 2. 6. 64, 15. 8. 65, 27. 9. 65, 24. 11. 67, 1. 3. 68, 27. 9. 69; — ve soruşturma, 22. 11. 66; — ve sosyalizm, 17. 7. 66, 28. 8. 66, 13. 10. 68; — ve Türkeş, 26. 9. 65; — ve TİP, 5. 2. 68, 23. 10. 68, 26-30. 10. 68, 11. 11. 68, 13. 11. 68, 28-30. 12. 68, 15. 11. 69, 21. 12. 69, 29-31. 10. 70, 3. 1. 71. 10. 2. 71; ve Vietnam, 28. 8. 67; — ve Yörük, 25. 11. 62;
Aybars, Raif: — ve DP, 12. 10. 55; — Devlet B., 25. 6. 62; Ulaştırma B., (vekaleten), 7. 6. 63; — ve sosyalistler, 1. 8. 69.
Aydemir Talât: — ihtilâli, 22. 2. 62, 20-21. 5. 63, 22. 5. 63; — ve Mamak Mahkemeleri, 27. 3. 63, 7. 6. 63: — ve ölüm cezası, 5. 9. 63, 9. 1. 64, 5. 7. 64.
Aydıner, Hidayet: Adalet B., 27. 7. 69.
Aydınlar: — ve ABD, 4. 8. 65, 28. 11. 65,
Aydınlar: — ve ABD, 4. 8. 65, 28. 11.65 1. 12. 65; — ve basın K., 7, 6. 56; — ve gericilik, 23-5. 3. 68; — ve Gürsel, 28. 5. 60; 19. 8. 60; — ve hükümet, 10. 7. 68; — ve işsizlik, 2. 2. 49; — ve Kubalı, 1. 2. 58; — ve Sosyalist Kültür Derneği, 8. 1. 63; — ve T. Kültür Derneği, 17. 8. 60; — ve *Yön*, 20. 12. 61; Ayrıca bkz., 10. 1. 61.
Aydınlı, Reşat: 16. 11. 49.
Aydınlık: 10. 7. 68, 1. 11. 68.
Aygün, Kemal: — ve DP., 16. 1. 59.
Aytür, Memduh: — DPT., 19. 8 64.
Ayub, Han (Pakistan): — ve Bağdat P., 26. 6. 55; — başa geçti, 8. 10 58; — geldi. 18-20. 11. 59, 20. 3. 61, 3-5. 7. 64; — ve Bölgesel İşbirliği, 20-21. 7. 64; — ve T., 18-19. 3. 65; — ve İslam Ortak Pazarı, 26-31. 10. 67; Ayrıca bkz., 2. 1. 68; 25. 3. 69.
Azizoğlu, Dr. Yusuf: — ve DP., 17. 12. 55; — Sağlık B., 25. 6. 62; — ve Bekata, 4. 10. 63; — istifası, 25. 10. 63, 1. 3. 70; — YTP. Gen. Başk., 2. 3. 68; 24-5. 5. 69: — ve Demirel, 12. 5. 68; — ve din, 15. 10. 68; — ve AP, 24-5. 5. 69; — ve seçimler, 27. 9. 69.
Azzam, Abdorrahman: geldi, 13. 6. 51

Baade, Dr. H. C. F.: raporu, 5. 8. 59.
Baasçılar: — ve Suriye, 8. 3. 63; — ve TİP, 5. 2. 68; — ve Asad, 2. 3. 69.
Babacan Hatice: 15. 4. 68.
Baban, Cihat: — ve sol, 11. 12. 47; — ve İstiklal Mahkemeleri, 4. 5. 49; — ve DP., 20-5. 6. 49, 31. 10. 56; — ve Menderes, 7. 5. 52; 26. 1. 54; — ve CHP, 16. 1. 59; — Basın Yayın, B., 5. 1. 61; — istifası, 29. 8. 61; — ve Gürsel, 2. 2. 66.
Babeuf, Gracchus: 7. 11. 64; — ve eseri, 1. 12. 64; — davası, 15. 1. 65, 11. 4. 69
Babüroğlu, Selâhattin: 28. 1. 62.

**Bağdat Paktı**: — ve ABD., 20-3. 3. 57; — ve Ankara, 29. 4. 59; — ve Cento, 19. 8. 59; — eleştirisi, 5. 6. 69; — imzalandı, 24. 2. 55; — ve Irak, 14. 7. 58, 24. 3. 59; — Konferansları, 19-20. f. 57. 9-11. 12. 57, 27-30. 1. 58; — ve Köprülü, 29. 3. 56, 16-19. 4. 56. — ve Menderes, 20-24. 11. 55, 16-19. 4. 56, 29. 5. 57. 24. 7. 58, 28-9. 7. 58, 26-8. 1. 59; — ve Orta Doğu, 3. 11. 56; — ve Pakistan, 23. 9. 55; — ve sol, 23. 9. 49; — temelleri, 11. 6. 54; — ve Ürdün, 2-8. 11. 55; — ve Zorlu, 26-8. 1. 59; Ayrıca Bkz., İran ve Pakistan.

**Bağımsızlar**: Apaydın, 8. 10. 65; —ve, Belediye Seçimleri, 13. 11. 55; N. Demirağ öldü, 13. 11. 57; — ve güven oyu, 15. 3. 70; — ve İnal, 18. 11. 55; — ve İnönü, 23. 12. 63; — ve Kıbrıs, 7-9. 9. 64; — ve koalisyon, 13. 6. 62, 24. 6. 62, 7. 12. 13; — ve Orbay, 13. 10. 49; — ve seçim sonuçları, 14. 5. 50, 2. 5. 54, 27. 10. 57, 17. 11. 63, 7. 6. 64, 10. 10. 65, 12. 10. 69; — senatörler, 29. 7. 69; — ve Tanrıverdi, 12. 9. 69; Ürgüplü, 21. 3. 50, 30. 7. 65.

**Bahadır, Turan**: — ve Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60.

**Balan, Hüseyin**: BP Gen. Başk., 14. 3. 67, 21-2. 10. 67; — ve Timisi, 14. 6. 70.

**Balıkçılık Andlaşması**: 23. 6. 52.

**Balıkesir Olayı**: 7-8. 10. 52.

**Balkanlar**: 7. 11. 53; — P., 9. 8. 54, 30. 1. 55, 28. 2. 55; — ve Rusya, 14. 7. 59.

**Ball, George (ABD)**: — ve İnönü, 11. 6. 64.

**Balta, Tahsin Bekir**: Ekonomi B., 6. 8.46; Çalışma B., 5. 9. 47, 10. 9. 47, 9. 6. 48; 1. 9. 54.

**Baltacıoğlu, İsmail Hakkı**: 13. 12. 49.

**Bandung Konferansı**: — ve T., 18-24. 4. 55.

**Bangladeş**: — ve Bağdat P., 11. 6. 54.

**Banguoğlu, Tahsin**: Eğitim B., 9. 6. 48, 16. 1. 49; — eğ Kalkınma Plânı, 30.1. 49; — ve CHP., 22. 12. 66; YTP., Genel Başk., 1. 2, 70.

**Bank of America**: 14. 2. 64.

**Baran, İrfan**: Adalet B., 20. 2. 65; — ve sosyalizm, 8. 3. 65; — ve Kürkçülük, 5. 4. 65; istifası, 30. 7. 65; — ve CKMP 2. 9. 65.

**Baransel, Nureddin**: GKB, 29. 5. 54.

**Bardakçı, Ulaş**: — ve Komer, 6. 1. 69.

**Barış Gönüllüleri**: — Andl., 26-30. 8. 62; — ve ABD., 3. 12. 69.

**Barışseverler Cemiyeti**: 30. 12. 50.

**Barlas, Cemil Sait**: Ticaret B., 9. 6. 48; Ekonomi B., 16. 1. 49; Devlet B., 7. 6. 49; — ve CHP., 31. 12. 51; 18. 3. 52.

**Barlas, Mehmet**: — ve Kaldor, 5, 9. 69.

**Barlas, Orhan**: — a saldırı, 5. 3. 71.

**Barutçu, Faik Ahmed**: Devlet B., ve Başb. Y., 6. 8. 46, 10. 9. 47; — ve CHP., 20. 5. 50, 29. 5. 55; — ve Menderes, 2. 4. 51.

**Basın**: — ve AP., 12. 10. 65; — ve Babeuf, 15. 1. 65; — a baskı, 5. 11. 57; — ve Demirel, 24. 2. 69; — ve DP, 29. 5. 56; 16. 4. 60; gazeteci m. v. leri, 7. 11. 57; gazetecilik bayramı, 24. 7. 64; gerici, 19. 12. 48; — ve gericilik, 11. 2. 53; — ve hükümet, 19. 11. 57; — ve A. İhsan, 3. 11. 58; — ve İnönü, 3. 7. 59; — İspat Hakkı, 2. 5. 55, 21. 7. 55, 12. 10. 55, 20. 4. 56, 2. 2. 59; — ve İstanbul Gazeteciler Sendikası, 6. 7. 57; — Kanunu, 13. 6. 46, 29. 5. 50, 8. 3. 54, 7. 6. 56, 30. 11. 60, 10. 1. 61; kapatıldı: *Yeni Sabah* ve *Gerçek*, 25. 7. 47; *Akiş*, 16. 5. 59; 1. 5. 60; *Öncü* ve *Yeniçün*, 13. 12. 60; *Proleter*, 7. 8. 69; *Köylü*, 24. 8. 69; — mahkûm gazeteciler 15. 12. 58, 25. 11. 59, 7. 3. 60, 1. 8. 68; — ve Menderes, 31. 3. 52, 5. 1. 56, 23. 1. 56 24-7. 11. 58, 14. 2. 60; — ve ordu 25. 7. 49 5. 7. 62; — ve polis 7. 2. 66; — ve resmi ilânlar 17. 8. 52; — ve Sertel 12. 12. 69; — ve Tahkikat Komisyonu 18. 4. 60 20. 4. 60; — ve tedbirler 1. 1. 58; — toplantısı izni, 9. 2. 60; H. C. Yalçın, 1. 12. 54, 17. 10. 67; — yasağı, 27. 5. 6â; yeni çıkanlar; *Yön*, 20. 12. 61; *Emek*, 1. 5. 69; *Devrim*, 21. 10. 69; *Türk Solu*, 26. 3. 70; — ve yuvarlak masa Konf., 6. 9. 61; Ayrıca Bakz., 25. 11. 57.

**Basın Kanunu**: bkz., Basın ve Kanunlar.

**Basra Körfezi**: 30. 11. 67.

**Başar, Ahmet Hamdi**: — ve plân, 5. 2. 52.

**Başaran, Yaşar**: 26. 5. 70; 14. 11. 70.

**Başev, İvan (Bulgaristan)**: geldi, 16-19. 8. 66.

**Başgil, Ali Fuat:** — ve Dfi., 12. 1. 61; — ve AP., 23. 10. 61, 25. 10. 61; öldü, 17. 4. 67.

**Başman, Avni:** Eğitim B., 22. 5. 50; istifası, 2. 8. 50; — ve T. Devrim Ocakları, 23. 2. 52.

**Baştımar, Dündar:** 2. 11. 51.

**Baetımar, Zeki:** 15. 10. 53.

**Baştuğ, İrfan:** — ve MBK, 12. 6. 60; Tümg., 29. 8. 69; öldü, 13. 9. 60.

**Batur, Muhsin:** — ve DP., 21. 6. 70; — ve Sunay, 12. 12. 70; — ve MGK. 28. 12. 70; — ve muhtıra, 12. 3. 71.

**Batur, Sırrı Enver:** 8. 3. 65; — ve özel sektör, 13. 4. 67.

**Bayar, Celâl:** — ın affı, 22. 3. 63, 24. 3. 63, 28. 3. 63; — ve ABD., 4. 11. 48, 25. 2. 54; — ve Anayasa, 19. 12. 38; — ve Atatürk, 1. 12. 45, 17. 11. 58, 28. 11. 58; — ve Basın, 13. 3. 46; — ve Bizim Ev, 14. 1. 68 — ve bütçe, 29. 5. 45; — Cumhurbaşk., 20. 5. 50, 14. 5. 45; — ve CHP., 1 ve 3. 12. 45, 17. 11. 46, 6. 12. 47, 9. 8. 49, 6. 4. 50, 17. 2. 53, 13 10. 57; — ve A. Dallı, 28. 8. 59; — ve Demirel, 15. 6. 69; — ve DP., 1. 12. 45, 7. 1. 46, 13. 3. 46, 7-11. 1. 47, 9. 2. 47, 14. 1. 48, 7. 2. 48, 3-4. 2. 51, 5. 12. 55; — ve din. 3. 1 49; — ve Dörtlü Takrir, 7. 6. 45; — ve Eğitim, 4. 8. 51, 17. 11. 58; — ve ekonomi, 26. 10. 46, 10. 3. 47, 27-8. 4. 48, 1. 5. 48, 4. 6. 51, 8. 1. 52, 11. 10. 53, 1. 11. 53, 25. 2. 54, 1. 11. 54; — ve Erim, 19. 8. 61; Gen. Başk., 7. 1. 46; — ve Gülek, 14. 4. 55; — ve Günaltay, 24. 1. 49, 25. 2. 50, 18. 4. 50; — ve hükümet, 25. 7. 46, 30. 1. 47; — ve İngiliz Elçisi, 7. 9. 49, — ve İnönü 4. 12. 45, 8. 6. 46, 16. 6. 47, 27. 6. 47, 17-19. 1. 48, 4. 11. 59, 16. 10. 50, 15. 12, 51, 14. 4. 55, 14. 5. 59, 30. 6. 69; — intihar teşebbüsü, 25. 9. 60; — ve işçiler, 12. 6. 49, 4. 1. 54; — ve kabîne, 9. 6. 48; — ve Kanunlar, 26. 10. 47, 13. 1. 48; — ve kızı, 31. 7. 69, 18. 12. 70; — ve koalisyon, 4. 3. 50, 24. 3. 50; — meclis açış konuşmaları, 1. 11. 50, 1. 11. 51, 1. 11. 52, 1. 11. 53, 1. 11. 54, 1. 11. 55, 1. 11. 56, 1. 11. 57, 1. 11. 58, 1. 11. 59; — ve Menderes, 1. 12. 55; — ve MP., 22. 8. 48; m. v. den istifası, 28. 9. 45; — ve Mısır, 12-14. 10. 51; — ve muhalefet, 3. 9. 49, 6. 3. 54, 5. 1. 56; — ve Peker, 7. 7. 47; — ve Rusya, 16. 3. 56; — ve Saraçoğlu 13. 3. 46; — ve savunma, 18. 7. 50; — ve seçimler, 23. 4. 46, 8. 5. 46, 10. 6. 46, 16. 2. 47, 13. 1. 48, 13. 8. 48, 7. 9. 48, 21. 10. 48, 20. 10. 57; — ve sıkıyönetim, 28. 5. 47; — a suikast, 16. 11. 49; — ve Sunay, 8. 7. 66; — ve Yalçın, 17. 3. 55; — ve Yüce Divan, 12. 7. 60; ziyaretleri; Yunanistan, 27. 11. 52; ABD, 18. 1. 54, 26. 1. 54; Yugoslavya, 1-9. 9. 54; Pakistan, 16-28. 2. 55; Lübnan, 15-22. 6. 55; İran, 19-26. 9. 55; Ürdün, 2-8. 11. 55; Libya, 5-10. 2. 58, Almanya, 7-15. 5. 58; Afganistan, Pakistan, İran, 12-26. 9. 58; İtalya, 8-12. 6. 59; Pakistan, 20-27. 2. 60; Ayrıca bkz., 4. 12. 45; 19. 9. 49; 23. 4. 51, 25. 9. 52, 13. 2. 61.

**Beyazıd, Dr. Kemali:** Sağlık B., 9. 6. 48, 16. 1. 49.

**Baydur, Mehmet:** Ticaret B., 3. 9. 60; — ve Sendika Kong., 18. 11. 60; — Ticaret B., 5. 1. 61; — ve sanayiciler, 30. 1. 61.

**Baykal, Rıfat:** — ve MBK, 12. 6. 60, 13. 11. 60; — ve 14'ler, 1. 7. 62, 5. 9. 63; — ve CKMP, 31. 3. 65, 14. 7. 68.

**Baykam, Dr. Suphi:** — ve Dem., 30. 6. 65, 3. 7. 65; — ve Ürgüplü, 7. 7. 65; — ve AP, 12. 9. 65.

**Baykurt, Fakir:** — ve *Yılanların Öcü*, 1. 7. 58; — ve gericiler 1. 6. 66, 15. 10. 68; — ve TÖDMF., 3. 7. 68; — ve 'Kayseri Olayı', 7-8. 7. 69. — ve Boykot, 13. 1. 70; — ve Milli Eğitim, B., 21. 11. 70; — ve MGK., 24. 2. 71.

**Baykut, Cami:** 5. 3. 46.

**Bayramoğlu, Muhlis:** — ve DP, 12. 10. 55.

**Bayur, Hikmet:** — ve CHP., 29. 5. 45, 22. 1. 46; — ve DP., 13. 2. 48; — ve MP., 20. 7. 48; — ve Atatürk, 4. 2. 49; — ve T. Devrim Ocakları, 23. 2. 52, 15-18. 5. 52; — ve HP., 21. 7. 53.

**Bayülken, Haluk:** — ve Nasır, 23. 3. 66.

**Bazzaz, Abdurrahman al-(Irak):** geldi, 3-7. 7. 66.

**Bekata, Hıfzı Oğuz:** — ve DP., 27. 3. 60;

**Bekata, Hıfzı Oğuz**
Devlet B., 23. 5. 62, 25. 6. 62; — ve imamlar, 18. 8. 62; İçişleri Bb., 10. 10. 62; — ve Nurculer, 12. 11. 62; — istifası, 4. 10. 63; — ve Azizoğlu, 25. 10. 63; — ve rejim, 10. 12. 70.
**Belçika:** — ve yardım, 1. 8. 62; — Başb. geldi, 11-5. 9. 70.
**Bele, Refet:** — ve CHP, 26. 3. 50.
**Belen, Fahri:** — ve DP, 4. 4. 50, 15-20. 10. 51, 11. 9. 57; Bayındırlık B. 22. 5. 50; istifası, 28. 10. 50; — ve KP., 11. 2. 52; Meclis Başk. seçimi, 30. 10. 55; — ve Mend., 12. 4. 57.
**Belge, Burhan:** 10-23. 12. 58.
**Belger, Nihat Reşat:** Sağlık B., 22. 5. 50; istifası, 19. 9. 50.
**Bella, Ben (Cezayir):** düştü, 19. 6. 65.
**Belli, Mihri:** 2. 11 51; davası, 2. 3. 68, 18. 3. 68, 10. 7. 68; — ve *Aydınlık*, 1. 11. 68; — ve TİP, 11. 11. 68, 28-30. 12. 68.
**Benderlioğlu, Atıf:** — ve kabine, 1. 12. 56; Eğitim B., 7. 12. 59.
**Bengü, Dr. Mehmet Cemil:** Devlet B., 8. 12. 55; öldü, 16. 4. 58.
**Benk, Adnan:** — ve 142. madde, 4. 1. 62.
**Berk, Medeni:** İmar B., 25. 11. 57; 5. 9. 58; Devlet B. ve Başbak. Y., 11. 12. 59; — ve seçimler, 27. 3. 60; 5. 4. 60; — ve Odalar Birliği, 5. 1. 70.
**Berkes, Niyazi:** — davası, 10. 2. 50.
**Berkley, Senatör:** geldi, 12. 4. 47.
**Beşer, Nuri:** — ve ordu, 28. 1. 62.
**Beşerler, Mehmet Reşit:** Çalışma B., 3. 9. 60; — ve Sendika Kong., 18. 11. 60.
**Bevan, Aneurin (İng):** — ve Kıbrıs, 20. 4. 57.
**Bevin, Ernest (İng):** — ve T., 21. 2. 46.
**Beyazıt, Dr. Kemali:** — ve CHP, 15. 2. 58.
**Bhutto, Zülfikar Ali:** geldi, 3-5. 7. 64; — ve Hindistan, 24. 4. 66.
**Biberoğlu, Kemal:** — ve Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60.
**Bibioğlu, Osman:** 10-23. 12. 58.
**Bidault, George:** geldi, 30. 9. 53.
**Bilbaşar, Kemal:** — ve AP., 22. 8. 65.
**Bilge, Suat:** — ve Londra Konf., 13. 1. 64.
**Bilgehan, Cihat:** Eğitim 20. 2. 65; — ve İmam Hatip Okulları, 26. 6. 65; Devlet B., 27. 10. 65; — ev T. gezisi, 8-25. 6. 66; Ticaret B., 23. 8. 66; Maliye B., 12. 11. 66, 1. 4. 67; — ve devalüasyon, 13. 12. 66; — ve AP, 4. 2. 70; — ve Demirel, 14. 9. 70.
**Bilgiç, Emin:** — ve MTÖS., 25. 12. 67.
**Bilgiç, Saadettin:** — ve AP, 8. 11. 64, 27-9. 11. 64, 6-8. 1. 70, 4. 2. 70; ... ve Demirel, 20. 12. 64, 1. 11. 65, 5. 12. 68, 24. 10. 69; — ve kabine, 27. 10. 65, 13. 8. 66, 12. 11. 69; — ve güven oyu, 30. 10. 65; — ve Af., 5. 12. 65; Ulaştırma B., 1. 4. 67; — ve E. Bilgiç, 25 12. 67; — ve Nato, 6. 10. 68; istifası, 29. 7. 69; — ve hükümet, 7. 11. 69; — ve Erbakan, 27. 11. 69; — ve GP., 5. 9. 70, 27-8. 10. 70; DP Gen. Başk. Y., 23. 12. 70.
**Bilgiç, Sait:** — ve Tahkikat Komisyonu., 18. 4. 60.
**Bilgin, Ahmet Can:** — ve AP., 5. 1. 66.
**Bilgin, Turan:** Devlet B., 3. 11. 69.
**Bilirgen, Hulusi:** — ve TPAO. 4. 8. 67.
**Birgit, Orhan:** — ve *Kim*, 30. 5. 58.
**Birincioğlu, Ahmet İhsan:** Gümrük B., 3. 11. 69.
**Birleşik Arap Cumhuriyeti:** bkz., Mısır.
**Birleşmiş Milletler:** — Andl. 23. 2. 45, 26. 6. 45, 15. 8. 45; — ve Baade raporu, 5. 8. 59; — de Çin ve Boran, 14. 11. 70; — ve Erim, 29. 7. 55; Güvenlik Konseyi, 25. 6. 50; — ve Kıbrıs, 3. 5. 54, 25. 9. 54, 14. 12. 54, 25. 7. 55, 22. 9. 55, 26. 2. 57, 9-13. 12. 57, 9. 9. 58. 17. 2. 64, 4. 3. 64, 6. 3. 64, 1. 4. 65, 17. 12. 12. 65, 18. 12. 65; — ve Makarios, 11. 3. 64; — ve Menderes, 27. 8. 48; — ve MBK, 11. 7. 60; — ve Nato, 11-4. 12. 56; — ve Suriye, 1. 12. 56, 8. 10. 57.
**Birlik Partisi:** kuruldu, 17. 10. 66, 2. 1. 67; — ve Balan, 14. 3. 67; — Kongreleri, 21-2. 10. 67, 14. 6. 70; — ve seçim sonucu, 12. 10. 69; — ve Timisi, 23-4. 11. 69; — ve hükümet, 6. 12. 70.
**Birsel, Münir:** Savunma B., 5. 9. 47, 10. 9. 47; İşletmeler B., 16. 10. 49.
**Bizim Ev:** bkz. Celal Bayar.
**Bıçakçı, Hasan Fehmi:** 16. 4. 51.
**Bled Konferansı:** 9. 8. 54.
**Boğazlar:** — ve Potsdam Konf., 17. 7. 45; — ve Rusya, 22. 8. 46, 24. 9. 46; 18. 10.

**Boğazlar**
46, 30. 5. 53; 7. 12. 68; — Köprüsü, 20. 2. 70.
**Bolivya**: da devrim, 7. 10. 70.
**Bora, Arslan**: — ve DP, 5. 5. 54.
**Boran, Behice**: — ve Aybar, 23. 10. 68, 26-30. 10. 68; — ve Çin, 14. 11. 70; — ve CHP., 30. 10. 66; — ve davası, 10. 2. 50, 28. 7. 50, 16. 11. 61; — ve Feyzioğlu, 11. 12. 70; Gen. Başk., 29-31. 10. 70; Gen. Sek. 3. İ. 70; — ve Irak sorunu, 8. 11. 64; 31. 1. 71; — ve Nato, 19. 2. 66; — ve sağcılar, 3. 3. 68; — ve Sunay, 8. 1. 71; — ve *Tüm*, 11. 12. 68, — ve Tural, 9. 2. 67; — ve TİP, 10. 2. 63, 13. 11. 68, 26. 4. 70.
**Boratav, Pertev Naili**: 10. 2. 50.
**Bozca, Hazım**: 10. 5. 48.
**Bozbeyli, Ferruh**: — ve AP, 13. 11. 70; — ve Demirel, 26. 12. 69; — ve DP, Gen. Başk., 23. 12. 70; — ve iftar yemeği, 22. 12. 67; Meclis Başk., 22. 10. 65, 22. 10. 69;—ve MP, 19. 10. 70; —Romanya ziyareti, 25. 4. 66; Rusya ziyareti, 1-9. 8. 66.
**Boyacıgiller, Abdurrahman**: — ve işsizlik, 5. 1. 51; — ve Dfi., 7. 2. 52.
**Bosna, Sinan**: 12. 12. 67.
**Bölgesel İşbirliği**: bkz. T., İran ve Pakistan.
**Bölükbaşı, Osman**: — ee AP., 5. 2. 65, 16. 5. 66; — ve dokunulmazlığı, 24. 6. 57; Gen. Başk. 25-7. 10. 57, 18. 3. 67, 2-3. 5. 70; Gen. Sek., 18-21. 11. 59; — ve Gürsel, 2. 10. 61; — nın hapis cezası, 7. 11. 59; — ve İnönü, 19. 2. 55; — ve komutanlar, 11. 9. 68; — ve Kore, 27-9. 11. 50; — ve Menderes, 23-4. 4. 55; — ve MP., 13. 6. 62; — ve milli koalisyon, 3. 12. 63; — ve Tahkikat Komisyonu, 20. 4. 60; tutuklandı, 16. 11. 49.
**Brewstor, Owen**: 10. 4. 52.
**Brosio, Manlio (İtalya)**: geldi, 4. 3. 66.
**Brown, Charles (ABD)**: — ve üsler, 12. 2. 59.
**Budakoğlu, Esat**: Tarım B., 8. 12. 55; Adalet B., 25. 11. 57; — ve gazeteciler, 15. 12. 58; istifası, 2. 4. 60.
**Bulganin, Nikolai (Rusya)**: 10. 2. 55; — ve T., 25. 11. 57, 27. 11. 57, 19. 1. 68.
**Bulgaristan**: 29. 3. 46; — ve T., 19. 12. 48; — ve Türkler, 11. 8. 5â — ve Yugoslavya, 4-8. 5. 5o; — Dışişleri B. nının ziyareti, 16-19. 8. 66; — Başb. nın ziyareti, 20-6. 3. 68; Demirel'in ziyareti, 5-9. 10. 70.
**Bumedyen, Hayri (Cezayir)**: — ve ihtilâl, 19. 6. 65.
**Burçak, Rıfkı Salim**: Gümrük B., 9. 3. 51; — ve Balıkesir Olayı, 11. 11. 52; Eğitim B., 8. 4. 53.
**Burgiba, Habib (Tunus)**: geldi, 24-30. 3. 65.
**Burn, Emil**: — ve kitabı, 21. 11. 68.
**Bursa Olayı**: 4. 7. 65, 7. 7. 65.
**Bürge, Fazıl Şerafettin**: Gümrük B., 16. 1. 49.
**Bürokrasi**: — ve ABD., 16. 12. 52, 4. 8. 65; — ve Bayar, 13. 3. 46; — ve CHP., 21. 7. 46, 9. 10. 47, 16. 6. 49; — de değişiklik, 5-6. 9. 70; — ve AP., 7. 1. 46, 1. 2. 46, 17. 4. 49, 15. 4. 53, 26. 2. 54, 14. 11. 57, 16. 1. 59; — emeklilik, 31. 1. 53, 1. 2. 54, 5. 7. 54; — ve gösteri K., 18. 11 69; — ve Gürsel, 8. 9. 61; — ve hükümet, 1. 7. 46, 7-11. 1. 47; — ve İnönü, 15. 9. 47, 18. 9. 47, 24. 9. 58; — ve Menderes, 15-20, 10. 51; — ve MP, 20. 7. 48; — ve MBK, 10. 8. 60; — ve seçimler, 1. 7. 46, 8. 9. 51; — ve siyaset, 2. 7. 60; tasfiyesi, 23. 8. 50; — ve zam, 25. 12. 53, 3. 10. 54, 1. 1. 61, 1. 12. 61. Ayrıca bkz., 20-23. 10. 50.
**Bütçe**: — de açık, 15. 12. 63; — ve AP, 25. 1. 65, 5. 2.-65; — ve CHP., 29. 5. 45, 1. 3. 65; — Demirel, 11. 18. 2. 70; Diyanet İşleri bütçesi, 24. 2. 58; — görüşmeleri, 21. 5. 45, 18. 12. 46, 28. 2. 51, 20. 2. 52, 16. 2. 53, 28. 2. 61, 1. 3. 60, 29. 2. 64, 12. 2. 65; — ve Menderes, 20. 2. 58; — ve MİT, 29. 1. 70; — ve sanayi, 4. 2. 69; — ve savunma, 10. 1. 57, 4. 1. 60, 16. 2. 64, 26. 12. 66. Ayrıca bkz., 18. 12. 67, 14. 12. 68.
*Bütün Eserleri* (N. Hikmet): — ve Meriç, 12. 12. 68.
*Büyük Doğu:* — kapatıldı, 12. 12. 52.
**Büyük Doğu Cemiyeti**: 4. 12. 52.
**Büyüksevinç, Mehmet**: öldürüldü, 8. 12. 69.

Caeuçescu, Nikolai: geldi, 24-5. 3. 69·
Cami-ül Ezher: 30. 4. 64.
Carney, Robert (ABD): — tetkik gezisi, 10. 1. 51; geldi, 12-14. 3. 51.
Cebesoy, Ali Fuat: — ve güven oyu, 26. 8. 47; — ve CHP, 27. 1. 48, 31. 10. 48, 26. 3. 50; — ve DP, 29. 4. 50; — ve KP., 11. 2. 51; — ve HP., 21. 7. 53.
Cemgil, Adnan: soruşturması, 28. 7. 50.
Cemgil Sinan: — ve Dev-Genç, 28. 7. 50; — ve Komer, 6. 1. 69.
Cenani, Ekrem: — ve DP., 18. 1. 55.
CENTO: aleyhtarlığı, 3. 10. 70; — 10. 11. 70; — ve Eyüp Han, 26-31. 10. 67; — ve Bağdat P., 19. 8. 59; — ve Demirel, 26. 4. 67; — ve Erkin, 21. 4. 64, 28-9. 4. 64; — ve Gürsel, 27. 7. 61; — ve I. Koalisyon, 27. 11. 61; — ve Menderes, 4. 11. 59, 16. 11. 59; — ve Pakistan, 24. 4. 66, 7. 7. 68; — ve Rusk, 19. 4. 66; — ve Rusya, 24. 8. 61; — ve sol, 23. 9. 49; — toplantıları, 3. 11. 62, 27-8. 4. 63; — ve T., 27-9. 4. 61, — ve Ürdün, 14. 4. 60; — ve Zorlu, 16. 11. 59.
CIA (Central Intelligence Agency): — ve MİT, 25. 5. 65; — ve AP., 20. 6. 66; — ve Türk-İş., 12. 2. 67; — ve Tevetoğlu, 24. 2. 67; — ve Yunan ihtilâli, 21. 4. 67; — ve Komer, 6. 1. 69.
Cevahir, Hüseyin: 28. 4. 70.
Cezayir: 4. 10. 53; — ve MBK, 16. 9. 60; — de ihtilâl, 19. 6. 65; ve T., 23. 6. 65.
Chang Kai (Çin): — ve Ecevit, 26. 1. 67
Charles, Sir Noel (İngiltere): — ve Bayar, 7. 9. 49.
*Chicago Tribune:* — ve Köprülü, 15. 5. 46.
Chou En Lai (Çin) : — ve Demirel, 16. 6. 66.
Chrysler-Türk Otomativ Enstitüsü: 10. 8. 62.
Cominform: — ve Yugoslavya, 28. 6. 48, 16-9. 4. 66.
Coşkan, Tahsin: Tekel B., 13. 2. 46, 6. 8. 46; Tarım B., 10. 9. 47.
Coşkan, Tevfik: — ve DP., 29. 5. 51.
Cumalı, Fehmi: 13. 8. 68.
*Cumhuriyet:* kapatıldı, 1. 5. 60.
Cumhuriyet Halk Partisi: — ve AP, 25. 10. 61, 15. 11. 61, 3. 12. 63, 11. 5. 64, 29. 5. 64, 7. 8. 65, 12. 9. 65, 15, 4. 70; — ve ağalar, 10o 9. 62; ve Ağaoğlu, 3. 1. 52, 17. 2. 60; — ve Alkanat 18. 10. 48; — ve Alican, 3. 12. 63; — ve ABD, 20. 11. 48, 5. 4. 58, 5. 2. 9. 5. 60, 3. 1. 66; — ve Anayasa, 25. 12, 48, 23. 3. 50; — Araştırma Bürosu, 5. 1. 58; — ve Atatürk, 23. 12. 49; — ve Aybar, 28-9. 5. 66, 14. 4. 68, 10. 5. 69; — ve Baban, 29. 8. 61; — ve Bağımsızlar, 24. 9. 64§ — ve Bangıoğlu, 22. 12. 60; — ve Barlas, 31. 12. 51; — ve Bayar, 1. 12. 45, 22. 1. 46, 17. 11. 46, 6. 4. 50, 17. 2. 53, 6. 3. 54, 30. 6. 69; — ve Belen, 11. 9. 57, 13. 10. 57; — ve K. Beyazıd, 15. 2. 58; — ve Boran, 30. 10. 66; — ve Bürokrasi, 1. 7. 46; — ve bütçe, 29. 9. 45; — ve Cağlar, 25. 1. 49; — ve Çakmak, 27. 6. 46; — ve CKMP, 17. 5. 59, 2. 169, 4. 1. 69; — ve CMK, 19. 8. 55, 15. 2. 56, 6-8. 4. 56, 8. 7. 56, 28. 2. 57, 4. 7. 57, 12. 8. 57, 4. 9. 57, 18. 9. 57, 20. 9. 57; Ayrıca bkz., CKMP.; — ve darbe söylentisi, 14. 12. 49; — ve Demirel, 18. 12. 64, 30. 6. 65, 20. 9. 65; — ve DP., 29. 4. 46, 15. 5. 46, 26. 5. 46, 16. 6. 46, 4. 7. 46, 22-4. 7. 47. 13. 10. 47, 13. 8. 48, 16. 8. 48, 10. 10. 48, 12 ve 15. 12. 48, 17. 4. 49, 27. 6. 49. 9. 8. 49, 8. 10. 49, 25. 2. 50, 2. 6. 50, 10. 10. 50, 16. 9. 51, 21. 9. 52, 7-8. 10. 52, 53, 15. 5. 57, 31. 5. 57, 20. 10. 47, 3. 6. 58, 25-27. 12. 57, 13. 7. 58, 11. 8. 58, 16. 9. 58, 23. 11. 58, 17. 4. 59, 15. 5, 59, 29. 7. 59, 23. 9. 59, 8. 1. 60, 7. 4. 60, 16. 4. 60, 25. 5. 60, 20. 9. 69, 6. 1f. 69; — ve devletçilik, 12. 3. 53; — ve devrim, 27. 5. 60; — ve dil sorunu, 16. 11. 50; — ve din, 10. 2. 48, 3. 1. 59, 8. 6. 49, 16. 6. 50, 12. 3. 53, 18. 11. 53, 8. 1. 60, 12. 3. 59; — ve diş siyaset, 1. 8. 46, 19. 12. 51, 5. 4. 58, 24-5. 2. 60; — ve Doğan, 14. 12. 63; — ve dokunulmazlık, 2. 7. 56. — ve 9 subay olayı, 16. 1. 58; — ve Dorman, 23. 8. 65; — ve Düşünsel, 23. 3. 51; — ve Ecevit, 28. 2. 68, 26. 10. 68, 23. 10. 70; — ve eğitim, 10. 2. 48, 3. 1. 49, 8. 6. 49; — ve ekonomi, 16. 2. 46, 7. 9. 47, 27-8. 48, 22-7. 11. 48, 4. 12. 48, 17. 9. 52, 16. 1. 54, 18. 1. 54, 5. 2. 56, 16. 3. 63,

**Cumhuriyet Halk Partisi**
14. 5. 67, 7. 4. 69, 1. 8. 69, 13. 8. 69; — eleştirisi, 16. 6.45, 20. 9. 45, 31. 8. 45; — ve Emre, 19. 10. 67; — ve Erim, 4-6. 3. 55, 24. 12. 55, 2. 5. 56, 24. 1. 57, 30. 10. 59; — ve Erkanlı, 14. 5. 69; — ve Esengin, 27. 7. 61; — ve Esnaf ve Sanatkâr Bürosu, 17. 9. 70; — ve Feyzioğlu, 7. 6. 57; — ve Gedik, 23. 5. 58, 3, 9 ve 11. 5. 59; — ve gençlik, 2. 4. 53, 17. 12. 67, 5. 10. 65, 22. 12. 69; — ve Geyikli Olayı, 11. 9. 59; — ve Gökay, 20. 10. 49; — ve Gülek, 29. 6. 50 16. 1. 55, 4. 12. 63; — ve Güley, 22. 9. 62 — ve Günaltay, 27. 11. 49, 20. 5. 52; — ve Güneş, 22. 1. 58; — ve Gürsel, 16. 6. 60, 14. 2. 65; — ve Güven oyu, 26. 8. 47, 11. 11. 48; — ve GP, 1. 1. 67, 4. 10. 67; — ve Hadımlı, 3. 5. 59; — ve Hükümet, 27. 8. 45, 27. 10. 50, 12. 12. 50, 25. 7. 51, 8. 8. 51, 19. 12. 51, 13. 4. 52, 4. 8. 52, 4. 10. 52, 9. 12. 53, 10. 12. 53, 14. 10. 53, 13. 11. 54, 19. 11. 57, 4-5. 12. 57, 1. 5. 58, 12. 1. 61, 11. 10. 63, 1. 3. 65, 7. 3. 65, 10. 1. 66, 19. 2. 69; — ve HP., 15. 2. 56, 6-8. 4. 56, 8. 7. 5. 1. 10. 56, 28. 2. 57, 4. 7. 57, 4. 8. 47, 12. 8. 57, 4. 9. 57, 20. 9. 57, 14-5. 3. 58, 21. 10. 58, 24. 11. 58; — iç siyaseti 11. 6. 45, 12. 6. 45, 16. 2. 46, 16-17. 1. 47, 17. 4. 47, 30. 6. 47, 9. 10. 47, 18. 10. 47, 6. 12. 47, 10. 1. 49, 21. 5. 50, 6. 6. 50, 29. 6. 50, 30. 8. 50, 16. 10. 50, 18. 1.51 25-7. 2. 54, 12. 6. 54, 29. 5. 55, 24, 12. 55, 16. 1. 59, 6. 7. 59, 5. 4. 60, 6-7. 12. 62, 20. 12. 62, 14. 5. 63, 4-6. 7. 63, 7. 5. 65, 28. 5. 65, 24. 1. 67, 16. 10. 68, 5. 3. 69, 26. 3. 70; — ve İnönü, 23. 3. 50, 9. 10. 50, 18. 3. 52, 6. 5. 54, 1. 4. 57, 23. 5. 59, 16. 12. 63, 5. 10. 68, 13. 10. 69, 5. 11. 69; — ve irtica, 21. 1. 53; — ve istifalar, 19. 4. 50, 2. 10. 51, 2. 1. 52, 21. 1. 52, 18. 3. 52, 10. 12. 62, 8. 1. 63, 30. 4. 67; — ve işçiler 20. 2. 47, 29. 8. 48, 4. 2. 50, 4. 5. 50, 28-9. 4. 56, 9. 11. 58; — ve Johnson mektubu, 27. 12. 65, 10. 1. 66; — ve kabine, 14. 1. 49, 2. 12. 50, 2. 4. 51, 14. 12. 64; — ve Kanunlar, 13. 1. 48, 14-22. 3. 50, 7. 3. 53, 13. 5. 55, 21. 5. 55, 12. 2. 69, 29. 3. 69; — ve F. L. Karaosmanoğlu, 31. 8. 45, 21. 5. 56; — ve Y. K. Karaosmanoğlu, 14. 10. 62; — ve Kargılı, 8. 11. 63; — ve Kemalist Parti, 6. 12. 47; — ve *Kim*, 5. 58; — ve Kıbrıs, 23. 6. 55, 26. 8. 55, 21. 6. 58, 4. 3. 59, 6. 9. 64, 7-9. 9. 64; — ve koalisyon, 23. 3. 50, 10. 11. 61, 15. 11. 61, 20. 11. 61, 24. 6. 62, 12. 8. 63, 25. 11. 63, 7. 12. 63, 9. 12. 63, 5. 12. 64; — ve Koç, 12. 3. 60; — ve Koçaş, 16. 10. 68, — ve Kore, 25. 7. 50; — ve F. Köprülü; 31. 8. 45, 21. 9. 45, 15. 5. 46, 28. 8. 59; — ve O. Köprülü, 18. 7. 57, 26. 8. 59; — ve köyler, 23. 1. 46, 24. 6. 50, 11; 8. 69; — ve Kubalı, 1. 2. 58; — Kurultayları, ve Kongreleri, 27. 4. 46, 10-11. 5. 46, 13-4. 11. 46, 29. 6. 50, 17. 6. 51, 8. 7. 61, 26-30. 11. 22-6. 6. 53, 26-30. 7. 54, 17. 3. 55, 20. 7. 55, 21-4. 5. 56, 19-21. 7. 57, 23. 8. 57, 9-11. 9. 57, Kurultaylar, 23. 5. 58, 10-13. 10. 58. 9. 11. 58, 12-15. 1. 59, 24-8. 5. 61, 14-16. 12. 62, 12. 4. 63, 16-18. 10. 64, 18-21. 10. 66, 4 - 6. 2. 67, 28-29. 4. 67, 18-21. 10. 68, 3-5. 7. 70; — ve Meclis, 28-9. 12. 60; — ve Menderes, 31. 8. 45, 21. 9. 45, 9. 3. 47, 27-8. 4. 48, 16. 7. 49, 3. 9. 50, 14. 11. 50, 4. 10. 52, 22. 11. 52, 27-8. 12. 52, 1. 8. 53, 24. 10. 53, 14. 5. 55, 26. 3. 55, 10. 2. 56, 9. 2. 58, 20-1. 9. 58, 24-7. 11. 58, 9. 5. 59, 11. 5. 59, 26. 5. 59, 14. 2. 60, 2. 5. 60, 15. 5. 60; — ve MP., 9. 7. 53, 15. 7. 53,; — ve m. v. maaşları, 26. 3. 65; — ve MKP., 26. 5. 46; — ve muhalefet, 1. 10. 45, 23. 1. 46, 31. 10. 48, 8. 1. 49, 19. 6. 52; — ve Nato, 17. 12. 67, 9. 7. 68; — ve 12 Temmuz Beyannamesi, 13. 7. 58; — ve Oral, 2. 1. 52, 20. 5. 52, 7. 9. 53, 2. 3. 54; — ve ordu, 14. 12. 49; 26. 3. 50; 15. 5. 50; — ve Orbay, 13. 10. 49; — ve Orta Doğu, 1. 12. 56, 18. 7. 58; — ve Ortaç, 21. 5. 52; — ve ortanın solu, 28. 5. 65, 19-21. 11. 65, 16. 12. 65, 13-4. 1. 68; — ve Özyörük, 6. 7. 68; — ve Paksüt, 14. 7. 63; — ve partilerarası ilişkiler, 12. 11. 46, 25. 6. 47, 13. 10. 47, 5. 9. 61; — ve Peker, 6. 8. 46, 6. 12. 47; — ve Polis, 19. 4. 59; — ve radyo, 13. 4. 52, 18. 4. 58, 12. 9. 59, 16. 2. 60; — ve Rhee, 17. 5. 60; — ve

**Cumhuriyet Halk Partisi**
Sadak, 27. 1. 47; — ve sağ, 18. 5. 48, 24-5. 9. 66, 23-5. 3. 68; — ve Saraçoğlu, 5. 8. 46, 31. 10. 48; — ve Satır, 20. 9. 62; — ve Sarper, 21. 9. 61; — ve seçimler, 23. 4. 46, 29. 4. 46, 26. 5. 46, 10. 6. 46, 6. 4. 47, 13. 8. 48, 13. 5. 49, 8. 10. 49, 6. 12. 49, 7. 9. 50, 4. 2. 50, 20. 2. 50, 10. 4. 50, 22. 4. 50, 27. 4. 50, 13. 8. 50, 3. 9. 50; — ve seçimler, 4. 7. 53, 17. 7. 53, 15. 11. 53, 11. 4. 54, 27. 4. 54, 16. 8. 54, 29. 9. 54, 7. 11. 54, 3. 8. 55, 25-30. 9. 55, 13. 11. 55, 28. 9. 57, 5. 10. 57, 10. 10. 57, 16. 11. 57, 27. 5. 58, 25. 6. 58, 31. 7. 58, 6. 4. 59, 24. 9. 61, 28. 7. 65, 17. 9. 65, 5. 6. 66, 8. 6. 66, 26. 7. 69, 27. 9. 69; — ve seçim Kanunu, 18. 7. 51, 15. 5. 53, 1. 2. 68, 20. 3. 68; — seçim sonuçları, 21. 7. 46, 16. 10. 10. 49, 14. 5. 50, 22. 7. 51, 2. 5. 54, 5. 5. 54, 27. 10. 57, 15. 10. 61, 17. 11. 63, 7. 6. 64, 10. 10. 65, 2. 6. 68, 12. 7. 68, 12. 10. 69; — ve Sirmen, 1. 11. 61; — ve '8'ler', 1. 1. 67; — ve sıkıyönetim, 22. 12. 47, 12. 9. 55, 29. 2. 56; — ve sol, 18. 5. 48, 20. 8. 50, 16. 9. 51, 31. 12. 51, 21. 8. 65, 25. 7. 67; — ve Somuncuoğlu, 23. 6. 54; — ve Sosyal Demokrat Parti, 11. 12. 65; — ve Sunay, 5. 1. 71, — ve Tahkikat Komisyonu, 18 ve 29. 4. 60; — ve *Tan* olayı, 4. 12. 45; — ve Tanrıöver, 29. 12. 47; — ve Tevetoğlu, 24. 2. 67; — ve Tiritoğlu, 2. 2. 57; — ve Tural, 9. 2. 57; — ve Turgut, 29. 7. 67; — ve Türkeş, 28-9. 5. 66; — ve TİP, 13-4. 1. 68; — ve Türkiye Komünist Partisi, 19. 12. 48; — ve Ulay, 16. 10. 68; — ve Uran, 15. 10. 46; — ve Uşak Olayı, 2. 12. 59; — ve Uz, 14. 2. 53, 17. 5. 54; — ve Üstündağ, 2. 10. 51; — ve Vatan Cephesi, 6. 2. 59, 21. 6. 59; — ve Yalçın Davası, 1. 2. 54; — ve YTP, 18. 10. 63, 19. 11. 63; — ve yargıçlar, 12. 6. 56; Ayrıca bkz., 12. 6. 45, 27. 8. 45.
**Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi**: — ve Baran, 2. 9. 65; — Bölükbaşı, 7. 11. 59; — ve Cumhur başk., 28. 3. 66; — ve CHP., 17. 5. 59, 2. 1. 69; — ve ekonomi, 2. 11. 58; — ve hükümet, 12. 1. 61; — ve İnönü, 2. 12. 63; — den istifalar, 4. 8. 65, 19. 10. 68; — ve kabine, 11. 6. 63, 26. 11. 63, 17. 2. 65; — ve koalisyon, 13. 6. 62, 24. 6. 62, 7. 12. 63, 20. 12. 63; — ve komandolar, 14. 7. 68; — Kongreleri, 18-20. 11. 59, 22-3. 2. 64, 3. 7. 65, 24-5. 11. 67, 8-9. 2. 69; — ve Menderes, 26. 5. 59; — ve MP., 22. 2. 67; — ve MBK., 31. 3. 65, 19. 6. 65; — ve ortak bildiri, 5. 9. 61; — ve seçimler, 7. 9. 65, 5. 6. 66; — ve seçim sonuçları, 15. 10. 61, 17. 11. 63, 7. 6. 64, 10. 10. 65; — ve soruşturma, 4. 1. 69; — ve sosyalizm, 8. 3. 65; — ve Temsilciler Meclisi, 28-9. 12. 60; — ve YTP, 22. 2. 67; — ve 27. Mayıs, 19. 9. 65, 20. 5. 66; — ve MHP., 8-9. 2. 69; Ayrıca bkz., 16. 10. 58; 20. 12. 62 ve Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Millet Partisi.
**Cumhuriyetçi Meslekî İslâhat Partisi**: 11. 2. 61.
**Cumhuriyetçi Millet Partisi**: — ve Bölükbaşı, 24. 6. 57; — ve CHP, 25-7. 2. 54; — ve CKMP, 16. 10. 68; — ve diğer muhalefet, 15. 2. 56, 8. 7. 56, 4, 9. 57, — ve HP., 30. 3. 58; — ve İnönü, 19. 5. 55; — ve Kıbrıs, 26. 8. 55; — ve Kongreleri, 9. 8. 56, 25-7. 10. 56, 18. 9. 57; — kuruldu, 10. 2. 54; — ve seçimler, 12. 4. 54, 16. 8. 54, 3. 8. 55, 25-30. 9. 55, 7. 10. 57; — ve seçim sonuçları, 2. 5. 54, 27. 10. 57; Ayrıca bkz., Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Millet Partisi.
**Cumhuriyetçi Türkiye Partisi**: 20. 12. 62.
**Cüceoğlu, İbrahim**: 23. 9. 54.

**Çağa, Esat**: — ve DP, 27. 2. 50.
**Çağlar, Behçet Kemal**: — ve CHP, 25. 1. 49; 23. 2, 52.
**Çağlar, Muzaffer**: 9. 3. 66.
**Çağlayangil, İ. Sabri**: — ve 6. Filo, 26. 2. 69; Çalışma B., 20. 2. 65; Dışişleri B., 27. 10. 65, 3. 11. 69; — ve Filistin, 23. 4. 70; — ve İslam Konferansı, 23. 3. 70; — ve namazları, 3. 9. 66, — ziyaretleri, Irak, 24-6. 5. 66; ABD 9. 9. 66; Mısır, 15-20. 1. 67; İtalya, 3. 2. 67; Almanya, 9-16. 5. 67; Romanya, 17-20. 5. 67; Hindistan, 5-10. 1. 68;

Çağlayangil İ. Sabri
Rusya 8-12. 7. 68; Polonya, 30. 3. 70.
Çakır, Hüsnü: Savunma B., 9. 6. 48, 16. 1. 49; ordu ve siyaset, 25. 7. 49.
Çakmak, Fevzi: — ve DP., 27. 6. 46. 21. 7. 46, 13. 3. 48; 5. 8. 46; 13. 7. 46; — ve İnsan Hakları Cemiyeti, 18. 10. 4 — ve sol, 29. 1. 47; — ve Sökmensüer, 30. 1. 47; — ve Cebesoy, 27. 1. 48; — ve seçimler, 4. 8. 50; öldü, 10. 4. 50.
Çalışma Partisi: Kuruldu, 19. 9. 50; 11. 2. 61.
Çavoşoğlu, Muammer: Ulaştırma B., 17. 5. 54; Bayındırlık B., 8. 12. 55; — istifası. 3. 10. 56.
Çekoslovakya: — ve komünizm, 23. 8. 51; işgali, 21. 8. 68; — ve Sunay, 30. 8. 68.
Çelebi, Emanullah: — ve MBK, 12. 6. 60.
Çelen, Memduh: 26. 5. 70; 15. 11. 70.
Çelik Montaj: 12. 1. 71.
Çelikbaş, Fethi: — ve Ağaoğlu, 17. 2. 60; — ve CHP., 16. 3. 63; — ve DP., 12. 10. 55; Devlet B., 8. 4. 53; Ekonomi B., 24. 5. 53; — ve Gedik, 2. 12. 59; — ve ispat hakkı, 2. 5. 55, 6-14. 10. 55, istifası, 6. 12. 54; İşletmeler B., 17. 5. 54; — ve Menderes, 24. 10. 54; Sanayi B., 20. 11. 61, 25. 6. 62; — ve Tahkikat Komisyonu, 20. 4. 60; — ve Türk Devrim Ocakları, 23. 2. 52.
Çeliker, Zeki: — ve AP., 28. 10. 70.
Çetin, Abbas: — ve CHP., 18. 3. 52.
Çetiner, Selâhattin: — ve İnönü, 3. 4. 60; — ve ordu, 5. 4. 60.
Çiçekdağ, Osman Şevki: Adliye B., 5-8. 11 52, 17. 5. 53.
Çiftçi, Ahmet: 4. 8. 61.
Çilingiroğlu, Ayhan: — ve DPT. 26. 9. 62.
Çin: — ve Hindistan 23. 6. 65 16. 6. 66; — ve Işık 20. 4. 65; — ve Pakistan, 24. 4. 66; — ve ticaret 4. 12. 66 11. 1. 70. 6. 8. 70; — ve Ecevit 26. 1. 67.
Çıracıoğlu, Sabahattin: — ve DP. 12. 1. 55, 19. 2. 60.
Çumralı, Vefik: Adalet B. 25. 12. 63; istifası 9. 12. 64.

Dağdaş, Bahri: Tarım B. 27. 10. 65; — ve tarım reformu, 24. 11. 65; — ve ağalar, 22. 7. 66; istifası, 9. 8. 69.
Dağıl, Hazım: Savunma B., 6. 8. 65.
Dağlarca, Fazıl Hüsnü: — ve *Tüm*, 11. 12. 68.
*Dağyeli:* 5. 3. 71.
*Daily-Mail* (Londra): — ve DP., 23: 5. 46.
Dallı, Ahmet: — ve İş Bankası, 28. 8. 59; Ticaret B., 3. 11. 69; istifası, 5. 1. 70.
Darendelioğlu, İlhan: — ve AP, 11. 11. 70.
Daver Ahidin: 2. 2. 53.
Davis, James (ABD): 24. 3. 61.
Davud Han, Serdar Muhammed: geldi, 17-23. 4. 57.
Değmer, Şefik Hüsnü: 15. 10. 53; 2. 11. 56.
Demir, Kemal: Sağlık B., 25. 12. 63; — ve CHP., 3-4. 7. 70.
Demirağ, Nuri: 7. 7. 45; öldü, 13. 11. 57.
Demiray, Tahsin: — ve Köylü P., 19. 5. 52.
Demirel, Nazmiye: 13-17. 9. 67.
Demirel, Süleyman: — ve AP., 8. 11. 64, 24. 10. 65, 26-9. 11. 66, 5. 12. 68, 21-3. 10. 70, 19. 1. 71; — ve ABD., 16. 2. 65, 8. 11. 65, 13. 4. 67, 7. 2. 70; — ve Anayasa, 21 ve 29. 5. 69; 1. 10. 69; — ve Aybar, 30. 5. 65, 6. 7. 69; — ve aydınlar, 29. 11. 65, 3. 6. 69, 24. 12. 69; — ve Azizoğlu, 12. 5. 67; — ve Batur, 21. 6. 70; — ve C. Bayar., 15. 6. 69; — ve Bilgehan, 14. 9. 70; — ve Bilgiç, 20. 12. 64, 30. 10. 65, 1. 11. 65; — ve Boran, 8. 1. 71; — ve Bozbeyli, 26. 12. 69, 19. 10. 70, 13. 11. 70; ve Bütçe, 12. 2. 65; ve Cento, 27. 4. 67; — ve Chou En Lai, 16. 6. 66; — ve CHP., 18. 12. 64; 30. 6. 65, 20. 9. 65; — ve Çeliker, 28. 10. 70; — ve Dağdaş, 9. 8. 69; Devlet B., ve Başb.,Y., 20. 2. 65; — Devrimci Subaylar Komitesi, 29. 9. 65; — ve din, 31. 10. 66, 22. 12. 67 20. 8. 67; — ve dış siyaset, 5. 4. 66; — ve ekonomi, 15. 5. 65, 7. 6. 65, 12. 6. 66, 30. 11. 66, 5. 7. 69, 1. 8. 71, 24. 8. 70; Gen. Başk., 27-9. 11. 64, 29-30. 11. 68; — ve Gürsel, 14. 2. 65; — ve Güventürk, 11. 7. 69; — ve Hare, 12. 2. 65; — ve hükümet, 21. 2. 65, 3. 11. 65; iç gezileri, 16-24. 9. 68; — ve ihtilâl, 13. 10. 65, 6. 11. 66, 12. 11. 66, 25. 3. 67, 28. 2. 68, 28. 5. 70; — ve İnci, 5. 8. 66; — ve İnönü, 7. 2. 66, 1. 6. 66, 11. 10. 66. 24. 1. 68, 2. 5. 69, 5. 1. 71; — ve irtica,

**Demirel Süleyman**
31. 5. 66, 19. 2. 68, 16. 11. 68, 3. 5. 69; — ve İsrail, 22. 8. 69; — ve işçiler, 2. 9. 67; — ve kabine, 23. 10. 65, 27. 10. 65, 13. 8. 66, 1. 4. 67, 9. 12. 68, 6. 3. 69, 22. 10. 69, 3. 11. 69, 6. 3. 70, 14. 2. 70; — ve 'Kanlı Pazar', 24. 2. 69; — ve Kanunlar, 11. 3. 67, 17. 3. 67, 1. 2. 6 22. 3. 69, 30. 5. 69, 26. 10. 69; — ve Kıbrıs, 9-10. 9. 67, 26. 11. 67, 4. 12. 67; — ve '41ler', 5. 9. 70; — ve Kosygin, 16. 3. 66; — ve küçük esnaf, 10. 9. 66; — ve MBG., 18. 3. 66; — ve MBK., 10. 12. 64, 23. 2. 71; — ve milli irade, 24. 1. 70; — ve muhalefet 5. 2. 65, 22. 2. 67, 4. 1. 71; — ve mukaddesatçılar, 4. 1. 61; — ve Nasır, 28. 9. 70; — ve ordu, 6. 2. 69, 9. 3. 69, 18. 5. 69, 2. 6. 70, 12. 12. 70, 24. 2. 71; — ve Orta Doğu, 5. 6. 67; — ve öğrenciler, 16-17. 11. 67, 13. 6. 68, 21. 6. 68, 18. 1. 69, 3. 6. 69, 25. 5. 70; — ve Önder, 6-8. 1. 70; — ve Özdilek, 9. 6. 70; — ve polis, 26. 7. 68, 18. 1. 69; — ve RCD 28-31. 7. 67, 15. 12. 58; — ve seçimler, 11. 10. 65, 12. 10. 65, 1. 2. 68, 27. 9. 69, 24. 10. 69; — ve Sezgin, 13. 7. 70; — ve sol, 12. 1. 65, 12. 6. 65, 29. 6. 65, 8-13. 9. 66, 15. 11. 65, 10. 7. 67, 8. 7. 67; — ve soruşturması, 15. 4. 70, 18. 6. 70, 9. 12. 70; — ve Soysal, 8-9. 66, 10. 11. 68; — ve Tağmaç, 1. 8. 70; — ve Taşer, 6. 1. 71; — ve Tekin, 17. 3. 70; — ve Tural, 2. 12. 66, 30. 1. 67; — ve Turan, 13. 6. 67, 30. 10. 67; — ve Turgut, 2. 12. 68; — ve Türkeş, 4. 12. 67; — ve TİP, 29. 5. 65, 27. 9. 65, 16. 7. 67; — ve 'Yahya Han Formülü', 6. 6. 70;—ve '72'ler Muhtırası', 23. 1. 70; — ve Yıldız, 6. 6. 67; — ve YKK., 10. 3. 71; ziyaretleri: Almanya, 9-18. 5. 67; Romanya, 13-17. 9. 67; 19-29. 9. 67; 20-24. 10. 67; Yugoslavya, 1-6. 9. 70; Bulgaristan, 5-9. 10. 70; Ayrıca bkz., 22. 3. 68; 11. 4. 68; 11. 2. 70, 14. 2. 70, 15. 2. 70, 11. 2. 71, 12. 3. 71.
**Demirelli, Fuat Hulusi**: — ve DP., 7. 2. 48; — ve grev hakkı, 18. 1. 58; 20. 5. 50.
**Demircioğlu, Vedat**: öldürüldü, 24. 7. 68.
**Demirer, Arif**: Ulaştırma B.,. 8. 12. 55
**Demirsoy, Seyfi**: — ve Türk- ş, 13. 7. 62; tutuklandı, 5. 4. 64; Gen. Başk, 11-7. 5. 70.
**Demokrat Parti**: — ve AP, 21. 7. 65, 29-30, 11. 68, 27. 9. 69; — lilerin affı, 2. 1. 61, 12. 10. 62, 22. 9. 64, 16. 1. 66; 6. 11. 69; — ee '61'ler', 29. 3. 51, — ve ABD., 27-30. 1. 58, 5. 4. 58; — ve anarşi, 15. 10. 53; — ve Anayasa, 8. 5. 50, 15. 5. 69; — ve Atay, 15. 3. 53; — ve Atatürk, 7. 1. 46, 25. 7. 51, 10. 11. 53, 8. 4. 57;— ve Atay, 4. 7. 46; — ve Aygün, 16. 1. 59; — ve Baban, 31. 10. 56; — ve Balıkesir Olayı, 7-8. 10. 52; — ve Basın, 31. 3. 52, 6-14. 10. 55, 29. 5. 56; — ve Başgil, 12. 1. 61; — ve Bayar, 20. 5. 50, 30. 6. 69; — ve Belen, 11. 9. 57; — ve Bengü, 16. 4. 59; — ve Bizim Ev, 14. 1. 68; — ve Boyacıgiller, 7. 2. 52; — ve Burçak, 11. 1.11. 52; — ve bürokrasi, 1. 2. 46, 17. 4. 49, 25. 12. 53, 5. 4. 54; — ve bütçe, 18. 12. 46, 4. 1. 60; — ve Cebesoy, 29. 4, 50; — ve CHP., 29. 4. 46, 16. 6. 46, 9. 3 47, 13. 10. 47, 10. 10. 58, 31. 10. 48, 17. 4. 49; 8. 10. 49, 25, 2. 50, 19. 4. 50, 24. 1. 51, 17. 6. 51, 9. 12. 52, 9. 6. 53, 22-6. 6. 53, 24. 10. 53, 9. 12. 53, 31. 5. 57, 19. 11. 57, 4. 5. 58, 3 ve 25. 6. 58, 9. 7. 58, 11. 8. 58, 19. 9. 58, 17. 4. 59, 15. 5. 59, 29. 7. 59, 23. 9. 59. 8. 1. 60, 5 ve 7. 4. 60, 16. 4. 60; ve Çakmak, 27. 6. 46, 21. 7. 46; — ve Demirelli, 7. 2. 48; — ve devletçilik, 7. 1. 46; — ve devrim, 27. 5. 60; — ve din, 3. 1. 49, 3. 5. 51, 17-18. 5. 51, 17. 7. 52, 9. 12. 52, 15. 11. 59; — nin dış siyaseti, 16. 5. 50; — ve Düşünsel,, 23. 3. 51; — ve eğitim, 3. 1. 49, 3. 5. 51, 17-8. 5. 51; — ve ekonomi, 7. 1. 56, 1. 2. 46, 28. 12. 46, 31. 8. 45, 18. 1. 50, 27. 2. 50, 8. 5. 50, 1. 8. 51, 22. 1. 52, 5. 2. 52, 16. 1. 54, 2. 7. 54, 18. 1. 55, 3. 7. 55, 13. 6. 59, 30. 6. 59, 3. 7. 59, 22. 7. 59, 20. 8. 59, 13. 3. 60; — ve Erim, 16. 6. 46, 13-4. 7. 49, 14. 1. 50 23. 1. 50, 4-6. 3. 55; — ve Ete, 23. 6. 5 ve Gedik, 5. 6. 56; — ve gençlik, 2. 4. 53, 7. 1. 54; — ve gericilik, 22. 1. 53; — ve Gülek, 23. 4. 54, 27. 7. 59; — ve Gümüşpala, 25. 7. 62; — ve Günaltay,

**Demokrat Parti**
24. 1. 49, 24. 6. 51, 14. 4. 52, 23. 5. 53, 23. 8. 59; — ve Güneş, 22. 1. 58; — ve Gürsel, 18. 6. 60, 18-20. 7. 60, 10. 3. 61, 22. 9. 64; — ve hükümet, 27-8. 4. 48, 16. 6. 48, 15. 12. 48, 6. 6. 50, 28. 6. 59; — ve HP, 6. 3. 56, 16. 5. 57, 7. 7. 58; — iç siyaseti, 9. 2. 47, 22. 12. 47 10. 3. 48, 21. 4. 51, 23. 6. 51, 22. 2. 52, 7. 4. 52, 22. 6. 52, 7. 1. 54, 13. 8. 54, 16-26. 9. 54, 26. 4. 55, 19. 5. 55, 12. 10. 55, 22. 10. 55, 30. 10. 55, 6. 4. 57, 14. 11. 57, 12. 4. 58, 31. 10. 59, 5. 1.1 58, 13. 11. 58, 6. 7. 59, 27. 7. 59, 22. 8. 59, 19. 2. 60; — ve İnce, 28. 3. 51; — ve İngiliz B. Elçisi, 7. 9. 49; — ve İnönü, 10. 10. 46, 14-26. 9. 47, 25. 10. 48, 30. 7. 49, 30. 3. 50, 15. 9. 52, 11. 11. 52, 9. 12. 52, 4. 1. 53, 15. 8. 56, 1. 3. 57, 7. 6. 57, 6 ve 27. 7. 58, 19. 3. 59, 28. 5. 60, 9. 5. 69; — ve işçiler, 16. 8. 48, 12. 6. 49, 24. 10. 49, 28. 5. 51, 9. 8. 51, 7. 4. 54, 1. 6. 54; — ve ispat hakkı, 6-14. 10. 55; — den istifalar, 29. 5. 51, 12. 10. 55, 18. 11. 55, 17. 12. 55, 23. 11. 58, 1. 1. 59; — ve kabine, 14. 8. 47, 10. 9. 47, 9. 6. 48, 2. 12. 50, 29. 3. 51; — ve Kanunlar, 18. 1. 50, 10. 10, 50, 28. 5. 51, 25. 7. 51, 1. 8. 51, 13. 5. 55, 14. 11. 57; — ve Kapani, 31. 10. 52; — ve F. L. Karaosmanoğlu, 7. 4. 52; — ve Kibar, 1. 8. 59; — ve Kıbrıs, 12. 7. 56, — ve Kırdar'ın cenazesi, 19. 2. 61; — ve Kırşehir, 12. 6. 57; — ve Koalisyon, 23. 1. 50; — ve Koç, 12. 3. 60; — nin kongreleri, 7-11. 1. 47, 22-4. 4. 47, 17-19. 1. 48, 20-5. 6. 49, 28. 1. 50, 20-23. 10. 50, 3-4. 2. 51, 11. 3. 51, 18. 3. 51, 21. 4. 51, 12. 5. 51, 17-8. 5. 51, 28-9. 5. 51, 3. 6. 51, 9-12. 6. 51, 23. 6. 51, 15. 7. 51, 15-20. 10. 51, 21-3. 3. 52, 21. 9. 52, 7-9. 2. 53, 11. 5. 53, 21. 3. 55, 29. 5. 55; — nin kongreleri, 15-8. 10. 55, 22. 7. 57, 25. 8. 57, 23-4. 5. 59; — ve Köprülü, 7. 9. 57, 7. 4. 60; — ve köylüler, 13 ve 17. 12. 59; — ve Köymen 31. 10. 52; — ve Kubalı, 10. 4. 58; kuruldu, 7. 1. 46; — ve Küfrevi, 20. 9. 57; — ve Meclis, 7. 12. 57, 25 ve 27. 12. 57; — ve A. Menderes, 23. 5. 46, 3. 6. 51, 19. 4. 54, 22. 11. 55, 29. 11. 55, 10. 1. 56, 3. 4. 56, 8. 3. 59, 15. 10. 59; — ve E. Menderes, 30. 1. 46; — ve Milli Husumet Andı, 27. 6. 49, — ve MP., 20. 7. 48, 25. 8. 48; — ve m. v. maaşları 22. 12. 47; — ve muhalefet, 13. 4. 62 6. 3. 54, 11. 7. 59, 12. 4. 60, 14. 5. 60, 25. 5. 60; — ve Nato, 1. 11. 51, 27. 7. 59 — ve Omurtak, 4. 1. 48; ve Oral 2. 1. 52, 2. 3. 54; — ve ordu, 14. 12. 49, 4. 4. 50, 6. 6. 50, 26. 1. 54, 9. 4. 54, 12. 4. 54, 9. 5. 60, 25. 5. 60; — ve Osmanlı aileleri, 16. 6. 52; — ve Öner, 15. 2. 46, 14. 1. 48, 23. 8. 50; — ve polis, 19. 4. 59; — ve Özüdoğru, 1. 2. 46; — ve partilerarası ilişkiler, 12. 11. 46, 11. 11. 52; — ve Peker, 7. 7. 47; 14. 8. 47, 10. 9. 47; — ve Potuoğlu, 31. 10. 52; — ve radyo, 13. 4. 52; — ve Rusya, 5. 2. 60; — ve Saka, 14. 1. 49; — ve Saraçoğlu, 8. 5. 46; — ve Sarol, 14. 9. 52; — ve Satır, 4. 11. 47; — ve savunma, 4. 1. 60; — ve seçimler, 12. 2. 46, 29. 4. 46, 8. 5. 46, 25. 5. 46, 10. 6. 46, 16. 6. 46, 21. 7. 46, 11. 8. 46, 16. 2. 47, 2 ve 17. 4. 47, 7-8. 7. 48, 16. 7. 48, 13. 8. 48, 7. 9. 48, 15. 10. 48, 14. 12. 49, 7-9. 1. 50, 28. 1. 50, 10. 4. 50, 22. 4. 50, 24. 4. 50, 8. 6. 50, 3. 9. 50, 22. 7. 51, 12. 8. 51, 21. 8. 51, 16. 9. 51, 12. 6. 52; — ve seçimler, 17. 7. 53, 11. 2. 54, 12. 4. 54, 7. 11. 54, 25-30. 9. 55, 13. 11. 55, 4. 9. 47, 7. 9. 57, 3. 10. 57, 7 ve 10. 10. 57, 13 ve 17. 12. 59, 9. 2. 60, 27. 3. 60, 14. 9. 69; — ve seçim Kanunu, 31. 5. 46; — ve seçim sonuçları, 21. 7. 46, 14. 5. 50, 13. 8. 50, 3. 9. 50, 15. 10. 60, 2. 5. 54, 27. 10. 57; — ve sıkıyönetim, 4. 12. 46, 12. 9. 55, 9. 5. 61; — ve Soley, 24. 2. 60; — ve Sökmensüer, 29. 1. 47; — ve Tahkikat Komisyonu, 18 ve 20. 4. 60; — ve Tarhan, 15. 5. 58; — ve Tedbirler Komisyonu, 8-9 ve 10-23. 12. 58, 6. 5. 59; — ve 'Topkapı Olayı', 4. 5. 59; — ve T. Devrim Ocakları, 23. 3. 52; — ve Ustaoğlu, 9. 12. 52; — ve 'Uşak Olayları', 1. 5. 59; — ve Uz, 14. 2. 53, 17. 5. 54; — ve üniversiteler, 26. 1. 56, 4. 12. 56; — ve Ürgüplü, 30. 8. 51, — ve Vatan Cephesi, 31. 12. 58, o. 12. 59;

**Demokrat Parti**
— ve Velibeşe, 31. 1. 46; — ve A. Yalçın, 1. 9. 61; — ve yargıçlar, 12. 6. 56; — ve Yassıada davaları, 30. 5. 60, 14 ve 24. 10. 60, 15. 9. 61; — ve Yaylacılar 31. 10. 58; 5 ve 13. 11. 58; — ve YTP., 13. 2. 61; — ve Yorgancıoğlu, 15. 3. 61; — ve '121 'ler', 31. 10. 59; Ayrıca bkz., 3. 8. 46; 1. 4. 47; 13. 3. 48; 16. 9. 48, 4. 12. 48, 31. 10. 51, 21. 5. 52, 15. 7. 53, 12. 5. 54, 5. 12. 55, 11. 5. 60, 12. 5. 60, 29. 9. 60.
**Demokrat Türkiye Partisi**: 20. 12. 62.
**Demokratik Parti**: 25. 10. 70; 17 ve 18. 12. 70; — ve Bozbeyli, 23. 12. 70; — ve A. Menderes, 29. 12. 70; — ve AP., 4. 1. 71.
**Demokratlar Partisi**: 15. 12. 70.
**Dengiz, Orhan**: Milli Eğitim B., 27. 10. 65.
**Denktaş, Rauf**: 1. 11. 67.
**Deprem**: 28-31. 7. 67.
**Dereli, Ferruh**: — ve Medeni K., 4. 10. 67
**Deriner, İbrahim**: Enerji B., 27. 10. 65..
**Devalüasyon**: bkz., Ekonomik sorunlar.
**Dev-Genç**: — ve Cemgil, 28. 7. 50; — ve Sarp, 18. 5. 70; — ve Sıkıyönetim., 11. 9. 70; — ve polis, 16. 10. 70; — Kurultayı, 18. 10. 70; — ve Karaçan, 24. 12. 70; — ve avukatlara saldırı, 5. 3. 71; Ayrıca bkz., Deniz Gezmiş ve Şehir Gerillaları.
**Devlet İktisadi Teşekkülleri**:bkz., Ekonomik sorunlar.
**Devlet Memurları**: bkz., Bürokrasi.
**Devlet Planlama Teşkilatı**: bkz., Ekonomik sorunlar.
**Devletçilik**: — ve DP., 7. 1. 46; — ve Sadak, 7. 1. 46; — ve CHP., 13-4. 11. 47, 29. 8. 48, 12. 3. 53, 26-30. 7. 54; 22-7. 11. 48; — ve İnönü, 30. 12. 66.
*Devr-i Süleyman*: 27. 11. 68.
**Devrim**: — ve Acuner, 17. 7. 70; — ve AP., 17. 11. 64; — ve Af. K., 9. 8. 66; — ve Alkoç, 10. 3. 65; — ve Anayasa, 28. 5. 60, 27. 5. 61; — ve Ataklı, 16. 5 63; — ve Aybar, 27. 5. 65; Aydemir İhtilâli, 22. 2. 62, 23. 2. 62, 19. 4. 62, 24. 27. 30. 4. 62, 27. 3. 63; 14. 5. 63, 20, 21, 22. 5. 63, 5. 9. 63, 19. 2. 64, 25. 12. 57; — ve Azizoğlu, 27. 9. 69; — ve Baban, 14. 2. 60; — ve Başaran-Çalan, 26. 5. 70; — ve Bayar, 22. 3. 63; — ve 5 Tıbbiyeli, 26. 2. 71; — ve Bolivya, 7. 10. 70; — ve Cezayir, 19. 6. 65; — ve Demirel, 12. 1. 65, 13. 10. 65, 6 ve 12. 11. 66, 28. 2. 68; — ve Deniz Harp Okulu, 2. 11. 68; — ve Devrimci Ordu Gücü, 10. 6. 60; — ve Feyzioğlu 11. 5. 66; — gençlik, 23. 6. 69: — ve Güney Yemen, 30. 11. 67; — ve Gürsel, 14. 6. 60; — ve hükümet, 25. 2. 62; — ve İnönü, 1. 6. 60, 1. 2. 62, 18. 2. 62, 2. 10. 62, 14. 5. 63, 10. 5. 65; — ve Irak, 8. 2. 63; — ve Kubalı 8. 2. 62; — ve Libya, 1. 9. 69; — ve Menteşe, 20. 2. 71; — ve MBK; 20-9. 9. 60; — ve MGK., 26. 3. 63; — ve Mısır, 23. 7. 52; — ve Ordu 14. 11. 61, 23. 3. 63, 29. 9. 65; — ve Ölçmen, 20. 3. 60; — ve Özden, 10. 12. 70; — ve Pakistan, 21. 68; — ve partiler, 5. 9. 61, 21. 1. 62, 28. 2. 62, 11. 10. 62; — ve sağcılar, 29. 4. 68; — ve seçimler, 10. 10. 65; — ve Soyuyüce, 20. 5. 66; — ve Sudan, 25. 5. 69; — ve Sunay, 27. 5. 70; — ve Suriye, 8. 3. 63, 2. 3. 69; — ve Tağmaç, 27. 5. 70; — ve Tedbirler K., 2 ve 4. 3. 62; — ve Türkeş, 23. 2. 63, 19. 9. 65, 28-9. 5. 66, 18. 5. 68; 27 Mayıs, 3. 1. 49, 27. 5. 60, 8. 2. 62, 9. 2. 62, 18. 2. 62, 25. 2. 62, 28. 2. 62, 2 ve 4. 3. 62, 26. 5. 62, 11. 10. 62, 23. 2. 63, 22. 3. 63, 23. 3. 63, 26. 3. 63, 3. 4. 63, 27. 5. 63, 17. 11. 64, 12. 1. 65, 10. 3. 65, 27. 5. 65, 20. 8. 65, 19. 9. 65, 29. 9. 65, 10. 10. 65, 11. 5. 66, 20. 5. 6,6 28-9. 4. 66, 9. 8. 66, 5. 12. 67, 29. 4. 68, 18. 5. 68, 10. 5. 59, 23. 6. 69, 27. 9. 69, 26. 5. 70, 27. 5. 70, 10. 12. 70; — ve Yıldız, 9. 2. 72; — ve Yunanistan, 21. 4. 67, 13. 12. 67; Ayrıca bkz., 22. 1. 60, 30. 5. 60, 15. 7. 61, 30. 5. 62, 2. 10. 62, 1. 1. 67.
*Devrim*: çıktı, 21. 10. 69.
**Devrimci Doğu Kültür Ocakları**: 16. 10. 70.
**DİSK — Devrimci İşçiler Sendikaları Konfederasyonu**: bkz., işçi sorunları.
**Devrimci Milliyetçi Gençlik Kurultayı**: 23. 6. 69.

Devrimci Ordu Gücü: 10. 6. 70.
Devrimci Subaylar Komitesi: — ve Tansel, 29. 9. 65.
Devrin, Şinasi: Adalet B., 6. 8. 46.
Dicleli, Vedat: Devlet B., 7. 6. 49.
Dikmen, Necati: 23. 11. 58.
Dil: — sorunu, 16. 11. 50.
Din: bkz., Sağcı Hareketler ve Din.
Din eğitimi: bkz., Eğitim.
Din Görevlileri Federasyonu: 13. 11. 68.
Dinçer, Hasan: — ve DP., 7-11. 1. 47, 10. 5. 48; Devlet B., 25. 6. 62; 27. 7. 70; Savunma B., 20. 2. 65; — ve CKMP., 4. 8. 65, 6. 8. 86; Adalet B., 27. 10. 65; — ve R. Nur, 7. 11. 68; istifası, 29. 7. 69.
Dinçer, Selâmi: — ve Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60.
Dış Siyaset: bkz., Türkiye'nin Dış Siyaseti.
Doğan, Avni: — ve CHP., 29. 5. 55, 6-7 12. 62, 8. 12. 62, 4. 12. 63; Devlet B., 20. 11. 61; istifası, ve AP., 18. 5. 62.
Doğan, Celâl: 5. 3. 71.
Doğan, Lütfi: 4. 7. 70.
Doğan, Zeki: — ve DP., 9. 3. 53.
Doğramacı, İhsan: — ve AP., 14. 2. 65.
Doğrul, Ömer Rıza: 9-11. 51.
Doğu Pakistan: bkz., Bangladeş.
Doğum Kontrolu: 30. 4. 64.
9 Subay Olayı: bkz., Asker.
Dominiç, Hayri: — ve AP., 21-3. 10. 70.
Dominik Cumhuriyeti: — ve ABD., 30. 4. 65.
Dorman, Ömer Zekai: Turizm B., 20. 2. 65; İstifası, 23. 8. 65.
*Dönek, Kautsky:* — ve Gelen, 28. 5. 69.
Dönmezer, Sulhi: 8. 8. 63.
Dörtlü Takrir: verildi, 7. 6. 45; 12. 6. 45; — ve muhalefet, 31. 8. 45.
Dulles, John Foster: geldi, 25-7. 5. 53; — ve Süveyş Kanalı, 16-23. 8. 56; 1. 10. 56; 27-30. 1. 58.
Dura, Hilmi: — ve Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60.
Dura, İhsan: Ulaştırma B., 11. 6. 63.
Dursunoğlu, Cevat: — ve CHP., 13-4. 11. 47.
Duygulu, Behiç: 24. 10. 68.
Dülger, Bahadır: — ve komünizm, 2. 4. 48; 10-23. 12. 48; — ve Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60.
Dünya Bankası: — ve kredi, 8. 10. 48, 10. 9. 53, 30. 1. 59, 4. 12. 70; — ve Kalkınma planı, 13. 12. 49, 26. 9. 62; — ve Gürsan, 26-30. 9. 66. — başkanı geldi, 6. 7. 68.
Dünya İslam Birliği: 1. 5. 69.
*Dünya ve Türkiye:* kapatıldı, 12. 1. 61.
Düşünsel, Feridun Fikri: 23. 3. 51.

Ebüzziya, Zeyyad: 12. 10. 55.
Ecevit, Bülent: — ve AP., 20. 6. 66, 27. 10. 66, 24. 2. 68; — ve ABD., 20. 6. 66; — ve Avrupa Konseyi, 3. 4. 59; — ve Basra Körfezi, 21. 1. 68; Çalışma B., Çalışma B., 20. 11. 61, 25. 6. 62, 25. 12. 63; — ve CHP., 5. 1. 58, 16. 3. 63, 13. 5. 65, 24. 1. 67, 28. 2. 68, 23. 10. 70; — ve ekonomi, 26. 1. 67, 2. 2. 67, 14. 5. 67; — ve Erim, 26. 3. 70; — ve Feyzioğlu, 1. 1. 67, 9-11. 1. 67; Gen. Sek. 18-21. 10. 66, 26. 10. 68, 3-5. 7. 70; — ve gericilik, 2. 8. 69; — ve İkili Andl., 5. 2. 60; — ve İnönü, 9-11. 1. 67; — ve İslam Paktı, 3. 9. 66; — ve işçiler, 3. 12. 61, 31. 7, 62, 12. 5. 70; — ve Kanunlar, 17. 4. 60; — ve köyler, 11. 8. 69, 18. 7. 70; — ve ortanın solu, 2. 6. 66, 18-21. 10. 66, 13-4. 1. 68, 18-21. 10. 68; — ve Özyörük, 6. 7. 68; — ve seçimler, 12. 10. 69; — ve TÖS., 7-8. 7. 69; Ayrıca bkz., 1. 1. 67.
*Economist, The:* — ve T., 25. 6. 62.
Eczacıbaşı, Nejat: 22. 8. 70.
Eden, Anthony: geldi, 2. 4. 53; — ve Kıbrıs, 25. 10. 54.
Ege Hadiseleri: bkz., İsmet İnönü,
Ege Sanayi Odası: — ve ekonomi, 14. 12. 68.
Ege, Süleyman: 23. 5. 68; 14. 11. 68.
Eğitim: — ve Baykurt, 4. 7. 68, 13. 1. 70, 21. 11. 70; — ve boykot, 10. 6. 68, 16. 6. 68, 13. 1. 70; — ve CHP., 6. 4. 50, 8. 1. 63; — ve Demirel, 20. 8. 67, 25. 5. 70; din eğitimi, 10. 2. 48, 3. 1. 49, 15. 2. 49, 8. 5. 69, 21. 10. 50, 3. 5. 51 17-18. 5. 51, 9. 3. 52, 13. 9. 56; — ve grev hakkı, 15. 12. 69; — İlk-Sen, 15. 12. 69; İmam-Hatip Okulları, 26. 6. 65, 17. 5. 67, 21. 2. 68; — ve İnönü, 10. 10. 46; — ve Kayseri Olayı, 7-8.

Eğitim
7. 69; — ve komünizm, 7. 11. 65, 28. 4. 66; köy okulları, 10. 10. 46, 6. 4. 60; köy enstitüleri, 10. 8. 52, 27. 1. 54, 8. 1. 63; — ci'm. v. leri, 7. 11. 57; — ve MBK., 26. 7. 60; — ve MHP, 27. 9. 69; öğretmenler ve siyaset, 13. 9. 50; öğretmenlere saldırı, 16. 1. 65, 1. 6. 66, 22. 7. 68, 19. 1. 68; — ve sağ, 24. 2. 71; Türk Kültür Derneği, 17. 8. 60; — ve Türkeş, 28. 6. 60; TÖDMF. ve Baykurt, 4. 7. 68; TÖS, 7-8. 7. 69, 15. 12. 69; — ve üniversiteler, 10. 6. 68, 16. 6. 68, 4-9. 11. 68; Yüksek İslam Enstitüsü, 19. 11. 59, 10. 10. 60, 20. 8. 67; Ayrıca bkz., Fakir Baykurt.

Eisenhower, Dwight: geldi, 12-14. 3. 52, 26-30. 26-30. 8. 53, 6-7. 12. 59; — ve C. Randall, 18. 1. 56; — Doktrini, 5. 1. 57, 19-20. 1. 57, 20-3. 3. 57, 10. 10. 57; — ve Truman Doktrini, 12. 3. 57; — plan, 13. 8. 58, 31. 1. 59; — ve Kruşçev, 16. 5. 60; — ve T., 11. 6. 60; — ve Gürsel, 29. 6. 60.

Eiskens, Gaston (Belçika): — geldi, 11-15. 9. 70.

Eken, Yusuf Ziya: — ve AP, 29. 5. 51.

Ekin, Cavit: Ekonomi B., 5. 9. 47, 10. 9. 47, 9. 6. 48; — ve şeker fiyatı, 31. 8. 48.

Ekinci, Mustafa: — ve DP., 12. 10. 55.

Ekinci, Tarık Ziya: soruşturması, 30. 9. 69, 2. 12. 69.

Ekonomik Sorunlar: — ve AP, 17. 5. 64, 21. 9. 65, 12. 10. 65, 10. 6. 66; — ve Aleviler, 17. 10. 66; — ve ABD, 12. 3. 47, 9. 3. 53, 18. 1. 56, 1. 2. 56, 9-10. 7. 56, 20. 9. 56, 14. 10. 59, 22. 12. 59, 3. 5. 63, 13. 5. 63, 13. 12. 66, 13. 4. 67; — ve Anadol, 19. 12. 66; — ve Atay, 16. 2. 46; — ve Avrupa, 17. 2. 49; — ve M. Ali Aybar, 25. 1. 69; — ve Bayar, 27-8. 4. 48, 1. 11. 52, 1. 11. 53, 1. 11. 54, 1. 11. 55; — ve Çin, 20. 4. 65; 11. 1. 70; — ve CHP, 21. 5. 45, 16. 2. 46, 27. 4. 50, 5. 2. 56, 4. 5. 58, 17. 9. 70; — ve CKMP, 21. 11. 58; — ve Demirel, 12. 1. 65, 16. 5. 65, 7. 6. 56, 30. 11. 66, 10. 9. 66, 19-29. 9. 67, 5. 7. 69, 27. 9. 69, 8. 2. 70, 1. 8. 70; — ve DP, 7. 1. 56, 1. 2. 46, 8. 5. 50, 22. 1. 52, 5. 2.52, — ve Demokratlar Partisi, 17. 12. 70; Devalüasyon, 11. 3. 53, 21. 10. 54, 1. 11. 55, 26. 4. 58, 3. 8. 58, 13. 12. 66, 8. 7. 68, 9. 8. 70; DPT, 26. 2. 62, 26. 9. 62, 29. 9. 62, 18. 9. 62, 19. 8. 64, 24. 11. 64; 5. 3. 65, 13. 8. 65, 26. 1. 66, 4. 10. 66, 11. 3. 67, 6. 9. 69; Devlet Sektörü, 7. 6. 49; dış seyahat, 1. 6. 61; dış ticaret, 4. 9. 53, 22. 9. 54, 18. 3. 55, 20. 6. 55, 2. 6. 63, 11. 1. 70; — ve Dönmezer, 8. 8. 63; — ve Döviz 14. 4. 53, 25. 8. 53, 22. 7. 54, 11. 7. 68; — ve Ecevit, 2. 2. 67, 2. 8. 69; — ve Ekinci, 30. 9. 69; enflasyon, 2. 7. 54, 21. 9. 65, 26. 1 66, 15. 2. 66, 10. 1. 69, 31. 10. 66; — ve F. Ergin, 14. 8. 55; — ve esnaf, 10. 9. 66, 17. 10. 66, 30. 7. 67, 17. 9. 70; — ve Gülek, 4. 4. 55, 22. 6. 58; — ve Günaltay, 11. 6. 59; — ve Gürseli, 20. 8. 52; — ve Gürsan, 31. 10. 66; — ve Habeşistan, 2-6. 3. 67; — hayat pahalılığı, 30. 11. 46, 31. 8. 48, 19. 9. 48, 20. 4. 49, 8. 11. 50, 17. 9. 52, 27. 6. 54, 20. 7. 54, 18. 11. 54, 6. 7. 55, 2. 5. 56, 21. 1. 57, 18. 5. 57, 18. 11. 57, 22. 6. 58, 9. 9. 58, 21. 11. 58; — 23, 12. 66, 13. 1. 67, 14. 2. 67, 24. 8. 67, 18. 12. 67, 18. 5. 68, 14. 11. 68, 2. 3. 69, 4. 4. 69, 20. 10. 69, 15. 8. 70, 6. 11. 70; — ve hükümet, 31. 5. 45, 13. 2. 46, 11. 11. 48, 13. 5. 62, 18. 9. 63, 19. 7. 64, 26 5. 65, 9. 3. 65, 15. 8. 70; — ve HP; 7. 7. 58; — İktisadi Kongreler, 22-7. 11. 48, 10-4. 4. 51, 29. 5. 55, 15-17. 6. 64, 10-12. 1. 68; — ve İktisadi Şura, 26. 4. 55; — ve İktisadi Koordinasyon Kurulu, 5. 9. 58; — ve İnönü, 1. 11. 46, 8. 5. 58, 6. 7. 58, 9. 7. 58, 8. 8. 58, 1. 2. 62, 10. 3. 63, 14. 2. 67, 27. 9. 69; o— ve İran, 1. 6. 60; — işadamları, 16. 1. 54, 8. 3. 65, 20. 4. 65, 22. 8. 7; — ve işçiler, 15. 1. 61, 11. 3. 61, 11. 5. 68; — işsizlik, 2. 2. 49, 7. 12. 49, 5. 1. 51, 7. 5. 62, 17. 9. 68, 4. 12. 69; — ve İtalya, 15-18. 9. 59; — ve Kabine, 9. 6. 48, 18. 11. 61, 3. 11. 69; — ve Kaldor, 4. 9. 59; — Kalkınma Planı, 30. 1. 49, 6. 11. 49, 3. 12. 49, 22. 1. 52, 5. 2. 52, 20. 6. 60, 1. 10. 50, 27. 11. 61,

**Ekonomik Sorunlar**
12. 5. 62, 21. 11. 62, 17. 8. 66, 30. 11. 66, 30. 11. 66, 3. 7. 67; — Kanunlar; Milli Korunma K., 18. 5. 56, 27. 4. 58, 26. 12. 58; Petrol K., 7. 3. 54, 16. 5. 65, 23-30. 5. 65, 7. 6. 65, 17. 7. 65; — Yabancı Sermaye K., 1. 8. 51, 18. 1. 54, 26. 8. 59; '7 Eylül Kararları', 7. 9. 46, 20. 8. 47, 20. 5. 48; — ve Kıbrıs, 6-7. 9. 55, 3. 12. 67; — ve Köprülü, 16. 5. 50; Krom, 4. 5. 63, 13. 5. 63; — ve Kurdaş, 11. 9. 61; — ve liberalizm, 31. 5. 45, 31. 2. 46; — ve Menderes, 20. 4. 49, 29. 5. 50, 4. 5. 53, 3. 10. 56, 7. 8. 57, 14. 10. 59; — ve MBK., 1. 10o 60; — ve MHP., 27. 9. 69; — ve muhalefet, 17. 9. 52, 3. 7. 55; — ve 'Murat 124', 23. 7. 65; — ve Müezzinoğlu, 29. 9. 62; — ve Orel, 26. 2. 62; — ve Ortak Pazar, 25. 7. 62; ödeme dengesi, 21. 11. 66 — ve Peker, 30. 11. 46; Raporlar; 18. 6. 50, 4. 6. 51, 24. 10. 52, 5. 8. 59 (Baade), 27. 5. 55, 15. 7. 55 (Thornburg), 2. 9. 68, 14. 12. 68; — ve Rusya, 3. 6. 57, 31. 7. 57, 25. 3. 67, 19-29. 9. 67, 1. 4. 68, 7. 5. 68; — ve Saraçoğlu, 4. 7. 46; — ve Spaak, 20. 6. 59; — ve Suudi Arabistan, 15-23. 4. 66; — ve Thornburg, 13. 3. 55, 15. 7. 55, 20. 3. 56; — ve Tinbergen, 5. 3. 65; — ve Turga, 30. 9. 60; — ve Tunç, 20. 3. 70; — ve Türkeş, 3. 8. 69; — ve TİP., 21. 11. 68; — ve üniversiteler, 16. 6. 68, 25. 11. 70; — ve Üstünel, 24. 11. 64, 2. 5. 69; — vergiler, 2. 3. 54, 30. 1. 61, 21. 5. 70, 15. 12. 70; yabancı yatırım, 26-30. 8. 53, 14. 1. 54, 7. 3. 54, 6. 3. 56, 3. 10. 56, 15. 5. 57, 25. 9. 59, 2. 12, 60, 13. 8. 65, 12. 10. 65; — ve A. Yalçın, 9. 7. 58, 15. 2. 66; — ve *Yön*, 20. 12. 61; — ve zamlar, 1. 1. 61, 12. 2. 67; Ayrıca bkz., 26. 10. 46, 30. 6. 59, 3. 7. 59, 3. 10. 60, 24. 12. 61, 13. 4. 70; İktisadi Anlaşmalar, İktisadi Devlet Teşekkülleri, Krediler, OYAK, Özel Sektör, Sanayi ve Tarım, — ve Küpeli, 9. 11. 69; — ve öğrenciler, 3. 2. 70.

**El-Fetih**: — ve Küpeli, 9. 11. 69; — ve öğrenciler, 3. 2. 70.
**Elbistan**: 12. 6. 67; 2. 7. 67.
**Elizabeth II, Kraliçe**: 30. 5. 53; 6. 3. 61.
*Emek*: çıktı, 1. 5. 69; — ve gençler, 30. 3. 70.
**Emre, Arif**: 19. 10. 67.
**Endonezya**: Cumhurbaşk. geldi, 24-29. 4. 59.
**Enflasyon**: bkz., Ekonomik Sorunlar.
**Engels, Frederich**: — ve Ege, 14. 11. 68.
**Er, Ahmet**: — ve MBK, 12. 6. 60, 13. 11. 60; — ve CKMP, 31. 3. 65.
**Eralp, Orhan**: 23. 3. 70.
**Erataman, Zeki**: 10-23. 12. 58.
**Erbakan, Necmettin**: — ve AP, 2. 9. 69; — ve Anadolu, P., 31. 10. 69; ve MP. 27. 11. 69; — ve Ortak Pazar, 27. 4. 70; — soruşturması, 19. 9. 70; — ve Atatürk, 9. 10. 70; Gen. Başk. 23. 11. 71. Ayrıca bkz., MNP.
**Erdelhün, Rüştü**: 24. 8. 54; GKB, 22. 8. 58; tutuklandı, 27. 5. 60.
**Erdem, Ali Naili**: Sanayi B., 20. 5. 65; Çalışma B., 27. 10. 65; Almanya ziyareti, 14. 4. 66; — ve işçiler, 11. 7. 68, 17. 9. 68; istifası, 5. 12. 68.
**Erder, Nejat**: — ve DPT, 26. 9. 62; 8. 1. 63.
**Erdinç, Etem**: Bayındırlık B., 27. 10. 65.
**Erdoğan, Nurettin**: — ve TİP, 5. 5. 67.
**Erdoğdu, Vahap**: 10. 7. 68.
**Erdost, Muzaffer**: — ve Mao, 21. 10. 67; davası, 23. 6. 68, 10. 7. 68.
**Erdumlu, Bingöl**: 9. 11. 69.
**Erem, Faruk**: — ve Nizam Tasarısı, 15. 4. 69.
**Erez, Mesut**: Tarım B., 9. 8. 69; Maliye B., 3. 11. 69; — ve işletme vergisi.
**Ergin, Feridun**: — ve DP, 18. 1. 55, 15. 8. 55; — ve CHP., 16. 1. 69; — ve Tedbirler K., 4. 3. 62.
**Ergin, Sait Naci**: ABD'ye gitti, 20. 9. 56.
**Ergin, Şemi**: Devlet B., 8. 12. 55; Savunma B., 28. 7. 57, 25. 11. 57; istifası, 19. 1. 58; 31. 10. 58; Ulaştırma B., 7. 12. 59.
**Erhardt, Dr. Ludwig (B. Almanya)**: geldi, 17-22. 8. -59.
**Erik, Şaban**: — ve Aybar, 23. 10. 68.
**Erim Nihat**: — ve AP, 1. 11. 61; — ve Bayar, 19. 8. 61; Bayındırlık B., 9. 6. 48; — ve CHP., 12. 6. 44, 31. 12. 54.

**Erim, Nihat**
4-6. 3. 55, 6-7. 12, 62, 26. 3. 70; — ve DP., 13-14. 7. 49. 15. 1. 50, 1. 8. 50. 31. 12. 54, 24. 1. 57; Devlet B. ve Başb. Y., 16. 1. 49; — ve Ecevit, 26. 3. 70; — ve ekonomi, 19. 9. 49; — ve Gülek, 26-30. 7. 54; — hapis cezası, 23. 9. 54; — ve Haysiyet Divanı, 24. 12. 55; — ve İnönü, 2. 5. 56; — ve Kalkınma Planı, 30. 1. 49, 13. 12. 49; 3. 7. 67; — ve Kıbrıs, 21. 1. 57, 8. 7. 64, 25. 5. 65; — ve koalisyon, 23. 1. 50; — ve Köprülü, 10. 5. 47, — ve Menderes, 14. 1. 49; — ve N. Nadi, 25. 11. 54; — ve Oral, 7. 3. 53; — ve 'Ortanın solu', 7. 8. 65; — ve '35'ler', 28. 8. 47; — ve seçimler, 24. 1. 49, 16. 9. 51, 26. 3. 70; Şalcı, 30. 5. 46; — ve *Ulus*, 3. 11. 47; — ve Uran, 19. 3. 50. Ayrıca bkz., 26. 5. 46; 24. 3. 50, 29. 6. 50, 29. 7. 55, 30. 1. 59, 20. 12. 62.

**Erişirgil, Emin:** Gümrük B., 9. 6. 48; İçişleri B., 16. 1. 49.

**Erkanlı, Orhan:** — ve MBK, 12. 6. 60, 13. 11. 60; — ve Paris Toplantısı, 30. 10. 61; — ve CHP, 7. 5. 65, 13. 5. 65; istifası, 14. 5. 69, 6. 6. 6. 69.

**Erkin, Feridun Cemal:** — ve ABD, 2. 3. 51; ABD'ye gitti, 22. 11. 63; — ve CENTO, 21. 4. 64; — ve Çin-Hint Savaşı, 3. 11. 62; Dışişleri B., 15. 3. 62, 25. 6. 62. 25. 12. 63; — ve dış siyaset, 31. 1. 65; — ve Kıbrıs, 18. 1. 64, 2. 2. 64, 15. 4. 64, 16. 8. 64; — ve Krom, 13. 5. 63; — ve Londra Konferansı, 13. 1. 64; — ve Nato, 4-6. 5. 62; — ve Rus-Türk ilişkileri, 13. 10. 64, 30. 10. 64; — ve Yunanistan, 25. 5. 64.

**Erkmen, Hayrettin:** Çalışma B., 8. 4. 53, 17. 5. 54, 25. 11. 57; — ve DP, 25. 12. 56; — ve grev, K., 13. 6. 55, 5. 8. 55; İmar B., 11. 12. 59; — ve işçiler, 1. 6. 54; — ve ithal malları, 20. 8. 59; — ve Menderes, 24. 10. 54; Sanayi B., 1. 9. 58; Ticaret B., 4. 9. 58; 5. 9. 58.

**Erkut, Halil Sezai:** Rusya'ya gitti, 17-12. 5. 65.

**Erso, Vebbi:** — ve MBK, 12. 6. 60; 29. 8. 60.

**Ertekin, Ali:** — ve S. Ali, 4. 1. 49.

**Ertem, İlhami:** Eğitim B., 1. 4. 67; Tarım B., 3. 11. 69; — ve kuraklık, 6. 6. 70.

**Erten, Muammer:** Sanayi B., 25. 12. 63; — ve Rusya, 18. 4. 64; — ve Turgut, 29. 7. 67; Gen. Sek. Y., 26. 10. 68.

**Ertuğrul, Muhsin:** 13. 4. 66.

**Erzi, Adnan:** — ve YTP, 23. 8. 61.

**Eseo, Bülent Nuri:** 1. 9. 54; — ve Nizam Tasarısı, 15. 4. 69; — ve Sunay, 15. 6. 70.

**Esengin, Kenan:** — ve CHP, 27. 7. 61.

**Esin, Numan:** — ve MBK, 12. 6. 60, 13. 11. 60; — ve Paris toplantısı, 30. 10. 61; — ve CKMP, 10. 6. 65, 19. 10. 68.

**Esmer, Ahmet Şükrü:** 23. 1. 56; — ve Çin, 14. 11. 70.

**Ete, Muhlis:** İşletmeler B., 22. 5. 50; Ekonomi B., 9, 3. 51; — ve Maden K., 6. 6. 52; istifası, 23. 6. 52; — ve DP, 17. 12. 55; Ticaret B., 25. 6. 62

**Evliyagil, Necdet:** 2. 9. 51.

**Evliyaoğlu, Gökhan:** — ve Türkeş, 1. 3. 63; dokunulmazlığı, 5. 4. 63.

**Evliyaoğlu, Kâmuran:** Basın-Yayın B., 20. 11. 61.

**Evren, Saadet Kaçar:** 11. 1. 63.

**Eyfel Kulesi:** — ve Kargılı, 8. 11. 63.

**Eyicioğlu, Celâl:** DKK, 15-16. 8. 68; — ve Anayasa, 16. 5. 59; — ve muhtıra, 12. 3. 71.

**Eyidoğan, Akif:** Devlet B. ve Başb. Y., 20. 11. 61.

**Eyüboğlu, Cemal Reşit:** 18. 3. 5[illegible] 8. 1. 63; — ve TİP, 10. 2. 63.

**Eyüboğlu, Sabahattin:** — ve Babeuf, 7. 11. 64, 11. 4. 69.

**Ezan:** — Kanunu, 16. 6. 50.

**Faik, Bedii:** tutuklandı, 23. 11. 54.

**Fairless, Benjamen:** 11. 16. 1. 57.

**Fanfani, Amintore (İtalya):** — geldi, 15-18. 7. 66.

**Faruk, Kral (Mısır):** düştü, 23. 7. 52.

**Fas:** 4. 10. 53; — Kralı geldi, 10-12. 4. 68; — ve İslam Zirve Konf., 17. 9. 69.

**Faysal, Kral (Irak):** 30. 4. 53; — ziyareti, 26. 6. 55; 14. 2. 2. 58; öldürüldü, 14. 7. 58; 17. 2. 63.

**Faysal, Kral (Sudi Arabistan):** geldi 29. 8. 66; — ve Çağlayangil 3. 9. 66.

**Federal Arap Devleti**: 14. 2. 58.
**Fehmi, Ali Kâmil (Mısır)**: 2. 6. 59.
**Feki, Hasan el-** (Mısır): geldi 2-7. 11. 66.
**Feodoğlu, Hamit**: — ve AP 26. 3. 69.
**Fenik, Mümtaz Faik**: — ve din eğitimi, 19. 2. 48; — ve İslâmiyet 17. 7. 53; 11. 2. 53.
**Fens, Albay**: — ve Gülek 28. 7. 59.
**Feyzioğlu, Turhan**: — ve AP 11. 5. 66; — ve Boran 11. 12. 70; — ve CHP 7. 6. 57 5. 1. 58 16. 3. 63 24. 1. 67. 28-9. 4. 67; — ve DP., 17. 4. 59; Dekan, 22. 5. 56; Devlet B., 10. 11. 61, 25. 6. 62; — ve DİSK, 14. 4. 70; — ve Ecevit, 9-11. 1. 67; — ve *Forum*, 1. 12. 56; Gen. Başk., 1-2. 3. 68, 27-8. 10. 70; — ve GP., 12. 5. 67, 10. 10. 67; istifası, 6. 2. 61; — ve '41 ler', 25. 9. 70; — ve komünizm, 16. 1. 62, 21. 8. 65, 18. 5. 68, 10. 3. 69; Milli Eğitim B., 5. 1. 61; — ve ODTÜ., 31. 10. 40; — ve Ortak Pazar, 14. 1. 64; — ve 'ortanın-solu', 18-21. 10. 66; — ve partiler, 16. 10. 70; — ve Sarper, 15. 3. 62; — ve seçimler, 27. 9. 69; — ve 'sekizler', 1. 1. 67; — ve sosyal adalet, 16. 1. 62, 12. 4. 64; Ayrıca bkz., 23. 1. 56 ve GP.
**Fiat Şirketi**: — ve 'Murat 124', 23. 7. 68.
**Fikir Kulüpleri Federasyonu**: 9. 11. 69.
**Filistin**: — ve Köprülü, 29. 3. 56; — ve İsrael, 21. 3. 68; 23. 4. 70;— ve Ürdün, 22. 9. 70.
**Finley, James** (ABD): 15. 2. 71.
**Firuz, Behzat**: — ve TİP, 2. 9. 67.
**Fisher, Maurice**: 23. 11. 56.
**Ford Motor Şirketi**: 13. 4. 67.
**Formoza**: 19. 4. 58.
**Franco, Franciso** (İspanya): — ve Menderes, 15-22. 4. 59; 23. 4. 59.
**Fransa**: — ve Çağlayangil, 5. 4. 66; — ve de Gaulle'ün ziyareti, 25-30. 10. 68; Laniel ve Bidault'un ziyareti, 30. 9. 53. 4. 10. 53; Menderes — Köprülü ziyareti, 9-13. 3. 53; — ve Nato, 7-8. 3. 57; — ve Orta Doğu, 30. 9. 48, 12-14. 10. 51, 29. 10. 56, 1. 11. 56; — ve öğrenci hareketleri, 7. 5. 68; Pompidou ve de Murville'nin ziyareti, 14-21. 7. 63; — ve Rusya, 5. 11. 56; Sunay'ın ziyareti, 27-30. 6. 67; — ve T., 7-8. 3. 57, 16. 9. 60; — ve yardım, 1. 8. 62; —ve Zorlu, 17. 11. 56.
**Fulbright, William** (ABD): geldi, 7-8. 5. 64.

**Gandi, İndra**: — ve Çağlayangil, 5-10. 1. 68.
**Gaulle, General Charles de**: 16. 5. 63; — ve Nato, 5. 4. 66; — ve Sunay, 27-30. 6. 67; — ve öğrenci hareketleri, 7. 5. 68; geldi, 25-30. 10. 68; 29. 10. 68.
**Gazioğlu, Muzaffer**: 27. 8. 70.
**Gedik, Hakkı**: İşletmeler B., 9. 3. 61; istifası, 10. 12. 51.
**Gedik, Namık**: ABD'ye gitti, 22. 3. 59; — ve CHP., 23. 5. 58, 3. 5. 59, 9. 5. 59; — ve Çelikbaş, 2. 12. 59; Grup Başk., 5. 6. 56; İçişleri B., 17. 5. 54; 25. 12. 56, 25. 11. 57; — ve İnönü, 28. 7. 58; intihar etti, 29. 5. 60; — ve irtica, 23. 3. 59; istifası, 10. 9. 55; — ve kabine, 1. 12. 56; — ve partiler, 25. 8. 57.
**Gelen, Arif**: tutuklandı, 28. 5. 69.
**Gen-Oto**: — ve işçi yürüyüşü, 12. 1. 71.
**Gençlik**: — ve 6. Filo, 17. 7. 68, 59-22. 12. 69; — ve ABD, 24. 6. 67, 16-17. 11. 67, 11. 6. 69, 28 ve 29. 4. 70; ve Atatürk, 19. 5. 58; — ve Bayar, 24. 3. 63; — ve Boran, 27. 12. 70; — ve CMP., 6. 1. 66, 22. 12. 69; — ve Demirel, 16-17. 11. 67; — ve deniz subayları, 16. 12. 69; Devrimci Milliyetçi Gençlik Kurultayı, 23. 6. 69; — ve El-Fetih, 9. 11. 69; — gösterileri, 19. 4. 60, 28. 4. 60, 11. 5. 61; — ve Gözen, 1. 8. 68; — ve hükümet, 22. 3. 51; — ve İnönü, 6. 1. 66; — ve işçiler, 16. 5. 65; — ve 'Kanlı Pazar', 16. 2. 69; — ve Kıbrıs, 23. 6. 55, 22. 12. 65; — ve Kısakürek, 22. 3. 51; — ve MBK., 27. 5. 60; — ve MİT, 7. 3. 70; MTTB ve İslamiyet, 30. 3. 68; MTTB — ve Papa, 25-6. 7. 67; MTTB ve sol, 12. 6. 65. 15. 9. 68; — ve Nato 15. 5. 68; — ölümleri, 25. 9. 69 (Özür), 8. 12. 69 (Büyük sevinç), 14. 12. 69 (Mehtoğlu); — ve polis ajanları, 29. 12. 70; — ve sağ-sol çatışması, 20. 3. 66, 24. 2. 68, 17. 3. 69; — ve siyaset, 6. 1. 51, 2. 7. 59, 29-30. 7. 67, 14. 11. 70; — ve sol, 11. 12. 47.

Gençlik 27. 12. 47; — teşkilat — ve Aksoy, 16. 10. 68; — teşkilatı ve DP., 7. 1. 54; teşkilatı ve İnönü, 15. 1. 54, 5. 10. 68; — ve Toplum polisi, 17. 7. 68, 24. 7. 68, 26. 7. 68, 30. 3. 70; tutuklanmaları, 7. 3. 68; — ve üniversiteler, 13. 12. 58, 4. 3. 66. ayrıca bkz., üniversiteler.
*Gerçek:* kapatıldı, 25. 7. 46.
Gerici Akımlar: bkz., Sağcı hareketler.
Gerillalar: bkz., Şehir gerillaları.
Gevheri, Necmettin: Turizm B., 3. 11. 69.
Geyikli Olayı: bkz., CHP.
Gezmiş, Deniz: tutuklandı, 7. 3. 68; — ve Öztürk, 23. 9. 69; tahliyesi, 25. 11. 69; — ve Toplum polisi, 29. 12. 70; — ve banka soygunu, 10. 1. 71.
Ghana: 5. 3. 66.
Giap, Gen. Vo Nguyen: — ve kitabı, 23. 5. 68.
Giritli, İsmet: — ve Anayasa, 28. 5. 60; — ve TRT, 22. 1. 66, 14. 8. 68.
Glubb Paşa (Sir John Glubb): 11-13. 3. 56.
Goloğlu, Mahmut: — ve Yırcalı, 31. 10. 59.
Gorshkov, Amiral Sergei (Rusya): — ve T., 3. 2. 62.
Göğüş, Ali İhsan: — ve *Kim*, 30. 5. 58; Turizm B., 25. 12. 63; — ve 'ortanın solu', 27. 8. 65.
Gökay, Fahrettin Kerim: İstanbul Valisi, 20. 10. 49; B. Elçi, 20. 11. 57; İmar ve İskan B., 25. 6. 62; Sağlık B., 25. 10. 63, 5. 11. 63; senatör, 8. 6. 66.
Gökdoğan, Mukbil: Bayındırlık B., 3. 9. 60, 5. 1. 61; istifası, 21. 8. 61.
Göktürk, Avni: Adalet B., 8. 12. 55; 7. 6. 57; — ve Milli Emniyet, 20. 11. 57.
Göle, Münir Hüsrev: İçişleri B., 6. 9. 47, 10. 9. 47, 9. 6. 48.
Göle, Turgut: — ve CHP, 6-7. 12. 62.
Gösteriler: bkz., Üniversiteler, Gençlik ve İşçi Sorunları.
Gözen, Sabri Boran: tutuklandı, 1. 8. 68.
Gözübüyük, Abdullah: Adalet B., 28. 5. 60; istifası, 25. 8. 60.
Grev: bkz., İşçi Sorunları.
Gromyko, Andrei (Rusya): — ve T., 13. 8. 58; geldi, 17-21. 5. 65.
Gronchi, Giovanni (İtalya): geldi, 11-15. 11. 57.
Guevara, Ernesto 'Che': — ve kitabı, 18. 9. 68.
Guinea: Asya-Afrika Konf., 11-17. 4. 60.
Gülek, Kasım: — ve ağalar, 5. 8. 64; — ve Ağaoğlu, 15. 12. 51, 3. 1. 52; ABD'ye gitti, 16. 1. 55; — ve Anayasa, 16. 12. 7; — ve Avrupa Konseyi, 3. 4. 59; — ve Barlas, 31. 12. 51; — ve Bayar, 14. 4. 55; Bayındırlık B., 10. 9 47; — ve CHP., 18. 1. 51. 8. 7. 51, 22-6. 6. 53, 20. 7. 55, 21. 24. 5. 66, 15. 2. 58, 7. 8. 59, 24-8. 8. 61, 6-7. 12. 62, 4. 2. 63; — ve davaları, 24. 8. 50, 8. 11, 50, 10. 4. 52, 6. 8. 53, 14. 8. 55, 14. 6. 56, 1. 8. 56, 7. 9. 56; — ve DP., 6. 3. 54, 31. 5. 57; — ve ekonomi, 23. 10. 54, 4. 4. 55, 6. 7. 55, 22. 6. 58; — ve Erim, 26-30. 7. 54, 31. 12. 54; Gen. Sek., 29. 6. 50, 26-30. 11. 51, 12-15. 1. 59, 27. 9. 69; — ve 'Geyikli Olayı', 11. 9. 59; — ve grev hakkı, 28-9. 5. 66; — ve Güven Oyu, 26. 8. 47; — ve hükümet, 15. 12. 51, 3. 1. 52; — ve İnönü, 19. 9. 51; Kontenjan Senatörü, 5. 11. 69; — ve Menderes, 18. 10. 56, 28. 3. 59; — ve MP, 11. 7. 53; — ve Nato, 28. 7. 59; — ve Nesin, 18. 5. 61; — ve Rusya, 10. 2. 55; — ve seçimler, 26. 7. 53, 27. 5. 58; — ve Sosyal Demokrat Parti, 16. 2. 63; Ulaştırma B., 9. 6. 48.
Güler, Şevki: — ve din, 19. 2. 66.
Güley, Ferda: — ve Müslümanlık, 12. 3. 59; — ve İnönü, 22. 9. 62i
Gülez, Turgut: Bayındırlık B., 3. 11. 69.
Gümüşpala, Ragıp: — ve AP., 11. 2. 61, 30. 11. 62; — ve DP, 25. 9. 62; — ve GKB, 3. 6. 60; — ve Gürsel, 24. 7. 61, 25.11.61;—ve İleri'nin cenazesi, 2. 1. 61; — ve istifa teklifi, 15. 2. 62; — ve kabine, 20. 11. 61. 10. 12. 63, 14. 12. 63; — ve koalisyon, 23. 1. 62; Org., 29. 8. 59; öldü, 5-6. 6. 64; — ve Zeytinoğlu, 2. 10. 61.
Günaltay, Şemsettin: — ve adli teminat, 13. 5. 49, — ve Atatürk, 23. 12. 49; — ve Bayar, 24. 1. 49, 25. 2. 50, 18. 4. 50; — ve CHP., 27. 11. 49, 21. 5. 50. 18. 1. 51, 17. 6. 51, 24. 6. 51, 29. 5. 55; — ve devletçilik, 12. 3. 53; — ve din eğitimi, 8. 6. 49; — ve DP., 17. 6,

**Günaltay, Şemsettin** 51, 23. 5. 53, 23. 8. 59; — ve ekonomi, 30. 1. 49, 6. 11. 49, 18. 6. 50, 23. 5. 53; — ve hükûmet, 26. 2. 52, 15. 4. 52; — ve kabine, 16. 1. 49, 27. 6. 49; — ve layiklik, 12. 3. 53; — ve Menderes, 18. 10. 56; — ve Oral, 20. 5. 52, 29. 7. 55; — ve zam, 11. 6. 59.

*Gündem:* — ve Babeuf, 15. 1. 65.

**Gündüzalp, Mahmud Nedim:** Ticaret B., 10. 9. 47.

**Güneri, Hayri:** 5. 3. 71.

**Güneş Hüseyin:** — ve Che Guevara, 18. 9. 68.

**Güneş, Turan:** — ve DP, 12. 10. 55; — ve A. Yalçın, 19. 6. 56; — ve CHP, 22. 1. 58, 16. 1. 59.

**Güney Yemen:** 30. 11. 67.

**Günver, Semih:** 5-11. 10. 64.

**Günyol, Vedat:** — ve Babeuf, 7. 11. 64, 11. 4. 69.

**Güreli, Enver:** Ekonomi B., 23. 6. 52; — ve ekonomi, 20. 8. 52, 27. 3. 53; istifası, 24. 5. 53, — ve DP., 12. 10. 55, — ve CHP., 16. 1. 59.

**Gürler, Faruk:** KKK., 28. 8. 70; — ve muhtıra, 12. 3. 71.

**Gürler, Şahap:** — ve İnönü, 19. 3. 60.

**Gürman, Abdurrahman Nafiz:** GKB, 8. 6. 49; — ve İnönü, 19. 3. 60.

**Gürsan, İhsan:** Ticaret B., 20. 11. 61; Maliye B., 20. 2. 65, 27. 10. 65; ABD'ye gitti, 26-30. 9. 66; istifası, 28. 10. 66; — ve enflasyon, 31. 10. 66.

**Gürsel, Cemal:** — ve AP; 20. 5. 62; ABD'oe tedavisi, 2 ve 13. 2. 66, 28. 3. 66; — ve Anayasa, 12. 6. 60; — ve aydınlar, 19. 8. 60; Başb. Devlet B. ve Savunma B., 28. 5. 60; — ve Bölükbaşı, 2. 10. 61; Cumhurbaşk., 17. 4. 60, 18. 10. 61, 23. 10. 61, 26. 10. 61; — ve CHP, 30. 6. 65; — ve DP, 18. 6. 60. 10. 3. 61, 22. 9. 64; — ve Demirel, 14. 2. 64. 23. 10. 65; — ve dış siyaset, 16. 4. 64; — ve Eisenhower, 11. 6. 60, 29. 6. 60; — ve ekonomi, 18. 8. 60, 13. 5. 61; — ve Gümüşpala, 24. 7. 61, 25. 10. 61, 10. 12. 63; — ve hükûmet, 3. 5. 60, 30. 5. 60; — ve İnönü, 28. 5. 60, 13. 9. 61, 10. 11. 61, 12. 2. 65, 17. 10. 66, 28. 5. 69; — ve iç gezileri, 18-20, 7. 11. 61; — ve islâmiyet, 24. 10. 60; — ve kabine, 3. 9. 60, 2. 3. 61, 18. 9. 61, 4. 10. 62, 28. 10. 65; KKK., 22. 8. 58, 28. 5. 60; — ve koalisyon, 14. 2. 65; — ve Komünizmle Mücadele Derneği, 16. 7. 65 — ve Kruşçev, 1. 9. 60. 11. 5. 61; — ve ve Kubalı, 8. 2. 62; — ve E. Menderes, 14. 6. 60; — ve MBK., 27. 5. 60, 28. 5. 60, 8. 6. 60; — ve muhalefet, 25. 12. 60; — ve Nato, 16. 4. 64; — ve '14'ler', 16. 10. 61, 1. 7. 62; — ve ordu, 59. 6. 61, 20. 7. 62; öldü, 14. 9. 66; — ve partiler, 2. 2. 62, 4. 6. 62, 18 ve 21. 6. 62, 3. 12. 63, 20. 5. 64, 22. 11. 64; — ve radyo, 15. 12. 60; — ve RCD, 20-21. 7. 64; — ve seçimler, 5. 7. 60, 10. 7. 60, 9. 8. 61; — ve sıkıyönetim, 29. 7. 61; — ve sol, 18. 6. 65; — ve Sosyalist P., 9. 8. 60; — ve Şen, 20. 8. 65; — ve Türk-İş, 27. 1. 64; — ve TİP, 24. 11. 64; — ve üniversite üyeleri, 1. 11. 60; — ve Yassıada Mahkemeleri, 13. 9. 61, 16. 9. 61; Ayrıca bkz., 17. 9. 60.

**Gürsoy, Bedrettin:** 22. 5. 56.

**Gürsoy, Nilüfer:** — ve AP, 31. 7. 69; — ve Demokratik P., 18. 12. 70.

**Gürsoytrak, Suphi:** — ve MBK, 12. 6. 60.

**Güven, Muhittin:** İmar ve İskân B., 20. 11. 61.

**Güven oyu:** Demirel, 6. 11. 65, 12. 11. 69, 6 ve 9. 3. 70, 15. 3. 70; DP, 29. 11. 55; Günaltay, 24. 1. 49. Menderes, 2. 6. 50; Peker, 14. 8. 46; Saka, 13. 10. 47; Ürgüplü, 4. 3. 65. Ayrıca bkz., 28. 1. 51, 24. 5. 54, 14. 12. 55; 2. 12. 61; 7. 7. 62; 4. 1. 64.

**Güven Partisi:** — ve CHP, 4. 10. 67; — ve Feyzioğlu, 1. 1. 67, 10. 10. 67; — ve komünizm, 6. 5. 67; 1-2. 3. 68; Kongreleri, 1-2. 3. 68, 27-8. 10. 70; kuruldu, 12. 5. 67; — ve Melen, 10. 10. 67; — ve MP., 16. 10. 70, 7. 12. 70; — ve Milliyetçi Cephe, 17. 1. 71; — ve plan, 3. 7. 67; — ve seçimler, 27. 9. 69; seçim sonuçları, 2. 6. 68, 12. 10. 69; — ve YTP, 16. 10. 70. Ayrıca bkz., Milli Güven Partisi.

**Güvenlik Teşkilatı:** — ve ABD, 16. 12. 52.

**Güventürk, Faruk**: — ve Demirel, 11. 7. 69.

**Habeşistan**: — İmparatoru geldi, 2-6. 2. 67.
**Hadımlı, Kemal**: — ve CHP, 3. 5. 59.
**Halefoğlu, Vahit**: 5-11. 10. 64.
**Halk Evleri**: — ve Saraçoğlu, 25. 2. 45; — ve İnönü, 15. 9. 47; — ve CHP, 8.1. 63.
**Handerson, Lay (ABD)**: geldi, 24-7. 8. 57.
**Handley, William (ABD)**: B. Elçi, 5. 4. 69; — ve İnönü, 11. 3. 71;
**Harb-İş**: bkz., İşçi sorunları.
**Hare, Reymond (ABD)**: geldi, 1. 4. 61; — ve Çin-Hind savaşı, 3. 11. 62; — ve Demirel, 12. 2. 65; 25. 9. 65.
**Harputlu, Kamuran Bekir**: 4. 3. 66.
**Harriman, Averell**: — ve Marshall yardımı, 28-9. 12. 48; — ve Makarios, 22. 4. 57.
**Hart, T. Parker (ABD)**: B. Elçi, 25. 9. 65; — ve Kıbrıs, 3. 1. 66.
**Hasan, Kral II. (Fas)**: geldi, 1012. 4. 68.
**Hatipoğlu, Şevket Raşit**: Milli Eğitim B., 25. 6. 62; istifası, 8. 6. 63.
**Heuss, Toeodor (B. Almanya)**: geldi, 5-13. 5. 57.
**Hindistan**: — a Çağlayangil'in ziyareti, 5-10. 1. 68; Çin savaşı, 23. 10. 62, 2. 11. 62, 3. 11. 62; Dışişleri B. geldi, 2-5. 11. 70; Z. Hüseyin geldi, 1-6. 6. 65; — ve Mısır, 16-28. 2. 55; Nehru geldi, 20-24. 5. 60; — ve Orta Doğu, 2. 5. 54; — Pakistan savaşı, 6. 9. 65, 7. 9. 65; — ve Türk Dostluk Andl., 14. 12. 51; — ve Türk Kültür Andl., 29. 6. 51; — ve T., 7. 11. 62; — ve T. ve İran bildirisi, 10, 9. 65. Ayrıca bkz., 19. 4. 58.
**Hizb ül-Tahir**: 11. 4. 67, 5. 8. 67.
**Hocaoğlu, Sırrı**: 8. 1. 63.
**Hollanda**: — ve yardım, 1. 8. 62; Dışişleri B., geldi, 15-18. 10. 67.
**Home, Sir Alec Douglas**: geldi, 27-8. 4. 63; — ve İnönü, 16. 1. 64.
**Hükümet Programları**: — ve CHP, 1. 3. 65; Demirel, 3. 11. 65, 7. 11. 69,6 ve 9. 3. 70; Günaltay, 24. 1. 49; Koalisyon, 27. 11. 61, 2. 7. 62, 30. 12. 63; Menderes, 29. 5. 50, 24. 5. 54, 14. 12. 55, 4-5. 12. 57; MBK, 11. 7. 60; Peker, 14. 8. 46; Saka, 13. 10. 47, 18. 6. 48; uygulanması, 17. 15. 55; Ürgüplü, 25. 2. 65. Ayrıca bkz., Güven oyu.
**Hürriyet Misakı**: 7-11. 1. 47.
**Hürriyet Partisi**: — ve Alakant, 17. 9. 57; — ve CHP, 15. 2. 56, 8. 7. 56, 1. 10. 50, 4. 8. 57, 12. 8. 57, 22. 1. 58, 21. 10. 58, 24. 11. 58; — ve CMP., 15. 2. 56, 8. 7. 56, 30. 3. 58; — ve DP., 17. 12. 55, 6. 3. 56, 16. 5. 57, 7. 7. 58; — ve Kıbrıs, 4. 1. 57; Kongreleri, 11. 8. 56, 31. 8. 57, 14-16. 9. 57, 14-15. 3. 58; — ve O. Köprülü, 18. 7. 57, 23. 8. 57; — kurulması, 21. 7. 53, 19. 11. 55, 20. 12. 55; — ve Macaristan, 12. 11. 56; — ve muhalefet, 4. 12. 56, 4. 9. 57; — ve seçimler, 7. 10. 57, 22. 10. 57; — ve seçim sonucu, 27. 10. 57; — temsilciler sayısı, 9. 5. 57. Ayrıca bkz., 11. 2. 57.
**Hüsain, Dr. Zakir (Hindistan)**: geldi, 1-6, 6. 65.
**Hüseyin, Arşad (Pakistan)**: geldi, 7. 7. 68.
**Hüseyin, Kral (Ürdün)**: geldi, 24-7. 8. 57, 14. 4. 60, 5-11. 9. 67; — ve Filistin 22. 9. 70.
**Hüsman, Hadi**: Gümrük ve Tekel B., 8. 12. 55, 25. 11. 57; Ticaret B., 5. 4. 56.

**International Bank for Reconstruction and Development**: 4. 8. 50.
**Irak**: — ve ABD, 10. 6. 67; — ve Askeri Andl. 19. 2. 54; — ve Bağdat Paktı, 24. 2. 55, 26 6. 55, 18-20. 11. 56, 24. 3. 59; — ve Bandung Konf. 18-24. 4. 55; — lı gazeteciler, 19. 4. 68; — da ihtilal, 14 7. 58, 14-17. 7. 58, 8. 2. 63; — ve Kıbrıs 9. 13. 12. 57; — ve Menderes, 17. 5. 60; — ve Suriye sınırı, 24. 11. 56; — ve T., 12. 1. 55, 24. 7, 58, 31. 7. 58; — ve T. ve İran, 23. 9. 49; — a ziyaretler; Köprülü, 30. 4. 53; Çağlayangil, 24-6. 6. 66; Demirel, 20-24. 10. 67; Sunay, 27. 4. 68; — dan ziyaretler; N. Sait Paşa, 9-19. 10. 54; Devlet B., 7-10. 2. 66; Başb., 3-7. 7. 66; Cumhurbaşk., 20-26. 2. 67. Ayrıca bkz., 17. 2. 63.
**Irmak, Dr. Sadi**: Çalışma B., 22. 6. 45, 6. 8. 46; 5. 9. 47; — ve grev hakkı, 29. 8. 48;

Işık, Hasan: B. Elçi, 8. 9. 64; 13. 10. 64; — ve Rus-T. ilişkileri, 7. 12. 64; Dışişleri B., 20. 2. 65; — ve Kıbrıs, 20. 5. 65; Pakistan'a gitti, 13-15. 9. 65.

İdari Mekanizma: bkz., Bürokrasi.
İhtilâl: bkz., Devrim.
İktisadi Devlet Teşekkülleri: 31. 12. 58; 8. 8. 62.
İksel, Settar: 12. 12. 67.
İktisadi Andlaşmalar: T-ABD, 4. 7. 48, 19. 4. 61; Atom Enerjisi Andl., 3. 5. 55; T-İsrail, 4. 5. 50; T. ve Rusya, 14. 3. 60, 27. 3. 64, 18. 2. 66, 14. 3. 69.
İktisadi Heyetler: ABD., 14. 6. 47, 2. 9. 47, 11-16. 1. 57, 15. 1. 57; Çin, 4. 12. 66, OEEC., 1. 9. 59; Rusya, 19. 8. 57, 15. 12. 64, 9-16. 8. 65, 19. 8. 65, 30. 9. 65.
İktisadi Koordinasyon Kurulu: bkz., Ekonomik sorunlar.
İleri Jön Türkler: 10. 12. 52.
İleri, Tevfik: Bayındırlık B., 19. 1. 58; Devlet B. ve Başb. Y., 25. 11. 57; — ve din dersleri, 9. 12. 52; istifa söylentisi, 12. 2. 53; — ve Köy Enstitüleri, 10. 8. 52; — ve Meclis, 2. 11. 53, 30. 10. 55; Milli Eğitim B., 9. 8. 50, 9. 3. 51, 12. 4. 57; — ve Milliyetçiler Derneği, 22. 1. 53; — ve muhalefet, 29. 7. 59; öldü, 2. 1. 62; — ve tedbirler, 5. 1. 58; Ulaştırma B., 22. 5. 50; — ve Yüksek İslam Enstitüsü, 19. 11. 59; ayrıca bkz., 6. 4. 53.
İlhan, Müfide: 3. 9. 50; 31. 10. 51.
İlk-Sen: bkz., Eğitim.
İmalat Muamele Vergisi: bkz., vergiler.
*İmece:* — ve komünizm, 2. 5. 68.
İnal, Şekip: — ve DP., 18. 1. 55; Devlet B., 20. 2. 65.
İnan, Atıf: Ticaret B., 6. 8. 46; — ve '7 Eylül Kararları', 20. 8. 47; 5. 9. 47.
İnan, Selâhaddin: — ve CHP, 26-30. 11. 51.
İnan, Şefik: Devlet B., 28. 5. 60; istifası, 25. 8. 60; Maliye B., 20. 11. 41; — ve Nato, 11. 12. 61.
İnan, Yusuf: tutuklandı, 3. 7. 70.
İmamoğlu, Yusuf: öldürüldü, 8. 6. 70.
İnan, Abdülkadir: — ve MHP, 3. 9. 69.
İnce, Refik Şevket: — ve DP., 7-11. 1. 47, 17. 6. 52; Savunma B., 22. 5. 50; Devlet B., 9. 3. 51; Ve Meclis, 2. 11. 51, 14. 6. 52; — ve CHP., 9. 12. 53.
İncedayı, Cevdet Kerim: Bayındırlık B., 6. 8. 46.
İncesulu, Hilmi: Milli Eğitim, 20. 11. 6.1
İnce, Tevfik: — ve AP, 5. 8. 66.
İngiltere: — ve Akdeniz Savunma Birliği, 12. 12. 48; — ve Bağdat Paktı, 3. 11. 56, 6. 11. 56; — ve Boğazlar, 19. 3. 45; — ve DP, 7. 9. 49; — ve Güney Yemen, 30. 11. 67; — ve heyet, 10. 5. 57; — İşçi Partisi, 10. 4. 52; — ve Kıbrıs, 21. 12. 51, 14. 12. 54, 30. 6. 55, 24. 8. 55, 29. 8. 55, 9. 3. 56, 7. 7. 56, 16 ve 19. 12. 56, 28. 3. 57, 20. 4. 57, 9-13. 12. 57, 9 ve 25. 1. 58, 18. 5. 58, 8, 12, 14. 16, ve 21. 6. 58, 9-11. ve 15. 8. 58, 16 ve 19. 2. 59, 4. 3. 59, 1, 4, 13, 16 ve 28. 1. 64, 28. 6. 64; — ve A. Menderes'in uçak kazası, 17. 2. 59; — ve E. Menderes, 30. 11. 56; — ve Orta Doğu, 25. 10. 46, 30. 9. 48, 12-14. 10. 51, 14. 1. 52, 3. 12. 54, 11-13. 3. 56, 29. 10. 56, 1. 11. 56; — ve Pakistan, 24. 4. 66; — ve Potsdam Konf., 17. 7. 45; — ve Rusya, 21. 7. 53, 5. 11. 56; — ve sol, 2. 4. 48; — ve T., 2. 9. 46, 24. 9. 46, 25. 10. 46, 15. 4. 52, 27. 3. 53, 18. 5. 58, 26. 12. 63, 26. 11. 65; — ve dış yardım, 1. 8. 62; — den ziyaretler: A. Eden, 2. 4. 53, Elizabeth II, 6. 3. 61; Home, 27-8. 4. 63; Dışişleri B., 59. 4. 70; — ve ziyaretler: Köprülü-Menderes, 13-18. 10. 52, Sunay, 1-8. 11. 67; — ve Zorlu, 17. 11. 56.
İnkılâp Mahkemeleri: bkz., Adalet Mekanizması.
İnönü, İsmet: — ve AP., 6. 6. 62, 20. 9. 65, 7. 6. 66, 24-4. 9. 66, 24. 1. 68; — ve; Af konusu, 27. 4. 62, 17. 2. 63, 25. 3. 63, — ve Almanya, 5-9. 9. 68; — ve ABD., 5-9. 4. 46, 23. 5. 47, 12. 3. 57 (Truman Doktrini), 22. 11. 63, 15. 4. 64, 13. 2. 65; — ve Anayasa, 1. 11. 45, 25. 3. 50, 2. 6. 70; — ve Atatürk, 3. 5. 59; — ve Aybar, 10. 5. 69; — ve Aydemir, 22-3. 2. 62, 19. 4. 62, 20-21. 22. 5. 63; — ve Bağımsızlar, 23. 12. 63; — ve Bangıoğlu, 22. 12. 66; — ve Basın, 7. 6. 56,

**İnönü, İsmet**
1-2. 5. 59, 3. 7. 59; — ve Bayar, 8. 5. 46, 8 ve 15. 6. 47, 17-19. 1. 48, 4. 11. 49, 16. 10. 50, 15. 12. 51, 14. 5. 69, 30. 6. 69; — ve Bekata, 4. 10. 63; — ve Bölükbaşı, 19. 2. 55; — ve Burçak, 11. 11. 53; — ve bürokrasi, 15. 9. 47; — ve bütçe, 16. 2. 63, 29. 2. 64; — Cumhurbaşk. 5. 8. 46; — ve CHP; 27. 4. 46, 22. 4. 50 21 5. 50, 29. 6. 50, 15. 12. 51, 22-6. 6. 53 14. 12. 53; 6. 5 54 21-24. 5 56 1. 3. 57. 9-11. 9. 57, 12-15 1. 59, 23. 5 59, 27. 9. 59, 24-28. 8. 61, 6-7. 12. 62, 14-16. 12. 62, 24. 1. 67, 17. 12. 67, 18-21. 10. 68, 2e. 3. 70, 3-5. 7. 70; — ve CMP, 18. 9. 57; — ve Çin-Hint savaş., 3. 11. 62; — ve çok parti li politika, 14. 6. 46, 19. 12. 46, 27. 12. 46; — ve Demirel, 7. 2. 66, 11. 10. 66, —ve DP., 16. 6. 46, 10. 10. 46, 14. 8. 52, 7-8. 10. 52, 19. 9. 55, 7. 6. 57, 27. 7. 58, 9. 5. 69; — ve Devrim, 28. 5. 60, 18. 2. 62; — ve din, 11-13. 1. 60; 11. 3. 60; — ve dış siyaset, 1. 11. 48, 7. 8. 58, 24-5. 2. 60, 14. 2. 63, 2h. 4. 63, — ve Doğan, 8. 12. 62; — nin dokunulmazlığı, 24. 4. 59; — ve Ecevit, 9. 11. 1. 67; — ve ekonomi, 3. 7. 55, 8. 5. 58, 8. 8. 58, 7. 10. 61, 13. 5. 62, 10. 3. 63, 14. 2. 67, 13-17. 9. 67; — ve Erim, 16. 1. 931. 12. 54, 2. 5. 56; — ve Erkanlı,, 14. 5. 69, 6. 6. 69; — ve faşizm, 11. 1. 69; — ve gençlik, 15. 1. 54, 19. 3. 60, 28. 11. 70, 30. 12. 70; Gen. Başk., Gen. Başk., 10-11. 5. 46, 29. 6. 50, 15. 12. 51, 26-30. 7. 54, 16-18. 10. 64, 18-21. 10. 66; — ve Güley, 22. 9. 62; — ve Gürsel, 14. 6. 60, 13. 9. 61, 12. 2. 65, 17. 10. 66, 29. 5. 69; — ve GP., 4. 10. 67; — ve Halk Evleri, 15. 9. 47; — ve Handley, 11. 3. 71; — ve Hükûmet Programları, 4-5. 12. 57, 27. 11. 61, 2. 12. 61, 30. 12. 63, 4. 1. 64; — ve hükûmeti, 10-11. 11. 61, 20. 11. 61 I. Koalisyon), 13, 18, 21, 24, 25. 6. 62, 14. 5. 63, 8. 6, 63, 27. 11. 63, 3 ve 7. 12. 63, 16. 12. 63, 25. 12. 63 (II. Koalisyon); — ve HP., 1. 10. 56, 21. 10. 58 — ve irtica, 9. 3. 59, 15. 4. 56, 3. 3. 68; iç gezileri, 29. 4. 46, 14-16. 9. 47, 30. 7. 49, 8. 10. 52, 5-9. 12. 58, 21. 12. 58; — ve İngiltere, 28. 6. 64; istifası, 30 5. 62, 1 ve 4. 6. 62, 2. 10. 62, 2. 12. 63, 13. 2. 65, 15. 10. 65, 6. 1. 66, 13. 10. 69; — ve işçiler, 4. 5. 50, 11. 5. 52, 17. 2. 56, 9. 11. 58, 25. 1. 69; — ve Johnson, 21. 4. 64, 5. 6. 64 (mektubu), 11. 6. 64, 13. 6. 64, 22. 6. 64, 13. 1. 66; — ve kabine, 9. 9. 47, 8. 6. 48, 10. 12. 64; — ve Kıbrıs, 28. 8. 54, 25 ve 29. 12. 63, 16. 1. 64, 26. 1. 64, 2, 6 ve 15-16. 3. 64, 15-19. 6. 64, 6. 7. 64, 3, 4, 6, 7-9. 9. 64, 10. 1. 66; — ve komünizm, 16. 12. 65; — ve Kore, 27-9. 11. 50; Meclisi açış nutku, 1. 11. 45, 1. 11. 46, 1. 11. 47, 1. 11. 48, 1. 11. 49; — ve Menderes, 28. 11. 52, 30. 12. 62, 4. 1. 53, 18. 11. 53, 14 ve 23-24. 4. 55, 21. 5. 55, 14. 12. 55, 13. 10. 57, 6. 7. 58, 22 ve 24. 9. 58, 14. 10. 58, 28. 11. 58, 17. 2. 59, 28. 3. 59, 31. 12. 55; — ve MP; 9. 7. 53; MBG, 10. 5. 69; — ve MGK, 7. 12. 61; — ve muhalefet, 20. 9. 45, 4. 1. 47, 30. 3. 50, 12. 8. 57, 20. 9. 57, 1. 11. 61, 7. 7. 62; — ve N. Nadi, 22. 3. 59; — ve Nurculuk, 1. 6. 66; — ve olaylar, 7-8. 10. 52. (Balıkesir); 17. 10. 58 (Zile); 1 ve 2, 5. 59 (Uşak); 4. 5. 59 (Topkapı); 5. 5. 59 (Ege); 12. 12. 62 (11 subay); 18. 2. 68 (Osmaniye), 28. 11. 70, 30. 12. 70; — ve '12 Temmuz Beyannamesi', 12. 7. 47, 22. 7. 47; — ve ordu, 15. 5. 50, 16. 4. 60, 1. 6. 60, 11-12. 7. 62; — ve Orta Doğu, 2. 2. 55; — ve 'ortanın solu', 13. 8. 65, 30. 12. 66, 4-6. 2. 67, 13-14. 1. 68; — ve partiler, 22-27. 9. 11. 64; — ve Peker, 6. 8. 46, 9. 9. 47; — ve polis, 29-30. 4. 59, 6-7. 5. 59,, 3. 4. 60; — ve radikalizm, 15 ve 27. 4. 54, 5. 10. 68; — nün resmi ve para, 25. 9. 52; — ve Rusya, 9. 1. 62, 13. 2. 65; — ve seçimler, 1. 11. 45, 29. 4. 46, 17. 7. 46, 24. 7. 46, 23. 3. 50, 19. 9. 51, 9. 4. 54, 3. 8. 55, 23. 8. 57, 21. 9. 57, 11. 10. 57, 11-13. 1. 60, 5. 7. 60, 9. 12. 63, 2. 6. 64, 11. 10. 65, 1. 3. 68, 27. 9. 69; — ve sıkıyönetim, 19. 2. 64, 17. 6. 70; — ve sınıf mücadelesi, 10-11. 5. 46; — ve sosyal adalet, 19. 1. 62; — ve Soysal, 8. 9. 66; — ve Sunay, 8. 10. 59,

**İnönü, İsmet**
5. 1. 71; — ve Sükan, 5-6. 5. 64; — ve Tahkikat Komisyonu, 27. 4. 60; — ve Türkeş, 19. 9. 65; — ve Türk-İş, 27. 1. 64; — ve TİP, 22. 12. 62, 14. 4. 68; — ve üniversiteler, 3. 12. 56; — ve A. Yalçın, 9. 7. 58; — ve H. C. Yalçın, 1. 12. 54; — ve Yassıada cezaları, 13. 9. 61; — ve Yunanistan, 26. 5. 64, 22. 28. 6. 64; Ayrıca bkz., 12. 6. 45; 4. 12. 45; 25. 10. 48; 16. 11. 49; 9. 10. 50; 25. 10. 51; 21. 5. 52; 23. 6. 54; 15. 8. 56, 20. 7. 58; 24. 10. 58; 9. 5. 59; 1. 1. 62, 16. 5. 63, 21. 2. 64.
**İnsan Hakları Cemiyeti:** 18. 10. 46.
**İpekçi, Abdi:** — ve Nato, 21. 2. 66.
**İpekçi, Osman:** 19. 4. 70.
**İran:** — ve Afrika-Asya Konf., 26. 12. 57; — ve ABD, 28-9. 7. 58; — ve Bandung Konf., 18. 24. 4. 55; — Bayar'ın ziyaretleri, 19-26. 9. 55, 12-26. 9. 58; — ve Basra Körfezi, 21. 1. 68; — ve İslam Zirve Konf., 17. 9. 69; — ve Orta Doğu, 11. 9. 53, 18-20. 11. 56. — lı öğrenciler, 22. 11. 68; — ve RCD (Bölgesel İşbirliği) 20-21. 7. 64; 3-4. 2. 66, 15. 12. 68, — RCD ve Demirel, 27. 4. 57, 28-31. 7. 67; — ve Sunay'ın ziyareti, 2-12. 10. 66; Şah ve *Akis*, 24. 6. 59, Şah ve Menderes, 26-28. 1. 59; Şah'ın ziyaretleri, 15. 5. 56, 27-3. 10. 62, 16-21. 6. 67; — ve T. ortak bildirisi, 10. 9. 65; — T. ve Irak, 23. 9. 49; — T. ve Pakistan, 14-17. 7. 58, 6-7. 5. 70; — ve 27 Mayıs devrimi, 29. 5. 60.
**İren, Cihat:** istifası, 13. 3. 60, 28. 8. 60; Ticaret B., 28. 5. 60; — ekonomi, 1. 6. 60.
**İrtica:** bkz., Sağcı hareketler.
**İskalıplıgil, Canip:** Org. 29. 8. 59.
**İskenderoğlu, Recai:** İmar B., 20. 2. 65; — ve ABD., 15. 9. 65.
**İslâhiye Olayı:** 5. 3. 71.
**İslam Demokrat Partisi:** 3. 3. 52; 4. 12. 52.
**İslam Kongresi:** VI. — ve Kıbrıs, 23. 4. 65; — Zirve Konf., ve T., 17. 9. 69, 21-5. 9. 69; — Konf. ve Eralp, 23. 3. 70; — Ülkeleri Konf. ve T. 31. 3. 52, 26-7. 12. 70.
**İslimyeli, Fenni:** Ticaret B., 25. 12. 63.
**İspanya:** — T. Dostluk Andl., 15-22. 4. 59,
**İsrail:** — ve Demirel, 5. 6. 67, 20-24. 10. 67. 22. 8. 69; — ve gençlik, 24. 6. 67; — ve Mısır, 7. 1. 54, 29. 10. 56, 22-4. 5. 67, 5. 6. 67; — ve T., 28. 3. 49, 23. 11. 56, 21. 3. 68, 10-12. 4. 68, 23. 4. 70; — T. ve İran 16-21. 6. 67, 17. 9. 69; — T. Ticaret Andl., 4. 7. 50; — T. Ticaret Odası, 26. 8. 69.
**İstanbul Gazeteciler Derneği:** — ve gericilik, 11. 2. 53.
**İstiklâl Mahkemeleri:** 1. 4. 47; 4. 5. 49.
**İstinyeli, Şevkati:** — ve İsrail, 23. 11. 56.
**İş adamları:** bkz., Ekonomik sorunlar.
**İş Bankası:** bkz., Türkiye İş bankası.
**İşçi Bankası:** bkz., İşçi sorunları.
*İşçi-Köylü:* bkz., *Köylü.*
**İşçi Sorunları:** — ve Alpdündar, 21. 8. 68; Almanya'ya giden işçiler, 24. 6. 61, 14. 4. 66; — ve ABD, 22. 9. 67; — ve Avrupa, 11. 7. 68, 1. 12. 69; — ve Aybar, 9-10. 2. 64; İşçi Bankası, 4. 1. 54; İşçi Bayramı, 24. 7. 64; — ve bütçe, 29. 1. 60; — ve Çalışma B., 18. 2. 57; — ve CİA;, 12. 2. 67; — ve CHP, 10-11. 5. 46, 24. 6. 46, 20. 2. 47, 29. 8. 48; — ve DP., 16. 8. 48, 16. 6. 49, 20-25. 6. 49, 24. 10. 49, 18. 1. 50, 9-12. 6. 51; DİSK, 10. 4. 66 (kuruldu); 3. 1. 67 (kuruldu); 4. 1. 67, 12. 2. 67, 24. 2. 68, 14. 4. 70, 13. 6. 70, 18. 6. 70, 22. 6. 70, 24 ve 27. 6. 70, 15. 7. 70, 31. 8. 60, 25. 9. 70, 12. 11. 70, 11. 12. 70, 28. 12. 70; — ve Ecevit, 3. 12. 61, 12. 5. 70; — ve emeklilik, 8. 6. 69; — ve Erdem, 14. 4. 66, 17. 9. 68; — ve Feyzioğlu, 14. 4. 70; — ve Firuz, 2. 9. 67; — ve fiyatlar, 20. 5. 59; — ve gösteriler, 15. 1. 61, 20. 5. 61, 3. 12. 61, 31. 12. 61, 12. 8. 62, 24. 8. 69, 18. 4. 70, 16. 6. 70, 18. 6. 70, 19. 6. 70, 12. 10. 70, 16. 10. 70, 12. 1. 71; grev hakkı, ve K., 20. 2. 47, 16. 8. 48, 29. 8. 48, 18. 1. 50, 4. 5. 50,; 4. 6. 50, 7. 5. 52, 12-13. 6. 54, 13. 6. 55, 5. 8. 55, 6. 2. 56, 17. 2. 56, 21. 4. 60, 21. 5. 61, 15. 7. 61, 3. 12. 61, 31. 12. 61, 24. 7. 63, 11. 12. 70; grevler, 16. 7. 54 (liman işçileri); 15. 7. 55 (liman); 2. 3. 56 (Aydın-Söke); 12. 2. 63 (Kavel Kablo); 9. 1. 64 (Ataş); 5. 4. 64 (Singer); 10, 12,

İşçi Sorunları
16. 3. 65 (Maden işçileri); 6. 12. 65 (Tekstil); 7. 2. 67 (Petrol-İş); 22. 9. 67, 28. 9. 67, 2. 10. 67 (Harb-İş); 6. 8. 62 (Kömür); 4. 7. 68 (Derby); 10. 1. 69 (Singer); 25. 1. 69 (Sümerbank); 8. 5. 69 (Harb-İş); 5. 8. 69 (Silahtarağa); 12. 8. 69 (Ereğli); 29. 12. 69 (Gamak); 19. 4. 70 (Zonguldak): 18. 8. 70; 12. 5. 70 (General Elektrik); 25. 8. 70 (Şeker); 17. 9. 70 (İpraş); 23. 9. 70 (Ulaş-İş); 12. 10. 70; 5. 2. 71 (Petrol-İş); — ve hükümet, 20. 4. 61, 28. 9. 67, 2. 10. 67, 5. 8. 69, 20. 8. 70; — ve İnönü, 4. 5. 50, 17. 2. 56, 9. 11. 58; — ve işsizlik, 22. 7. 59; Kanunlar: sendikalar, 20. 2. 47, 28. 6. 51, 13. 6. 70, 19 ve 24. 6. 70, 24. 6. 70, 8 ve 11. 7. 70; ücretli hafta tatili, 9. 8. 51, İş K., 22. 5. 54, 1. 6. 44; Fikir işçisi, 10. 1. 61; Nizam Tasarısı, 9. 3. 69; TRT Tasarısı, 20. 3. 69; — ve komünizm, 22. 2. 53, 16. 9. 53, 22. 12. 62; Kongreler, 20. 5. 47 (İplik ve Dokuma İşçileri); 4-7. 8. 53 (TEK İF); 28-9. 4. İşçileri); 4-7. 8. 53 (TEKSİF); 28-9. 4. 56 (İşçi Sendikaları); 18. 11. 60 (Sendika); — ve Menderes, 29. 5. 50 — ve Menteşeoğlu, 22. 6. 70; MİSK, 24. 6. 70 (kuruldu); — ve muhalefet, 4. 9. 57; — ve Müller, 7-10. 8. 53; — ve N. Nadi, 18. 2. 59; — ve öğrenciler, 15. 9. 68; — ve özel sektör, 9. 5. 68; — ve partiler, 6. 8. 61; — ve polis, 7. 2. 66, 20. 3. 70; — ve Risale-i Nur 12. 4. 66; — ve sağcılar, 24. 2. 68, 29. 9. 68; — ve seçimler, 26. 9. 57, 19. 8. 65, 28. 9. 65; — ve sendikalar, 8. 4. 43, 20. 4. 57, 7. 6. 57, 21. 2. 68 (Maden-İş); 17. 9. 68, 26. 9. 68, 12. 4. 69, (Metal-İş); 5. 8. 69, 14. 4. 70 (Teknik-İş); 13. 6. 70; — ve Sıkıyönetim, 15. 7. 70; — ve siyaset, 2. 4. 54, 7. 4. 54, 7. 11. 57, 15-22. 4. 68; — ve Sunay, 7. 1. 71; — ve Şaman, 2. 4. 59; — ve Talas, 6. 6. 60; 26. 7. 60; — ve M. Tarhan, 6. 2. 56, 19. 3. 57; — ve Thalmayer, 28. 5. 62; — Tunç, 4. 1. 67, 29. 1. 69; 8. 6. 69; — ve Türk-İş: 31. 7. 52 (kuruldu), 22. 5. 54, 20. 5. 59, 21. 5. 61, 6. 8. 61, 31. 7. 62, 12. 8. 62, 25. 8. 62, 22. 12. 62, 10, 12 ve 16. 3. 65; 8. 4. 65, 19. 8. 65, 28. 9. 65, 10. 4. 66, 29. 11. 66, 12. 2. 67, 9. 5. 68, 9. 3. 69; 20. 3. 69, 24. 8. 69, 22. 10. 69, 20. 3. 70, 25. 4. 70, 12. 5. 70, 13. 6. 70, 24. 6. 70, 20. 8. 70, 12. 11. 70, 28. 12. 70, 31. 12. 70, 7. 1. 71 (muhtıra); Türk-İş Kongreleri, 6-7. 9. 52, 1. 1. 5, 59-21. 6. 57, 15-22. 4. 68, 11-7. 5. 70, 14-8. 1. 71; — ve TİP, 8. 4. 65, 29. 11. 66; — ve Türün, 16. 9. 70; — ücretleri, 25. 12. 53, 27. 6. 54, 29. 1. 61, 20. 4. 61; — ve Vatan Partisi, 11. 11. 54. Ayrıca bkz., 21. 9. 52, 15-19. 2. 54 ve Halil Tunç.

İşmen, Fatma Hikmet: — ve TİP, 15. 6. 66.

İtalya: — T. Dostluk Andl., 24. 3. 50; — ve kredi, 8-12. 6. 59, 1. 8. 62; — dan ziyaretler: Gronchi, 11-15. 11. 57, Segni ve Pella, 15-18. 9. 59 Dışişleri B. 15-18. 7. 66, Başbakan, 5-8. 6. 69; — ya ziyaretler; Menderes ve Köprülü, 30. 1. 55, Çağlayangil, 3. 2. 67.

İttihat ve Terakki Cemiyeti: 21. 9. 52.

İyiel, İzzettin: 5. 3. 71.

İyriboz, Nihat: Tarım B., 22. 5. 50.

İzmen, Mehmet: Tarım B., 25. 6. 62; Ulaştırma B., 29. 7. 69.

İzmir Fuarı: — da halk gösterisi, 20. 8. 47; — ve Çekoslavak pavyonu, 23. 8. 51; — ve Güreli 20. 8. 52.

İzmir Ticaret Odası: — ve Çin 11. 1. 70.

Jandarma Komando Birliği: bkz. Asker.

Japonya: — ve T. 3. 1. 45; — ya Savaş ilânı 23. 2. 45; — Menderes'in ziyareti, 19. 4. 58; Prens Nikasa geldi 10. 4. 63.

Jirkov, Todor (Bulgaristan): geldi 20-6. 3. 68.

Johnson, Lyndon (ABD): geldi 26-30. 8. 62; — ve İnönü 21. 4. 64 7-8. 5. 64 11. 6. 64 13. 6. 64 15-19. 6. 64 22. 6. 64 — mektubu 13. 1. 66, 19. 2. 65; — ve

Kabibay, Orhan: — ve MKB, 12. 6. 60 13. 11. 60; Kurmay Albay, 29. 8. 60; — ve Paris toplantısı, 30. 10. 61,; — ve '14ler', 1. 7. 62; — ve CHP. 7. 5. 65, 12. 5. 65.

**Kabine**: — ve AP, 6. 10. 62; — ve 'Bursa Olayı', 4. 7. 65; — ve Cumhurbaşk., 23. 10. 61; — ve CHP., 14. 12. 64; — ve CKMP, 26. 11. 63; — de değişiklik, 4. 9. 47, 10. 7. 50, 9. 8. 50, 59. 9. 50, 14. 12. 50, 22. 12. 50, 18. 6. 51, 23. 6. 52, 1. 8. 52, 18. 9. 52, 5-8. 11. 52, 8. 4. 53, 24. 5. 53, 16. 12. 54, 27. 7. 55, 10, 15 ve 30. 9. 55, 11. 10. 55, 6. 4. 56, 7. 5. 56, 22. 8. 56, 12. 10. 56, 28. 11. 56, 1. 12. 56, 12. 4. 57, 28. 7. 57, 19. 1. 58, *a*. 2. 58, 10. 5. 58, 10. 7. 58, 1, 2, 4, 9, ve 18. 9. 58, 22. 5. 59, 12. 6. 59, 31. 8. 59, 16. 11. 59, 4, 7. ve 11. 12. 59, 2. 4. 60, 25, 26, ve 29. 8. 60, 21. 10. 60, 25. 12. 60, 2. 1. 61, 2, 4, 6 ve 28. 2. 61, 2. 3. 61, 2. 5. 61, 27. 6. 61, 15, 21, 23 ve 29. 8. 61, 15. 3. 62, 18 v 23. 5. 62, 10. 10. 62, 7 ve 8. 6. 63, 10. 11. 13 ve 15. 6. 63, 4 ve 18. 10. 63, 25. 10. 63, 5. 11. 63, 9, 10. ve 11. 12. 64, 30. 7. 65, 6 ve 23. 8. 65, 4. 5. 66, 13 ve 23. 8. 66, 28. 10. 66, 12. 12. 11. 66, 1. 4. 67, 5 ve 9. 12. 68, 6. 3. 69, 29. 7. 69, 8 ve 9. 8. 69, 5 ve 19. 1. 70, 13 ve 27. 7. 00. 10. 12. 70; — ve Demirel, 27. 10. 65, 3. 11. 69, 6. 3. 70; — ve ekonomi, 6. 3. 56, 20. 6. 60, 18. 11. 61; — ve Gürsel, 28. 5. 60, 3. 9. 60, 5. 1. 61; — ve Günaltay, 16. 1. 49; — ve istifa, 4. 6. 61, 18. 9. 61, 30. 5. 62, 6. 10. 62; — ve Koalisyonlar, 20. 11. 61 (I); 25. 6. 62 (II); 25. 12. 63 (III); — ve Menderes, 22. 5. 50, 8. 3. 51, 9. 3. 61, 17. 5. 54, 8. 12. 55, 25. 11. 57; — ve MBK, 6. 12. 60; — ve MGK., 7. 12. 61; — vğ Milli Korunma K., 26. 12. 58; — ve partiler, 9. 6. 63; — ve Peker, 6. 8. 46; — ve Saka, 10. 9. 47, 8. 6. 48, 9. 6. 48; — ve sol, 31. 5. 65, 12. 7. 65; — ve Sunay, 18. 7. 64; — Ürgüplü, 20. 2. 65; — ve yurt gezisi, 8. 3. 58. Ayrıca bkz., 5. 9. 47.

**Kaddafi, Muammer** (Libya): 1. 9. 69.

**Kalafat, Emin**: — ve DP., 7-11. 1. 47; — ve Günaltay, 15. 4. 52; Gümrük ve Tekel B., 8. 4. 53, 17. 5. 54; — ve Menderes, 24. 10. 54; Devlet B., 8. 12. 55, 25. 11. 57; — ve muhalefet, 8. 9. 57; istifası, 2. 9. 58.

**Kaldor, Nicholas**: — ve DPT, 5. 9. 69.

**Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD)**: bkz., T., İran ve Pakistan.

**Kalkınma Planı**: bkz., Ekonomik sorunlar.

**Kama, Yunus**: — ve 'ortanın-solu', 25. 8. 65.

**Kanada**: — ve yardım, 1. 8. 62.

**Kanbolat, Yahya**: — ve TİP, 26. 10. 70.

**Kangal, Hasan**: — ve DP., 15. 12. 55.

**Kâni, Osman Nuri**: — ve DP., 10. 2. 48.

**Kanık, Orhan Veli**: 27. 11. 70.

**'Kanlı Pazar'**: 16, 18, 24 ve 26. 2. 69.

**Kansu, Atıf**: — ve CHP; 10-11. 5. 46.

**Kansu, Şevket Aziz**: 1. 9. 54.

**Kanunlar**: — ve AP, 18. 9. 65 (Seçim); 31. 7. 69 (Af); Af. K., 29. 5. 50, 14. 7. 50, 19. 4. 62, 30. 3. 62, 12. 10. 62, 16. 1. 66, 2. 3. 66, 9. 8. 66, 25. 12. 57, 14. 5. 69 6. 6. 69, 31. 7. 69, 20. 9. 69, 6 ve 14. 11. 69; — ağalar, 18. 10. 60, 10. 9. 62; Anayasa, 24. 12. 52, 22. 4. 62 —Mahkemesi), 29. 6. 70; Antidemokratik K., 7-11. 1. 47, 13. 1. 48; Atatürk Tasarısı, 25. 7. 51; Atatürk Çiftliği, 8. 4. 57; — ve Baran, 8. 3. 65, 5. 4. 65; Basın K., 13. 6. 46, 29. 5. 50, 8. 3. 54, 7. 6. 45, 30. 11. 60; Baskı Tedbirleri, 9. 2. 58, 14. 2. 67; Belediye Meclisleri, 3. 1. 60; Beyanname Yasağı, 12. 5. 60; Bürokrasi ve Siyaset, 2. 7. 60; Cemiyetler K., 5. 6. 46; — ve CHP., 25. 2. 45 (Toprak K.), 6. 4. 50 (Orman), 20. 9. 69 (Af); CHP'nin mallarına el koyan K., 8. 8. 51, 14. 12. 53; Çalışma Bakanlığının Kuruluşu K., 22. 6. 45; — ve DP., 7-11. 1. 47 (Seçim ve Antidemokratik K. lar); 16. 7. 53 (siyasal düzen tasarıları); Emeklilik K., 31. 1. 53, 1. 2. 54, 5. 7. 54, 3. 8. 60, 8. 6. 69; Eski DP'ye siyasi hak K., 3. 2. 71; Fesatçılığı Önleme K., 10. 10. 50; Fikir işçisi, 10. 1. 61; Gelir Vergisi, 31. 12. 60; Gösteri, 18. 11. 69; Grev Hakkı, K., 15. 7. 61, 3. 12. 61, 8. 4. 63, 25. 7. 63; İlâhiyat Fakültesi K., 4. 6. 49; İlk Öğretmen Okulları K., 27. 1. 54; — ve İnönü, 15. 4. 54, 13. 2. 67; İshak K., 14. 11. 57; İstiklâl Mahkemeleri K., 4. 5. 49; İspat Hakkı, 2. 5. 55; İş K., 22. 5. 54; İş ve İşveren Sendikaları K., 20. 2. 47, 28. 5. 51, 1. 1. 54; İşsizlik Sigortası K., 18. 1. 50; Karşılıklı Savunma Yar-

**Kanunlar**
dımı K., 26. 7. 50; Kira K., 12. 5. 53; Kurucu Meclis, 7. 12. 60; Madeni K. ve Dereli, 4. 10. 67; — ve Menderes, 9. 2. 58; M. V. lerininin Maaşı K., 21. 2. 71; M. V. lik görevine son verme, 15-18. 10. 55; MKG nin yetkileri, 30. 3. 62; MİT K., 4. 9. 63; Milli Korunma, 18. 5. 56, 27. 4. 58, 26. 12. 58, 9. 3. 60; Milli Savunma B. lığının Teşkilatlandırılması K., 30. 5. 59; Nizam Tasarısı, 14. 2. 69, 9 ve 18. 3. 69, 29. 3. 69, 15 ve 17. 4. 69; Orman T., 9. 7. 45, 6. 11. 49, 6. 4. 50; OYAK K., 3. 1. 61; Osmanlı Ailelerine ait K., 16. 6. 62; Özel Teşebbüse Kefalet ve döviz K., 1. 3. 50; Partiler K., 23. 6. 60, 26. 3. 63, 2. 2. 71; Personel K., 13. 12. 65, 29. 5. 70, 13. 7. 70; Petrol K., 7. 3. 54, 13. 5. 55, 3. 10. 56, 16 ve 23. 5. 65, 11. 6. 65, 10. 7. 65, 1. 2. 68; Planlama K., 1. 10. 60; Polis Selahiyet K., 20. 2. 48; Seçim K., 10-11 ve 31. 5. 46, 7-11. 1. 46, 13. 1. 48, 7-8. 7. 48, 24. 1. 59, 25. 9. 49, 16. 2. 50, 18. 7. 51, 15. 5. 53. 1r 17. 7. 53, 17. 2. 54, 30. 6. 54, 11. 26. 4. 61, 24. 5. 61, 17. 4. 64, 23. 1. 65, 18. 9. 65, 31. 1. 66, 2. 3. 66, 20. 8. 67, 1. 2. 68; Sendikalar Birlikleri K., 20. 2. 47; Sendikalar K., 13. 6. 70, 17, 19 ve 24. 6. 70, 8 ve 10. 7. 70; Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu Tasarısı, 28. 3. 70; Sol ve Sağ Akımlar için Kanun Tasarısı, 2. 2. 49; — ve Sunay 22. 6. 66; Tedbirler K., 2 ve 4. 3. 62, 26, 3. 63; Tekke ve Türbeler, 1. 3. 50; Temel Hak K., 6, 11 ve 17. 3. 67; Toplanma Hürriyeti, 23. 7. 53, 15. 8. 55, 27. 6. 56, 29. 4. 60; Toplum Polisi K., 28. 6. 65, 1. 11. 68; Toprak K., 25. 2. 45, 14-18. 5. 45, 11. 6. 45, 14-22. 3. 50, 1. 6. 61; TRT. K. 20 ve 22. 3. 69, 17, 22. ve 27. 4. 69; Ücretli Hafta Tatili K., 9. 8. 51; Üniversiteler, 12. 6. 46, 21. 7. 53; Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik K., 1. 8. 51, 18. 1. 54, 3. 10. 56, 26, 8. 59; Yargıç ve Profesörler, 21. 6. 54; Yetki K., 26. 10. 69; 141 ve 152 inci Maddeler, 3. 12. 51, 25. 11. 62, 8. 3. 65, 5. 4. 65, 12. 6. 65, 29. 6. 65, 12. 3. 66, 26. 7. 67; '147'ler' K., 28. 3. 62; Zam K., 3. 10. 54.
**Kapani, Osman**: 31. 10. 52; Devl t B., 17. 5. 54; istifası, 15. 9. 55; 5. 6. 56.
**Kapanlı, Turhan**: Tarım B., 20. 2. 65; Köy İşleri B., 3. 11. 69.
**Kapısız İsmet**: 11. 1 63.
**Kaplan, Kadri**: — ve MBK, 12. 6. 60; 11 4. 68.
**Kaplan, Mustafa**: ve MBK, 12. 6. 60, 13. 11. 60; — ve Paris Toplantısı, 30. 10 61; — ve CKMP 19. 6. 65, 19 10. 68.
**Karabekir, Kâzım**: Meclis Başk., 8 46, 1. 11. 46, 1. 11. 47; öldü, 26. 1 48.
**Karacan, Ali Naci**: 11 2 53.
**Karaçan, Nail**: 24 12 70;
**Karadeniz, Raif**: Ticaret B. 31. 5 45.
**Karahan, Ali**: 2. 12. 69.
**Karamacı, Demir**: 22. 8. 70.
**Karaman, Suphi**: — ve MBK., 12. 6. 60; — ve milli ordu, 7. 5. 64; — ve MDO, 13. 11. 67; — ın dokunulmazlığı, 12. 12. 68, 2. 1. 69.
**Karamanlis, Kostantin**: — geldi, 7-12. 5. 59.
**Karan, Muzaffer**: — ve MBK., 12. 6. 60, 13. 11. 60; — ve TİP, 27. 5. 65, 12. 3. 56.
**Karanakçı, Şerafeddin**: — ve DP, 12. 10. 55.
**Karaosmanoğlu, Atilla**:—ve DPT., 26. 9. 62; 8. 1. 63.
**Karaosmanoğlu, Fevzi Lutfi**: — ve CHP., 31. 8. 45, 21. 5. 56, 16. 1. 59, 4. 3. 63 Devlet B., 10. 7. 50, 18. 6. 51; — ve DP., 7-11. 1. 47, 28. 3. 51, 17-18. 5. 51, 28-29. 5. 51, 12. 10. 55; Gen. Başk., (HP), 20. 12. 55, — ve HP, 12. 8. 57, 14-16. 9. 57; — ve ispat hakkı, 21. 7. 55, 6-14. 10. 55; istifası, 7. 4. 52; — ve Menderes, 15-20. 10. 51, 3. 4. 56.
**Karaosmanoğlu, Ragıp**: — ve DP, 12. 10. 55, 19. 2. 60.
**Karaosmanoğlu, Yakup Kadri**: 18. 5. 50; — ve *Ulus*, 17. 10. 57; — ve CHP., 14. 10. 62; — ve Güven Oyu, 4, 3. 65.
**Karasapan, Celâl**: Basın-Yayın B., 25. 6. 62.
**Karasu, Prof Nusret**: Sağlık B., 28. 5. 60; istifası, 25. 8. 60.
**Karavelioğlu, Kâmil**: — ve MBK, 12. 6. 60.
**Kargılı, Celâl**: 8. 11. 63.
**Kars**: — ve Rus Noktası, 20. 5. 53.
**Karşılıklı Savunma Yardım Kanunu**: 26.7.50.

**Kasım, Abdülkerim** (Irak): 8. 2. 63.
**Kavuncu, Osman**: — ve Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60.
**Kaya, Fikri**: — ve Teknik-İş, 18. 4. 70.
**Kaya Mustafa**: — ve 'ortanın solu', 25. 8. 65.
**Kayaalp, Behçet**: 12. 10. 55.
**Kazancakis, Nikos**: — ve kitabı, 2. 3. 68.
**Kayseri Olayı**: 7-8. 7. 69.
**Keban Barajı**: 21. 10. 64. 12. 6. 66.
**Keleş, Ruşen**: — ve ABD., 28. 11. 65.
**Kemal, Orhan**: 8. 3. 66, 13. 4. 66.
**Kemal, Yaşar**: — ve Tarım, 23. 6. 55; — in hapis cezası, 9. 10. 68; — ve Burns, 21. 11. 68; — ve TİP, 21. 2. 71.
**Kemalist Ordu**: — ve 5 Subay, 22. 4. 63.
**Kemalist Parti**: — ve CHP, 5. 12. 47.
**Kennedy, John**: öldürüldü, 22. 11. 63; 6. 7. 68.
**Kepir, Mustafa**: Köyişleri B., 6. 8. 65.
**Keskiner, Ali**: — ve Kıbrıs, 16. 8. 64; 21. 8. 64.
**Keşmir Halid Nazmi**: Maliye B., 6. 8. 46; 10. 9. 47; — ve '7 Eylül Kararları', 7. 9. 46; Ticaret B., 5. 9. 47; öldü, 23. 3. 48.
**Kibar, Osman**: — ve sanayiciler, 13. 6. 59; — ve DP, 1. 8. 59.
**Kiesinger, Kurt**: geldi, 5-9. 9. 68.
***Kim* Dergisi**: çıktı, 30. 5. 58.
**Kıbrıs**: — ve AP, 5-6. 5. 64; — ve ABD, 23. 11. 67; — ve Anayasa-Afrika Konseyi, 28. 3. 64; — ve Averoff, 3. 8. 62; — ve Bayar, 13. 10. 57; — ve Birleşmiş Milletler, 25. 9. 54, 14. 12. 54, 22. 9. 55, 26. 2. 57, 9-13. 12. 57, 17. 2. 64, 4, 6 ve 11. 3. 64, 1. 4. 65; — ve Burgiba, 23-30. 3 65; — ve Çin 28. 3. 65; — ve CHP., 23. 6. 65; — Cumhuriyeti, 19. 2. 59, 4. 3. 59, 15. 8. 60; — ve Demirel, 27. 9. 69; — ve DP., 12. 7. 56; 25. 10. 54; — ve Erim, 25. 5 65; — ve Erkin, 15 ve 21. 4. 64; — ve gençlik, 24. 8. 54, 21. 4. 55; — ve Gürsel, 19. 5. 64; — ve İngiltere, 30. 6. 55, 9. 3. 56, 11-13. 3. 56, 7. 7. 56, 16. 12. 56, 19. 12. 56, 9 ve 25. 1. 58, 9-11 ve 15. 8. 58; — ve İnönü, 29. 12. 63, 2. 3. 64, 26. 5. 64, 15-19, 22 ve 28. 6. 64; — ve Işık, 20. 4. 65; — ve Johnson'un mektubu, 5. 6. 64; — ve komünistler, 18. 1. 64: — ve Köprülü, 25. 2. 56, 29. 3. 56; — ve Küçük, 7-9. 1. 63; — ve Londra Toplantısı, 4, 13 ve 16. 1. 64; — ve Makarios, 9. 3. 56, 28. 3. 57, 22-6. 11. 62, 30. 9. 63, 16. 12. 63, 1. 1. 64, 5-11. 10. 64, 17. 12. 65; — ve Menderes, 21. 8. 54, 28. 8. 54, 24. 8. 55, 3. 4. 5. ve 29. 6. 57, 6 ve 7. 2. 57, 1. 8. 58, 5, 13, 16 ve 17. 2. 59; — ve muhalefet, 26. 8. 55; — ve Nato, 28 ve 29. 1. 64; — ve Nixon, 9-10. 7. 56; — ve olaylar, 6/7. 9. 55, 8, 12, 14, 16 ve 21. 6. 58, 23. 8. 67; — ve Pakistan, -11. 7. 56, 3-5. 7. 64; — ve Rusya, 30. 10. 64, 22. 5. 65; — ve Taray, 8. 10. 54; — da Türk Toplumu, 21. 1. 57, 21. 12. 64; — ve T., 21. 1251 1 11. 7. 55, 9-11. ve 14. 8. 58, 13. 8. 63, 25. 12. 63, 26. 12. 63, 1 ve 2. 2. 64. 13, 15 ve 16. 3. 64, 6, 8 ve 41. 7. 64, 7, 14, 16 ve 27-28. 8. 64, 3-4. 6, 7-9 ve 9. 9. 64, 23 ve 30. 4. 65, 16. 5. 65, 27. 7. 65, 18, 22 ve 27, 12. 65, 6. 1. 56, 15-16. 5. 66, 16. 12. 66, 9-10. 9. 67, 16-17. 11. 67, 24 ve 26. 11. 67, 3. 12. 67, 4. 5. 9, ve 29; 12. 67; — Türktür Cemiyeti, 8. 9. 55; — ve üniversite üyeleri, 28. 11. 65; — da Yunan toplumu, 24. 1. 64; — ve Yunanistan, 21. 12. 51, 3. 4. 54, 25. 7. 55, 1. 1. 59, 13. 8. 63, 9-10. 9. 67; — ve Zorlu, 18. 5. 58. Ayrıca bkz., 9. 7. 54; 28-9. 7. 58; 17. 3. 65.
**Kılıç, Selâhattin**: Sanayi B., 3. 11. 69.
**Kıratlı, Vahit**: 20. 1. 58.
**Kırca, Coşkun**: — ve CHP., 5. 1. 58.
**Kırdar, Lutfi**: — ve seçimler, 16. 9. 61; — ve DP, 26. 2. 54; Sağlık B., 25. 11. 57; — ve Kalafat, 2. 9. 58; Rusya ziyareti, 9. 12. 59; öldü, 19. 2. 61.
**Kırıkoğlu, Kâmil**: 2. 7. 56.
**Kırışçıoğlu, Nusret**: 10-23. 12. 58; — ve Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60.
**'41' ler**: 22. 2. 70; 6. 3. 70; — ve yeni parti, 26. 3. 70, 5 ve 25. 9. 70.
**Kırşehir**: kaza, 30. 6. 54; il, 12. 6. 57.
**Kısakürek, N. Fazıl**: — davası, 29. 3. 51, 30. 4. 51, 12. 12. 52.
**Kıvılcımlı, Hikmet**: — ve Vatan Partisi, 11. 11. 54; — ve seçimler, 10. 10. 57;

**Kıvılcımlı Hükmet**
tutuklandı, 5. 11. 57, 25. 1. 58; 23. 1. 59; — ve *Sosyalist*, 9. 2. 67.
**Kızıloğlu, Muharrem İhsan:** İçişleri B., 28. 5. 60, 3. 9. 60, 5. 1. 61; Devlet B. ve Başbk Y., 4. 2. 61; istifası, 28. 2. 61; — ve Anayasa, 3. 4. 61.
**Koalisyon Hükümetleri:** I-, 20. 11. 61; II-, 2 ve 7. 10. 62; III-, 20 ve 26. 2. 65, 4. 3. 65; — ve AP., 15. 11. 61, 23. 1. 2. 6. 10. 62, 5. 4. 63, 2-3. 1. 63, 21. 2. 64, 25. 1. 65; — ve Aras, 6. 8. 69; — ve Aybar, 9-10. 2. 64, 14. 7. 65; — ve Bayar, 4. 3. 50, 24. 3. 50; — ve CHP. 15. 11. 61; — ve dış siyaset, 29. 8. 64; — ve ekonomi, 7. 5. 62, 13. 5. 62, 18. 9, 63, 9. 3. 65, 14. 6. 65; — ve Erim, 23. 1. 50; — ve Gürsel, 14. 2. 65; — ve İnönü, 10 ve 11. 11. 61, 30. 5. 62, 1, 4 ve 6. 6. 62, 13, 18, 21, 24 ve 25. 6. 62. 10. 3. 63; — ve işçiler, 12. 8. 62, 10. 3. 56; — ve Kıbrıs, 11, 13, 15 ve 16. 3. 64; — ve MBK, 17. 10. 61; — ve partiler. 25. 10. 61, 12 ve 16. 8. 63; — ve sağ-sol hareketleri, 16. 1. 65; — ve 22 Şubatçılar, 19. 4. 62; — ve 27 Mayıs, 25. 2. 62: Ayrıca bkz., 7. 12. 55; 21. 10. 60: 15. 10. 61.
**Kocatopçuoğlu, Şahap:** Sanayi B., 3. 9. 60. 5. 1. 61; — ve sanayiciler, 30. 9. 60, 30. 1. 60; — ve fabrikalar, 11. 3. 61; istifası, 14. 4. 61.
**Koç, Süreyya:** 11. 1. 63.
**Koç, Vehbi:** — ve CHP, 12. 3. 60, 16. 3. 63; — ve ekonomi, 25. 6. 60, 9. 8. 70; — ve partiler, 28. 4. 62; — ve 'Anadol', 19. 12. 66t
**Koçak, Şükrü:** Ulaştırma B., 6. 8. 46, 10. 9. 47.
**Koçak, Yunus:** — ve AP, 20. 2. 68.
**Koçar, Selâhattin:** 7. 10. 65.
**Koçaş, Sadi:** — ve CHP, 17. 10. 68. 26. 3. 70; — ve R. Nur, 7. 11. 68; — ve Gülek, 5. 11. 69.
**Koçulu Reyis:** — ve CHP, 18. 3. 52.
**Kodamanoğlu, Nuri:** İstifası, 26. 6. 65.
**Kollias, Başbakan (Yunanistan):** — ve Demirel, 9 — 10. 9. 67,
**Komer, Robert (ABD):** — ve gösteriler, 28. 11. 68, 18. 1. 68; ve istifası, 20. 1. 69; — ve 6. Filo, 26. 2. 69; 4. 4. 69.
**Komünist Manifesto:** — ve Ege, 14. 11. 68.
**Komünizm:** bkz., sol hareketleri.
**Komünizmle Mücadele Derneği:** 10. 8. 68.
**Komünizmle Mücadele Komisyonu:** kuruldu, 11. 1. 63; — ve Gürsel, 16. 7. 65.
**Konsorsuyum:** 9. 3. 65; — ve yardım, 29. 7. 68.
**Konya Mücadele Birliği:** 30. 7. 68.
**Koper, Daniş:** Bayındırlık B., 28. 5. 60; istifası, 25. 8. 60.
**Koraltan, Refik:** — ve bütçe, 29. 5. 45; — ve 'Dörtlü Takrir', 7. 6. 45; — ve DP, 7-11. 1. 47, 15, 21 ve 31. 10. 59; Meclis B; 20. 5. 50, 1. 11. 51, 5-8. 11. 52, 2. 11. 53, 12. 5. 54, 14. 5. 54, 30. 10. 55, 31. 10. 58; tutuklandı, 27. 5. 60.
**Koray, Sarp:** 16. 12. 69.
**Kore:** — savaşı, 25. 6. 50, 18. 25 ve 28. 7. 50, 27. 11, 50, 5. 12. 50, 11. 12. 50, 30. 12. 50; — ve mevlut, 10. 12. 50; 9. 3. 54; — Menderes'in ziyareti, 19. 4. 58; 20. 3. 60; — de olaylar, 12. 4. 60; — ve Menderes, 17. 5. 60; — ve ABD. yardımı, 15. 12. 63.
**Korkmazgil, Hüseyin:** 30. 1. 67.
**Korur, Ahmet Salih:** —ve Menderes, 12. 3. 59.
**Korutürk, Fahri:** Org., 29. 8. 59; 8. 9. 64.
**Kosygin, Alexei:** — ve Demirel, 16. 3. 66; — geldi, 20-27. 12. 66.
**Köksal, Osman:** — ve MBK, 12. 6. 60; istifası, 11. 8. 61.
**Köprülü, Fuat:** — ve Bağdat Paktı, 16-19. 4. 56; Başb. Yard., 27. 7. 55; — ve bütçe, 29. 5. 45; — ve CHP., 31. 8. 65; 21. 9. 45, 1. 8. 46, 12. 12. 48, 26. 8. 59; — v DP., 7-11. 1. 47, 16 ve 31. 5. 50, 7. 9. 57, 7. 4. 60; Dışişleri B., 22. 5. 50, 9. 3. 51, 17. 5. 64, 8. 12. 55; — ve dış siyaset, 59. 12. 51, 11. 12. 54, 29. 3. 56; — ve 'Dörtlü Takrir', 7. 6. 45; — ve Erim, 10. 5. 47; — ve İnönü, 18. 9. 47; — ve ispat hakkı, 6-14. 10. 55; istifası, 19. 6. 56; — ve işçiler, 16. 8. 48; — ve Kıbrıs, 25. 2. 56; — ve Menderes, 9. 5. 56; — ve ordu, 4. 1. 48; — ve Orta Doğu, 14. 1. 52, Savunma B., 15. 9. 55; —ve seçimler, 22. 10. 57;—ve Sosyal Demokrat P., 1. 12. 61 ziyaretleri: Yunanistan, 25. 4. 52; İngiltere, 13-18.

**Köprülü, Fuat**
10. 52; 30. 5. 53; Paris, 9-13. 3. 53; Irak, 30. 4. 53; İtalya, 30. 1. 55. Ayrıca bkz., 15, 5. 46; 15. 4. 55.
**Köprülü, Orhan:** istifa söylentisi, 9. 5. 56; 4. 7. 57; — ve DP., 18. 7. 57; — ve HP; 23. 8. 57; — ve CHP., 26. 8. 59.
**Körez, Nafiz, Sağlık B.,** 8. 12. 55.
**Köseoğlu, Münir:** — ve MBK., 12. 6. 60, 13. 11. 60; — ve CKMP, 19. 6. 65, 19. 10. 68.
**Köy Enstitüleri:** bkz., Eğitim.
**Köyler:** bkz., Tarım.
***Köylü:*** çıktı, 19. 5. 69; yasaklandı, 24. 8. 69.
**Köylü Partisi:** kuruluşu, 11. 2. 52, 19. 5. 52; — ve seçimler, 16. 8. 54, 13. 11. 55; — ve CKMP, 16. 10. 58.
**Köymen, Hulusi:** Çalışma B., 22. 12. 50; — ve Meclis Başk., Y.. 20. 5. 50; Savunma B., 9. 3. 51; Meclis Grup. Başk., 31. 10. 52, 12. 5. 54.
**Krediler:** — ve ABD: 13. 4. 46, 20. 11. 48. 28. 11. 49, 23. 4. 51, 9. 11. 52, 6. 6. 54: 3. 5. 55, 20. 3. 56, 24. 9. 57, 16. 1. 58, 24. 7. 58, 8. 9. 58, 19. 4. 61, 18. 11. 61, 6. 11. 65, 16. 11. 65, 4. 10. 67; — ve Almanya, 18-26. 3. 54, 27. 5. 54, 2-9. 10. 54, 5. 2. 59, 17-22. 8. 59, 5-9, 9. 68; — ve Bulgaristan, 5-9. 10. 70 — ve Dünya Bankası, 8. 10. 48, 30. 1. 59, İtalya, 8-12. 6. 59, 5-8. 6. 69; — ve Marshall yardımı, 31. 10. 47, 16. 4. 48, 28-9. 12. 48, 2. 12. 50, 9. 4. 63; — ve Nato, 20. 8. 61; Rusya, 11. 5. 56, 19. 11. 59, 30. 1. 63, 18. 4. 64, 21. 8. 70; yabancı kredi; 12. 9. 49, 10. 9. 53, 29. 7. 58, 8. 8. 58, 1. 6. 60, 22. 6. 60, 31. 12. 60, 13. 5. 61, 4-6. 5. 62, 1. 8. 6, 31. 1. 64, 9. 3. 65, 6. 7. 68, 39. 7. 68, 10. 8. 70, 4. 12. 70. Ayrıca bkz., Ekonomik sorunlar.
**Krupp, Alfred:** geldi, 15. 5. 57.
**Kruşçev, Nikita:** — ve ABD'ye gitti, 15-18. 9. 59;—ve Eisenhower, 16. 6. 60; — ve Gürsel, 1. 9. 60, 16. 3. 61; — ve Küba, 27. 10. 62; — ve İngiliz-Fransız saldırganlığı, 5. 11. 56; — ve Sarper, 4. 10. 60; — ve T., 27. 10. 62; — ve Yugoslavya, 4-9. 5. 55. Ayrıca bkz., 10. 2. 55; 31. 3. 58; 9. 4. 54.
**Kuas, Rıza:** — ve Akdeniz İlericiler Kong., 23. 1. 68; — ve demokratik sosyalizm, 30. 7. 66; — ve hükümet, 6. 8. 67; — ve sabotajlar, 15. 8. 48; — ve sağcılar, 7. 4. 68; soruşturması, 16. 4. 68; — ve Tevetoğlu, 23. 1. 68; — ve Tunç, 8. 4. 65; tutuklandı, 26. 6. 70; — ve TİP., 13. 2. 61, 14. 4. 67.
**Kubalı, Hüseyin Naili:** — ve tedbirler, 1. 1. 58; 5. 1. 58; vekalet emrine alındı, 1. 2. 58, 9, 10 ve 12. 4. 58; — ve Tabkikat Komisyonu, 27. 4. 60; — ve Senato, 8. 2. 62; — ve irtica, 26. 9. 68.
**Kubat, Orhan:** İmar ve İskân B., 28. 5. 60; istifası, 25. 8. 60.
**Kurbanoğlu, Muzaffer:** Devlet B., 25. 11. 57; Ulaştırma B., 31. 8. 59; istifası, 4. 12. 59.
**Kurdaş, Kemal:** Maliye B., 25. 12. 60, 5. 1. 61; Sanayi B., 14. 4. 61; — ve ekonomi, 11. 9. 61, 1. 10. 68; — ve başbakanlık, 14. 2. 65; — ve ODTÜ.: 12. 4. 69.
**Kurdoğlu, Faik:** Tarım B., 6. 8. 46; 5. 9. 47.
**Kurtbek, Seyfi:** Ulaştırma B., 9. 8. 50, 9. 3. 51; Savunma B., 5-8. 11. 52; istifası, 27. 7. 53.
**Kurucu Meclis:** bkz., MBK.
**Kurtoğlu, Sabir:** Basın-Yayın B., 29. 8. 61: Adalet B., 20. 11. 61; İçişleri B., 25. 6. 62; istifası, 10. 10. 62.
**Kuşçu, Samet:** — ve '9 Subay Olayı', 25. 11. 58.
**Kuseyrioğlu, Mustafa:** öldürüldü, 22. 5. 70.
**Kuthay, Sadık:** İmar ve İskân B., 11. 12. 64.
**Kuveyt** — ve Basra Körfezi, 21. 1. 68.
***Kuvvet:*** 7. 7. 47.
**Kuytak, Fikret:** — ve MBK, 12. 6. 60.
**Kuzey Afrika:** 4. 10. 53; — ve Nato, 4. 6. 70.
**Küba:** — krizi, 23. 10. 62; — ve T., 24. 10. 62; — ve üsler, 27. 10. 62, 9-10. 1. 63.
**Küçük, Dr. Fazıl:** geldi, 7-9. 1. 63.
**Küçük, Sami:** — ve MBK, 12. 6. 60; — ve TİP., 10. 2. 3.
**Küfrevi, Kasım:** — ve DP., 12. 10. 55, 20. 9. 57; 28. 9. 57.
**Kültür Sarayı:** yandı, 27. 11. 70.
**Küpeli, Yusuf:** — ve El-Fetih, 9. 11. 69
**Kürkçü, Ertuğrul:** — ve Dev-Genç, 18. 10. 70.

Kürşad, Nihad: Turizm B., 27. 10. 65; — ve komünizm, 25. 7. 67.
Kürtler: — ve Küfrevi, 20. 9. 57; — ve bank, 15. 9. 62; — Devleti, 29. 6. 63; — ve ırk sorunu, 8. 11. 64; — ve Baran, 5. 4. 65; — ve TİP, 26. 9. 65, 29-31. 10. 70; 20-26. 2. 67; — ve Boran, 31. 1. 71.

Laird, Melvyn (ABD): geldi, 2. 10. 70.
Laniel, Başbakan (Fransa): ziyareti, 30. 9. 53.
Lasky, Harold: 2. 4. 48.
Lemnitzer, Gen. Lyman (ABD): — T., 18. 11. 61, 6. 5. 69; ziyaretleri, 10. 9. 63, 5. 6. 64; — ve Kıbrıs, 27. 1. 64; — ve Yunanistan, 6. 5. 69.
Lenin, V. I.: — ve Atatürk, 8. 3. 66, 30. 9. 66; — ve kitapları, 28. 5. 69; — ve TİP., ve DİSK, 22. 6. 70.
Lewis, Bernard: 8. 5. 50.
Libya: — ve Bandung Konf., 18-24. 4. 55; Sunusi'nin ziyareti, 6-20. 8. 56; — ya ziyaretler; Menderes, 28. 1. 57; Bayar, 5-10. 2. 58; Sunay, 27-31. 1. 68.
Lloyd, Selwyn (İngiltere): geldi, 11-13. 3. 56; — ve Kıbrıs, 26. 1. 58.
Londra: — Konf. ve Kıbrıs, 29. 8. 55; Konf. ve Süveyş, 16-23. 8. 56, 19-21. 9. 56; — Andl. ve Kıbrıs, 1. 1. 64; Konf. ve Kıbrıs, 4. 1. 64, 13. 11. 64, 21. 1. 64, — Konf. ve Erkin, 28. 1. 64.
Longan, J. Russell (ABD): 10. 8. 62.
Luns, Dr. Joseph (Hollanda): geldi, 16-18. 10. 67.
Lübnan el-Solh ve Şemun'un ziyareti, 31. 3. 55; — ve Bandung Konf., 18-24. 4. 55; Bayar'ın ziyareti, 15-22. 6. 55; — ve Kıbrıs, 8. 9. 55; — ve Orta Doğu, 8. 12. 56; — da iç savaş 13. 5. 58, 21. 5. 58.
Lüksemburg: — ve yardım, 1. 8. 62.

Macaristan: — da iç savaş, 24. 10. 56, 3. 11. 56, 6. 11. 56; — ve HP., 12. 11. 56; 17. 11. 56.
Mac Millan, Harold (İngiltere): geldi, 9-11. 9. 58.
Mc Ghee, George (ABD): geldi, 4. 1. 52, 31. 1. 59; — ve Menderes, 4. 1. 52, 12. 10. 59.
Mc Namara, Robert (ABD): — ve Nato, 28-9. 9. 67; geldi, 6. 7. 68.
Mc Naughton, John (ABD): geldi, 25. 2. 66.
Madanoğlu, Cemal: 20. 1. 58; — ve MBK, 27. 5. 60, 12. 6. 60; Korg., 29. 8. 60; istifası, 8. 6. 61; 29. 1. 70; — ve MGK, 28. 1. 71.
Makal, Mahmut: tutuklandı, 27. 3. 50; — ve TİP., 10. 2. 63; — ve hükümet 9. 12. 66.
Makarios, Başpiskopos: — ve Birleşmiş Milletler, 11. 3. 64; — ve Harriman, 22. 4. 57; — ve İngiltere, 20. 4. 57, 1. 1. 64; — ve İnönü, 2. 3. 64, 26. 5. 64; — un işbirliği, 29. 12. 63; — ve Kıbrıs, 9. 1. 58, 20. 9. 63, 16. 12. 63, 17. 12. 65; — ve mücahitler, 23. 8. 67; — ve Rusya, 16. 8. 64; sürgün, 9. 3. 56, 28. 3. 57; — ve Tarafsız Ülkeler Konf., 5-11. 10. 64; — ve T., 13. 3. 64, 31. 7. 64, 27. 7. 65; — ve Yunanistan, 17. 4. 57; — ve Zürih Andl., 1. 1. 64; un ziyareti, 22-6. 11. 62.
Mamak Mahkemeleri: bkz., Adalet Mekanizması, ve Talât Aydemir.
Mandalinci, Zeyyad: Ekonomi ve Ticaret B., 7. 5. 56; ABD'ye gitti, 20. 9. 56; istifası, 28. 11. 56.
Makina Kimya Endüstrisi: 12. 4. 69.
Malraux, Andre (Fransa): — ve kitabı, 25. 4. 68i
Manesçu, Corneliu (Romanya): geldi, 25-31. 7. 66.
Mao Tse Tung: — ve Erdost, 21. 10. 67; 6. 8. 70.
*Marksizmin Temel Kitabı:* toplattırıldı, 21. 11. 68.
Marshal Yardımı: bkz., Krediler.
Marx, Karl: — ve Ege, 14. 11. 68; 16. 3. 69.
Masonlar: 30. 4. 51; 27. 4. 69; 26. 1. 70.
Mater, Reşat: — ve Tansel, 3. 9. 67;
Maurer, Jon (Romanya): geldi, 25-31. 7. 66.
Maurer, Jon (Romanya): geldi, 25-31.
Mayrandwal, Hashim (Afganistan): geldi, 22. 9. 66.
Mehetoğlu, Battal: öldürüldü, 14. 12. 69.

**Melen, Ferit:** Maliye B., 25. 6. 62, 25. 12. 63; — ve özel sektör, 18. 7. 62; — ve GP., 12. 5. 67, 10. 10. 67;
**Memleketçi Parti:** kuruldu, 11. 2. 61; — ve ortak bildiri, 5. 9. 61.
**Memurlar:** bkz., Bürokrasi.
**Menderes, Adnan:** — ve ABD, 6. 6. 54, 16. 6. 55, 12. 3. 57; — ve Atatürk, 10. 11. 52, — ve Bağdat Paktı, 25. 6. 55, 20-24. 11. 55, 16-19. 4. 56, 6. 11. 56, 18-20. 11. 56, 26. 7. 58, 26-28. 1. 59; — ve Basın, 31. 3. 52, 20. 12. 52, 23. 1. 56, 23. 9. 56, 25-27. 11. 58; — Barutçu, 2. 4. 51; — ve Bayar, 15. 22. 6. 55; — ve Belgen, 12. 4. 57; — ve Belger, 19. 9. 50; — Bölükbaşı, 23-4. 4. 55; — ve bütçe, 29. 5. 45, 18. 12. 46, 28. 2. 51, 16. 2. 51, 16. 2. 53, 28. 2. 57, 20. 2. 58; — ve Cento, 4. 10. 59, 16. 11. 59; — ve CHP., 31. 8. 45, 21. 9. 45, 9. 3. 47, 13. 10. 47, 14. 8. 50, 21. 9. 52, 4. 10. 52, 27-8. 12. 52, 11. 5. 53, 1. 8. 53, 24. 10. 53, 14. 12. 53, 4-6. 1. 55, 26. 3. 55, 10. 2. 56, 9. 5. 59; — ve Demirel, 30. 11. 66; — ve DP., 23. 5. 46, 7-11. 1. 47; 9. 3. 47, 14. 1. 48, 15-20. 10. 51, 21-23. 3. 52, 17. 6. 52, 21. 9. 52, 7-9. 2. 53, 19. 4. 54, 13. 8. 54, 15-18. 10. 55, 30. 10. 55, 22 ve 29. 11. 55, 10. 1. 56, 26. 8. 58, 12. 10. 58, 2. 3. 59, 23-24. 5. 59, 27. 7. 59, 15. 10. 59; — ve Devrim, 27. 5. 60; — ve Dış siyaset, 27. 8. 48, 29. 5. 58; — ve 'Dörtlü Takrir', 7. 6. 45; — ve ekonomi, 14-18. 5. 45, 27-8. 4. 48, 20. 4. 49, 7. 4. 51, 4. 5. 53, 11. 10. 53, 21. 4. 54, 16. 6. 55, 30. 10. 56, 7. 8. 57, 9. 3. 60; — ve Erim, 16. 7. 49, 17. 1. 50, 31. 12. 54, 29. 7. 55; — ve N. G dik, 5. 6. 56; Gen. Başk., 9. 6. 50, 15-20. 10. 51; — ve gericilik, 17. 3. 51, 21. 11. 52, 20. 12. 57, 17. 1. 53; — ve gösteriler, 20 ve 30. 4. 60, 2 ve 5. 5. 60; — ve Gülek, 16. 1. 55; — ve Güreli, 24. 5. 53; — ve Gürsel'in ölümü, 14. 9. 66; — ve İnönü, 28. 11. 52, 18. 11. 53, 14, 4. 55, 23-4. 4. 55, 21. 5. 55, 13. 10. 57, 22-24, 9. 58, 14. 10. 58, 28. 11. 58, 24. 4. 59. 22. 1. 60, 16. 5. 60; — ve ispat hakkı, 6-14. 10. 55; istifa söylentisi, 6. 4. 53; — ve işçiler, 7. 5. 52; — ve Irak, 14. 7. 58; — ve kabine, 22. 5. 50, 29. 5. 50, 8. 3. 51, 9. 3. 51, 14, 17 ve 24. 5. 54, 24. 10. 54, 6. 12. 54, 27. 7. 55, 1. 12. 55, 8. 12. 55, 13 ve 14. 12. 55, 1. 12. 56, 28. 7. 57, 25. 11. 57, 4-5. 12. 57, 7 ve 11. 12. 59; — ve Kanunlar, 14-18. 5. 45, 31. 5. 46, 26. 2. 52, 29. 1. 56; — ve F. L. Karaosmanoğlu, 3. 4. 56; — ve Kıbrıs, 21. 8. 54, 28. 8. 54, 8. 9. 54, 14. 12. 54, 24. 8. 55, 12. 9. 55, 6 ve 7. 2. 57, 12. 4. 57, 3, 4 ve 29. 5. 57, 1. 8. 58, 5, 13 ve 16. 2. 59; — ve komünizm, 17. 1. 53, 4. 3. 53; — ve Kore savaşı, 25. 6. 50; — ve Köprülü, 9. 5. 56, 19. 6. 56; — ve Kruşçev, 9, 4. 58; — ve Kurbanoğlu, 4. 12. 59; — ve Mc Ghee, 12. 10. 59; Maliye B., 22. 8. 56; — ve mezarı, 1. 10. 67, 3. 9. 70; — ve MBK., 13. 9. 61; Milli Savunma B., 8. 12. 55, 22. 8. 56; — ve Mısır, 20. 1. 55; — ve muhalefet, 13. 6. 50, 21-23. 3. 52, 14. 2. 55, 29. 6. 56, 18. 10. 56, 6. 4. 67, 6, 7 ve 20-21. 9. 59, 24-27. 11. 58, 26. 5. 59, 14. 2. 60, 15. 5. 60; — ve Nato, 6. 8. 50, 11-14. 12. 56, 11-19. 12. 67; — in oğlu (Yüksel Menderes), ve YTP, 29. 8. 61, 'in oğlu (Mutlu Menderes) ve Demokrat Parti, 18. 12. 70; — ve olaylar, 4. 12. 45 ('Tan'); 17. 9. 62; — ve ordu, 7. 4. 51, 16. 1. 58 — ve Öktem, 23. 4. 59; — ölüm cezası, 13. 9. 61, 15. 9. 61, 16 ve 17. 9. 61, 19. 9. 65; — ve Öner, 23. 8. 50; — ve Peron rejimi, 18. 6. 55; — ve radyo, 13. 4. 52; — ve Rusya, 30. 11. 51, 7. 6. 55, 16. 3. 56, 4. 10. 57, 19. 1. 58, 29. 5. 58, 24. 7. 58, 12. 4. 60, 16. 6. 60, 12. 7. 60; — ve Saraçoğlu, 14-18. 5. 45; — ve Sarol, 11. 10. 55, 2. 12. 55; — seçimler, 29. 4. 46, 31. 5. 46, 3. 9. 50, 11. 7. 56, 5. 1. 57, 25. 5. 57, 22. 7. 57, 7, 19 ve 20. 10. 57, 25-28. 11. 59, 12 ve 13. 1. 60, 15. 10. 61; — ve Soley, 24. 2. 60; soruşturması, 9. 5. 47; — ve Spaak, 20. 6. 59; — ve Suriye, 24. 9. 57; — ve Tahkikat Komisyonu, 25. 5. 60; — ve Türkeş, 19. 5. 65; — ve üniversiteler, 23. 1. 56, 18. 5. 60; uçak kazası, 17. 2. 59, 23. 3. 59; — ve Ulaş, 4. 4. 56; — ve Yaman, 21. 10. 59; — ve yargıçlar,

Menderes, Adnan
3. 5 56; — ve Yunanistan, 24. 5. 60; yurt içi gezileri, 16-20. 9. 54, 18. 7. 55, 8. 3. 58, 25-28. 11. 59, 11. 5. 60; — ve '147' ler', 18. 2. 61; ziyaretleri: Yunanistan, 7. 5. 52; İngiltere, 13-18. 10. 52; Fransa, 9-13. 3. 53; Orta Doğu, 24. 3, 53; İngiltere, 30. 5. 53; B. Almanya, 2-9. 10. 54; Orta Doğu, 6. 1. 55; İtalya, 30. 1. 55; Yugoslavya, 4-9. 5. 55; Pakistan, 18-25. 3. 56, Afganistan, 25-30. 7. 56; Libya 28. 1. 57; Uzak Doğu, 19. 4. 58; İspanya, 15-22. 4. 59; ABD, 4 ve 14. 10. 59; Ayrıca bkz., 21. 5. 52; 25. 9. 52; 18. 11. 52; 30. 1. 53; 26. 1. 54; 21. 3. 55; 15. 4. 55; 5. 1. 56, 1. 9. 56, 14. 2. 57, 9. 2. 58, 12. 4. 60, 17. 5. 60, 13. 2. 60.
Menderes, Aydın: — ve DP., 29. 12. 70.
Menderes, Ethem: — ve DP., 31. 1. 46; İçişleri B., 1. 8. 52, 10. 9. 55, 30. 9. 55, 8. 12. 55; Milli Savunma, 17. 5. 54, 19. 1. 58; — ve Kıbrıs, 29. 8. 55; istifası ve Devlet B., 16. 9. 55; — ve Suriye, 30. 11. 56; Bayındırlık B., 25. 11. 57; ABD'yi ziyareti, 10-24. 7. 58; — ve Gürsel, 3. 5. 60, 14. 6. 60.
Menderes, Mutlu: — ve Demokratik P., 18. 12. 70.
Menderes, Yüksel: — ve YTP., 29. 8. 61; — ve seçimler, 20. 9. 61; — ve AP, 4. 2. 70; — ve Demokratik P., 23. 12. 70.
Menemencioğlu, Ethem: — ve Köylü P., 19. 5. 52.
Menemencioğlu, Turgut: ABD ye gitti, 22. 11. 63; — ve Kıbrıs 17. 2. 64.
Mengü, Şeref Kâmil: — ve DP, 12. 10. 55.
Menteşeoğlu, Haldun: İmar B., 27. 10. 65; İçişleri B., 3. 11. 69; — ve Sertel, 12. 12. 69; — ve üniversite polisi, 12. 6. 70; — ve DİSK ve TİP, 22. 6. 70; — ve komünizm, 20. 2. 71.
Menteşe, Nahit: Tekel B., 9. 12. 68; Ulaştırma B., 3. 11. 69; Enerji B., 10. 12. 70.
Meriç, Nezihe: tutuklandı, 12. 12. 68.
Mersinli, Orhan: Ulaştırma B., 5. 1. 61.
Millet Partisi: — ve Gen. Ataman; 21. 10. 60; — ve Bayar, 22. 8. 48; — ve Bozbeyli, 19. 10. 70; — ve Bölükbaşı, 18. 3. 67; — ve CKMP., 22. 2. 67; — ve DP., 25. 8. 48; — ve Dorman, 23. 8. 65; — ve Erbakan, 31. 10. 69, 27. 11. 69; — ve GP, 16. 10. 70, 7. 12. 70; iç siyaseti, 2. 10. 52; — den istifalar, 14. 3. 67, 15. 4. 67; — ve kabine, 17. 2. 65; kapatılma kararı, 8. 7. 53, 9. 7. 53, 26. 9. 53, 27. 1. 54; — ve komünizm, 13. 8. 68; kongreleri, 17. 6. 50, 14. 4. 51, 30. 5. 51, 15-18. 4. 52, 27-9. 6. 53, 2-3. 5. 70; kuruldu, 20. 7. 48, 13. 6. 62; — ve Milliyetçi cephe, 17. 1. 71; — ve Müstakil Demokrat Grubu, 5. 7. 49; — ve ordu, 11. 9. 68; — ve Rusya, 10. 8. 65; — ve seçimler, 8. 4. 50, 4. 7. 51, 5. 6. 66; — ve Seçim K., 8. 10. 49, 21. 1. 65; — ve seçim sonucu, 14-5. 50, 17. 11. 63, 7. 6. 64, 10. 10. 65, 2. 6. 68, 12. 10. 69; — v TRT, 27. 4. 69; — ve YTP, 22. 2. 67, 16. 10. 70, 7. 12. 70. Ayrıca bkz., 13. 3. 48, 4. 1. 53; Cumhuriyeçi Köylü Millet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi.
Milli Birlik Grubu: — ve Demirel, 10. 12. 64, 18. 3. 66, 9. 6. 70; — ve milli ordu, 7. 5. 65; — ve Af, 17. 1. 66, 9. 8. 66, 6. 11. 69; — ve Aydınlar, 23-5. 3. 68; — ve AP, 3. 12. 68; — ve İnönü, 10. 5. 69; — ve Acuner, 24. 11. 70; — ve Sunay, 6. 1. 71; Ayrıca bkz., Milli Birlik Komitesi.
Milli Birlik Komitesi: — ve Anayasa, 12. 6. 60, 20. 6. 61; — ve Arap Dünyası, 16. 9. 60; — ve Atatürk, 10. 9. 60; — ve bürokrasi, 10. 8. 60; — ve A. Çiftçi, 4. 8. 61; — ve Cumhurbaşkanlık, 23. 10. 61; — ve CHP., 13. 5. 65; — ve DP., 18-20. 7. 60; — ve Devrim, 21-9. 9. 60, 20. 5. 66; — ve ekonomi, 18b 8. 60, 1. 10. 60, 10. 9. 62; — ve Gürsel, 27 ve 28. 5. 60, 16. 10. 61; — ve hükümet, 11. 7. 60, 26. 8. 60, 3. 9. 60, 6. 12. 60, 5. 1. 61, 2. 3. 61; — ve İnkılâp Mahkemeleri, 3. 8. 60; — ve İnönü, 13. 9. 61; — ve İslamiyet, 25. 7. 60; — ve istifalar, 25. 8. 60; — ve Kanunlar, 18. 10. 60; — ve Karan, 12. 3. 66; — ve Kızıloğlu, 28. 2. 61; — ve koalisyon, 17. 10. 61; — ve Köksal, 11. 8. 61; — ve Kurucu Meclis, 7. 12. 60, 28-29.

Milli Birlik Komitesi
12. 60. 6. 1. 61, 4. 9. 61; — '14 ler', 13. 11. 60; 16. 10. 61, 30. 10. 61, 1 ve 29. 7. 62, 13. 5. 65; — ve ordu, 6. 4. 61, 24. 10. 61; — ve parti söylentisi, 15. 6. 60, 28. 11. 60; — ve Partiler, 5. 9. 61; — ve Tansel, 8. 6. 61; — ve terfiler, 29. 8. 60; — üyeleri, 12. 6. 60, 15. 7. 60, 13. 11. 60; — ve vergi, 25. 7. 60; — ve Yassıada cezaları, 13. 9. 61, 19. 9. 61; — ve '147 'ler', 27. 10. 60, 1. 11. 60; Ayrıca bkz., 8. 6. 60, 28. 9. 60 ve Milli Birlik Grubu.
Milli Demokratik Devrimciler: — ve TİP'e saldırı, 13. 9. 70.
Milli Devrim Ordusu: 13. 11. 67.
Milli Güven Partisi: — ve GP., 17. 1. 61; bkz., Güven Partisi.
Milli Güvenlik Kurulu: — Toplantıları, 7. 12. 61, 14. 2. 62, 28. 5. 70, 28. 12. 70, 22. 1. 71, 24. 2. 71; — yetkileri, 20. 3. 62; — ve Bayar, 26. 3. — ve Koalisyon, 16. 8. 63; — ve partiler, 23. 11. 64; — ve gericiler, 20. 4. 66; — ve DİSK, 13. 6. 70; — ve Batur, 12. 12. 70; — ve Sunay, 22. 1. 71; — ve Madanoğlu, 28. 1. 71; — ve TİP., 10. 2. 71; — ve Demirel, 10. 2. 71; — ve Baykurt, 24; 2. 71.
Milli Güvenlik Teşkilatı: ilgası, 1. 8. 65.
Milli Husumet Andı: bkz., DP ve CHP
Milli İş Sendikaları Konfederasyonu: bkz., İşçi sorunları.
Milli İstihbarat: 4. 9. 63; — ve CİA, 25. 5. 65; kuruldu, 1. 8. 65; — ve Aksoy, 13. 4. 68; 13. 8. 68; — nın bütçesi, 29. 1. 70; — ve Acuner, 20. 7. 70; — ve TİP, 18. 12. 70.
Milli Kalkınma Partisi: 7. 7. 45; 1. 10. 45; — ve İnönü, 1. 11. 45; — ve seçimler, 26. 5. 46; 13. 11. 57.
Milli Kurtuluş Komitesi: — ve AP., 4. 3. 66.
Milli Nizam Partisi: kuruldu, 26. 1. 70, 8. 2. 70; soruşturması, 19. 9. 70; — ve Atatürk, 9. 10. 70; Kongresi, 23. 1. 71.
Milli Tesanüd Birliği: kuruldu, 11. 2. 53.
*Milliyet:* kapatıldı, 1. 5. 60.
Milliyetçi Cephe: bkz., Güven Partisi.
Milliyetçi Hareket Partisi: — ve CKMP, 8-9. 2. 69; — ve TRT, 22. 4. 69; — ve esnaf, 3. 8. 69; — ve seçimler, 13. 8. 69, 27. 9. 69, 12. 10. 69; — ve dört profesör, 3. 9. 69; — ve hükümet, 27. 12. 70; — ve hakkında dosya, 1. 1. 71; — ve Sunay, 6. 1. 71.
Milliyetçi Türk Öğretmenler Sendikası: — ve TÖS, 25. 12. 67.
Milliyetçiler Derneği: 22. 1. 43; 12. 2. 53.
Mimaroğlu, Cevat: — ve Çalışma Partisi, 19. 9. 50.
Mirza, İskender (Pakistan): geldi, 15-29. 7. 56.
Mısır: Andlaşmalar, 9. 2. 54 (askeri); 18. 5. 66 (kültür); — ve Bağdat Paktı, 16-19. 4. 56, 6. 11. 56; Birleşik Arap Cumhuriyeti, 21. 2. 58; B. Elçisi, 10. 12. 65; — da devrim, 23. 7. 52; — ve doğum kontrolu, 30. 4. 64; — ve gençlik, 24. 6. 67; — ve Hindistan, 16-28. 2. 52; — ve İsrail, 29. 10. 56; — ve Menderes, 13 ve 20. 1. 55, 28. 1. 57; — ve Nasır, 25. 2. 54; öldü, 28. 9. 70; — ve Orta Doğu, 18-20. 11. 56; — ve Rusya, 27. 9. 55; — ve Suriye, 27-8. 9. 61; — ve Süveyş Kanalı, 16-23. 8. 56, 13 ve 19-21. 9. 56, 1. 10. 56; T. ilişkileri, 4. 1. 54, 1. 10. 54, 3, 5 ve 11. 12. 54, 24. 11. 56, 2. 6. 59, 1. 10. 61, 27. 4. 63, 29. 8. 64, 1. 6. 65, 23. 3. 66, 20-24. 5. 67, 1. 6. 67, 5. 12. 67; ziyaretler; — dan, — dışişleri B., 2-7. 11. 66, 14-6. 3. 68; — a: Aker, 11. 7. 57; Çağlayangil, 15-20. 1. 67; — ve Zorlu, 17. 11. 56. Ayrıca bkz., 26. 7. 51, 12-14. 10. 51, 14. 1. 52.
Mohammed, Ghulam (Pakistan): geldi, 27. 11. 53.
Montreux Andlaşması: — ve Postdam Konf., 17. 7. 45; 23. 3. 64; — ve Rusya, 7. 12. 68.
Mora, Şevket: 2. 11. 51.
Morrison Firması: — ve Thalmayer, 25. 8 62.
Morse, Wayne (ABD): — ve dış yardım, 31. 7. 63.
Mumcuoğlu, Hayri: Devlet B., 3. 9. 60. 5. 1. 41; — ve Kuran, 4. 12. 60; istifası, 23. 8. 61; İmar ve İskan B., 5. 11. 63.
'Murat 124': — ve Fiyat, 23. 7. 68.

Murville Couve (Fransa): geldi, 14-21. 7. 63.
Mutedil Liberal Partisi: kuruldu, 11. 2. 61.
Mücadele Birliği: — ve GKB., 28. 10. 68.
Müezzinoğlu, Ziya: — ve DPT., 29. 9. 62, 19. 8. 64.
Müftüoğlu, Sadık Tekin: Ticaret B., 6, 9. 66; Devlet B., 1. 4. 67.
Müller (sendikacı): — ve Türk sendikaları, 7-10. 8. 53.
Müstakil Demokratlar Grubu: 13. 3. 48; kuruldu, 10. 5. 48; — ve MP., 5. 7. 49.

Naci, Fetbi (Kalpakçıoğlu): hapis cezası, 6. 12. 68.
Nadir, Nadi:—ve baskı hareketleri, 7. 9. 51; 'Bravo Grupa', 30. 10. 55; — ve CHP., 13-4. 11. 47, 24. 1. 51, 10. 7. 51; — ve DP., 24. 1. 51, 25. 6. 51, 21. 5. 52, 21. 7. 52; — ve din, 21. 10. 50; — ve ekonomi, 17. 9. 52; — ve Erim, 'İki Cami Arası', 25. 11. 53; — 'Gençliğin Sesi', 6. 1. 51; 'Partiler ve Gençlik', 2. 4. 53; — ve hükümet, 28. 1. 51; — ve irtica, 'İlk Demeç Üzerine', 22. 3. 59; — 'İşçilere Zam', 27. 6. 54, 'Vur Abalıya', 18. 2. 59; ve kabine, 9. 3. 51; — ve ordu, 'İkinci İflasa Doğru', 22. 1. 71; — ve partiler, 12. 11. 46, 2. 4. 53; — ve sağ, 'Sağa da Sola da' 13. 5. 70; 'Sahte Maske', 14. 2. 54; Ve sol, 11. 12. 47, 21. 9. 52, 'Sağa da Sola da', 13. 5. 70.
Nadi, Yunus: — Armağanı, 29. 6. 69; — ve 31. Mart Vakası, 31. 3. 59.
Nagib, Mohammed (Mısır): 25. 2. 52.
Naim Han, Muhammed (Afganistan): geldi, 17-23. 4. 47.
Nakipoğlu, Hayrettin: İmar B., 3. 11. 69.
Nasır, Cemal: Başkan, 23. 7. 52, 25. 2. 54; — ve Bayülken, 23. 3. 66; — ve Birleşik Arap Cumhuriyeti, 21. 2. 58; Ve Hindistan, 16-28. 2. 55; — ve Londra Konf., 16-23. 8. 56; öldü, 28. 9. 70; — ve Rusya, 27. 9. 55; — ve Suriye, 8. 3. 63; — ve Süveyş Kanalı, 12-14. 7. 54, 26. 7. 56, 1. 10. 56; — ve T. 7. 1. 54; — ve ziyaret söylentisi, 1. 10. 54, 3, 5. 12. 54, 20. 1. 55, Ayrıca bkz., 4. 1. 54; 18-20. 11. 56.
Nasuhioğlu, Rükneddin: İçişleri B., 22. 5. 50, Adalet B., 9. 3. 51; 5. 6. 56.
NATO: — ve Akdeniz Donanması, 9. 12. 67; — ve B. Almanya, 2-9. 10. 54, 16. 2. 50; — ve ABD, 23. 7. 51; — ve Aybar, 29. 9. 68; — ve Bakanlar Konseyi, 11. 5. 65; — ve Balkan Paktı, 8. 9. 54; — ve Baştımar, 2. 11. 51; — ve Bilgiç, 6. 10. 58; — ve Boran, 19. 2. 66; — ve Çağlayangil, 5. 4. 66; — ve CHP, 17. 12. 67, 9. 7. 68; — ve Demirel, 8. 11. 65; — ve DP., 31. 5. 50; — ve de Gaulle, 29. 10. 68; Gen. Sek'in ziyareti, 4. 3. 66; — ve gösteriler, 9. 12. 67, 15. 5. 68; — ve Gülek, 28. 7. 59; — ve Gürsel, 27. 7. 61, 14. 4. 64; — ve hükümet, 25. 10. 51, 27. 11. 61. — ve İnönü, 5. 10. 68; — ve Karaman, 7. 5. 65; — ve Kıbrıs, 28-29. 1. 64, 2. 3. 64; 14. 5. 64, 7-9. 9. 64, 24. 11. 67; Konferansları: 11-14. 12. 56, 2. 5. 60, 28-9. 9. 67; — ve Kore, 25. 7. 50; — ve Lemnitzer'in ziyareti, 10. 9. 63, 5. 6. 64; manevraları, 25. 9. 63, 26. 11. 68; — ve Menderes, 11-14. 12. 56, 16-19. 12. 57; nun metni, 19. 3. 49, 4. 4. 49; — ve Nasır, 7. 1. 54; — ve Nortad'ın ziyareti, 25. 7. 60, 3. 4. 62 — ve nükleer kuvvet, 23. 5. 63; — ve ordu, 3-4. 9. 64, 21. 2. 66, 6. 2. 69; — ve Orta Doğu, 12. 1. 55; — ve Rusya, 3. 11. 51, 25. 2. 61, 3. 2. 62, 30. 10. 64; — ve Sancar, 17. 4. 64; — ve Senato, 6. 1. 66; — ve Spaak, 20. 6. 59; — ve Sunay, 30. 8. 69, 29. 10. 68; — ve Suriye, 10. 10. 57; — ve Tarı, 2. 11. 51; — ve Tural, 2. 4. 66; — ve T., 15-6. 3. 48, 2. 4. 49, 25. 7. 50, 16. 9. 50, 3. 10. 50, 23. 4. 51, 15-20. 10. 51, 17. 10. 51, 1. 11. 51, 3. 11. 51, 19. 9. 51, 18. 2. 52 (resmen girdi); 18. 8. 52, 9. 9. 52, 12. 2. 57, 7-8. 3. 57, 10. 10. 57, 18. 11. 61 3. 2. 62, 9. 4. 62, 28. 7. 62, 13. 4. 63, 2. 10. 64, 26. 11. 65, 2-7. 5. 67, 1. 6. 67, 28-9. 9. 67, 15-18. 10. 67, 26. 11. 68, 6. 2. 69, 5. 6. 69, 31. 5. 69, 4. 6. 70; — ve üniversiteler, 3. 4. 68; — ve üsler, 12. 2. 59, 13. 7. 59, 25. 2. 61; — ve

NATO
yardım, 20. 8. 61, 11 ve 16. 12. 61, 13. 3. 62, 9. 4. 62, 4-6, 5. 62; — ve Yunanistan, 6. 5. 69; — ve Zorlu, 2-4. 4. 59; Ayrıca bkz., 17. 8. 66.
Nehru, Jawarharlal (Hindistan): ın Mısır'ı ziyareti, 16-28. 2. 55; — ve Bandung Konf. 18-24. 4. 55;
Nehru: — ve Kıbrıs, 16. 12. 56; — geldi, 20-24. 5. 60.
Nesin, Aziz: tutuklandı, 18. 5. 61; 4. 7. 67.
Nihat, Arif: 'Doğudan Röportajlar', 24. 12. 61.
Nikasa, Prens (Japonya): geldi, 10. 4. 63.
*Nina:* oyunu, — ve Uraz, 8. 4. 70.
Nixon, Richard (ABD): geldi, 9-10. 7. 56; — ve Komer, 20. 1. 69.
Norstad, Gen. Lauris (ABD): geldi, 7-8. 3. 57, 25. 7. 60, 3. 4. 62; — ve ordu, 3. 8. 60.
Numeiry, Cafer el-(Sudan): — ihtilâli, 25. 5. 69.
Nur, Riza: — ve kitabı, 7. 11. 68,
Nurcular: bkz., Sağcı hareketler.
Nurenberg Duruşması: 5-9. 9. 68.
Nursî, Saidi el- (Bediuzzaman): — davası, 25. 12. 52; 29. 12. 59; 8. 1. 60; — ve İnönü, 1. 6. 66.
Nutku, Emrullah: 17. 12. 55; 21. 1. 57.
Nüfus sayımı: 22. 10. 50, 23. 10. 55; 23. 10. 60; 24. 10. 65; 25. 10. 70.
Nüfus Semineri: 30. 4. 64.

Obuz, Muammer: — ve DP, 7. 9. 57.
Ocak, Kamil: Devlet B., 27. 10. 65.
Odyak, Sait: 10. 5. 57.
OECD (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı): — ve enflâsyon, 26. 1. 66;—ve T., 21. 11. 66.
OEEC (Avrupa iktisadi İşbirliği Teşkilatı):. — ve T., 16. 4. 48; — dan heyet, 1. 9. 59
Oflaz, Mehmet Sami: — ve komünizm, 28. 10. 67.
Oğuz, Ahmet: — ve DP., 7-11. 1. 47; Ticaret B., 15. 6. 63; — ve CKMP, 22/23. 2. 64; — ve Türkeş, 31. 7. 65.
Oğuz, Orhan: Eğitim B., 3. 11. 69.
Oistrakh, David: geldi, 22. 4. 57.
Ok, Mustafa: — ve ABD, 10. 1. 66.
Okan, Sezai: — ve MBK, 12. 6. 60; Kurmay Albay., 29. 8. 60; — ve MDO., 13. 11. 67; — in dokunulmazlığı, 12. 12. 68, 2. 1. 69.
Okan, Zekâi: Pakistan'a gitti, 18. 3. 51; — emekliliği, 7. 8. 54.
Okur, Asım: 17. 12. 55.
Okyar, Osman: — ve CHP., 5. 1. 58.
Olgun, İhsan: 13. 12. 49.
Oliver, Gen. Lumsford (ABD): geldi, 22. 5. 47.
Omay, İ. Saffet: Devlet B., 25. 12. 63.
Omurtak, Salih: GKB, 30. 7. 46; — ın mesajı, 4. 1. 47; ABD ye gitti, 5. 10. 47. 31. 3. 49.
Onal, Şükrü: — ve DP., 9-12. 6. 51.
Onar, Sıddık Sami: — ve İnönü, 19. 3. 60; — ve Anayasa, 27 ve 28. 5. 60; — ve devrim, 30. 5. 60; — ve seçimler, 10. 7. 60; — ve '147'ler', 4. 11. 60.
Onat, Arif Hikmet: Bayındırlık B., 18. 10. 63; 25. 12. 63.
Onat, Burhanettin: 30. 10. 55; istifası, 29. 5. 56; — ve DP., 1. 10. 57.
'11 Subay Olayı': Bkz., Asker.
'14' ler': bkz., MBK.
'12 Temmuz Beyannamesi': bkz., İnönü, ve CHP.
Oral, Cavit: Tarım B., 9. 6. 48, 16. 1. 49, 20. 11. 61; — ve tarım programı, 4. 12. 48, 19. 3. 62; — ve CHP., 2. 1. 52, 20. 5. 52, 7. 9. 53, 2. 3. 54; — ve Köylü P., 11. 2. 52; istifası, 7. 3. 53; — ve AP., 31. 4. 63.
Oral, Hüdai: Enerji ve Tabii Kaynaklar B., 25. 12. 63.
Orbay, Hüseyin Rauf: Bağımsız, 13. 10. 49; — ve HP, 21. 7. 53; öldü, 16. 7. 64.
Orbay, Kâzım: 30. 7. 46; — ve Temsilciler Meclisi, 9. 1. 61.
Ordu: — ve AP., 17. 11. 64, 10. 3. 65; — ve Anayasa, 16 ve 21. 3. 69; — da atanmalar, 20 ve 25. 1. 58, 3 ve 8. 6. 61; 9. 4. 68; 9. 3. 69, 1. 6. 70; — ve Bölükbaşı, 11. 9. 68; — ve Cento, 2. 4. 66; — ve CHP., 16. 6. 49, 26. 3. 50; — ve darbe, 14. 12. 49, 6. 6. 50; — ve Demirel, 13. 10. 65, 2. 12. 66, 25. 3. 67, 18. 5. 69, 2 ve 6. 6. 70, 24. 2. 71; — ve DP., 4. 4. 50; — ve Eyicioğlu, 15-16. 8.

**Ordu**
68; — ve GKB. ları; Orbay, 30. 7. 46; Omurtak, 4. 1. 48; Gürman, 8. 6. 49; Yamut, 6. 6. 50; Baransel, 29. 5.54; Erdelhün, 22. 8. 58, Gümüşpala, 3. 6. 60; Sunay, 3. 8. 60, 23. 8. 62; Tural, 15. 3. 66; — ve Gürsel, 19. 6. 61; — ve hükümet, 4. 5. 65; — ve İnönü, 15. 5. 50, 2. 10. 62, 20. 5. 69; — ve Kanunlar, 30. 5. 49, 3. 1. 61 (OYAK); 11. 6. 65; 13. 12. 65; 22. 6. 66; 9. 8. 66; — ve Kıbrıs, 21. 1. 46; — ve Konya mitingi, 30. 7. 68, 3. 8. 68; — ve Mater, 3. 9. 67, 15-16. 8. 68; — ve MGK, 12. 12. 70; — ve milli ordu, 29. 5. 65; — ve MTTB., 30. 3. 68; — ve muhtıra, 12. 3. 71; — ve Mücadele, Birliği, 28. 10. 68; — ve '11 Subay Olayı', 2. 12. 62; Paşaların toplantısı, 15. 5. 63; — ve Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu, 28. 3. 70; — ve siyaset, 16 ve 25. 7. 49, 9. 1. 61, 1. 8. 70; — ve Tağmaç, 5. 8. 61, 1. 1. 71, 5. 2. 71, 3. 3. 71; — ve Tansel, 3 ve 6. 6. 61, 23. 8. 62, 3. 9. 67; — da tasfiye 6. 6. 50, 7. 8. 54, 28. 8. 70; — da terfiler, 24. 8. 54 (Erdelhun); 29. 8. 59; 29. 8. 63; — ve Tulga, 27. 2. 62; — ve Tunus Subayları, 1. 4. 69; — ve Tural, 13. 9. 62, 21. 8. 64, — ve Cento, 2. 4. 66, 15. 8. 69; — ve TİP., 9. 7. 65, 11. 2. 71; — ve YEŞ, 28. 3. 70, 8 ve 11. 3. 71; YKK toplantısı, 10. 3. 70; Ayrıca bkz., 29. 6. 66; Asker, Cemal Gürsel, Cevdet Sunay, Memduh Tağmaç.

**Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK):** — Kanunu, 3. 1. 61; — ve montaj sanayii, 27. 11. 65, 13. 7. 67; — toplantısı, 30. 5. 66; — ve Volvo, 16. 10. 67, 27. 3. 68. Ayrıca bkz., 30. 5. 66; Asker.

**Orel, Şinasi:** — ve DPT., 26. 2. 62.

**Orman Bakanlığı:** kuruldu, 8. 8. 69.

**Orta Doğu:** — ve B. Almanya, 3-6. 4. 56; — ve ABD., 3. 1. 50, 35. 5. 67; — ve Arap Dünyası, 12-14. 7. 54; — ve Basra Körfezi, 21. 1. 68; — bloku, 30. 9. 48; — ve Eisenhower Doktrini, 5. 1. 57; 5. 1. 57; — ve gençlik, 24. 6. 67; — ve İngiltere, 25. 10. 46, 13-18. 10. 52, 11. 9. 53; — ve İnönü, 2. 2. 55; — ve İran, 19-26. 9. 55; — ve Köprülü, 13-18. 10. 52, 29. 3. 56; — ve Lübnan, 31. 3. 55; — ve Menderes, 13-18. 10. 52, 24. 3. 53, 6. 1. 55; — ve muhalefet, 18. 7. 57; — ve Nasır, 7. 1. 64; — ve Nato, 2. 4. 49, 4. 6. 70; — ve Rusya, 4. 10. 57, 21. 5. 58; — ve Sarper, 18. 2. 54; — ve T., 25. 10. 46, 7. 1. 48, 2. 4. 49, 3. 1. 50, 14-21. 2. 51, 12-14. 10. 51, 14. 1. 52, 10. 4. 52, 2. 4. 54, 31. 3. 55, 4. 10. 57, 21. 5. 58, 24. 7. 58, 22-24. 5. 67, 6, 10 ve 16-21. 6. 67, 26. 11. 68, 21-5. 6. 69, 18. 7. 70. Ayrıca bkz., 27. 11. 53; 10-24. 7. 58, 15. 7. 58.

**Ortaç, Yusuf Ziya:** — ve CHP., 21. 1. 52.

**Ortak Pazar:** — ve T., 13. 8. 59, 12 ve 25. 7. 62, 1. 12. 64, 22. 7. 70, 23. 11. 70; 12. 9. 63; — ve Meclis onayı, 14. 1. 64; İslam—, 26. 31. 10. 67, 19. 3. 68; — ve Erbakan, 27. 4. 70.

**'Ortanın solu':** bkz., CHP, Bülent Ecevit, ve İsmet İnönü.

**Osmanağaoğlu, Behçet:** — ve özel sektör, 7. 3. 62.

**Osmaniye Olayı:** 18. 2. 68.

**'35 ler':** 26. 8. 47, 17. 1. 50.

**Üçten, Rifat:** Ulaştırma B., 25. 6. 62; istifası, 7. 6. 63.

**Ödünç Verme ve Kiralama Andl.:** — ve ABD., 24. 2. 45, 20. 5. 46.

**Öğrenci hareketleri:** bkz., Gençlik ve Üniversiteler.

**Ökmen Mümtaz:** Adalet B., 6. 4. 46.

**Ökmen, Nedim:** Tarım B., 9. 3. 51, 17. 5. 54, 25. 11. 57; Maliye B., 8. 12. 66; istifası, 22. 8. 56.

**Öktem, Dr. İbrahim:** — ve DP., 12. 10. 55; — ve İnönü, 1. 10. 56; — ve CHP, 16. 1. 59; — ve Menderes, 23. 4. 59; Milli Eğitim B., 10. 6. 63, 25. 12. 63; — ve sağcılar, 16. 5. 64.

**Öktem, İmran:** — ve gericilik, 6. 9. 67; — in cenazesinde olay, 3. 5. 69.

**Ökten, Necmi:** Devlet B., 20. 11. 61, 25. 6. 62.

**Ölçmen, Himmet:** — ve Menderes, 8. 3. 59; — ve muhalefet, 20. 3. 60; — ve Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60.

***Öncü*:** kapatıldı, 13. 12. 60, 23. 3. 61.

Önder, Cevat: — ve AP., 6-8. 1. 70, 12. 1. 70; — ve GP, 27-8. 10. 70.
Önder, Faruk:—ve TRT Tasarısı, 27. 4.69.
Önder, Necmettin: — ve Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60.
Önder, Yusuf Ziya: Adalet B., 13. 11. 69
Öner, Kenan: — ve DP., 14. 2. 46, 17-19. 1. 49, 13. 2. 48, 9. 2. 47; — ve Bayar-Menderes, 17-19. 1. 48; 18. 10. 46; — ve MP., 20. 7. 48.
Öner, Nazım: — ve bürokrasi, 23. 8. 50; — ve DP., 17. 10. 50.
Öngören, Mahmut Tali: 10. 11. 69.
Özkuzu, Dursun: öldürüldü, 25. 11. 70.
Özal, Rüştü: — ve DP., 7. 9. 57; İmar ve İskan B., 2. 2. 61.
Özalp, Hüseyin: Orman B., 3. 11. 69.
Özbudun, Ergun: — ve Nizam Tasarısı, 15, 4. 69.
Özçoban: 15. 12. 48.
Özdağ, Muzaffer: — ve MBK., 12. 6. 60, 13. 11. 60; 5. 9. 63; — ve CKMP, 31. 3. 65.
Özdemir, Nurettin: 11. 1. 63.
Özden, Ekrem: — ve 27 Mayıs, 10. 12. 70.
Özdeş Rıfat: — ve DP, 14. 12. 49.
Özdilek, Fahri: Org., 29. 8. 59; İstanbul Sıkıyönetim K., 28. 4. 60; — ve MBK, 12. 6. 60; — ve bürokrasi, 10. 8. 60; Milli Savunma B., 3. 9. 60, 27. 6. 61; — ve Sendika Kong., 18. 11. 60; Başb. Y., 2. 3, 61; — ve AP, 26. 6. 61; — ve Sunay, 9. 6. 70.
Özek, Çetin: — ve Anayasa, 10. 7. 67.
Özel, Ahmet: Eğitim B., 8. 12. 55; istifası, 12. 4. 57.
Özel Sektör: — ve AP; 12. 10. 65; — ve ABD, 6. 11. 65; — ve Bakır İşletmesi, 19. 8. 68; — ve Bira Tekeli, 15. 7. 69; — ve DPT., 11. 3. 67; — ve Ecevit, 14. 5. 67; — ve hükûmet, 7. 3. 63; — ve İnönü, 7. 10. 61, 30. 1. 62; — ve İzmir Rafinerisi, 4. 8. 67; — ve maden, 6. 6. 62; — ve Marshall yardımı, 2. 12. 50; — ve sol, 29. 7. 67; — ve Tunç, 9. 5. 68; — ve Tütün tekeli, 7. 4. 69; — ve Uluslararası Para Bankası, 28. 2. 49. Ayrıca bkz., 28. 10. 59, 17. 7. 62, 26. 3. 63, 13. 4. 67, 18. 11. 69, 26. 10. 69, 20. 8. 70.
Özer, Kemal: — ve Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60.
Özgen, Hilmi: — ve TİP, 10. 2. 63.
Özgüç, Tahsin: — ve Polis, 18. 3. 70.
Özgüneş, Mehmet: — ve MBK., 12. 6. 60.
Özgür, Selâhattin: — ve MBK, 12. 6. 60.
Özgür, Taylan: öldürüldü, 25. 9. 69.
Özkan, Vedat Ali: Sağlık B., 1. 4. 67, 3. 11. 69.
Özkaya, Şükran: — ve MBK., 12. 6. 60; — ve MDO, 13. 11. 67; — in dokunulmazlığı, 12. 12. 68, 2. 1. 69.
Özsan, Nuri: — ve İnönü, 14-26. 9. 47; Gümrük B., 22. 5. 50; Eğitim B., 2. 8. 50; Çalışma B., 9. 3. 51.
Öztrak, Orhan: Gümrük B., 25. 6. 62; İçişleri B., 25. 12. 63; — ve GP., 12. 5. 67.
Öztürk, Seyfi: 11. 1. 63; Köyişleri B., 20. 2. 65; — ve CKMP., 4 ve 6. 8. 65; Ulaştırma B., 27. 10. 65; Devlet B., 1. 4. 67; — ve 4 öğrenci, 7. 3. 68; — ve Gezmiş, 23. 9. 69; Çalışma B., 3. 11. 69; — ve genel grev, 12. 5. 70.
Özdoğru, Şefik: — ve DP., 1. 2. 46.
Özyörük, Halil: Adalet B., 22. 5. 50; İçişleri B., 9. 3. 51; — ve Menderes, 15-20. 10. 51; 10-23. 12. 58.
Özyörük, Mukbil: — CHP, 6. 7. 68.

Pace, Frank (ABD): geldi, 18. 8. 52.
Pehlevi, Şah Mohammed Rıza (İran): — ve *Akis*, 24. 6. 59; — ve T., 29. 5. 60; geldi, 27-3. 10. 62, 22. 6. 67; — ve Bölgesel İşbirliği, 20-21. 7. 67; — ve İranlı öğrenciler, 22. 11. 68.
Pakistan: — ve Afrika-Asya Konf., 26. 12. 57; — ve ABD, 28-9. 7. 58, 4-8. 65; Andlaşmalar: — T. Kültür Andl., 29. 6. 52; — T. Askeri Andl., 26. 1. 54, 19. 2. 54; — T. Dostluk Andl., 26. 7. 51; — T. Savunma Andl., 2. 4. 54; — ve Bağdat Paktı, 26. 6. 55, 23. 9. 55, 3 ve 18-20. 11. 56; — ve Bandung Konf., 18-24. 4. 55; — ve Bölgesel İşbirliği (RCD), 20-21. 7. 64, 3-4. 2. 66, 27. 4. 67, 28-31. 7. 67, 15. 12. 68;Ayrıca bkz., İran; — ve Bölgesel Savunma, 9-15. ve 11. 6. 54; — ve Çin, 28. 3. 65; — ve Demirel, 27. 4. 67; — ve Hindistan,

**Pakistan**
6. 9. 65, 24. 4. 66; — ve ihtilal teşebbüsü, 2. 1. 68; — ve İran, 14-17. 7. 58, 10. 9. 65, 6-7. 5. 70; — ve İrak, 9-19. 10. 54. 14-17. 7. 58; — ve Işık, Işık, 13-15. 9. 65; — ve Kıbrıs, 11. 7. 56; — ve Menderes, 24-30. 7. 56; — ve Rusya, 19. 3. 54; — ve Süveyş Kanalı, 1. 10. 56;— ve T., 19. 3. 54, 9-19. 10. 54, 14-17. 7. 58, 3 ve 7. 11. 62, 18-19. 3. 65, 28. 3. 65, 1-6. 6. 65, 7 ve 10. 9. 65, 5-10. 1. 68, 6-7i 70; — ve T. İran Zirve Toplantısı, 6-7. 5. 70; — ve Yahya Han, 25. 3. 69; Ziyaretler: — a: Askeri Heyet, 18. 3. 56; Bayar, 16-28. 5. 55, 12. 26. 9. 58, — Zorlu, 20-27. 2. 59; Menderes, 25-30. 3. 56; Sunay, 2-12. 10. 66; — dan İ. Mirza, 15-29. 7. 56; Ayub Han, 18-20. 11. 59; 20. 3. 61; — ve Bhutto, 3-5. 7. 64; Cumhurbaşk., 26-31. 10. 67; Dışişleri B., 7. 7. 68; Cumhurbaşk., 30. 4. 70.

**Paykoç, Zafer**: ABD ye gitti, 22. 11. 63.

**Paksüt, Emin**: 16. 1. 59; Bayındırlık B., 20. 11. 61; — ve CHP., 14. 7. 63; — ve GP., 12. 5. 67.

**Palamas, Dışişleri B. (Yunanistan)**: — ve Enosis, 22. 1. 64.

**Panchachi, Adnan (Irak)**: geldi, 7-10. 2. 66.

**Papa, VI. Paul**: geldi, 25-6. 7. 67.

**Papgos, (Yunanistan)**: geldi, 16-20. 6. 53.

**Papandreau, George (Yunanistan)**: Başb., 16. 2. 64; — ve İnönü, 22 ve 28. 6. 64; — ve ihtilâl, 21. 4. 67.

**Paris Toplantısı**: — ve onaltı devlet, 15-16. 2. 48; — ve Orta Doğu, 30. 9. 48.

**Partiler Arası İlişkiler**: — ve Alican, 27. 3. 63; — ve S. Ağaoğlu, 31. 12. 51; bahar havası, 2. 4. 51, 16. 6. 51, 13. 7. 51, 15. 12. 41, 31. 12. 51. 27-8. 12. 52, 4. 1. 53, 15. 5. 57; — ve Bayar, 17. 11. 46, 8 ve 15. 6. 47, 27, 6. 47, 7. 7. 47, 15. 12. 51; — ve CHP., 25. 6. 47, 11. 2. 57, 4. 7. 57, 12. 8. 57, 21. 10. 59, 17. 5. 59; — ve CKMP., 17. 5. 59, 22. 2. 67; CMP., 30. 3. 58; — ve Demirel, 4. 1. 71; — ve DP., 16-26. 9. 54, 11. 2. 57; — ve dış siyaset, 15. 2. 63, 29. 4. 63; — ve Erim, 10. 5. 47; — ve Gülek, 31. 12. 51, 31. 5. 57; — ve Günaltay, 19. 6. 51; ve GP., 16. 10. 70; — ve HP, 14-15. 3. 58, 30. 3. 58, 21. 1. 0.58; — ve İnönü, 8 ve 15. 6. 47, 7 ve 12. 7. 47, 18. 9. 47, 15. 12. 51, 21. 1. 53, 10-13. 10. 58, 27. 4. 62; — ve F. L. Karaosmanoğlu, 18. 5. 56, 14-16. 9. 57; — ve koalisyon, 1. 11. 61, 9. 6. 63, 16. 8. 63;—ve Koç, 12. 3. 60; 28. 3. 62; — ve Köprülü, 10. 5. 47; — ve Menderes, 21. 9. 52, 27-8. 12. 52, 4. 1. 53; — ve MP, 22. 2. 67, 16. 10. 70; — ve muhalefet, 25. 11. 54, 15. 2. 56, 29. 6. 56, 4. 9. 57, 20. 9. 57, 7. 10. 58, 10. 6. 66; — ve ortak bildiri, 5. 9. 61; — ve öğrenci olayları 11. 12. 70; — ve partiler, K., 2. 2. 71; partilere yardım, 12. 5. 65. — ve Peker, 1. 7. 47; — ve Saka, 13. 10. 47; — ve seçim K., 11. 9. 57; — ve Sunay, 12. 5. 66, 4. 1. 71; — ve Ürgüplü 15. 1. 69; YTP., 22. 2. 67, 19. 10. 67, 16. 10. 70; — ve 27 Mayıs, 11. 10. 62, 22. 11. 64. Ayrıca bkz., 12. 11. 46; 2. 2. 55, 4-6. ve 26. 3. 55, 14. 4. 66, 21. 5. 55, 20. 7. 55, 8. 12. 64.

**Paul I Kral (Yunanistan)**: geldi, 8-15. 6. 52.

*Pazar Postası:* — ve Barlas, 31. 12. 51.

**Pehlivanoğlu, Şadi**: 11. 1. 63; — ve Rusya, 29. 5. 64.

**Peker, Recep**: Başb. 5. 8. 46; — ve bütçe, 29. 5. 45; — ve demeci, 28. 10. 46; — ve DP., 7. 7. 47, 22-4. 7. 47, 14. 8. 47; — ve ekonomi, 30. 11. 46, 1. 4. 47; — ve İnönü, 27. 12. 46; — ve kabinesi, 6. 8. 46, 14. 8. 46, 26. 8. 47, 4, 5 ve 9. 47; — ve Kemalist Parti, 6. 12. 47; — ve Meclis Başkanlığı, 1. 11. 47; — ve Menderes, 18. 12. 44; öldü, 1. 4. 50; — ve Özçoban, 15. 12. 48; — ve partiler, 1. 7. 47; — T. — Rus ilişkileri, 27. 5. 47. Ayrıca bkz., 2. 6. 50.

**Pella, Guiseppe (İtalya)**: geldi, 15-18. 9. 59.

**Peron, Juan Domingo**: 18. 6. 55.

**Pestilci, Mehmet Ali**: — ve montaj sanayi, 4. 2. 69.

**Piao, Lin**: — ve kitabı, 23. 5. 68.

**Pir Sultan Abdal**: oyunu yasaklandı, 21. 8. 69.

**Pilavoğlu, Şeyh Kemal**: — ve gericilik, 27. 6. 51; 10. 7. 52.

Pirinççioğlu, Vefik: Devlet B., 15. 5. 63, 25. 11. 63; İçişleri B., 4. 10. 63.
Planlama: bkz., Ekonomik sorunlar.
Plaza, Golo: 1. 4. 65.
Podgorny, Nikolai (Rusya): geldi, 4-13. 1. 65;
Podtscrab, Boris (Rusya): — ve Yırcalı, 12. 11. 54.
Polat, Rıza: 11. 1. 63.
Polatkan, Hasan: Bakanlıkları: Çalışma, 22. 5. 50, Bayındırlık, 28. 10. 50; Maliye, 14. 12. 50, 9. 3. 51; 17. 5. 54, 1. 12, 56, 25. 11. 56. İçişleri B., 7. 4. 52; Sanayi, B., 4. 9. 58; — ve bütçe, 20. 2. 59; — ve ekonomi, 26. 4. 58, 29. 7. 58, 3. 8. 58; — ve grev hakkı, 4. 6. 50; — ve Gülek, 10. 4. 52; — ve mezarı, 1. 10. 67, 3. 9. 70; — ve olaylar, 15. 9. 62; — ölüm cezası, 16. 9. 61; — ve suistimal, 11. 1. 56; — ve Yassıada sonucu, 15. 9. 61; ziyaretleri; ABD., 3. 9. 53, 24. 9. 57, 8. 9. 58; Ayrıca bkz., 5. 9. 58.
Polis Kuvveti: — ajanları, 29. 12. 70; — ve ABD., 13. 11. 68; — ve CHP., 11. 9. 59. — de değişiklik, 5-6. 9. 70; — ve Demirel, 26. 7. 68, 18. 1. 69; — ve gösteriler, 29 ve 30. 4. 60, 23. 8. 67, 15. 7. 68; — ca göz yaşartıcı bomba, 12. 1. 56; — ve halk, 14. 11. 68, 19. 5. 69; — ve İnönü, 29 ve 30. 4. 59, 6 ve 7. 5. 59; 3. 4. 60; — ve işçiler, 12. 2. 63, 7. 2. 66, 7. 2. 67, 6. 2. 68, 10. 1. 69, 5. 8. 69, 16. 6. 70, 19. 6. 70, 12. 10. 70; — ve Komer, 28. 11. 68; — ve Meclis, 7. 5. 66; — ve Menteşe, 6. 4. 70; — Milli Kurtuluş Komitesi, 4. 3. 66; — ve olaylar, 2. 1. 62; 'Kanlı Pazar', 16. 2. 69; 'Kayseri Olayı', 7-8. 9. 69; — ve Personel K., 29. 5. 70; — ve İ. Soysal, 8. 9. 66; — ve terör, 9. 3. 66; Toplum Polisi, 7. 2. 64, 25. 8. 64, 28. 6. 65, 29. 6. 68, 15. 7. 68, 17, ve 26. 68, 31. 7. 68, 1. 11. 68, 28. 11. 68, 15. 2. 69, 7-8. 7. 69, 2. 1. 70, 29. 12. 70; — ve Türk-İş., 19. 8. 65; — ve TİP., 11. 4. 65, '. 5. 67, 17. 5. 68, 12. 1. 71; — ve THKO., 3-4. 3. 71; — ve Tunç, 20. 3. 70; — ve Tunçkanat, 29. 12. 70; — ve üniversiteler, 29. 6. 68, 17, 24 ve 26. 7. 68, 9. 1. 69 (ODTÜ), 110-3. 2. 69, 12 4. 69 (ODTÜ), 25. 9. 69, 2. 1. 70, 18. 3, 70, 6. 4. 70, 1. 6. 70, 12. 6. 70, 16. 6. 70. 19. 6. 70, 16. 10. 70, 19. 1. 71 (ODTÜ), 23. 1. 71 (SBF), 16-20. 2. 71, 5. 3. 71 (ODTÜ); — ve Yıldız, 18. 7. 70. Ayrıca bkz., 21. 11. 70.
Polonya: Dışişleri B. geldi, 2-7. 5. 67; Çağlayangil'in çiyareti, 30. 3. 70.
Pompidou, George (Fransa): geldi, 14-21. 7. 63.
Potoğlu, Abidin: 31. 10. 52.
Potsdam Konf.: — başladı, 17. 7. 45; — sona erdi, 2. 8. 45.
Powers, Gary (ABD): 7. 5. 60.
Poyraz, Vefa:— ve üniversiteler, 12. 6. 68; — Toplum Polisi, 28. 11. 68.
*Proleter*: çıktı, 19. 5. 69; toplattırıldı, 7. 8. 69.
Programlar: bkz., Hükümet programları.
Proleter Enternasyonal Birliği Partisi (İtalya): — ve Ünal, 8. 3. 69.
*Proleterya İhtilâli:* — ve Gelen, 28. 5. 69.
Pulatoğlu, Şevket: Gümrük ve Tekel B., 20. 11. 61.
Rabitatül Alemül İslâm: bkz., Dünya İslâm Birliği.
Radyo-Televizyon: — ve Atatürk, 10. 11. 69; — ve CHP., 18. 4. 58, 12. 9. 59; — ve Erzurum İstasyonu, 15. 12. 60; — ve Giritli, 22. 1. 66, 14. 8. 68; — ve özel alıcı, 19. 2. 71; — ve sağcılar, 27. 2. 69; — ve siyaset, 13. 4. 52; — soruşturması, 16. 2. 60; — ve Sunay, 19. 2. 71; TRT kuruldu, 1. 5. 64; Ankara, 31. 1. 68; — Tasarısı ve Bilim adamları, 20. 3. 69; — Tasarısı ve Demirel, 22. 3. 60; 17, 22 ve 27. 4. 69; — Tasarısı ve Tunç, 20. 3. 69; — ve yayın yasağı, 15. 12. 69.
Ramazanoğlu, Cemil: — ve DP., 7-11. 1. 47.
Ran, Nâzım Hikmet: — in açlık grevi, 8. 4. 50; serbest 14. 7. 50; — ve Tevetoğlu, 11. 11. 64; — ve Nesin, 4. 7. 67; — ve kitabı, 2. 3. 68, 12. 12. 68.
Randall, Clarence (ABD): geldi, 18. 1. 56, 1. 2. 56.
Rapacki, Adam (Polonya): geldi, 2-7. 5. 67.
RCD (Kalkınma için Bölgesel İşbirliği): bkz., Türkiye'nin dış siyaseti; İran ve Pakistan.

**Renda, Mustafa Abdülhalik:** Devlet B., 6. 8. 46.
**Rhee, Syngman:** 20. 3. 60; 19. 4. 60; 17. 5. 60.
**Ridgeway, Gen. (ABD):** geldi, 9 9. 52.
**Rijor, Nikita Semonoviç:** Rus B. elçisi, 21. 5. 48; — ve Işık, 13. 10. 64.
**Risale-i Nur:** — ve Shell Oil, 12. 4. 66.
**Riyad, Mahmud (Mısır):** geldi, 14-6. 3. 68.
**Rockfeller Ailesi:** 15. 12. 58.
**Rokossovsky, Gen:** 1-2. 1. 58.
**Romanya:** — dan ziyaretler; Başb. ve Dışişleri B., 25-31. 7. 66; Başb., 24-8. 3. 69; — ya ziyaretler; Bozbeyli, 25. 4. 66, Çağlayangil, 17-20. 5. 67, Demirel, 13-17. 9. 67, Sunay, 13-7. 4. 70.
**Roos, Norulon:** 4. 8. 65.
**Roosevelt, Theodor (ABD):** 3. 1. 45.
**Rotary Klübü:** 27. 2. 68.
**Roussin, Andre:** Uraz Topluluğu,
**Rumor, Mariano (İtalya):** geldi, 5-8. 6. 69.
**Rusk, Dean (ABD):** geldi, 27-28. 4. 63; — ve gösteriler, 19. 4. 66.
**Rusya:** — ve AP., 29. 5. 64; — ve Akdeniz Paktı, 8. 3. 49; — aleyhtarlığı: 29. 8. 64; — ve Altan, 22. 6. 67; — ve AZD, 13. 8. 59, 16. 5. 64, 4. 5. 63; Andlaşmalar: Dostluk, 19. 3. 45, 16. 3. 61; T. Muahedesi, 21. 2. 46; — T. Baraj Andl. 14. 9. 53, 21. 10. 64 (Keban); — T. — Ticaret Andl., 14. 3. 60, 27. 3. 64, 18. 2. 66, 14. 3. 69; — T. İktisadi, 25. 3. 67; Aralov'un hatıraları, 17. 2. 67; — ve Atom, 23. 9. 49, 17. 4. 59; — ve Aybar, 15. 8. 65; 27. 9. 65; — ve Bağdat Paktı, 16-19. 4. 56, 27-30. 1. 58, 5. 6. 69; — ve Balkanlar, 14. 7. 59; — ve Batı Devletleri, 7. 6. 55, 5. 11. 56; — ve Batı savaş gemileri, 21 ve 24. 7. 53, 1. 8. 53; — ve Çekoslovakya, 21, 23. 8. 68; — ve Çelik Fabrikası, 7. 5. 68, 2. 12. 69; — ve DP. 5. 2. 60; — ve Erkin, 19. 10. 64, 30. 10. 64, 31. 1. 65; — nin filosu, 10. 9. 63; — ve Gülek, 10. 2. 55; — ya Heyetler: 2-9. 47; 21. 12. 59, 29. 5. 63, 15. 12. 65; — ve İngiltere, 27. 3. 53; — ve İnönü, 9. 2.. 62, 13. 2. 65; — ve Işık, 8. 9. 64, 13. 10. 64, 20. 4. 65; — ve Kara Deniz, 23. 10. 62; — ve Kıbrıs, 13. 1. 64, 16. 8. 64, 3-5. 9. 64, 22. 5. 65; — ve Krom, 4. 5. 63; — ve Kruşçev, 31. 3. 58, 9. 4. 58; — ve Macaristan, 24. 10. 56; — ve Menderes, 27. 8. 48, 12. 10. 59, 12. 4. 60 18. 6. 60, 12. 7. 60; — ve MP., 10. 8. 65; — ve Montreux Andl., 23. 3. 63, 7. 12. 68; — ve Nasır, 27. 9. 55; — ve Nato, .. 4. 49, 3. 11. 51, 12. 2. 57, 10. 9. 63, 4. 6. 70; — nın Notalıtar 24. 9. 46, 3. 11. 51, 30. 11. 51, 19. 3. 54, 9. 5. 54, 29. 11. 54, 27. 7. 58, 13. 12. 58, 25. 2. 61, 24. 8. 61, 23. 5. 63, 9. 7. 63; — ya Notalar: 4. 4. 45, 22. 8. 46, 18. 10 46, 12. 11. 51, 19. 7. 53; Oistrakh geldi, 22. 4. 57; — ve Ok, 10. 1. 66; — ve TRT, 27. 2. 68; — ve İzmir Rafinerisi, 4. 8. 67; — ve Peker, 27. 5. 47; — ve Potsdam Konf., 17. 7. 45; — ve Saka, 22. 11. 48; — ve Sanayi, 1. 4. 68; — ve Sarper, 4. 10. 60; — ve Suriye sınırı, 14. 9. 57, 4 ve 8. 10. 57; — ve '*Tan Olayı*', 4. 12. 47; — ve T. 8. 3. 53, 30. 5. 53, 11 ve 16. 20. 6. 63, 29. 10. 54, 12. 11. 54, 7. 6. 55; 16. 3. 56, 29. 3. 56, 12. 2. 57, 25 ve 27. 11. 57, 1-2. ve 19. 1. 58, 1. 1. 59, 13. 8. 59, 1. 9. 60, 3. 2. 62, 9-10. 1. 63, 17. 4. 64, 7. 12. 64, 18. 3. 65, 17-21. 5. 65, 16. 3. 66; — ve T. — Çin ilişkisi, 23. 6. 65; — ve T. İş Bankası, 3. 6. 57; — ve T., 25. 9. 65; — ve T. tren bağlantısı, 27. 4. 61; — ve U-2 Olayı, 7. 5. 60; — ve Uçak kaçırma olayı, 15. 10. 70; — ve Uzay, 12. 4. 61; ve Üsler, 1. 5. 59; — ve yardım, 1. 4. 56, 31. 7. 57, 19. 11. 59, 22. 6. 60, 30. 1. 63, 18. 4. 64, 28. 1. 70; — ve Yugoslavya, 4-9. 5. 55; — dan ziyaretler: Podgorny, 4-13. 1. 65; İktisadi Heyet, 30. 9. 65, Kosygin, 20-27. 1. 2. 66; — ya ziyaretler: Ürgüplü, 29. 5. 63, 9-16. 8. 65, 19. 8. 65, Bozbeyli, 1-9. 8. 66; Demirel, 19-29. 9. 67, Çağlayangil, 8-12. 7. 68; Sunay, 12 ve 21. 11. 69; — ve Zorlu, 21 ve 29. 5. 58; Ayrıca bkz., 26. 7. 51, 1. 2. 56.

**Sadak, Necmeddin:** — ve Toprak K., 11. 6. 55; — ve DP., 7. 1. 46; — ve Nato, 15-6. 3. 48, 4, 4. 49; Dışişleri

**Sadak, Necmeddin**
B., 10. 9. 47, 9. 6. 48, 10. 1. 49; 16-6. 3. 48; — ve CHP., 16-27. 1. 47; 14. 1. 49; — ve Kalkınma Planı, 30. 1. 49; — ve Akdeniz Paktı, 17. 2. 49; ABD ziyareti, 31. 3. 49, 25. 3. 50; — ve seçimler, 16. 9. 51.

**Sağcı Hareketler ve Din:** — ve AP., 1. 10. 69; — ve 'Altınbaş Olayı', 19. 1. 69; — ve Artuş, 2. 8. 60; — ve Anayasa, 23-25. 3. 68; — ve Atatürk, 27. 2. 51, 25. 7. 51 (Tasarısı), 15. 4. 66; —ayakanması, 2. 1. 62; Aykurtlar, 16. 10. 62; — ve Başgil, 17. 4. 67; — ve Bayar'ın affı, 22. 3. 63; — ve Baykurt, 15. 10. 68; — ve Bekata 18. 8. 62, 12. 11. 62; — ve 5 Yıllık Plan, 21. 11. 62; — ve BP., 21-22. 10. 67; — ve Bozbeyli, 22. 12. 67; — ve Çağlar, 9. 2. 66; — ve Çağlayangil, 4. 9. 66; — ve çarşaf yasağı, 25. 7. 61; — ve CHP., 13-4. 11. 47, 18. 5. 48, 4. 5. 58; — ve Demirel, 29. 6. 65, 31. 5. 66, 5. 10. 66, 20. 8. 67, 22. 12. 67; — ve DP., 11. 3. 51, 17. 7. 52 15. 11. 59, 8. 1. 60; — ve DİSK., 24. 2. 68; — ve din eğitimi, 10. 2. 48, 15. 2. 49, 21. 10. 50, 13. 9. 56, 17. 4. 67; — ve Doğrul, 9-11. 2. 51;—ve Ecevit, 2. 9. 69; ezan, 4. 2. 49, 16. 6. 50, — ve Feyzioğlu, 11. 5. 66; — ve Gülek, 9. 2. 66; — ve Gürsel, 24. 10. 60; — ve hilâfet, 15. 11. 59, 6. 12. 70; — ve Hizbül-Tahrir, 11. 4. 67, 5. 8. 67; — ve hükümet, 22. 1. 53, 1. 3. 64, 14. 7. 65; İlâhiyet Fakültesi, 15. 4. 68; — ve İnkılâp Mahkemeleri, 1. 3. 61; — ve İnönü, 19 ve 22. 3. 59, 11. 1. 60, 11. 3. 60, 15. 4. 66, 1 ve 7. 7. 66, 24-25. 9. 66; — ve İslam Demokrat Partisi, 3. 3. 51; — ve Kanunlar, 2. 2. 49; 1. 3. 50 (Tekke ve Türbeler); 16. 6. 50 (Ezan); 27. 1. 54; — ve Kayseri Olayı, 7-8. 7. 69; — ve komünizm, 20 ve 29. 3. 66, 12. 4. 66; Komünizm Mücadele Komisyonu, 11. 1. 63; — ve Kubalı, 26. 9. 58; Kuran, 23. 2. 49, 4. 12. 60 11. 2. 68 (olayı); Layiklik, 13-4. 11. 47 (CHP); 14. 4. 51 (MP); 27. 6. 51, 15. 6. 66, 8. 10. 66, 19. 9. 70; — ve Madanoğlu, 29. 1. 70; — ve Menderes, 29. 5. 50, 17. 3. 51, 21. 52, 20. 12. 52, 17. 1. 53, 7-9. 2. 53, 14. 2. 57, 19. 10. 57; — ve MP., 20. 7. 48, 8. 6. 53, 26. 9. 53; — ve MBK, 25. 7. 60; — ve MGK, 20. 4. 66; — ve MNP, 26. 1. 70, 19. 9. 70; — ve MTTB, 30. 3. 68; — ve Mücadele Birliği, 28. 10. 68; Nurcular, 25. 12. 52. 29. 12. 59, 12. 11. 62, 1 ve 7. 6. 66, 11. 6. 66; 19. 1. 69; — ve ordu, 29. 5. 68, 2. 11. 68; Osmaniye Olayı, 18 ve 19. 2 68; — ve öğretmenler, 16. 1. 65, 1. 6. 66, 24. 2. 71; — ve Öktem, 6. 9. 61, 3. 5b 69; — ve Papa, 25-26. 7. 67; — ve partiler, 5-9. 61; — ve Pir Sultan Abdal, 21. 8. 69; — ve radyo, 5. 7. 50; — ve sağcı öğretmen üyeleri, 31. 1. 66; — ile savaş, 11. 2. 53; — ve Sirer, 18. 1. 50; — ve siyaset, 10. 4. 50, 2. 9. 61, 14. 2. 54; — ve sol çatışması, 29. 8. 68, 6. 4. 70, 18. 5. 70; — ve Sunay, 12. 5. 66, 15. 6. 66; Sunniler, 12. 6. 67, 2. 7. 67; — ve Süleymancılar, 5. 10. 67; Şialar, 15. 6. 66, 17. 6. 66, 12. 6. 67, 2. 7. 67; — ve Ticaniler davası, 10. 7. 53; — ve Timisi, 6. 12. 70; — ve Tural, 11. 6. 66; — ve TİP., 11. 11. 62, 23. 11. 62, 16. 5. 64, 4. 7. 65, 26. 9. 65, 23. 1. 68, 17. 3. 68; — ve üniversiteler, 8. 12. 69, 24. 12. 69, 13. 4. 70, 4. 5. 70, 11. 11. 70; — ve Yalman, 22. 11. 55; — ve YTP, 26. 9. 65; Yüksek İslam Enstitüsü, 19. 11. 59, 10. 10. 60, 20. 8. 67; Ayrıca bkz., 3. 3. 68, 22. 3. 68, 23. 7. 68, 13. 11., 8. 4. 70.

**Sağlam, Cemal:** 23. 9. 54.

**Sağlamer, Kayhan:** tutuklandı, 26. 12. 62.

**Said, Nuri Paşa (Irak):** ziyareti, 9-19. 10. 58 — ve Bağdat Paktı, 26. 6. 55; öldürüldü, 14. 7. 58; 17. 2. 63.

**Saka, Hasan:** — ve Bayar, 1. 5. 48; — ve CHP 13. 10. 47; — ve DP., 24. 9. 48; Dışişleri B., 6. 8. 46; kabinesi, 9. 9. 47, 10. 9. 47, 8. 6. 48, 9. 6. 48, 18. 6. 64, 14. 1. 49; — ve Özçoban, 15. 12. 48; — ve Potsdam Konf., 17. 7. 45; — ve savunma, 28. 10. 48; — ve T. Rus ilişkileri, 22. 11. 48. Ayrıca bkz., 19. 9. 48.

**Salan, Gen. Raoul (Fransa):** 6. 11. 66.

San, Mithat: Ulaştırma B., 20. 2. 65; istifası, 30. 7. 65.
Sanayi: Chrysler-Türk Otomativ Endüstrüsü, 10. 8. 62; — ve CHP., 13. 9. 69; Çelik Fabrikası, 2. 12. 69, 21. 8. 70; — ve Demirel, 24. 8. 70; — ve esnaf, 13. 7. 67; — ve gelir vergisi, 30. 1. 61; — Kalkınma programı, 10. 3. 47; — de kâr, 15. 12. 58; — ve Kaya, 18. 4. 70; — ve Kocatopçu, 11. 3. 61; Kongresi, 10-4. 4. 51, 15-17. 6. 64. 10-12. 1. 68; — ve Menderes, 9. 3. 10; milli harp sanayii, 26. 12. 66; montaj sanayi, 27. 11. 65, 13. 7. 67, 4. 2. 69; — ve Pestilci, 4. 2. 69; — ve Rusya, 2. 12. 69, 21. 8. 70; — ve Tarım, 2. 2. 53; Sanayi Bakanlığı, 12. 6. 64, 27. 5. 57; Sanayi Şurası, 11. 10. 53; T. Sınai Kalkınma Bankası, 4. 8. 50, 4. 12. 70; Ayrıca bkz., 22. 6. 45, 11. 10. 53.
Sancar, Ahmed Hamdi: — ve Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60.
Sancar, İlhami: Milli Savunma B., 20. 11. 61, 25. 6. 62, 25. 12. 63; — ve Nato. 11. 12. 61, 17. 4. 64; — ve ordu, 15. 12. 63; — ve dış yardım, 15. 12. 63; — ve tutuklamalar, 19. 8. 63.
Sapancı, Hacı Ömer: öldü, 2. 2. 66.
Saraç, Mustafa: 23. 11. 58.
Saraçoğlu, Şükrü: — ve Bayar, 13. 3. 46; — ve Bevin, 21. 2. 46; — ve CHP, 10-11. 5. 46, 6. 8. 46, 31. 10. 48; — ve dış siyaset, 29. 4. 46; — ve Halk Evleri, 25. 2. 45; — ve Menderes, 14-18. 5. 45; — ve muhalefet, 5. 9. 45, 6. 3. 46, 8. 5. 46; — ve Özçoban, 15. 12. 48; — ve seçimler, 8. 7. 46. Ayrıca bkz., 17. 6. 45, 5. 8. 46.
Sargın, Mithat: — ve Aybar, 15. 11. 69.
Sarol, Mükerrem: — ve İnönü, 14. 8. 52; Devlte B., 17. 5. 54; istifası, 11. 10. 55 — formülü ve Menderes, 29. 11. 55; — ve Haysiyet Divanı, 2. 12. 55; — ve iıpat hakkı, 2. 2. 59; — ve maaş, 23. 6. 59.
Sarp, Atilla: 18. 5. 70; tutuklandı, 16. 10. 70.
Sarper, Selim: — ve Orta Doğu, 18. 2. 54; — ve Kıbrıs, 14. 12. 54, 9-13. 12. 57; Dışişleri B., 28. 5. 60, 3. 9. 60, 5. 1. 61; 20. 11. 61; — ve Dış siyaset, 1. 6. 60, — ve Kuruşçev, 4. 10. 60; — ve Rus Notası, 24. 8. 61; — ve CHP., 21. 9. 61; — ve Nato, 11. 12. 61; istifası, 15. 3. 62.
Satır, Kemal: — ve DP, 4. 11. 47; Ulaştırma B., 16. 1. 49; Gen. Sek., 27. 9. 59. (Yard.), 20. 9. 62, 14-16. 12. 62, 16-18. 10. 64; Devlet B. ve Başb. Y., 25. 12. 64; — ve Rumlar, 4. 6. 64; — ve Ecevit, 3-5. 6. 70.
Savcı, Bahri: — ve ABD, 28. 11. 65; — ve Temel Hak K., 6. 3. 67; 11. 4. 68. — ve Sunay, 15. 6. 70.
Sayılgan, Aclan: 2. 11. 56.
Sazak, Emin: — ve bütçe, 29. 5. 45.
Schroeder, Gerhard (Almanya): geldi, 11-12. 7. 66.
Seçkin, İlyas: Bayındırlık B., 25. 5. 62; — ve tünel, 7. 8. 63; Üçişleri B., 18. 10. 63; — ve CHP. 26. 3. 65.
Seçimler: — ve AP., 4. 12. 63, 18. 12. 64, 18. 9. 65, 31. 1. 66, 21. 5. 69, 27. 9. 69, 1. 10. 69; — ve Adli teminat, 13. 5. 49, 6. 12. 49, 16. 2. 50; — ve S. Ağaoğlu, 20. 7. 65; — ve ABD parası, 12. 9. 65; — ve Anayasa, 14. 6. 52; Ara — : 17. 6. 45; (İst.); 17. 10. 48, 21. 10. 48, 16. 10. 49, 16. 9. 51, 12. 6. 52 (ertelendi); 11. 7. 56 (ertelendi); 27. 5. 58, 25. 6. 58, 20. 7. 59; — ve Aras, 6. 8. 69; — ve Aybar, 1. 8. 69; — ve Bayar, 23. 4. 46, 25. 7. 46, 21. 10. 48, 14. 9. 69; Belediye — 26. 5. 46, 3. 9. 50, 25-30. 9. 55, 13. 11. 55, 2. 11. 63, 17. 11. 63, 12. 5. 68, 2. 6. 68, 12. 7. 68; — ve buğday, fiyatları, 15. 5. 57, 25. 5. 57, 14. 6. 65; — ve bürokrasi, 8. 9. 41; — CHP., 23. 4. 46, 29. 4. 46, 10-11. 5. 46, 7-9. 1. 50, 28. 1. 50, 20. 2. 50 (Aday listesi), 25. 2. 50, 22 ve 27. 4. 50, 8. 5. 50, 18. 7. 51, 25. 7. 51, 16. 9. 51, 4. 10. 52, 4. 7. 53, 15. 11. 53, 5. 10. 57, 10. 10. 57, 11. 10. 57, 16. 11. 57, 27. 5. 58, 25. 6. 58, 31. 7. 58, 6. 4. 59, 24. 9. 61, 28. 7. 65, 17. 9. 65, 6. 3. 69, 26. 5. 69, 1. 8. 69, 27. 9. 69; — ve Demirel, 12. 10. 65; 1. 2. 68; — ve DP., 12. 2. 48, 29. 4. 46, 8. 5. 46, 21. 7. 46, 11. 8. 46, 7-11. 1. 47, 16. 2. 47, 17. 4. 47, 7-8, 16. 7. 48, 13. 8. 48, 7. 9. 48, 20-25. 6. 49, 7-9. 1. 50, 15. 1. 50, 28. 1. 50, 24. 4. 50, 8. 5. 50,

Seçimler
13. 8. 50, 3. 9. 50, 9, 12 ve 21. 8. 51, 2. 9. 51, 11. 2. 54, 7. 9. 57, 3. 10. 57, 7. 10. 57, 10. 10. 57, 13 ve 17. 1. 59, 20. 7. 65, 14. 9. 69; — ve Din, 11. 12 ve 13. 1. 60; — ve Ekinci, 30. 9. 60; — ve Erbakan, -2. 9. 69; — ve Erim, 15. 1. 50; Genel-: 21. 7. 46, 17. 9. 48, 30. 9. 52, 2. 5. 54, 27. 10. 57 (sonuç); 28. 6. 59; 15. 10. 61, 10. 10. 65, 12. 10. 69; — ve Gümüşpala, 14. 12. 63; — ve Gürsel, 28. 5. 60, 5 ve 10. 7. 60, 20. 5. 64; — ve GP., 27 9. 69; — ve hükûmet, 14. 8. 46, 2 10. 61; — ve HP., 7. 10. 57, 22 ve 23. 10. 57; — ve İnci, 14. 6. 52; — ve İnönü, 1. 11. 45, 27. 4. 46, 21. 9. 57, 11, 12. ve 3. 1. 60, 16. 5. 60, 9 12. 63, 2. 6. 64, 7. 2. 66, 1. 6. 66, 9. 5. 69; — ve işçiler, 4. 2. 70: — ve Kanunlar, 31. 5. 46, 7-11. 1. 47, 13. 1. 48, 7-8. 7. 48, 24. 1. 49; 20-25. 6. 49, 25. 9. 49 (ekseriyet usulu); 16. 2. 50, 17. 2. 53, 30. 6. 54, 11. 9. 57, 9. 2. 60, 1. 3. 60, 27. 3. 60 (propaganda süresi), 24. 5. 61 (Senato); 23 ve 25. 1. 65, 12. 10. 65, 31. 1. 66, 7. 2. 66, 2. 3. 66, 20. 8. 67, 1. 2. 68, 1. 3. 68, 29. 7. 69; — Kampanyaları, 14. 6. 46, 6. 9. 49, 28. 1. 50, 24. 3. 50, 29. 7. 53, 7. 9. 56, 29. 5. 64, 19. 9. 65, 18. 5. 68; — Kararları, 10. 6. 46, 1. 3. 50, 12. 6. 52, 25. 12. 56, 4. 9. 57; — ve F. Köprülü, 31. 5. 50; Meclis: 15. 10. 50, 18. 7. 65; — ve A. Menderes, 20. 4. 49, 26. 2. 52, 20. 12. 52, 5. 1. 57, 19. 10. 57, 25-28. 11. 59; — ve Y. Menderes, 20. 9. 61; — ve MP, 23. 4. 50, CMP, 7. 10. 57, CKMP, 7. 9. 65; — ve MHP, 13. 8. 69; 27. 7. 69; — ve muhalefet, 3. 9. 57, 25. 5. 60; Muhtar—, 16. 2. 47, 30. 5. 45, 13. 8. 50, 5. 1. 52, 17. 7. 53, 1. 9. 56, 19. 11. 58, 20. 7. 59; — ve nisbî temsil, 26. 4. 61, 25. 5. 61, 21. 7. 61, 30. 3. 64, 16. 4. 64; — ve ordu, 6. 4. 51; — ve partiler, 2. 10. 61, 20. 12. 63, 12. 5. 65 (yardım); — ve Satır, 4. 6. 64; Senato—, 24. 5. 6 30. 3. 64, 17. 4. 64, 16. 5. 64, 7. 6. 64, 1 ve 15. 5. 66, 5. 6. 66, 12. 5. 68, 12. 7. 68; 12. 7. 68; — ve sıkıyönetim, 16. 8. 61; — ve Türkeş, 3, 8. 69; — ve Türk-İş, 19. 8. 65, 28. 9. 65; — ve TİP, 2. 11. 63 2. 6. 64, 11. 4. 65, 30. 7. 65, 7. 9. 65, 7. 10. 65, 12. 9. 69, 23. 9. 69, 27. 9. 69; — ve Uran, 4. 3. 50; — ve Vatan Partisi, 10. 10. 57; — ve YTP, 27. 9. 69. Ayrıca bkz., 10 ve 18. 4. 50, 10. 6. 62, 30. 7. 65, 20. 10. 69, 2. 12. 59.
Segni, Antonio (İtalya): geldi, 15-18. 9. 59.
'8 ler': bkz., Turhan Feyzioğlu.
Selasiye, Haile (Habeşistan) geldi, 2-6. 3. 67.
Selçuk, İlhan: 2. 3. 68.
Senato: — ve AP, 17. 9. 62, 31. 5. 63; — ve Almanya ziyareti, 24. 4. 66; — ve Babeuf, 1. 12. 64; — ve Başgil, 25. 10. 61; — Başkanları; Ürgüplü, 28. 10. 61; Aka, 6. 11. 63; Arıburun, 19. 11. 70. — ve dokunulmazlık, 12. 12. 68; — ve hükûmet, 7. 11. 69; — ve Kanunlar; Af. K. 30. 4. 62, 12. 10. 62, 6. 11. 69; Askeri Personel K., 14. 7. 67; Petrol K., 23. 5. 65; seçim K., 24. 5. 61, 23. 3. 68; Sendika K., 10. 7. 70; — ve Kıbrıs, 6. 1. 66; — ve Kubalı, 8. 2. 62; — ve maaşlar, 26. 3, 65; — ve '14 ler', 16. 10. 61; — seçimler, 15. 10. 61, 30. 3. 64, 17. 4. 64, 16 ve 17. 5. 64, 7. 6. 64, 1 ve 15. 5. 66, 5. 6. 66, 12. 5. 68; — ve Türk-İş, 31. 7. 62; — ve Uluay, 26. 1. 62; — ve YTP. 17. 9. 62; — ve 27 Mayıs, 3. 4. 64, 20. 5. 66; — ve A. Yıldız, 8. 2. 62.
Sencer, Muzaffer: 26. 12. 68.
Sencer, Oya: 26. 12. 68.
Sendikalar, bkz., İşçi sorunları.
Serbest Fırka: 30. 6. 54.
Serdengeçti, Osman yüksel: — ve AP., 4. 1. 67.
Seren, Suat: Sağlık ve Sosyal Yardım B. 20. 11. 61.
Sertel, Sabiha: 5. 3. 46.
Sertel, Zekeriya: 5. 3. 46; 18. 10. 46; 10. 12. 52; — ve dönme izni, 12. 12. 69; 5. 7. 70.
Sevin, Selim: — ve CHP, 26-30. 11. 51.
Sezgin, İsmet: Devlet B., 3. 11. 69.
Sezgin, Refet: Devlet B., 27. 10. 65, 3.11. 69; — ve komünizm, 12. 4. 66; Enerj. B., 1. 4. 67.
Shafi, Abbas al- (Mısır) B. elçi, 10. 12. 65.
Shell Oil Şirketi: — ve Risale-i Nur, 12. 4. 6

**Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu**: bkz., ordu.
**Silifke**: kaza, 30. 6. 54.
**Sipahi, İlhan**: 10-23. 12. 58.
**Singh, Swaran (Hindistan)**: geldi, 2-5. 10. 70.
**Siren, Celâl Sait**: Ticaret B., 31. 5, 45.
**Sirer, Reşat Şemsettin**: Eğitim B., 6. 8. 46, 10. 9. 47; Çalışma B., 16. . 49;
**Sirer, Reşat Şemsettin**: — ve grev hakkı, 18. 1. 50.
**Sirmen, Fuat**: İngiltere ziyareti, 10. 5. 47; Adalet B., 9. 6. 48, 16. 1. 49; 14. 1. 49; Meclis Başk., 1. 1. 61, 1. 11. 63; — ve Sunay, 17. 11. 64.
**Siyonistler**: 26. 1. 70.
**Sıkıyönetim**: — ve AP., 17. 4. 64; — ve Ankara, 6-7. 9. 55, 12. 9. 55, 17. 12. 55 (kalktı); 28. 4. 60, 25. 5. 60, 20. 2. 61 20-21. 5. 63; — ve Basın, 25. 7. 4 16. 12. 46, 4. 9. 70; — ve Dev-Genç, 11. 9. 70; — ve DİSK, 31. 8. 70; — ve Ecevit, 19. 7. 70; — ve gösteri yasağı, 17. 1. 61; — ve Gürsel, 29. 7. 61; — ve İstanbul, 29. 2. 56, 6. 6. 56 (kalktı). 28. 4. 60, 5. 10. 60, 20. 2. 51, 20-21 5. 63, 16 ve 17. 6. 70; — ve işçiler; 29. 1. 61, 28. 6. 70, 31. 8. 70; — ve İzmir, 20-21. 5. 63; — ve İzmit, 16 ve 17. 6. 70; — Mahkemeleri, 28. 6. 70, 31. 8. 70;—ve öğretim üyeleri, 7. 8. 70; — ve sinemalar, 14. 5. 60; — sona erdi. 22. 12. 47; 30. 11. 61; 21. 7. 64; 15. 9. 70, — ve tedbirler, 21b 5. 60; — ve tutuklanmalar, 25. 12. 60, 9. 5. 61; — ve *Türk Solu*, 4. 9. 70; — ve TİP., 27. 7. 70; uzatıldı, 4. 12. 46, 28. 5. 47; 22. 5. 61, 18. 6. 61; 19. 6. 63, 19. 8. 63, 17. 10. 63 19. 12. 63, 19. 2. 64, 19. 6. 64; 15. 7. 70
**Sılay, Tevfik Fikri**: — ve CHP., 13-14. 11 47.
**Smuts, Mareşal**: 2. 4. 49.
**Soekarno, Ahmed (Endonezya)**: geldi, 24-29. 4. 59.
**Soğuk Savaş**: 15-16. 2. 48; — ve T., 28. 10. 48, 3. 1. 50; 11. 8. 50; 7. 6. 55.
**Sol hareketler**: — ve AP, 21. 7. 65; — ve Ağaoğlu, 7. 5. 52; — ve S. Ali'nin öldürülmesi, 4. 1. 49; — ve Alkılıç, 13. 5. 66, 22. 11. 68; — ve Altan, 22. 6. 67; — ve Anayasa, 25. 7. 67, 1-8. 11. 67, 24. 2. 68; — ve Aybar, 28. 8. 66 13. 10. 68, 1. 8. 69; — ve Bağdat Paktı, 23. 9. 49; — ve Baran, 8. 3. 65; 5. 4. 65; — ve Baykurt, 15. 10. 68; — ve Belli, 18. 3. 68; — ve İ. Berk, 5. 1. 63; — ve Boran, 16. 11. 51; — ve CHP, 18. 5. 48, 20. 8. 50, 27. 8. 51, 13. 5. 65, 30. 6. 65, 18-21. 10. 68; — ve davalar, 12. 2. 50 (Boran-Berkes-Boratav), 16. 11. 51, 15. 10. 53 ('167 ler'); 12. 11. 56 ('39 lar'); 1. 12. 64 (Babeuf); 13. 5. 66 (Alkılıç); 10. 7. 68, 31. 8. 70 (DİSK); — ve Demirel, 12. 1. 65, 12. 6. 65, 29. 6. 65, 3. 11. 65, 8-13. 9. 66, 15. 11. 66, 1. 10. 69; — ve Eisenhower Doktrini, 5. 1. 57; — ve Ecevit, 2. 2. 67; — ve Emre, 19. 10. 67; — ve Erdost, 21. 10. 67; — ve Ertuğrul, 13. 4. 66; — ve Feyzioğlu, 16. 1. 62, 12. 4. 64, 21. 8. 65, 10. 3. 69, 27. 9. 69, 14. 4. 70; — ve Göğüş, 27. 8. 65; — ve Gelen, 28. 5. 69; — ve Che Guevara, 18. 9. 68; — ve Gürsel, 18. 6. 65; — ve GP, 16. 5. 67;, 1-2. 3. 68; — ve N. Hikmet, 8. 4. 50; — ve İnönü, 16. 12. 65, 30. 12. 66, 5. 10. 68; — ve İnsan Hakları Cemiyeti, 18. 10. 60; — ve işçiler, 16. 9. 53; — ve kabine, 31. 5. 65, 12. 7. 45; — ve Kanunlar, 2. 2. 49, 3. 12. 51 (145 ve 142); 18. 3. 68 (142); — ve O. Kemal, 8. 3. 66; — ve Y. Kemal, 9. 3. 66; — ve Kıbrıs, 8 ve 12. 9. 55; — ve Kıvılcımlı, 5. 11. 57, 25. 1. 58, 23 ve 25. 1. 59; — ve Komünizmle Mücadele Komisyonu, 11. 1. 63; — ve Korkmazgil, 30. 1. 67; — ve Kürşat, 25. 7. 67; — ve Kültür Sarayı, Yangını, 27. 11. 70; — ve Madanoğlu, 29. 1. 70; — ve Malraux, 25. 4. 68; — ve Mamak Sanıkları 19. 8. 63; — ve Mao, 21. 10. 67; — ve Meclis, 19. 12. 47; — ve Menderes, 29. 5. 50, 13. 1. 53, 4. 3. 53; — ve MP., 10. 8. 65, 13. 8. 68; — ve Naci, 6. 12. 68; — ve Nesin, 18. 5. 61, 4. 7. 67; — ve ordu, 28. 4. 66, 11. 7. 69, 27. 4. 70, 26. 2. 71; — ve Orta Doğu, 21. 1. 58; — ve öğrenciler, 13. 9. 50, 12. 6. 6 20. 3. 66, 7. 3. 68, 15. 9, 68, 27. 5. 70 (Kuseyrioğlu'nun ölümü); — ve par-

Sol hareketler
tiler, 5. 9. 61; — ve sağcılar, 3. 3. 68, 29. 8. 68, 6. 4. 70, 18. 5. 70; — ile savaş, 27. 9. 46, 11. 12. 27, 12. 47, 2. 4. 48, 4. 8. 50, 11. 8. 50, 25. 8. 50 (fetva), 23. 8. 51, 29. 3. 66, 3. 8, 68, 12. 1. 71; — ve Sezgin, 12. 4. 66; — ve Sıkıyönetim, 16. 12. 46; — ve Sosyalist Konf., 21. 9. 52; Sosyalist Kültür Derneği, 18. 12. 62, 8. 1. 63; Sosyalist Parti, 9. 8. 60; — ve Soydaş, 2. 5. 68; — ve Sökmensüer, 29. 1. 47; — ve Spaak, 20. 6. 59; — ve Sunay, 11. 7. 65, 27. 5. 67, 1. 1. 70; — ve Sükan, 28. 12. 67, 23. 10. 8. 68; — ve Şimşek, 8. 3. 66, 30. 9. 66; — ve Tevetoğlu, 23. 1. 68; — ve A. Topaloğlu, 24. 1. 62; — ve Tunç, 8. 4. 65; — ve Tural, 23. 1. 67; — ve Turgut, 27. 9. 66, 29. 7. 67; — ve tutuklanmalar, 16. 4. 51 (Aluşkol, Bıçakçı), 15. 4. 51, 2. 11. 51 (Tarı, Baştımar), 17. 6. 52, 18. 5. 61 (Nesin); 7, 10. 65; — ve Türkeş, 27. 12. 70; — ve Türk-İş, 22. 12. 62, 10. 3. 65; — ve TİP., 23. 11. 62, 10. 1. 65, 8. 4. 65, 21. 8. 65, 19. 1. 66, 13. 4. 66, 22. 11. 66, 17. 2. 67, 14. 4. 67, 28, 10. 67, 11. 11. 68, 8. 3. 68, 3. 11. 70; — ve Türkiye Komünist P,, 19. 12. 48; — ve TRT, 31. 1. 68, 27. 4. 69; — ve üniversiteler 2. 4. 48, 16. 4. 51, 16. 11. 51, 28. 5. 67; — yayınlar, 2. 3. 68, 23. 5. 68, 16. 3. 69; *Ant*, 3. 1. 67; *Aydınlık*, 1. 11. 68; *Devrim*, 21. 10. 69; *Köylü ve Proleter*, 19. 5. 69; *Sosyalist*, 9. 2. 67; *Türk Solu*, 17. 11. 67, Ayrıca bkz., 27-30. 1. 58, 11. 2. 68.
Soley, Selim: — ve Menderes, 24. 2. 60.
Solh, Sami el— (Lübnan): ziyareti, 31. 3. 55.
Solmazer, İrfan: — ve MBK., 12. 6. 60, 13. 11. 60; — ve Paris Toplantısı, 30. 10. 61; — ve CHP, 7 ve 13. 5. 65.
Somunoğlu, O. Edip: Sağlık B., 27. 10. 65.
Somuncuoğlu, Server:— ve CHP, 23. 6. 54; — ve DP., 3. 11. 56; Basın-Yayın, B., 10. 7. 58; — ve Kalafat, 2. 9. 58.
*Son Havadis:* toplattırıldı, 17. 9. 62.
Sosyal Adalet: — ve CMP., 24. 9. 61, 7. 10. 61, 25. 8. 65, 14. 5. 67, 13-14. 1. 68, 27. 9. 69; — ve Feyzioğlu, 16. 1. 62, 12. 4. 64; — ve İnönü, 19 ve 30. 1. 62 — ve Ulay, 29. 11. 63.
*Sosyal Adalet:*— ve Babeuf, 7. 11. 634
Sosyal Cumhuriyetçi Parti: — ve Ulay, 29. 11. 63.
Sosyal Demokrat Parti: kapatıldı, 29. 3. 46; — ve Bulgaristan, 29. 3. 46; — ve F. Köprülü, 1. 12. 61; — ve Gülek, 16. 2. 63; — ve Ulay, 26. 9. 64; kapandı, 11. 12. 65; — ve CMP, 11. 12. 65.
Sosyal Demokratlar Örgütü: 25. 11. 70.
*Sosyalist:* çıktı, 9. 2. 67.
Sosyalist Kültür Derneği: bkz., sol hareketler.
Sosyalist Parti: kuruldu, 10. 1. 60; — ve Gürsel, 9. 8. 60.
Sovyet Rusya: bkz., Rusya.
Soyak, İhsan: Sanayi, B., 12. 5. 61.
Soydaş, Hamza: — ve komünizm, 2. 5. 68.
Soysal, İlhami: dövüldü, 8. 9. 66.
Soysal, İsmail: 28, 10. 65.
Soysal, Mümtaz: 18. 12. 62; — ve ABD, 28. 11. 65; — ve Demirel, 10. 11. 68; — ve *Tüm*, 11. 12. 68; — ve Sunay, 15. 6. 70.
Soyuyüce, Şefik: — ve MBK, 12. 6. 60, 13. 11. 60; Kurmay Yarb., 29. 8. 60; — ve CKMP., 19. 6. 65, 19. 10. 68; — ve 27 Mayıs, 20. 5. 66.
Sökmensüer, Şükrü: — ve sol, 29. 1. 47; — ve Çakmak, 30. 11. 47; İçişleri B., 6. 8. 48; — ve Toprak Reformu, 14-22. 3. 50.
*Sömürüye Yumruk:* — ve gençler, 30. 3. 70.
Spaak, Paul Henri: geldi, 20. 6. 59.
Stalin, Joseph: — ve CHP, 16. 7. 49; öldü, 5. 3. 53; 8. 3. 53.
Stikker, Dr. Dirk: geldi. 9. 4. 62.
Stewart, Michael (İngiltere): geldi, 5-9. 4. 70.
Su, Nihat; Devlet B., 20. 11. 61.
Su, Ruhi: 10. 12. 52â — ve komünizm, 9. 3. 66
Sudan: da ihtilâl 25. 5. 69.
Suhrawardy, Husain S. (Pakistan): — ve Bağdat Paktı, 3. 11. 56.
Suna, Mesut: — ve İnönü, 21. 2. 64.
Sunay, Cevdet: — ve AP., 8. 10. 69; — ve 6. Filo, 30. 8. 68; — ve Anayasasa, 19. 5. 69; — ve Apaydın, 8. 10. 69;

Sunay, Cevdet
— ve aşırı akımlar, 11. 7. 65, 27. 5. 67. 1. 1. 70; — ve Bayar, 8. 7. 66; — ve Batur, 12. 12. 72; — ve Boğaz Köprüsü, 20. 2. 70; Cumhurbaşk., 13. 2. 66, 29. 3. 66 (oldu); — ve Demirel, 14. 2. 70, 23. 2. 71; — ve Devrim, 17, 22 ve 23. 11. 64; 1. 1. 67, 27. 5. 70; ve— DİSK, 13. 6. 70; G. K. II. B., 22. 8. 58; Org. 29. 8. 59; KKK., 3. 6. 60; — ve Gülek, 5. 11. 67; — ve İnönü, 11-12. 7. 62. 20. 5. 69, 8. 10. 69, 5. 1. 71; — ve İslam Ortak Pazarı, 19. 4. 68; istifası, 23. 8. 64, 14. 3. 66; — ve Kanunlar, 27. 6. 66 (Askeri Personel); 9. 8. 66 (Af); — ve Keban Barajı, 12. 6. 66; — ve Kıbrıs, 24. 11. 67; — ve Layiklik, 15. 6. 66 — meclisi açtı, 1. 11. 69; — ve MBG., 6. 1. 71; — ve MGK, 22. 11. 71; — ve muhtıra, 12. 3. 71; — ve Nato, 29. 10. 68; — ve ordu, 15. 5. 63, 20. 7. 63, 19. 5. 66, 15-16. 8. 68, 16. 5. 69; — ve öğretim üyeleri, 24. 12. 69, 15. 6. 70; — ve Özdilek, 9. 6. 70; — ve özel radyosu, 19. 2. 71; — ve partiler, 12. 5. 66, 4. 1. 71; — ve siyaset, 7. 3. 61, 19. 9. 61. 24. 10. 61; — ın süresi, 18. 7. 64; — ve Tansel, 8. 6. 61; — ve Türk-İş, 7. 1. 71; — ve TİP., 6. 8. 70; ziyaretleri: Pakistan, 3. 11. 62; ABD, 19. 4. 64, İran-Pakistan, 2-12. 10. 66, Tunus, 1-6. 12. 66; ABD, 3-13. 4. 67, 13. 4. 67; Fransa, 27-30. 6. 67; İngitere, 1-8. 11. 67; Suudi Arabistan, 22-7. 1. 68; Libya, 27-31. 1. 68; Irak, 27. 4. 68; Afganistan, 1-5. 5. 68; Rusya, 12. 11. 69,, 21. 11. 69; Ürdün, 15-17. 12. 69; Romanya, 13-7. 4. 70; Almanya, 19-24. 10. 70; Yurtiçi gezileri, 8-15. 6. 66, 18. 7. 66.
Sungur, Celâl: 11. 1. 63.
Sunniler: bkz., Sağcı Hareketler ve Din.
Suriye: — de Askeri darbe, 27-8. 9. 61, 8. 3. 63, 2. 3. 69; — ve Bağdat Paktı Konf., 27-30. 1. 58; — ve Birleşik Arap Cumhuriyeti, 21. 2. 58; — ve el-Fetih, 9. 11. 69; — ve Irak, 24. 11. 56, 14. 7. 58; — ve İsrail, 5. 6. 67; — ve A. Menderes, 13. 1. 55; — ve E. Menderes, 30. 11. 56; — ye nota, 21. 1. 58; — ve Orel, (B. elçi), 26. 2. 62; — ve Rusya, 25. 11. 57; — sınırı, 1. 12. 56. 14. 9. 57, 24. 9. 57, 4. 8., 9 ve 16. 10. 57; — ve T., 27. 11. 57, 1-2. 1. 58. 29. 9. 61, 26. 11. 68. Ayrıca bkz., 5. 3. 66.
Suudi Arabistan — T. Askeri Andl., 19. 3. 54; — a ait film, 25. 11. 65; — ve T. bildirisi, 4. 9. 66; — ve G. Yemen, 30. 11. 67; — a ziyaretler: Tevetoğlu, 15-23. 4. 66; Sunay, 22-7. 1. 68; — dan ziyaret: Kral Faysal, 29. 8. 66.
Süalp, Mehmet Saim: — ve vergi reformu, 20. 2. 52; 10-23. 12. 58.
Sükan, Dr. Faruk: — ve AP., 4. 2. 70; — ve bütçe, 27. 12. 68; — ve Demirel, 5. 12. 68; — ve GP., 27-8. 10. 70; İçişleri B., 27. 10. 65; istifası, 29. 7. 69; — ve Kıbrıs, 5-6. 5. 64; — ve '41 ler', 25. 9. 70; — ve mecliste arama, 7. 5. 66; — ve öğrenci olayları, 20. 7. 68; Sağlık B., 20. 2. 65; — ve seçimler, 2. 11. 63; ... ve sosyalizm, 28. 12. 67; — Toplum Polisi, 27. 12. 68; — ve TİP, 21. 8. 65, 5, 20sve 22. 2. 68.
Süleymancılar: 5. 10. 67.
Sülker, Kemal: — ve DİSK., 31. 8. 70; — ve grev hakkı, 11. 12. 70.
Sümer, Nurullah Esat: İngiltere'ye gitti, 10. 5. 47; 14. 1. 49; Devlet B., 16. 1. 49; — ve kalkınma planı, 30. 1. 49; istifası, 7. 6. 49.
Sümerbank: — ve Kürtler, 15. 9. 62.
Sünusi, Seyid elş (Libya): ziyareti, 6-20. 8. 56; — ve darbe, 1. 9. 60.
Süveyş Kanalı: 12-14. 10. 51; 14. 1. 52; devletleştirildi, 26. 7. 56; — ve Londra Konf., 16-23. 8. 56; — ve ABD, 13. 9. 56, 19-21. 9. 56, 1. 10. 56; — ve Zorlu, 17. 11. 56.

Şahin, Turan: Tarım B., 25. 12. 63.
Şaman, Haluk: Çalışma B., 4. 9. 54, 12. 6. 59; — ve işçiler, 2. 4. 59; 21. 4. 59; — ve muhalefet, 12. 9. 59; Basın-Yayın B., 18. 11. 59.
Şehir Gerillaları: — ve banka soygunu, 12. 2. 71, 5. 3. 71; — ve adam kaçırma, 15. 2. 71, 3-4. 3. 71; THKO bildirisi,

**Şehir gerillaları**
3-4. 3. 71; Yüksek Askeri Şûra, 8. 3. 71; — ve Handley, 11. 3. 71. Ayrıca bkz., Dev-Genç ve Deniz Gezmiş.
**Şen, Agasi:** — ve THY, 20. 8. 64.
**Şensoy, Naci:** — ve Anayasa, 28. 5. 60.
**Şialar:** bkz., Sağ Hareketler ve Din.
**Şimşek, Gürbüz:** tutuklandı, 8. 3. 66, 30. 9. 66.
**Şıpılyak, Mika (Yugoslavya):** geldi, 29. 3. 68.

**Tağmaç, Memduh:** — ve aşırı akımlar, 9. 2. 71; — ve Demirel, 1. 8. 70; GK. II. B. 5. 8. 61, 3 Ordu K., 21. 8. 64, KKK., 15-16. 8. 68, GKB., 9. 3. 69, 11. 3. 69; — ve kabine, 4. 10. 63; — ve Mamak Mahkemeleri, 27. 3. 63; — mesajı, 1. 1. 71; — ve muhtıra, 12. 3. 71; — ve ordu, 16. 12. 69, 5. 2. 71, 3. 3. 71; — ve Sunay, 11. 3. 71; — ve TİP, — ve TİP, 11. 2. 71; — ve Yüksek Askeri Şûra, 8. 3. 71.
**Tahkikat Komisyonu:** bkz., Adalet mekanizması.
**Tahtakılıç, Ahmet:** — ve DP., 7-11. 1. 47, 10. 5. 48; — ve pahalılık, 21. 11. 58; Çalışma B., 5. 11. 61; Milli Eğitim B., 6. 2. 61, 2. 3. 61; — ve Türkeş, 31. 7. 65.
**Talas, Cahit:** Çalışma B., 28. 5. 60, 2. 3. 61; — ve işçiler, 6. 6. 60, 26. 7. 50, 20. 4. 61; istifası, 25. 8. 60; — ve Temel Hak K., 6. 3. 67.
**Tallal, Kral Hüseyin Bin (Ürdün):** geldi, 5-11. 9. 67.
*Tan:* 31. 8. 45; — olayı, 4. 12. 45.
**Tan, Hadi:** 10-23. 12. 58.
**Tan, Naim:** — ve AP., 15. 8. 65.
*Tanin:* 25. 7. 46; — ve Nesin, 15. 5. 61.
**Tanju Sadun:** — ve Altınbaş Olayı, 19. 1. 68.
**Tanrıöver, Hamdullah Suphi:** — ve Güven oyu, 26. 8. 47; — ve CHP, 20. 12. 47; — ve Köylü Partisi, 11. 2. 52.
**Tanrıverdi, Sabri:** — ve TİP., 12. 9. 69.
**Tansel, İrfan:** ABD'ya atanması, 3 ve 8. 6. 61; — ve Devrimci subaylar Komitesi, 29. 9. 65; Emekliliği, 15-16. 8. 68; İzmir'e Vali, 29. 5. 60; — ve Kıbrıs, 22. 12. 65; Korg., 29. 8. 63; — ve Mater, 3. 9. 67; — ve '11 Subay Olayı', 2. 12. 62; Ottava B. elçisi, 1. 10. 68; Ayrıca bkz., 23. 8. 62.
**Tarafsız Ülkeler Konf:** 5-11. 10. 64.
**Taray, Cemal Hüsnü:** — ve Kıbrıs, 8. 10. 54.
**Tarhan, Mümtaz:** Çalışma B., 8. 12. 55; — ve işçiler, 6. 2. 56, 2. 3. 56, 19. 3. 57; İst. Valisi, 20. 11. 57; istifası, 15. 5. 68.
**Tarhan, Zühtü:** Basın-Yayın, 28. 5. 60; istifası, 25. 8. 60.
**Tarı, Dr. Sevim:** tutuklandı, 2. 11. 61; duruşması, 2. 11. 56.
**Tarım:** — ve AP., 9. 2. 64; — ve ABD, 16. 11. 54, 12. 5. 57, 20. 1. 58, 10. 9. 70 — ve Aybar, 27. 7. 69; buğday, 27. 3. 53. 16. 11. 54, 12. 5. 57, 18. 6. 57, 20. 1. 58; 14. 6. 65, 21. 5. 69, 6. 6. 70; — ve CHP, 17. 9. 65, 11. 8. 69 :— ve DP., 13. 12. 59; — ve Ecevit, 26. 1. 67, 18. 7. 70; hasat, 31. 10. 58, 10. 5. 61, 25. 6. 66, 1. 9. 68. 3. 9. 69, 6. 6. 70; haşhaş. 10. 9. 70; — ve İngiltere, 27. 3. 53; — ve Kaldor, 5. 9. 69; — ve Kalkınma Planı, 6. 11. 49; — ve Y. Kemal, 23. 6. 55; — köyler, 17. 7. 46, 1. 5. 48, 13. 12. 59, 3. 6. 69, 27. 7. 69, 11. 8. 69, 2. 9. 69, 11. 11. 69, 18. 7. 70; — ve MBK, 18. 8. 60; — ve Oral, 4. 12. 48, 19. 3. 62; planı, 23. 3. 59; — ve sanayileşme, 2. 2. 53; — ve seçimler, 11. 6. 65; — ve şeker, 18. 11. 54; — toprak kavgası, 24. 5. 68, 23. 11. 65, 11. 11. 69, Toprak Reformu, 18. 8. 60, 1. 6. 61, 19. 3. 62, 9. 2. 64, 17. 9. 65, 24. 11. 65, 26. 1. 67, 27. 9. 69; — ve TİP., 27. 9. 69.
*Tasvir:* toplattırıldı, 17. 9. 62.
**Taşer, Dündar:** — ve MBK, 12. 6. 60, 13. 11. 60; — ve CKMP., 31. 3. 65; — ve Sunay, 6. 1. 71.
**Taşkent, Ali Kâzım:** istifası, 26. 2. 53; — ve süper marketler, 22. 8. 70.
**Taşkıran, Tezer:** — ve CHP., 30. 12. 50.
**Tarakçı, Reşit:** — ve CHP., 4. 3. 51.
**Tayland:** 17. 11. 56; 26. 12. 57.
**Tedbirler Tesbit Komisyonu:** bkz., DP.,
**Tekin, İbrahim:** Gümrük B., 27. 10. 65; — ve Demirel, 5. 12. 68, 17. 3. 70; istifası, 9. 12. 68.
**TEKSİF:** bkz., İşçi sorunları.
**Televizyon:** bkz., Radyo-Televizyon.

**Tengirşenk, Yusuf Kemal**: 5. 8. 46; — ve DP., 7-11. 1. 47.
**Teoman, Nuri**: Ankara Valisi, 10. 4. 61.
**Tepedelenli, Nizamettin Nazif**: — ve layiklik, 8. 10. 66.
**Tevetoğlu, Fethi**: 11. 1. 63; — ve sol, 11. 11. 64; — ve Podgorny, 4-13. 1. 65; Suudi Arabistan ziyareti, 15-23. 4. 66; — ve CİA, 24. 2. 57; — ve TİP, 23. 1. 68.
**Thalmayer, John (ABD)**: — ve işçiler, 28. 5. 62; — ve T. den çıkarılması, 25. 8. 62. T
**Thornburg, Max (AZD)**: geldi, 13. 3. 55, 20. 3. 56; — raporu, 15. 7. 55; — ve ABD yardımı, 24. 8. 60.
**Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği**: — ve ekonomik rapor, 27. 5. 55; — ve Berk, 5. 1. 70.
**Tigrel, İhsan Hamit**: — ve güven oyu, 26. 8. 47; — ve DP., 19. 2. 60; — ve Babeuf, 1. 21. 64; — ve AP., 16. 12. 65.
**Timisi, Mustafa**: BP. Gen. Başk., 23-4. 11. 69, 14. 6. 70; — ve hilâfet, 6. 12. 70.
**Timur, Mustafa**: 12. 10. 55.
**Timurtaş, Haluk**: — ve DP., 18. 1. 55.
**Tinbergen, Jan**: — ve DPT., 5. 3. 65, 30. 11. 66; — ve özel sektör, 11. 3. 67.
**Tiyanşan, Hüsamettin**: — ve montaj sanayii, 13. 7. 67.
**Tiritoğlu, Alaeddin**: — ve CHP., 2. 2. 57; — ve Sosyalist P., 10. 1. 60; — ve Sosyal Demokrat P., 26. 9. 64.
**Tito, Mareşal Josef (Yugoslavya)**: geldi, 12-18. 5. 54; — ve Rusya, 4-9. 5. 55.
**Titrek, Gürhan**: Devlet B., 3. 11 69; Ticaret B., 5. 1. 70, 19. 1. 70.
**Tılabar, Nazlı**: Afrika ziyareti, 11-17. 4. 60.
**Tokar, Feyyaz**: 24. 5. 53.
**Toker, Metin**: 30. 11. 58.
**Toker, Turgut**: Köy İşleri B., 1. 4. 67
**Topaloğlu, Ahmet**: — ve Füze savar sistemi, 28-9. 9. 67; Gümrük B., 20. 2. 65; İçişleri B., 20. 11. 61; — ve komünizm, 24. 1. 62; — ve milli harp sanayii, 26. 12. 66; Milli Savunma B. 27. 10. 65, 3. 11. 69; — ve OYAK., 30. 5. 66; — ve YAS, 11. 3. 71; — ve YKK, 10. 3. 71. Ayrıca bkz., 11. 1. 63.
**Topaloğlu, İhsan**: — ve petrol, K., 11. 6. 65; senatör, 8. 6. 66.
**Topdemir, Cemil C**: Milli Savunma B., B., 6. 8. 66.
**Topkapı Olayı**; bkz., İsmet İnönü.
**Toprak Reformu**: bkz., Tarım.
**Torez, Gen. (Bolivya)**: — in ihtilâli, 7. 10. 70.
**Torun, Osman Nuri**: 8. 1. 63.
**Tosun, Osman**: Tarım B., 26. 8. 60, 3. 9. 60, 5. 1. 61.
**Toydemir, Cemil Cahit**: 5. 9. 47.
**Truman, Harry S. (ABD)**: 5-9. 4. 46; — Doktrini, 3. 3. 47, 22. 5. 47, 26. 7. 50, 12. 3. 57; — ve T., 7. 1. 48, 28. 11. 49; — ve Bayar, 4. 11. 48; 26-30. 53.
**Tuborg Birası**: 15. 7. 69.
**Tugay, Hulusi Fuad**: — ve Nasır, 4. 1. 54.
**Tuğrul, Orhan**: Ulaştırma B., 10. 12. 70.
**Tulga, Refik**: — ve işadamları, 30. 9. 60; — ve II. Ordu K., 27. 2. 62; — ve Tural, 10. 9. 62.
**Tuna, Orhan**: — ve işçiler, 18. 2. 57.
**Tunaboylu, İsmail Hakkı**: GKB., 12. 4. 54; — ve DP., 12. 4. 54; öldü, 27. 10. 58.
**Tunaya, Tarık Zafer**: — ve Tahkikat Komisyonu, 27. 4. 60; — ve Anayasa, 28. 5. 60.
**Tunca, Cemil**: — ve DP., 7-11. 1. 47.
**Tuncel, Bedrettin**: Milli Eğitim B., 3. 8. 60.
**Tuncer, Baran**: — ve DPT., 4. 10. 66.
**Tunç, Halil**: — ve DİSK, 4. 1. 67; Gen. Sek., 11-7. 5. 70; — ve grevler, 29. 1. 69; — ve hükümet, 20. 8. 70, 5. 2. 71; — ve işçilerin emekliliği, 8. 6. 69; — ve polis, 20. 3. 70; — ve Turgut, 9. 5. 68 tutuklandı, 5. 4. 64; — ve TİP., 8. 4. 65, 29. 11. 66; — ve TRT Tasarısı, 20. 3. 69; — ve yurt dışındaki işçiler, 1. 12. 69. Ayrıca bkz., Türk-İş.
**Tunçkanat, Haydar**: — ve ABD., 7. 7. 66; — ve Askeri Personel K., 14. 7. 67; — ve Kürşad, 25. 7. 67; ve polis ajanları, 29. 12. 70; — ve MBK., 12. 6. 60; — ve MİT., 25. 5. 65; — ve Tevetoğlu, 24. 2. 67.
**Tunus**: 4. 10. 53; Burgiba'nın ziyareti, 24-30. 3. 65; Sunay'ın ziyareti, 1-6. 12. 66; — subayları ve T., 1. 4. 69.
**Tural, Cemal**: — ve AP., 31. 1. 67; —, ve askeri manevra, 15-16. 6. 66; — ve Atatürk, 1. 2. 66; — ve Cento, 2. 4. 65;

**Tural, Cemal**
— ve Demirel. 30. 1. 67 emekliliği, 15. 8. 69; — ve gösteri yasağı, 17. 1. 61; — ve İslam Zirve Konf., 17. 9. 69; istifa söylentisi, 2. 12. 66; — ve komünizm, 28. 4. 66; — ve komutanlar, 15.16. 8. 68; — ve Nurculuk, 11. 6. 66; — ve OYAK., 30. 5. 66; — ve sağcılar, 16. 5. 64; — ve sol faaliyetler, 23. 1. 67; terfileri: 11. Ordu K., 13. 9. 62; Korg., 29. 8. 63; KKK., 31. 8. 64; GKB., 15. 3. 66; — ve — ve TİP., 17. 2. 67: — ve 22 Şubatçılar, 5. 12. 65. Ayrıca bkz., 9. 3. 69: 11. 3. 69.

**Turan, Osman:** — ve Demirel, 13. 6. 67: — ve AP., 30. 10. 67: — ve MHP. 3. 9. 69.

**Turgut, Mehmet:** — ve AP., 4. 2. 70; — ve CHP, 29. 7. 67; Enerji B., 20. 2. 65: — ve Gürsel, 28. 10. 65; — istifa haberi' 2. 12. 68; — ve Marksizm, 27. 9. 66; Sanayi B., 27. 10. 65; — ve Tunç. 9. 5. 68.

*Tüm:* çıktı, 11. 12 68.

**Türel, Ali Rıza:** istifası, 5. 4. 66.

**Türk Barışseverler Cemiyeti:** — ve Kore savaşı, 28. 7. 50.

**Türk, Cezmi:** — ve DP., 29. 5. 61; — ve Nato, 18. 2. 52.

**Türk Devrim Ocakları:** 23. 2. 52.

**Türk Donanma Cemiyeti:** 11. 5. 65.

**Türk Edebiyatçılar Birliği:** 5. 11. 64.

**Türk-İsrail Ticaret Odası:** 26. 8. 69.

**Türk-İş (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu):** bkz. İşçi Sorunları ve Halil Tunç.

*Türk İşçi Hareketi için Sosyal Demokrat Düzen:* 14-18. 1. 71.

**Türk İşçi ve Çiftçi Partisi:** 11. 2. 61.

**Türk Komünist Partisi:** 19. 12. 48.

*Türk Solu:* çıktı, 17. 11. 67; davası, 2. 3. 68; *Türk Solu:* çıktı, 17. 11. 67; davası, 2. 3. 68; basıldı, 18. 3. 68; 1. 8. 68; çıktı, 26. 3. 70; — ve sıkıyönetim, 4. 9. 70.

**Türk Sosyal Demokrat Partisi:** bkz., Sosyal Demokrat Partisi,

**Türk Sosyalistler Grubu:** — ve Sertel'ler, 10. 12. 52.

**Türkel, Ahmet:** Ticaret B., 1. 4. 67.

**Türkeş, Alpaslan:** — ve AP, 1. 3. 63 27. 3. 63; — ve bağımsızlık, 26. 9. 65; — ve Cumhurbaşkanlık, 28. 3. 66; — ve CHP, 28-9. 5. 66; — ve CKMP., 22-23. 2. 64, 31. 3. 65, 4. 8. 65, 2. 9. 65; — ve Demirel, 4. 12. 67; — ve Devrim, 27. 5. 60, 19. 9. 65, 18. 5. 68; — in doktrinler, 2. 5. 63; — ve esnaf, 3. 8. 69; Gen. Başk., 31. 7. 65, 24-5. 11. 67; 8-9. 2. 69; — ve Gümüşpala, 2. 3. 63; — ve hükümet, 27. 12. 70; — ve komandolar, 11. 1. 69, 13. 8. 69; — ve kültür teşkilatı, 28. 6. 60, 17. 8. 60; ve MBK., 8. 6. 60, 12. 6. 60, 13. 11. 60; — ve '14 'ler', 30. 10. 61, 29. 7. 62; — ve parti fikri, 15. 6. 60; — ve partiler, 3. 3. 63; — ve radikaller, 22. 9. 60; — ve TİP., 27 ve 28. 9. 65; — ve Ürgüplü, 6. 8. 65; — ve Yassıada cezaları, 13. 9. 61. Ayrıca bkz., 23. 2. 63, 5. 9. 63.

**Türkiye Devrimciler Güç Birliği:** kuruldu, 11. 4. 68; — ve sağcılar, 29. 4. 68.

**Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konf.:** 39.67.

**Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu:** bkz., Şehir gerillaları.

**Türkiye Huzur ve Yükselme Derneği:** — ve Türkeş, 2. 5. 63.

**Türkiye İş Bankası:** — ve Rusya, 3. 6. 57, 31. 7. 57; 14. 2. 64; soyuldu, 10. 1. 71.

**Türkiye İşçi Partisi:** — ve AP., 4. 11. 63, 3. 7. 65, 22. 8. 65, 4. 9. 65, 12. 5. 68, 27. 12. 68, 10. 2. 71; Ağırnaslı, 27. 12. 64; — ve Altan, 23. 4. 67; — ve ABD., 8. 11. 65, 2. 2. 65, 11. 6. 67; — ve Anayasa, 29. 6. 70; — ve Arenciler, 3. 1. 70; — ve Aybar, 10. 12. 62, 26-30. 10. 68, 13. 11. 68, 15. 11. 69, 21. 12. 69, 10. 2. 71; — ve CHP., 13-14. 1. 68; — ve Demirel, 29. 9. 65; — ve DİSK., 3. 1. 67; — ve Doğu Anadolu gezisi, 10. 8. 67; — ve Ekinci, 30. 9. 69; — ve ekonomi, 10. 2. 63; — ve *Emek*, 1. 5. 69; — ve faşizm, 8. 9. 66, 12. 1. 70; — ve Firuz, 2. 9. 67; — ve Gürsel, 24. 11. 64, 2. 2. 65; — ve GP., 4. 10. 67; — ve hükümet, 21. 1. 6; 16. 7. 67, 6. 8. 67, 5. 5. 70; iç siyaseti, 26. 4. 70, 26. 10. 70 (istifalar); — ve İnönü, 22. 12. 62, 14. 4. 68; — ve işçi olayı, 18. 6. 70; — ve İşmen, 15. 6. 66;

**Türkiye İşçi Partisi**
— ve ırk sorunu, 8. 11. 64; — ve Kanunlar: 141 ve 142. Maddeler: 29. 6. 65 25. 7. 67; Seçim K.: 2. 3. 66, 1. 2. 68 2, 20 ve 23. 3. 68; Petrol K. 1. 2. 68 Af K., 14. 11. 69; Sendika K., 8. 7. 70 — ve Karan, 27. 5. 65, 12. 3. 66; — ve Y. Kemal, 21. 2. 71; — ve komünizm. 8. 3. 66, 13. 4. 66, 22. 11. 66, 30. 1. 67; Kongreleri: 9-10. 2. 64, 24. 11. 66. 28-30. 12. 68, 26. 11. 69, 29-13. 10. 70; — ve Köseoğlu, 19. 6. 65; — ve Kuas. 10. 9. 69; kuruldu, 13. 12. 61; — ve Marksizm, 19. 1. 65; — ve Menteşeoğlu, 22. 6. 70; — ve Milli Demokratik Devrimciler, 13. 9. 70; — ve MİT., 18. 12. 70; — ve Milli Kurtuluş Komitesi, 4. 3. 66; — ve milliyetçilik. 8. 10. 67; — ve Muhalefet, 12. 7. 68; — ve Nato, 19. 2. 66; — ve ordu, 27. 5. 65, 9. 7. 65; 11. 2. 71; — ve ortak bildiri, 5. 9. 61; — ve öğrenci olayları, 5. 5. 70, 29. 1. 71, 9. 3. 71; — ve polis, 11. 4. 65; — ve sağcılar, 11 ve 23. 11. 62, 16. 5. 64, 4 ve 7. 7. 65 (Bursa Olayı); 26. 9. 65, 13. 4. 67; 7. 4. 68; — ve saldırı, 10. 1. 65, 5. 5. 67, 17. 3. 68, 2. 4. 68, 17 ve 19. 5. 68, 23. 7. 68, 15. 8. 68, 13. 9. 70; — ve seçimler, 2. 11. 63, 2. 6. 64, 11. 4. 65, 7 ve 20. 9. 65, 5. 6. 66, 23 ve 27. 9. 69, 2. 12. 69; — ve seçim sonucu, 17. 11. 63, 7. 6. 64. 10. 10. 65, 12. 10. 69; — ve sıkıyönetim, 27. 7. 70; — nin soruşturması, 8 ve 12. 11. 63, 1. 1. 71; — ve sosyalizm, 17 ve 30. 7. 66 (demokratik—), 28. 8. 66. 13. 10. 68, 3. 11. 70; — ve Sunay, 8. 1. 71: — ve Sükan, 21. 8. 65, 28. 12. 67, 5. 20 ve 22. 2. 68; — ve Tanrıverdi, 12. 9. 69; — ve Tunç, 8. 4. 65, 29. 11. 66; — ve Tural, 9. 2. 67; — dan tutuklananlar, 28. 10. 67; — ve *Tüm*, 11. 12. 68; — ve *Türk Solu*, 17. 11. 67; — ve Türkeş, 28. 9. 65; — ve Tevetoğlu, 23. 1. 68; — ve Ünal, 8. 3. 69; — ve Yılmaz, 17. 2. 67; — ve Yörük, 25. 11. 62. Ayrıca bkz., 10. 6. 62, 7. 10. 65, 30. 3. 69.

**Türkiye Milliyetçi Kuruluşları İstişari Kong.:** 23-5. 3. 68.

**Türkiye Otomobil-İş:** ve işçi yürüyüşü, 12. 1. 71.

**Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu:** — ve Fakir Baykurt, 4 7. 68.

**Türkiye Öğretmen Sendikaları:** bkz., Fakir Baykurt ve eğitim.

**Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı:** 4. 8.67.

**Türkiye Sınai Kalkınma Bankası:** kuruldu, 4. 8. 50; — ve kredi, 10. 8. 53;

**Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi:** kuruldu, 20. 6. 46; kapatıldı, 16. 12. 46.

**Türkiye Sosyalist Partisi:** kuruldu, 14. 5. 46, kapatıldı, 16. 12. 46; — ve üyeleri, 17. 6. 52.

**Türkiye Şöförler ve Otomobilciler Federasyonu:** — ve Montaj sanayii, 13. 7. 67.

**Türkiye'nin Dış Siyaseti:** — ve Aybar. 15. 8. 65; — ve Bayar, 1. 11. 59; — ve Çağlayangil, 3 - 4. 2. 66, 5. 4. 66; — ve CHP., 5. 2. 60; — ve Daver, 1. 8. 64, 21. 12. 51, 9. 9. 52; — ve Demirel, 5. 4. 66; — ve DP., 16 ve 31. 5. 50, 4-5. f2. 57; — ve Eisenhower, 11. 6. 60; — ve Erkin, 31. 1. 65; — ve Gedik, 28. 7. 58; — ve Gürsel, 27. 7. 61, 16. 4. 64; — ve İnönü, 1. 11. 48, 27. 7. 58, 7. 8. 58, 9. 1. 62, 15. 2. 63, 16. 4. 64; — ve Işık, 20. 4. 65; — Koalisyon hükümetleri, 27. 11. 61, 29. 8. 64; — ve Köprülü, 1. 8. 63, 19. 12. 51; — ve Meclis, 24-25. 2. 60, 9-10. 1. 62; — ve Menderes, 27. 8. 48, 7. 6. 55, 14. 10. 59 — ve MBK, 16. 9. 60; — ve Orel, 26. 2. 62; — ve partiler, 5. 9. 61, 15. 2. 63; — ve RCD, 20.21. 7. 64, 18-19. 3. 65, 3-4. 2. 66; 15. 12. 68; — ve Sadak, 31. 2. 49; — ve Sancar, 17. 4. 64; —ve Saraçoğlu, 29. 4. 64; — ve Sarper, 1. 6. 60; — ve Senato, 6. 1. 66; — ve üsler, 12. 2. 59, 30. 10. 59, 29. 11. 62, 23. 1. 63, 16. 4. 63. Ayrıca bkz., tek, tek yabancı devletler ve siyasi partiler ve CENTO, Dünya Bankası, NATO, OECD, OEEC, Orta Doğu, Ortak Pazar, RCD (Bölgesel İşbirliği) ve Uluslararası Para Fonu.

*Türkiye'nin Düzeni:* 29. 6. 49.

*Türkiye'nin Tek Kurtuluş Yolu Sosyalizmdir:* — ve Alkılıç, 22. 11. 68.

**Türkler, Kemal**: — ve TİP., 13. 2. 61; soruşturması, 2. 12. 69; — ve DİSK davası, 31. 8. 70, 25. 9. 70.
**Türkmen, Behçet**: — ve AP, 18. 7. 65.
**Türkoğlu, Kemal**: Adalet P., 15. 8. 61.
**Türün, Faik**: Sıkıyönetim Komutanı, 28. 8. 70; — ve Jandarma Komando Birliği, 16. 9. 70.
**Tüzemen, Ekrem**: Adalet B., 5. 1. 61; istifası, 15. 8. 61.

**Uçaner, Fevzi**: Ulaştırma B., 25. 11. 57, istifası, 18. 9. 58.
**Uçar, İrfan**: 28. 4. 70.
**Ulaş, Fahrettin**: Devlet B., 30. 9. 55; Ekonomi ve Ticaret B., 8. 12. 55; istifası 5. 4. 56.
**Ulay, Sıtkı**: — ve ABD üssü, 13. 7. 59; Başb. Yard. 27. 6. 61; — ve CHP., 17. 10. 48; Devlet, 2. 3. 61; — dövüldü, 6. 5. 66; istifası, 2. 1. 61, 26. 1. 62; — ve MBK., 12. 6. 60; — ve Sosyal Cumhuriyetçi P., 29. 11. 63; — ve Sosyal Demokrat P., 26. 9. 64, 11. 12. 65; — terfileri, Tuğg., 28. 9. 59, Tümg., 29. 8. 60, Ulaştırma B., 28. 5. 60, 3. 9. 60.
**Uluer, Muhtar**: Sanayi, B., 28. 5. 60; istifası, 25. 8. 60.
**Uluğ, Ali Han**: öldürüldü, 9. 3. 71.
*Ulus*: kapatıldı, 19. 9. 55, 3. 11. 58, 25. 4. 59; — ve Y. K. Karaosmanoğlu, 17. 10. 57;, — ve Atatürk, 19. 5. 58; yasaklandı, 16. 5. 59.
**Uluslararası Haber Servisi**: — ve Menderes, 7. 6. 55.
**Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası**: — ve T., 11. 3. 47.
**Uluslararası İskân ve Kalkınma Bankası**: — ve T., 19. 6. 50, 4. 6. 51.
**Uluslararası Para Fonu**: — ve T., 11. 3. 47; — ve '7 Eylül Kararları', 20. 5. 48; — ve kredi, 28. 2. 49, 12. 9. 59; — ve Gürsan, 26-30. 9. 66; — ve T. L., 8. 7. 67.
**Uluslararası Ticaret Odası Konf.**: 2-6. 6. 69.
**Ulusoy-Kâzım**: — ve BP., 14. 3. 67,
**Ulusoy, Nüzhet**: — ve Tahkikat Komisyonu, 18. 4. 60.
**Ulusu, Yavuz**: — ve sol, 12. 6. 65.
**USIS (Amerikan Haberler Merkezi)**: bkz. ABD.
**Uran, Hilmi**: — ve bürokrasi, 1. 7. 46; — ve CHP., 15. 10. 46, 13-4. 11. 47; — ve muhalefet, 14. 11. 48; 14. 1. 49; — ve koalisyon, 4. 3. 50; — ve Erim, 19. 3. 50.
**Uran, Necdet**: — ve Kıbrıs, 14. 8. 64; emekliliği, 15-16. 8. 68; Vatikan B. elçisi., 1. 10. 68.
**Uraz, Esat**: İngiltere ziyareti, 10. 5. 47.
**Uraz, Ulvi**: 10. 12. 52; — ve sağ, 8. 4. 70.
**Us, Asım**: — ve ABD, 13. 4. 56.
**Us, İbrahim**: 2. 7. 56.
**'Uşak Olayları'**: bkz., İsmet İnönü.
**Ustaoğlu, Hasan Fehmi**: — ve Atatürk, 9. 12. 52.
**Uz, Dr. Behçet**: — ve Sağlık B., 6. 8. 46, 10. 9. 47, 17. 5. 54; — ve CHP., 14. 2. 53.
**Uzay**: — ve Rusya, 12. 4. 61, 12. 3. 65.
**Uzer, Celâlettin**: İmar ve İskân B., 25. 12. 63; istifası, 10. 12. 64.

**Ülgenalp, Refet**: — ve gericilik, 20. 4. 66.
**Ülkü, Fethi**: — ve DP., 5. 5. 64.
**Ülkü Ocakları**: 25. 11. 70; — ve Fen Fakültesi, 1. 12. 71.
**Ülman, Haluk**: — ve ABD, 28. 11. 65.
**Ünal, Burhan Cahit**: — ve TİP, 8. 3. 69; istifası, 26. 10. 70.
**Üner, Prof. Ragıp**: Sağlık B., 3. 9. 60, 5. 1. 61; İçişleri B., 29. 7. 69.
**Üniversiteler**: — ve ABD, 4. 8. 65, 28. 11. 65, 1. 12. 65, 6. 1. 69 (Komer), 11. 6. 69, 28 ve 29. 4. 70; — ve Anayasa, 28. 5. 67; AÜ: 2. 4. 48, 29. 4. 60 (kapandı); 22. 5. 70 (Hukuk F. kapandı); Atatürk Üniv., 17. 11. 58, 16. 1. 62; — ve Bayar, 4. 8. 51; — ve Boran, 27. 12. 70; — de boykot, 10. 12, 13, 16, 21 ve 29. 6. 68, 1. 10. 68, 4-9. 11. 68, 30. 5. 69; — ve işgal, 15. 7. 70, 21. 8. 70, 20. 10. 70, 2. 1. 71, 1. 2. 71; — ve CHP., 22. 12. 69; — ve Demirel, 29. 11. 65, 18. 1. 69, 3. 6. 69, 24. 12. 69; — ve DP., 4. 12. 56; DTCF., 19. 12. 47, 9. 4. 69; — ve emeklilik, 21. 6. 54, 1. 9. 54; — ve emperyalizm, 31. 1. 66, 15. 3. 66, 17 ve 20.

**Üniversiteler**
7. 68; — ve Feyzioğlu, 1. 12. 56, 31. 10. 60, 16. 1. 62; — ve Gençlik Kolu, 13. 12. 58; — ve gösteriler, 19 ve 28. 4. 60, 11. 6. 69; Hacettepe, Üniv., 20. 10. 70; İlâhiyat Fakültesi, 4 ve 7. 6. 49, 31. 10. 49. 15. 4. 68; — ve İnönü, 3. 12. 56, 19. 3. 60; — ve irtica, 26. 9. 68; İst. Üniv.: 13. 12. 58; kapatıldı; 29. 4, 60, 10-13. 2. 69, 6. 4. 70; 29. 12. 69; — ve işçiler, 18. 2. 57, 19. 3. 57, 29. 12. 69; — ve Kanunlar: 18. 2. 69 (Nizam Tasarısı) 15. 4. 69 (Reform T.), 17. 6. 60 (Sendika K.), 2. 1. 71 (Boykot K.): kapandı; 9-10. 6. 69, 8. 6. 70; — ve Kıbrıs, 24. 8. 54, 21. 4. 55; — ve Kubalı, 9, 10 ve 12. 4, 58; — ve Menderes, 5 ve 23. 1. 56, 18. 5. 60, 18. 2. 61; — ve Menteşeoğlu, 6. 4. 70; — ve MHP, 1. 1. 71; — ve MİT, 13. 4. 68; — ve Nato, 3. 4. 68; — ve Onar, 2. 7. 59, 4. 11. 60; — ve ordu, 16. 12. 69, 8. 3. 71; ODTÜ., 1. 10. 68; 6. 1. 69 (— ve Kommer); kapandı, 9. 1. 69, 12. 4. 69, 20. 1. 71; 10. 1. 71; 5. 3. 71; — ve öğrenci ölümleri: Özgür, 25. 9. 69; Büyüksevinç, 8. 12. 69; Mehmetoğlu, 14. 12. 69; 22. 12. 69; Güçlü 13. 4. 70; Kuseyrioğlu, 22. 5. 70; İnanoğlu, 8. 6. 70; Önkuzu, 25. 11. 70; Aslantaş, 10. 12. 70; Karaçan, 24. 12. 70; Öğrenci örgütleri: 2 ve 28. 10. 69 (kapandı); 19. 6. 70, 16. 10. 70, 29. 12. 70; — ve özerklik, 25. 1. 56; — ve partiler, 11. 12. 70; — ve polis ajanları, 29. 12. 70; — ve Reformlar, 30. 5. 69; — ve sağ, 9. 4. 69, 4. 5. 70, 21. 8. 70, 11. 11. 70; — ve sağ-sol çatışması, 17. 3. 69, 19. 5. 70, 25. 11. 70; — ve O. Sencer, 26. 12. 68; SBF: 4. 8. 65 (— ve ABD); 4. 3. 66 (Milli Kurtuluş Komitesi); 18. 3. 68 (ve Belli); 4-9. 11. 68, 24. 12. 69; 18. 10 70 (ve Dev Genç); 23. 1. 71; — ve siyaset, 6. 1. 51, 21. 7. 53, 14. 11. 57; 2. 7. 59, 2. 7. 60, 29-30. 7. 67; — ve Sıkıyönetim, 15. 7. 70, 7. 8. 70, 11. 9. 70, 16. 9. 70; — ve sol, 19. 12. 47, 2. 4. 48, 13. 9. 50, 16. 4. 51, 16. 11. 51; — ve Sunay, 24. 12. 69; — ve Temel Hak K. 6 ve 11. 3. 67, 17. 3. 67; — ve Toplum Polisi, 7. 7. 68, 2. 1. 70, 18. 3. 70, 6. 4. 70, 29. 5. 70, 1. 6. 70, 12. 6. 70, 19. 6. 70, 16. 10. 70, 10. 1. 71, 23. 1. 71, 16-20. 2. 71, 5. 3. 71; — ve tutuklanmalar, 3. 2. 70; — ve TİP, 1. 1. 71; — ve Türün, 16. 9. 70; — ve Yetkin, 4. 11. 60; — ve '147 ler', 27. 10. 60, 1. 11. 60, 4. 11. 60, 18. 2. 61, 28. 3. 62; Ayrıca bkz., 27. 5. 60, Gençlik, Polis Kuvveti, Sağ Hareketler, ve Sol Hareketler.

**Ürdün**: — T. Dostluk Andlaşması, 11. 1. 4; — Bayar'ın ziyareti, 2-8. 11. 55; — ve İngiltere, 11-13. 3. 56; Hüseyin'in ziyareti, 24-7. 8. 57, 14. 4. 60, 5-11. 9. 67; 14. 2. 58; 11. 4. 67; — ve İsrail, 5. 6. 67; Sunay'ın ziyareti, 15-7. 12. 69; — ve — ve ABD 22. 9. 70.

**Üresin, Yümni**: Ulaştırma B., 5-8. 11. 52.

**Ürgüplü, Suat Hayri**: — ve ABD., 16. 1. 58; — ve Bağımsızlar, 30. 7. 65; — Başb., 16. 2. 65; — ve Baykam, 7. 7. 65; — ve CHP., 31. 3. 50, 30. 6. 65; — ve DP., 30. 8. 51; istifası, 13. 2. 46, 22. 10. 65; kabinesi, 20. 2. 65, 26. 2. 65, 4. 3. 46, — ve partiler, 14. 1. 69; — ve Petrol K., 7. 6. 65; Rusya'ya ziyaretleri, 29. 5. 63, 9-16. 8. 65, 19. 8. 65; sağ-sol çatışması, 4. 7. 65; Senato Başk. 28. 10. 61; — ve Türkeş, 6. 8. 65; — ve TİP., 4. 8. 65. Ayrıca bkz., 30. 9. 65.

**Üstün, Feridun**: Tarım B., 28. 5. 60; istifası, 25. 8. 60.

**Üstündağ, Ekrem Hayri**: Sağlık B., 19. 9. 50, 9. 3. 51; — ve DP., 12. 10. 55.

**Üstündağ, Muhittin** — ve CHP., 2. 10. 51.

**Üstünel, Besim**: — ve DPT., 24. 11. 64; — ve ekonomi, 24. 12. 66, 2. 5. 69, 1. 8. 69; Gen. Sek. Y., 26. 10. 68.

**Vahdeti, Derviş**: 31. 5. 66.

**Vance, Cyrus**: — ve Kıbrıs, 23 ve 26. 11. 67.

**Varşova Paktı**: — ve T., 2-7. 5. 67; — ve Çekoslovakya, 21. 8. 68; — ve Aybar, 29. 9. 68; — ve De Gaulle, 29. 10. 68.

*Vatan*: 31. 8. 45; kapatıldı, 25. 11. 59.

**Vatan Cephesi**: 12. 10. 58, 31. 12. 58; — ve DP., 6. 2. 59; — ve CHP., 21. 6. 59; — ve Menderes, 14. 2. 60.

Vatan Partisi: 11. 11. 54; — ve seçimler, 10. 10. 57; — ve Kıvılcımlı, 5. 11. 57, 19. 1. 59.
Velibeşe, Zühtü: — ve DP., 31. 1. 46; Ekonomi B., 22. 5. 50.
Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet: — ve tedbirler, 1. 1. 58; — ve Anayasa, 28. 5. 60.
Venizelos, Sofokles: geldi, 29. 1. 52.
Vergiler: — ve Demirel, 28. 10. 66; Gelir—, 31. 12. 60, 30. 1. 61; İmalat Muamele—, 2. 3. 54; İşletme—, 21. 5. 70, 15. 12. 70; — ve MBK., 25. 7. 60; — ve özel sektör, 7. 10. 61; — ve Reformu, 20. 2. 52, 29. 2. 64 — ve Sendikalar, 5. 8. 69; Toprak—, 5. 9. 69; Toprak Mahsulleri—, 23. 1. 46.
Vietnam: — ve öğretim üyeleri, 28. 11. 65; — ve Aybar, 26. 8. 67; — ve Komer, 6. 1. 69.
Volvo: — ve OYAK, 16. 10. 67, 27. 3. 68.
Voroşilov, Mareşal. K. (Rusya): — ve Bayar, 16. 3. 56.
Vural, Mahmut: Ulaştırma B., 11. 12. 64.

Warren, Fletcher (ABD): — ve kredi, 24. 8. 10.
Wendell, (ABD): — ve İnönü, 5-9. 4. 46.
Wordsworth, George: — ve T., 3. 1. 50.

Yabancı Yatırımlar: bkz., Ekonomik Sorunlar.
Yahya Han, Gen. (Pakistan): iktidarı, 25. 3. 69; — in ziyareti, 30. 4. 70 — ve formülü, 28. 5. 70, 6. 6. 70.
Yalcup, Hamit (İran): 22. 11. 68.
Yalçın, Aydın: 23. 1. 56; — ve Güneş, 19. 6. 56; istifası, 1. 12. 56; — ve İnönü, 9. 7. 58; tutuklandı, 1. 9. 61; — ve AP., 15. 2. 66; — ve Demirel, 21-3. 10. 70.
Yalçın, Hüseyin Cahit: — ve DP., 1. 12. 45; İngiltere ziyareti, 10. 5. 47; — ve CHP., 13-14. 11. 47; — ve Kore Savaşı, 5. 12. 50; dokunulmazlığı, 18. 4. 52; soruşturması, 28. 5. 54; hapis cezası, 23. 9. 54; 1. 12. 54; affı, 17. 3. 55; öldü, 17. 10. 57, — ve Vatan Cephesi, 12. 10. 58.
Yalım, Sadeddin: 1. 1. 59.
Yalman, Ahmet Emin: — ve Kore Savaşı, 25. 6. 50; suikast teşebbüsü, 22. 11. 52, 4. 12. 52; 11. 2. 53, 25. ul. 53; hapis cezası, 25. 11. 59, 7. 3. 60.
Yaman, Hüsnü: — ve Menderes, 21. 10. 59.
Yamut, Nuri: GKB., 6. 6. 50; — ve DP, 26. 2. 54; 12. 4. 54; 29. 5. 54.
Yardımcı, Celâl: Devlet B., 8. 4. 53, 8. 12. 55; Eğitim B., 17. 5. 54, 25. 11. 57; — ve Menderes, 24. 10. 54; istifası 22. 5. 69; Adalet B., 2. 4. 60.
Yasa, İbrahim: — ve ABD, 28. 11. 65.
Yaşınkılıç, Kemal: — ve DP., 26. 2. 54.
Yassıada Mahkemeleri: bkz., Adalet Mekanizması.
Yavuz, Fehmi: Eğitim B., 28. 5. 60; İmar ve İskân B., 5. 1. 61; istifası, 2. 2. 61.
Yaylacılar,: 31. 10. 58; 5. 11. 58; 13. 11. 58.
Yazıcı, Tahsin: — ve DP., 9. 3. 54; — ve Devrim, 27. 5. 60.
Yeni Türkiye Partisi: — ve AP., 16. 12. 65 — ve Af, 24. 4. 62; — ve Ağalar, 15. 9. 62; — ve Aksu, 18. 10. 66; — ve Alican, 6. 3. 62; — ve Azizoğlu, 2. 3. 68; — ve Banguoğlu, 1. 3. 70; — ve CHP., 18. 10. 63; — ve CKMP., 22. 2. 67; — ve Erzi, 23. 8. 61; — ve güven oyu, 2. 12. 61, 15. 4. 70; — ve GP., 16. 10. 70; — nin iç siyaseti, 16. 12. 65, 23. 10. 68, 11. 11. 68; — ve İnönü, 2. 12. 63; — ve kabine, 11. 6. 63, 5. 11. 63, 27. 11. 63, 12. 2. 65; — ve Koalisyon, 11. 11. 61, 13. 6. 62, 24. 6. 62, 19. 11. 63, 20. 12. 63; Kongreleri: 11. 11. 68, 24-5. 5. 69; kuruldu, 13. 2. 61; — ve Y. Menderes, 29. 8. 61; — ve MP., 22. 2. 67, 16. 10. 70, 7. 12. 70; Milliyetçi Cephe, 17. 1. 71; — ve Mumcuoğlu, 23. 8. 61; — ve ortak bildiri, 5. 9. 61; — ve sağcılar, 26. 9. 64, — e saldırı, 24. 10. 68; — ve seçimler, 5. 6. 66, 27. 9. 69, 2. 12. 69; — ve seçim sonucu, 15. 10. 61, 17. 11. 63, 7. 6. 64, 10. 11p. 65, 12. 10. 69; — ve senatörler, 17. 9. 62; — ve sol, 19. 10. 6 — ve Sunay, 8. 10. 69; — ve A. Yalçın, 1. 9. 61. Ayrıca bkz., 20. 12. 62, 15. 10. 68, 21. 11. 68.
Yetkin, Nüvit: — ve Gülek, 28. 7. 59.
Yetkin, Suat Kemal: — ve '147 ler', 4. 11. 60.

Yetkiner, Ethem: İst. Valisi, 15. 5. 58 2. 12. 58.
72 ler Muhtırası: 23. 1. 70.
Yiğitbaş, Gazi: — ve dil sorunu, 16. 11. 50.
'26 lar': — ve Bozbeyli, 25. 11. 70; — ve Demokrat Parti, 17 ve 18. 1u. 70.
21 Mayısçılar: — ve af, 25. 12. 67.
22 Şubatcılar: bkz., Devrim, Talât Aydemir, ve Adalet Mekanizması,
27 Mayıs: bkz., Devrim.
Yılanlıoğlu, İsmail Hakkı: — ve ekonomi, 27 9. 67.–
Yıldırım, Cemal: — ve '9 Subay Olayı', 16. 1. 58; — ve İnönü, 19. 3. 60.
Yıldız, Ahmet: — ve MBK, 12. 6. 60; — ve kamu görevi, 28. 9. 60; — ve senato, 9. 2, 62; 11. 1. 63; — ve ordu, 3-5. 9. 64; — ve dış siyaset, 6. 1. 66; — ve İsrail, 6. 6. 67; — ve 'Kanlı Pazar', 18. 2. 68.
Yıldız, Şaban: TİP Gen. Başk., 21. 12. 69; — ve Toplum Polisi, 18. 6. 70; ve Anayasa K., 29. 7. 70.
Yılmaz, Kenan: Milli Savunma B., 27. 7. 53.
Yılmaz, Mevlüt: — ve TİP., 17. 2. 67.
Yılmaz, Refik: emekliliği, 15-16. 8. 68.
Yırcalı, Refik: emekliliği, 15-16. 8. 68.
Yırcalı, Sıtkı: Basın-Yayın B. 25. 11. 57, 10. 7. 58 — ve Demirel, 22. 2. 70; — ve DP., 15. 10. 59, 31. 10. 59; — ve ekonomi, 20. 7. 54; Ekonomi ve Ticaret B., 17. 5. 54; göz altına alındı, 30. 5. 60; istifası, 1. 9. 58; — ve işçiler, 21. 4. 54; İşletmeler B., 18. 9. 52; — ve kabine, 1. 12. 56; Meclis Başk. Y., 20. 5. 50; — ve Posdtscrab Görüşmesi, 12. 11. 54; — Sanayi, B., 10. 5. 58; — ve suistimal, 11. 1. 56; — ve Tahkikat Komisyonu, 27. 4. 60. Ayrıca bkz., 5. 9. 58.
Yolaç, Malik: Devlet B., 25. 12. 63.
Yorgancıoğlu, Mehmet: tutuklandı, 15. 61, 17. 3. 61; — ve AP., 1. 9. 61.
*Yön:* çıktı, 20. 12. 61; — ve CİA, 24. 2. 67; kapandı, 23. 6. 67.
Yörük, Abdullah Kemal: Adalet B., 25. 6. 62; — ve TİP., 25. 11. 62.
Yugoslavya: — ve Kominform, 28. 6. 48; — ve T., ve Yunanistan Andl., 28. 2. 53; — T. Dost. Andl., 7. 11. 53; Tito'nun ziyareti, 12-18. 4. 54; 6. 6. 54; — ve Balkan Paktı, 9. 8. 54, 28. 2. 55; — ve Rusya, 4-9. 5. 55; Demirel'in ziyareti, 1-6. 9. 70.
Yunanistan: — ve Akdeniz Donanma Dengesi, 4. 5. 65; — ve Altan, 23. 4. 67; — ve ABD., 3. 3. 47 (Truman Doktrini). 12. 3. 47, 9. 1. 48, 14. 8. 64; 29. 4. 65; Andlaşmalar: 21. 4. 52; Balıkçılık, 23. 6. 52; — T. ve Yugoslavya Andl., 28. 2. 53; — ve Avrupa Paktı, 15-16. 2. 48; — ve Balkan Paktı, 9. 8. 54, 28. 2. 5 — ve DP., 12. 7. 56; — ve Erim, 25. 5. 65; — ve Gürsel, 27. 7. 61, 16. 4. 64; — ve Z. Hüseyin, 1-6. 6. 65; — ve iç savaş, 27. 9. 64; — da ihtilâl, 24. 4. 67, 13. 3 R. 67; — ve İngiltere, 30. 6. 55; — ve İnönü, 29. 12. 63; — ve Işık, 20. 4. 45; — ve Kıbrıs, 3. 5. 54, 6. 6. 54 9. 7. 54, 8. 9. 54 (Enosis); 8. 10. 54. 30. 6. 55, 11. 7. 55, 27. 5. 55, 6-7. 9. 55 (6-7 Eylül Olayı); 25. 2. 56, 12. 7. 56, 19. 12. 56; 6. 2. 57, 26. 2. 57, 12. 4. 57, 20. 4. 57, 9-13. 12. 57, 9. 1. 58, 8. 6. 58, 9-11. ve 15. 8. 58, 1. 1. 59 (Enosis), 5. 2. 59, 13 ve 16. 2. 59 (Cumhuriyet kuruldu); 19. 2. 59, 26. 6. 63 (ortak çıkarma); 4. 1. 64; 22. 1. 64 (Enosis); 24. 1. 64, 15. 4. 64, 14. 5. 64, 22 ve 28, 6. 64, 8. 7. 64; 17. 12. 65, 9-10. 9. 67, 23 ve 26. 11. 67, 5. 12. 67; — ve Köprülü, 25. 2. 56; — ve Menderes, 21 ve 28. 8. 54, 6. 2. 57, 24. 5. 60; — ve Nato, 11-14. 12. 56, 4-6. 6. 62, 9. 12. 67 6 ve 31. 5. 69; — ve Orta Doğu, 30. 9. 4; — ve Papandreou, 16. 2. 64; — ve T. 3. 10. 50, 16. 3. 64, 25-26. 4. 64, 4. 6. 64 (seçimler); 6. 9. 64, 5-11. 10. 64, 23. 4. 65, 6. 2. 66, 9-10. 9. 67, 20. 1. 65; — ve Üsler, 30. 10. 59; — ve Yıldız, 6. 6. 67; — a ziyaretler: Menderes-Köprülü, 5. 4. 52, Bayar, 28. 11. 52, — dan ziyaretler: Venizelos, 29. 2. 52 Kral, 8-15. 6. 52; Papagos, 16-20. 6. 53; Karamanlis, 7-12. 5. 59; Averof., 3. 8. 62.
Yurdakuler, Muzaffer: — ve MBK., 12. 6. 60.
Yurdoğlu, Lebit: Köyişleri B., 25. 12. 63
Yurtbayrak, Avni: 23. 11. 58.
Yüceler, Mehmet: Tekel B., 25. 12. 63.
Yüksek Askeri Şûra: bkz., Ordu.

Yüksek Komuta Konseyi: bkz., Ordu.
141 ve 142. Maddeler: bkz., Kanunlar ve Adalet Mekanizması.
'147 ler': bkz., Üniversiteler.

*Zafer:* kapatıldı, 1. 5. 60; toplattırıldı, 17. 9. 62.
Zeren, Macit: Ticaret B., 20. 2. 65, 27. 10. 65; istifası, 23. 8. 66.
Zeren, Zeki: — ve İnönü, 19. 3. 60.
Zeytinoğlu, Kemal: Bayındırlık B., 22. 10. 50, 9. 3. 51, 17. 5. 54; — ve Gümüşpala, 2. 10. 61.
Zeytinoğlu, Nasır: Devlet B., 28. 5. 60. 3. 9. 60, 5. 1. 61; İçişleri B., 4. 2. 61; — ve Ziraat Bankası, 9. 4. 66.
'Zile Olayı': bkz., İsmet İnönü.
Ziraat Bankası: — ve N. Zeytinoğlu, 9. 4. 66; soyuldu, 12. 2. 71.
Zorlu, Fatin Rüştü: — ve Bağdat Paktı, 26-28. 1. 59; — ve Bandung Konf., 18-24. 4. 55; — ve Cento, 16. 11. 59; Devlet B., 27. 7. 55, 28. 7. 57; Devlet ve Başb. Y., 17. 5. 54; Dışişleri B., 15. 4. 55, 27. 7. 55, 25. 11. 57; — ve dış siyaset, 24-25. 2. 60; — ve gösteriler, 2. 5. 60; — ve Kıbrıs, 29. 8. 55, 25. 1. 58, 18. 5. 59; — nun mezarı, 1. 10. 67, 3. 9. 70; — ve Mısır, 17. 11. 56; — ve olaylar, 17. 9. 62; — nun ölüm cezası, 16. 9. 61; — ve Rusya, 21 ve 29. 5. 58; — ve suistimal, 11. 1. 56; — ve yabancı kredi, 29. 7. 58; — ve Yassıdada Mahkemeleri sonucu, 15. 9. 61; ziyaretleri: ABD., 11. 6. 55, 2-4. 4. 59; Pakistan 20-27. 2. 60; Fransa, 16. 5. 60. Ayrıca bkz., 2. 1. 55, 14. 7. 59.
Zorlu, Rıfkı Rüştü: 3. 1. 55.
Zurih Andl.,: — ve Kıbrıs, 1. 1. 64.

# SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Aşağıda verilen kaynaklar bu dönemle ilgili kitapların sadece bir kısmını içermektedir. Bunlar, en çok faydalandığımız kaynaklardır. Kronolojiye şöyle bir göz atan okuyucu, dayandığımız ana kaynağın günlük gazeteler olduğunu görecektir. Çünkü olayları en doğru şekilde yerli yerine oturtmak ancak günlük basın sayesinde mümkün olabilir. Kitap yazarları, her ne kadar ciddî kitap da yazıyor olsalar, eylemleri verirken bunların doğruluğu üzerinde pek dikkat etmezler ve çoğunlukla olayların gerçekleri hakkında kendilerine pek güvenilemez. Bu nedenle olayları saptarken ilk kaynak olarak kitaplara bağlı kalmadık.


Abadan, Nermin, *1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara 1966.

Adsız, *12 Mart'a Nasıl Getirildik*, Ufuk Ajansı Yayınları no: 1, Ankara 1971.

Ağaoğlu, Samet, *İki Parti Arasındaki Farklar*, Ankara 1947.

» » , *Arkadaşım Menderes*, Istanbul 1967.

Ağralı, Sedat, *Türk Sendikacılığı*, Istanbul 1976.

Altan, Çetin, *Taş*, gerçek bir yazarın notları, Istanbul 1964.

» » , *Suçlanan Yazılar*, Istanbul 1970.

*Ankara Radyosu:* Bu kaynak, TRT'nin yayınlarının BBC (British Broadcasting Corporation) tarafından dinlenip, özetlenerek, *Summary of World Broadcasts* adıyle yayınlanan dergiyi belirtmektedir. Türk radyosunun yayınları derginin IV. bölümündedir ve Arap Dünyası ve Yunanistan da bu bölümdedir.

Arar, İsmail (der.), *Hükümet Programları 1920-1965*, Istanbul 1968.

Aren, Sadun, *100 Soruda Ekonomi El Kitabı*, 3. baskı Istanbul 1972.
(Bu kaynak 100 soru serisinin 1 numaralı kitabıdır.Bu seride çeşitli konularda 30'un üstünde değerli çalışmalar çıkmıştır. Konuların çoğu doğrudan doğruya Türkiye'yi ilgilendiren kısımları kapsamaktadır).

Ataöv, Türkkaya, *NATO and Turkey*, Ankara 1970.
(Bu kitabın Türkçesi de aynı tarihte basılmıştır).

Aybar, Mehmet Ali, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*; seçmeler 1945-1967, Istanbul Şubat 1967.

Aydemir, Talât, *Ve Talât Aydemir Konuşuyor*, Istanbul, Aralık 1966.

*Ayın Tarihi:* ayın politik ve ekonomik olayları.
(Bu dergi Başbakanlık Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü tarafından 1958 Ağustosuna kadar çıkarılmıştır. Bütün Cumhuriyet dönemi için çok değerli bir kaynaktır. İçinde ayın olayları hakkında çok etraflı bilgi veren bir kronoloji de yer almaktadır).

Baban, Cihat, *Politika Gaierisi*, Istanbul 1970.

Başgil, Ali Fuad, *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*, Istanbul 1966.

Bayar, Celâl *Söylev ve Demeçleri 1946-1950*, Özel Şahiniray (derleyen), Ankara 1956.

» » , *Başvekilim Adnan Menderes*, Istanbul, tarih verilmemiş (1970?).

Bekata, Hıfzı Oğuz, *Birinci Cumhuriyet Biterken*, Ankara 1960.

Belen, Fahri, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, Istanbul 1960.

Bilge, Suat ve başkaları, *Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1965*, Ankara 1969 (Bu kitap

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsü Üyelcri tarafından Dışişleri Bakanlığı için hazırlanmıştır.)

Bilginer, Recep ve Yalçın, Mehmed Ali (hazırlayanlar), *Türkiye Reisicumhuru Celâl Bayar'ın Amerika Seyahatları*, (27 Ocak - 27 Şubat 1954), n. p. n. d. 1954.

Bozbeyli, Ferruh, *Kalkınma ve Planlama:* Türkiye'de siyasi partilerin ekonomik ve sosyal görüşleri - belgeler, Istanbul 1969-1970.

cilt ii/i (1969) AP'yi inceler

» i/2 (1969) CHP'yi inceler

» ii/3 (1970) G. P., M.P., M.H.P., T.İ.P ve Y. T. P. 'yi inceler.

» » , *Parti Programları*, cilt i/1, Istanbul 1970. Bu cilt, Birlik Partisi ve Milli Nizam Partisi de dahil olmak üzere yukarıda adı geçen bütün partilerin programlarını verir.

Cem, İsmail, *Türkiye Üzerine*, Istanbul 1970.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye 1968*, Istanbul 1969.

Dalmış, Doğan, *Turkish Governmennt*, organisation manual 1959, Ankara 1959.

Demirel, Süleyman, *Yazdıkları, Söyledikleri*, Ankara 1965 (AP Genel Merkezi Neşriyatı no. 17).

Dışişleri Bakanlığı Belleteni (Adından da anlaşıldığı üzere bu aylık dergi Dışişleri Bakanlığı tarafından Ankara'da basılmaktadır. İlk sayısı 1964 Temmuzunda çıkmış olup, Türkiye' nin yabancı ülkelerle ilişkilerini izlemek için çok yararlı bir kaynaktır).

Ecevit, Bülent, *Ortanın Solu*, 1'inci baskı, Istanbul 14 Ekim 1966.

Ediboğlu, Servet ve başkaları, *Salname 1390* (1970 Yıllığı), Istanbul 1970.

Erdemir, Sabahat, (hazırlayan) *Milli Birliğe Doğru*, Ankara 1961.

Erer, Tekin, *On Yılın Mücadelesi*, Istanbul, tarih verilmemiş (1963?).

Eroğlu, Cem, *Demokrat Parti:* tarihi ve ideolojisi, Ankara 1970.

Ersoy, Kenan, *Devrim ve Milli Birlik Ruhu:* radyo konuşmaları, Istanbul 1960.

Erkanlı, Orhan, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular:* 27 Mayıs 1960 - 12 Mart 1971 Türkiye'si, Istanbul 1972.

Esirci, Şükrü (hazırlayan), *Menderes Diyor ki!* (7. 1. 1946 - 14. 5. 1969), Istanbul 1967.

Feyzioğlu, Turhan, *Demokrasiye ve Diktatörlüğe Dair*, Istanbul 1957. (Bunlar Profesör Feyzioğlu'nun liberal olduğu dönemde *Forum* dergisinde yayınladığı yazılarıdır.).

Genç, Süleyman, *12 Marta Nasıl Gelindi*, Ankara, Kasım 1971.

Gençosman, Kemal Zeki, *Cumhurbaşkanı İnönü'nün Ege Seyahatı*, Ankara 1949.

Giritlioğlu, İsmet, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, 2 cilt, Ankara.

Gönlübol, Mehmet ve Ataöv, Türkkaya, *Turkey in the United Nations*, Ankara 1960.

Güresin, Ecvet, «1950 ve 1954 Seçimlerini Tetkik Ederek Vardığımız Neticeler ve İllerin Durumu», *Cumhuriyet*, 25-28 Eylül 1957.

İlkin, S., ve İnanç E. (hazırlayan) *Planning in Turkey*, ODTÜ Ankara 1967. (Bu konuda en iyi kaynaklardan biridir.)

İnönü, İsmet, *Muhalefette İsmet İnönü:* konuşmaları, demeçleri, mesajları, sohbetler ve yazıları (derleyen: Sabahat Erdemir). Cilt 1. Istanbul 1956, 1950-1956 dönemini; cilt 2, Istanbul 1959, 1956-1969 dönemini; cilt 3, Istanbul 1962, 1959-1960 dönemini kapsar.

İnönü, İsmet, *1958'de İnönü*, CHP Araştırma Bürosu Yayın no. 6, Ankara 1959.

İnönü, İsmet, *İhtilâlden Sonra İsmet İnönü* (derleyen Sabahat Toktamış), Istanbul 1962.

İpekçi, Abdi, ve Coşar, Ömer Sami, *İhtilâlin İçyüzü*, Istanbul, tarih verilmemiş (1965?). (Bu kitap belki de ordunun siyasete karışması konusunda yazılmış en iyi kaynaktır).

İpekçi, Abdi, *Liderler Diyor ki*, Istanbul 1969.

İsen, Can Kaya, *Geliyorum Diyen İhtilâl*, Istanbul 1964.

Jaschke, Golthard, *Die Türkei in den Jahren 1942-1951*, Weisbaden 1955.

» » , *Die Türkei in den Jahren 1952-1961*, Weisbaden 1965 (Bu iki kitap Türkiye hakkında en etraflı bilgi veren kronolojilerdir- Profesör Jaschke, Türkiye Cumhuriyetinin daha önceki yıllarına ait de kronolojiler hazırlamıştır.)

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, Ankara 1968.
Karpat, Kemal, *Turkey's Politics:* the transition to a multi-party systeme, Princeton 1959 (Bu kitabın Türkçesi de *Türk Demokrasi Tarihi* adıyle basılmıştır, Istanbul 1968).
Korkud, Refik, ve Yiğitbaş, Sevim, *Cumhuriyet Takvimi*, Ankara, tarih verilmemiş (1965).
Menderes, Adnan, *Adnan Menderes'in Konuşmaları*, 2 cilt, (hazırlayan, Mustafa Doğan), Istanbul 1957. (Bunlar Menderes'in meclis konuşmalarının bazılarıdır. Aynı zamanda bkz., Esirci, Şükrü).
*Milliyet 1970*, Istanbul 1971.
*Milliyet 1971*, Istanbul 1972.
Nadi, Nadir, *Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar*, bir iflâsın kronolojisi, Istanbul, Eylül 1964
» » , *27 Mayıstan 12 Marta*, Istanbul, Aralık 1971 (Her iki kitap da Nadir Nadi'nin *Cumhuriyet*'de çıkan başyazılarını vermektedir.)
Ökçün, A. Gündüz, *A Guide to Turkish Treaties (1920-1964)*, Ankara 1964 (Bu kitabın Türkçesi de mevcut olabilir).
Özbey, Cemal, *Demokrat Partiyi Nasıl Kapattırdım*, Ankara, 1961.
Öztürk, Kâzım, *Türkiye Cumhuriyet Hükümetleri ve Programları*, Istanbul 1968.
» » , *Cumhurbaşkanlarının T. Büyük Millet Meclisini Açış Nutukları*, Istanbul 1969.
Sayılgan, Aclan, *Solun 94 Yılı (1871-1965)*, Ankara 1968.
*Seçim Neticeleri Üzerinde bir İnceleme*, Ankara 1959 (Bu kitabı CHP Araştırma Bürosu yayınlamıştır.).
Sencer, Muzaffer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, Istanbul, Kasım 1971.
Sülker, Kemal *100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri*, Istanbul 1968.
Tevetoğlu, Fethi, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1900-1960)*, Ankara Şubat 1967
Toker, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye*, Istanbul 1970.
» » , *İsmet Paşayla 10 Yıl*, 4 cilt, Ankara 1956, 1966, 1967, 1969. Cilt 1 — 1954-57; Cilt 2 — 1957-60; Cilt 3 — 1960-61; ve Cilt 4 — 1961-64.
Tökin, F. Hüsrev, *Türk Tarihinde Siyasi Partiler 1839-1965*, Istanbul 1965.
Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Istanbul 1952.
» » , *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, Istanbul 1969.
Tunçkanat, Haydar, *İkili Anlaşmaların İçyüzü*, Ankara 1970.
*Türkiye Yıllığı*, 1947, 1948, 1962, 1963, 1964, 1965.
Uraz, Abdullah, *1970 Siyasi Bunalımı ve İçyüzü*, Son Havadis Yayını Istanbul, 1970.
Üstüncl, Besim, *Kalkınmanın Neresindeyiz*, Ankara 1966.
Vatan, *1960 Yıllığı*, Istanbul 1960.
Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *Türkiye'de Üç Devir*, Istanbul, Mayıs 1972.
Weiker, Walter, *1960 Türk İhtilâli* (çeviren Mete Ergin), Istanbul 1966 (Bu kitap Weiker'in *The Turkish Revolution 1960-1961*, (Washington 1963) adlı kitabının çevrisidir. Fakat ne yazık ki Türkçesinde dip notlar verilmemiştir.)
Yalman, Ahmet Emin, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, cilt IV (1945-1971), Istanbul 1971.
Yetkin, Çetin, *Türkiye'deki Soldaki Bölünmeler 1960-1970*, Ankara 1970.

**BİLGİ YAYINLARI BİLGİ DİZİSİ**

1. Dr. B. Spock ÇOCUK BAKIMI VE EĞİTİMİ — Zuhâl Avcı
2. Bertrand Russell BATI FELSEFESİ TARİHİ — Muammer Sencer
   1. Antik Çağ
   2. Orta Çağ
   3. Yakın Çağ
3. Sophia Loren AŞK MUTFAĞI (Yemek Kitabı) — Mebrure Kurşunlu
4. Maurice Duverger SOSYAL BİLİMLERE GİRİŞ — Ünsal Oskay
5. C. Bettelheim SOSYALİST EKONOMİYE GEÇİŞ SORUNLARI — Kenan Somer
6. M. Hasaneyn Heykel KAHİRE DOSYASI — Berin Büktaş
7. Salvador Allende ŞİLİ'DE SOSYALİST EYLEM — Osman Koçoğlu
8. A. Taner Kışlalı ÖĞRENCİ AYAKLANMALARI
9. Y. A. Petrosyan SOVYET GÖZÜYLE JÖNTÜRKLER — M. Beyhan, A. Hacıhasanoğlu
10. Maurice Duverger SİYASİ PARTİLER — Ergun Özbudun
11. Bilge Umar İZMİR'DE YUNANLILARIN SON GÜNLERİ
12. Ernest Mandel AVRUPA MEYDAN OKUYOR — Tunç Tayanç
13. Wright Mills İKTİDAR SEÇKİNLERİ — Ünsal Oskay
14. Çetin Altan ONLAR UYANIRKEN
15. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu DEVİRDEN DEVİRE I
    » » » DEVİRDEN DEVİRE II
16. Regis Debray CHE'NİN GERİLLASI — Zehra Fuat
17. A. Kollantai MARKSİZM VE CİNSEL DEVRİM — Aysem Göztok
18. Prof. Ziya Gökalp Mülayim KOOPERATİFÇİLİK
19. ANAHTAR KİTAPLAR
    1. Roger Garaudy MARKS İÇİN ANAHTAR — A. Taner Kışlalı
20. Sweezy - Baran - Magdoff ÇAĞDAŞ KAPİTALİZMİN BUNALIMI — Yıldırım Koç
21. Armando Uribe ŞİLİ'DE AMERİKAN DARBESİ — Nabi Dinçer
22. Niyazi Berkes BATI SORUNU
23. Gilet Martinet BEŞ KOMÜNİZM — Bertan Onaran
24. Çetin Altan GEÇİP GİDERKEN
25. Attila İlhan FAŞİZMİN AYAK SESLERİ
26. Mümtaz Soysal GÜZEL HUZURSUZLUK
27. İlhami Soysal GÜNÜN İÇİNDEN
28. Ergun Aybars İSTİKLAL MAHKEMELERİ
29. Niyazi Berkes İSLAMLIK, ULUSÇULUK, SOSYALİZM
30. Nadir Nadi SİL BAŞTAN
31. Sadun Tanju KUTSAL İNEKLER

# "Çok Partili Demokrasi Dönemi Kronolojisi"

Önemli toplumsal ve ekonomik olaylarla dolu geçmiş bir dönemin, tarihin bir parçasını oluşturacak bir zaman diliminin tutarlı bir değerlendirmesini yapabilmek için, olayların zaman içindeki sıralanışını bilmek, ne gibi bir düzenle birbirlerini izlediklerini saptamak büyük önem taşır.

Kronoloji inceleme ve araştırmaları, yayın hayatımızda, nedense ihmal edilmiş, bu yüzden de Cumhuriyet öncesine olduğu kadar Cumhuriyet sonrasına ilişkin dönemler için de başvurulabilecek eser sayısı kısıtlı kalmıştır.

Türkçede 'İttihat Terakki' üzerindeki bir çalışmasıyla dikkati çekmiş olan Pakistan'lı incelemeci araştırmacı *Feroz Ahmad, Bedia Turgay-Ahmad*'la birlikte yazdığı elinizdeki eserle işte bu boşluğun çok partili demokrasi dönemine değgin bölümünü doldurmaktadır.

Çok partili demokrasi dönemi kronolojisi yüzlerce dergi, gazete, kitap karıştırılarak meydana getirilen önemli bir belge niteliğinde kalmayıp, belirli bir gelişme sürecini anlamamızda bize önemli ipuçları veren ciddî bir kılavuz özelliği de taşımaktadır.

Yakın tarihimizi öğrenmek ve anlamak isteyenlerin kitaplıklarından eksik edemeyecekleri yararlı ve anlamlı bir başvuru kitabı.

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA